Murat Çulcu 'Onasya'nın Karanlık Yüzü' kitabında ...
ve 'sosyal sırtlanların' izini sürmeye devam ediyor!

e YAYINLARI

Murat ÇULCU

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri - 3

Düşmüş 'Ocağa' Yanıyor!

TARİH DİZİSİ

kitap deyince

Klod Farer Cad. İletişim Han No: 7 Kat: 2 34122 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 518 54 42 – Fax: (0212) 638 11 12
e-mail: e-anahtar@excite.com www.eyayinlari.com

MURAT ÇULCU

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri III

... DÜŞMÜŞ OCAĞA YANIYOR...

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri III
... DÜŞMÜŞ OCAĞA YANIYOR...
MURAT ÇULCU

Yayın Hakları
© E yayınları 2003

Kapak Resmi
Stanislas Chlebowski
'Esir Alımı, Constantinople', 1879

Kapak Grafik ve Film
Ebru Grafik

Baskı
Özener Matbaası

Cilt
Step Ajans

Birinci Basım
Eylül 2003

ISBN 975-390-191-7

MURAT ÇULCU

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri III

... DÜŞMÜŞ OCAĞA YANIYOR...

YAYINLARI

Âl Osman devleti düşmüş Ocağa, yanıyor!...

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ VE GİRİŞ 9
DEVLET, PADİŞAH VE OTORİTE (Yahut; Cellât, Kement ve Kılıç) 15
Padişah ve Otorite 43
Bir Maifos Zorba: Solakoğlu İlyas Paşa 51
Dehşet-Şiddet Politikası 56
Şiddete Karşı Şiddet 66
ÇİÇEK, CARİYE VE KÜRK (Yahut; Devlet, Padişah ve Otorite) 73
MAFİOS BİR KAVİM: ARNAVUTLAR 87
Kafkasya Kökenli Bir Halk (mı?) 90
Gegalar, Toskalar, Kabileler 93
Arap–Sicilyen Kökenli Mafios Arnavut Hanedanı 101
Le Duc Jean'ın 'Dokakin Kanunu' 112
Hüküm ve İnfaz 118
Kan Davalarının Mafios Etkileri 130
Silah Tutkusu 137
Merkez–Yerel Çatışmasında Devlete Karşı Beyler 144
Yerel Gücün Çeyrek Yüzyıllık Direnişi 150
Arnavut Mafios Yapılanmasında Dinsel Boyut 163
Yerel'den Merkez'e Suç İhracı 176
BAŞKENT'TE ARNAVUT ÖRGÜTLENMESİ (Mafios Bir Grup: Ocak Ağaları) 181
'MAFİOS OTORİTE' İKTİDARA YÜRÜYOR 199
ÂL OSMAN DEVLETİ DÜŞMÜŞ OCAĞA, YANIYOR (Ayrıcalıklı Arnavut Ağalar ve Mafios Çıkar Grupları) 220
MAFİOS HESAPLAŞMA: OCAK AĞALARINA KARŞI HAREM AĞALARI 242
'OCAK EJDERİ' VE MEYDAN AĞALARI 266
DAYILAR, KORSANLAR, ESİRCİLER VE MAFİOSİ (Garp Ocakları) 300
Esircilerin Mafios Düzeni 323

DEVLET VE MAFİA–I: BİR FETÂ GİBİ 345
Ricâl, Esnaf, Ocaklılar, Arnavutlar ve Külhan–Beyleri 345
KAN VE GÖÇ 347
'AYRICALIKLILARIN' ÖRTÜŞMESİ: ESNAFLAŞAN OCAKLILAR 368
OCAKLI, ESNAF, KÜLHAN-BEYİ, FÜTÜVVET...
VE DEVRİN İDOL'Ü: FETÂ 392
MAFİOS BİR ODAK: HAMAMLAR 404
RİCÂL VE ZORBA 409
MERKEZÎ OTORİTENİN MAFİOS UNSURLARI 427
BAŞKENT'TE ARNAVUT USULÜ SİYASİ KAN DAVASI 434
PAŞA VE ZORBA/MAFİOSO 441
DEVLET VE MAFİA-II: HORPEŞTELİ ARNAVUT HALİL'İN
MAFİOS/İHTİLAL ÖRGÜTÜ 449
'İZMİR ZORBALARININ' İSTANBUL UZANTISI 461
HAŞERE MERKEZİ KAHVEHANELER VE KAHVE KARABORSASI 466
TULUMBACILAR 472
İSTANBUL 'BIÇAK ALTINDAN GEÇİYOR' 479
SOYGUN VE YAĞMA BAŞLIYOR 493
MAFİOS OTORİTENİN EGEMENLİĞİ 506
'MAFİOS ÖRGÜT'E KARŞI GİZLİ CUNTA 526
ARNAVUT USULÜ SİYASİ İNTİKAM 544
KAYNAKÇA 553

SUNUŞ VE GİRİŞ

Önasya Mafios Toplum Yapısı zemininde 'yerel güç odakları' ile merkezî yönetim arasında –adeta öncesi ve sonrası olmaksızın– devam eden 'otorite çatışması' doğal olarak her dönemde ortaya bir 'otorite boşluğu' çıkmasına neden oluyordu. Varlığını, Önasya tarihinin her sürecinde koruyan bu –sosyal, siyasal, askerî, ekonomik alanlarda kendini hissettiren– çatışma, kaçınılmaz olarak 'etkin bir otorite' tesis edilmesine izin vermiyordu. Bu nedenle merkezî yönetim(ler) vaadettiği 'yasal düzeni' gereği gibi tesis edemiyor, 'yerel gücün direnişi' –çeşitli dış etkenlerin de baskısıyla karşısında sürekli zayıflayarak 'yönetim iradesini' gösteremiyordu. Yönetim şekli ne olursa olsun –Mutlak Manarşi, Meşrutiyet, Cumhuriyet– merkezî otoriteye karşı yerel güç odaklarının –aktif/pasif– direşini ve bu direnişte uyguladıkları yöntemler, o denli değişmiyordu. Nitekim buna bağlı sosyal sonuçlarda da farklılık gözlenmiyor; ortaya çıkan 'otorite boşluğu' merkezî irade yerine yasal/yasaldışı yerel güç odakları tarafından dolduruluyordu. Zira merkez–yerel çatışmasında; Mafios Toplum Yapısı'nın temel felsefesini ve anlayışını oluşturarak yerelde sosyal yaşamı düzenleyen 'çifte ahlâk–çifte hukuk' ilkelerini yerel güç odakları sahipleniyordu. Bu ilkeler çerçevesinde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalan yerel topluluklar da, yerel güç odaklarının çevresinde birleşerek örgütleniyordu. Örgütlenmeden çok, 'geleneksel yaşam tarzının' bir ifadesi ve dayatması olan bu yapılanma ise; Mafios Toplum Yapısı zemininde mafios hiyerarşiyi –MAFİA'laşmayı– ortaya çıkarıyordu.

Önasya tarihinin her döneminde ve Mutlak Manorşi/Meşrutiyet/Cumhuriyet modelleri çerçevesinde merkezin yerel karşısında sürekli zaafiyete uğraması olgusu, iki 'platformda' gerçekleşiyordu.

Yerel güç odakları özellikle egemen oldukları 'yerel çevrede' merkezî otoriteyi etkisizleştirerek, otorite boşluğu yaratıyordu. Bu boşluğu ise kendi otoriteleri ile doldurarak yasal/yasadışı iradelerini tesis ediyorlardı. Meydana gelen bu 'mafios oluşum' öncelikle merkezî yönetimin yereldeki temsilcilerini etkisizleştiriyordu. Merkezî yönetimin yereldeki temsilcilerinin sindirilmesi, merkezî otoritenin yerel ayağının da boşlukta kalmasına neden oluyor ya da merkezî yönetim yerel güç odakları ile bütünleşerek otoritesini onlarla paylaşıyordu. Yasadışı yerel güç odaklarının –Osmanlı yönetimindeki– en çarpıcı örneklerini Celâlî olaylarında ortaya çıkan mütegallibe/eşkıya otoritesi (iradesi) teşkil ediyordu. Buna karşılık Celâlî yapılanmasının tasfiye edilmesinden sonra, aynı kökenden gelen veya geçmişten beri işbirliği halinde bulunan bu güç odakları, merkezî otoriteyi paylaşarak âyân konumuna yükseliyordu. Âyânlık, merkezî otoriteyi paylaşan yerel güç odaklarının merkezî yönetim tarafından yasallaştırılmasını ifade ediyordu. Bu yasallaştırma, merkezî iradenin yerel güç odakları tarafından ipotek altına alınması sonucunu doğuruyordu. Nitekim, Sultan 2. Mahmut ile Alemdar Mustafa Paşa arasındaki husumet ve arkasından Sultan Mahmut'un âyânları tasfiye etmesi, bu iddianın geçerliliğini kanıtlayan örnekleri teşkil ediyordu.

Merkez–yerel çatışmasının ikinci platformu ise –yine Osmanlı yönetiminde– İmparatorluğun başkenti teşkil ediyordu. Merkezî otorite yerelden yönetilen 'yerel güç odakları' tarafından zaafiyete uğratıldığı gibi; yerel güç odakları merkezî otoriteyi, merkezde– başkent'te– yürüttükleri zorbalık ve direniş ile de zaafa uğratıyorlardı. Bu kutuplaşma (zıtlaşma) ise Sünnî Padişah–Bektaşî/Heterodoks Ocaklılar ekseninde kendini gösteriyordu. Ortadaki 'ikilem' irdelenerek analiz edildiğinde Sünnî Padişah/Bektaşî Ocaklılar ekseninin Sünnî merkez(î)/iktidar–

Alevî yerel/muhalefet oluşumunun bir devamı olduğu gözleniyordu. Yani geleneksel heterodoks yerel güç odakları merkezî otoriteyi yerelde ne derece zaafa uğratıyorsa; heterodoks Kapukulu Ocakları merkezî otorite üzerinde daha da olumsuz etkiler yaparak büyük zaafiyetler ve çöküntüler meydana getiriyordu.

Bir başka ifade ile; nasıl ki yerel güç odağı konumundaki âyânlar, Âyânlar Âyânı Alemdar Mustafa Paşa'yı İstanbul'a göndererek iradelerini bir süre için mutlak iradenin üzerine çıkararak İmparatorluk otoritesini ipotek altına alabiliyorlarsa... Ocaklılar da kimi zaman aynı sonuçları doğuracak benzer girişimlerde bulunuyorlardı. Örneğin; Sultan 2. Osman'ın Ocaklılar tarafından hal' edilerek öldürülmesi, Osmanlı merkezî/mutlak iradesi üzerine indirilen en ağır darbeyi teşkil ediyordu. Nitekim; merkezî otorite karşısında yerel güç odağı konumunda bulunan Celâlîlerin, mütegallibenin ve âyânların İmparatorluk yönetiminde ortaya çıkardıkları otorite boşluğu ile İstanbul'daki Ocaklı zorbaların merkezî otoriteye karşı gerçekleştirdikleri eylemlerle meydana getirdikleri otorite boşluğu, aynı sonucu doğuruyordu. Yani, yasal düzen korunamıyor; mevcut otorite boşluğunu yasal/yasaldışı güç odakları ile bu odakların çevresinde örgütlenen yasal/yasadışı oluşumlar doldurmaya çalışıyordu. Bu oluşum anlatılırken 'yasal/yasadışı' sözcüklerinin birlikte kullanılmasını doğal karşılamak gerekiyordu. Zira, örneğin; Kapukulu Ocakları, Ocaklıların gerçekleştirdikleri yasadışı eylemlerin merkezî irade tarafından kimi zaman yasal kabul edilmesi nedeniyle 'yasallık ile yasadışılık' arasında yer alan 'bir çizgi üzerinde' bulunuyordu.

Bir başka ifade ile mutlak irade kendisini kaba kuvvetle gerçekleştirerek –Sultan 4. Murat örneğinde olduğu gibi– tesis ederken; tüm güç odakları ile birlikte Ocaklılar da siniyor, Kapukulu Ocakları yasal sınırlar içinde kalıyordu. Buna karşılık Ocaklı zorbaların kaba kuvvetle gerçekleştirdikleri yasadışı irade İmparatorluk yönetimi üzerinde ipotek tesis ettiği dönemlerde Kapukulu Ocakları da yasadışı bir alana çekilmiş oluyordu.

Tüm bu oluşumlar; yani, merkez–yerel arasında –hem yerelde hem de merkezde–devam eden çatışmalar Mafios Toplum Yapısı'nın beslenerek güçlü bir 'suç zemini' oluşturmasına yarıyordu. Bu zemin ise merkezde ve yerelde mafios güç odaklarının işini kolaylaştırarak, mafios örgütlenmenin –MAFİA'laşmanın– önünü açıyordu.

Kaldı ki yerelde olduğu gibi merkezde de; bu ortamdan yararlanmak üzere adeta fırsat kollayan, kaba kuvvet kullanma ve suç işleme yeteneğine sahip bulunan, mafios eylemlere yatkın unsurlar ve odaklar da varlığını koruyordu. Bu unsurlar hem merkezî yönetime sızarak merkezî otoriteyi paylaşıyor, hem de merkezî otoritenin karşısında yer alarak merkezî yönetime karşı direniyor ve mücadele edebiliyordu. Son derece güçlü bir örfî/geleneksel yaşam tarzına ve yerel ahlâk–yerel hukuk ilkelerine sahip bulunan Arnavutlar, merkezî otoritenin hem koruyucusu hem de karşıtı durumundaki unsurların ilk sırasında yer alıyordu.

Örneğin; hem Kapukulu Ocakları hem de devlet ricâli içinde etkin ve nüfuzlu kadrolara sahip bulunan Arnavutlar, aynı zamanda Patrona Halil ve zorba yoldaşlarını da ortaya çıkararak İmparatorluk üzerinde yasadışı otorite tesis edebiliyorlardı. Ya da Bektaş Ağa gibi Ocak Ağalarını çıkararak İstanbul'da 'kara piyasa' oluşturuyor, kendi dünya görüşlerine uygun bir mafios düzen tesis edebiliyorlardı. Arnavutlar hem sayısal, hem kaba kuvvet, hem de siyasal bakımdan 'ayrıcalıklı' bir 'mafios güç oluşumu' meydana getirmiş bulunuyorlardı. Onların sosyal yaşamdaki bu konumları ve eylemleri; 18. Yüzyılın başında İstanbul'da yaşayan ve fakat Arnavutluk'taki ahlâk ve hukuk ilkelerinden kopmamış olan 15 bin civarındaki Arnavut topluluğu tarafından da onaylanarak destekleniyordu. İstanbul'daki Arnavut topluluğun yerel ahlâk ve hukuk anlayışı ile İmparatorluğun merkezî ahlâk ve hukuk anlayışı uyumsuzluzluk gösteriyor, son çözümlemede, çatışma halinde bulunuyordu.

Gerek Ocaklı zorbalar, gerekse diğer mafios unsur ve oluşumlar, merkezî otoriteyi İmparatorluğun başkentinde –adeta– teslim alıyorlardı. Bu tabloda mutlak iradenin emrinde olması gereken Ocaklıların, mutlak irade üzerinde zorbaca baskı tesis etmesi ve buna dayanarak sosyal yaşamda 'mafios bir örgüt' anlayışıyla 'yasadışı güç odağı' haline gelmesi; halkı da adeta canından bezdiriyordu. Başkent halkı bu dehşet verici durumu; 'Âl Osman devleti, düşmüş Ocağa yanıyor' diyerek ifade ediyordu. Bu ifade aynı zamanda, Osmanlı toplumunun ne denli güçlü bir 'mafios örgütlenme' ve 'mafios tahakküm' ile karşı karşıya bulunduğunu da anlatıyordu.

'Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri' başlığı altında E Yayınları tarafından yayınlanan dizinin ilk kitabı olan 'Her Sakaldan Bir Kıl' adlı yapıtta, hem Önasya yerel yapılanması hakkında bilgi veriliyor, hem de yapılanma çerçevesinde Ahilik, Külhan–beylik, Celâlîlik gibi mafios örgütlenmelere/mafios oluşumlara dikkat çekiliyordu.

Dizinin ikinci kitabı olan 'Sikkesiz Sultanlar' adlı yapıtta, Önasya'daki yerel güç odaklarının oluşumuna ışık tutuluyordu. Bu çerçevede; Kapukulu Ocakları'nın kökenindeki Kalenderî/Bektaşî–heterodoks oluşumu irdeleniyor, 'Merkezî Sünnî iktidar–Yerel Alevî muhalefet' oluşumu sergileniyor, Kapukulu Ocakları'nın MAFİA'laşması sürecinin nedenleri ve başlangıcı belirleniyordu. Ayrıca yasadışı yerel güç odaklarının, 'yasal mafios otoriteye' dönüşmesi anlatılıyordu. Doğu Karadeniz Mafios Toplum Yapısı'nın tarihsel zemininde âyânlık müessesesinin oluşması, yasallığı/yasadışılığı ve tasfiye edilmesi olayları gözler önüne seriliyordu.

'Düşmüş Ocağa Yanıyor' adlı bu yapıt, 'Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri' başlıklı dizinin üçüncü kitabını oluşturuyor.

Bu yapıtta Osmanlı merkezî otoritesini temsil eden Sultan/Halife'nin mutlak iradesi ile 'otorite çatışmasına' girişen Ocaklı zorbaların İstanbul'da oluşturdukları 'mafios düzen' ve 'mafios örgütlenme' anlatı-

lıyor. Aynı zamanda, 'mafios Arnavut toplumunun' bu 'çatışmada oynadığı rol' kaydediliyor. Ayrıca Önasya Mafios Toplum Yapısı'nın oluşmasında ve kalıcılık kazanmasında etkili olan Patrona Halil Olayı analiz edilerek Garp Ocakları'nın korsanlık faaliyetlerine ve esir ticaretine dikkat çekiliyor.

Hemen kaydetmek gerekir ki; günümüz Türkiyesinin tüm sosyal hastalıklarının ortak paydasını/zeminini oluşturan 'Önasya Mafios Toplum Yapısı', yüzlerce yıllık 'kirli bir sürecin' geride bıraktığı 'suç ve yasadışılık' tortularından başka bir şeyi ifade etmiyor. Kaldı ki bu tortular, maddeyi aşarak ruhlara ve bilinçlere de işlemiş bulunuyor.

DEVLET, PADİŞAH VE OTORİTE (Yahut; Cellât, Kement ve Kılıç)

• ***Mafios Toplum Yapısı'nın temel göstergelerinden biri olan 'merkezî otoriteye karşı yerel güç odaklarının direnişi'; Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde doruk noktasına çıkıyordu. Dahası... Alemdar'ın, Sultan 2. Mahmut'a –baskı ve biraz da tehditle– sened-i ittifak'ı kabul ettirmesiyle yerel güç odakları –özellikle âyânlar– merkezî otorite üzerinde ciddi biçimde baskı kuruyorlardı. 2. Mahmut önce –işi ağırdan alarak– Ocaklıların Alemdar Mustafa Paşa'yı tasfiye etmelerine seyirci kalıyordu. Sonra duruma müdahale ediyor, Ocaklıları kışlalarına dönmeye zorluyor, bunu da başarıyordu. Daha sonra, Mafios Toplum Yapısı'nın temel ve en belirleyici unsurları olan yerel zorbaların, yani âyânların tasfiyesi sürecini başlatıyordu. Ne ki, merkezî otoritenin yerel güç odaklarını tasfiye etmesi sırasında Kapukulu Ocakları meydanı boş buluyordu. Devletin merkezinde –padişahlar da dahil– otoriteyi denetim altına alan ve suça yönelik iç bünyesindeki yapılanma sonucu tam bir 'yasadışı (zorba/haşere) güç odağı' haline gelen Kapukulu Ocakları'nın da âyânlar gibi tasfiye edilmesi gerekiyordu. Bu süreci ve tasfiye aşamasına kadar cereyan eden olayları (soysuzlaşarak MAFİA'laşmayı) irdeleyip, analiz eder misiniz? Bu süreç Önasya Mafios Toplum Yapısı üzerinde nasıl bir etki yapıyor ve ne gibi –sosyal, siyasal, ekonomik, askerî– izler bırakıyor?***

Sadece Önasya'daki Mafios Toplum Yapısı üzerinde değil, aynı zamanda merkezî yönetimin mafios bir karakter kazanmasında da, Kapu-

kulu Ocakları son derece etkili ve önemli bazı roller oynuyordu. Bu nedenle Kapukulu Ocakları'nın kuruluşundan kaldırılmasına (lağvedilmesine) kadar bütünüyle ve kapsamlı bir yaklaşımla irdelenmesinde; bu etkenin tüm oluşum ve unsurlarıyla gözönünde bulundurulmasında her bakımdan fayda var. Unutmamak gerekir ki Kapukulu Ocakları'nın uzun ve etkin yaşam sürecinde en önemli dönemeci Sultan 2. Osman'ın tahttan indirilmesi ve Ocaklılar tarafından katledilmesi olayı oluşturuyordu.[1]

Sultan 2. Osman'ın Ocaklılar tarafından tahttan indirilerek katledilmesi, Yeniçerilerin kendilerine duydukları güveni arttırıyordu. Bu güven onları, mutlak irade üzerinde bir otorite durumuna getiriyordu. Ancak Ocaklılar, Kalenderî/Bektaşî–Devşirme (bu kimliğe ironik olarak Celâlî demek de pek yanlış olmaz) kimliğini ön plana çıkararak elde ettikleri otoriteyi (yasadışı yaptırım gücünü) de yine bu kimliğe dayandırarak sürekli kılıyorlardı.

Özellikle Çandarlı Halil Paşa'nın Sultan 2. Mehmet tarafından idam ettirilmesiyle yolları ayrılmaya başlayan ve hatta içten içe bir hesaplaşmaya girişen (Sünnî eğilimli) merkezî otorite ile (Kalenderî/Bektaşî–Devşirme geleneği/kimliği zemininde oluşan) Kapukulu Ocakları arasındaki mücadele... Sultan 2. Osman'ın (bir sultan/halifeye asla layık görülemeyecek derecede rezillik ve hakaretlerle) katledilmesi ile birlikte yeni bir aşamaya giriyordu. Zira 2. Osman'dan sonra tahta çıkan Sultan Mustafa (Sadrazam'ın, ulûfe almamaları konusunda Ocaklılarla anlaşması sonucu) hal' ediliyor; onun yerine henüz 10 yaşındaki bir çocuğun oturtulması beraberinde; İmparatorluğun iplerinin, Rum asıllı Mahpeyker Kösem Sultan'ın, yani Valide Sultan'ın eline geçmesine neden oluyordu. Bu durum aynı zamanda, iktidar yolunun da Kapukulu Ocakları'na açıldığını gösteriyordu.

---

[1] Bkz. –Bu olay Sikkesiz Sultanlar adlı kitapta kapsamlı bir şekilde anlatılmıştı. E Yayınları, M. Çulcu.

Yeni dönemde siyaset ve güç dengeleri şu odaklar arasında paylaşılarak oluşuyordu. Sultan 4. Murad ile Valide Sultan mutlak iradeyi elinde bulunduruyordu. Ancak bir tarafta ulema, diğer tarafta devlet ricali, mutlak otoriteye ortak oluyordu. Ne ki bunların dışında silaha ve güce dayanan Kapukulu Ocakları, her zaman son sözü söylüyordu. Dolayısıyla, Ocaklılara hükmeden Ocak Ağaları, güçler dengesinde en önemli odağı oluşturuyorlardı. Bunların dünya görüşü, amaçları ve mücadele biçimleri ise diğerlerinden çok farklıydı. Her ne kadar dört güç odağının ortak paydasında 'bireysel ve grupsal çıkarlar' ön planda tutuluyorsa da Ocaklılar, bu çıkarlar uğrunda kolayca silaha davranabiliyor, kan döküyor, baş kesiyor ve zorbalığa dayanan kaba kuvvetlerinden başka hiçbir kural tanımıyorlardı. Devletin başında 10 yaşında bir çocuğun bulunması, Ocaklıların ekmeğine yağ sürüyor, işlerini daha bir kolaylaştırıyordu.

> "...cülûsundan beş gün sonra sünnet rasimesi yapıldı. Çünkü Pâdişah–ı nevcâh, eslâftan Sultan Ahmed gibi, zamanı saltanatı eline aldığı vakit daha sünnet edilmemiş."[1]

Padişah bu durumda olunca Ocaklılar da fırsatı değerlendiriyor, her şeyin üzerinde tuttukları çıkarlarının sembolü haline gelen cülûs bahşişi konusunda verdikleri sözleri tutmuyorlardı.

> "Yeniçeri ve Sipahiler kendisini hissettiren sikke yokluğundan dolayı evvelâ cülûs bâhşişinden vazgeçmişlerdi. Lâkin medyûn–u himmetleri olan bir şehzâde câlis–i taht olunca, cülûs bahşişinin ancak tehir olunabileceğini iddiâ ile bunun, mutâd–ı veche üzere verilmesini gürültü ile talep ettiler."[2]

4. Murad'ın tahta çıkmasının hemen ardından cereyan eden bu olay

---

[1] Devleti Osmânîyye Târihi– Müellifi Hammer, Mütercimi Mehmed Ata – Dârülhilâfet ül âlîyye, Evkaf İslamîyye Matbaası, 1335, C.9, S.10.

[2] Hammer, Age.–C.9, S.10.

aslında, Ocaklıların geleceğe dönek bütün heves ve hesaplarını da ortaya koyuyordu. Onlar ulemâya ve devlet ricâline göre bir adım daha öne geçtiklerinin farkına varıyor, kaba kuvvet ve silahla tüm dengeleri altüst ederek kendi 'zorba otoritelerini' tesis edebileceklerini görüyorlardı. Nitekim verdikleri söze rağmen, sözlerinden dönerek cülûs bahşişi istemeleri karşısında diğer güç odakları direnemiyor, söyleneni yapmaktan başka çare bulamıyorlardı. Sadrazam ile Yeniçeri Ağası, hazinede hiç para olmadığını söylüyor, bahşiş olarak adam başı elli altın yerine yirmi beş altın teklif ediyorlardı. Ancak Ocaklılar, çıkarları söz konusu olunca kesinlikle ödün vermiyor, istediklerini tehditler savurarak almayı başarıyorlardı.

> "Lâkin onlar mütehakkimâne, mikdarı mutâdı istediler. Zarûret-i kat'îyye üzerine husûsî hazine (iç hazine) açılarak, Sultan Murad'ın cülûsundan bir ay sonra tevzî olunan iki milyon altını çıkarabilecek kadar..."[1]

Böylece yeni yönetim ilk sınavında, ilk ödünü veriyor ve Ocaklılar kaba kuvvet kullanarak istedikleri her şeyi elde edebileceklerini kanıtlıyorlardı. Zira onlar, zorbalıklarını göstermiş, gerektiğinde sultan/halifeleri bile katledebileceklerini (herkesi ürkütecek biçimde) ortaya koymuşlardı. Nasıl ki bir 'mafioso' önce kaba kuvvet kullanıp zorbalık yapabileceğini gösterdikten sonra otoritesini tesis edip bu otoriteyi paraya dönüştürebiliyorsa; 2. Osman'ı rezilce katleden Ocaklılar da, sonraki padişahlara 'sınırsız bir gözdağı' vermiş bulunuyorlardı. Padişahlar ve ricâl artık, Kapukulu Ocakları'nın bünyesindeki zorbaların 'eli kanlı halife katilleri' olduklarını biliyor, adımlarını ona göre atıyor, kararlarını bu deneyimin süzgecinden geçiriyorlardı.

Bu arada hemen kaydetmek gerekir ki; saltanata çocuk yaşta bir padişahın getirilmesi pek çok olumsuzluğun ve doğurduğu sakıncaların

---

[1] Hammer, Age. –C.9, S.10.

yanı sıra bir konuda, yararlı da oluyordu. Çocuk yaştaki padişah devlet yönetimine gelince, kaçınılmaz olarak sorunlarla erken tanışıp uğraşmaya başlıyordu. Böylece devletin karşı karşıya bulunduğu sorunları yaşayarak öğreniyor, yönetimdeki güçler dengesini kavrıyor, tercih ve eğilimlerini cereyan eden olaylar şekillendiriyordu. Zamanı gelip de padişah rüştünü ispat edince, gereken kararları tereddüt göstermeden verip uygulayabiliyordu. Bunun en çarpıcı örneklerini ise Sultan 4. Murad ile Sultan 1. Ahmed ve (biraz da) Sultan 4. Mehmed teşkil ediyordu. Buna karşılık, güç ve iktidar rekabeti içinde saltanattaki padişah tarafından rakip olarak görülen, bir kenara itilen, bastırılan, sindirilen, korkutulan, harem'e tıkılan ve hatta hücrelere hapsedilen şehzade ve veliahtlar ise; fırsat düşüp de ileri yaşlarda oralardan kurtarılıp tahta çıkarılınca devlete ve sorunlara yabancı kalıyorlardı. Bu nedenle sorunlar karşısında kararsız kalıyor, bocalıyorlardı. Sonuç olarak onlara kimi zaman 'deli' deniyor, kimi zaman da yönetimin ipini ellerinden kaçırarak ülkeyi tam anlamıyla harabeye çeviriyorlardı. Sultan I. Mustafa, Sultan İbrahim, Sultan 5. Murad, Sultan 5. Mehmed bu tür örneklerin başında yer alıyordu. Nitekim, tahta oturduktan sonra sünnet edilen I. Ahmed gibi 4. Murad da, saltanatının ilk yıllarında, başta Ocaklılar olmak üzere devlete musallat olan 'zorba güç odaklarını' tanıyor; onlarla ve devleti tehdit eden diğer sorunlarla adeta boğuşmaya, mücadele etmeye ve mücadele içinde de pişmeye başlıyordu. Ne ki bu mücadele o denli kolay cereyan etmiyordu. Oluk gibi kan akıyor, binlerce kelle kesiliyor, cesetler üst üste yığılıyordu. Kan döküldükçe güç dengeleri değişiyor, oluşan yeni dengeler devlet içinde yeni güç odaklarını besliyordu.

Unutmamak gerekir ki, 4. Murad da saltanata, o; kural tanımayan ve kendi çıkarından başka hiçbir şeye umursamayan askerlerin silahlarına dayanarak gelmiş bulunuyordu. Gerçi daha önce Kuyucu Murad Paşa, önde gelen Celâlîleri tepelemiş, kısmen sindirmişti. Ama; Önasya'da asayiş tam anlamıyla sağlanamamıştı. Eşkiya yine de kol geziyor, yağma, soygun, cinayet, gasp, adam kaçırma, fidyecilik, haraç ve ölü-

müne şiddet bir uçtan bir uca hüküm sürüyordu. Üstelik bunların başında da, Sultan 2. Osman'ın katlini hazmedemeyip, intikam duygularını kan davasına dönüştürerek başkaldıran Abaza Paşa yer alıyordu. Dahası... Devletin doğudaki kaleleri sürekli saldırıya uğruyor, Bağdat elden çıkıyordu. Tüm bunlar, sorunlar listesinin hemen ilk sırasında yer alan gailelerdi. Ancak Yeniçerilerin tutum ve davranışları her zaman olduğu gibi yine, devletin karşı karşıya bulunduğu diğer meseleleri geri plana itiyordu.

"Birkaç gün sonra Yeniçeriler mütehakkîmâne, ağalarının azlini isteyerek tuğyân eylediler (isyan ettiler). Padişah muvafakate mecbûriyet gördü. Yeniçeri Ağası Bayram Ağa –ki Sultan Murat'ın eniştesidir– mansıbını kaybetmesinden dolayı zengin haslarla tatyîb edilerek yerine Mirahor Hüsrev tâyin olundu (Şubat 1624). Müftü Yeniçerilere nutuk irâd ile bağdema asayiş-i ammeyi ihlâl etmeyeceklerine vaad aldı. Sipahileri isyâna teşvîk eden Kula Beği –zâtı şâhâne kafesten temâşâ etmekte olduğu hâlde– Dîvân'ın arkasında başı kesildi."[1]

Gerçi Ocaklılar, aralarından bazı başların kesilmesiyle kurban veriyorlardı ama, merkezî otoritenin başı da onların dediğini yapıyor; eniştesi bile olsa Sultan, Yeniçeri Ağası'nı değiştirmek zorunda kalıyordu. Fakat bu talepler, her zorbalıkta biraz daha mütecavizleşiyor, istenen kellelerin rütbesi her adımda biraz daha yükseliyordu. Üstelik kaba kuvvet gösterileri ile gerçekleştirdikleri zorbalıklar sadece barış zamanları ve başkent ile de sınırlı kalmıyordu. Ocaklılar, artık aynı davranışları ve zorbalıkları cephede de sergiliyorlardı. Bu çirkin örneklerden biri de İran Seferi sırasında cereyan ediyordu:

"Ertesi gün orduda bir tuğyân zuhûra geldi. Asker, 'Mahlûkat kısmından bir şey yok; at, eşek kalmadı. Daha ne kadar burada duracağız' diye bağırıyorlardı. Sadrazam'ın otağı pâre pâre edilerek kendisini, Acem elçisinin nazarı temâşâsı altında (bakışları altında) hapis için

[1] Hammer, Age.– C.9, S.27.

imâm–ı âzâm kalesine gönderildi. Murat Paşa taraftarları 'Alem–i Şerîf'i onun otağı önüne götürüp de oraya dikmek istediler. Lâkin şecâatli bir adam olan Alemdar Osman Ağa; 'Vezîr'i Pâdişâh'tan başka kim azledebilir? Bu otağ Pâdişâhındır. Ben hayatta oldukça Alem–i Şerîf buradan kalkmaz. Vezîr kim ise o otağa gelir" dedi. Mukavemetine galebe etmek mümkün olmadığı cihetle, asîler kılıç darbesiyle ellerini keserek, alem'i muzafferâne götürdüler."[1]

Fakat yine de bu tür zorbalıklar hafif kalıyordu. Zira Ocaklı zorbalar en büyük dehşeti İmparatorluk merkezinde yaşatıyor, kanlı şiddet sahneleri yaratarak kendi otoritelerini mutlak iradenin üzerindeki bir ipoteğe dönüştürüyorlardı. Bu kanlı tablolardan birinde de kurban, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa oluyordu. Diğerleri gibi bu olayın altında da Ocaklıların, 'parasal çıkarlarına' dayanan zorbalıkları yatıyordu.

Osmanlı Ordusu Bağdat'ı kuşatıyor, fakat bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Buna dayanarak Kapudan Paşa'nın isyan fikrini ateşlediği dedikoduları yayılıyor ve bu dedikodular İstanbul'a kadar ulaşıyordu. Sipahi ve Yeniçeriler; bir yandan kuşatma sırasında Ordu'ya yardım göndermediğini ileri sürerek, diğer taraftan akçe rayicini değiştirdiği için Gürcü Mehmed Paşa'yı hedef seçiyorlardı. Aslında asıl nedeni akçe meselesi oluşturuyor –ki Yeniçeri isyanlarının genellikle ortak nedenini teşkil ediyordu–; Ordu'ya yardım gönderilmemesi iddiası örtü gibi kullanılarak 'meşru gerekçe' yaratılıyordu. Sultan Mehmed Camii'ne toplanan zorbalar, Gürcü Mehmed Paşa'nın başını istiyorlardı. Ocaklılar bu taleplerini, Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan Padişah'a bildiriyorlardı. Sultan 4. Murad ile Valide Kösem Sultan büyük bir korku ve endişeye kapılıyorlardı. Zira Gürcü Paşa bu sırada onların en güvendikleri odağı teşkil ediyordu. Hiç olmazsa onun başını kurtarmak istiyorlardı. Bu amaçla Recep Paşa'yı Kaymakam tayin ederek camiye gönderiyorlardı. Sadrazam'ı azledip, mal ve mülkünü müsadere ederek canını kurtarabi-

[1] Hammer, Age. –C.9, S. 66–67.

leceklerini umuyorlardı. Ancak Ocaklı zorbalar; 4. Murad'ı da Sultan 2. Osman gibi katledebileceklerini haykırıyor, tehditler savuruyor, bağırıp çağırıyorlardı. Tehditler o denli korkutucu bir boyut kazanıyordu ki, Padişah ve Valide Sultan kendi başları konusunda endişeye kapılıyorlardı. Nihayet, dokuz padişaha devlet hizmeti vermiş olan 'ak sakallı' Gürcü Mehmet Paşa Ocaklılara teslim ediliyor; '...deliye benzeyen erbâb–ı şekavet tarafından' idam olunuyordu.[1]

Ancak mesele, zorbaların amaçlarına ulaşmalarıyla da bitmiyordu. Gürcü Paşa'nın başının kesilmesiyle sonuçlanan olaya altı bin civarında Yeniçeri ve Sipahi katılıyordu. Fakat birkaç gün sonra limana, Yeniçeri ile dolu iki kadırga giriyordu. Bu Yeniçeriler, Gürcü Mehmet Paşa'nın katledilmesini hazmedemiyor, diğerlerine karşı harekete geçiyorlardı. Nitekim istedikleri fermanı Padişah'tan alıyor, daha önceki isyanda elebaşılık yapan Sekbanbaşı Mihalıçlı Sarı Mehmet ile on altı zorbayı katlediyorlardı. Bununla da yetinmiyorlardı. Yine zorbalardan Lofçalı Ömer ile Camuzazâde Ahmet geceleyin boğuluyor, öldürülenlerin cesetleri denize atılıyordu.

Bunlara paralel olarak bir başka rezalet daha yaşanıyordu.

Eski Sadrazamlardan Mere (More) Hüseyin Paşa kendini güvenceye almak amacıyla Ocağa büyük bir taviz veriyor; Yeniçeriler ile Sipahi mülâzımlarına 'malî ayrıcalık' tanıyordu. İstanbul'da genel gelirlerden bir kısmı Yeniçeri ve Sipahi mülâzımları tarafından toplanıyordu. Bu 'malî ayrıcalık' rezaleti, büyük bir sessizlik içinde sürdürülüyordu. Öyle ki... Daha sonraki Sadrazam Hafız Paşa; 'emânet', 'mukataât', 'tevelliyet', 'evkaf'a müteâllik nezâret ve kitâbet ve cibâyet' adı verilen bu ayrıcalıkları dağıtırken, uyulması gereken kural ve kaideleri de gözardı ederek tamamen bir kenara bırakıyordu. Örneğin; yasada kefil gösterilmesi koşuluyla ayrıcalıklar, üçer yıllığına verilirken Paşa, buna riayet etmiyordu. Bunun sonucunda Yeniçeri ve Sipahi mülâzımları başıboş

[1] Hammer –Age. C.9, S.70–71.

kalıyor, tam anlamıyla istedikleri gibi hareket ediyorlardı. İstediklerinden, istedikleri kadar vergi tahsil ediyor, topladıkları meblaglardan istedikleri kadarını devlete veriyorlardı. Bunun sonucunda devletin gelirleri artık bilinemiyor, hatta tahmin bile edilemiyordu. Devletin maliyesi tam bir karmaşa içine yuvarlanıyordu. Bu nedenle, yönetimi Ocaklı mültezimlere bırakılan pek çok cami, parasızlık ve yönetimsizlik nedeniyle ibadete kapatılıyordu.

Nihayet, Sultan 4. Murad bir şehir gezintisi sırasında, kapalı camileri görüyor, nedenini sorarak öğreniyor; bunun üzerine hiddetleniyor, vezirleri toplayarak üzüntüsünü ve tepkisini dile getiriyordu. Hemen ardından da Sadrazam'a emir veriyor, malî hizmetlerin Ocaklılara verilmesini yasaklıyordu. Ayrıca hizmette bulunan Yeniçerilerin defterlerinin Divan'a gönderilmesini istiyordu.

> "Bu fermânın askerî karışıklıklardan dolayı tehir edilen icrâsı, daha sonra sükûnetli bir zamana tâ'lîk olundu."[1]

Kısacası, Ocaklılardan korkulduğu için Padişah –bir bakıma– geri adım atıyor, malî ayrıcalıklar zorbalar tarafından kullanılmaya devam ediliyordu.

Her ne kadar devleti Sultan/Halife yönetiyormuş gibi görünüyorsa da bir yandan devlet ricâli (sadrazamlar, ağalar, harem'in önde gelenleri, ulema vs. nin önde gelenleri), diğer yandan Ocaklılar, mutlak iradeyi kontrollerine almış bulunuyorlardı. Bu durum, özellikle 1630 yılından sonra bütün çıplaklığıyla ortaya çıkıyor; güç odakları arasındaki 'otorite mücadelesi–çatışması' en kanlı örnekleriyle gözler önüne seriliyordu. Bu olaylarda ise, artık tam anlamıyla 'mafios bir kurum' karakteri ve kimliği almış bulunan Kapukulu Ocakları başrolü oynuyordu.

Olaylar, Hüsrev Paşa'nın sadaretten azledilmesiyle başlıyordu.

Bosna'da doğmuş olan Hüsrev Paşa Yeniçeri Ağası olduktan sonra,

---

[1] Hammer, Age.–C.9, S.72.

Abaza Mehmed Paşa'nın üzerine gönderilmiş ve asi kuvvetleri bozguna uğratmıştı. 1625 yılında Bağdat kuşatmasında başarı göstermiş; önce Kubbe Vezirliğine, sonra da Sadrazamlığa yükselmişti. Serdar–ı Ekrem olarak bir kez daha asi Abaza Paşa'nın üzerine gitmiş, Erzurum'da sıkıştırıp yakalayarak İstanbul'a getirmişti. Sadrazam Hüsrev Paşa bunun hemen ardından, Bağdat'ı İranlılardan almak üzere harekete geçiyordu. Fakat ilk girişimde başarılı olamıyordu. Nitekim Ordu, 1630 yılının kışını Mardin'de geçiriyordu. 1631 yılının Haziran ayında Hoçhisar'a gelen Hüsrev Paşa bir yandan Tatar Ordusu'nun gelmesini bekliyor, diğer yandan Erzurum veya Musul yönüne gitmek konusunda tereddüte düşüyordu. Bu kararsızlık sırasında Yeniçeriler ile Sipahiler cesaretleniyor, Sadrazam'a karşı harekete geçiyorlardı. Ocaklılar, her zaman olduğu gibi yine savaşmak istemiyor; "Geçen sene bu kadar sefer yaptık. Bu yıl da bu sahrada aylarca kaldık. Şimdi Musul ve Bağdat'a gidilse yorgun asker ne işe yarar? Bu sene rahat etmeli, gelecek sene gitmeli!" diyorlardı.[1]

Sadrazam, Ocaklıların bu tepkisine çaresiz boyun eğiyor ve askerlerini Diyarbakır yönüne sevkederek Çarıklı mevkiinde konaklıyordu. Nitekim Tatar kuvvetleri de buraya geliyordu. Hüsrev Paşa 1631 yılının son baharında, gerekli tedbirleri alıp orduyu kışa hazırlarken, durumu da İstanbul'a bildiriyordu. Buna paralel olarak İstanbul'daki Sipahiler de, seferdeki arkadaşları adına eski Sadrazam Ahmed Paşa ile Defterdar Mustafa Paşa'nın Ordu'ya katılmalarını istiyorlardı. Bu şahıslar Hüsrev Paşa'nın rakipleriydi. Nitekim Sipahileri de Hüsrev Paşa'nın kışkırttığını düşünüyorlardı. Bunlar da Padişah'ı, Şeyhülislam ile Musahib Hasan Halife kanalıyla, Hüsrev Paşa'ya karşı kışkırtıyorlardı. Sadrazam'ın insafsız ve zalim bir adam olduğunu, askerî bakımdan yeterli tedbirleri almadığını, Ordu'yu geniş bir alana yayarak gücünü zaafa uğrattığını ileri sürüyor, azledilmesini istiyorlardı. Nitekim Padişah'ı etki-

[1] Hammer, Age. – C.9, S.133.

lemeyi başarıyorlardı. Sultan 4. Murad endişeye kapılarak Sadrazam'ı azlediyor, onun yerine Hafız Paşa'yı ikinci kez Sadrazam yapıyordu. Hafız Paşa aynı zamanda 4. Murad'ın eniştesiydi. Bu değişiklik sırasında Hüsrev Paşa'nın hasımları olan Musahib Hasan Halife Yeniçeri Ağası, Mustafa Paşa da Defterdar, yani Maliye Nazırı oluyordu.

Azil emrini Diyarbakır'a bir çavuş getiriyordu. Hüsrev Paşa hemen bir divan toplayarak Padişah'ın emrini burada okutuyordu. Paşa, kendi yandaşı olan askerleri kışkırtmak için böyle yapıyordu. Nitekim azil kararı okununca Yeniçeriler hiddetleniyor; "Bu kadar belâ ve muhannet çekip de düşmandan intikam alacağımız zaman senin azline sebep olan nedir? Biz senden başkasını istemeyiz" diye bağırıp çağırıyorlardı. Ayrıca, parçalamak amacıyla, emri getiren çavuşu arıyorlardı. Bu arada askeri el altından kışkırtan Hüsrev Paşa da sözde ortalığı yatıştırmaya çalışıyor; "Pâdişah'a asî olmaktan ihtirâz ederim. Sizi gücendiren emir onun tarafından gelmiştir. Pâdişah, istediğini nasb ve azl eder. Daire–i vazîfenize devâm ediniz" diyordu. Ancak hoşnutsuz askerlerin önde gelenleri; "Öyleyse biz de Pâdişah'a bir arzıhâl yazarız" diyor, Hüsrev Paşa da zaten bunu amaçlıyordu. Paşa hazineyi mühürlüyor, muhafaza altına aldırıyor, Diyarbakır ve Musal'a valiler tayin ediyor; yeğeni Ali Ağa'yı ve eski Kethüdası Süleyman Ağa'yı yanına alarak Ordu'dan ayrılıyordu. Paşa ayrıca, Malatya civarında Fırat nehrinden geçmeye hazırlanırken, fermanla gelen Kapucular Kethüdasına sadaret mührünü teslim ediyor; "Pâdişahımın emrine mutîyim" diyerek bağlılık ve sadakatini bildiriyordu. Ne ki onun Ordu'dan ayrılması, beklenen olumsuz etkiyi gösteriyordu.

Yağma ve zorbalık için zaten fırsat kollayan Ocaklılar; Hüsrev Paşa'nın azledilmesini gerekçe yaparak başta Diyarbakır olmak üzere Önasya'nın çeşitli yerlerinde harekete başlıyorlardı. Diyarbakır'daki Ocaklılar, Defterdar Ömer'den 'mevâcib' istiyor, Defterdar kaçarak ortadan kaybolunca da evleri ve çarşıyı yağmalamaya girişiyorlardı. Beyşehri, Seydişehri, Bozkır, Larende'deki Sipahiler; Orta Anadolu'da faaliyet gösteren eski Celâlî reislerinden 'Dağlar Delisi' Süleyman adlı yaşlı

Sipahi'nin akrabası olan Deli Allahî adlı eşkıya reisinin emrine giriyorlardı. Bu arada Konya'ya hükmeden eşkıya elebaşılarından Kâtip Mustafa Çelebi adlı Sipahi ölünce, karısını Rum Mehmet adlı bir sergerde alıyor, hazinesini ve otoritesini ele geçiriyordu. Böylece yaşlı Sipahi'nin sarayı andıran konağına kuruluyor, Konya'nın mutlak hakimi oluyordu.

"Karahisar'da Baba Ömer, Aydın'da Kınalıoğlu, Eskişehir ve İnönü'de Kör Ali, İskilip'te Köse Şaban erbâb–ı isyâna etbâ' ederek, Hüsrev Paşa'yı sadârette ibka' ettirmedikçe rahat durmamaya yemîn etmiş idiler."[1]

Önasya'nın her tarafından gelen ayaklanma, eşkıyalık, zorbalık ve yağma haberleri, Padişah'ı telaşlandırıyordu. Bunun üzerine İstanbul'da bir Divan toplanıyordu. Bu Divan'da Ordu'nun Şehrizor, Hemedan ve Bağdat seferleri nedeniyle yorulmuş olduğu kanaatına varılıyor ve askerin İstanbul'a getirilmesi kararlaştırılıyordu. Böylece Yeniçerilere 18 Kasım 1641 günü dönüş emri gönderiliyordu. Bu, düşüncesizce – belki de maksatlı– alınan karar sonucu Önasya'nın çeşitli yerlerinde merkezî otoriteye başkaldırarak zorbalıklara girişmiş olan asi Ocaklılar, 'mevâcib verilmemesini' de bahane ederek kollar halinde ve her yönden İstanbul üzerine yürümeye başlıyorlardı. Başkent'e giren zorbalar Darphane civarındaki Kurşunlu Han'ı toplanma merkezi yapıyor, bu civara yerleşiyorlardı. Sayıları gittikçe artan zorba Ocaklılar, bazı odaklar tarafından burada da gizlice ve sinsice kışkırtılıyorlardı. Nihayet beklenen oluyor, 6 Şubat 1632 günü 'fitne zuhûra geliyordu.'

Sipahiler At Meydanında toplanıyor ve üç gün boyunca bu toplantıya katılımlar devam ediyordu. Zorbalar; Sadrazam Hafız Paşa, Müftü Yahya Efendi, Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağalığına tayin edilen Hasan Ağa, Padişah'ın nedîmi Musa Çelebi gibi önde gelenlerin başlarını istiyorlardı. Her tarafta şiddet ve korku hüküm sürüyor, dükkânlar kapanıyor, şehir ve saray dehşet içinde kalıyordu.[2]

---

[1] Hammer, Age.– C.9, S. 136.

[2] Târih–i Naîmâ–Tabhâne–i Âmire–Dersaâdet, 1280, C.3, S. 77–78.

Bu sırada İstanbul'da Recep Paşa da zorbalarla işbirliği yapıyor, onları Sadrazam'a karşı kışkırtıyordu.

> "Zorbalar ve Bölük Halkının âzâmı gelüb İstanbul'un içi dolmuş idi. Saka Mehmed ve Cin Ali ve Mahmud Ağa oğlu ve Salih Efendi ve Emir Halife ve Cadu Osman ve Bıçakçıoğlu ve Kütahyalı Kalem Bey ve Nazlı Muslu ve Rum Ahmed ve dahî bunların emsâli zorbalar ki her biri bir maddet-ül fesâd idi."[1]

Şehri yağmalamak ve otoriteyi yok saymak amacıyla fırsat kollayan bu zorbalar ile asker görünümündeki çete başlarına, Rumeli'den gelen Boşnak ve Arnavutlar da katılmış bulunuyordu. Onlara Saka Mehmet ile Salih Efendi liderlik yapıyordu. Bunların hepsi Recep Paşa tarafında yer alıyor, Recep Paşa ise Hüsrev Paşa'nın izinden gidiyordu.[2]

Ayaklananlar, Hüsrev Paşa'yı azlettirenlerin din ve devlet düşmanı olduklarını ileri sürüyorlardı. Zorbalar devlet ricâlinden 17 kişinin katledilmesini istiyorlardı. Bir süre sonra Yeniçeriler de Sipahilere katılıyor, şehirde dehşet havası estiriyorlardı. Halk evine kapanıyor, bazıları şehri terkediyordu. Nihayet zorbalar, sarayın kapısına dayanıyor; başlarını istedikleri ricâlin kendilerine teslim edilmesini talep ediyor ve onları parçalayarak öldüreceklerini haykırıyorlardı. Sultan 4. Murad ise kendilerine; "Bugün sabredin, yarın cevap verilir" diye haber gönderiyordu. Zorbalar dönüyor, fakat geceyi At Meydanı'nda geçiriyor, dağılmıyorlardı. Ertesi sabah erkenden yine sarayın kapısına dayanıyorlardı. Ne ki, bu kez daha da saldırgan davranıyor, dış kapıyı geçip orta kapıya ulaşıyorlardı. Bu arada Vezir Bayram Paşa Sadrazam'a haber göndererek, ortalık sakinleşene kadar sadaretten çekilmesini öneriyordu. Hafız Paşa ise "Ben başıma gelecekleri rüyâmda gördüm. Ölümden korkmuyorum" diyor, sadareti bırakmıyordu.[3]

---

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.79.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.80.

[3] Naîmâ, Age. – C.3, S. 81.

Hafız Paşa saraya girerken, kalabalık yol vermek üzere açılıyordu. Fakat zorbalar, onu öldürmek üzere hazırlıklı bulunuyorlardı. Nitekim bir anda üzerine taş yağmaya başlıyor, Paşa'yı atından düşürüyorlardı. Bu arada Sadrazam'ın kavuğu ve cübbesi kayboluyor, zorbalar linç etmek amacıyla üzerine atılıyor, sadık adamları ise Sadrazam'ın koluna girip onu Hasta Odası'na kaçırıyorlardı. Bu sırada adamlarından biri öldürülüyor, diğeri ise yaralanıyordu.

Hafız Paşa, üstünü başını biraz düzeltip 'mühr–ü hümâyûnu' vermek üzere Sultan 4. Murad'ın huzuruna çıkıyordu.

> "Sultan Murad, Hâfız Paşa'nın çehresindeki alâim–i tecâişî (şiddet korkusunu) görerek, kendisi de mahzûn olduğu halde 'Hayde git! Allah muhafaza etsin!' diye azîmetine ruhsat verdi. Bunun üzerine Hâfız, Üsküdar'a çıkmak maksadıyla bir kayığa bindi."[1]

Ancak sorun bununla bitmiyordu. Ocaklılar sarayın ikinci avlusuna girerek Divan odasının kapısına dayanıyorlardı. Bunlar emreder gibi bir tavırla, Padişah'ı görmek istediklerini söylüyorlardı. Sultan 2. Osman faciası gibi bir ortam söz konusuydu. Saray muhafızları silahlanmış durumdaydı. Nihayet Padişah dışarı çıkıyor, bir 'Ayak Dîvânı'[2] yapıyordu. Padişah, Ocaklılara ne istediklerini soruyordu. Fakat zorbalar, saygısızca yanıtlar veriyor, iki gündür istedikleri 17 kişinin kellesini talep ediyor; "Bunları veriniz, paralayalım. Çünkü devlete ve Pâdişâhımıza dost değillerdir. Eğer devlete hayırhavâh olsalar, Musul'da düşman ağzında bulunduğumuz vakit bizi dağıtıp da bu kadar mühimmât–ı seferin telef olmasına sebeb olmazlardı" diyorlardı.[3]

---

[1] Hammer, Age.– C.9, S.137, 138.

[2] Pek mühim ve müstâcel veya fevkalâde hâller dolayısıyla veya pâdişâhın huzûru ile kurulan Dîvân hakkında kullanılır bir tâbirdir. – Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü – Mehmet Zeki Pakalın – MEB Yayınları – İst. 1993 – C.3, S.117.

[3] Naîmâ, Age. – C.3, S.86.

Padişah cevap vermek isteyince bağırıp çağırarak onu susturuyorlardı. Bununla da yetinmeyip tehdit ediyor, 17 kişiyi öldürmekte kararlı olduklarını belirtiyor; "Elbette verirsiniz. Yoksa iş başkalaşır" diyorlardı. Üstelik, Sultan/Halifenin üzerine yürüyor, dokunacak kadar yaklaşıyorlardı. "Mâdem ki bu 17 kişiyi bize vermezsin, biz işimizi biliriz" diyerek, kendisini hal' edeceklerini ima ediyorlardı. Sultan Murat ise; "Dinlemeyecekseniz, beni niçin dışarı çağırıyorsunuz? Siz söz anlar adamlar değilsiniz" diyerek, çevresini saran Enderun Ağalarının arasında içeri çekiliyordu. Fakat Ocaklı zorbalar Padişah'ın peşini bırakmıyor 'coşkun bir sel gibi' arkasından yürüyerek Harem'in kapısına kadar ilerliyorlardı. Bâbüssaâde Ağaları son anda Harem'in kapısını kapatabiliyorlardı.[1]

Bu aşamada Hüsrev Paşa'nın adına hareket ederek Ocaklıları Sultan/Halife'ye karşı kışkırtan Recep Paşa devreye giriyordu. Hafız Paşa ile eskiden beri aralarında husumet bulunan Recep Paşa bir fırsatını bularak Sultan 4. Murad'ın ayağına kapanıyor; "Pâdişâhım!... Bu müfessedleri teskîn lâzımdır" diyerek, ayaklanmanın bastırılabilmesi için, isteklerinin yerine getirilmesini telkin ediyordu. Paşa ayrıca, eskiden beri devlet adamlarının zorunlu olarak kurban verildiğini, ipini koparan zorbalara Padişah'ın başını vermektense, Sadrazam'ın başının verilmesinin daha doğru olduğunu söylüyordu. Recep Paşa işi daha da ileri götürerek; "Eğer ben kulunu dahi isterlerse ver ki, kul efendisi yolunda kurban olagelmişlerdir" diyerek, hem kışkırtıyor hem de Padişah'ı zorbaların isteklerini yapmaya adeta zorluyordu.[2]

Sultan 4. Murad daha fazla dayanamıyor, nihayet Bostancıbaşını Üsküdar'a göndererek Hafız Paşa'yı geri çağırtıyordu.

> "...Bostancıbaşı Câfer Ağa'yı gönderdi. Kayık ile henüz Hâfız Paşa Üsküdar'a yanaşmış idi. Sandal ile ardından erişüb 'Sizi Pâdişâh ister'

---

[1] Hammer, Age. – C.9, S.138; Naîmâ – Age. – C.3, S.83.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.83.

deyû kendü sandalına alub huzûru Pâdişâh'a getürdü."[1]

Hafız Paşa'nın getirilmesinden sonra Babüssâade kapısı ikinci kez açılıyor ve Padişah yavaş yavaş, tahtına çıkıp oturuyordu. Padişah'ın bir işareti üzerine zorbalardan ikisi Yeniçeri, ikisi Sipahi olmak üzere dört kişi tahta yaklaşıyordu. Sultan Murad bunlara hitap ederek uyarıyor, kanlı planlardan vazgeçmelerini ve Hilâfet'in namusuna leke sürmemelerini istiyordu. Fakat Ocaklılar hep bir ağızdan bağırışıyor; "Devletinize bed havâları vermelisiniz. Yoksa bu deryâyı bî-pâyân'ın çekilmesi mümkün değildir" diyerek, Sadrazam'ın başını istemek konusunda ısrar ediyorlardı. Bu sırada Sadrazam Hafız Paşa da iç kapının arkasında, abdest alıyordu.

Hiç şüphe yok ki bu bir 'karar anı' idi. Kalenderî/Bektaşî–Devşirme geleneğinin heterodoks zeminde şekillendirdiği Ocaklıların adeta 'kimlik altlarında' yaşattıkları 'otoriteye karşı otorite' eğilimi bütün yalınlığı ve acımasızlığı ile ortaya çıkıyordu. Sultan/Halife ya mutlak iradesinni gereğini yaparak ödün vermeyecek, kelle isteyenlerin kellesini alacaktı. Ya da, mutlakiyet rejiminin yasal otoritesini hiçe sayan bu 'silahlı çıkar çetesinin' taleplerine boyun eğecek; dolayısıyla otoritesini, onların otoritesine peşkeş çekecekti. Hiç kuşku yok ki, ikinci tercih büyük bir otorite boşluğu meydana getirecek; bu boşluk 'yasadışı otorite' tarafından doldurularak Mafios Toplum Yapısı zemininde oluşan 'mafios hiyerarşi', otorite piramidinin en tepesine egemen olacaktı. Osmanlı saltanatının mutlak otoritesini taşımak ve bu otoritenin gereğini yapmak o denli kolay bir iş değildi. Her şeyden önce dinsel/siyasal yapılanma bölünmüş bir zeminde gerçekleşmiş ve içinde taşıdığı (heterodoks–ortodoks) zıtlaşma padişah ile ordusunu karşı karşıya getirmişti. Üstelik, Ocaklıların Kalenderî/Bektaşî–Devşirme kimliği kendi üzerinde egemenlik tesis etmek isteyebilecek (kendi dışındaki) herhangi bir dinsel otoriteyi kanla boğacak kadar gözlerini karartmış bulunuyordu. Ocak, artık sadece

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.83–84.

bir 'asker ocağı' değildi. Aynı zamanda bir çıkar, iş ve iç dayanışma örgütü idi. Bu aşamada, bu organizasyona karşı Sultan/Halife'nin kullanabileceği, otoritesini dayandırabileceği ikinci bir silahlı güç bulunmuyordu. Genç Padişah, bu 'karar anında' adeta çaresizlik içine yuvarlanmış durumdaydı.

> "Mert ihtiyar, Padişah'ın sözleri(nin) dinlenmediğini görerek huzûr–u şahâneye takarrüb ile dedi ki: 'Pâdişâhım! Hâfız gibi bin kulun tahtının selâmeti için fedâ olsun. Yalnız istirhâm ederim ki beni sen öldürme. Bu azgınlara teslîm et ki şehîd olayım. Hûn–u masûmumun günâhı onların üzerine olsun. Naaşım da Üsküdar'a defnedilsin."[1]

Bundan sonra Osmanlı Sultan/Halifesinin önünde, tam anlamıyla bir dram yaşanmakla kalmıyor, aynı zamanda devlet otoritesi, zorbaların kılıç ve hançer darbeleriyle, Sadrazam'ın vücuduyla birlikte bir ceset haline getiriliyordu.

Sadrazam Hafız Paşa sözlerini tamamladıktan sonra, Sultan Halifenin önünde yeri öpüyor, bir âyet okuyor; dönüp metîn adımlarla zorbaların üzerine yürüyordu.

> "Pâdişâh mendilini yüzüne tutup ağladı."[2]

Hassa hademeleri de gözyaşları içindeydi. Vezirler, dolan gözlerini çevirmiş yere bakıyorlardı. Ancak Sipahiler, üzerlerine gelen kurbana doğru ilerliyorlardı. Hayata şehit olarak veda etmeyi kararlaştıran Sadrazam Hafız Paşa önüne ilk çıkan zorbayı, şiddetli bir yumruk vurarak yere seriyordu. Fakat diğerleri hemen üzerine atılıyor, yaşlı adamı onyedi hançer darbesi ile ağır biçimde yaralayarak yere yıkıyorlardı. O sırada bir Yeniçeri üzerine çıkıp göğsüne dizüstü oturuyor, başını keserek gövdesinden ayırıyordu. Bir saray hademesi, naaşın üzerine ipek bir örtü örtüyordu.

---

[1] Hammer, Age. , C.9 –S.139.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.89.

Ancak Ocaklılar, bununla yetinmiyorlardı. Sultan 4. Murad; "İnşallah dehşetli bir intikama uğrayacaksınız. Allahtan korkmaz, Peygamberden utanmaz hâin katiller' diyerek Harem Dairesi'ne çekilmek istiyor, fakat zorbalar bırakmıyordu. Padişaha yolsuzlukları önleyeceği, mansıp satılmasını yasaklayacağı, suçsuzları azletmeyeceği, timar ve zeametleri hak sahiplerinden başkalarına vermeyeceği ve vergileri kaldıracağı konularında söz verdirip, yemin ettirdikten sonra gitmesine müsaade ediyorlardı. Oysa, bu olumsuzlukların çoğunun baş sorumlusunun ve suçlusunun kendileri olduğunu, onlardan güç alan diğer odakların bu işleri kotardığını, herkes gibi kendileri de pekâlâ biliyorlardı.

9 Şubat 1632 günü cereyan eden bu olaydan sonra, zorba otoritelerini kanıtlamış olan Ocaklıların kanlı talepleri, artık birbirini izliyordu. Zorbalar "Müftü, İlyâs Paşa'nın havadarıdır ve Kapu Kethüdâsıdır" diyerek idam ettiriyorlardı. Şeyhülislam, bunların talepleri doğrultusunda azlediliyor, yerine Ahizâde Hüseyin Efendi getiriliyordu. Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri azlediliyor, Defterdar Mustafa Paşa kaçıyordu. Ancak bir süre sonra Yeniçeriler ile Sipahiler de birbirine diş bilemeye başlıyordu. Zira Sipahiler Yeniçeri Ağası'nın başını istiyor; Yeniçeriler de buna izin vermiyordu.

Hiç şüphe yok ki Hafız Paşa'nın huzurunda katledilmesi, Sultan 4. Murad'ın belleğinde ve kişiliğinde büyük bir etki yapıyor, derin izler bırakıyordu. Otoritesi ne denli sarsılmış olursa olsun; cereyan eden kanlı olaylar, zorbaların giderek haddini hududunu aşan saldırganlıkları ile durmadan yayılan ahlaksızlıkları, her geçen gün Padişah'ı biraz daha acımasızlaştırıyordu. Bu, iki güç odağı arasındaki 'otorite çatışması' her geçen gün biraz daha tırmanıyor, keskinleşiyor ve kanlı hesaplaşma kaçınılmaz bir kader niteliği alıyordu. Bu hesaplaşmanın ilk adımını Hüsrev Paşa'nın, ikinci adımını ise Recep Paşa 'nın başlarının kesilmesi oluşturuyordu.

Sultan/Halife, Ocaklıların tüm zorbalıklarının arkasında Hüsrev Paşa'nın bulunduğunu ve baş kışkırtıcının o olduğunu düşünüyordu. Ne ki Hüsrev Paşa akıllılık yaparak merkezden uzak duruyor, kirli işlerini

uzaktan ve gizliden gizliye merkezdeki adamları vasıtasıyla yürütüyordu. Bu durumu gören Sultan 4. Murad Hüsrev Paşa'nın idam edilmesi görevini Uzi Valisi Murtaza Paşa'ya veriyordu. Ancak Murtaza Paşa Hüsrev Paşa'dan korktuğu için bu görevden kurtulmak istiyordu. Padişah ise; "Ben onun sadece başını isterim. Serveti senin olsun" diyerek Paşa'yı ikna ediyordu.[1]

Fakat Hüsrev Paşa'nın İstanbul'daki adamı Recep Paşa durumu kendisine haber veriyordu. Hüsrev Paşa, Murtaza Paşa'yı karşılamak üzere eski Yeniçeri Ağası Süleyman Ağa ile Kethüdası Macar Ali Ağa'yı gönderiyordu. Murtaza Paşa'nın gönüllüleri ile leventleri ise bunların kötü niyetli olduklarını düşünerek üzerlerine saldırıyorlardı. Taraflar kanlı bir savaşa tutuşuyordu. Bu sırada Murtaza Paşa'nın arkasından gönderilen Bostancı Lâz Ahmed, Hüsrev Paşa'nın ölüm fermanını Tokat Kadısına teslim ediyordu. Ardından Murtaza Paşa ile Kadı, Bedevî Çardağı denilen Tokat Kalesi'ne çıkıyor; Hüsrev Paşa'nın evini topa tutması için dizdara emir veriyorlardı. Fermanı gören dizdar ateşe başlayınca halk hemen silahını terkederek teslim ediyor; Murtaza Paşa'nın adamları, Hüsrev Paşa'nın bulunduğu evi kuşatıyordu. Ancak Paşa'nın adamları hâlâ direnmeye çalışıyordu. Bunun üzerine Murtaza Paşa "Hüsrev Paşa'nın başı Pâdişâh'ın, malı yağma edenin!" diyerek direnişi kırıyordu. Kethüda Süleyman'ın evi hemen yağmalanıyordu. Macar Ali Paşa da teslim oluyordu. Bunun üzerine, adamlarının çevresinden uzaklaştığını gören Hüsrev Paşa, Padişah'ın buyruğuna uymaya hazır olduğunu bildiriyordu. Emri kendisine, Murtaza Paşa'nın Kethüdası getiriyordu.

> "(Hüsrev Paşa Murtaza Paşa'yı kastederek) yavaşça 'Yolsuz nâdân, çünkü hakkımda hatt getirdin, niçin bana göstermedin? Ömrümün sonunda beni asî göstermek için evimi topa tutmakta ne mânâ var? Maazallah! Pâdişâh'a isyân mı edeceğim? Lâkin inşallah sen de sağ kalmazsın. Daha çok başlar kesilir."[2]

---

[1] Hammer, Age. – C.9, S.141.

[2] Hammer, Age. – C.9, S. 142.

Bunları söyleyen Hüsrev Paşa abdest alıyor, namaz kılıyor, sonra da büyük bir pişmanlık içinde kıbleye dönerek boynunu ölüm kemendine uzatıyordu. Murtaza Paşa, Hüsrev Paşa'nın başı ile birlikte, mühürlenen mallarını ve hazinesini de Feridun Efendi'ye vererek İstanbul'a gönderiyordu. "Avâil–i Şaban'da Hüsrev Paşa'nın başı gizlice huzûru Pâdişâhî'ye getirilmişti."[1]

Fakat Hüsrev Paşa'nın öldürülmesi, merkezî otoriteyi onarıp pekiştirecek yerde daha büyük sarsıntıya yol açıyor, tehdit altına sokuyordu. Zira Hüsrev Paşa'nın başının İstanbul'a getirilmesi haberi 12 Mart 1632 günü ortalığa yayılıyordu. Bunun üzerine Ocaklılar, örtülü yürüttükleri zorbalıkları yeniden açığa çıkarıyor, 'isyan' adı altında İstanbul'u –dolayısıyla İmparatorluğu– tam anlamıyla kontrollerine alıyorlardı. Liderliğini ve kışkırtıcılığını gizliden gizliye Recep Paşa'nın yaptığı bu olaylar sırasında Ocaklılar, üç gün boyunca çarşıları ve dükkânları kapattırıyorlardı. Hüsrev Paşa'nın haksız yere öldürüldüğünü ileri sürerek bunu bir 'kan davasına' dönüştürüyor; karşılığında, Defterdar Mustafa Paşa'nın, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın, Padişah'ın genç nedîmi Musa Çelebi'nin idam edilmelerini istiyorlardı. Ocaklılar bununla da yetinmiyorlardı. Padişah'ın kardeşlerinin kendilerine gösterilmesini de istiyorlardı. Böylece onların hayatta olduklarını saptayacak, belki de 4. Murad'ı Sultan 2. Osman gibi tahttan indirip, katledeceklerdi. Sultan Murad, bir kez daha zorbaların karşısına çıkıyor; fakat Hasan Ağa ile Mustafa Paşa'nın kaçarak bilinmeyen bir yere saklandıklarını iddia ediyordu. Ancak Ocaklılar "Biz şehzâdeleri görmek isteriz" diye bağırınca çaresiz, dört şehzade Dârüssaâde önüne getirilerek zorbalara gösteriliyordu. Sultan Bayezid, Sultan Süleyman, Sultan Kasım ve Sultan İbrahim ilerleyerek zorbalara şöyle sesleniyorlardı:

> "Bizden ne istersiniz? Bizi hâli inzivâmızda bırakınız! Adlarımızı lisânınıza almayınız. Bu bizim hakkımızda şüphe celbetmektir. Siz ne Al-

[1] Hammer, Age. – C.9, S.142; Naîmâ– Age. – C.3, S.87–92.

lahtan korkuyorsunuz, ne de Pâdişâhımızdan utanıyorsunuz. Bize sizin himâyeniz (korumanız) lâzım değildir."[1]

Ancak Ocaklılar bu sözlere kulak asmıyor, Padişah'ı sıkıştırarak kendisine inanmadıklarını, şehzadelerin yaşam garantisi olarak kefil istediklerini söylüyorlardı. Şeyhülislam Ahizâde Hüseyin Efendi ile Recep Paşa kefil oluyor, böylece şehzadeler yerlerine götürülüyordu. Zorbalar her gün saraya gelerek gösteri yapıyor, başlarını talep ettikleri ricâlin kendilerine verilmesini istiyor, bunları aramak bahanesiyle şehirde her yere girip çıkıyorlardı. Üstelik arama yaptıkları evleri ve dükkânları yağmalıyor, her türlü rezilliği yapıyorlardı. Siyasi talepler, yağmacılığın ve ahlaksızlığın 'örtüsü' oluyordu. Ocaklıların asıl amacı devlet işlerini rayına oturtup istikrara kavuşturmak değildi. Onlar, meşru gerekçelerin arkasına sığınarak kendilerine çıkar sağlamaya çalışıyor, ekonomik çıkarı ise yasadışı yollarda ve yöntemlerde arıyorlardı.

Bu arada, aradıkları Yeniçeri Ağası Hasan Halife'yi Mehterhâne'de buluyor, bir ata bindirip etrafını çevreleyerek At Meydanı'na getiriyorlardı. Burada 'âdeta deniz gibi' toplanmış bulunan zorbalar bağırıp çağırıyorlardı. Hasan Halife beygir üzerinde kalabalığın arasına girerken öldürülmemesi için yalvarıp yakarıyordu. Ancak Ocaklılar, galiz küfürler savuruyor; "Bre sefih oğlan!... Mâlikâne, saray ve Pâdişâh'a yalılar yapub arz-ı ihtişâm etmeği biliyorsun. O kadar devlete senin gibi oğlan neden lâyıktır?" diyerek derin kıskançlık ve husumetlerini dile getiriyorlardı. Bunun hemen ardından da ellerindeki nacak, kılıç ve hançerlerle üzerine saldırıp cansız yere düşürüyorlardı. Sonra da ayağından sürüyüp, meydandaki ağaçlardan birine başaşağı asıyorlardı. Hasan Halife'nin yerine Köse Mehmed Ağa, Yeniçeri Ağalığı'na tayin ediliyordu.[2]

Şehre korku salan zorbalar Defterdar Mustafa Paşa'yı da Vefa Mey-

---

[1] Hammer, Age. – C.9, S.144; Naîmâ – Age. – C.3, S.94.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.96.

danı'nın yanındaki bir evde yakalıyorlardı. Ocaklılar onu da At Meydanı'na getiriyorlardı. Bu sırada Sadrazam Recep Paşa da Padişah'a gidiyor, Mustafa Paşa'nın katli için ferman alıyordu. Sadrazam saraydan aldığı fermanı, kendi adamlarının koruması altında At Meydanı'ndaki asilere getirip teslim ediyordu. Bunun üzerine zorbalar, kurbanı yürüterek 'Siyaset Meydanına' getiriyor, bir işaret üzerine cellât tek darbede başını kesiyordu. Mustafa Paşa'nın cesedi, ayağına ip bağlanarak sürükleniyor, diğer cesedin sallandığı ağaca asılıyordu.[1]

Ocaklılar, Padişah'ın genç nedîm–i has'ı Musa Çelebi'nin başını da ısrarla istiyorlardı. Buna karşılık Padişah direniyor, çok sevdiği Musa Çelebi'yi teslim etmiyordu. Padişah'ı ikna etmek için Sadrazam, Musa Çelebi'nin hayatına kefil olarak şunları söylüyordu:

> "Pâdişâhım. Musa Çelebi'yi bu kulunuzun sarayına gönderin. Kullarınıza nasîhat edüb 'İşte Pâdişâhımızın sizlerden deriği yoktur. Makbûl ve mergubu olan Musa Çelebi'yi gönderdiler. Defterdâr ve Hasan Halîfe sarayda olaydı dahi verirler idi. Size de lâyık olan budur ki Pâdişâhımızın hatırına riâyet edüb Musa Çelebi'den ferâgat edesüz' diyelim. İnşallah ümiddir ki Musa Çelebi'yi ellerinden halâs ederiz."[2]

Buna rağmen Padişah güvenmiyor, nedîmini teslim etmiyordu. Sadrazam bu kez de Canboladoğlu Mustafa Paşa'yı ikna ederek Padişah'a gönderiyor, aynı telkinlerde bulunmasını sağlıyordu. Canboladoğlu, zorbaların Musa Çelebi'yi Sadrazam'ın sarayından alıp öldürmeyecekleri konusunda, kendisi de kefil oluyordu. Bunun üzerine Sultan 4. Murad "Musa size ve Allah'a emânet olsun. Eğer bir kılına hatâ gelirse sizden bilirim" diyerek, genç nedîmini Sadrazam'ın sarayına gitmesine izin veriyordu.

Ocaklı zorbalar ertesi günü At Meydanı'nda yeniden toplanıyor ve bu kez Musa Çelebi'yi istemek üzere Sadrazam Recep Paşa'nın meyda-

---

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.96.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.97.

na bakan sarayına –Sadrazamla danışıklı döğüş– hücum ediyorlardı. Bu sırada sarayda bulunan Musa Çelebi yanına girip Sadrazam Paşa'ya sarılıyor ve "Şefaât etmeyi taahhüd etmiştiniz. Bana kıymak var mıdır?" diye soruyor, yakınıyordu. Recep Paşa ise büyük bir pişkinlikle Musa Çelebi'yi ölüme hazırlıyor; "Ya oğul! Pâdişâh'ın vücûdunu muhâfaza etmek için senin ve benim fedâm olmamız gerekir. Hele görelim. Belki def'i mümkün olur" diyerek, Padişah'a verdiği kefaletin gereğini yapmayacağını belli ediyordu. Nitekim kendisi içeri girerken avluya doluşan Ocaklılar, Musa Çelebi'yi merdiven başına çağırıyorlardı. Bu arada, Recep Paşa kendi iç ağalarına gizlice talimat veriyor, bunlar bir omuz darbesi vurarak Musa Çelebi'yi merdivenlerden aşağı yuvarlıyorlardı.

"Havlu–i sarayda olan rüesâ–yı eşkıya hançer üşürüb katle mübâşeret ettikde..."[1]

Katliam eylemini planlayıp kotaran Recep Paşa olay sırasında 'sözde' engel olmaya çalışıyor, sahte bir tavırla zorbaların toplandığı yere yaklaşarak "Bre elinizi çekin! Tarafı Pâdişâhî'den benim kefaletim ile gelmiştir. Bu ne olmaz iştir" diye, bir iki kez bağırıp çağırıyordu.[2]

Bu arada zorbalar Musa Çelebi'yi hançer darbeleri ile delik deşik ederek ağır şekilde yaralıyorlardı. Daha sonra, dışardaki Ocaklıları yatıştırmak için de, henüz son nefesini vermemiş olan yarı baygın durumdaki Çelebi'yi, sarayın duvarından fırlatıp, At Meydanı'na atıyorlardı.

"Erâzil (reziller) dahî hançer üşürüp şehîd eylediler..."[3]

Sultan 4. Murad, en sevdiği 'nedîminin' feci akıbetini duyunca adeta kahroluyordu. "Ya Rab!... Bu mazlûma kıyan zalimlerin haklarından gelmeye sen iktidâr eyle" diye yalvarıyor ve hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.[4]

---

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.98; Hammer, Age. – C.9, S.144–145.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.98.

[3] Naîmâ, Age. – C.3, S.98.

[4] Naîmâ, Age. , C.3, S.98.

17. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı merkezî otoritesi geniş çapta çökmüş, irade Kalenderî/Bektaşî–Devşirme kimliğinin 'otorite karşıtı' geleneğine dayanan Ocaklıların eline geçmiş bulunuyordu. 1630'lu yıllardaki Ocaklı anlayışını ortaya koyması bakımından, 1632 zorbalığı sırasında cereyan eden şu olay ve ona bağlı gelişmeler büyük önem ve anlam taşıyordu.

Ocaklılar tecavüz ve saldırganlıklarını günden güne arttırıp yaygınlaştırıyorlardı. O yılın Ramazan ayında İstanbul'u iyice haraca bağlamış bulunuyorlardı. Ramazan boyunca gündüzleri rahat duruyor, pek ortalıkta görünmüyorlardı. Fakat iftardan sonra, özellikle de geceleri, her türlü rezalet her köşede sahneleniyordu. Ocaklılar, kağıttan yaptıkları kuklalarla ve çeşitli hayvanların görünümüne girerek konvoylar oluşturuyor, şehre yayılıyorlardı. 'Alay' adı verilen bu konvoylara katılan Ocaklılar, ellerinde uzun meşaleler taşıyorlardı. Konvoylar sokak sokak şehri dolaşıyor, evlerin önünde durarak halka, bu konvoyları seyrettiriyorlardı. Sonra da çevre sakinlerinden ve ev sahiplerinden 'konvoyu seyretme parası' topluyorlardı. Bir çeşit haraç niteliği taşıyan bu paraları ödemek istemeyenlerin ise, ellerindeki meşalelerle evlerini yakıyorlardı.[1]

Zorbalar, bayramda da benzer bir uygulama yapıyorlardı. Bayramın ilk günü şehrin bazı yerlerine salıncaklar kuruyor ve zenginleri, buralara davet ediyorlardı. Bu davet, Ocaklıların oluşturduğu heyetler tarafından yapılıyordu. Şehrin her tarafında dolaşan bu heyetler, bir bakıma zenginleri tehdit eden mesaj getiriyor, davet; kibarca yapılan bir uyarı niteliği taşıyordu. Nitekim, heyetlerin elinde birer de liste bulunuyor ve hangi zenginin hangi salıncağa 'tayin edildiği' bu listelerde belirtiliyordu. İş bununla da bitmiyordu. Davet edilen ve salıncağı belirlenen zenginin ödeyeceği 'haraç' miktarı da bu belgelerde kaydedilmiş durumdaydı. Herkes, talep edilen akçeyi veya malı ödemekle yü-

[1] Hammer, Age. – C.9, S.146.

kümlü tutuluyor, ödemekten kaçınanlar ağır biçimde ve rezilce cezalandırılıyorlardı.[1]

Bu uygulamalar, Ocaklıların ahlak anlayışının kökeninde derin etkileri bulunan 'kokuşmuş' bir 'fakr–fakirlik' ve buna bağlı 'dilenme' anlayışının, fırsat düştüğünde 'açığa çıkması' anlamına geliyordu. Bir başka ifade ile Kalenderî/Bektaşî–Devşirme 'dünya görüşünün' olumsuz etkilerinin, sosyal yaşama yansımasını ifade ediyordu. Ocaklılar, yapay ve uyduruk gerekçelerle para talep ederken bunun 'haraç' toplamaktan başka bir şey olmadığını 'haksızlık' ve 'zorbalık' olduğunu algılayamıyorlardı. Onların ahlâk anlayışında 'iyi ile kötü', 'doğru ile yanlış' birbirine karışmış bulunuyordu. Ocaklılar, haraç toplamayı, yağmayı, gaspı kendilerinde bir hak olarak görüyorlardı. Olan, olmayana vermeliydi. Çok malı olan, o kadar malı ne yapacaktı? Dolayısıyla malı az olanla veya hiçbir serveti olmayanlarla paylaşmalıydı. Yoksulluk bir erdemdi ama, büyük serveti olanlar da bu erdeme katkıda bulunmalıydı. Bu anlayış Kalenderî/Bektaşî dünya görüşünün 'alt kimliğindeki' kamuculuk ilkesinin de bir yansımasını ifade ediyordu. Bu nedenle Ocaklılar, bu anlayışı egemen kılmak için güç kullanmaktan kaçınmıyor, yaptıkları 'yasadışı tahsilâtları' kendi kaba kuvvetlerine dayandırıyorlardı. Zaman içinde bunu da yetersiz buluyor, süreklilik kazandırabilmek için, merkezî otoriteye karşı kendi 'zorba otoritelerini' bir alternatif haline getiriyorlardı. Yaptıkları zorbalıklar kendi 'çarpık ahlâk anlayışlarının' bir uzantısı ve sonucu olarak ortaya çıktığı için, yine kendi anlayışları doğrultusunda tesis ettikleri yapıyı 'zorbalık hukuku' denebilecek bir zemine dayandırıyor, davranışlarına 'meşruiyet' kazandırıyorlardı.

Bu ahlâk anlayışı çerçevesinde girişilen eylemler sadece akçeli işlerle sınırlı kalmıyordu. Merkezî otoritenin yok edilmesi de bu ahlâk ve ona bağlı hukuk anlayışının bir uzantısı olarak –nihai amaç şeklinde– ortaya çıkıyor, hayatiyet kazanıyordu.

---

[1] Hammer, Age. , C.9, S.146.

Defterdar Mustafa Paşa ile Yeniçeri Ağası Hasan Halife'nin At Meydanı'ndaki ağaca ayaklarından asılan cesetleri, uzun süre orada sallanıyor, sonra indiriliyordu. Orada sallanan cesetler aynı amanda, Yeniçerilerle Sipahilerin tesis ettikleri 'Ocaklı otoritesini' de temsil ediyor, halka korku salıyordu. Ancak ayaklanma ve zorbalıklar uzadıkça, Ocaklıların yasa ve ahlâk tanımayan davranış biçimleri Ordu'nun tüm sınıflarına yayılma eğilimi gösteriyordu. Nitekim, zorba otoriteyi paylaşmak hevesine kapılan Cebeciler de kendi Çorbacılarından birini öldürüyor; cesedini, aynı şekilde, aynı ağaca asmak için girişimde bulunuyorlardı. Fakat Sipahiler buna izin vermiyor, Cebeci Çorbacısının cesedinin aynı ağaca asılmasını engelliyorlardı. Üstelik alay ediyor; "Cebeci Çorbacısı hürmete değer bir adam ise de diğer zatlara refakat edebilecek kadar değildir" diyorlardı. Bunun üzerine Cebeciler, kendilerini hakarete uğramış kabul ederek tepki gösteriyorlardı. Yeniçeri ve Sipahilerle eşit muamele görmek, korku salarak halkın nezdinde 'şiddete' dayalı saygı kazanmak ve onlarla eşit düzeyde olduklarını kabul ettirmek istiyor; "Biz adam değil miyiz? Ağasını öldürülüp de onlar gibi ehemmiyetli erbâb–ı fesâd olamayacak kadar aciz miyiz?" diye bağrışıyorlardı. Nitekim Sipahi ve Yeniçerilerin cinayetlerine haset ederek duydukları utanmazca kıskançlık nedeniyle Cebeci Ağası olan Salih Ağa'nın evine gidiyor, büyük gösteri ve gürültü ile hücum ederek yağmalıyor, Ağa'yı da cansız yere seriyorlardı.[1]

Sultan 2. Osman'ın katledilmesiyle geniş çapta çöken devlet otoritesi ve başlayan kargaşa, 1632 yılında iki ay boyunca doruk noktasına çıkıyordu. İmparatorluk merkezi, tam anlamıyla 'örgütlü zorbaların' denetimi altına girmiş bulunuyordu. Hiçbir güç Ocaklıları kontrola alamıyor, yatıştıramıyor, zorbalar istedikleri gibi hareket edebiliyorlardı. Meydanın tam anlamıyla Ocaklılara kalmış olması, bir gerçeği yine de ortadan kaldırmıyordu. O gerçek ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun tah-

[1] Hammer, Age. – C.9, S.146–147.

tında, her şeye karşın bir Sultan/Halife'nin oturmakta olduğu ve 'mutlak otoriteyi' elinde bulundurması gerektiği gerçeği idi. Ocaklılar, Sultan/Halife'ye bağlı tüm başları gövdelerinden ayırmış, kendi otoriteleri bakımından tehlike ve engel olarak gördükleri devlet ricâlini ortadan kaldırmış bulunuyorlardı. Sultan/Halife tam anlamıyla savunmasız bir konumda idi ve Ocaklılar artık, sıranın ona geldiğini düşünüyorlardı. Zira onlar, tüm bu olup bitenlerden sonra Sultan 4. Murad'ın tahtta kalmasının kendileri bakımından büyük bir tehdit oluşturduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle mutlaka hal' edilerek ortadan kaldırılmalı ve yerine şehzadelerden biri tahta çıkarılmalıydı. Bu işin öncülüğünü, Sadrazam Recep Paşa yapıyordu.

Rum Mehmed ile Yeniçeri Ağası Köse Mehmet, nedîm Musa Çelebi'nin öldürülmesi sırasında Sadrazam'ın oynadığı rolü Sultan/Halifi'ye anlatmışlardı. Padişah, gerek devlet merkezinde ve gerekse taşradaki karışıklıkların altında, özellikle de Aydın'daki İlyas Paşa ayaklanmasında Recep Paşa'nın parmağı olduğunu biliyordu. Üstelik Recep Paşa, Kapudan Canbolatzâde ile beraber, Musa Çelebi için kefalet ettikleri halde sözlerinde durmamışlardı, Sadrazam bununla da yetinmemiş, Müftü ile birlikte şehzadeler için kefalet üstlenmişti. Onun kefalet üstlenmesi, Ocaklılar nezdinde saygınlığının Padişah'ın saygınlığından yüksek olduğunu gösteriyordu. Sonra da hem Musa Çelebi, hem Müftü cinayetlere kurban gitmişti. Bunlar aslında, Padişah'a karşı işlenen cinayetler anlamına geliyordu. Ancak hepsinin ötesinde, Sadrazam Recep Paşa Sultan 4. Murad'a karşı bir suç işlemişti. Harem'in kapısına dayanan ve sevdiği adamların başlarını isteyen zorbaların karşısına giderken –aynı zamanda eniştesi olan– Recep Paşa kendisine; dini bütün müslümanların ölüme hazırlandıkları zaman abdest almak zorunda olduğunu hatırlatmış; "Pâdişâhım, abdest alın" demişti. Sultan 4. Murad'ın bunu unutması ve affetmesi, elbette ki mümkün değildi.

Padişah bütün bunlardan sonra, içinde intikam ateşi yandığı halde, zamanının gelmesini bekliyordu. Ocaklıların, kendisini hal' ve katletmek

üzere planlar hazırladığını ve bu planlarda da Sadrazam'ın yine başrol oynadığını öğrenince, beklediği an kendiliğinden gelmiş oluyordu.

Bu aynı zamanda, Osmanlı devleti bakımından da yeni bir 'karar anını' ifade ediyordu.

Sultan 4. Murad tam anlamıyla 'köşeye sıkışmış' bir durumda bulunuyordu. Ya hiç direnmeden başını zorbaların kılıçlarına uzatacak ya da kılıcı eline alıp 'mutlak otoritesinin gereğini' yapacaktı. Padişah, tek seçenek haline gelen ikinci yolu tercih ediyor ve kılıcını çekiyordu. Böylece Osmanlı merkezî otoritesini yeniden tesis edip, kendisini tehdit eden güç odaklarını ezmeye başlıyordu.

4. Murad işe, Sadrazam Recep Paşa'dan başlıyordu.

18 Mayıs 1632 günü Divan toplantısından sonra Recep Paşa evine dönmeye hazırlanıyor, bu sırada yanına bir mabeynci gelerek kendisini saraya davet ediyordu. Sadrazam, ikinci avluya girdiğinde hademeler orta kapının yanındaki küçük bir kapıyı göstererek, Padişah'ın kendisini orada beklediğini söylüyorlardı. Başlangıçta hiçbir şeyden şüphelenmeyen Recep Paşa, burada karşısına çıkan zenci hadımların yüzünü görünce durumu fark etmeye başlıyordu. O sırada sinirsel hastalığı nüksediyor ve topallıyordu. Sadrazam aksayarak, Padişah'ın bulunduğu salona girince Sultan 4. Murad; "Gel beri, topal zorbabaşı!" diyordu. Paşa hemen, günahsız ve masum olduğunu haykırmaya başlıyor; Padişah ise "Bre gafil, abdest al" diye gürleyerek sözünü kesiyordu. Hemen ardından da bu emrin devamını getiriyor; "Tiz şu hâinin başını kesin" diyerek ölüm fermanını veriyordu. Önceden görevlendirilen Ak Ağalar cellâtlık işini yapıyor, 'Zülüflü Baltacılar' Recep Paşa'yı yere yatırarak başını kesiyorlardı.

Bu sırada saraya, Recep Paşa ile birlikte gelen bazı Ocaklılar, Sadrazam'ın kanlı ve başsız gövdesini ayaklarının dibinde bulunca büyük bir şaşkınlığa ve korkuya kapılarak panik içinde dağılıyor, kaçışıyorlardı.[1]

---

[1] Hammer, Age. C.9, S.138, 139; Naîmâ – Age. – C.3, S.111.

Recep Paşa'nın katli, her bakımdan bir dönüm noktası oluşturuyordu.

Padişah ve Otorite

> "...artık vezirlerin boyunduruğundan kurtulmuş olan Sultan Murad'ın hakiki saltanatı devri başlar. On senedir Murad–ı râbi' vâlidesinin ve Sadrazamlarının vesâyeti ve zorbaların demir boyunduruğu altında iktidârın ancak bir gölgesine mâlik idi. Lâkin çocuk büyüdü. Bizzat hükûmet etmek istedi."[1]

Sultan 4. Murad ilk iş olarak, Arnavut asıllı Tabanıyassı Mehmet Paşa'yı sadarete getiriyordu. Ardından Sipahilere verilen 'malî ayrıcalıkları' kaldırıyor, 'ecdâdının vermediği ayrıcalıkları' derhal iptal ediyordu. Sipahiler bu karara tepki göstererek Sultan Ahmet Camii'nin önünde toplanıyordu. Bunun üzerine Sultan Murat bir Divan topluyordu. Bu Divan'a Sadrazam, iki Kazasker –ki biri Kara Çelebizâde Mehmet Efendi, diğeri Hocazâde Abdullah Efendidir– Nakib–ül eşrâf allâme Şeyhî Efendi, Ayasofya Vaizi Kadızâde, diğer ulema, Yeniçeri Ağası ve zabitleri, altı Hassa Süvari Bölükleri Ağaları katılıyordu. Ayrıca Sipahilerin bazı yaşlıları ve âkilleri de hazır bulunuyordu. Padişah; "Allaha, Peygambere, içinizden ulû'l emîr olanlara itâat ediniz" âyetini okutuyor, anlamını açıklatıyor, Padişahlarına itaat etmeyenlere nasihat ettiriyordu. Yeniçeriler, korkuya kapılarak Padişah'a sadakatlerini bildiriyorlardı.

"Sultan Murad ba'de; 'Emîr, bir Habeşî köle olsa da ona itâat emreden hadîs–i şerîf'i bilirsiniz. Bu halde zorbaları himâyeden vazgeçiniz. Ta ki Pâdişâhınız, devletin uğradığı müsîbete nihâyet verebilsin ve siz de babalarınız gibi sadâkatinizle iftihâr edebilesiniz' demesiyle Yeniçe-

---

[1] Hammer, Age. – C.9, S.149.

riler hep bir ağızdan 'Biz Pâdişâhın kullarıyız. Zorbaları himâye etmeyiz. Onun düşmanları bizim de düşmanlarımızdır' diye bağrışıyorlardı."[1]

Sultan Murad, Yeniçerilerin önüne Kur'an–ı Kerîm'i koyduruyor, sıra ile hepsine 'vallaha, billaha, tallaha' diyerek yemin ettiriyordu. Ocaklıları böylece otoritesi altına alan Padişah bu kez, 'ayrıcalıklarını' ellerinden aldığı için kendisini tehdit etmeyi sürdüren Sipahilerin yaşlılarından ve âkillerinden olan temsilcilerine dönüyor, şunları söylüyordu:

> "Siz ne acaîb tâifesiniz. Size söz anlatılmaz ki inkıyâd edesiniz. Sizin muhalefetinizden, fitneciliğinizden dolayı devlete zaaf geldi. (.....) tahammül edilemez oldu. Hem kuluz dersiniz, hem de hizmet nâmıyla bütün varîdat–ı devleti istilâ edersiniz.. Aranızda hakk'a kail olmayanları himâye ettiğiniz için serkeş, insafsız eşkıya çoğaldı. Sizin gibi ihtiyar ve âkilleri dinlemez oldular. Râiyyeti (bütün teb'ayı) soyup dağıttınız. Râiyyet olmayınca hazine nereden toplanır? Ulûfe nasıl verilir? Şu denizden mi ulûfenizi vereyim? Bununla da kanaat etmediniz. Ecdâdımın ve sâir esbâb–ı hayrâtın evkaf–ı tevelliyetlerini istilâ ettiniz. Bunlar da yetişmedi. Bütün ehl–i cihânın cihetlerini hizmet diye size vereyim, yine yetişmez. Dünyada asî olmaktan, ahirette gazâbı ilâhîye uğramaktan korkmuyorsunuz."[2]

Bu ithamlar karşısında Sipahilerin temsilcileri de Yeniçeriler gibi; "Biz asî namını kabul etmeyiz. Biz senin dostlarına dost, düşmanlarına düşmanız. Padişahın emirlerini istihfâf eden bîedebleri tahsîn etmeyiz. Lâkin bunları zaptetmeye iktidârımız yoktur" diyor, üstelik çaresizliklerini de itiraf ediyorlardı.

Sultan/Halife onlara hak veriyor; "...yaramazların kesret–i mikdârına göre hükmedecek kuvvetiniz yoktur. Sözünüzde sâdık iseniz, onları aranızdan çıkarınız. Bağdema hizmet istemeyiniz." diyor, ardından da

---

[1] Hammer, Age. –C.9, S.150.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.110–111.

Yeniçeriler gibi onlara da Kur'an–ı Kerîm üzerine yemin ettiriyordu. Bazı Sipahiler buna itiraz etmek istiyor, fakat kalabalık arasında kalarak bu amaçlarını gerçekleştiremiyorlardı. Nitekim diğerleri tarafından Divandan çıkarılıyorlardı. Bu arada Nakîb–ül eşrâf, diğer Sipahileri tahlif ediyordu.[1]

Sultan 4. Murad son olarak Kadıları huzuruna davet ediyor, şunları söylüyordu:

"Siz rüşvetle hüküm vermek ve tebaa–i devleti harâb etmekle ithâm olunuyorsunuz. Buna ne cevâb vereceksiniz?"

Kadılar, bu suçlamayı şöyle yanıtlıyordu:

"Cenâb–i hak şahittir ki hiç birimiz adaleti satmaz ve halka zulüm etmez. Lâkin hükmü adalete ve müstakîl bir cereyân vermek esbâbına mâlik değiliz. Eğer tebaanızı Sipahilerin, tahsildârların mezâlimine karşı himâye azminde bulunsak, rüşvetle halka taraftarlık ettiğimiz iddiâ olunur. Bilâ tahkikat azlolunuruz. Erbâbı mefasede mukavemet edemeyiz."[2]

Kadılar bununla da yetinmiyordu. Rumeli kadılarından biri, çarpıcı bir örnek veriyordu. Bu Kadı, baskılarına karşı direndiği Sipahilerin, sonunda mahkemeyi bastıklarını, her şeyi yağmaladıklarını anlatıyordu.

4. Murad, bundan haberi olduğunu söylüyordu. Bu arada Arap bir Kadı da kılıcını çekerek; "Pâdişâhım, bu sûistimâllerin çâresi kılıçtan ibârettir" diyordu. Padişah, yapılan bütün konuşmaları, verilen sözleri, edilen yeminleri kayda geçirtiyordu. Sonra da, orada bulunanlara imzalatıyordu.

"Sipahilerin Tevelliyet, Nezâret, Cibâyet, Kitâbet hizmetlerine mülâzım yazılmamalarını ve asâyişi ammenin muhafazası için Sipahiler, Yeniçeriler tarafından yemin edilmiş olduğundan, hilâfına hareket edenler

---

[1] Hammer, Age. – C.9, S.151.

[2] Hammer, Age. – C.9, S.152.

hak tealanın, peygamberlerin, melâikenin, ümmeti Muhemmedin mazhar–ı tel'îni olacağını mutazammın bir hüccet tanzîm olunarak Pâdişâh, Veziriâzâm, Müftü, Vezir Bayram ve Bahadır Hüseyin paşalar, Nakîb–ül eşrâf tarafından imzâ olundu."[1]

Padişah böylece, Kapukulu Ocaklarında mafios anlamda örgütlenen ve yasadışı faaliyette bulunan zorbalara karşı önemli bir destek sağlıyor, onları adeta kendi içlerinden kuşatıyordu. Nitekim üç gün sonra Silahtar ve Sipahi bölük ağalarından Cafer ve Ahmed ağaları Divana davet ederek, zorbaların elebaşılarının teslim edilmesini istiyordu. Bu sırada yine karışıklık çıkıyordu. Meydanlara toplanan çok sayıda Sipahi, daha önce kendilerine verilmiş olan malî ayrıcalıkları geri istiyor, bununla da yetinmeyerek daha fazla taleplerde bulunuyorlardı.

Ocak Ağası Ahmed Ağa, zorba reislerinin teslim edilmesine yanaşmıyor, direniyordu. Bunun üzerine cellâda teslim ediliyor, başı hemen kesiliyordu. Bu tabloyu gören Cafer Ağa, derhal emre itaat ediyordu. Ne ki yine de, olumlu bir sonuç elde edilemiyordu. Nitekim iki gün sonra Sipahiler, At Meydanı'nda toplanıyorlardı. Buna karşılık ertesi gün vezirler, ulema, Yeniçeri ihtiyarları Sadrazam'ın sarayında bir araya gelerek çözüm arıyordu. Müftü Hüseyin Efendi, Sipahileri yola getirmek için sarfedilen tüm gayretlerin karşılıksız kaldığını söylüyor ve tek çözümün, bu fitneci askerlerin tümüyle ortadan kaldırılması olduğunu vurguluyordu. Ocak ihtiyarları, meydandaki zorbalara karşı olduklarını, Padişah hangi fermanı verirse ona uygun hareket edeceklerini söylüyorlardı. Ayrıca muhalefet etmeyecekleri garantisini veriyorlardı. Bunun üzerine bir tezkere yazılarak, Saka Mehmed Paşa ile Gürcü Rıdvan başta olmak üzere bazı zorbaların başlarının sarayın önünde kesilmesi konusunda ferman isteniyordu. Hattı hümayun hemen geliyordu. Bunun ardından Saka Mehmed Sadrazam'ın huzuruna davet ediliyordu. Kötü bir muamele ile karşılaşabileceğine ihtimal vermeyen ünlü zorba-

[1] Hammer, Age. – C.9, S.152.

başı büyük bir güven ve gurur içinde saraya geliyordu. Bu zorba, huzura girerken bir işaret üzerine görevliler belinden hançerini alıyordu. Aynı zamanda diğer görevliler de 'kendüyü kapub kaldırdılar.'[1]

Saka Mehmed, Sadrazama o denli güveniyordu ki, uğradığı muameleye şaşırıyor, hesap soruyor; "Devletlû Paşa, seninle kavil ve kararımız böyle mi idi?" diyerek konuşmasını sürdürmeye çalışıyordu. Sadrazam ise, zorbalarla ilişkileri ortaya dökülecek için endişeleniyor; "Söyletmen!... Hınzırı boğun!..." emrini veriyordu. Saka Mehmet ile Cin Ali birlikte katlediliyordu. 'Lâşeleri (leşleri) deryâya atıldı.'[2]

Bu zorbaların öldürülmesi haberi ortalığa yayılmadan ve diğerlerinin önlem almasına fırsat bırakılmadan derhal harekete geçiliyordu.

"Gelibolu kasabasından Cadu Osman Çardak Kasabasında, hânesinde şarap içmekle meşgul idi." Adam gönderilip, olanı biteni anlamasına fırsat verilmeden, hemen orada boğulup öldürülüyordu. Onun cesedi de denize atılıyordu. Zorbabaşılardan Arnavut, yemişçi Mustafa kaçarak ortadan kayboluyordu. Salih Efendi Mısır'a firar ediyordu. Sultan İbrahim'in saltanatı sırasında, öldürüldüğü haberi geliyordu. Keza Mahmut Ağa oğlu Sarı Mustafa ile Kel Abdi de kaçıyor, yine Arnavut asıllı Bıçakçıoğlu Mehmet Elbasan'daki evine saklanıyor, pişmanlık göstererek 'aman' diliyordu. Kumru lâkabıyla tanınan bir başka zorbabaşı da asılarak idam ediliyordu.[3]

İstanbul'daki Ocaklıları, kendi 'çıkar örgütlerinin' elemanları gibi kullanarak 'yasadışı otoritelerini' zorbalıkla tesis eden elebaşıların öldürülmeleri ve kaçmaları, güvenliğin sağlanması bakımından olumlu etkilerini hemen gösteriyordu. Başsız kalan Ocaklı zorbalar sağa sola dağılarak 'İsyan Meydanlarını' boşaltıyor, Padişah'ın mutlak otoritesi İmparatorluk geneline egemen oluyordu. Özellikle cellâtların kılıcı ve ke-

---

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.117.

[2] Naîmâ, Age. –C.3, S.117.

[3] Naîmâ, Age. C.3, S.117.

mendi 'işlemeye' başlayınca devlet; adeta yeniden inşa ediliyor, merkezî otorite payîtahtı hızla düzene sokuyordu. Nitekim bazı şöhretsiz zorbalar köşeye bucağa siniyor, cizye defterleri zorbalara teslim edilmiyor, Ocaklılara ulûfeden başka hiçbir ödeme yapılmıyor, hiç kimseye hiçbir 'ayrıcalık' tanınmıyordu.

Osmanlı merkezî otoritesini başkent'te yeniden geçerli kılan Sultan Murad, hemen ardından yerelde kendi otoritelerini tesis etmiş olan güç odaklarıyla hesaplaşmaya başlıyordu. Bu güç odaklarının başında ise Dağlar Delisi adlı eşkıyanın yeğeni olan Sipahi Subaşısı Deli Allahî adlı eşkıya reisi yer alıyordu. Deli Allahî daha önce Bağdat kuşatması sırasında Ocaklıları; "Bağdat'ı aldıktan sonra Osmanlıların size ihtiyâcı kalmayacak. Hepinizi mahvetmekten çekinmeyecekler" diyerek kışkırtmıştı. Böylece Bağdat kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasında önemli rol oynamıştı. Deli Allahî kendine Seydişehri ile Beyşehri merkez ediniyor, bütün Karaman'da şiddet ve dehşet havası estiriyordu. Eşkıyabaşı bu yöreyi adeta kendi mülkü sayıyor, öyle yönetiyordu. Osmanlı merkezî otoritesi, buralarda hükümsüz kalıyordu. Örneğin; Kethüdası Sarı Mustafa Seydişehrin önde gelenlerinden Hoca Recep'i 'karşımda ayağa kalkmadın' diye dövdürüyor, Deli Allahî ise aynı şahsı bu nedenle bin akçe ceza ödemeye mahkum ediyordu. Keza, başında başlığı olduğu halde bir Yeniçeri'yi, kendi yasalarına göre yargılayıp astırıyordu. Uyguladığı şiddet ve tesis ettiği otorite sayesinde, Karaman Beylerbeyi Çerkez Ahmed Paşa vergi toplayamıyor, tahsilat konusunda eşkıyanın lûtfedip yardımcı olmasını diliyordu. Deli Allahî bunu fırsat bilerek bütün vergi işini eline alıyor, tespit edilen verginin iki üç katını topluyor ve zimmetine geçiriyordu.[1]

Deli Allahî kendini o denli güçlü ve güvende hissediyordu ki, eski arkadaşı Rum Mehmed'in tüm uyarılarını kulak ardı ediyordu. Kendi kanısına göre, vermiş olduğu hizmetlerin mükafatını tahsil etmek üzere

---

[1] Hammer, Age. – C.9, S.154.

İstanbul'a gelecek kadar cüret gösteriyordu. Ancak bu 'eşkıya Sipahinin' zulmüne uğrayan ve İstanbul'da bulunan Vilayet halkı derhal etrafını kuşatıyor, Deli Allahî'yi linç etmek istiyordu. Ünlü eşkıyabaşı bu durumda Kazaskerlerin huzuruna götürülüyordu. Yapılan yargılamalar sonucunda topladığı paraları yerine teslim etmemek, verilen hükümleri uygulamamak ve yasadışı işler yapmak suçundan idama mahkum ediliyordu. "Sipâhiler bu hükmün gündüz icra olunmamasını istedikleri cihetle, Subaşı gece mahbese götürülerek (cellâtlar) kanlı vazifeyi yerine getirdiler."[1]

Deli Allahî'nin öldürülmesi, hemen yanıbaşındaki Dere köyünde faaliyette bulunan Dereli Halil adlı zorbanın işine yarıyordu. İdam haberi gelir gelmez Dereli Halil harekete geçiyor, Deli Allahî'nin evine, topraklarına tüm servetine el koyuyordu. Bunun üzerine merkezî yönetim onun idam fermanını da gönderiyordu. Dereli Halil'in Konya'da bulunduğu sırada, Deli Allahî'nin başta oğlu Hidayet ile muteber adamı Rum Mehmed olmak üzere Vali Çerkez Ahmed Paşa, Konya'ya baskın yapıyordu.

> "...Ahmet Paşa, şehre duhûl ederek asker, asînin hânesini ihâta eylemiş ve kendisi dört parça edilerek her parçası, çarşının, şehrin ortasına atılmıştır. Arkadaşlarından Yaycı Hasan dahi o anda tutularak bir mahkemeye lüzûm görülmeksizin başı kesilmiştir. Ahmet Paşa zorbanın hazinesiyle berâber zevcesini de almıştır."[2]

Kapukulu Ocakları'nın içinde oluşan 'örgütlü suç odakları'nın merkezî otoriteyi zaafa uğratarak merkezî yönetimi baskı altına alması; yerel güç odaklarının önünü açıyor, tam anlamıyla gem'i azıya almalarına neden oluyordu. Unutmamak gerekir ki, 17. Yüzyılın başında büyük çöküntü ve tahribat yapan Celâli olaylarının izleri henüz tam anlamıyla silinmemişken ortaya çıkan bu 'devlet zaafı'; yerel güç odaklarının mer-

---

[1] Hammer, Age. – C.9, S.155.

[2] Hammer, Age. – C.9, S.156.

kezden bağımsız hareket etmesini meşrulaştırıyor ve aynı anlayışla eylemlerini sürdürüyordu. Sosyal sıralamada 'eşkıya' sınıfına giren bu güç odakları, Celâlî olaylarının devamı ve mirascısı gibi davranıyor, bu nedenle de asayişsizlik ve güvensizlik kaynağı oluyorlardı.

Ancak diğer bir grup daha bulunuyordu ki bunlar; hem eşkıya karakteri taşıyor, hem de bürokratik/askerî zeminde faaliyet göstererek yasal kılıf içinde bulunuyorlardı. Dolayısıyla bunlar sadece yasal/yasadışı güç odağı oluşturmakla kalmıyor; aynı zamanda yasal/meşru kılıf içinde 'mafios bir kimlik' taşıyorlardı. Bu yapılanmanın en ilginç örneklerinden birini Deli Allahî oluşturuyordu. Deli Allahî hem Sipahi kimliği taşıyor, hem de yerelde her türlü yasadışı eylemin belirleyici odağı ve otoritesi konumunda bulunuyordu. Nitekim sonunda yasallıkla yasadışılık çizgisinde, sağlıklı karar veremeyecek kadar gözleri kararıyor, ödüllendirilmek düşüncesiyle geldiği başkentte öldürülüyordu. Bu tipik bir mafioso anlayışıydı. Zira mafioso; eşkıya, haydut ve gangsterden farklı olarak, tüm yasadışı eylemlerini yasal kılıf içinde sergileyen kimseydi. Onu sosyal yaşamın bir unsuru haline getiren bu anlayış, onun yaşamı boyunca yasallaşma mücadelesi vermesine de neden oluyordu.

Bu dönemde Celâlî karakteri taşıyan mafios yerel güç odaklarının en çarpıcı bir başka örneğini Karesi Valisi Vezir Solakoğlu İlyas Paşa teşkil ediyordu. Merkezî otoriteye başkaldıran ve eşkıyalık yapan diğer güç odakları, çeşitli kesimlerden veya sosyal zemindeki oluşumlardan gelirken; Solakoğlu İlyas Paşa doğrudan devletin içinden ve merkezî yönetimin üst düzeyinden geliyordu. Üstelik o; dışlanmış bir eşkıya reisi, bir zorbabaşı veya yasadışı bir şakî değil, valilik makamını ve kimliğini elinde bulunduran ve tüm yasadışılıkları bu kimlik altında gerçekleştiren tipik bir mafioso, daha doğrusu klasik anlamda bir MAFİA şefi idi.

Bir Mafios Zorba: Solakoğlu İlyas Paşa

Solakoğulları adı verilen bir geniş ailenin/aşiretin mensubu olan İlyas Paşa Balıkesirliydi. Gençliği, Celâlîlerin son dönemine rastlıyor ve kendisi 'Karesi Zorbaları' adı verilen eşkıyaların takibine ve cezalandırılmasına katılıyordu. 'Karesi Zorbaları'nın' başında suhteler yer alıyor ve Solakoğlu İlyas Paşa bunları, kanlı bir şekilde tasfiye ediyordu.[1]

Bu eylemler sırasında şöhret kazanan Solakoğlu; Hafız Paşa'nın Bağdat seferine 'emîr–ül ümera' olarak katılıyor, 'Kızılbaş Savaşında' önemli faydalar sağlıyor, başarılar elde ediyordu. Bu nedenle asker ona sempati besliyor, bağlılık gösteriyordu. Fakat Hüsrev Paşa'nın sadareti sırasında gözden düşüyordu. Bunun üzerine artık, kendini savunma kaygısına düşüyordu. Bu nedenle de çevresine çok sayıda 'levend' ve 'sekban' topluyor, Bergama'ya yerleşerek Karesi (Balıkesir)'den Kazdağı'na kadar geniş bir alanda otorite tesis ediyordu. Bu bağlamda, Hüsrev Paşa ile Abaza Paşa arasındaki mücadelede –çoğunlukla–, merkezî otoriteye başkaldırmış olan Abaza Paşa ile işbirliğini yapıyordu.[2]

Fakat İstanbul'da 'söz ayağa düşüp' de otorite, Ocaklı zorbaların eline geçince 'herc ü merc alâ'imi huddüs eyledi ve her bir mütegallibe bir nice şehir ve kasabaya müstevlî oldu."[3]

Bunun üzerine ünlü bir Beylerbeyi olan İlyas Paşa da boş durmuyor, meydanı hiç kimseye bırakmıyordu. Çevrede ne kadar tanınmış levend ve serdengeçti varsa yanına toplayıp, hükmettiği bölgeyi tam anlamıyla işgal ediyordu. Buna paralel olarak merkezî yönetim ona Vezâret rütbesi veriyor, bunun bir göstergesi olarak da altın zincir gönderiyordu. İlyas Paşa, böylece gücüne güç katıyor, sadece kendi otoritesini sergilemekle kalmıyor, merkezî otoriteye de ortak oluyordu. Buna dayanarak,

---

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.128.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.128.

[3] Naîmâ, Age. – C.3, S.128.

diğer eyaletlere ve topraklara göz dikmeye başlıyordu. Hatta işi o denli ileri götürüyordu ki, otoritesi altındaki bölgenin devamı olduğu gerekçesiyle, Midilli Adası'nı da kontrola almak istiyordu. Böylece, Ege Denizi'nde ticaret yapan bazı büyük zenginleri kendisine bağlayıp huzuruna getirmeyi ve gelirlerini arttırmayı amaçlıyordu. Bu görevi ise Kara Mahmud adlı Bölükbaşı'na veriyor; o da sayıları yetmişe varan silahlı adamlarıyla Kazdağı güzergâhını izleyerek, burada Sarı Osman adlı adamıyla birleşiyordu. Böylece Kara Mahmud ve Sarı Osman çok sayıdaki levendleriyle birlikte gemilere binip, Midilli Adası'na gidiyorlardı.

Midilli halkı bunları hoşnutlukla karşılıyor, kuzu çeviriyor, ikramlarda bulunuyor, sıcak bir karşılama töreni yapıyor, şereflerine ziyafet veriyordu. Ancak gelenler içki ve 'mahbûb' talep ediyor; "Bre falanlar!... Sizin başlarınız olan kimesneleri zincir ile sürüyüp götürmeye geldik. Hele şimdi varın, bize bâde ve tâze getürün" diyerek, ahlâksızca eğlenmeye başlıyorlardı. Oysa gayet zor, dolayısıyla da sertlik gerektiren bir meslek olan denizcilik ve korsanlık yaparak geçimini sağlayan pervasız Midillililer, zorbalığa meydan bırakacak adamlar olmadıkları için hemen harekete geçiyorlardı. Zorbaların edepsizce talepleri karşısında toplanıyor, silahlanarak mütecavizleri kuşatıyor, kılıçtan geçirmeye başlıyorlardı. Kara Mahmud fazla dayanamıyor, boynuna beyaz bir mendil bağlayarak (makreme–teslim olma işareti), Midillililere sığınmaya çalışıyordu. Ancak gelişmeler düşündüğü gibi olmuyordu. Kara Sinan adlı bir 'korsan/denizci'; "Bre mel'un!... Bu askerin önüne düşüp Bölükbaşı nâmıyla cezîreye getirmeye sebep olan sen değil misin?" diyerek üzerine yürüyordu. Kara Sinan elindeki kılıçla Kara Mahmut'un başını ortadan ikiye ayırıyor, beynini dışarı çıkarıyordu.[1]

Bu manzarayı gören Sarı Osman, korkusundan Mirliva Kethüdasının yanına sığınıyordu. Kethüda, Sarı Osman'ı koruması altına alıyor, fakat Midilli fedaileri de kapısına dayanıyordu. Bunlar "Ya onu bize ver ya

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.129.

seni de paralarız" diyerek tehditler savuruyorlardı. Kethüda daha fazla dayanamıyor, merdiven başında duran Sarı Osman'ı kaderine terkederek içeri giriyordu. 'Derhal kılıç üşürüp, paraladılar.'[1]

Bu katliamdan onbeş saldırgan canını kurtarabiliyor, bunlar da prangaya vuruluyordu. Midillililer işlerini bitirdikten sonra, kadılara, cereyan eden olayları yazdırıyorlardı. Başkent'e gönderdikleri arzıhâl'de; Paşa'nın Midilli'yi yağmalamak amacıyla zorbalarını gönderdiğini bildiriyorlardı. İlyas Paşa ise bütün bu olanlar karşısında gazaba geliyor, katledilen adamlarının intikamını almak amacıyla Edremit ve çevresinde yaşayan Midilli göçmenlerini kılıçtan geçirtiyordu. Üstelik, bunların mallarına ve servetlerine de el koyuyor, bir bakıma gasp ediyordu.

Fakat bu sırada, bir başka olay cereyan ediyor ve İlyas Paşa ile Manisa Sancağı Mutasarrıfı Bıçakçıoğlu İbrahim Paşa karşı karşıya geliyordu. Bu olay nedeniyle İlyas Paşa bir buyrultu ile temsilcisini Manisa'ya gönderiyordu. İbrahim Paşa, Solakoğlu'nun 'emretmesi' karşısında hiddetleniyor; "Bir Celâlî benim sancağıma niçün karışır?" diyerek buyrultuyu yırtıyordu. Bununla da yetinmiyor, İlyas Paşa'nın temsilcisini asıyordu. Bunun üzerine İlyas Paşa büyük bir kuvvetle Manisa'ya yürüyordu. Manisa kuşatılıyor; levend ve sarucalar çevredeki kasaba, köy ve karyeleri yağmalıyor, erzaka el koyuyorlardı. Bununla da yetinmiyor, yerleşme birimlerini tahrip ediyor, katliam ve soygun birbiriyle yarışıyordu. Bu durum karşısında Bıçakçıoğlu İbrahim Paşa daha fazla direnemiyor, Manisa Solakoğlu İlyas Paşa'nın eline geçiyordu. Paşa, Manisa'yı üç gün boyunca adamlarına yağmalatıyor, halka tecavüz ettiriyor, büyük bir zulüm ve "...erbâb–ı ırzdan olanlar ehl–ü âyâllerini kuyulara ve mağaralara ihfâ etmekle" namuslarını ve canlarını kurtarmaya çalışıyorlardı.[2]

İlyas Paşa bu olaydan sonra tekrar Balıkesir'e dönüyordu. Ancak

---

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.129.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.130.

gerçekleştirdiği zorbalıklar otoritesini pekiştiriyor, Solakoğlu'nu bölgenin tek egemeni haline getiriyordu. O bir eşkıya idi ama, yerelde Osmanlı merkezî otoritesini temsil etmeyi sürdürüyordu. Vezâret rütbesini elinde bulundurduğu için bu zorba, aynı zamanda devlet konumunda bulunuyordu. Buna dayanarak daha da ileri gidiyor ve geceleri Şehnâme ile birlikte tarihini okuduğu Timur gibi kendisini bir cihangir saymaya başlıyordu. Onun bu 'mağrur' tavrı İstanbul'dan karşılık görmüyor, onaylanmıyor değildi. Nitekim Solakoğlu bir defasında, ağır bir hastalığa yakalanınca İstanbul'dan doktor gönderilmesi isteniyordu. Müftü Yahya Efendi saray doktorlarından Ömer Efendi'yi Balıkesir'e gönderiyordu. Ömer Efendi tedavide başarılı oluyor, Paşa kendisine bol miktarda ödüller veriyor, bir at armağan ediyor, ayrıca bu iyiliği yapan Yahya Efendi başta olmak üzere, İstanbul'daki yöneticilere ağır armağanlar gönderiyordu.

Hatta bu nedenle Müftü Yahya Efendi'nin İlyas Paşa'nın saraydaki adamı olduğu ve kendisini sadarete getirmek için faaliyette bulunduğu dedikodusu çıkarılıyordu. Solakoğlu, yerelde tam bir derebeyi gibi davranıyor, merkezî otoriteyi yok sayıyor, gelen emir ve fermanları dikkate bile almıyordu. Ne ki İstanbul'da da koşullar değişiyor, Sultan 4. Murad zorbaları sindirip merkezî otoriteyi yeniden tesis ediyordu. Fakat İlyas Paşa bu gelişmeleri gerektiği gibi değerlendiremiyor, 4. Murad'ı da ciddiye almıyordu. Bu arada Sultan/Halife bir buyruk göndererek kendisini Şam eyaleti emirliğine tayin ediyordu. Buna karşılık Paşa Şam'a gitmiyor, yerine Yusuf Ağa adlı adamını mütesellim tayin ediyordu. Kendisi ise merkez edindiği karargâhından ayrılmıyordu. Böylece Solakoğlu İlyas Paşa, Padişah'a resmen başkaldırıyor, yani 'asî oluyordu.'

Bu durum karşısında 4. Murad, İlyas Paşa'nın tasfiye edilmesi zamanını geldiğini düşünüyor ve bu görevi Küçük Ahmed Paşa ile Karaman Valisi Çerkez Dilâver Paşa'ya veriyordu. İlyas Paşa'nın hazinesi Bergama'da bulunuyor ve buranın savunmasını Laçin adlı ağasına bırakıyordu. Kendisi ise saruca ve atlı sekbanlarının yanı sıra, cebelî (dağlı)

adıyla on bin adam topluyor; savaşmak üzere Alaşehir sahrasına gidiyordu. Ancak Anadolu ve Karaman beylerbeylerinin karşısında bir varlık gösteremiyor, yeniliyor ve en sadık adamlarıyla kaçarak Bergama'ya geliyordu. Böylece Bergama'nın tarihî harabeleri, eşkıyalara sığınak oluyordu.[1]

Fakat merkezî yönetime bağlı iki Vezir, Bergama'yı almanın kolay olmadığını görüyor; İlyas Paşa ile temas kurup, pazarlık yapmayı uygun buluyorlardı. Nitekim önce İlyas Paşa'ya, kalede bulunmayan kiraz –başta olmak üzere– meyveler ve açlık hüküm sürdüğü için leziz yiyecekler gönderiyorlardı. Ayrıca İstanbul'a da bir haberci yolluyor; asinin affedilmesi konusunda bir ferman istiyorlardı. Böylece üç paşa bir araya gelerek bir anlaşma imzalıyorlardı. Bu anlaşma ile Anadolu ve Karaman valileri Padişah adına geçmişe bir sünger çekiyor, cereyan eden olumsuz olayların unutulduğunu İlyas Paşa'ya garanti ediyorlardı. Anlaşma sayesinde Manisa, Karesi, Kazdağı, Bergama, Balıkesir, Edremit, Alaşehir, Menemen ve Foça yörelerinde asayiş ve güvenlik sağlanıyordu. Firardaki zorbaların pek çoğu Bolvadin'de oturan Çerkez Ahmed Paşa'nın eline düşüyor, cezalandırılıyorlardı.[2]

Nihayet, Dilâver Paşa Karaman'a gidiyor, Karaman Valisi Küçük Ahmed Paşa da Padişah'ın huzuruna çıkarmak için İlyas Paşa ile birlikte İstanbul'a hareket ediyordu. Sultan 4. Murad Solakoğlu'nu, Anadolu yakasındaki Beylerbeyi (İstavroz) Sarayı'nda huzuruna kabul ediyordu. Padişah ile Paşa arasında şu konuşma cereyan ediyordu:

> Pâdişâh; "Bre kâfir!... Sana Şam Eyâletini verdim. Niçin muhalefet idüb gitmedin ve emri şerefime etbâ' ve inkıyâd etmedin?" diye soruyordu. Paşa ise "Pâdişâhım!... Hasta idim. Onun için tehiş ettim" yanıtını veriyordu. Pâdişâh bu kez daha hiddetli bir tonda; "Bre mel'un!... Benim memleketime tagallüb idüb ecdadı pâkımın taht–ı kadîmi olan Ma-

[1] Hammer, Age. – C.9, S. 157.

[2] Hammer, Age. – C.9, S.158.

nisa şehrini varub garet ve hasârât etmekte hasta değil idin. Emrime itaatle ne aceb hasta oldun" diye bağırıyor ve "Kesin şu kâfirin başını" emrini veriyordu. Takuzcu lâkabıyla tanınan bir bostancı İlyâs Paşa'nın üzerine atılıp, altına alıyor ve bıçakla başını kesip, gövdesinden ayırıyordu.[1]

Dehşet-Şiddet Politikası

Sultan 4. Murad, celladı yanına, kılıcı da eline aldıktan sonra 'dehşet–şiddet' politikası izlemeye başlıyor, otoritesini kan ve ölüm üzerine oturtuyordu. Sipahi ileri gelenlerinden Çerkes Ali Ağa, At Meydanı'ndaki Aslanhane'nin karşısında asılarak idam ediliyordu. Yeni Defterdar Niğdeli Mustafa Paşa, çevresindekilere kötü muamele etmesi nedeniyle Padişah'ın gözünden düşüyor, bir gün Divan Yolu'ndaki has fırının önünde cesedi bulunuyordu. Hafız Paşa'nın katledilmesine karışan Mahmudoğlu öldürüldükten sonra cesedi denize atılıyordu. 4. Murat'ın Yeniçeri Ağalığına tayin ettiği Mehmed Ağa o denli korku salıyordu ki; huzuruna çağırdığı herkes, önce abdest alıyordu. Zira her gece öldürülüp denize atılan Ocaklıların cesetleri, sabahleyin karaya vuruyor, İstanbul halkı bu cesetleri gördükçe dehşete ve korkuya kapılıyordu. Padişah'ın şahsi cesareti ve dehşet siyaseti zorbaları titretiyor, suç örgütleri kendiliğinden dağılıyordu. 4. Murad tepeden tırnağa silahlanıyor, güvendiği süvarilerden oluşturduğu bir takım yanında olduğu halde günün muhtelif saatlerinde şehri gezmeye çıkıyordu. Nerede bir Yeniçeri ve Sipahi topluluğu görse, atını hızla üzerlerine sürüyor, bu toplulukları aşırı şiddet kullanarak dağıtıyordu. Çoğunlukla At Meydanı'nda ok ve cirit talimi yapıyordu. Kendisi de iyi bir okçu olduğu için, iyi ok

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.135.

atanları ödüllendiriyordu. 4. Murad'ın 'dehşet siyaseti' iki ünlü zorba olan Feridun Efendi ile Köse Ali'nin de başlarını alıyordu. Her ikisi de geçmişte işledikleri suçlarının cezasını canlarıyla ödüyordu.

Örneğin; Feridun Efendi Padişah'ın, Diyarbakır Valisi Murtaza Paşa'ya armağan ettiği şalları götürüp teslim etmekle görevlendiriliyordu. Oysa bu şallardan birine Feridun Efendi'nin katledilmesiyle ilgili hattı hümâyûn yazılmış bulunuyordu. Fermanın gereği Diyarbakır'da hemen icra ediliyordu.[1]

Sultan Murad, mutlak otoritesini tesis etmek konusunda hiçbir ödün vermiyor; en küçük zorbalığa, yasadışılığa veya tecavüze göz yummuyordu. Bunun en çarpıcı örneklerinden birini de kahve ve tütün yasağı oluşturuyor, olaylar şöyle gelişiyordu.

Tütün Osmanlıların yaşamına, 17. Yüzyılın başında, Sultan I. Ahmed'in saltanatı döneminde giriyordu. İngiliz gemicilerinin getirdiği bu 'keyif verici' madde, kibar tabakada ve ricâl arasında olduğu gibi, sosyal yapının en alt katmanlarında, 'ayak takımı' denilen çevrede de yaygın biçimde kullanılmaya başlanıyordu. Tütün ilk zamanlarda lüle ve çubuk içine konularak içiliyor, 19. Yüzyılda kağıda sarılıp sigara haline getiriliyordu. Nitekim, başlangıçta kullanılan lüle ve çubuklar seçkin tabakada süslenip işleniyor ve bunların taşlarla güzelleştirilmesi bir sanat haline geliyordu. Ancak yine de, tutucu çevreler tütüne iyi gözle bakmıyor, çeşitli fenalıkların bundan kaynaklandığını düşünüyorlardı:

"O devirde yaşamış olan Peçevîli İbrahim Efendi ise, tütünün memleketimize girişini 1009 (miladi 1600) yılı olarak hatırlıyor ve şunları yazıyor:

> 'Bindokuz senesi hududunda İngiliz keferesi getirdiler ve bazı emraza (hastalıklara) şifa olmak namına sattılar. Ehli keyften bazı yâran keyfe müsaadesi vardır diye müptelâ oldular. Giderek ehli keyif olmayanlar dahi istimâl eder oldular. Kahvelerde erâzil ve evbaşın tütün kesreti isti-

[1] Hammer, Age. C.9, S.160.

mâlinden kahveler gök duman olup, içinde olanlar birbirini görmemek mertebelerine vardılar. Sokaklarda ve pazarlarda dahi lüle ellerinden düşmez oldu. Birbirinin yüzüne gözüne püf püf diye sokakları, mahalleleri bile kokuttular. Hakkında nice yâve şiirler nazmedip bîmünâsebet okuttular. Bazı ahbap ile bir nice defa münâkaşa olundu. Bunun rayihai kerihası hemen adamın bıyığını, sarığını, sırtındaki esvâbını, bilhassa içinde kullanıldığı hânesini kötü kötü kokuttuğundan gayrı halı ve keçe gibi evinin döşemesini yaktığı, küli ile ortalığı kirlettiği ve ayrıca muttasıl içildiğinden insanı işden güçten alıkoyduğu, bunun emsâli nice mazarratları olduğu halde safası ve faydası nedir? Dedikçe bir eğlencedir ve bundan gayrı safası zevke dâirdir demekten gayrı bir cevab it'asına kaadir olmamışlardır. Cümleden kat'ı nazar, İstanbul'da kaç defa yangınlara sebep olmuştur, nice yüzbin adam ol ateşde yanmış yakılmıştır. Ancak forsa gemilerde vardiyalar tütün içerek bir miktar uykuyu def ederler, forsa gözcülüğüne faydası olduğu inkâr edilemez ve rütubeti dahi def edip yubusat iras eder. Amma bu kadarcık fayda için mazarratı kesire irtikâbı akla yakın değildir. 1045 (1635) yılına kadar şüyû' ve şöhreti o mertebede idi ki kabili tahrîr ve tâbir değildir."[1]

Kahve ise, Osmanlıların yaşamına tütünden önce girmiş bulunuyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı sırasında halk yaygın biçimde kahve içmeye başlıyor ve hatta ilk kahveler de 16. Yüzyılın ilk yarısında açılıyordu.

"Peçevîli İbrahim Efendi büyük şehirde bu kahvehanelerin açılışını şöylece naklediyor:

"Dokuzyüzaltmışiki yılı hudusunda Halep'ten Hakem namında bir herif ve Şam'dan Şems adında bir zarif gelip – avamın ve ayak takımının kalabalık olarak bulunduğu– Tahtakale'de birer büyük dükkân açıp kahveciliğe başladılar. Keyfe müptelâ bazı yârânı safa, hususile okur yazar makulesinden nice zurafa bu kahvelerde toplandı. Kimi kitap okur,

[1] Osmanlı Tarihinde Yasaklar, Tarih Dünyası Özel Sayı – Yazan, Reşat Ekrem Koçu, Şaka Matbaası – İstanbul, 1950 – S.7, 8.

kimi tavla ve satranç ile meşgul olur, kimi de yeni yazılmış gazeller getirip maariften bahsolunurdu. Eskiden eşi dostu toplayıp sohbet etmek için ziyâfetler tertip edilirdi. Kahvehâneler açılınca bir iki akçe kahve parası ile ondan ziyâde cemiyet safası eder oldular."[1]

Kahvehaneler İstanbul'da hızla artıyor ve yaygınlaşıyordu. İşsiz güçsüzler, kadılık ve müderrislikten azledilenler, boş vakti fazla olanlar vakit geçirmek için kahvehanelere devam etmeye başlıyorlardı. İmamlar, müezzinler, yüksek dereceden bürokratlar, mansıp sahipleri ve bazı seçkinler de kahvehanelerin sürekli müşterileri arasında yer alıyordu. Kahvehane müdavimlerinin sayısının günden güne artış göstermesi, gençlerin ve hatta tüysüz çocukların bile bunların arasında yer alması, tutucu çevrelerin dikkatini çekiyor, eleştirilerine yol açıyordu. Nitekim ulemanın bir kısmı kahvehanelere karşı harekete geçiyor, buraların kötü yerler olduğunu söylüyor, hatta kahvehanelere gitmek yerine meyhaneye gitmenin daha doğru olacağını söylüyorlardı. Bunların zoruyla camilerde, mescitlerde kahvehaneler aleyhine kampanyalar başlatılıyor, vaızlar cemaate kahvehaneye gitmemelerini nasihat ve tenbih ediyorlardı. Nitekim Sultan 3. Murad devrinde; "Her ne ki fahim mertebesine vara, yani kömür ola, sırf haramdır" mealinde bir fetva çıkarılarak kahve yasaklanıyordu.[2]

Ancak bu 'kahve yasağı' sorunu çözmüyor, aksine karıştırıyordu. Kahvehane işletmek kazançlı bir iş olduğu için, kahve ve kahvehane sohbetleri de alışkanlık meydana getirdiği için bu konudaki 'yasadışı faaliyetler' hızla artış ve yayılma gösteriyordu. Nitekim, fazla ayak altında olmayan semtlerde, sokak aralarında, mahalle derinliklerinde, özellikle çıkmaz sokaklarda ve dükkân arkalarında 'gizli kahvehaneler' açılıyordu. Koltuk kahveleri denilen bu yerlerin 'yasadışı' sahipleri yasağı uygulamakla yükümlü Subaşılara ve Asesbaşıya rüşvet vererek işlerini

[1] Osmanlı Tarihinde Yasaklar – Age. – S.11.

[2] Osmanlı Tarihinde Yasaklar – Age. – S.11.

yürütüyorlardı. Bu nedenle 'gizli kahvehaneler' kahve içilmesini toplumun en uç noktalarına kadar yayıyor, kahve alışkanlığı azalacak yerde daha fazla artıyordu. Bu durum karşısında vaızlar geri adım atıyor, "kahve kömür haline gelmez imiş, içilmesi caiz imiş" diyerek, bu konudaki fetvayı hafifletmeye çalışıyorlardı.[1]

Giderek fetva rafa kaldırılıyor, kahve içilmesi ve kahvehane açılması yeniden serbest bırakılıyordu. Bunun üzerine zengin girişimciler, vezirler ve birikim yapan eski kahvehane sahipleri, kira geliri ve doğrudan kazanç sağlamak amacıyla büyük, gösterişli, lüks ve süslü kahvehaneler açıyorlardı. Buraların kirası günlük olarak bir iki altını bile buluyordu.

Ancak 'kahve ve kahvehane' keyfi bununla da kalmıyordu. Özellikle Sultan 1. Ahmed zamanında tütünün Osmanlı yaşamına girmesiyle birlikte kahvehaneler daha bir şenleniyor, tütün ile kahve keyfi buraları, tam anlamıyla 'ehli keyf'in toplanma yerleri haline dönüştürüyordu. Hem tütün hem de kahve gibi 'devrin iki muzır keyif verici maddesi' ister istemez zorba ve haşere takımının da büyük rağbet göstermesine yol açıyordu.

> "Büyük kahvehanelere semtlerine göre topçu, tersâne, kalyoncu, yeniçeri, cebeci neferleri, hammal, sandalcı, kayıkçı, fırın uşağı, hamam uşağı gibi ayak takımı bekârlar doldu. Kibar müşteriler, efendiden kimseler, derlice topluca mahalle kahvehânelerine çekildiler."[2]

Sultan 4. Murad tütünü ikinci kez, kahve ve kahvehaneleri ise ilk kez yasaklıyordu. Bu yasak ise, İstanbul'u harap eden bir yangına ve kahvehanelerin zorba ve haşereler tarafından 'fitne yuvası' haline getirilmesine dayanıyordu.

2 Eylül 1633 günü, Cibali kapısının dışındaki bir gemi kalafatçısının dikkatsizliği ve tedbirsizliği nedeniyle yangın çıkıyordu. Alevler, rüzga-

---

[1] Osmanlı Tarihinde Yasaklar – Age. – S.11.

[2] Osmanlı Tarihinde Yasaklar – Age. – S.11.

rın da tesiriyle civardaki gemilere sıçrıyordu. Esen şiddetli poyraz yangınının süratle yayılmasına yol açıyor, Ayakapı'ya kadar tüm Haliç sahili alevler içinde kalıyordu. Buradan Mustafa Paşa çarşısına sıçrıyor, giderek büyüyerek İstanbul'un en gözde ve muhteşem saraylarını çıraya çevirip kül ediyordu. Göğe yükselen alevler minare boyuna çıkıyordu. Yanan saraylar arasında Kara Musa Efendi'nin oturduğu Hamza Paşa Sarayı, yanındaki Yahya Paşa Sarayı, Aşık Paşa'daki Çeşmi Efendi Sarayı yer alıyordu. Bunlar dört–beş katlı eski binalardı. Örneğin Çeşmi Efendi sarayının tavanı lacivert renkli ve altın süslerle kaplıydı. Yangın söndürülecek yerde büyüyor; Çeşmi Efendi'nin sarayı civarında üç kola ayrılıyordu. Bu kollardan biri sahil boyundan Fatih yakınındaki Haydar Paşa semtine ulaşıyordu. Diğeri İskilipli Camii'ne, Unkapanı'na, Zeyrek Camii'ne yöneliyordu. Üçüncü kol ise Aşık Paşa'dan Sultan Mehmet Camii'ne varıyor, Cami'nin sağındaki ve solundaki sarayları kül ediyor, Büyük ve Küçük Karaman'ı, Saraçhane'yi harabeye çeviriyor, Sarı Gerze (Sarı Güzel) semtine ilerliyordu.[1]

Padişah, yanında bostancılar ve vezirler olduğu halde Sultan Selim Camii civarında yangını söndürmeye çalışırken alevler, onların hemen arkasındaki Yeniçerilere ait eski ve yeni odaları tutuşturuyordu. Bu odalar bilindiği gibi zorbalık merkezleriydi ve yangın; her zaman asilerin toplanmakda olduğu Orta Cami'yi de etkiliyordu. Yangının bu güzergâhında sadece iki bina kurtulabiliyor, yirmi bin ev kullanılmaz duruma geliyordu.

Bu felâket halk arasında büyük bir rahatsızlık yaratıyordu. (Yangınların rolü ve Mafios Toplum Yapısı'nda önemli bir unsur oluşturan Tulumbacılar konusuna daha sonra geniş olarak değinilecek. – M.Çulcu)

Kahvelerde toplanan halk duygu, düşünce ve tepkisini açıkça dile getiriyordu. Kahvehaneler giderek hoşnutsuzların toplanma yeri oluyordu. Halkın tepkisinin zorbalığa dönüşmesinden hem maddi, hem de

---

[1] Hammer, Age. – C.9, S.165, 166.

siyasi çıkar sağlamayı amaçlayan bazı muhalif çevreler kahvehaneleri bir 'kışkırtma alanı' olarak kullanıyorlardı. Sultan Murad toplumdaki olumsuz eğilimleri ve muhaliflerinin bu eğilimlerden yararlanmak için çaba sarfettiğini farkına varıyordu. Bunun üzerine 1633 yılının Eylül ayında bir ferman çıkararak kahvehaneyi yasaklıyor, tütün içilmesini de bu yasağa dahil ediyordu. Fermanda; "Ba'del yevm, dühan içer kimesne ahz olunur ise, siyâseten katl olunur" deniyordu.[1]

İddiaya göre bu yasağa, Şeyh Kadızâde'nin telkinleri de yol açıyordu. Kadızâde daha önce verdiği vaazlarda tütün ve şarap içmenin aleyhinde bulunduğu halde, halk bu alışkanlıkları terketmiyordu. Ancak büyük yangından sonra Padişah'a giden Kadızâde, meyhanelerde şarap içenlerin daha sonra kendilerini bilmeden tütün içebileceklerini ve bu nedenle yeni yangınlar çıkarabileceklerini söylüyordu. Sultan Murad da Kadızâde'nin akla yakın telkinlerinden etkileniyor, yasaklama kararını alıyordu.[2]

Fakat bu yasak da amacına ulaşamıyordu. 'Yasağa ilgi artar' kuralı işlemeye başlıyor, halk tütüne daha fazla ilgi gösteriyordu. Bu nedenle pek çok günahsız insan 'siyaset meydanında başı kesilerek' hayata veda ediyordu. Bu dönemde Sultan Murad payıtahtta tam anlamıyla terör estiriyordu. Padişah gece olunca İstanbul'u gezmeye başlıyor, yatsı namasından sonra fenersiz sokağa çıkanı yakalarsa acımasızca katlediyordu. Gündüzleri ise tütün veya benzer bir duman kokusu olan yerleri basıyor, tütün kırıntısına bile rastlayacak olursa buraların sakinlerini sorgusuz sualsiz cellada teslim ediyordu. Sultan Murad o denli şiddet ve terör estiriyordu ki; halk değil tütün içmek, sokağa bile çıkamıyordu. Her sabah Padişah tarafından katledilen birçok kişinin, yerlerde yatan kanlar içindeki cesetlerine rastlanıyordu.

"Bir gece Hocapaşa mahâllesinde tebdîl gezerken, Hocapaşa imamı-

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.161.

[2] Naîmâ, Age. – C.3, S.160–161.

nın oğlu bir tâze yiğit camide geç kalub, yakındaki hânelerine fenersiz giderken Sultan Murad hazretlerine rast gelüb 'Sen benim tenbihimi işitmedin mi?' deyüb ol dahi cevâb vermekte telâş ederken mazhar–ı gazab–ı pâdişâhî olup katlolundu."[1]

Bu şiddet ve terör İstanbul ile sınırlı kalmıyordu. Nitekim, Edirne'de bazı kahvehanelerin faaliyete devam ettiği haberi gelince Padişah, buraya bir bostancı gönderiyor, tütün ve kahve içenler ve satanlar ya asılıyor ya da başları kesilerek öldürülüyorlardı.

"Tütün içenler hakkındaki kanlı takîbâtın arkası kesilmemişti. Üçpınar'da ondört, Ruha (Urfa)'da on, Haleb'de yirmi, Hacegör'de altı tütün tiryâkisi îdâma mahkûm oldu. Birtakımının başları kesildi. Birtakımı asıldı. Bir çoğu pâre pâre edildi. Birtakımı da elleri ayakları çekiç ile kırılarak otağ–ı hümâyûn medhaline atıldı."[2]

Bu yasaklar daha da genişliyor, afyon ve şarap da yasaklar listesinde yerini alıyordu. Hiç şüphe yok ki Sultan 4. Murad aldığı yasak kararlarını bahane ederek asıl hedefi olan zorba, haşere ve muhaliflerini tasfiye edip, ortadan kaldırıyordu. Bunların arasında günahsızlar gibi, onların arasına gizlenen ve fakat Padişah tarafından mimlenmiş olan bazı şahıslar da bulunuyordu. Bu kişiler, yasakları bahane ederek bu kez de berber dükkânlarında ve bazı evlerde toplanarak muhalefet ediyor, halkı Padişah'a karşı kışkırtmaya çalışıyorlardı. Sultan Murad ise gece ve gündüz şehirde ve şehir çevresinde durmadan dolaşıyor, şüpheli gördüğü toplantılara müdahale ediyor, soruşturup araştırıyor ve en ufak ipucu bulması halinde ağır biçimde cezalandırıyordu. Böylece Sultan/Halife hem kendisinden önce, hem de iktidarının ilk yıllarında merkezî otorite üzerine adeta ipotek koyarak kendi otoritelerini kan, ölüm ve rezillikle kabul ettiren güç odaklarını tamamen tasfiye ve yok etmeyi başarıyordu. Bu odaklar adeta bir 'hiyerarşi piramidi" oluşturacak şekilde

---

[1] Naîmâ, Age. – C.3, S.162.

[2] Hammer, Age. – C.9, S.245.

ortadan kaldırılıyordu. Sadrazam asmakla işe başlayan Padişah, kademeli olarak tabana kadar iniyor, sokağa fenersiz çıkan imam çocuklarına kadar tüm sosyal katmanlarda kendi otoritesini hissettiriyordu. O otoritesi bakımından tehdit oluşturan herkesi bir elinde kement, diğer elinde kılıç bulunan cellâtlara teslim ediyordu. Bazan da, bizzat kendisi cellâtlık yapıyor, otoritesini sarsan zorba ve haşereyi kendi elleriyle cezalandırıyordu. Ancak dönemin toplumsal anlayışında en geçerli yöntemi şiddet oluşturuyordu. Nitekim Padişah'ın uyguladığı şiddet ve estirdiği terör bir süre sonra amaçladığı sonucu veriyor; başta Kapukulu Ocakları olmak üzere, merkezî otoriteyi hiçe sayan güç odakları, kendiliklerinden meydanı terkediyorlardı. Sadece zorba ve haşere ortadan çekilmekle kalmıyor; devlet ricâli içindeki ikbal yarışı ve rekabeti de son buluyordu. Zira Padişah sadece karşıtlarını değil, kendi otoritesine musallat olma eğilimi gösteren yandaşlarını da tasfiye etmekten kaçınmıyordu.

Bu uygulamanın en çarpıcı örneğini, Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa'nın öldürülmesi olayı teşkil ediyordu.

Bilindiği gibi Köse Mehmed Ağa Yeniçeri Ağası olduktan sonra, 4. Murad'ın zorbalar tarafından hal' edilmesini engelliyor, bir bakıma yaşamını da kurtarıyordu. Nitekim bu hizmeti Sultan/Halife tarafından takdir ediliyor, ödüllendiriliyordu. Bunun sonucunda Köse Mehmed Ağa, hakkından geldiği zorbaları aratacak derecede gurura kapılıyor, acımasızlaşıyordu. Çok sayıda günahsız insanın öldürülmesine neden oluyor, insanları yok yere ortadan kaldırıyor, eza ve cefa yaptıyordu. Bu arada Yeniçi Ocağı'nda Orta Çavuş'u olan ve Bayram Paşa'ya yakınlık gösteren Hasan Çavuş'a kancayı takıyordu. Kendi düşüncesine muhalif bir söz söylediği için onu gözden çıkarıyor; hiçbir zaman reddedilmediği Padişah'tan ferman alarak Hasan Çavuş'u cellâda teslim ediyor ve boğdurarak öldürtüyordu. Fakat bu olaydan kısa bir süre sonra Halep'deki Yeniçeriler ayaklanıyordu. Sultan Murad bu olayla ilgili gördüğü Köse Mehmed Ağa hakkında ölüm emri veriyordu. Nasuh Paşazâde,

Ağa'yı Anadolu'da yakalıyor, fakat yalvarıp yakarması nedeniyle öldürmüyor, İstanbul'a sağ getiriyordu.

"Köse Mehmed Ağa'yı huzûru hümâyûna götürdüler."[1]

Ağa Padişah'a yalvarmaya başlıyor; "Padişahım, zorbaları izâleye cülûs gailesini müdâfaada can ve başım ile eylediğim hizmeti ferâmuş eyleyüb bana kıymak lâyık mıdır?" diyordu.

Bununla da yetinmiyor, kendisine bu kadar hizmet etmiş bir adamı öldürürse, bundan böyle sadakatle hizmet eden adam bulmakta zorlanacağını ileri sürüyordu. Ancak Sultan 4. Murad son derece kararlı ve acımasız davranıyordu.

"Pâdişâh âlempenâh, gazap ile 'Bre mel'un! Hem fitne deryâsını kaynadub temevvüç ettirirsen hem zeytinyağı gibi üzerine çıkub berâat–ı zimmet gösterirsen. Tiz kâfirin başını kesin. Söyletmen! deyû ferman..."[2]

4. Murad aynı acımasızlığı kendi kardeşlerine karşı da gösteriyordu. Nitekim Revan'ın alınması üzerine Kapucular Kethüdası Salih Ağa ile Musahib Beşir Ağa'yı, iki fermanını İstanbul'a götürmekle görevlendiriyordu. Birinci emri herkes biliyordu ve bu emir, Revan'ın fethi şerefine İstanbul'un yedi gece boyunca aydınlatılmasıyla ilgiliydi. Ancak ikinci emir gizliydi. Çünkü Padişah, Kaymakam Bayram Paşa ile Bostancıbaşına kardeşleri Şehzade Beyazid ile Şehzade Süleyman'ın idam edilmelerini emrediyordu. Zira o, Ocaklıların bir ayaklanma sırasında kendisini hal' ve katlederek tahta, kardeşlerinden birini çıkarmak istemelerini unutmuyor ve affetmiyordu. Emir 10 Ağustos 1635 günü İstanbul'a geliyordu:

"...iki genç şehzâdenin encâmı felâketi cellâtlarına bile gözyaşı döktürerek şehri ayîn mâteme tahavvül eyledi."[3]

---

[1] Naîmâ – Age. – C.3, S.177.

[2] Naîmâ – Age. – C.3, S.177.

[3] Hammer –Age. – C.9, S.212.

Onların ölümü bir bakıma Sultan Murad'ın kesin iktidarının göstergesini oluşturuyordu. Nitekim, şehzadelerin ölüm haberi İran'dayken kendisine ulaşıyordu. Bunun üzerine büyük bir tören yapılıyor, Padişah'ın tahtı otağın önünde yüksek bir yere kuruluyordu. Müftü, Sadrazam, Rumeli ve Anadolu Beylerbeyleri, Kapudan Paşa, Nişancı Paşa, Kazaskerler, Ordu Kadısı, Baş Defterdar, Anadolu Defterdarı, Altı Bölük Ağaları sıra ile önünden geçerek kendisini tebrik ediyorlardı. Bütün ricâl ve ordu etek öpüyor, dua ediyordu. Böylece Padişah, Osmanlı İmparatorluğu'nun başındaki mutlak iradesini güçlendiriyor, kendi otoritesi dışında hiçbir odağa tahammül göstermeyeceğini kanıtlıyordu.

Sultan Murad bununla da yetinmiyordu. Bir başka sefer hazırlığı sırasında herkes askerî konularla uğraşırken o, 17 Şubat 1638 günü yeni bir cinayet işleyerek kardeşi, Şehzade Kasım'ı ortadan kaldırıyordu.

> "... bu defa da (...) olduğu âsârı zekâdan dolayı korkmakta bulunduğu Sultan Kasım namındaki birâderini îdâm ettirdi."[1]

Padişah, bu acımasız ve yok edici davranışlarıyla adeta geçmişin izlerini tamamen silmek ve mutlak merkezî otoritesini yeni kadrolara dayandırmak istiyordu. Hiç şüphe yok ki, bunda da başarılı oluyordu.

Şiddete Karşı Şiddet

• ***Sultan 4. Murad'ın; merkezî otoritenin yeniden tesis edilmesi, Kapukulu Ocakları'nda örgütlenenen suç odaklarının baskı yapılarak dağıtılması, yerel güç odaklarının üzerine etkin seferler düzenlenerek operasyonlar yapılması ve Osmanlı mutlakiyet rejiminin yeniden güçlendirilerek onarılması konularında ne denli başarılı ol-***

[1] Hammer – Age. – C.9, S.237.

duğu sergilenen örneklerden anlaşılıyor. Padişah'ın bu konudaki icraatlarını ve bunun sonuçlarını –Mafios Toplum Yapısı'nın oluşumu ve gelişmesi bakımından– daha kapsamlı şekilde irdelenmesi gerekmiyor mu?

Sultan 4. Murad'ın eylem ve icraatlarını ele alırken öncelikle, Mafios Toplum Yapısı bünyesinde ve karşısında otoritenin yerini ve önemini batıdan bir örnek vererek belirlemekte fayda var.

Sicilya Adası'nda yüzyılların birikimi ve kazanımıyla tek egemen durumuna gelen mafios güç odakları, Mussolini'nin Faşist yönetimi sırasında son derece ağır darbeler yiyordu. Bu ağır darbelerin nedenini ise, Faşist yönetimin İçişleri Bakanı Cesare Mori'nin, şiddete dayanan bir otorite ile sıradışı mücadele yöntemleri uygulaması teşkil ediyordu. Faşizmin totaliter hukuk anlayışı ve ilkeleri çerçevesinde mafios odaklara karşı amansız bir mücadele başlatan Mori, Mussolini'nin iktidarı sürecinde adeta göz açtırmıyordu. Sadece mafios örgütlenmeye karşı savaş açmakla kalmayan Mori, aynı zamanda Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurlarına ve ilkelerine karşı da önlemler alıyordu. Bu önlemler, çoğunlukla doğrudan şiddet içermese bile, antidemokratik bir karakter taşıyordu. Üstelik, yetişkinlerle de sınırlı kalmıyordu. İçişleri Bakanı, öngördüğü program çerçevesinde ilk okul çağındaki çocuklardan başlayarak tüm eğitim kurumlarında mafios odaklara karşı mücadeleyi yaygınlaştırıyor ve yönlendiriyordu.

"İşte bunun için de şöyle bir yöntem uygulandı:

> 1926'dan beri Sicilyalı öğretmenler Opera Nazionale Balilla ile işbirliği yaparak Omerta'nın (mafiosoların uyduğu susma kuralı) erkeklik olmadığını, devletin yasalarının kişisel öç'ün üzerinde olduğunu, yani kısaca MAFİA'nın yasalarının Mussolini ideallerinin karşısında olduğunu ve yeni İtalya'ya yakışmadığını öğretmeye çalışmışlardı."[1]

---

[1] Dünyamızı Saran MAFİA – 3 Cilt – Murat Çulcu – Kastaş Yayınları – İstanbul

Ancak, İçişleri Bakanı Cesare Mori, mafiosi'den daha fazla, daha yoğun ve daha yaygın bir şekilde zor kullanarak, mafios şiddeti gölgede bırakıyordu:

"Madonie haydutlarına karşı yürütülen bir takip sırasında bunların çoğu Gangi'ye kaçmışlardı. Mori köyü işgal etmiş ve haydutlara saklandıkları yerlerden çıkmaları için 12 saat süre vermişti.

'Haydutlara silahlı çatışma olanağı vermemeye kesin kararlıydım. Yeraltı dünyasının devlet güçleriyle silahlı çatışmaya girerek bir kez daha prestij ve cesaret sembolleriyle taçlandırılmalarını istemiyordum. Ben sadece kazanmak, yani haydutları adalete teslim etmek istemiyor, halka yeraltı dünyasının korkaklığının bir örneğini göstermek istiyordum.'

Haydutları çileden çıkarmak için evlerinde bulduğu hayvanları kestirip köy meydanında, yok pahasına sattırmıştı. Bu tedbir de başarılı olmuştu.

Verilen zararın yanı sıra olay bir de utanç kaynağı idi. Kısa süre içinde hepsi, hiçbir mukavemet göstermeden teslim olmuştu.

Bu hareketin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, Madonie haydutlarının gerçekten pek kahramanca olmayan sonu demekti. Haydutlar korku salan bir prestije sahiptiler ve neredeyse efsaneleşmişlerdi. Olayın tüm Ada'da derin bir etkisi olmuştur."[1]

Bu önlemler, Faşist yönetimin tesis ettiği Faşist otoritenin dayanağını oluşturan Faşist hukuk anlayışının bir tezahürü olduğu için; sistem, kendisinden başka otorite merkezlerinin yaşamasına izin vermiyordu. Bu nedenle de Mori'nin yöntemleri başarılı oluyordu. Cesare Mori'nin İçişleri Bakanlığı sırasında uygulanan ve antidemokratik karakter taşıyan bu yöntemler ve tesis edilen otorite, Mafios Toplum Yapısı ve mafi-

---

– C.2, S.444; dipnot no. 384 – MAFİA, Zentrale Herrschaft und Lokale Gengenmacht – Henner Hess, S.185.

[1] Dünyamızı Saran MAFİA – Age. – C.2, S.444–445; Dipnot no. 385 – MAFİA, Zentrale Herrschaft und Lokale Gegenmacht – Henner Hess, S.184.

os örgütlenme üzerinde amaçlanan etkiyi gösteriyordu. Roma'daki Faşist yönetim, Sicilya MAFİA'sına karşı devletin ve rejimin otoritesini kabul ettiriyor, bu otorite; ABD askerlerinin 2. Dünya Savaşı sonunda Ada'ya çıkarma yapmasına kadar etkisini –zayıflayarak da olsa– sürdürüyordu.

Kısacası; tarihin her döneminde merkezî otorite, –yasadışı– yerel güç odakları üzerinde 'yasal/gayrıyasal', 'demokratik/antidemokratik' yöntemler uygulayarak, mafios yapılanmaları geriletebiliyor, sindirebiliyor, –en azından– baskı ve denetim altına alabiliyordu. Ancak şurası da muhakkak ki asla ve kesinlikle 'ortadan kaldıramıyor', yok ederek 'kökünü kazıyamıyordu.'

Unutmamak gerekir ki 17. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu 'Mutlak Monarşi' rejimiyle yönetiliyordu. Dahası... Mutlakiyet rejiminin başında bulunan Sultan, aynı zamanda dinsel bakımdan da lider konumunda bulunuyor, Halife yani; ulû'l emîr konumunda 'tanrının yeryüzündeki gölgesi' sayılıyordu. Osmanlı Devleti İslâm ahlâk ve hukuk anlayışının belirlediği esaslar çerçevesinde yönetiliyordu. Dolayısıyla Sultan/Halife–ulû'l emîr 4. Murad, sınırsız yetkileri şahsında topluyordu. Nitekim, saltanatının ilk yıllarında (yaşının küçük olması nedeniyle) ortaya çıkan yönetim zaafı, Sultan/Halife kimliği ve yetkileriyle çelişiyordu. Otoritenin tesis edilememesi –ki bunun ana nedenini Ocaklıların heterodoks–Kalenderî/Bektaşî–Devşirme dünya görüşünü benimsemesine karşın Sultan/Halife'nin Sünnî/Ortodoks/Arap/İslâm zeminde bulunmasından kaynaklanan çatışmanın uzantısı ve doğal sonucu olarak Sultan 2. Osman'ın hal'i ve katli teşkil ediyordu –mafios güç odaklarını– ve özellikle de Kapukulu Ocakları'nda örgütlenmiş bulunan –otorite karşıtı– mafios/zorba odakları, otorite konumuna getiriyordu. Bu 'otorite çatışması' başlangıçta mafios odaklara ve unsurlara kazanım sağlarken, Padişah'ın rüştünü ispat ve mutlak otoritesini tesis etmesi, durumu tersine çeviriyordu.

Sultan Murad'ın saltanatının ikinci devresinde –yani rüştünü ispat

etmesiyle– tesis etmiş olduğu otorite, herhangi hukuksal bir zemine dayanmıyordu. Bu otoritenin kaynağında salt şiddet bulunuyordu. Padişah'ın uyguladığı şiddet doğrudan doğruya 'despotik anlayışının' bir sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Sultan, mutlak iradesini sınırsızca ve fütursuzca kullanıyor; dinsel/siyasal gerekçesi bulunsun bulunmasın, hükümlerini tartışmasız uygulatıyordu. Bazan da doğrudan doğruya kendisi uyguluyordu. Yani bir bakıma –ki Mutlakiyet de bu anlama geliyordu– 4. Murad, otoritesi altında 'yasama–yürütme–yargı'yı birleştiriyor; bu iradenin uhrevî veya dünyevî bir hukuk anlayışına dayanıp dayanmaması kaygısı da gütmüyordu. Kimi zaman işi daha da ileri götürüyor, cellâtlığı da bizzat kendisi üstleniyordu.

İşin daha da dikkat çekici tarafı ise; 'Sultan Murad hukukunun' ahlâkî zemininde yine 4. Murad'a özgün bir ahlâk anlayışının yer almasıydı. Bu anlayış tipik bir 'mafios gösterge' sayılan, 'çifte ahlâk anlayışını' ifade ediyordu. Örneğin; Sultan/Halife Müslüman tab'aya şarap içmeyi kesinlikle yasaklıyor, bu suçu işleyenleri sorgusuz sualsiz idam ediyor ve fakat kendisi aşırı derecede şarap içiyordu:

> "...(Bekri Mustafa) bu zeheb–i mayîin bütün hezain–i cihâna fâik olduğunu temîn eyledi. Murad–ı râbi', sarhoşun şetâretli sözlerine taaccüb ile şişeyi boşalttı. Bekri Mustafa bundan sonra Pâdişâhın birinci işret arkadaşlarından biri oldu. Günde binbeşyüz kişinin vefâtını mûcib olan büyük taun (veba) sırasında Sultan Murad, gecelerini nedemasıyla bezl–i işret teşkîl ederek geçirdi ve 'Bu yaz Allah kötülerin cezâsını veriyor. Bu kış da iyilere sıra gelecektir' diyerek, her türlü efkâr gam âveri def' için Beyoğlu'nda bulunabilen en büyük kadehleri boşaltırlar idi."[1]

4. Murad'ın şiddete dayalı 'dehşet hukuku ve otoritesi' sadece 'suç odaklarını' sindirmekle kalmıyordu. Bu otoritenin kaynağındaki 'çifte ahlâk anlayışı', zaman içinde devlet mekanizması içinde yer alan dinsel odakları da rahatsız ediyordu. Ancak 'dehşet politikası' ve şiddete daya-

---

[1] Hammer – Age. – C.9, S.290–291.

lı otorite onları da sindiriyor, susturuyordu. Padişah'ın 'dehşet/şiddet" politikasını şu rakamlar ortaya koyuyordu.

> "Sultan Murad'ın son yedi senelik müddeti hayâtında irâde–i mahsûsasıyla elli bin kişi telef olmuş idi. (1632'den 1637'ye kadar tahmin olunan yirmibeş bin ve Bağdat'taki otuz bin zaten ellibeşbine baliğ olur. – Bağdat fethinde maktûl olan İranîler kendilerinin mukabili ve mukatelesinden dolayı îdâm olunmuş olduklarından onlar çıkarıldığı ve mübalağadan sarfı nazar olduğu halde yüzbin rakamı pek çok tenâkıs eder. Murad–ı râbi'in kan dökücü olduğu malûmdur.) Müddeti saltanatındaki maktûlînin mikdârı umûmîsi yüzbin tahmîn olunur ve bu târihte görülen yüzbin maktûl –başlarında kardaşları ve ihtimali kavîyye göre amucası bulunan– serhezar cünûd maktûlînden bir nümûnedir."[1]

Kesilen başların sayısı ne olursa olsun, Sultan Murad otoritesini 'cellâtlı icraatlara' dayandırıyor ve düzeni ölüm felsefesi üzerine tesis ediyordu. Sultan/Halife bu eylemleri yaparken, otoritesini kendi kadrolarına dayandırmak amacıyla da kendine özgü bir sistem uyguluyordu. 4. Murad, başını kestiği veya kestirdiği her eski yöneticinin yerine, güvendiği bir adamını oturtuyordu. Böylece kendisinden önce ve saltanatının ilk yıllarında merkezî otorite üzerinde kendi zorba otoritesini tesis etmiş olan eski yöneticilerden birer birer kurtuluyor, aynı zamanda da intikamını alıyordu. Bununla da kalmıyor, onları ortadan kaldırarak devletin yeni otoritesini yeni kadrolara dayandırıyordu. Bu yöndeki kadrolaşmanın öncelikli odağını ise, tam anlamıyla bir 'zorba yatağına' dönüşmüş olan Kapukulu Ocakları teşkil ediyordu. Kapukulu Ocağı; özellikle de Yeniçeriler ile Sipahiler, mutlakiyet rejiminin merkezî otoritesini ifade eden Sultan/Halife üzerinde hem tehdit, hem de baskı oluşturuyordu. Sultan/Halife ile Kapukulu Ocakları arasındaki 'otorite çatışması' sadece dünyevî çıkarlardan değil, uhrevîyata yönelik hususlardan da kaynaklanıyordu. Unutmamak gerekir ki Kapukulları Kalen-

---

[1] Hammer – Age. – C.9, S.291.

derî/Bektaşî–Devşirme zeminde heterodoks inanç blokunda yer alırken; Fatih Sultan Mehmed'den, özellikle de –daha sonra– Yavuz Sultan Selim'in hilâfeti almasından sonra, Sultan/Halifeler hızla Sünnîşelerek, Ortodoks bir inanç paydasını benimsiyorlardı. Heterodoks inanç yapısı içinde Maniheizm'in bir gölgesi olarak 'paylaşımcı' anlayışın etkinlik kazanması... Buna paralel olarak Aliseverlerin kendi dışlarındaki otoritelere boyun eğmeme eğilimi... Sünnî Sultan/Halife'nin mutlak otorite ve Osmanlı mülkünün mutlak maliki olması gerçeği ile sürekli biçimde çatışıyordu. Bir Devşirme Ocağı olarak kurulan Kapukulu Ocakları, Hıristiyan ritüellerinin bazılarını da bünyesine almış olan Kalenderî/Bektaşî heterodoks çevresinde; Fatih'ten itibaren merkezî otoriteden soyutlanmayı kabullenemiyordu. Nitekim bu 'kabullenemeyiş' Ocaklıları, otorite karşısında 'zorba' konumuna getiriyor; yönetimden dışlanma, yönetim ile çatışmaya dönüşüyordu. Yönetim ile çatışma süreci ise 2. Osman'ın saltanatı sırasında doruğa çıkıyor ve merkezî otorite 'zorba iradeye' yenik düşüyordu.

Açıkça ifade etmek gerekir ki Ocaklıların 'zorba iradesini', Sultan/Halife 4. Murad'ın 'zorba otoritesi' kırıyordu. Böylece Sultan Murad, Ocak Ağalıklarına güvendiği adamlarını atayarak, kendi konumunu güvence altına almaya çalışıyordu. Fakat bu güvenceyi, güvendiği adamların sadakatından çok, kestiği kellelerin çokluğu sağlıyordu. 'Dehşet/şiddet politikası' devlet otoritesi ile yönetilen kadrolara o denli derinden nüfuz ediyordu ki; Sultan Murad 28 yaşında yaşama veda ettiği halde, onun 'müstebit gölgesi' tüm belleklerde bir süre daha yaşamaya devam ediyordu. Ne ki, bu 'despot Padişah'tan' sonra Osmanlı tahtına, 'cariye kültürüyle' yetişmiş bir 'çiçek çocuk' izlenimi veren Sultan İbrahim oturuyordu.

ÇİÇEK, CARİYE VE KÜRK
(Yahut; Devlet, Padişah ve Otorite)

• Önasya Mafios Toplum Yapısı içinde MAFİA'laşan Kapukulu Ocakları, merkezî otorite üzerinde baskı tesis ederek dengeyi mutlak/merkezî otorite aleyhine çeviriyordu. Sultan 4. Murad'ın şiddete dayalı politikalar uygulaması, merkezî otorite üzerinde tesis edilen Ocaklı ipoteğini kaldırıyordu. Böylece pekişen merkezî otorite, yerel güç odakları karşısında da yeniden dengeyi oluşturuyordu.

Sultan 4. Murad'ın ölümünden sonra 'merkezî otorite–zorba/yerel güç' dengesi nasıl bir değişime uğruyordu? Kapukulu Ocakları bu değişimde nasıl bir rol oynuyordu? Değişim; daha sonraki süreçte, olayları ve kurumları ne yönde etkiliyor, hangi sonuçları doğuruyordu?

Bu soruları sağlıklı biçimde yanıtlayabilmek için öncelikle; mutlakiyet rejiminin başı olan ve merkezî otoriteyi iradesi altında bulunduran yeni Padişah'ı yeterince tanımak gerekir. Merkezî otoriteyi temsil eden Sultan/Halife İbrahim'i tanımak ise öncelikle saltanata davet edildiğinde gösterdiği tepkiyi değerlendirmekle mümkün olabilir.

Sultan Murad; daha önce Şehzade Kasım'ın katledildiği odada yaşama gözlerini yumuyordu. Saray, hıçkırık ve ah–vah sesleri ile inliyordu. Herkes yasa bürünüyordu. Silahtar Siyavuş Ağa, Çuhadar ve diğer hademeler, Sultan Murad'ın naaşına bir şal örtüyorlardı. Sadrazam Kara Mustafa Paşa ile Kapu Ağası, Şehzade İbrahim'in bulunduğu yere giderek durumu bildiriyor; "... Sultan Murad Dârülbeka'ya gitti. Taht–ı saltanat sizindir. Buyrun" diyorlardı.[1]

---

[1] Naîmâ – Age. – C.3, S.426.

Fakat Şehzade buna inanmıyordu. Sultan Murad'ın sınadığını, tahta çıkmak konusunda hevesli davranırsa kendisini öldüreceğini düşünüyordu. Nitekim; "Bana taht ve saltanat gerekmez. Kardeşim sağ olsun. Benden ne istersiniz?" diyerek, söylenenlerin hileden başka bir şey olmadığını düşünüyordu. Bu sırada Valide Sultan da oraya geliyor; "Arslanım!... Başın sağ olsun. Gel çık!..." diyordu. Fakat Şehzade İbrahim yine inanmıyor, edilen yeminlere de güvenmiyordu. İbrahim uzun bir süre dışarı çıkmak konusunda direniyordu. Nihayet Valide Kösem Sultan ile Kapu Ağası, koluna girip onu dışarı çıkarıyordu. Ancak dışardaki demir kapının yanında Sadrazam duruyor ve Şehzade onu Bostancıbaşı zannederek korkuya kapılıyordu. Kapu Ağası Sadrazam'ı uyarıyor, yolu açarak Şehzade'yi Sultan Murad'ın naaşının bulunduğu yere getiriyordu. Odada, Sadrazam yer öperek taziyette bulunuyordu. İbrahim buna rağmen inanmamakta ısrar ediyordu. Nihayet, odada bulunanlar merhüm Padişah'ın üzerindeki örtüyü açıp yüzünü gösteriyor ve Şehzade İbrahim'i ancak bu şekilde ikna edebiliyorlardı.[1]

Sultan 4. Murad'dan sonra Osmanlı tahtına çıkan Sultan İbrahim; bu denli sinmiş, korkmuş, güvensiz ve ürkmüş bir kişiliğe sahip bulunuyordu. Şurası da muhakkak ki, ruhsal bakımdan da sağlıklı bir yapıya sahip değildi.

Sultan İbrahim, Sultan I. Ahmed ile Rum asıllı Kösem (Mahpeyker) Sultan'ın oğlu idi. 5 Kasım 1616 yılında dünyaya gelmiş, 1640 yılında ise tahta çıkmıştı. Yani kabaca bir hesapla 24 yıl, dünyadan adeta elini eteğini çekmişçesine, Harem'in kalın duvarları arkasında yaşamıştı. Unutmamak gerekir ki bütün kardeşlerini katleden Sultan 4. Murad'ın elinden adeta şans eseri kurtularak hayatta kalabilmişti.[2]

---

[1] Naîmâ – Age. – C.3, S.426–427.

[2] Osmanlı Sultanları Tarihi, Enver Behnan Şapolyo – Rafet Zaimler Yayınevi – İstanbul, 1961 – S. 265.

24 yıl boyunca Harem'de cariyelerle; kız, kadın ve harem ağalarıyla baş başa yaşayan Sultan İbrahim'in 'yaşam biçimi' ve 'düşünce tarzını' bu çevre, derinden etkilemiş bulunuyordu. Yine unutmamak gerekir ki; Sultan Osman ile Sultan Murad'ın da annesi olan Valide Kösem Sultan güçlü bir kişiliğe sahip bulunuyor, diğerleri gibi Sultan İbrahim'in kimliğine de damgasını vuruyordu. Bunun dışında Sultan İbrahim, saray kadınlarından derin bir şekilde etkileniyordu. Bu kadınların başında ise, annesi kadar güçlü bir kişiliğe sahip bulunan eşi, Turhan Sultan yer alıyordu. Ancak Turhan Sultan bu aşamada, eşi ile birlikte Kösem Sultan'ın iradesini ve otoritesini kabullenmek zorunda kalıyor; kendi ihtiraslarını ve iktidarlar ilgili amaçlarını geri plana çekiyordu.

Çevresi bu denli güçlü kadınlarla çevrilmiş olan Sultan İbrahim, yaşamının büyük bir bölümünü birlikte geçirdiği cariyelerin de etkisi altında kalıyordu. Bu denli etkilenmenin bir nedenini de Sultan İbrahim'in kadınlara olan aşırı tutkusu teşkil ediyordu. Güçlü bir bünyeye sahip bulunan Sultan İbrahim, kadınlarla yatmaya adeta doyamıyordu.

> "Yirmidört saat içinde birbirini takiben yirmidört câriye ziyâret edebilirdi."[1]

Nitekim kadınlara gösterdiği aşırı düşkünlük nedeniyle sağlığı bozulunca, Tabib Hammalzâde Efendi kendisine bir süre istirahat etmeyi (yani kadınlardan uzak durmayı) öneriyor, başka ilâç vermiyordu. Ancak, kadınsız yaşamasını telkin eden Hammalzâde'ye çok kızan Padişah, kendisini azlederek Büyük Ada'ya sürüyordu. Yerine, bu tür telkinlerde bulunmayan İsa Efendi'yi tayin ediyordu.

Padişah'ın kadınlara olun tutkusu nedeniyle İstanbul'daki cariyerin fiyatı, astronomik rakamlara yükseliyordu:

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.48.

"Devri–i saltanatında câriyelerin kıymeti o kadar arttı ki, hiçbiri beş-yüz kuruştan aşağı satılmaz, en güzelleri ise ikibine kadar çıkardı."[1]

Çevresindeki 'iktidar sahibi' güçlü kadınların yanı sıra cariyelere olan tutkusu, karakterini ve kimliğini de şekillendiriyordu. Tüm saray kadınları gibi Sultan/Halife de güzel kokulara, bağımlılık derecesinde düşkünlük gösteriyordu.

Padişah'ın güzel kokulara duyduğu ilgi tıpkı cariye fiyatları gibi 'ıtriyat' fiyatlarının da artmasına yol açıyordu. Onun zamanında Harem Dairesi'nde çevreye güzel kokular yayılıyor, her yerden hoş 'rayihalar' yükseliyordu. Sultan İbrahim'in koku ve ıtriyat tutkusunun başında da amber/anber (Amber ya da anber –Denizlerde yaşayan memeli hayvanlardan bazılarının bağırsaklarında çökertilerin taşlaşmasıyla oluşur ve bu hayvanların yediği kafadan bacaklı yumuşakçaların salgıladıkları siyah maddeleri içerir. Deniz yüzeyinde, ispermeçet balinalarının dışkılarıyla birlikte tıkız, mumsu, gri ya da bej renkli kütleler halinde bulunur. Bu madde hemen hemen tümüyle ambreinden oluşmuştur. Miske benzeyen ve önce oldukça ağır olan kokusu, uzun süreli bir kurutmadan sonra keskin ve hoş bir netlik kazanır. Bu nedenle, lüks parfüm üretiminde kullanılır. Çok pahalı bir hammadde olan amber, parfümleri yumuşatıp kalıcı duruma getirerek onlara doğal, canlı bir özellik kazandırır. Düşük nitelikli parfümlerde amberin yerini kimi zaman yapay ürünler alır. Az bulunan, pahalı bir madde olmasına karşın, eskiden günlük yaşamda çeşitli amaçlarda kullanılırdı. Nefes darlığına karşı, amberden 5 cm. çapında kurslar yapılıp suda bekletilir, daha sonru bu su içilirdi. Balla karıştırılarak yapılan amber macununun afrodizyak etkisi vardır. Tozlarından yapılan çubuklar, özel günlerde tütsü olarak kullanılırdı. Bir dönem saray ve konaklarda kahveyi amberle içmek moda olmuştu. Bunun için özel fincanlar vardı. Diplerinde amber mahfazası bulunur, kahve bunun içine konulan amberle birlikte içilirdi. Yaldızlı kurslar bi-

[1] Hammer, Age. – C.10, S.49.

çiminde ıtriyatçılarda satılan amber, çok değerli olduğundan, kimi zaman para yerine de geçerdi.[1]) yer alıyordu. Hem durmadan amber kokluyor, hem de sinirlerine iyi geldiği için kaynar kahve içinde eritip içiyordu.

> "Bir gece geç vakit Harem'de amber bulunamadı. Saray ümerâsından biri, Galata'daki bir İngiliz tâcirinde bir amber parçası olup ömründe bundan daha büyüğünü görmemiş olduğunu söyledi. Derhâl Galata'ya gönderilen adamlar tâciri korku ve helecân içinde uykusundan kaldırdılar. Ve henüz sabaha iki saat var iken saray kapısına getirdiler. İngiliz, güneşin doğmasına kadar mecbûren bekledi. Lâkin ondan sonra huzûru şâhâneye kabul olunarak amber parçasını pek faydalı bir surette, yani onüçbin kuruşa sattı."[2]

Padişah'ın, saray cariyeleriyle aynı zevkleri paylaşması, hiç kuşku yok ki onun, Harem'de geçirdiği yaşamının adeta bir parçası hâline gelmiş bulunuyordu. Bunun en çarpıcı örneklerinden birini de 'çiçek meselesi' oluşturuyordu.

Tüm Osmanlı Sultan/Halifeleri alışılagelen şekilde, başlarına mücevher iğneli bir 'sorguç' takıyorlardı. Oysa Sultan İbrahim, bu kaideyi bir kenara bırakıyordu. O, sorguç yerine saçlarının arasına ve kulaklarının arkasına çiçekler takıyordu. Halk, Padişah'ın bu davranışını yadırgıyordu. Oysa Sultan/Halife cariyeler ve saray kadınları gibi çiçek takmaktan geri durmuyor, halkın yadırgamasını umursamıyordu.

Sultan İbrahim'in yetişmiş olduğu çevreden edindiği tutkulardan birini de kürke olan düşkünlük teşkil ediyordu. Padişah, özellikle samur kürkü 'bağımlılık' derecesinde seviyordu. Hattâ; "İbrahim ezvâk (hazlar) için, içi dışı samur ile mezyîn bir lîbas (elbise) icâd etti."[3]

---

[1] Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi – Gelişim Yayınları – İst. 1986 – C. 1, S.492.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.49.

[3] Hammer – Age. C.10, S.49.

Keza, aynı amaçla yaptırdığı bir başka kürk giysinin kopçalarının her birinin fiyatı sekiz biner akçeye mal oluyordu.

Padişah'ın amber, kadın ve kürk tutkusu, son derece ilginç fantazilere dönüşüyordu. Örneğin; Sultan Halife sekizinci eşi olan Telli Haseki için, At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'nı baştan aşağı kürk ile donatmak üzere emir veriyordu. Ancak Sadrazam ile Defterdar Halıcızâde, koskoca sarayı kaplayacak kadar kürk bulamıyor, bu nedenle binanın sadece bir kısmı kürk ile kaplanıyordu. Ancak, bir yerde kürklerin rengi birbirini tutmadığı için Padişah Defterdarı azlediyor, bununla da yetinmeyip hapse attırıyordu.[1]

Sultan İbrahim, genel olarak kadınlarda görülen bir eğilimi daha açıkça sergilemekten geri durmuyordu. Bu da falcılara, büyücülere, üfürükçülere, cincilere gösterdiği aşırı düşkünlük idi. Nitekim ünlü Cinci Hoca onun saltanatı sırasında, devlet yönetiminde etkinlik kazanıyordu. Tıpkı cahil cariyeler gibi –ki diğer Osmanlı Padişahlarında da bu eğilim gözleniyordu– müneccimlere danışıyor; üfürükçülerden, büyücülerden medet umuyordu.

Padişah, Harem yaşamından edindiği alışkanlıkla, o eğlenceden bu eğlenceye koşuyor; şarkıcı, kemancı, trampetçi ve rakkaslar ile oturup kalkıyordu. Devletin bütün olanaklarını, saray kadınları istedikleri gibi kullanıyor; sırmalı çuhalar, Venedik kadifeleri ve emsalsiz kumaşlar içinde gözleri kamaştırıyorlardı. Padişah'ın Telli Haseki'den başka yedi hasekisi daha bulunuyordu. Dört kadından fazla kadına nikah yapmak söz konusu değilken Padişah'ın sekiz kadına nikâh yaptırması, tutucu çevrelerin tepkisini çekiyordu. Kaldı ki bu hasekilerin hepsi, aşırı israf yaparak refah içinde yaşıyorlardı. Yedi 'iltifatdîdeden' her birinin, özel sarayı bulunuyordu. Her birine bir Kethüda hizmet ediyordu. Bunlara mücevherlerle süslü sandallar ve arabalar tahsis ediliyordu. Hasekiler 'Paşmak Bahası' olarak birer sancağın varidatını alıyorlardı. Padişah'ın

[1] Hammer – Age. – C.10, S.104.

gözdesi olan Şekerpâre ve Şekerbolu gibi cariyeler de özel sancak gelirlerine sahip bulunuyorlardı.

Saray kadınları son derece şımarmış durumdaydı. Örneğin; nadide kumaşlar ve güzel parçalar yüklü bir geminin Çanakkale Boğazı'na girdiği haberi saraya ulaşınca; hele bir de uygun kuzey rüzgârı esiyorsa... Padişah'ın cariyeleri hemen özel adamlarını yola çıkarıp Çanakkale'ye gönderiyorlardı. Bu adamlar hiçbir bedel ödemeden geminin yüküne el koyuyor, malları zorla alıyorlardı. Nitekim, İngiliz tacirlerinin sık sık yağmalanması nedeniyle İstanbul'daki İngiliz Elçisi harekete geçiyor ve yapılan zorbalıklar nedeniyle saraydan tazminat talep ediliyordu.[1]

Ancak Sultan/Halife'nin de aynı zevk ve fantazileri paylaştığı saray kadınları sadece gemi yağmalatmakla kalmıyor, buna benzer eylemleri İstanbul'da da gerçekleştiriyorlardı:

> "İbrahim, güzel câriyelerinin hevesâtını (heveslerini) icrâ etmek için dükkânların bütün gece açık kalarak meşaleler yakılmasını emreyledi. Şu suretle zaten malları parasız alınan tâcirler, yağma sırasında dükkânların tenvîr etmeye (aydınlatmaya) mecbûr oldular."[2]

Cahil saray kadınlarının saçma sapan hevesleri, saraydan taşarak İstanbul'a yayılıyordu. Örneğin; bir gün saraydan bir atlı çıkıp bütün dükkânları kapattırıyor, kısa süre sonra bir başkası gelip açtırıyor ve bunun nedeni hiçbir zaman anlaşılamıyordu. Bir defasında, cariyelerden biri Sultan/Halife'ye, sakalını boncuklarla süslemesini telkin ediyor, Padişah da bir sakınca görmeyerek isteğini yerine getiriyordu. Sultan İbrahim, bu kılıkta halkın karşısına çıkıyordu. Ancak, bu tür süslenme firavunlara özgü olduğu için Müslüman halk, içten içe büyük tepki gösteriyordu. Ne ki Padişah, bu tepkiyi fark etmiyor ya da görmezden geliyordu. Üstelik, saraydaki cahil cariyeler gibi hareket etmeyi ve tercihlerini o yönde kullanmayı sürdürüyordu.

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.50.

[2] Hammer – Age. – C. 10, S.104.

Cahil, hurafelere inanan, görmemiş, eğitimsiz ve şımarık kızlar ile kadınların kimi davranışları ne denli sıradışılık ve hatta anormallik gösterirse... Sultan/Halife İbrahim'in aynı türden davranışlarda bulunması da normal görülmüyordu. Böylece –ruhsal sağlığının da bozuk olması nedeniyle– Padişah'ın adı 'deliye' çıkıyordu. Nitekim daha sonra çoğu tarihçiler onu 'Deli İbrahim' diye adlandıracaktı.

Toplum; eğitimsiz ve şımarık cariyelerin 'anormal' davranış ve taleplerine doğrudan muhatap olmadığı için, bunlara elbette ki 'deli' gözüyle bakmıyordu. Hatta, saray dışındaki zenginlerin davranışları da onlardan pek farklı sayılmıyordu. Ancak Sultan/Halife'nin durumu farklıydı. Bir saray cariyesi kadar cahil, şımarık ve sıradışı olan İbrahim, İmparatorluğun başında 'mutlak iradeyi/otoriteyi' elinde bulundurduğu için 'normal olmayan' davranış ve kararları, herkese ziyan veriyordu. En önemlisi de 'merkezî otoritenin' saygınlığına gölge düşürüyor, bir cariye şımarıklığı içinde verdiği kararlar, insanların canına mâl olarak büyük zararlara ve nefrete yol açıyordu.

Örneğin; Girit ve Dalmaçya sahillerinde hüküm süren savaş nedeniyle ortalık yanıp tutuşurken o, müneccimler, üfürükçüler ve kadınlarla sefa sürüyordu. At, tahtırevan veya arabalarla başkent sokaklarında gezerken, bütün şımarıklılığını sergiliyordu. Nitekim bir gün yine şehirde tur atarken yük arabaları, birkaç kez yolunu kesince sinirleniyor; İstanbul'a arabaların girmesini yasaklıyordu. Bu kararını, Sadrazam Salih Paşa'ya bir buyrukla uygulatıyordu. 18 Eylül 1647 günü Padişah üfürükçü bir imamın Davut Paşa'daki evine giderken bir yük arabasına rastlıyordu. Buyruğunun hiçe sayıldığını düşünerek gazaba gelen Sultan İbrahim hemen Sadrazam Salih Paşa'yı üfürükçü imamın Davut Paşa'daki evine çağırtıyordu. Salih Paşa'nın savunmasını bile dinlemeyen Sultan İbrahim, Sadrazamını idama mahkum ediyordu. Paşa bir şeyler anlatmaya çalışırken lafı adeta ağzına tıkayarak; "Boğun, boğun!..." diye bağırıyordu. Fakat cellât ve kement bulunamadığı için Sadrazam,

oradaki bir kuyunun ipiyle boğularak öldürülüyordu.[1]

Bir başka olayda da Vezir Kavanoz İbrahim Paşa'yı idam ettiriyor, cesedini bir atın kuyruğuna bağlatarak Yedikule Sarayı'na kadar sokaklarda sürütüyordu. Ceset, Cellât Çeşmesi'nin önüne atılıyor ve on gün burada kalıyordu. Halk bir vezire karşı bu denli aşağılayıcı davranışta bulunulmasını hazmedemiyordu.

Sultan İbrahim'in bu tür davranışları ve icraatları, Sultan 4. Murad'ın; kan, ölüm, kılıç ve şiddete dayanarak yeniden tesis ettiği 'merkezî otoriteyi' zaafa uğratıyor, sarsıyordu. Padişah'ın, şımarık cariye cehaleti içinde sergilediği 'anormal kimlik', merkezî yönetimin bürokratik ve askerî kanadında derin bir güvensizliğe yol açarken; önceki Padişah'ın otoritesi altında ezilmiş ve sinmiş olan, bu nedenle de fırsat kollayan zorbaları da umutlandırıyordu. Hiç şüphe yok ki bunda, Padişah'ın zaaflarından yararlanarak kendi 'çıkar grubunu organize eden' Sadrazam Ahmed Paşa da büyük rol oynuyordu.

Harem'in etkinliği, Padişah'ın sefih yaşamı, israf ve yönetimdeki zaaflar meydanı adeta boş bırakıyor; bu boşluk ise Sadrazam Ahmed Paşa tarafından sinsice ve 'mafios yöntemler uygulanarak' dolduruluyordu. Ahmed Paşa, bir Rum/Ortodoks papazının 'devşirme' olan oğlu, Mustafa Çavuş'un sülâlesinden geliyordu. Ahmed Paşa önce Reis–ül küttâb Nuri Efendi'nin maiyetine giriyor; daha sonra Kara Mustafa Paşa'ya Tezkereci oluyordu. Sadrazam Mustafa Paşa idam edilince Ahmed Paşa, Harem Kahyâlığına tayin ediliyordu. Harem'de Haseki Sultan'ın 'emvâlini' yönetiyor, böylece hem para ve gayrımenkul, hem de ticaret işlerinde uzmanlık kazanıyordu. Haseki Sultan'ın nüfuzu ve etkinliği sayesinde para ve ticaret çevrelerine giriyor 'spekülatif kazanca dayanan, Sami karakterli ticaret oligarşisinin'[2] önde gelenleri ile dostluk kuruyor, kapsamlı şekilde işbirliği yapıyordu. Nitekim bu 'çok yönlü ve

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.89–90.

[2] Bkz. – Marjinal Tarih Tezleri – E Yayınları – Murat Çulcu.

ekonomik destekli' nüfuz ve ilişkiler sayesinde; Sipahi Ağalığı, Yeniçeri Ağalığı, Defterdarlık ve nihayet Sadrazamlık makamlarına yükseliyordu.

Mafios ilişkiler ağı içinde şahsi otoritesini daha da pekiştirmek isteyen Ahmed Paşa, damad–ı şehriyâri, yani Padişah'a damat olmak istiyordu. Bu düşüncesini gerçekleştirmek amacıyla, eskiden 'koruması altında bulunduğu' Hanedanzâde Ağa'nın kızı olan karısını boşuyordu. Onu, annesiyle birlikte şehir dışına gönderiyor; bu kadın, bir süre sonra tekrar İstanbul'a dönüyor ve Harem'e alınıyordu. Sultan İbrahim, eski karısını Harem'e aldırdığı Ahmed Paşa'ya kızı Bibi Sultan'ı veriyordu. Padişah onları 18 gün devam eden muhteşem bir düğünle evlendiriyor ve Ahmed Paşa böylece 'damad–ı şehriyâri' oluyordu.[1]

Sadrazam Ahmed Paşa, Sultan 4. Murad'ın kan ve şiddetle tesis etmiş olduğu otoriteyi, aynı şekilde dehşet politikası uygulayarak şahsi çıkarları yönünde sergileyip kullanıyordu. Devletin, karşı karşıya bulunduğu dış tehdit ve tehlikeleri Padişah'tan gizliyor, ona sadece olumlu şeyleri anlatıyordu. Örneğin; Venedikliler Çanakkale Boğazı'nı donanmaları ile abluka altına aldıkları ve buradan ticaret yapılmasını engelledikleri halde Sadrazam durumu Suldan İbrahim'e bildirmiyordu. Düşman Rumeli'de sürekli ilerliyor, fakat Sadrazam bunu da gizliyordu. Fazıl Paşa, Ahmed Paşa'nın kahredici otoritesine karşı başkaldırıyordu. Rumeli'den döndükten sonra görev yaptığı Divan–ı Hümâyûn'da gerçek durumu Padişaha açıkça anlatıyordu. Sultan İbrahim de onu Ahmed Paşa ile yüzleştiriyor, Fazıl Paşa aynı olayları Sadrazam'ın yanında da dile getiriyordu. Bunun üzerine Ahmed Paşa çileden çıkıyor, gerçekleri söyleyen Paşa'ya; 'Yalancı, müfteri!...' diye bağırıyordu. Ayrıca acı haberler vererek Sultan/Halife'yi üzmenin caiz olmadığını söylüyor, böylece İbrahim'in takdirini kazanıyordu. Ertesi günü Fazıl Paşa Girit'e tayin ediliyor, gitmeyince de; mahkumların idam edilmeyi bekle-

[1] Hammer – Age. – C.10, S.103–104.

dikleri hücreye kapatılıyordu. Burada beş gün ölümü bekleyen Paşa, Kırım'a sürülmeyi kabul ederek canını zor kurtarıyordu. Padişah'a karşı bu denli 'düşünceli' davranan Sadrazam, çıkarına gölge düşürebilecek en küçük girişimlere bile izin vermiyor, cellâdı ve kemendi derhal harekete geçiriyordu.

Gerçekte ise Ahmed Paşa bir Sadrazam gibi değil, tam bir –çağdaş– MAFİA şefi gibi davranıyordu. Devletin en üst kademesinde kurduğu 'özel çıkar örgütünü' bir 'cinayet ve soygun şebekesi' gibi yönetip yönlendiriyordu. Sadrazam Ahmed Paşa'nın özel örgütünde; Kethüdası Arnavut Ahmed, Tezkerecisi Şamizade Mehmed, Çavuşbaşı Eğriboyunlu Turak ve Selâm Çavuşu Mustafa bulunuyordu. Bunların hepsi tam anlamıyla bir 'çıkar dayanışması' sergiliyor, işledikleri cinayetlerde ortak roller üstleniyorlardı. Nasıl ki Sultan İbrahim, çılgınlık derecesinde kürk ve amber tutkunu ise, Sadrazam'da da 'emlâk sahibi olmak' tutkusu, hastalık derecesini almış bulunuyordu. Boğaziçi'nde, Anadolu Hisar'da, İncirlik'te, Çekmece'de ve İstanbul'un gözden uzak benzer semtlerinde muhteşem köşkler inşa ettiriyor, bunları son derece lüks eşya ve mefruşatla döşetiyordu. Bu, akılalmaz derecede büyük harcamaları gerektiren, aşırı masraflı bir tutkuydu. Dolayısıyla Sadrazam, bol miktarda 'kara paraya' gereksinim duyuyordu.

'Kara para' kaynaklarının başında öncelikle –timar ve zeametler başta olmak üzere–devlet makamlarının para karşılığında tıpkı ticari bir mal gibi satılması yer alıyordu.

> "Girit Serdârı Hüseyin Paşa, mahlûl (sahibi öldüğü için boş) olan Sipahi timar ve zeametlerini en ziyâde müessir fedakârî gösterenlere tevcih etmekte iken Sadrazam Paşa da en çok para verene satıyordu."[1]

Ahmed Paşa sadece timar ve zeametleri satmakla kalmıyordu. Aynı işlemi valilik makamları için de yapıyor, bu satışlardan büyük gelirler sağlıyordu.

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.107.

"Bu kabilden olmak üzere Erzurum Valiliğini altmışbeş kese mukabilinde Hamamcı Paşa'ya verdi. Küçük Parmakçızâdeden onsekiz kese alarak (ona) Edirne pâyesiyle Selanik'i vaad etti."[1]

Ahmed Paşa, hem yasal hem de yasadışı alanda iktidarı elinde bulunduruyor; tesis etmiş olduğu 'mafios düzeni' tehdit edebilecek tüm odakları 'şiddet–dehşet politikaları' uygulayarak korkutup, sindiriyordu. Sadrazam ile adamları, kurdukları düzene karşı çıkanları, yasadışı olduğu gibi yasal cinayetler işleyerek de ortadan kaldırıyor, kan dökmekten ve can almaktan kaçınmıyorlardı.

Tüm bunların yanı sıra bizzat Ahmed Paşa, karaborsa işleriyle de uğraşıyor, bu yoldan para kazanma fırsatını kaçırmıyordu.

"...Haremin ihtiyâcât ve huzûruna lüzumu olacak her türlü eşya için hânesini âdeta bir mahzen (depo) hâline koymuş idi. Amberle dolu atlas torbalar, kırk–elli liralık birçok od parçaları, inci ile lebâleb keseler... Hasekilerden biri bin miskal (Miskal: Yirmidört kıratlık – ondört kırat bir şer'i dirhemin karşılığıdır. – bir ağırlık ölçüsü) külâbdan isteyecek olursa birkaç bohça gönderirdi. Bir diğeri gülyağı isterse iki üçyüz miskallik bir şişe verirdi."[2]

Sadrazam; bu tür spekülâtif/manipülâtif işler yapmakla kalmıyordu. Ahmed Paşa otuz kırk kadar cariye, muganniye (şarkıcı–müzisyen) ve rakkas/rakkase (dansör/dansöz) sağlamış bulunuyordu. Bunları konağında barındırarak hazır tutuyordu. Sultan İbrahim gerek duyduğu zaman hemen kendisine takdim ederek hem para, hem de prestij kazanıyordu. Bu arada elde etmiş olduğu ayrıcalıkları pekiştiriyor; bu ayrıcalıklar sayesinde, merkezî yönetimin başkentinde oluşturduğu gizli çıkar örgütüne hareket serbestliği sağlıyordu.

Ahmed Paşa'nın gayrımenkul merakı tutkuya; Padişah'ın kürk tutkusu ise çılgınlığa dönüşüyordu. Her ikisinin tutku ve çılgınlıkları ise

[1] Hammer – Age. – C.10, S.107.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.123.

devlet hazinesini günden güne zaafa uğratıyor, çökertiyordu. İsraf ve soygun, Sultan Murad tarafından kan dökülerek 'onarılan' merkezî otoriteyi sarsıyor, mutlak iradeye duyulan saygıyı ve güveni giderek ortadan kaldırıyordu. Hele buna bir de Eyüplü falcı bir kadının telkinleri eklenince, durum iyice sarpa sarıyordu. Eyüplü falcı kadın bir gün Padişah'a –herhalde tutkusunu okşayarak iyi bir bahşiş koparmak amacıyla olsa gerek– eski zamanlarda kürk meraklısı bir hükümdarın, tüm elbiselerini, sarayının mefruşatını, yastıklarını, yorganlarını, süslemelerini baştan başa samur kürkten yapmış olduğunu hikâye ediyordu. Böylece Sultan İbrahim'in kürk çılgınlığı dayanılmaz bir şekle dönüşüyordu. Bu işten çıkar sağlayan Sadrazam da kürk çılgınlığını pompalamaktan geri kalmıyordu. Nitekim bütün eyalet valilerine, kürk göndermeleri için bir 'hattı hümâyûn' gönderiliyor, yani emrediliyordu. Böylece Padişah'ın kürk tutkusu bir 'devlet uygulaması' haline de geliyor, bir çeşit vergi toplanmasına dönüşüyordu. Üstelik ne ağalar, ne de ulema bu mali yükümlülüğün dışında kalamıyordu. Arada, Galata Kadısı Mehmed Çelebi gibi bazı 'cüretkârlar' uygun bir lisanla uygulamaya karşı çıkıyor, fakat etkili olamıyorlardı. Eyüplü falcı kadının aklına uyularak toplanan bu vergiye daha sonra 'Samur Vergisi' adı veriliyordu.

Sadrazam Ahmed Paşa ile adamları da en büyük hatayı bu aşamada yapıyorlardı. Bu yanlış, aynı zamanda hem Kapukulu Ocakları ve hem de Osmanlı tarihi bakımından adeta 'dönüm noktasını' oluşturuyordu. Kürk vergisi ile başlayan olaylar şöyle gelişiyordu:

Sultan 4. Murad, saltanatının ilk yıllarında üzerinde ipotek kuran ve otoritesini yok sayarak kendi otoritelerini tesis eden zorba Ocak Ağalarını birer birer cellâda teslim ediyordu. Böylece Kapukulu Ocakları içinde tesis edilmiş olan 'suç örgütlerini' ortadan kaldırıyordu. Padişah Ocak Ağalıklarına güvendiği adamlarını tayin ediyordu. Bunlar da çeşitli nedenlerle Sultan/Halife'ye kayıtsız şartsız sadakat gösteriyorlardı. Sultan Murat'ın Ocak Ağaları, zorba Ocaklılara göz açtırmıyor, böylece Yeniçeriler ile Sipahileri 'zapt–u rapt' altında tutuyorlardı. Ocaklı zor-

balar durumdan memnun olmasalar ve arada sırada 'yaramazlıklar' yapsalar bile, üzerlerinde hissettikleri 'mutlak ve merkezî otorite', daha ileri gitmelerini engelliyor, izin vermiyordu.

Sultan Murad'ın vefatından sonra da, uygulamış olduğu politikanın etkileri devam ediyordu. Nitekim, Kapukulu Ocakları halen onun tayin ettiği Ocak Ağaları'nın emir ve komutası altında bulunuyordu.

Bu ağaların başında Kara Murad Ağa, Koca Muslihüddin Ağa, Bektaş Ağa ve Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa yer alıyordu. Dört Ağa 'ayrı bir grup' oluşturuyordu. Bu gruba ise tarihçiler 'çar rükn–ü Bektaşiyye' yani, 'Bektaşiyye'nin –ki burada Bektaşiyye sözcüğü Ocaklılar için kullanılıyordu– dört temel direği' diyorlardı.[1]

Burada, yeri gelmişken bu dörtlünün 'Mafios Toplum Yapısı' ve devlet içinde MAFİA'laşma konularıyla ilgili olarak büyük önem taşıyan ve ortak özelliklerini oluşturan bir hususu vurgulamak gerekiyor. Kayıtlara göre Koca Muslihüddin Ağa, Kara Murad Ağa ve Bektaş Ağalar Arnavut kökenli idiler. Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, Muslihüddin Ağa'nın damadı olması nedeniyle –büyük bir olasılıkla– O, da Arnavut kökenli bir Ocak Ağası idi. Arnavutlar ise, Mafios Toplum Yapısı zemininde önemli bir unsuru teşkil ediyordu. Osmanlı mafios oluşum ve örgütlenmelerinde son derece etkin bir rol oynayan Arnavutlar, mafios yaşam tarzının temel ilkelerini, büyük bir tutuculukla gelenekleştirmiş bulunuyorlardı.

---

[1] Ocak Ağaları – Ahmet Refik – Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi – İstanbul, 1931 – S.5.

MAFİOS BİR KAVİM: ARNAVUTLAR

• O halde yeri gelmişken konuya kısa bir ara vererek, Mafios Toplum Yapısı içinde Arnavutların geçmişini, geleneğini ve yerini belirleyerek irdelemekte büyük fayda bulunuyor. Arnavutların tarihsel süreç içinde sergilediği mafios yaşam tarzının kökenleri nereye dayanıyordu. Arnavut geleneği içindeki mafios oluşum nereden kaynaklanıyordu? Bu yapı Osmanlı sosyal yaşamını nasıl etkiliyor, Önasya Mafios Toplum Yapısı üzerinde ne gibi etkiler yapıyordu?

Osmanlı Mafios Toplum Yapısı'nın en önemli ve etkin mafios unsurlarından birini –hatta en başta gelenini– hiç şüphe yok ki Arnavutlar teşkil ediyordu. Arnavutlar sadece Osmanlı coğrafyasında ve Osmanlı döneminde etkili olmakla kalmıyordu. Bu etkinlik Önasya'da olduğu gibi Balkanlarda, Orta Akdeniz'in önemli bir kısmında; özellikle de Güney İtalya ve Güney Fransa'da kendini hissettiriyor, İspanya'nın bazı bölgelerine kadar da uzanıyordu. Diğer taraftan Sırp, Boşnak, Rum, Hırvat ve Makedonların sosyal yaşamında da kendini hissettirerek belirleyici bir rol oynuyordu.

Buna paralel olarak etkinlik süreci de, belli bir dönemle veya eski devirlerle sınırlı kalmıyordu. Arnavutların sosyal yaşama etkileri hem değişen koşullara uyum sağlıyor, hem de koşulları yönlendirip şekillendirerek günümüze kadar devam ediyordu.

Hemen kaydetmek gerekir ki, tarihsel süreçte cereyan eden olayların zorlaması sonucunda Arnavutlar ile Sicilyalılar (keza Önasya'da Arnavutlar ile Önasyalılar) demografik/kültürel bakımdan örtüşmeler meydana getirerek kısmen özdeşleşiyordu. Bu özdeşleşme ise yine ta-

rihsel süreçte, son derece geniş bir coğrafyada 'mafios oluşumlar' meydana getirerek, sosyal zeminde kalıcı bir nitelik kazanıyordu.

Unutmamak gerekir ki, Sicilya Adası ile Arnavutluk coğrafyası; özellikle de güçlü bir mafios karakter (toplumsal ve bireysel hazda) yansıtan Gegaların yaşadıkları yerler, büyük bir benzerlik/aynılık gösteriyordu.

Bilindiği gibi Mafios Toplum Yapısı'nın temel felsefesini ifade eden ve 'çifte ahlâk–çifte hukuk' anlayışı şeklinde ortaya çıkan mafios davranış biçimi; çifte söylemli/ikiyüzlü davranış biçimi anlamına geliyordu. Bu da doğrudan doğruya 'coğrafi yapı–insan–tarihsel süreç' ilintisi içinde ortaya çıkarak belirginleşiyordu.

Sicilya Adası ve Sicilyalılar gibi Doğu Karadeniz bölgesi ve Doğu Karadenizliler bu durumun önemli örneklerini oluşturuyordu. Keza Arnavutluk ve Arnavutlar da aynı mafios/sosyal oluşumun bir parçasını teşkil ediyordu.

Her üç coğrafyada da ortak özellikler hemen dikkati çekiyordu. Sicilya, Arnavutluk ve Doğu Karadeniz işlek deniz ve kara ticaret yolları üzerinde bulunuyordu. Doğu Karadeniz bölgesi Kafkasya, Ortadoğu ve Önasya'nın doğu ile güneydoğu kesimleri arasında jeo–stratejik ve jeo–ekonomik bir konumda bulunuyordu. Keza Sicilya Adası; Doğu Akdeniz ile Orta ve Kuzey Avrupa'yı birleştiren deniz ticaret güzergâhı olan Tiran ve Adriyatik denizleri üzerinde yer alıyordu. Aynı şekilde Arnavutluk da Orta ve Kuzey Avrupa'ya uzanan önemli deniz yollarından biri olan Adriyatik Denizi sahillerinde bulunuyordu. Ayrıca Balkanlar, Arnavutluk sahillerinden Adriyatik Denizi'ne açılıyor, bu karayolu da önemli bir ticari güzergâh teşkil ediyordu. Diğer tarafından İtalik Yarımadası ile kıta arasında meydana gelen stratejik boğazın bir yakasını da Arnavutlar ellerinde tutuyorlardı. Kısacası Arnavutlar ve Arnavutluk; bir yandan Yunanistan, Karadağ, Hırvatistan ile komşu bulunuyor, diğer yandan Makedonya ve Sırbistan ile de dolaylı şekilde temas tesis ediyordu.

Bu coğrafyaların jeo–stratejik ve jeo–ticari ortak özellikleri; yayılmacı, sömürgeci ve tüccar kavimlerin iştahlarını her zaman kabartıyordu. Bu nedenle her üç coğrafya da sürekli olarak dış güçlerin saldırılarına ve işgallerine uğruyordu. Bu konuda Sicilya ve Doğu Karadeniz tam anlamıyla benzerlik gösterirken Arnavutluk bazı farklılıklar yansıtıyordu. Mafios bakımdan tutucu bir karakter sergileyen Gega Arnavutlarının yaşadıkları yerler, elverişsiz coğrafya koşulları nedeniyle doğrudan işgale uğramamakla birlikte; diğer kavimler tarafından çepeçevre sarılmış bulunuyordu. Bunların kuzeyinde Slavlar, doğusunda Makedonlar, güneydoğusunda ise Helenler yer alıyordu.

Sicilya ve Doğu Karadeniz'in dağlıları nasıl ki işgalcilere karşı kendilerini savunmak ve varlıklarını korumak zorunda kalıyorlarsa; Gega Arnavutları da yaşadıkları sarp dağların tepelerinde, diğer kavimlere karışmayarak 'asimile olmak tehlikesine' karşı mücadele ediyorlardı. Sicilyalılar ve Doğu Karadenizliler gibi Arnavutlar da bu mücadeleyi sürdürürken; büyük bir tutuculukla örfî/geleneksel yaşam tarzına sarılıyor, örfî/geleneksel ahlâk ve hukuk ilkelerinden kesinlikle ödün vermiyorlardı.

Arnavut örfî/geleneksel yaşam tarzının –ki dolayısıyla Arnavut Mafios Toplum Yapısı'nın– dayandığı sosyal zeminde, Mafios Toplum Yapısı'nın göstergesi niteliğindeki temel kurumlar olan 'geniş aile–kabile–aşiret' yapılanmaları bulunuyordu. Zaten örfî/geleneksel ahlâk ve hukuk ilkeleri de gücünü bu sosyal zemin üzerindeki yapılanmadan (feodal sosyal kurumlardan) alıyordu.

Hiç şüphe yok ki tarihsel süreçte birtakım yayılmacı kavimler/devletler Arnavutluğa ve Arnavutlara egemen olmak için girişimlerde bulunuyorlardı. Bu girişimler kaçınılmaz olarak işgalci güçlerin otoritesi ile buradaki yerel güç odaklarını karşı karşıya getiriyordu. Nitekim, Arnavutluğa karşı girişilen saldırılar Sicilya ve Doğu Karadeniz örnekleri ile aynılık gösteriyordu.

Sahil kesimleri, dıştan gelen otorite ile göreceli olarak uyum gösterirken, dağlılar direniyordu. Bu direniş kırılarak üzerlerinde siyasal etkinlik tesis edilse bile; örfî/geleneksel yaşam tarzının esasları, sosyal yaşamda belirleyiciliğini koruyordu. Bu nedenle dağlılar 'çifte söylemli sôsyal bir tablo' sergiliyor; işgalcilere baş eğmiş gibi görünüyorlardı. Onların dinsel/siyasal/kültürel/ahlâksal ve hukuksal dayatmaları karşısında geriliyor, bu dayatmaları kabullenmiş gibi davranıyorlardı. Böylece 'ikili yaşam tarzı'nı benimsiyorlardı. Dışa karşı 'galiplerin' istediği/beklediği görünümü veriyor, oysa içerde 'geleneksel ilkeler çerçevesinde' örfî yaşam tarzını sürdürüyorlardı. Saldırganların otoritesi zaafa uğrayınca da, yerel güç odaklarının liderliğindeki Arnavutlar hareketc geçerek yerel ilkelerini ve özgün yaşam tarzını bütün çıplaklığıyla açığa çıkararak sergiliyorlardı. Bu yerel otoritenin sosyal dayanağında –Sicilya ve Doğu Karadeniz'de olduğu gibi– Arnavutların 'geniş aile–kabile–aşiret' yapılanması bulunuyordu.

Arnavutların sosyal/feodal yapılanmasının yereldeki önemini ve geniş bir coğrafyada meydana getirdiği etkileri hakkıyla kavrayabilmek için bu yörenin tarihinin 'bu bakış açısından' kapsamlı biçimde irdelenmesi gerekir. Bu irdelemeyi yaparken özellikle ve titizlikle Arnavut mafios kimliğinin kökenlerinin ve yerel/mafios oluşumların izlerinin sürülmesi doğru olur.

Kafkasya Kökenli Bir Halk (mı?)

Arnavutlar, İşkodralı Sava Paşa'nın Arnavutluk ile ilgili kaleme aldığı yapıtındaki iddiasına göre; 'Küçük Asya'dan Yunanistan'a gelen Plajglardandılar.'[1] Bu iddiaya Süleyman Külçe de katılıyor; 'Plasçların

[1] Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım – Kâzım Nâmi Duru – Sucuoğlu Matbaası – İstanbul, 1959 – S.10.

Arnavutların ecdadı olduğu hakkında deliller var' diyordu.[1]

Buna karşılık Arnavutların Kafkasya'dan göç etmiş bir kavme mensup oldukları da ileri sürülüyordu.

> "Bazıları Kafkasya'da yaşayan Arnavut halklarla ilintili olduklarını ileri sürmüşse de bu faraziye güçlü karşı görüşlerden dolayı tamamen unutulmuştur. Ancak tüm bilge (bilimsel) itirazlara karşın bu teori o kadar da imkânsız olmasa gerek. Küçük bir hakikat payı bulunur."[2]

İddiaya göre milattan önce 2000'li yıllarda doğudan batıya doğru meydana gelen göçler sadece göç eden kavimlerle sınırlı kalmıyor, yerleşik kavimleri de harekete geçirerek göçe zorluyordu. Böylece yayılan büyük göçler giderek yoğunlaşıyor; her kavim, kabile, aşiret gittiği yerlerde kendi doğal çevresine benzeyen coğrafyalara yerleşiyorlardı.

> "Ancak her kavim kendi yaşama alışkanlıklarına uygun koşulları olan yerlere yerleşmek istemişlerdir. Bu da Kafkas dağlarından gelen Arnavutların Traklar gibi düz ovaları seçmeyip yine dağlık bir bölgeye yerleşmeleri nedeni olabilir."[3]

Aslında, Arnavutların kökenini ararken her iki iddiayı da gözardı etmemek gerekiyordu. Zira iki iddia da Arnavutların Önasya üzerinden göç ederek, batıya gelen ve buraya yerleşen bir kavim olduğu görüşünde birleşiyordu.

Kaldı ki, çağdaş tarihçiler de Arnavutların kökenleri konusunda bu iddiaların ötesine gidemiyor, bir İllirya kabilesi olduğu görüşü ile sınırlı kalıyordu.

---

[1] Osmanlı Tarihinde Arnavutluk – Süleyman Külçe – Yeni Asır Matbaası, Ticaret Basımevi – İzmir, 1944 – S.6.

[2] Geschichste Albaniens – von Dr. Karl Roth – Bruno Volger Verlagsbuchhandlung – Leipzig, 1914 – S.3.

[3] Dr. Karl Roth – Age. – S.4.

"Bizans tarihi üzerine yapılmış çalışmalarda, bugünkü Arnavutluk'un kuzey–batı kıyı şeridinde yer alan bölge 'Arbanon' coğrafi alanı, bu bölgede yaşayan halk ise bir İllirya kabilesi olan 'Albanoi'ler olarak geçmektedir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, 'Arbanon' İlliryalıların yerleşmiş bulunduğu toprakların bir bölgesi, 'Albanoi'ler ise 12. Yüzyılda İlliryalılara 'Arnavut'lar adını verecek olan İlliryalı kabilelerden sadece biridir."[1]

Bununla birlikte Doğu Karadeniz insan yapısı, karakteri, değer ölçüleri ve davranış biçimi ile buradaki yapı (özellikle sosyalizasyon bakımından) büyük benzerlikler gösteriyordu. Her iki bölgedeki mafios değerler ve gösterilen sosyal/mafios tepkiler de aradaki Kafkasya akrabalığını reddedilmesi zor bir kesinlikle ortaya koyuyordu.

Şurası munakkak ki –köken ne olursa olsun– buradaki insan toplulukları, patriarkal topluluklar halinde yaşıyor, kan ve akrabalık bağlarını tüm değerlerin önüne çıkarıyor, bu nedenle siyasî ve ekonomik birlik gerçekleştiremiyor ve bu topluluklar birbirleriyle sürekli çatışan bir kabileler silsilesi meydana getiriyorlardı. Ayrıca, yöreye gelerek yerleşen bu kayim; gerek çevredeki komşularından gerekse dışardan gelen diğer göç kollarından da etkileniyor; başlangıçtaki saflıklarını koruyamıyorlardı. Nitekim Traklarla, Pönlerle ve Dardanilerle karışıyorlardı. Arnavutlar üzerinde etkinlik sağlayarak karışmalarına neden olan diğer kavimlerin başında ise Sırplar/Slavlar ile Helenler/Yunanlılar geliyordu.

Bu ilkel kabilelerin, geniş ailelerin ve toplulukların yaşadıkları yerlerin tamamına Arnavutluk deniyordu. Arnavutlar kendilerine 'çiftçi' anlamına gelen Arban adını veriyorlardı. Bilindiği gibi Latin dilinde köylülere Urban deniyordu. Arban sözcüğü de muhtemelen Urban sözcüğünden kaynaklanıyordu. Bu bağlamda, Arbanların yaşadığı yerlere de Arbanya deniyordu.

---

[1] Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk, Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi – Dr. Nuray Bozbora – Boyut Kitapları – İstanbul, 1997, S.23.

Ancak Arnavutlar kendilerine aynı zamanda Şkiptar da diyorlardı. Arnavutça Şkibe kartal anlamına geliyordu.

Gega kabileleri arasında yer alan Kastriot adlı derebeyi ailesi, aile sembolü olarak bayrak ve flamalarında kartal resmini kullanıyorlardı. Bu sembolü benimseyen Arnavutlar da 'Kartal yuvasında yaşayanlar/ Kartalın oğulları' anlamına gelen Şkiptar sözcüğünü kendilerine yakıştırıyor ve halklarını böyle tanımlıyorlardı.[1]

Arnavutlar, yöreye yerleşmelerinden itibaren geniş aile–kabile–aşiret örgütlenmesi içinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bunlar genelde tarım ve hayvancılıkla uğraşıyor; dağlılar ise hayvancılığın yanı sıra avcılık da yapıyorlardı. Düz ve alçak ovalara yerleşenler köyler meydana getiriyor ve yaşamlarını tarımsal üretime bağlıyorlardı.

Arnavutlar sosyal yaşamda bireyselliğe yer vermiyor; aile, kabile ve köy topluluklarında 'ortak davranış biçimi'ni benimsiyorlardı. Nitekim üretimde de dışa kapalı ortak davranış biçimi sergileniyordu. Üretim yalnızca kendilerinin ve ailelerinin gereksinimlerine yetecek kadar yapılıyordu. Özellikle ihtiyaçlarının tamamını doğadan karşılayan dağlılar bakımından işçilik yapmak veya ticaretle uğraşmak 'onurlu insanların' yapacağı işler değildi. Kaldı ki, yöreden uzaklaşmak zorunda kalan Arnavutlar bile buradaki alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını ve benimsedikleri ilkeleri terketmiyor, gittikleri yerlerde de geleneklerini yaşatmayı ve uygulamayı sürdürüyorlardı. Arnavutluk'ta ciddiye alınabilecek bir kentli nüfus bulunmuyordu.

Gegalar, Toskalar, Kabileler

İşkombi (Shumbini) Nehri, Arnavutların yaşadığı toprakları ortasından ikiye ayırıyordu.

---

[1] Kâzım Nâmi Duru – Age. –S.10.

Bu nehrin kuzeyinde ve güneyinde yaşayan topluluklar, çeşitli bakımlardan farklılıklar gösteriyordu.

"Arnavutluk, Gegalık ve Toskalık diye iki kısma ayrılır. Şkumbi (Şkombi) Irmağı'nın kuzeyinde bulunan kısımdakilere Gega, güneyinde bulunanlara da Toska derler."[1]

İşkodra, Yakova, Lume, Prizren, İpek, Debre, Dokakin, Merdita ve Mat yöresinde Gegalar yaşıyor ve buralara Gegalık deniyordu. Müzeke, Laplık, Çamlık ve Soli diye adlandırılan yerler de Toskalık diye anılıyordu.[2]

Gegaları ifade eden; Klementi, Hoti, Skreti ve Pulati adlı dört kabileye 'Malisörler' deniyor, bunların yaşadıkları bölge ise Malisya sözcüğü ile tanımlanıyordu.

Dağlı kabilelerin toplumsal yapılanmasındaki yegane birimi 'geniş aile' oluşturuyordu. Aile ise patriyarkal anlayışa dayanıyordu. Aileler kabileleri meydana getiriyor ve aile reisleri arasında en yaşlı olanı, kabile reisliğine getiriliyordu. Kabile reisleri sınırsız bir yaptırım gücüne ve otoriteye sahip bulunuyorlardı. Reisler, kabile üyelerinin yaşamları ve ölümleri hakkında söz sahibi bulunuyorlardı.

"Evlilikleri düzenler, kabile üyelerinin görevlerini ve kan davasında izlenecek politika ve süreci belirler."[3]

Arnavutlarda geniş aile ile kabile anlayışı 'kan bağına dayalı akrabalık anlayışı' bağlamında adeta birbirine karışmış durumdaydı. Bir başka ifadeyle kabileler, bir çeşit geniş aile yapılanması gösteriyordu. Ailenin reisi ise kabile reisi konumunda bulunuyordu. Reis, kabile üyelerinin tüm faaliyetlerine müdahale edebiliyor; evlilikleri düzenliyor, kabile üyelerinin görevlerini belirliyordu. Bu 'kandaş topluluklarda' tüm üye-

---

[1] Kâzım Nâmi Duru – Age. – S.10.

[2] Süleyman Külçe – Age. – S. 11.

[3] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.32.

ler, reise kesin bir anlayışla baş eğmek ve itaat etmekle yükümlü bulunuyordu. Reise gösterilen kesin itaat, aynı zamanda ona gösterilen saygının ilk kanıtı oluyordu.

Aynı köyde yaşayanlar da aynı ailenin veya kabilenin bireyleri olarak kabul ediliyordu. Kuzeyde, yani Gegalık'ta köyler birbirinden yaklaşık birer mil uzaklıkta bulunan bir grup evlerden oluşuyordu. Buna karşılık aynı çatı altında yaşayan aile bireylerinin sayısı bazan 60, hatta 80 kişiye kadar çıkabiliyordu. Aynı köyde yaşayanlar, aynı ailenin bireyleri sayıldığı için, birbirleriyle evlenemiyorlardı. Bu nedenle erkek ve kadınlar sosyal yaşamda birlikte hareket ediyor, aralarında 'kaç–göç' bulunmuyordu.

Bu insanlar bakımından en önemli araç, silahtı. Kabile içinde yer alan her birey silahlanmış bulunuyordu. Zira bunlar hem ailelerini hem de kabilelerini savunmakla yükümlüydüler. Bu, onların şerefi ve onuru sayılıyordu.

Bunların arasındaki yegâne 'akit/sözleşme' türü; 'şeref sözü verilmesi/yemin edilmesi' idi. Buna Besa deniyordu. Besa, bir Arnavut'un şerefi, onuru, saygıdeğerliği ve hatta yaşama nedeni sayılıyordu. 7'den 70'e bütün Arnavutlar, Besa'yı tüm değerlerin üzerinde tutuyor, geleneğe aykırı olarak bozulan Besa'nın bedeli genellikle 'kan dökülerek' ödetiliyordu. Besa'yı bozan bir Arnavut şerefsizlikle suçlanıyor, dışlanıyor, köyü terketmeye zorlanıyordu.

Arnavutlar arasında geçerli olan hukuk anlayışı, tam anlamıyla örfî/geleneksel hukuk ilkelerinden oluşuyordu. Nitekim bu anlayış, 'kan davası' gütmeyi meşru kabul ediyor ve uygulanmasına izin veriyordu. 'Kan davası yasasına' ise 'Lek Dokakin' yani 'Dokakin Kanunu' deniyordu. (Dokakin Kanunu ayrı bir bölüm olarak irdelenecek – M. Çulcu)

Bu bağlamda, kabile üyelerinden birini öldüren katil mutlaka öldürülüyordu. Bu yasaların uygulanmasını da yine kabile reisi sağlıyor, denetliyordu.

Kabilenin en yaşlı erkek üyesi kabileyi, yazılı olmayan örfî kurallar ve yasalar çerçevesinde yönetirken; kabilenin erkek üyelerinden oluşan bir meclis de –ki bu meclise Kovent deniyordu– reise yardımcı oluyordu. Kabile meclisi, yine reisin önerdiği veya yönlendirdiği çerçevede temel sorunları çözmekle yükümlü bulunuyordu. Bu yaşam tarzı Malisörleri dış dünyaya tamamen kapatıyor, kabileleri bir aile konumuna getirerek, olağanüstü dayanışma içinde güçlü bir yerel/merkezî otoriteye ve yaptırım organizasyonuna çeviriyordu. Hiçbir dış etkenin, geleneksel ilkeler ve geleneksel yaşam tarzının adeta çelikleştirdiği bu yapıyı değişime uğratması mümkün olamıyordu.

Şkumbi (Skumbini) Nehri'nin güneyinde kalan yerlerde yaşayanlara Toska, yaşadıkları yerlere de Toskalık deniyordu. Toskaların yaşadığı yerler arasında Müzeke, Laplık, Çamlık ve Soli diye adlandırılan yerleşim merkezleri bulunuyordu.[1]

Bu mıntakada Aydonat, Filat, Marglıç kazalarında yaşayanlara Çam, yaşadıkları bölgeye ise Çamlık deniyordu. Ergiri ve Avlonya kazalarında yaşayanlara da Lap ve Liyap adı veriliyordu.

Kuzeydeki Gegalar Slavlarla, güneydeki Toskalar ise Helenler, Mekadonlar ve Romalılarla karıştıkları için aralarında gözle görülür, elle tutulur farklılıklar bulunuyordu. Gerçi konuştukları lisanda farklılık pek hissedilmiyordu ama, bu durum dış görünümlerinde hemen dikkati çekiyordu. Örneğin, hayvancılık ve avcılıkla uğraşan Gegalar iri yapılı insanlardı. Toskalar ise daha kısa boylu ve daha ufak tefek adamlardı. Bu fark toplumsal yaşamlarında ve karakterlerinde de kendisini gösteriyordu.

Hemen kaydetmek gerekir ki Gegalar daha dağlık ve yaban bir bölgede yaşıyorlardı. Onlar, bu coğrafyada dışa tamamen kapanıyor, dış güçlerin nüfuz etmesine izin vermiyorlardı. Böylece örfî/geleneksel yaşam tarzını adeta tutucu bir inatla sürdürüyorlardı. O nedenle de Gega-

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.11.

lık, bir bakıma gerçek Arnavutluk sayılıyordu.

Örneğin; milattan sonra 700'lü yıllarda bir Avar göçü yaşanıyordu. Çinlilerin saldırıları karşısında Asya'da tutunamayanlar (ki çoğunluğu Tatar soyundandı) batıya göç ediyor, Balkanlar üzerinden; bir yandan Orta ve Doğu Avrupa'ya, diğer yandan Bosna–Hersek üzerinden Dalmaçya sahillerine yayılıyorlardı. Gelen göçmenler, eskilerin tüm mal, mülk ve varlıklarına el koyuyor, yağmalıyorlardı:

> "...bu arkası kesilmeyen gelişler yarımada, Arnavutluk'ta daimi bir korku ve heyecan doğurduğundan bilhassa Arnavutlar memleketin sarp dağlarından, sık ormanlarından faydalanarak oralarda insan ayağının giremeyeceği, insan şuurunun arayıp bulamayacağı yerlerde saklanmayı adet edindiler. Bu sebeple olsa gerektir ki Arnavutluğun balta girmemiş ormanları kesiminde, karlı dağlarının ıssız vadilerinde hayat sürenler, mümkün mertebe kanı karışmamış ve babalarının karakterlerine sahip kalmışlardır."[1]

Hiç şüphe yok ki Avar akınlarından çok önce, Balkanlardaki diğer halklar gibi Arnavutlar da Hıristiyanlaşmış bulunuyorlardı. Unutmamak gerekir ki 7. Yüzyılda Sırplar Arnavutluk'un kuzey kesimlerini ellerine geçiriyor ve Arnavutlarla belli oranda kaynaşıyorlardı. Bu kaynaşma dinsel alanda da etkisini gösteriyordu. Ne ki dağlık alanda yaşayan Arnavutlar hiçbir zaman Slavlar kadar tutucu birer Hıristiyan olmuyorlardı.

Nitekim 9. Yüzyılda İslamiyet; Kuzey Afrika'yı kontrol altına almakla yetinmiyor, Müslüman Araplar Avrupa'ya yayılıyorlardı. Güney İspanya, Sicilya, Girit Müslümanların kontrolüne girince, buralara yakın yerlerdeki Hıristiyan otoritesi zayıflıyordu. Buna bağlı olarak da başta Arnavutluk olmak üzere, birtakım yerlerdeki yerel güç odakları bağımsızlaşarak kendi otoritelerini ve yönetimlerini tesis ediyorlardı. Kaldı ki bu dönemde Doğu Roma'yı ifade eden Bizans yönetimi de kendi derdi-

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.21.

ne düşmüş bulunuyordu. Egemen otoritenin zaafa uğramasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu; Arnavutluk'taki 'geniş aile–kabile–aşiret' dokusunu ön plana çıkarıyordu. Bu doku, Arnavutların yöreye yerleştiği zamanlardan beri varlığını koruyordu. 9. Yüzyıldan başlayarak 'geniş aile–kabile–aşiret reislerinin' yönetiminde ön plana çıkmaları, sarp ve elverişsiz dağlık ve ormanlık alanda yaşayan Arnavutların sosyal konumları ve bağımsız/saldırgan karakterleri ile de örtüşüyordu. Arnavutların bağımsız/saldırgan karakteri; Arnavutların geniş aileleri, kabileleri ve aşiretleri arasında sürekli bir rekabete, sürtüşmeye ve çatışmaya da neden oluyordu. Bir başka ifadeyle dış tehlike karşısında bütünleşerek birlikte hareket eden ve birlikte direnen geniş aileler, kabileler, aşiretler; dış tehlike geçtikten sonra tekrar kendi aralarındaki rekabete, husumete, hesaplaşmalara ve çatışmalara dönüyorlardı. Ne ki bu karakter modeli ve davranış biçimi, 10. ve 11. Yüzyıllarda Arnavutların, kimliklerini ve varlıklarını korumaları bakımından büyük önem taşıyordu.

Arnavutların sosyal yaşamında 'geniş aile–kabile–aşiret' yapılanmasının yeri ve önemi, dıştan göründüğünden çok daha derin ve kapsamlı bir nitelik taşıyordu. Zira, Arnavutların bir ulus olarak standart bazı ölçüleri ve davranışları benimsemiş olmalarına karşın; asırlarca, 'ulusal bir nitelik' kazanamamasının ve 'ulusal siyasetler' uygulayamamasının altında bu 'feodal yapılanma' yatıyordu. Arnavutlar, 'geniş aile–kabile–aşiret' yapılanması nedeniyle sadece ulusal siyasetler oluşturamamakla kalmıyor, asırlar boyunca tümünün benimsediği ulusal bir kültür de yaratamıyorlardı. Zira kabile içi dayanışma, kabile çıkarlarının tüm diğer çıkarların üzerinde kabul edilerek gözetilmesi ve örfî/geleneksel yasalar ile donanmış yaşam tarzının 'gruplar/topluluklar' tarafından seçeneksiz olarak benimsenmesi, ulusal merkezî yapılanma karşısında 'antibirlik' yönünde başlıca nedeni oluşturuyordu.

Her şeyden önce 'geniş aile–kabile–aşiret' çıkarlarını korumak amacıyla geliştirilmiş olan 'Dokakin Kanunu– Öc alma geleneği', topluluklararası çatışmanın ana nedenini ve hatta kaynağını meydana getiriyordu.

Toplumculuk anlayışları, 'geniş aile–kabile–aşiret' çıkarları ile sınırlanan Arnavutlar kendi 'kandaş gruplarını' bağımsız bir birim olarak kabul ediyorlardı. Dolayısıyla bu yerel birimler, birbirinden bağımsız olarak hareket ediyor; birbirlerine karşı üstünlük tesis edebilmek amacıyla, yabancı devlet ve otoritelerle de işbirliği yapmaktan kaçınmıyorlardı.

Her geniş aile–kabile–aşiret'in yerleştiği alanın sınırları belirlenmemiş olduğu için, Arnavutluğun kesin sınırları da tam olarak saptanamıyordu.

Unutmamak gerekir ki 'geniş aile–kabile–aşiret' toplulukları içinde yönetim, akrabalık bağlarına dayanılarak tesis ediliyordu. Bu nedenle hangi dönemde olursa olsun, ulusal 'devlet kavramı' ile özdeşleşilemiyor, çağdaş devlet yapılanmasına geçilemiyordu. Bu zeminde yerel bağımsız güçler karşısında merkezî otorite de tesis edilemiyordu.

Bu durum, Arnavutların (Dokakin Kanunu dışında) geleneksel topluluklarda görülen, –çağdaş anlamda– 'hukuksuz toplum' şeklinde yaşadığını ortaya koyuyordu. Keza, coğrafyanın elverişsizliği nedeniyle antik (Roma/Yunan) geleneklerin benimsenmemiş olması, benimsenenlerin ise çok çabuk terkedilmesi nedeniyle 'antik kabile sistemi' de bir çeşit 'anarşiye dönüşmüş' bulunuyordu.

> "... Kabile ya da aile çıkarını gözetme yönünde gelişmiş bulunan bu 'anarşik' davranış biçimi, doğal olarak hapis cezasını gerektiren bir olgu da değildir. Zaten, Arnavutlarda yönetsel anlamda örgütlenmiş sıradan bir toplumun en temel kurumlarından birisi olan hapishanenin bulunmaması da bu davranış biçiminin meşruluğunu ortaya koymaktadır."[1]

Arnavut toplumsal yaşamını derinden etkileyen ve yönetsel kuralların tamamen geleneksel oluşumlar doğrultusunda belirlenmesine yol açan Dokakin Kanunu–Kan Davası (Öç almak) yasası; Arnavut bireysel yaşamını da son derece olumsuz yönlendiriyordu.

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.39.

'Geniş aile–kabile–aşiret' topluluklarının ayrı birer kandaş birim oluşturması, bu birimlerin birbirinden tamemen bağımsız hareket etmesine geçerlilik (meşruiyet) kazandırıyordu. Bu nedenle, birimlerarası ilişkilerde kaba kuvvet ve 'silah' son derece belirleyici bir araç niteliği kazanıyordu. Aralarında büyük ekonomik farklılıklar bulunmayan bu 'Arnavut birimleri' arasındaki statüyü de yine 'silah' belirliyordu. En güçlü silahlara sahip olan topluluklar en güçlü sosyal birimleri oluşturuyorlardı.

Buna paralel olarak; Balkanlarda cereyan eden çatışmalarda taraf olan odaklarla yapılan işbirlikleri de, Arnavut sosyal birimleri arasındaki dengenin bozulmasında önemli bir yer tutuyordu. Arnavutlar genellikle bu çatışan taraflar arasında, para karşılığı aktif rol üstleniyor ve böylece kendi 'geniş aile–kabile–aşiretlerine' çıkar sağlıyorlardı. Nitekim, Arnavutların bu davranış biçimi, bütün Arnavut sosyal birimlerinde gözleniyor ve tarihsel bir olgu olarak 'Arnavut asıllı paralı asker' oluşumunu ortaya çıkarıyordu. 'Arnavut asıllı paralı asker' oluşumları Osmanlı egemenliğinden önce başlıyor, Osmanlı yönetimleri tarafından kullanılıyor, devşirme uygulaması ile pekişiyor ve nihayet dış odaklardan para alan bazı Arnavut grupları Osmanlı merkezî otoritesine karşı da mücadeleye girişebiliyorlardı. Ne ki Arnavutlar, 'para karşılığı işbirliklerini' belli bir düzen içinde gerçekleştiriyorlardı. Nitekim bu konudaki kararları yine reisler veriyor, düzenlemeleri reisler yapıyorlardı. Bu nedenle Arnavut toplumsal birimleri yapılan işin ahlâki boyutunu sorgulamıyor, geleneksel hiyerarşi içinde reisin vermiş olduğu karara şartsız uyuluyordu.

> "Çünkü bu davranış biçimi kendi içinde meşruluk temelini bulmaktadır; şöyle ki, siyasal ya da kültürel birlik düşüncesinin henüz gelişmemiş bulunduğu Arnavut kabile toplumlarında kabile çıkarı, her şeyin üzerindedir. Bundan dolayıdır ki, her kabile reisi ya da üyesi, diğer kabilelerden bağımsız olarak, istediği yabancı devlete para karşılığında

hizmet verebilme hakkına sahiptir."[1]

Bu, kendine özgü sosyal yapı, karakter ve genel geleneksel davranış biçimi, 10. ve 11. Yüzyıllarda Arnavutların varlıklarını ve kimliklerini korumaları bakımından büyük önem taşıyordu.

Müslümanların Akdeniz mıntakasında varlıklarını güçlü biçimde hissettirdikleri 9. Yüzyıl'da 'özgürleşen' Arnavut toplumsal birimlerinin başındaki reisler mutlak otoritelerini ve buna bağlı yönetimlerini tam anlamıyla tesis ediyorlardı. Ancak bir süre sonra Makedonya'da güçlü bir devlet kuran yayılmacı Bulgarlarla karşı karşıya geliyorlardı. Böylece Sırplar'dan kurtularak özgürleşen Arnavut toplulukları, bu kez de Bulgarlarla çarpışmak zorunda kalıyorlardı.

9. Yüzyıl'ın sonunda başlayan Bulgar işgali 11. Yüzyıl'a kadar büyük baskı ve zulümlerle sürüyor; insanlığın yüzünü kızartacak utanç verici olaylara yol açıyordu.

> "1018 yılında Draç muhasarasında son Bulgar Çarı olan Ladislas'ın vefatı üzerine bütün Bulgaristan, Balkanlar, Arnavutluğun büyük bir parçası Bizanslılara geçti. Sırbiye de Bizans'ın bir vilâyeti haline geldi."[2]

Arap–Sicilyen Kökenli Mafios Arnavut Hanedanı

Ancak gelen Bizanslılar, giden Bulgarları aratıyordu. Zulüm, baskı ve işkence bakımından Bizanslılar, Bulgarlardan hiç de aşağı kalmıyorlardı. Arnavut kabileleri arasındaki anlaşmazlık, husumet ve çatışmalardan yararlanan Bizanslılar; Bosna–Hersek ve Karadağ taraflarını tamamen işgal ediyorlardı. Buraları 1166 yılına kadar da ellerinde tutu-

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.40.

[2] Süleyman Külçe – Age. – S.27.

yorlardı. Ne var ki Arnavut reisleri ile beyleri de onlara rahat vermiyordu. Mücadelelerini hem örtülü yöntemler uygulayarak, hem de açıktan sürdürüyorlardı.

Nihayet, 1079 yılında Durres Dük'ü (Draç Valisi) Bizans yönetimine karşı ayaklanıyordu. Bu başkaldırı büyük önem taşıyordu. Dük; Elbasan (İlbasan), Resne, Ohri ve Manastır üzerinden Selanik'e kadar ilerliyordu. Bizans yönetimini çaresizliğe sürükleyen bu ayaklanma sırasında Dük'e bağlı kuvvetler arasında Rumlar ile Bulgarlar da yer alıyorlardı. Bunların dışında, Arnavutluk tarihinde belirleyici bir rol oynayan Normanlar da bulunuyordu. Normanlar, cereyan eden tarihsel olaylardaki en önemli unsuru teşkil ediyordu. Zira bunlar Sicilya Adası'ndan buraya geliyorlardı ve aralarında yer alan Le Duc Jean, Dokakin Kanunu adı verilen kan davası yasasını tesis ederek Arnavutluk sosyal yaşamında 'silinmez bir iz' bırakıyordu.

Bu nedenle aralarında Le Duc Jean'ın –dolayısıyla Dokakin hanedanının– da bulunduğu Normanların kimliği ile 'Normandiya–Sicilya' ve 'Sicilya–Arnavutluk' bağlantılarının niteliği; sadece bu yöreler bakımından değil, aynı zamanda Önasya Mafios Toplum Yapısı bakımından da ayrı bir anlam ve büyük bir önem taşıyordu. Sicilya ve Arnavutluk bağlamında Norman etkinliği şöyle gelişiyordu.

13 Temmuz 982 günü Otton, Stilo'da Müslümanlar tarafından büyük bir yenilgiye uğratılınca, güçlükle Roma'ya kaçıyor ve İtalya'nın Calabria bölgesi Müslümanlarla Bizanslıların eline geçiyordu. Bu sırada Sicilya Adası da Müslümanlar tarafından üç emirliğe bölünüyordu. Bunlar; Mazarro, Domente ve Noto emirlikleriydi. Ne var ki Ada'da sükunet sağlanamıyordu. Bir yandan Kuzey Afrika'dan gelen Bedevilerle Ada'daki Müslümanlar çarpışıyor, diğer yandan Ada'nın yerlileriyle Müslümanlar yer yer çatışmalara girişiyorlardı. Kargaşa bununla da sınırlı kalmıyordu. Birbiriyle çarpışan gruplar, kendi içlerinde de çıkar çatışmasına girişiyor, kan döküyorlardı. Bizans yönetimi ise boş durmuyor, bu durumdan yararlanmak istiyordu. Bu amaçla başında Mani-

aces'in bulunduğu bir Bizans Ordusu Sicilya'ya gönderiliyordu. Ancak hiçbir şey düşünüldüğü gibi olmuyordu. Maniaces ile birliklerinin Adaya ayak basmasıyla birlikte, birbirine karşı çarpışan tüm güçler birleşerek Bizans kuvvetlerine saldırıyorlardı. Ayrıca Müslüman ve yerliler, Bizans'a karşı Kuzey Afrika'daki Müslümanlardan da yardım talep ediyorlardı. Maniaces bu durumu haber alınca korkuya ve paniğe kapılarak, çözüm aramaya başlıyordu.

"Tek kurtuluş yolu vardı. Normanlardan yardım istemek.

Norman savaşçıları Hautevilleli Tancredi'nin oğlunun emrinde sağa sola hücum ederek zevk için savaşıyor, nam kazanıyordu. Maniaces'in başının dertte olduğu sırada ise Puglia Prensliği ile Napoli Krallığının emrinde savaşacak düşman arıyorlardı."[1]

Afrika'dan gelebilecek muhtemel Müslüman kuvvetlere karşı kendisini koruyamayacağı korkusuna kapılan Bizans Kumandanı Maniaces tek çare olarak, Güney İtalya'da bulunan Normanları yardıma çağırıyordu.

Vikinglerin Kuzey Fransa'ya yerleşen bir koluna Normanlar; bunların yerleştikleri yerlere de Normandiye deniyordu. 911 yılında Fransa Kralı'nın egemenliğini kabul eden Normanlar, bağımsız bir Dükalık tesis ediyorlardı. Birtakım Norman prensleri 1016 yılından itibaren Güney İtalya'da paralı askerlik yapmaya başlıyorlardı.[2]

Maniaces'in Sicilya'da bulunduğu sırada Normanlar da Puglia Prensi Geimar'ın emrinde paralı askerlik yapıyorlardı. Bunlar, savaşmaktan adeta zevk alan; güçlü kuvvetli, uzun boylu, sağlam yapılı, cesur insanlardı. Üstelik, savaşmaktan hoşlandıkları kadar yağma ve zorbalıktan da zevk duyuyorlardı.

---

[1] Dünyamızı Saran MAFİA – Murat Çulcu – Kastaş Yayınları – İstanbul, 1992 – C.1, S.159.

[2] Farbiges Grossses Volkslexikon – Bibliographischen Institut AG – Mannheim, 1981 – C.8, S.339.

Onların bu karakteri, kendilerini paralı asker olarak kullananları da ürkütüyordu. Nitekim Puglia Prensi Geimar de paraları ödeyip Güney İtalya'da kullandığı Normanlardan çekiniyordu. Zira 'bu adamların ne yapacağı belli olmazdı.' Belki de bir sabah kendi başını uçururlardı."[1]

Bu nedenle Maniaces'in Norman savaşçılarını yardıma çağırması Prens Geimar'ın da işine geliyor ve paralı askerlerini Sicilya'ya gönderiyordu. 300 Norman savaşçısı başta olmak üzere paralı askerlerden oluşan bir ordu Güney İtalya'dan Sicilya'ya geçiyordu. Önce Messina, sonra da Sirakuza şehirlerini ele geçiriyorlardı. Fakat Bizanslılar kendilerini beklemeden yağmaya girişiyorlardı. Bu durum Normanları kızdırıyordu. Bu nedenle Ada'dan geri çekiliyorlardı. Ancak, Sicilya'da elde ettikleri zaferlerin tadı damaklarında kalan Normanlar adına Robert ve Roger kardeşler Papa'ya başvuruyorlardı. Bu kardeşler Sicilya Krallığı ünvanının kendilerine verilmesini istiyorlardı. Papa da Ortodoks Bizans'a karşı Ada'da Katolik egemenlik tesis edilmesini tercih ederek, öneriyi kabul ediyordu. Bunun sonucunda krallık sembolü olan bir kılıç ile bir zırhı, Robert ve Roger kardeşlere veriyordu.

Kardeşlerden Kont Roger, boğazı geçerek Messina'ya saldırıyor ve kenti alıyordu. Hem Robert takviye kuvvet göndererek yardımcı oluyor, hem de Roger yerli halktan destek alıyordu. Böylece Roger'in kuvvetleri Sicilyalı Müslümanlar ile Bizans kuvvetlerine karşı üstünlük sağlıyordu. Buna karşılık Sicilya yerlileri kimi yerde Müslümanlarla işbirliği yapmaktan da geri durmuyorlardı. Roger Ada'da adeta adım adım ilerliyor ve nihayet Palermo'yu da alarak Ada'nın tamamına sahip oluyordu.

Roger ile Robert kardeşler Sicilya Adası'na egemen olduktan ve burada Norman Krallığı'nı kurduktan sonra ilginç bir politika izlemeye başlıyorlardı. Örneğin; Normanlar Palermo'yu ele geçirince, alışıla gelindiği gibi yağmalamıyorlardı. Keza, Müslümanların diktikleri abide-

---

[1] Dünyamızı Saran MAFİA – Age. – C.1, S.159.

lere dokunmuyor, kültürel kuruluşlara ve sanat eserlerine zarar vermiyorlardı. 1058 yılından itibaren fiilen başlayan Norman egemenliği, sadece İslam kültürüne değil, Ada'daki Müslümanlara da saygı gösteriyordu. Kont Robert Guiscard, Palermo'daki Müslümanların dinlerine saygılı olacağına, dinlerinin gereklerini yerine getirebileceklerine, can ve mallarına zarar gelmeyeceğine garanti veriyor ve bu sözünü de tutuyordu. Üstelik, Norman kontlarının bu yaklaşımları kalıcı bir politikaya da dönüşüyordu.

> "Nitekim Palermo'yu aldıktan sonra Norman dük ve kontlarındaki bu tutum yaygınlaşacak, Müslümanlara karşı giderek bir 'Norman Politikası' halini alacaktı."[1]

Sonunda, akıl almaz bir gelişme oluyor, Müslümanlar galiplere uyacak yerde, galipler Müslümanlara uyum sağlıyor, bir yandan kendi kimliklerini korurken diğer yandan Müslümanların kültür ve dünya görüşünü benimsemeye başlıyorlardı. Bunun en ilginç örneklerinden biri Capua surlarının önünde yaşanıyordu. İngiliz Piskopos Anselm, çadırlarına gittiği Arap askerlerine Müslümanlığı bırakarak Hıristiyan olmalarını telkin ediyordu. Ancak bu davranışı nedeniyle Kont Roger'in gazabına uğruyordu. Piskopos anı defterine daha sonra şu satırları kaydediyordu:

> "Sicilya'da Kont Roger'in bir Müslümanın Hıristiyan olmasına neden izin vermediğini araştırmayacağım. Ancak, onu tanrı yargılayacaktır."[2]

Normanların ilginç uygulamaları bununla da kalmıyordu. Sicilya'daki 'Norman Politikası' çok daha önemli sentezler meydana getiriyordu.

Roger ve Robert kardeşler egemenlikleri altına aldıktan sonra Sicil-

---

[1] Dünyamızı Saran MAFİA – Age. – C.1, S.166.

[2] Dünyamızı Saran MAFİA – Age. – C.1, S.166, 167; Dipnot no. 136 – Allahs Sonne Über dem Abendlaland, Unser Arabisches Erbe – Sigrid Hunke, S. 217.

ya Adası'nı bazı feodal mülkiyetlere ayırıyorlardı. Bu birimlerin başına da savaşta yararlılık gösteren kumandanları ile önde gelen işbirlikçileri getiriyorlardı. Meydana gelen yeni oluşum sırasında 'Baronluk ünvanı' ve bu ünvanın temsil ettiği kurum ön plana çıkıyordu. Baronların büyük bir çoğunluğu, kaçınılmaz olarak 'köken farklılığı' gösteriyordu. Bunların arasında Normanlar ve Cermenler gibi, Sicilya'nın yerlileri olan işbirlikçiler, muzaffer Norman kumandanları ve hepsinden önemlisi, yönetimle işbirliği yapan Müslümanlar da yer alıyordu. Müslüman kökenli baronlar, geçmiş dönemin Ada'daki İslam emirlerinden başkaları değildi. Bir başka ifadeyle bazı Müslüman aşiret reisleri, emirler ve Şeyhler baronluk ünvanını alarak Hıristiyanların tesis ettiği yeni düzen ile özdeşleşiyorlardı. Bununla birlikte sürdüregeldikleri İslamî yaşam tarzında da önemli bir değişiklik yapmıyorlardı. Kaldı ki Roger ile Robert kardeşler de böyle bir değişiklik beklemiyor ve istemiyorlardı. Onların bu yaklaşımını, oğulları ve torunları da sürdürerek öteye götürüyorlardı. Örneğin; Apulia baronlarıyla sürekli bir çatışma içinde bulunan Kral 2. Roger, sadece paralı askerlerini Müslüman Araplardan seçmekle kalmıyor, aynı zamanda bürokside de onlara görevler ve makamlar veriyordu. Bir Arap vak'a –nüvis şunları kaydediyordu.

> "Müslüman kralların adetlerini alarak sarayda yeni mevkiler yarattı ve bu mevkileri bilmeyen Franklardan uzaklaştı."[1]

Kral 2. Roger sadece idarî değil, askerî bakımdan da Müslümanlardan yararlanıyordu. Önde gelen amirallerden bazıları Hıristiyan adı taşımalarına karşın, gerçekte Müslüman Araplardı. Örneğin Arap Amirali Abdurrahman El Nasranî –sözde– Katolik olarak Christoduros adını alıyor ve donanmanın başına getiriliyordu. Abdurrahman El Nasranî'den sonra yine Arap bir Amiral olan Antiochialı Georg daha yüksek makamlara getiriliyordu.

---

[1] Dünyamızı Saran MAFİA – Age. – C.1, S.171; Dipnot no. 140 – Allahs Sonne Über dem Abendland, Unser Arabisches Erbe – Sigrid Hunke, S. 217.

2. Roger Avrupa'nın en genç kralıydı. Hükümdarlığı zamanında Sicilya Adası'nı adeta Müslüman bilginlerin bir toplanma ve sığınma merkezi haline getiriyordu. Bu nedenle egemenliği sadece Sicilya ile sınırlı kalmıyordu. O 'Sicilya, İtalya ve Afrika Kralı' diye anılıyordu. Çünkü Kuzey Afrika'daki Müslüman aşiretler de bu Müslüman koruyucusu Kral'a saygı ve bağlılık gösteriyorlardı.

Kral 2. Roger Müslüman coğrafya alimlerine bir de kitap yazdırıyordu. 'Kitab–ül Ruconî' yani 'Roger'in kitabı' adlı bu coğrafya eserinde dünyanın neresinde kimler yaşıyorsa bütün unsunları ve ayrıntılarıyla kaydediliyordu. Bununla da kalınmıyor, ticarî, askerî ve ekonomik özelliklerin yanı sıra çevre koşulları da en ince detaylarına kadar kaydedilmiş bulunuyordu. 'Görsel coğrafya'nın bilinmediği bir dönemde bu kitap, büyük önem taşıyordu.

Roger, Robert ve 2. Roger'in Müslümanlara ve İslamiyete gösterdiği ilgi ile saygı; sadece devlet yaşamı ve yönetimiyle sınırlı kalmıyordu. Bu 'örtüşme ve özdeşleşme' sosyal yaşamda da etkisini kapsamlı bir şekilde gösteriyordu. Bir başka ifadeyle Norman Kralları Sicilya Adası'nı; Hıristiyan görünüm altında, İslamî hükümler doğrultusunda yönetiyorlardı. Bu kendine özgü yönetim tarzı, Sicilya Adası'na egemen olan feodal yapılanmada da gözleniyor ve kendini hissettiriyordu. Zira feodal yapılanmanın başında bulunan dük, baron ve kontlar da Müslümanlara, Kral'ın yaklaştığı gibi yaklaşıyor ve aynı açıdan bakıyorlardı.

Hemen kaydetmek gerekir ki Sicilya Adası, Hıristiyan Normanların egemenliği altında bulunuyor; fakat halk, 800'lü yıllardan 1000'li yıllara kadar hüküm süren Müslümanların İslamî ilkeleri çerçevesinde yaşamaya devam ediyordu. Bu ilkeler daha çok ahlakî ve hukukî alanda kendisini gösteriyordu. Unutmamak gerekir ki aynı dönemde Avrupa'da Hıristiyan Ortaçağı yaşanıyor ve Hıristiyan dinsel taassubu; sosyal yaşamı düzenleyebilecek ve geniş kitleleri barış içinde mutlu edecek bir yetkinlik göstermiyordu. Buna karşılık İslamî yaşam tarzını düzenleyen İslamî ahlak ve hukuk ilkeleri, sosyolojik bakımdan daha geçerli, gerçekçi ve toplumcu bir anlayışı yansıtıyordu.

Nitekim, İslamî ahlâk ve hukuk ilkelerinin geçerliliği, gerçekçiliği ve toplumculuğu, Normanların egemenliğindeki Sicilya'da da kendisini hissettiriyor, sosyal yaşamın tüm hücrelerine nüfuz ediyordu. Burada İslamî ahlâk ve hukuk anlayışının bütününü irdelemek yerine; konu ile ilintili olan 'kıssa yasası/kan davası' oluşumu ile yetinmekte fayda bulunuyor.

Gözden uzak tutmamak gerekir ki İslamî ve İsevî hukuk ilkelerinin başında 'kısas yasası' yer alıyordu.

Hıristiyanlık, ödünsüz bir kısas uygulanmasını öngörüyor; bu ödünsüzlük 'göze göz–dişe diş' sloganında ifadesini buluyordu. Buna karşılık İslam hukuku 'kısas yasasını' aynı katılıkla benimsiyor, zaman içinde sosyal gerçeklerin zorlaması ile 'yumuşatıcı' düzenlemeler getiriyordu. Bu 'yumuşatıcı düzenlemeler' arasında da 'diyet' ve 'mirasçıların yaklaşımları /tercihleri' yer alıyordu. Böylece; Hıristiyan hukuk anlayışında 'kısas uygulaması' aynı katılığı sürdürürken bu durum, şiddetli 'kan davalarına' yol açıyordu. Buna karşılık İslamî uygulamada kısasın diyet/bedel ile yumuşatılması, 'kan davası' oluşumunun yolunu kesmeyi amaçlıyordu.

Ne ki; kent soylu Müslüman kitlelerin benimsediği 'diyet ve mirasçıların uzlaşma tercihi' ile kısasın yumuşatılması uygulaması; çöllerde aşiretler ve kabileler halinde yaşayan Bedevîler ve Berberîler tarafından aynı ilgi ile benimsenmiyordu. Zira, çöllerdeki son derece kıt yaşamsal doğal kaynakları paylaşarak/sahiplenerek yaşamak zorunda kalan 'çöl Müslümanları' kısasın katı yaptırımına –kaçınılmaz olarak– gereksinim duyuyorlardı. Bu nedenle kısasın yumuşatılması yerine daha katı yaptırımlarını sahiplenerek, hem aşiretlerin içinde ve hem de aşiretler arasında düzeni sağlamaya çalışıyorlardı.

Örneğin; kentte bir kuyu için işlenen cinayetin bedeli kolayca ödenerek kan davası önlenebiliyordu. Ancak, çöl Müslümanlarının yegâne yaşam kaynağı olan bir kuyunun sahiplenilmesinden ve elde tutulmasından başka hiçbir seçenek bulunmuyordu. Bu nedenle bir kuyu veya

bir vaha için bazan birçok aşiret, birbirine karşı kan davası güdüyor ve on yıllarca çarpışabiliyorlardı.

Keza, kentin toplu yaşam koşullarında törpülenen 'gurur duygusu' nispeten bireysel bir nitelik gösteriyordu. Buna karşılık çöl koşullarında; hayvanlarından, karılarından, çocuklarından ve akrabalarından başka kaybedecek hiçbir şeyi bulunmayan Bedevîler ve Berberîler bakımından 'gurur ve şeref' kavramları bizatihî yaşamın nedenini teşkil ediyordu. İslamî bakımdan toplumsal/sosyalizasyon birimi olan aşiretin geleneksel hukuk anlayışı ve ilkeleri arasında 'gururun' ve buna bağlı olarak 'kan davasınının' ayrı bir önemi bulunuyordu. Kısaca formüle etmek gerekirse; onurlu ve gururlu bir Berberî/Bedevî erkeği, İslam hukukunun öngördüğü çerçeve içinde kendi haklarını, kendi bilek gücü ile arayıp alıyordu. Şerefli bir erkek, ancak böyle davranabilirdi ve bu davranış biçimi seçeneksiz bir karakter taşıyordu. Almak zorunda olduğu hak, bir kan davasını başlatacak veya kan davasının sürmesine yol açacak olsa bile, şerefli bir erkek, bunu yapmak zorundaydı. Unutmamak gerekir ki geniş aile–kabile–aşiret düzeni içinde yaşayan bir bireyin şerefi, aynı zamanda o sosyal birimin tüm üyelerinin şerefi anlamına da geliyordu. Dolayısıyla 'onur, gurur ve şeref' çöl adamları olan Bedevîler ile Berberîler bakımından yaşamın –tam anlamıyla– kendisi idi. Aşiret kimliğinin ayrılmaz parçası olan bu ortak anlayış, kaçınılmaz olarak 'kısas yasasının en katı şekilde uygulanmasına' zorunluluk doğuruyordu. Bu uygulama aynı toplumsal baskı sonucu 'onur, gurur ve şeref' anlayışı zemininde kaçınılmaz olarak 'kan davalarına' dönüşüyordu.

Bu çerçevede; kısas yasası/kan davası konusunda taassup içindeki bazı Hıristiyan kabileler ile Arap–İslam çöl aşiretleri aynı ortak paydada buluşuyorlardı. Dolayısıyla Kuzey Avrupa'dan Sicilya'ya gelen Normanlar ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika çöllerinden gelen Bedevîler/Berberîler birbirlerini o denli yadsımıyor, aksine bu hukuk anlayışı çerçevesinde kenetleniyorlardı. Aradaki yegâne fark dünkü emirlerin bugün

'baron', dünkü aşiret reislerinin bugün 'dük' olmalarıydı. Kan davaları, nedenleri, uygulanış şekilleri ve sürgit devam etmesi hiç değişmiyordu. Ne ki Sicilyalı Müslümanlar, kan davası yasalarını biraz daha şekillendiriyor, hükümlere ayrıntı kazandırmış bulunuyorlardı. Hıristiyan Norman düzeninde Kadılık müessesesi veya İslamî mahkeme kurulması mümkün olmadığı için; Sicilya'da geliştirilmiş aşiret yasaları geçerliliğini koruyordu. Sicilyalı feodal önderler bu yasaların ilkelere göre uygulanmasını gözetiyor, gerekirse hakemlik bile yapıyorlardı. Ancak Ada küçük olduğu için sosyalizasyon hızla gelişiyordu. Gezginci/göçer kabile ve aşiretler yerleşik düzene geçiyor, aşiret yasaları da zaman içinde 'yerel hukuk anlayışı' çerçevesinde 'mafios hukuk anlayışına' dönüşüyordu. Nitekim Sicilya MAFİA'sı tarafından güdülen kan davalarında, İslamî bir uygulama olan 'diyet' belirleyici bir rol oynuyor; kan davalarının ömrü, tarafların 'diyet mutabakatı' ile orantı gösteriyordu.

Ne var ki Arnavutluk'ta durum böyle olmuyordu.

Unutmamak gerekir ki; Bulgarların, Sırpların, Bizanslıların –sarp bölgelere nüfuz etmese bile–sürekli saldırı ve işgallerine uğrayan Arnavutluk'ta, birtakım sosyal değişmeler yaşanıyordu. Bu değişimlerin başında ise; Arnavutluk'ta mevcut olan 'geniş aile–kabile–aşiret' yapılanmasına paralel olarak ortaya bazı beyliklerin çıkması yer alıyordu. Arnavutluk'taki feodal beylerin/beyliklerin ortaya çıkmasında hiç kuşku yok ki işgalci güçlerin kendi düzenlerini burada da tesis etmek istemeleri büyük rol oynuyordu. Nitekim Arnavutluk'taki feodal beyler/beylikler; Bizans'ta, Bosna'da, Orta ve Doğu Avrupa ile yoğunlukla Kuzey Avrupa'da görülen derebeylerini/derebeyliklerini anımsatıyordu.

Gerçi feodal beylikler Arnavutluğun kuzeyinde yaşayan dağlık bölgedeki kabilelere kadar ulaşamıyordu. Fakat daha güneydeki verimli düzlük alanlarda gelişerek güçlerini ve otoritelerini hissettiriyorlardı. Ortaya çıkan güçlü beyler ve bunların geniş aileleri belli bir süreç sonunda güçlerini 'yönetim otoritesine' dönüştürerek, beylik konumuna yükseliyorlardı.

"Bu aileler içinde diğerlerine nazaran daha güçlü olanlar, içinde ikamet ettikleri kaleleri, kendilerine ait sancakları ve kendi amblemlerini taşıyan paraları ile birer müstakil beylik (dükalık) yönetimine dönüşmeye başlıyorlardı."[1]

Bu yapılanmada hiç şüphe yok ki çeşitli nedenler ile birlikte, Arnavutluk'a gelmiş olan Norman dük, kont ve prensleri de belirleyici bir rol oynuyorlardı.

Sicilya Adası'nı elinde bulunduran Bizanslılar, Arnavutluk'u ele geçirmek ve buradaki egemenliklerini pekiştirmek amacıyla bu bölgeye çıkıyorlardı. Bu sırada Normanlar da Bizanslıların yanında paralı askerlik yapıyor, onlarla birlikte Arnavutluk'a geliyorlardı. Böylece Normanlar, sadece Sicilya Adası ile ilgilenmekle kalmıyor, Arnavutluğa da el atıyorlardı. Daha sonra Sicilya'yı Bizanslıların elinden alınca, Arnavutluğa eskiden beri duydukları ilgi yoğunlaşıyordu. Nitekim, daha Bizanslılar zamanında Arnavutluğa geçmiş olan bazı Norman asilleri, buralara yerleşerek –tıpkı Arnavut kabileleri gibi– bağımsız hareket etmeye başlıyorlardı. Normanlar Arnavutlarla kolayca anlaşıyorlardı. Zira iki kavim de 'savaşçılık, bağımsızlık, çıkarcılık' konusunda –geniş çapta– benzerlik gösteriyordu. Avrupa'nın paralı askerleri olan Normanlar, Arnavutlardan hem paralı asker olarak yararlanıyor, hem de onlara paralı askerliği öğreterek Arnavutların da Avrupa'da bu tür faaliyetlerde bulunmalarına zemin hazırlıyorlardı. Bir başka ifadeyle Arnavutlar, Normanlardan paralı askerlik mesleğini öğreniyorlardı. Arnavutların benimsemiş olduğu bu meslek daha sonra tür değiştirerek –paralı korumacılık, fedaîlik, yasal güvenlik görevliliği vs.– günümüze kadar icra ediliyordu.

Arnavutluk'a yerleşerek Arnavutlarla bütünleşen Norman asilleri buralara yerleştikten sonra Orta ve Kuzey Avrupa'da geçerli olan 'derebeylik düzenini' burada da kurmaya başlıyorlardı.

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. - S.50.

"Hatta Yunan Yarımadasında ve Patras'ın 37 kilometre cenup doğusunda olan Calavryita kasabasında da onikinci asrın sonlarından itibaren binüçyüz senesine kadar bir Norman ailesinin idaresinde ve bir baronluk halinde idare edildiği de görülmüştür."[1]

Arnavutluğa yerleşen Normanlar bir bakıma –diğerleri gibi– feodal bey konumunda bulunuyorlardı. Zaman geçtikçe bu Norman asilleri de Arnavutlaşıyor, Müslümanlaşıyor, çevreye ve topluma uyum sağlıyorlardı. Bir başka ifadeyle Sicilya'da nasıl ki İslamî düzene dokunmadan Norman Hıristiyan krallık kılıfını üzerlerine geçiriyorlarsa, Arnavutluk'taki Norman beyleri de kendi kimliklerini bırakarak Arnavut kimliğine bürünüyor, yani 'Arnavut kılıfına' giriyorlardı.

Arnavutluk'ta güç odağı haline gelen Balshalar (Balşalar), Muzakalar, Kastriotlar gibi hanedanlara mensup olan Norman beyleri, derebeylik düzeninin tesis edilmesinde başı çekiyorlardı.

Bunların arasında, Norman kökenli derebeylerine en çarpıcı örneği; Le Duc Jean teşkil ediyordu. Le Duc Jean'ın beyliğini yaptığı hanedan; Arnavutluk sosyal yaşamında son derece derin ve silinmesi mümkün olmayan izler bırakıyordu. Nitekim kendi adıyla adılan 'kan davası yasasını' tesis ederek, Arnavutluk'ta 'sosyal düzeni' günümüze kadar etkileyebilecek bir uygulamayı başlatıyor, böylece 'Arnavutluk yerel hukuk' anlayışının sistematize olmasını sağlıyordu. Bu 'hukuksal yapılanma' Le Duc Jean'ın tarihe geçmesine neden oluyordu.

Le Duc Jean'ın 'Dokakin Kanunu'

• ***Arnavutların sosyal yaşamının kan davası oluşumundan derin biçimde etkilendiği anlaşılıyor. Kan davaları ile Dokakin Kanunu adı verilen uygulamayı anlatır mısınız?***

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.372.

Le Duc Jean da diğer Norman asilleri gibi önce Orta Fransa'dan Güney İtalya'ya geliyor, sonra da Sicilya Adası'na geçiyordu. Norman asilzâdeleri arasında seçkin bir yeri bulunan Jean burada 'Arap–Sicilyen' tarzı İslamî düzen ile tanışıyordu. Diğer Norman asilleri gibi tutucu bir Hıristiyan portresi çizmeyen Le Duc Jean, özellikle İslam hukukunun sosyal bakımdan yaygın biçimde özümsenmesine tanık oluyor ve bu yapılanmanın bir 'düzen tesis edilmesi' konusunda ne denli etkili olduğunu görüyordu. Sicilya'daki sosyal yapıyı bu denli benimseyerek sahiplenen Le Duc Jean daha sonra Arnavutluk'a geçen Norman savaşçılarının arasında yer alıyordu. Ancak, diğer asillerden farklı olarak buraya, kalıcı bir anlayışla yerleşiyor; hem çevresine topladığı Norman paralı askerlerine, hem de yerel kuvvetlere dayanarak beylik/dükalık tesis ediyor, liderliğini üstleniyordu. Bu değişime paralel olarak adı da değişiyordu.

Le Duc Jean adı ele alındığında 'Le' sözcüğü Fransızca gramerinde kelimelerin başında kullanılan 'artıkel'i ifade ediyordu. Buradaki 'Le' kendisinden sonra gelen 'Duc' (dük) sözcüğünün 'masculin' –yani erkeksel bir kelime– olduğunu belirliyordu. 'Le' ve 'Duc' sözcükleri birlikte kullanılıyordu. Le Duc, isim değildi. Bir sıfattı ve şahsın 'dük' ünvanına sahip olduğunu bildiriyordu. Bu dükün adı ise 'Jean' idi.

Unutmamak gerekir; Viking kökenli Normanların aksanı ile İngiltere'de konuşulan aksan –özellikle– bazı kelimelerde ve adlarda büyük benzerlik gösteriyordu. İngilizler gibi Normanlar da 'Jean' adını 'Jin/Cin' şeklinde telaffuz ediyorlardı. Dolayısıyla bu Norman beyinin adı 'Ledukcin' şeklinde telaffuz ediliyordu. Ancak Arnavutlar 'Cin' adını 'Kin' olarak okuyor ve telaffuz ediyorlardı. Dolayısıyla 'Ledukkin' diyorlardı. Ne var ki; Fransızca gramerinde 'artikel' olarak kullanılan 'Le' sözcüğüne Arnavutluk'ta gerek kalmıyor; 'Dukkin' denmesi yeterli oluyordu.

Burada hemen bir hususu daha kaydetmekte fayda bulunuyor.

Le Duk Jean Arnavutluk'a yerleştikten bir süre sonra bağımsız beyliğini kuruyordu. Kendisi 'duc/dük' olduğu için bu beyliğe de 'dükalık' deniyordu. Burada 'dükalığı bulunan' düklere 'duka/düka' adı veriliyor, bu şekilde anılıyorlardı. Dolayısıyla Jean, 'Duka' sıfatına sahip bulunuyordu. Her iki sözcük, yani sahip olduğu sıfat ile adı birlikte söylendiğinde ortaya 'Duka Kin' çıkıyor, bilahare birleştirilerek 'Dukakin/Dokakin' şeklini alıyordu. Kısacası Arnavutlar Le Duc Jean'ı artık Dokakin diye adlandırıyor, bu adla anıyor ve Le Duc Jean'ın hanedanı kayıtlara 'Dokakin hanedanı' olarak geçiyordu.

Ayrıca 'Dokakin' sözcüğü; Dukakin, Dukajin, Dukagin, Dukagin şeklinde de kullanılıyordu.

Arnavutluk'ta uygulanan 'kan gütme olayları/kan davaları' ile ilgili 'yazılı olmayan' örfi/geleneksel hükümlere de 'Dokakin/Dukakin/Dukagin/Dukagin' –Kanunu deniyordu. Arnavutluk'ta tarihin eski devirlerinden itibaren başlayan 'kan gütme olayları/kan davası' geleneği, günümüze kadar ulaşıyor; günümüz Arnavutluğunda bile azımsanmayacak bir sosyal sorun olarak varlığını sürdürüyordu.

'Kan davası' olgusunun 'kısas olgusu' ile bağlantılı olduğu düşünülürse; bu uygulamanın insanlık tarihinin ilk zamanlarına kadar uzandığını söylemek yanlış olmaz. (İleride konu 'aşiret ve aşiret kanunları' başlığı altında kapsamlı olarak ayrıca irdelenecek. –M. Çulcu) Özellikle 'geniş aile–kabile–aşiret' yapılanmalarının sosyal zemini oluşturduğu ilkel dönemlerden (elverişsiz coğrafyalardan) itibaren kan gütme olaylarının yoğunluk kazanması; tarım ve hayvancılıkla uğraşan kırsal kesimdeki kitlelerin 'kısas ilkesini' tutuculukla sahiplenmesi anlamına geliyordu. Bu sosyal davranış biçiminde ise tarım toplumlarının sınırlı doğal kaynakları paylaşmakta zorlanması ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak da kanlı çatışmaların meydana gelmesi gösteriliyordu. 'Kısas hükmü' en ilkel hukuk kuralı olarak ortaya çıkıyordu. Ne ki 'kısas hükmü' uygulanırken ilkel topluluk ve ilkel bireylerin 'onur, şeref, gurur' anlayışları ön plana çıkıyordu. Bu şekilde 'meşru bir hak/onursal bir

görev' haline gelerek uygulanan kısas, doğal olarak kendisinden sonraki yeni 'kısas uygulamalarına' yol açıyordu. Böylece uygulama 'kısas' olmaktan çıkıyor, birbirini izleyen 'kısaslar zincirini' meydana getiriyor, yani: 'kan davasına/davalarına' dönüşüyordu.

İlkel tarım toplumlarında 'kısas hükmü' ile 'kan davası' uygulamaları örtüşerek özdeşleşiyor; sadece 'kan davası' olarak adlandırılıyordu. Oysa sosyal gelişme zaman içinde 'kısas hükmünü' yumuşatıyor; 'çağdaş/felsefî hukuk' anlayışı 'kısasın hukuksal durumunu/ruhunu–anlayış olarak' muhafaza etmekle birlikte, infaz otoritesini/yaptırımını bireyden alarak devlete vermiş bulunuyordu. Böylece 'çağdaş devlet otoritesi', bireysel kısas uygulamasını –dolayısıyla kan davası gütmeyi– yasadışı/toplumdışı bir davranış olarak kabul ediyordu.

Ne ki; çağdaş devlet organizasyonuna geçemeyen, bu tür merkezî bir otorite tesis edemeyen, tesis edilmiş olsa bile bu otoriteyi –çeşitli nedenlerle– hissetmeyen ve kabul etmeyen– özellikle yönetim merkezinden uzakta, elverişsiz coğrafyalarda yaşayan, kendi güvenliğini kendisi sağlamak zorunda kalan– topluluklar, örfî/geleneksel hukuk ilkelerini uygulamayı sürdürüyorlardı. Nitekim; çöllerde yaşayan geniş aile, kabile, aşiret mensupları gibi, ulaşılması güç dağların zirvelerinde yaşayan küçük sosyal birimlerde de kısas ve kan gütme davaları aynı tutuculukla icra ediliyordu.

Doğal olarak Arnavutluk da, bu bölgeler arasında yer alıyordu. Zira Arnavutluk'ta hiçbir yerli veya yabancı güç, 'merkezî otorite' oluşturarak adalet dağıtma yetkisini eline alamıyordu. Çağdaş bir 'devlet otoritesi/yönetimi/örgütlenmesi' tesis edilemediği için felsefî hukuk anlayışı yaşama geçirilemiyordu. Kaçınılmaz olarak Arnavut geniş aileleri, kabile ve aşiretleri, örfî/geleneksel hukuk ilkeleri çerçevesinde yaşıyorlardı. Bu, yazılı olmayan hukuk ilkelerinin başında ise kısas/kan gütme/kan davaları yer alıyordu. Ancak bu uygulamalar başlangıçtan itibaren çok uzun bir süre, belirli kurallara, kaidelere, ilkelera dayanmıyordu.

Dağlı Arnavutlar kısası ölçüsüzce uyguluyor, kısasta hiçbir 'denklem'

kurmuyor, 'hukuksal bir kaygı' taşımıyorlardı. Sonuçta kan davaları kısas uygulaması olmaktan çıkıyor, gruplar arasında adeta savaşlara ve barbarca katliâmlara dönüşüyordu. Dağlı karakterindeki/kimliğindeki acımasızlık kısas uygulamasını bir vahşet gösterisi haline getiriyor, büyük facialar yaşanmasına yol açıyordu. Bu nedenle Arnavutluk adı verilen yerde ne sosyalizasyon, ne barış ne de huzur içinde bir düzen tesis edilebiliyordu. Kan gütme olaylarının yaygınlığı nedeniyle bölgede; kimin kimle dost, kimin kimle düşman olduğu bile belirsizleşiyordu.

Le Duk Jean, yani Dokakin bu ortamda Arnavutluk'a gelerek yerleşiyor, dükalığını kuruyordu. Ne ki o, Sicilya'dan geldiği için kısasın Sicilya'da ne denli ayrıntılandırılarak yumuşatıldığını biliyordu. Ayrıca, İslam hukuku içinde kısasın hangi kural, kaide ve koşullara bağlanmış olduğunu da Sicilya'daki İslam bilginlerinden öğrenmiş bulunuyordu. Sadece yerli toplulukların değil; kendi dükalığının da güvenliği ve huzuru için, burada uygulanan kan davalarını belirli hükümlere bağlayarak düzenlemek ve sınırlamak çabasına girişiyordu. Bu çabalar belli bir süreç sonunda olumlu sonuçlar veriyordu. Böylece 'kan gütme olaylarında/kan davalarında' uygulanacak olan hükümlere ve uyulacak olan kurallara 'Lek Dokakin' yani, 'Dokakin Kanunu' deniyordu. Bu yazılı olmayan örfî/geleneksel hukuk ilkelerine aynı zamanda Cibâl/Cebal/Cebel Kanunu adı da veriliyordu.

'Lek Dokakin' denirken kullanılan 'Lek' sözcüğü 'Kanun' anlamına geliyordu. Bilindiği gibi Fransızca 'Loi' 'Kanun' demekti ve burada 'Lek' teleffuzuyla kullanılıyordu. Kısacası 'Lek Dokakin', 'Dokakin Kanunu' anlamına geliyordu. Yasa Malisörlerin/Malisyalıların yoğun olarak yaşadıkları Gegalık'ta daha yaygın biçimde uygulanıyordu. Ne ki Malisya adı verilen dağlık bölge ile sınırlı kalmıyor, büyük yerleşim birimlerinde de toplum tarafından benimsenerek tatbik ediliyordu. 'Dokakin Kanunu' her ne kadar sadece 'kan davalarını' sınırlayarak düzenliyormuş gibi görünüyorsa da, dolaylı olarak sosyal yaşamın diğer unsurları ve katmanları üzerinde de etkili oluyordu.

Malisörler, son derece güçlü aile bağlarına sahip bulunuyorlardı. Örneğin; istisnalar dışında Malisörler arasında boşanma olaylarına rastlanmıyordu. Eşler ölünceye kadar evlilik bağlarına ve ilişkilerine saygı gösteriyorlardı. Keza, Malisörler aile ve akrabalar arasında kız alıp vermiyorlardı. Malisörler oğullarını, doğduktan kısa bir süre sonra derhal yabancı bir ailenin kızıyla nişanlıyorlardı. Böylece, kızın ailesiyle oğlanın ailesi ritüel akrabalık tesis ederek, sayısal güçlerini arttırıyor, pekiştiriyorlardı.

Tüm Arnavutlar gibi Malisörler de silaha büyük önem veriyorlardı. Babalar, bülûğ çağına gelen erkek çocuklarının beline, kendi elleriyle silah kuşandırıyorlardı. Böylece çocuk, silah taşıma hakkını elde etmiş sayılıyordu. Silah taşıma hakkını kazanan çocuk, aynı zamanda evlenme hakkını da elde etmiş oluyordu.

Malisörlerde akrabalar arasında evliliğe izin verilmiyordu. Ancak; üçü de evli olan erkek kardeşlerden biri ölecek olursa, iki kardeşten biri ölenin dul kalan eşiyle evlenebiliyordu. Böylece hem ölen kardeşin eşi ve çocukları ortada kalmıyor, hem de ilerde meydana gelebilecek sorunların önüne geçiliyordu. Eğer bir kardeş daha ölecek olursa, hayatta kalan son kardeş hepsi ile evlenebiliyor, üç karılı bir yaşam sürebiliyordu. Fakat bu uygulama yine de kesin bir hüküm niteliği taşımıyordu. Zira dul kalan kadınlar kararı öncelikle kendileri verebiliyordu. Yabancı bir erkekle evlenmemek koşuluyla, hayattaki kardeşlerle de evlenmeden evinde oturabiliyor, aynı çatı altında yaşamını sürdürebiliyordu.

Karı–koca arasındaki anlaşmazlıklarda/davalarda taraflar, kabilenin önde gelenlerinden iki kişiyi sözcü tayin ediyordu. Bu sözcükler kabilenin yaşlılarından/seçkinlerinden oluşan ve 'Kovent' denilen mecliste, karı–kocanın durumunu ve sorunlarını anlatıyordu. Kovent, sadece aile içi davalara bakmakla kalmıyordu. Kabile bünyesinde meydana gelen bütün anlaşmazlıklar Kovent adı verilen bu mecliste görüşülüp karara bağlanıyordu. Kovent, Arnavut Mafios Toplum Yapısı'nın en güçlü yerel kurumunu oluşturuyordu. Zira Kovent'in kararları 'mutlak' bir nitelik

taşıyor, 'geniş aile, kabile, aşiret' önderlerinin otoritesini ifade ediyordu. Kovent kararları son derece 'bağlayıcı' bir nitelik taşıyor, alınan kararlar ne denli sert olursa olsun tüm bireyler uymakla yükümlü bulunuyordu. Ayrıca infaz konusunda da her birey, üzerine düşen görevi itiraz etmeden yerine getirmek zorunluluğunu duyuyordu. Kovent'in, hakkında karar verdiği birey nerede olursa olsun karara baş eğmek zorunda kalıyordu. Keza, hakkında karar verilen birey nerede olursa olsun görevlendirilen Arnavutlar onu bularak kararı infaz ediyorlardı. Kovent, kabile önderlerinden meydana geldiği için sadece 'kaba kuvvet' otoritesini temsil etmekle kalmıyordu. Aynı zamanda 'ekonomik otorite' konumunda bulunuyordu. Dolayısıyla beylerin otoritesini temsil ediyor, yerel toplumun üzerinde tam anlamıyla ipotek tesis ederek mutlak iradesini yaşama geçiriyordu. Zaten Kovent'te alınan kararlar da genellikle 'bu kuvvet dengelerinin' ve mevcut otoritenin lehine oluyordu.

Ayrıca Kovent, 'Aile Meclisi' bağlamında da toplanıyordu. Burada kabile veya aşiret ileri gelenlerinden farklı olarak geniş ailenin seçkinleri yer alıyor, aile içindeki sorunları görüşerek karara bağlıyorlardı. Kovent, yönettiği tüm birimlerin iç dayanışmasını ifade eden denetleyici, gözetici ve çözümleyici 'doğal bir kurum' niteliği taşıyordu. Bu çerçevede Kovent, aynı zamanda Arnavut Mafios Toplum Yapısı zemininde, bu yapının ürettiği bir 'örgüt' karakteri de yansıtıyordu. Kaldı ki, Arnavut yerel ahlâkı ve yerel hukuku çerçevesinde örfî/geleneksel yaşam tarzının bir tezahürü olarak ortaya çıkan ve tüm toplumsal yapıyı etkisi altına alan 'kan gütme/öç alma olayları', Kovent'e ayrı bir anlam ve işlev kazandırıyordu.

Hüküm ve İnfaz

Kan gütme olayları/kan davaları iki grupta ele alınıyordu.

Birinci gruptakilere 'yarım kan' deniliyordu. Bu grupta işlenen 'yaralama cürümleri' ile 'yaralananların hakları' yer alıyordu.

İster yaralama, isterse öldürme olayı cereyan etmiş olsun; Kovent derhal toplanarak olaya el koyuyordu. Yapılan oturumda öncelikle olayın 'kaza veya ihmal/hata sonucu mu yoksa kasıtlı mı' meydana geldiği araştırılıyordu.

Yaralama eğer bir kaza veya hata sonucu meydana gelmişse, yaralanan yaralayanı –bir namus borcu olarak– affetmekle yükümlü bulunuyordu. Fakat, yaralama kasıtlı olarak meydana gelmişse, durum değişiyordu. Yaralayan veya yaralayanın akrabaları Kovent'e başvurarak 'barıştırılmayı' talep edebiliyordu. Bunun üzerine Kovent devreye girerek yaralayan ile yaralananı barıştırmayı teklif ediyordu.

Yaralanan eğer Kovent'in barış önerisini kabul ederse, husumet/düşmanlık uzamıyor; 'öç alma hakkının' kullanılmasına gerek kalmıyordu. Bu anlaşma, yaralayanın yaralanana diyet ödemesi ile sağlanabiliyordu. Diyet, hem para hem de başta silah olmak üzere –mal veya eşya türü– armağanlar verilmesiyle ödeniyordu. Yaralanan, aldığı diyet karşılığında yaralayanı affediyordu. Yaralanan, anlaşmayı onaylayıp diyeti aldıktan sonra, yaralayana karşı kesinlikle hiçbir saldırıda bulunmuyor, zarar vermiyordu. Aksine... Taraflar, olaydan sonra da konuşup görüşmeyi sürdürüyorlardı.

Fakat her zaman böyle olmayabiliyordu. Yani; yaralanan, Kovent'in verdiği kararı, yaptığı önerileri kabul etmeyebilirdi. Böylece yaralanan yaralayandan –öç alma hakkı çerçevesinde– 'yarım kan almak' hakkını korumuş kabul ediliyordu. Yarım kan almak hakkını koruyan yaralanan, o andan itibaren yaralayanı öldürmemek, sadece yaralamak koşuluyla takip etmeye başlıyordu.

Yaralananın, yaralayana sıktığı kurşun –veya bir başka silahla verdiği zarar– sadece yaralamakla kalırsa; yaralanan 'yarım kan almak hakkını' kullanmış –yani adalet yerini bulmuş– sayılıyordu. Ancak... Yaralananın sıktığı kurşun eğer yaralayanı öldürecek olursa; yaralanan, alacağının yarısından fazlasını tahsil etmiş ve yarısı kadar da borçlanmış kabul ediliyordu. Bu, 'yarım kan borçlu kalmak' anlamına geliyordu.

Bunun üzerine Kovent; önce yaralayıp sonra öldürülen şahsın mirasçıları ile katili uzlaştırmak amacıyla gayret sarfediyordu. Eğer, maktulün mirasçıları bu konudaki önerileri kabul etmezlerse, katilin yakınlarının işlerini bir düzene sokması için katil hakkında 'ahz–ü dem' (nefes alma–soluklanma) mühleti veriliyor, sonra öldürülebileceği karar altına alınıyordu. Kovent'in bu kararına rağmen öldürülenin mirasçıları, katile tanınan süreyi dikkate almaksızın, katilin yakınlarından birini öldürecek olursa, ortaya yeni bir durum ve 'öç almak hakkı' çıkıyordu. Kovent bu kez de; ikinci katili 'öç almak hakkı' yani öldürülmesi koşulu/hükmü geçerli kalmak üzere, tespit edilen bir meblağı (ki bu meblağ günün raicine göre) ödemeye mahkum ediyordu. Nakit olarak ödenmesi gereken bu meblağa 'Kübe' deniyordu.

'Kübe' ödemeye mahkum edilen katil bu diyeti ödemezse Kovent, katilin tüm menkul ve gayrımenkul –evi, tarlası dahil– el koyarak eşgal ediyordu. Kimi zaman da farklı bir ceza uygulayarak, iki katilin de mal ve mülklerine el konularak evleri tamamen yıkılıyordu.[1]

'Bütün (tam) kan davasına' gelince...

Bir şahsın diğerini öldürmesi halinde Kovent, yine derhal toplanıyordu. 'Yarım kan'da olduğu gibi olayın bir kaza/hata sonucu mu, yoksa kasıtlı olarak mı meydana geldiği araştırılıyordu. Ölüm olayı eğer kaza sonucu meydana gelmişse, buna 'Pahiri' adı veriliyordu. Olay eğer 'Pahiri' ise, ölenin mirasçıları katili affetmekle yükümlü bulunuyorlardı. Bu, onların bir şeref ve haysiyet görevi sayılıyordu.

Olay eğer bir cinayetse –yani kasıtlı olarak adam öldürülmüşse– Kovent öncelikle– geleneksel yasa gereği– taraflara anlaşmayı ve barışmayı öneriyordu. Bu önerinin kabul edilmesi halinde öldürenin, öldü-

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.373, 375; Not. Dokakin Kanunu ile ilgili S. Külçe şu kaynağı kaydetmiş bulunuyor: 'Türkler ve bazı Arnavutlarca Cibâl Kanunu adını alan bu kanun hakkında 305 tarihli Manastır Salnâmesinin 472–479 sahifelerindeki malûmât. – S. Külçe – Age. – S.373.

rülenin yakınlarına saptanan bir diyet ödemesi hakkı baki kalarak barış sağlanıyordu. Taraflar, varılan anlaşma çerçevesinde konuşup görüşmeyi sürdürüyor, düşmanlığa son veriyorlardı.

Ancak bu anlaşma da bazı 'ritüellere' bağlanmış bulunuyordu.

Kovent tarafından barıştırılan taraflar birbirlerine ziyafet/yemek daveti veriyorlardı. Bu yemek davetine taraflardan biri olumlu yanıt vermezse veya katıldığı davette yemek yemekten kaçınırsa, 'kan davası' henüz sonuçlanmamış kabul ediliyordu. Dolayısıyla taraflar anlaşmamış/barışmamış sayılıyor, düşmanlık devam ediyordu. Bu durumda mağdur tarafın 'öç almak hakkı' geçerliliğini koruyordu.

Bu tür ziyafetlerde taraflar arasında arabulucuk yapan 'önde gelen saygın kişilerin' mutlaka hazır bulunmaları gerekiyordu. Malisörlerin ziyafetlerinde ev sahibi, katılanların silahlarını toplama hakkına sahip bulunuyordu.

Burada hemen kaydetmek gerekir ki anlaşma yapmak için araya mutlaka arabulucuların veya Kovent'in girmesi gerekmiyordu. Cinayetten sonra katil; maktulün evindeki mirasçılarına doğrudan başvurarak anlaşmayı/barışmayı isteyebiliyordu.

Bu şekilde doğrudan başvuran katil affedilecek olursa taraflar anlaşmanın ilk adımı olarak birbirlerine ziyafet veriyor, düşmanlığı ve soğukluğu ortadan kaldırıyorlardı. Katil evine giderken öldürülenin mirasçıları kendisini uğurluyor, refakat ediyorlardı.

Katil, doğrudan başvurduğu halde, ölenin yakınları tarafından affedilmezse; evine dönünceye kadar hasımları kendisine dokunmuyor, zarar vermiyorlardı. Ayrıca katile karşı bir saldırı olmaması için, ölenin bir yakını, bu sırada kendisine refakat ederek sağ salim evine gitmesini sağlıyordu. Katil evine girdikten sonra refakat eden şahıs yüzüne karşı; öç almak hakkının ve düşmanlığın devam ettiğini söylüyordu.

Katil evine götürülürken eğer yolda bir şahıs tarafından saldırıya uğrayıp yaralanırsa ve yaralanan şahıs, yaralayandan kanını aramazsa;

bu kez de refakatçi olan şahıs, yaralanan şahsın kanını aramakla yükümlü tutuluyordu.

Refakatçi tarafından evine götürülen katil bu sırada, eğer bir başka şahıs tarafından öldürülecek olursa; refakat eden taraf, öldürülen katilin 'öcünü almakla' yükümlü tutuluyordu. Bu kez de refakatçi taraf; katili öldüreni aramak yahut onun evinde oturan akrabalarından birini öldürmek zorunda kalıyordu. Öldürdüğü şahsın mirasçılarına sığınan katilin, evine götürülürken yaralanması halinde 'yarım kan', öldürülmesi halinde ise 'bütün (tam) kan' davası hükümleri geçerli kılınıyordu.

Başvuru üzerine toplanan Kovent'in barış önerisi, öldürülenin mirasçıları tarafından kabul edilmezse, 'öç almak hakkı' korunmuş oluyordu. Bunun üzerine Kovent, katilin yakınlarına bir yıla kadar dokunulmaması kararını alabiliyordu. Ancak öldürülenin yakınları, katili yakalamaları halinde katletme hakkına sahip bulunuyorlardı.

Kovent'in aldığı karara rağmen; eğer maktulün yakınları katilin yakınlarından –belirlenen dokunulmazlık süresini hiçe sayarak– birini vurursa, farklı bir ceza uygulanıyordu. Bu durumda Kovent, her iki tarafı da evlerine kapatarak dışarı çıkmamaya mahkum ediyordu.

Bunun yanı sıra maktulün mirascıları Besa'yı –verdiği şeref sözünü, ettiğini yemini– bozarak, belirlenen 'dokunulmazlık süreci içinde' katilin hısım ve akrabalarından birini öldürmeleri halinde Kovent, bunlar hakkında ağır cezalar vererek uyguluyor/uygulatıyordu.

Arnavutluk yerel ahlâkında, örfî/geleneksel yaşam tarzında ve örfî/geleneksel hukuk anlayışında Besa özel bir yer tutuyor, derin ve önemli bir anlam taşıyordu. Anlam olarak Besa, Arnavutlar arasında 'Şeref Sözü', 'Namus Sözü' anlamına geliyordu. Arnavut geleneksel yaşam tarzı içinde 'şeref, namus, saygınlık' kavramları ayrı bir değer ve önem taşıyordu. Geniş aile, kabile, aşiret çevresinde en yüce değer bir Arnavut'un saygı görmesi idi. Bu saygınlık ise o Arnavut'un şerefi, haysiyeti, onuru ve namusu ile orantılı idi. Keza, bir Arnavut'un gereği gibi saygı görebilmesi için her şeyden önce sözüne sadık kalması, sözünün

eri olması gerekiyordu. Bunun en belirgin göstergesi ise Besa idi. Besa, Arnavutlar arasında 'Şeref Sözü' olarak kabul edilmenin yanı sıra bir 'Yemin' mahiyeti de taşıyordu. İki Arnavut bir konuda birbirlerine "Besa" diyor ve bu aynı zamanda "şeref sözü ve şeref üzerine edilen yemin" anlamına geliyordu. Sözünü yerine getirmeden Besa'yı bozan taraf aynı zamanda 'ettiği yemine sadık kalmamış' sayılıyordu ki bu durum o Arnavut'un şerefini, namusunu, onurunu yitirmesi anlamına geliyordu. Bu duruma düşen bir Arnavut'un ise, Arnavut toplumu içinde 'saygınlığını' koruyarak yaşaması mümkün olamıyordu.

Besa, sadece iki Arnavut arasında değil; aileler, kabileler, aşiretler arasında ve hatta 'Arnavut siyaset ve diplomasisinde' bile aynı anlamda kullanılıyor, işlev görüyordu.

Bunun en çarpıcı örneğini 2. Meşrutiyet sürecinde, 'Debre Kongresi' sırasında kaleme alınan siyasî bildirinin 'Besa' olarak kabul edilmesi teşkil ediyordu. Yapılan görüşmede hem Besa'nın siyasî anlamda da kullanılması ve hem de Besa'nın hangi anlama geldiği şöyle dile getiriliyordu:

"Badehu muharrir–i aciz tarafından Girit meselesinden artık bahsedilmesi lüzumu teklif edildi. Vaki teklif ittifak–ı ârâ ile kabul ve bir telgraf keşidesine karar verildi. Yazılan telgrafın metninde (Besa) imza mahallinde (Osmanlı Arnavut Meşrutiyet Kongresi reisi) sözlerinin bulunduğuna Üsküp vilayetinden gelen Elezoviç Efendi şiddetle itiraz eyledi.

Elezoviç Efendi – "Besa tabirini kanundan yüksek görüyorsunuz. Halbuki o Besa Avrupaca kanunsuzluk ve vahşilik sayılıyor. Hem yalnız Arnavutluk ne demektir ben bileydim, gelmezdim. Burada Arnavut olmayan da vardır. Benim memleketim bütün Arnavutluk mudur? Hani ya Arnavutlar için söyledikleri istiklâl fikrini reddedecek idik! Ben bunda bir ayrılık hissi görüyorum. Yalnız Arnavutlar mı? O halde ben de Sırplık demeliyim? Osmanlı Rumeli demeli? Veya Makedonya kongresi demeli?"

Abdül Bey – "Arnavutların Besasını tariz, o Besayı vahşetle nikbiyet pek büyük haksızlıktır, belki hakarettir.Bundan dolayı Elezoviç'ten tarzi-

ye talep ederim. Balkan şebbe–i cezîresinin en kadim evladı olan Arnavutlar canlarından aziz olan Besaları sayesinde binlerce senelerden beri muhafaza–i mevcudiyet eylemişler ve mevcudiyetlerini de göstermişlerdir. Besa Avrupa'ya hoş görünmezmiş. Neden? Besa ki namusu ve mukaddesi silahlar üzerine söz vermek demektir. Avrupa'da da maruftur. (Parol d'honneur) Besadan başka bir şey değildir, yalnız bir fark var ki, o da Arnavutlar her ne için Besa yani söz vermişler ise canlarını esirgelemeyerek Besalarını tutmuşlardır. Elhasıl Besayı her türlü şaibe–i taarruzdan tenzih eder ve Arnavutlar Besa ile yaşadılar, Besa ile yaşayacaklardır derim." (Alkışlar)

Recep Efendi – "Refikimizin bir kavmin mukaddesatından olan Besaya karşı muhakkirane olan tecavüzünü şiddetle reddederim, zaten bu şayan–ı esef tecüvüze hiçbir sebep görmüyorum.

Elezoviç Efendi – "Bu şiddetleri reddederim."[1]

Gerçekten de batılılar Besa'yı yasadışı ve barbarca bir uygulama olarak kabul ediyorlardı. Zira Besa, çağdaş devlet yasaları içinde yer almayan, örfî/geleneksel yaşam tarzının bir mirasçısı olarak sosyal yaşamda hâlâ etkinliğini sürdüren ve 'yerel hukuk kurallarını' pekiştirerek hayatta tutan bir uygulama olarak nitelendiriliyordu. Bu çerçevede Besa; ekonomik, siyasî ve askerî alanda olduğu gibi, Arnavut sosyal yaşantısını düzenleyen en etkin yasa olarak kabul edilmesi gereken Dokakin Kanunu'nun ve dolayısıyla 'öç almak hakkının' da en güçlü unsurunu teşkil ediyordu. Arnavut sosyal yaşamında Besa'sız hiçbir faaliyet düşünülemeyeceği gibi; kan davalarını da bundan soyutlamak mümkün olamazdı. Zira Dokakin Kanunu'ndaki bütün yaptırımlar 'söze ve yemine' dayanıyordu. Kararlar 'söz ile tebliğ' ediliyor, müeyyideler 'yemin ile' kabul edilip uygulanıyordu. Dokakin Kanunu bünyesinde Besa, başlı başına yaptırımlarla korunuyor, kimi yerde Besa'nın bozulması, kan davası gereği sayıldığı gibi, bizâtihi Besa uğruna suç işlenilmesinden,

[1] Kitap Kokusu – Simurg – Faruk Ilıkan'ın 'Debre Kongresi' başlıklı makalesi – Ekim, 1999 – Sayı 1 – İst. – S.200, 249.

adam yaralanmasından ve cinayet işlenilmesinden kaçınılmıyordu.

Her şeyden önce tarafların Besa'ya uyması, Besa'yı kabullenmesi ve Besa'yı koruması gerekiyordu. Bu nedenle maktulün mirasçıları Besa'yı bozmuş kabul ediliyor, böyle davranan aileye Kovent tarafından 'güvensizlik' gösteriliyor, ailenin tüm fertleri 'namus ve şeref hakkından' yoksun bırakılıyordu.

Öldürülenin yakınları Kovent tarafından tespit edilen bekleme süresinin sonunda katilin evindeki akraba ve hısımlarına düşmanlık göstererek kan güdüyorlardı.[1]

Dokakin Kanunu, sadece 'yarım kan' ve 'bütün kan' hükümlerini içermekle kalmıyor, olayların diğer yönleriyle de ilgilenerek yaptırımlar uyguluyordu.

Cinayet eğer gündüz işlenmişse ve katilin kim olduğu biliniyorsa, belirtilen hükümler uygulanıyordu. Ancak, bazı cinayetlerde katilin kimliği saptanamıyor ve bir bakıma 'faili meçhul' olaylarla karşılaşılıyordu.

Faili meçhul cinayetlerde katilin ortaya çıkarılması görevi, öldürülenin mirasçılarına düşüyordu. Katili kovuşturan mirasçılar eğer birisinden şüpheleniyorsa, komşularından veya çevredeki önde gelenlerden/seçkinlerden birini, şüphelenilen şahsın evine gönderiyorlardı. Bu şahıs, öldürülenin katili olarak kendisinden şüphe edildiğini ve öldürülenin mirasçılarının kendisinden 'kan isteyeceklerini' ev sahibine açık bir lisanla bildiriyordu. Şüphelenilen şahsın suçunu itiraf etmesi halinde, mirasçıların ondan 'öç almak hakkı' o andan itibaren başlıyordu. Böylece, sanık hakkında kan davası güdülmesi, yerel hukuk anlayışına göre meşrutiyet kazanıyordu.

Zanlı, suçu kabul etmiyorsa veya gerçekten suçsuz ise 'Oniki Şahit Toplantısı' talep etmek hakkı bulunuyordu. 'Oniki Şahit Toplantısı' uygulamasına Arnavutça 'Prov' deniliyordu.

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S. 376.

Oniki şahitin altısını, maktulün mirasçıları tayin ediyordu. Bu şahitlerin, herkes tarafından 'saygıdeğer' bulunması ve çevrenin en namuslu adamlarından olması gerekiyordu. Diğer altı şahiti de zanlı, seçerek tayin ediyordu.

Toplantıda, mirasçıların seçtiği şahitlerin 'Besa vermesi' yani 'yemin etmesi' isteniyordu. Tümü yemin ettikten sonra, sanığın/zanlının tayin ettiği tanıklar da onları izliyor 'Besa veriyorlardı.' Bunların yeminlerinin onaylanması ve geçerli olduğunun kabul edilmesi gerekiyordu. Zanlının şahitlerinden beşi yemin ettiği halde biri etmezse, mirasçılar bu tanığın yerine zanlının üç tanık daha getirmesini istemek hakkına sahip bulunuyorlardı. Zanlı eğer istenen tanıkları bulamazsa veya bulduğu halde tanıklardan biri yemin etmekten yine kaçınırsa zanlının, gerçek katil olduğuna karar veriliyordu. Bu durumda mirasçılara 'öç almak hakkı' tanınıyordu. Yani mirasçılar katili –kimi zaman katilin ailesinden birini– öldürebiliyorlardı.

Ancak sorun, bununla bitmiyordu. Düzenlenen toplantıda yemin ederek sanığı suçsuz gösteren diğer beş şahit de 'Yalan yere Besa vermiş' oldukları için, zanlı ile birlikte katil durumuna düşüyorlardı. Öldürülenin mirasçıları, zanlı/katil ile birlikte bu şahitlere karşı da 'öç almak hakkını' kullanabiliyor, bunları da öldürebiliyorlardı.

'Faili meçhul cinayet' eğer gece karanlığında işlenmişse, katilin saptanması için yine Prov toplanıyordu. Ne ki bu Prov'da altışardan oniki şahit değil; onikişerden yirmidört şahit hazır bulunuyordu. Ancak, karanlıkta işlenen cinayet önemsizse; Prov'da oniki şahitle yetinilebiliyordu.[1]

Dokakin Kanunu çerçevesinde öç almak hakkının kullanılmasında bir yöntem daha uygulanıyordu.

Öldürülenin mirasçıları katili aradıkları halde bulamayabiliyorlardı. Bu durumda, bir başkası katili bulup öldürebiliyor ve öç almak hakkı

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.377.

bulunan mirasçılara durumu bildiriyordu. Ancak, katili öldürenin mirasçılara "Ben sizin düşmanınızı, sizin için vurdum. Kanı kabul eder misiniz?" diye sorması gerekiyordu. Maktulün mirasçıları eğer bu şahsa bir fişek verirse bu, 'kanı kabul ettikleri' ve 'öç almak hakkının düştüğü' anlamına geliyordu. Ancak mirasçılar bunu kabul etmezlerse, katili öldürene karşı 'öç almak hakkına' sahip bulunuyorlardı. Yani mirasçılar adına katili öldüren şahıs; aynı mirasçılar tarafından öldürülebiliyordu.[1]

Arnavutluk'ta uygulanan 'kan davası yasasına' göre kadınlar, tüm hesaplaşmaların dışında tutuluyordu. Kadınlara karşı hiçbir saldırı meydana gelmiyordu. Hatta aralarında 'kan davası' bulunan tarafların kadınları, birbirleri ile konuşuyorlardı. Sadece evlerine gidip gelmiyorlardı. Ancak barış yapılması halinde ev ziyaretleri sürdürülebiliyordu. (Sicilya'daki MAFİA hesaplaşmalarında kadınlara dokunulmaması ve kadınların çatışmalarda hedef seçilmemesi, bu anlayışın bir yansıması olarak kabul edilebilir. –M. Çulcu.)

Örfî/geleneksel bir hukuk ilkesi olarak uygulanan 'kan davası', Arnavutluk sosyal yaşamında yüzyıllar boyunca son derece etkin bir rol oynuyordu. Bu uygulama sadece toplumsal yaşamda izler bırakmakla kalmıyor; Arnavutların ruhsal yapılarından bireysel kimliklerine ve hatta karakterlerine kadar geniş bir alanda belirleyici ve kalıcı bir rol oynuyordu.

Unutmamak gerekir ki geniş aileler arasında olduğu gibi, kabileler arasında da devam eden kan davalarına rastlanıyordu. Bu arada kimi kan davalarının süreci, yarım yüzyılı aşıyor; bazı aileler son bireylerine kadar kırılıyordu. Kimi kan davalarında ise ölenin sadece kan bağı bulunan yakınları değil, çok uzak akrabaları da hedef seçilerek 'kan gütme olayına' ortak edilebiliyorlardı.

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S. 377.

"Bir gün, o dudaklarından gülümsemeyi eksik etmeyen adam, çehresi bozuk ve şaşkın bir halde odaya geldi. O, şen adama bu hal sanki yakışmamıştı. Bir sırasını getirerek sordum. Bana:

– Şimdi haber geldi. Kardeşimin çocuğu kana düşmüş. (Birini öldünmüş), düşünüyorum. Köyde çoluk çocuğum var. Artık dünya bize haram oldu. Nasıl yaşayabilmeliyim, dedi...

Kalbim sızladı. Ali'ye hemen haber göndermelerinden maksat, kendi hayatını korumasi içindir. Bu haber kim bilir, daha kaç kişiye gitti. Ve kaç kişi hayat kaygusu ile evlerine kapandı."[1]

Böylece iki aile arasında başlayan kan davası, bulaşıcı bir hastalık gibi, birçok aileye sirayet edebiliyordu. Arnavutluk'ta birçok şahıs ve aile kan davası çerçevesinde kör bir kurşuna kurban gitmemek için evine kapanıyor, on yıllarca dışarı çıkamıyordu.

"Ezcümle Devreli Hacı Halil Çam kan davasından dolayı biraderi ile beraber 1283 senesinden beri evinden dışarı çıkamamıştır. (Bu satırlar H. 1305 yılında kaleme alındığına göre Hacı Halil Çam ile kardeşinin 22 yıldır evlerinden dışarı çıkmadıkları anlaşılıyor. – M. Çulcu)"[2]

Burada hemen kaydetmek gerekir ki; Dokakin bu yasayı oluştururken Kısas hükmü konusunda hem Orta ve Kuzey Avrupa Hıristiyan geleneğinden, hem de Sicilya'da uygulanan İslam hukukundan yararlanıyordu.

Örneğin; bir Malisör, diğer Malisör'ü kasıtlı olarak öldürüp kaçarsa, öldürenin mirasçıları katilin evini tahrip etmek hakkına sahip bulunuyorlardı. Bu uygulamaya, İrlanda'da da rastlanıyordu. Uygulama ile ilgili geniş bilgi Illustration gazetesinin 2443 numaralı nüshasında yer alıyordu.[3]

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.378.

[2] Süleyman Külçe – Age. – S.376.

[3] İşkodra Vilayet Salnâmesi, ikinci defa – Mektubî–i Vilâyet mârifetiyle tertib olunmuştur – 1310 – S.71.

Buna karşılık 'öç alma' davalarında diyet ödenmesi, tamamen İslamî bir uygulama idi. Bu uygulama ise Sicilya üzerinden Avrupa'ya geliyordu.

Dokakin Kanunu'nun esasları ve hükümleri bunlarla sınırlı kalmıyordu.

Malisya halkından bir şahıs, diğer bir şahsın Besa ile 'koruması' altında veya refakatinde iken o şahsı öldüren olursa; ölenin kabilesinin diğer üyeleri katilden öç almak hakkına sahip bulunuyorlardı.[1]

Keza; bir şahıs yolda giderken "Falanca kişinin Besa ve teminatındayım" diye bağırarak havaya bir el ateş ederse, yoluna devam etmek hakkına sahip bulunuyordu. Bu şahsın öldürülmesi halinde; onu Besa ile koruması altına almış olan şahsın 'öç almak hakkı' bulunuyordu.[2]

Bu hükümden de anlaşılacağı gibi; Mafios Toplum Yapısı'nın en önemli ilkelerinden biri olan 'koruyanlar–korunanlar' bağlamında Besa 'ayrıcalıklı' bir işlev görüyordu. Bu çerçevede Besa; 'grup içi dayanışmada' bir 'yaptırım nedeni' oluşturarak koruyanın, korunanlar üzerinde baskı ve ipotek tesis etmesine imkan sağlıyordu. Bu nedenle, Arnavutluk Mafios Toplum Yapısı zemininde yerel güç odakları, yerel hukukun en çarpıcı yaptırımları olan Dokakin Kanunu ve Besa ile beslenip takviye edilerek hem kendi coğrafyasında, hem de bağlı olduğu 'merkezî otorite' bünyesinde yönlendirip yönetme iradesini gösterebiliyordu. Besa, Arnavut sosyal yaşamında en önemli 'gruplaşma/klanlaşma/çeteleşme' ilkesi olarak işlev görürken, özellikle 'mücadele için kurulan' örgütlerde Arnavutlara özgü 'yaşamsal dayanışmanın' da harcını oluşturuyordu.

Dokakin Kanunu çerçevesinde; bir Malisör diğer Malisör'ü kasıtlı olarak öldürürse, katilin mensup olduğu yerel güç odakları, yani; Cebel'in alemdar, rüesa ve seçkinleri, katili yakalayarak otoriteye teslim

---

[1] İşkodra Vilayet Salnâmesi – Age. – S.71.

[2] İşkodra Vilâyet Salnâmesi – Age. – S.71.

etmekle yükümlü bulunuyorlardı. Bu seçkinlerin, katili yakalamak için yapacağı ödemeler, katilin mal ve mülkünden 'ceza–i nakdiyye' olarak kesilip, tahsil ediliyordu.[1]

Katilleri saklayanlara da katil muamelesi yapılıyor, aynı ceza uygulanıyordu. Saldırı, yaralama, hırsızlık, cinayet gibi suçları işleyenler Kovent'e çağrılarak, bu meclis tarafından yargılanıyordu.[2]

Kan Davalarının Mafios Etkileri

Arnavutluk'taki 'kan davası' olgusu, Dokakin Kanunu hükümleri çerçevesinde ne denli düzenlenmiş olursa olsun yine de örfî/geleneksel yerel hukuk anlayışının ve Arnavutların Mafios Yaşam Tarzı'nın bir uzantısı konumunda bulunuyordu. Bu nedenle 'feodal karakterini' muhafaza ediyordu. Nitekim kan davaları sosyal bakımdan da hem feodal unsurlara dayanıyor, hem de feodal/yerel güç odakları tarafından desteklenip denetlenerek yönlendiriliyordu. Dolayısıyla yine sosyal bakımdan feodal ilişkiler ağının pekişip gelişmesine neden oluyordu. Bu durum ise kaçınılmaz olarak 'mafios sonuçlar' doğuruyor; Arnavutluk'ta Mafios Toplum Yapısı'nın ilke ve unsurlarını besleyerek sağlamlaştırıyordu.

Kan davası uygulamaları ile bunun yarattığı mafios etkiler şöyle özetlenebiliyordu.

Dokakin Kanunu ile 'yasal/hukuki düzenin temel yaptırımı' haline gelen kan davaları; Arnavutluk mıntakasında, bireysel yaşamın gelişmesini engelleyici bir rol oynuyordu. Kan davalarının belirleyici olduğu

---

[1] İşkodra Vilayet Salnâmesi – Age. – S.71, 72.

[2] İşkodra Vilâyet Salnâmesi – Age. , S.72.

bir zemin üzerinde bireyler, kendilerinin ve ailelerinin yaşamını güvenceye alabilmek için daha büyük oluşumların ve o oluşumların başında bulunan 'ayrıcalıklı' güç odaklarının otoritesi altına giriyorlardı. Bu 'ayrıcalıklı' güç odakları ise 'koruyucu/korumacı' bir otoriteye sahip bulunuyorlardı. Dolayısıyla Arnavutluk mıntakasında yaygın bir 'ayrıcalıklılar, koruyanlar, korunanlar' oluşumuna rastlanıyordu. 'Korunanlar/koruyanlar' oluşumu ise 'ayrıcalıklılar' grubunu ortaya çıkardığı ve gereksinim duyduğu için tipik bir 'mafios yapılanma' zemini oluşturuyordu. Böylece sıradan birey ve ailesi; dahil olduğu kabile veya aşiretin 'ayrıcalıklı/koruyucu otoritesine' sığınarak bireysel iradesini aşiretin 'ayrıcalıklı'–reisi/beyi/dükası' olan şahsa peşkeş çekiyordu. Bu oluşum, bireyi sosyalize ederek toplumsal tercihlere sevketmek yerine; egemen bireysel otoritenin yönetimi altındaki 'grup içi potaya' atarak eritiyordu. Böylece bu bölgede ortaya –tabandan gelen destek ve katılımlarla pekişmiş olan–tipik derebeyi otoritelerini çıkarıyordu. Derebeylik düzeni ise Mafios Toplum Yapısı'nın ve örgütlenmesinin en elverişli ortamını/zeminini teşkil ediyordu.

Kaldı ki; bir Malisör'ün 'falancanın koruması altındayım' diyerek bağırmasına rağmen öldürülmesi halinde; koruma iradesi bulunan 'ayrıcalıklı' şahsın kan davası gütme hakkının doğması ... Arnavutluk bölgesinde uygulanan 'ayrıcalıklar–koruyanlar–korunanlar' ilişkisinin sadece 'sosyal–sınıfsal' alanla sınırlı kalmadığını gösteriyordu. Bu ilişkinin bir akrabalık bağına dönüştüğü görülüyordu ki; kabile veya aşiret düzeyinde toplu bir akrabalık bağı tesis edilmesi söz konusu oluyordu.

Ortaya çıkan yapılanma sadece 'kan davası konusunda' ortak çıkarların savunulmasıyla sınırlı kalmıyordu. Yaşamın 'yasal/yasadışı' tüm alanlarında birey, bağlı olduğu grubun denetleyici ve koruyucu müdahalesine açık bir yaşam sürmek durumunda bulunuyordu. Bireyin 'grup disiplini' içinde yaşaması ve 'ayrıcalıklı otoritenin' denetimi altında bulunması; o grubun tüm değer yargılarını benimseyerek bireysel tercihlerini bir kenara bırakması sonucunu doğuruyordu. Kaldı ki; grubun

değer yargılarının başında yer alan 'namus, onur, gurur, şeref' olguları; yine grup yönetimi, yani 'ayrıcalıklı yerel otorite' tarafından belirlenerek şekillendiriliyordu. Unutmamak gerekir ki 'namus, onur, gurur, şeref' gibi değerlerin moral boyutlarını ve buna bağlı yaptırımları da –ilkesel olarak– aynı 'ayrıcalıklı yerel otorite' belirleyerek ortaya koyuyor, sıradan Arnavutlara benimsetiyordu.

Örneğin; şerefli bir erkek, grup liderine –kabile, aşiret veya aile reisine– kayıtsız şartsız saygı göstermek ve baş eğerek itaat etmek zorunda bulunuyordu. Reisin, beyin veya dükanın belirlediği sınırlar içinde yaşamayan, bireysel çıkarlarını grubun, dolayısıyla ayrıcalıklı güç odağının çıkarlarının üzerinde tutan sıradan Arnavut, liderin ve çevresinin gözünde 'şerefini yitirmiş bir adam' durumuna düşebiliyor, çevresindekiler tarafından da bu gözle görülerek aşağılanabiliyordu. Keza, bir Malisör'ün kan davası gütmemesi –dolayısıyla Dokakin Kanunu'na saygı göstermemesi– de mümkün değildi. Bu şekilde davranarak 'şerefini yitiren' bir Malisör'ün bölgeyi terketmekten ve eğer fazla ileri gitmiş ise öldürülmekten başka kurtuluş çaresi kalmıyordu. Yerel 'şeref kavramı', 'sosyal bir yaptırım' aracı konumuna gelmiş bulunuyordu.

Bu dünyanın dışındaki herhangi bir otorite ne denli çağdaş ve insanca haklara dayanan bir düzen tesis etmeyi vaad ederse etsin; bir Malisör yine de 'ayrıcalıklı yerel otoritenin' koruyucu şemsiyesi altında yaşamak zorunda bulunuyordu. Zira, ancak böyle yaparsa 'şerefli/saygıdeğer bir adam' konumunu muhafaza edebiliyor, buna göre muamele görüyordu. Bir Arnavut, paralı askerlik veya tetikçilik yapsa bile o, Besa ile bağlanmış olduğu insanlara, bağlı olduğu grubun üyelerine veya ayrıcalıklı lideri ile yönetimine asla ihanet etmiyordu. Zira bu 'şerefsizce bir davranış' olarak kabul ediliyor, yerel ilkeler çerçevesinde, sadece kendisi cezalandırılmakla kalmıyor, ailesi ve akrabaları da taciz ediliyordu.

Bu anlayış çerçevesinde Arnavutluk yabancı güçler tarafından ele geçirilebiliyor, fakat egemen otoritenin dayattığı ahlâk ve hukuk ilkele-

ri burada kesinlikle benimsenmiyor, sosyal zeminde yaşama geçirilemiyordu. Onlar, yabancı otoritenin egemenliği altında bile olsalar, yerel ahlâk ve yerel hukuk kuralları çerçevesinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Böylece Mafios Toplum Yapısı'nın bir başka tipik göstergesi ve ilkesi olan 'çifte ahlâk–çifte hukuk' anlayışı ve uygulaması ortaya çıkıyordu.

Bu durumun en çarpıcı örneğini ise Dokakin Kanunu ile Osmanlı kanunlarının çelişmesi teşkil ediyordu.

Arnavutluk'u asırlarca egemenliği altında tutan Osmanlı merkezî yönetimi, Osmanlı yasalarını burada bir türlü geçerli kılamıyordu. Dokakin Kanunu'nun esas aldığı kan gütme ve öç alma hakkı, Osmanlı yasaları nezdinde 'yasadışı eylemler' olarak kabul ediliyor, bu durumun sosyal yaşamda meydana getirdiği 'polisiye sonuçlar' kaçınılmaz olarak merkez–yerel çelişkisini ve çatışmasını kızıştırarak tırmandırıyordu. Yüzyıllarca devam eden bu çelişkiyi/çatışmayı ortadan kaldırmaya çalışan Osmanlı yönetimi, hiçbir zaman başarılı olamıyor, yıkılış evresine girildiği süreçte bile aynı sorunlar bütün canlılığı ile varlığını muhafaza ediyordu.

Örneğin; İşkodra vilâyet makamı, 23 Teşrînievvel 1307 günü İşkodra halkına, ulemasına ve eşrafına hitaben bir bildiri yayınlıyordu. Bu bildiride kan gütme davalarının ne denli insanlık ve uygarlık dışı bir gelenek olduğu anlatılıyor, bunun terkedilmesi isteniyordu. Hemen iki gün sonra, yani 25 Teşrînievvel 1307 günü de bir taahhütnâme yayınlanarak, kan davasından vazgeçenler hakkında uygulanacak af hükümleri anlatılıyordu. Bununla da yetinilmiyordu. Kan davalarının yoğun biçimde uygulandığı Malisyalılar için de 28 Teşrînisânî 1307 günü ayrıca bir taahhütnâme yayınlanıyordu. Buna paralel olarak nasihatnâmeler bastırılıp dağıtılıyordu.[1]

Tüm bunlara rağmen amaçlanan sonuçlar elde edilemiyordu.

---

[1] İşkodra Vilayet Salnâmesi – Age. – S.137, 139, 143, 147.

Kan davası zemininde tesis edilen hiyerarşik 'suç piramidinin' tepesinde bulunan ayrıcalıklı yerel güç odakları; merkezî otorite ile işbirliği yapıyor, fakat merkezî otoritenin tabana nüfuz etmesine izin vermiyordu. Merkezî otorite bu yönde etkili olmaya başlayınca, ayrıcalıklı yerel otorite, yerel şeref anlayışını ön plana çıkararak bu etkinliği kırabiliyordu.

Yerel otorite bunu diplomatik yoldan veya merkezî yönetimdeki Arnavut kökenli devlet adamları vasıtasıyla yaptığı gibi; silahlı mücadele başlatıp kan dökerek de gerçekleştirebiliyordu.

Unutmamak gerekir ki yaygın ve yoğun kan davaları Arnavutluk'ta can güvenliğini adeta tamamen yok ettiği için yerel halk, silahlanmak zorunda kalıyor ve buralarda silah, adeta kutsal ve uhrevî bir nitelik kazanıyordu.

> "Yoksulluktan bir tek öküzle tarlasını sürdürmek zorunda kalan Arnavut'un tüfeği omuzunda olduğu gibi, dükkânında çalışan bir sanatkârın da duvarında tüfeği asılıdır.
>
> Şehir pazarına, komşu köye değil köy çeşmesine kabını doldurmaya gidenin de silahı beraberindedir. El hasıl silah; Arnavut için bir süs olmaktan ziyade bir ihtiyaçtır. Çünkü Dokagin böyle demiş, böyle olmuştur."[1]

Arnavutluk'ta birbiri ile kan davası olmayan şahıs kalmamış gibiydi. Bireyler, kabileler ve aşiretler adeta birbirine kurşun sıkmak için fırsat kolluyorlardı. Dolayısıyla insanlar, elleri tetikte yaşıyorlardı.

> "Kapısından çıkan şahsın hukuk ve hayatını silahından başka bekleyen, temin eden inzibatî, dinî bir müeyyide yoktur. Mukedderat o tüfeğe can koruması için işlemek vazifesini ne kadar yüklemiş ise, aynı mikyas ve nispette de isteksiz kana girmeyi takdir etmiş olabilir."[2]

---

[1] Süleyman Külçe – Age. , S.378.

[2] Süleyman Külçe – Age. – S. 378.

Kan gütme hakkı ve Dokakin Kanunu Arnavut sosyal yaşamına o denli nüfuz etmiş bulunuyordu ki, bu 'yerel hukuk' anlayışı ve ilkeleri sadece Arnavutluk coğrafyasında uygulanmakla kalmıyordu. Arnavutlar kendi coğrafyaları dışında da 'Kan Davası' güdüyor, hasımlarını katletmekten kaçınmıyorlardı. Üstelik bu uygulamalar zaman içinde unutulup yerini merkezî hukuk anlayışının ve ilkelerinin alması gerekirken, böyle olmuyordu. Kan gütme olayları bütün canlılığı ile varlığını koruyor ve 'göz kırpmadan' insanlar öldürülüyordu. Dahası... Arnavutlar, savaş sırasında yaşadıkları birtakım olayları bile 'kan davasına' dönüştürerek düşmanlarını 'sivil yaşamda' da izliyor ve fırsat bulunca 'öçlerini almaktan' kaçınmıyorlardı.

Nitekim, böyle bir olay 12 Mart 1923 günü İstanbul'da cereyan ediyor ve Ramazan adlı bir Arnavut hasmı olan iki sivil Sırp'ı Yeni Cami avlusunda vurarak öldürüyordu. Olay ertesi günkü gazetelerde[1] 'İstanbul Ortasında Bir Kan Davası – Arnavut Ramazan ailesini mahveden iki Sırp'ı dün Yeni Cami avlusunda cerh ve katletti' başlığı ile duyuruluyordu.

Arnavut Ramazan'ın 'kan gütmek ve öç almak' amacıyla işlediği cinayet, gazetede şöyle anlatılıyordu.

> 'Dün saat yarıma doğru, Yeni Cami'nin arkasındaki kahvelerin önünde müthiş bir facia cereyan etmiştir. Kısaca boylu, başı kalpaklı, çelimsiz bir adam Yeni Cami'ye muvazi bulunan İsa Ağa'nın kahvesi önünde, cebinden tabancasını çıkararak, kendisinden birkaç adım ilerde duran iki kişinin üzerine ateş etmeye başlamıştır.
>
> Tabanca sesleri ve mermi tesadüf edenlerin yaralanarak yere yuvarlanması, İstanbul'un en kalabalık bir pazar yeri olan avlu ve civarında görülmemiş bir kargaşalık ve kaçışma husule getirmiştir. Üzerlerine ateş edilen iki kişiden biri yere düşerek bîhoş bir halde kalmasına mukabil, yanında bulunan arkadaşı elinde tabancası ile elan ateş etmekte devam eden adamın üzerine atılarak altına almış ve bu sırada cereyan eden 'bîrahmane' mücadelede o da öldürücü bir yara ile diğer tarafa yuvarlan-

[1] Vakit Gazetesi – 13 Mart 1923 – S. 3.

mıştır. Gerek mücadelenin devamı esnasında ve gerek ondan evvel atılan kurşunlardan iki kişi daha yaralanmıştır. Bu sırada Eminönü Polis Merkezi mürettebatından Ali Rıza Efendi vak'a mahalline gelerek kendisine teslim–i nefs eden (teslim olan) hadise failini Polis Merkezine isâl etmiştir. Burada kendisine tevcih eden suallere bu adam demiştir ki:

"İsmim Ramazan bin Salih'tir. Debre–i bâlânın Viran Köy ahalisindenim. Bundan birkaç zaman evvel memleketimden buraya, Küçükpazar'da Bostan Çıkmazı'nda ikamet eden kardeşim Helvacı Emrullah ile oturuyorum.

O vakit Sırplar ordunun arkasını keserek iaşe ve mühimmat kollarını vurmak için birtakım çeteler teşkil etmişlerdir. Bizim köye birbuçuk saat mesafede Burka, Diya köylerine Yakup Gales İvzoviç ile kardeşi Teofil ve üç arkadaşlarından mürekkep bir çete geldi. Bunlar benim gözümün önünde Amcam Emin Ağa ile akrabalarımdan İbrahim'i ve diğer bir ihtiyar kadını kestiler. Evimizi baştan aşağı yağma ederek ellerine ne geçirdiler ise alıp götürdüler. O zamandan beri bu adamlara karşı kalbimde sönmek bilmez bir kin ve intikam hissi uyanmıştı. Bir aralık memleketimden kalkarak İstanbul'a geldiğim zaman bunların Tepebaşı'nda bir muhallebici dükânı tuttuklarını öğrendim. Birkaç defa da uzaktan görmüştüm. Bütün Rumelililerin hemşehrileri ile toplandıkları Yeni Cami civarına bugün bazı işlerim için gelmek mecburiyetinde idim. Sabahleyin evden çıkarken tabancamı da üzerime almıştım. Kahvelerin önünde Yakup ile kardeşi Teofil'e de rastgeldiğim zaman bütün naklettiğim bu hatırat başımda şimşek gibi bir devir yaptı. Efendim, kesilen akrabalarım, alıp götürülen hayvanat ve eşyamız hep gözümün önüne geldi. Kendimi kaybettim. Tabanca çekerek üzerlerine ateş etmeye başlamıştım. Teofil beni görerek hemen tanıdı. Üzerime atladı. Bir aralık beni altına almaya muvaffak oldu. Fakat tabanca ile onun da hakkından geldim. Diğer iki kişinin daha yaralandığını işitiyorum. Ama onları tanımıyorum. Kendilerine karşı hiçbir husumetim yoktu. Tabancadan çıkan kurşunlarla (rastgele) yaralanmış olacaklar."[1]

---

[1] Vakit Gazetesi – 13 Mart 1923, Salı – S.3.

Silah Tutkusu

Kan davalarının hüküm sürdüğü tüm toplumlarda olduğu gibi burada da 'şerefli ve saygıdeğer Arnavut erkekleri' kendi işlerini kendileri görüyor; adaleti kendi silahları ile bireysel ve grupsal çıkarları doğrultusunda tesis ediyorlardı. Bunu da ancak 'silahlarıyla' icra edebiliyorlardı. Dolayısıyla bölgede büyük bir 'silah gereksinimi' hissediliyordu. Gereksinim yüzyıllar boyunca varlığını sürdürüyor, 'can korkusu' içinde yaşayan insanlar çeşitli yollardan ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlardı. Bu durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak Arnavutluğun bazı yerlerinde yoğun biçimde hafif silahlar üretiliyordu.

> "Eski zamanlardan beri Kosova Vilayetinin Prizren Sancağından ve Prizren'in 33 kilometre doğu–cenubunda ve Şar dağının doğu eteğinden Üsküp şehrine yedi saat yakınlıkta Kalkandelen kasabası silah yapan bir dârüssınaa (sanayi bölgesi) idi."[1]

Bu bölgede silah imalatının hangi dönemlere dayandığı bilinmiyor ve saptanamıyordu. Buna karşılık yapılan incelemeler sonucunda, çok eski tarihlerden beri Anadolu'da Kalkandelen'de imal edilmiş olan silahlara rastlanıyordu. Nitekim, eskiden beri Kalkandelen'de 300–350 aile tarafından silah imal edildiği biliniyordu.

Kalkandelen'deki silah ustaları en mükemmel ve son model silahları bile taklit edebiliyorlardı. Bunun dışında Arnavutların Çeline, Anadoluluların ise Piştov dedikleri bir silah üretiyorlardı. Bu silah büyük rağbet görüyor, Rumeli'de ve Anadolu'da çok sayıda müşteri buluyordu. Bunlar çakmaklı ve kısa namlulu silahlardı. Dolayısıyla kolaylıkla belde taşınabiliyor, yakın mesafede kullanma olanağı veriyordu. Bunların ayrıca, uzun namlulu olanları da üretiliyordu. Kalkandelen'de imal edilen uzun namlulu 'karanfil' tüfekleri aynı zamanda, en uzun menzilde bile

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.381.

etkili olabiliyordu. Çelineler/Piştovlar Türk işi ve Arnavut işi olmak üzere ikiye ayrılıyordu.

12. Yüzyıl'da silah üretimi konusunda İşkodra, Kalkandelen ile rekabet ediyordu. İşkodra'da üretilen çakmaklılar, Kalkandelen mamüllerine tercih ediliyordu. Zira İşkodra silahlarının namluları Avrupa'dan hazır getiriliyordu. Kalkandelen'de imal edilen silahlarda ise yerli üretim namlular kullanılıyordu.

İşkodralılar kuyumculukta da gelişmiş oldukları için; fildişinden, mercanlı ve gümüş işlemeli, gümüş oturtma kabzalı yatağanlar da yapıyorlardı. Merditalı Tus adıyla şöhret kazanmış bulunan bir kuyumcu İşkodra silahlarına oturtma gümüş işleyerek 15 bin kuruşa satıyordu. Bu meblağ o dönemde küçük bir servet teşkil ediyordu.[1]

18. Yüzyıl'ın sonunda Kalkandelen'de 450 silah dükkânının faaliyet gösterdiği kayıtlara geçmiş bulunuyordu. Bu dükkânlar; namlucu, kundakçı, silici, tüfekçi olmak üzere dört gruba ayrılıyordu. Bunlar kendi uzmanlık alanları dahilinde üretim yapıyorlardı. Sonra üretilen parçalar birbirine monte edilerek, silah ortaya çıkarılıyordu.

Tüfek imalatçıları silahı, genellikle tüccarlara satıyorlardı. Dört bir yandan gelen tüccarlar silah imal edilen tezgahların başında adeta kuyruklar oluşturarak sıra bekliyorlardı. Bu tüccarlar arasında en iyi müşterileri Musullular teşkil ediyordu. Musullu tüccarlar aldıkları silahların üzerine mutlaka Kalkandelen damgası vurduruyorlardı. Böylece Bağdat yöresinde, İran ve Hindistan'da bu silahları yüksek fiyatlarla satıyorlardı. Kalkandelen silahlarında marka yerine 'Hasan' sözcüğü kullanılıyordu. Tüfeğin horozu kaldırılıp namlunun ucundan bakılınca, dipteki 'Hasan' yazısı okunuyorsa, o tüfeğin gerçek bir 'Kalkandelen mamulü' olduğu anlaşılıyordu.

"İki, ikibuçak asır evvel her hafta tüccar, yalnız Anadolu'ya Kalkan-

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.382.

delen'den yirmi yük çakmaklı kaldırırlardı. Haftada yirmi yük... Ayda altı bin, senede yetmişiki bin tüfek eder. Arnavutluğa ve Rumeli'nin başka yerlerine de senede on bin kabul olunsa, sekseniki bin tüfek çıkıp dağıtıldığı anlaşılır."[1]

19. Yüzyıl'ın ilk yarısından sonra çakmaklı tüfekler demode oluyor, yerini şişhaneli tüfekler alıyordu. Bunun üzerine Osmanlı Ordusuna Martin tüfekleri dağıtılıyordu. Hemen ardından Avrupa'dan revolver geliyor, bu kez de Piştovların pabucu dama atılıyordu. Bu durum, sürekli olarak Osmanlı merkezî yönetimi ile çatışan 'mafios Arnavutları' zor durumda bırakıyordu. Zira Arnavutlar, merkezî yönetimin kuvvetleri karşısında boyun eğmek zorunda kalıyorlardı. Ancak aradan 10 yıl geçmişken; 1883 yılında Bayram Gorgoniçe adlı bir Arnavut, Martin tüfeğini taklit etmeyi başarıyordu. Bunun üzerine organize olan Arnavut silah üreticileri, bu kez de sahte Martinler üretmeye başlıyorlardı. Ancak, çakmaklı tüfekler namludan doldurulurken Martinler fişek atıyordu. Arnavutlar bunun da çaresini buluyorlardı. Eskiden sadece barut aldıkları Sırbistan'dan bu kez de boş fişek getirtmeye başlıyorlardı. Böylece 'kovan dolduruculuk' adıyla yeni bir meslek ortaya çıkıyordu. İbrahim usta Ramko adlı bir silah imalatçısı, Kalkandelen malı taklit Martinlerinin mekanizmasının yan tarafına tuğra basarak yazı yazıyordu. Ne var ki Abdurrahman Balize adlı bir tüccar, taklit Martinleri Şam'da satarken yakalanıyor ve bu silahların Kalkandelen'de üretildiğini itiraf ediyordu. Böylece, son derece sıkı önlemler alınıyor, taklit Martinler artık Arnavutluk dışına çıkarılamıyor, sadece bölgede kullanılıyordu.

1897 yılında Mavzer silahları üretilmeye başlanınca, Osmanlı Ordusu'nda Martin silahları bir kenara bırakılıyordu. Zira Mavzer daha modern bir silahtı. Ne var ki Arnavutların elinde Martinler bulunuyordu. Bu nedenle Osmanlı merkezî kuvvetleriyle girdikleri çatışmalarda Ar-

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.382.

navutlar pek varlık gösteremiyor, boyun eğmek zorunda kalıyorlardı.

Arnavutlar, Mavzer'i de taklit etmek için uğraşıyor, fakat başaramıyorlardı. Unutmamak gerekir ki Arnavutluk, Akdeniz'de uzun bir sahile sahip bulunuyordu. Arnavutlar bu olanağı, silah kaçakçılığı yaparak değerlendiriyordu. Üstelik kaçakçılığı örgütlü ve sistemli bir düzen içinde gerçekleştiriyor, aldıkları silahları muntazam bir şekilde iç kesimlere, dağlık bölgelere naklediyorlardı. Ancak kısa bir süre sonra, silah kaçakçılığında da güçlükler baş gösteriyordu. Bunun üzerine Arnavutlar, daha vahşice bir çözüm buluyorlardı.

> "Bu mavzer iştiyakı birtakım soysuzlara Osmanlı erlerini öldürerek elinden silahlarını almak hırsını verdi. Öyle zaman oldu ki iki kişi gidecek yere, kurulacak bir pusuya düşerek ellerindeki silahları kaptırmamak için birkaç misli fazla asker göndermek mecburiyeti hasıl oldu."[1]

Kısacası Arnavutlar, gereksinim duydukları silahları elde edemeyince bu kez de, Osmanlı askerlerini ve kolluk kuvvetlerini öldürerek ellerindeki silahları almaya başlıyorlardı. Bu da bölgede asayişsizliğin alıp başını gitmesi anlamına geliyordu. Arnavut zorbalar bununla da yetinmiyorlardı. Osmanlı merkezî yönetimi ve otoritesi zayıfladıkça yerel Arnavut zorbaları giderek mütecavizleşiyorlardı. Artık gereksinim duydukları silahları, Osmanlı asker ve zaptiyelerini öldürerek elde etmekle de yetinmiyor, Osmanlı Ordusu'na ait cephanelikleri basarak temin ediyorlardı. Nitekim umursamazlıkları o dereceye varıyordu ki, Arnavut zorbalar çarşıda–pazarda omuzlarına astıkları Osmanlı silahlarıyla dolaşıyor, bunu gören Osmanlı kolluk kuvvetleri ise sadece seyretmekle yetiniyor, duruma müdahale edemiyorlardı...

Kan davalarının son derece yaygın olduğu Arnavutluk'ta insanlar, başlarına az sonra gelebilecek her türlü felâketi hesaba katarak yaşamak zorunda kalıyorlardı. Bu nedenle, elleri sürekli tetikte bekliyorlar-

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.384.

dı. Öldürülmek tehlikesi karşısında kendilerini savunabilecekleri yegane araç olan silahlarını sürekli ellerinin altında bulunduruyorlardı. Bu da Arnavutluk Mafios Toplum Yapısı'nın pekişmesine ve bir girdap gibi toplumu adeta içine çekmesine neden oluyordu.

Bir yandan 'geniş aile, kabile, aşiret' düzeni içinde 'ayrıcalıklı yerel güç odaklarının' belirleyici otoriteyi teşkil etmesi ve kan davalarının insanları 'grup içi silahlı dayanışmaya' sokarak 'örgütlü–örfî/geleneksel yaşam tarzına' zorlaması... Diğer taraftan da merkezî yönetimin, merkezî otoriteyi egemen kılarak yerelde varlığını hissettirmeye çalışması... Yerel–merkez çatışması bağlamında geniş kapsamlı sosyal komplikasyonlar doğuruyor, mafios oluşumlara daha fazla elverişli bir zemin hazırlıyordu.

Merkezî yönetim, genel hukuk ilkeleri çerçevesinde merkezî otoriteyi tesis etmek için mücadele verirken; yaygın kan davaları ile buna bağlı silahlanma, yasadışı olayların ve yaşam tarzının yaygınlaşarak etkinlik kazanmasına neden oluyordu. Kan davaları ve silahlanma olgusu yerel çevrede yasal güvenliği yok edip kenara iterken; bireysel ve örgütlü suç işlenmesine uygun bir ortam oluşturuyordu. Böylece Arnavutluk'ta 'başkaldırı', 'yasadışılık' ve 'suç' kavramları adeta anlamını yitirerek sıradanlaşıyordu. Dahası... Toplumsal bakımdan genel kabul gören bir davranış biçimine dönüşmekle kalmıyor; yüceltiliyor, onurlandırılıyor, idealize ediliyordu.

Kan davalarının Arnavutluk'ta kapsamlı bir 'suç geleneği' oluşturması kaçınılmaz ve doğal bir sonuç konumunda bulunuyordu. İnsanların büyük bir bölümü ya yasal kovuşturmadan ya da 'öç almak hakkı' bulunan düşmanlarından yakasını kurtarabilmek için 'firarda' yaşıyor, yani kaçak bir yaşam sürdürüyorlardı. Bu 'kaçak yaşam' ise yine 'kolayca suç işlenmesine elveren' bir zeminde hayat buluyordu. Zira o andan itibaren diğer gereksinimler, yeni suçlar işlenerek karşılanabiliyordu. Böylece Arnavutluk'ta tam anlamıyla bir 'suç düzeni' kuruluyor, sıradanlaşan 'suç olgusu' bir yandan 'ayrıcalıklı yerel güçlerin otoritesiyle' bütünleşi-

yor, diğer taraftan örfî/geleneksel sosyal örgütleri 'suç örgütü' haline dönüştürüyordu. Bunun sonucunda ortaya etkili ve ödünsüz bir mafios anlayış/oluşum çıkıyordu.

Unutmamak gerekir ki Dokakin Kanunu'nun sistematize ederek adeta bir 'düzene' dönüştürdüğü kan davası oluşumları; Arnavutluk'taki suç düzeninin temel dinamiğini oluşturuyordu. 'Suç düzeninin' ana yapılanmasını aile/geniş aile teşkil ediyor; kabile ve aşiret yapılanması bu düzenin sosyal hiyerarşisini örgütlüyordu. Bu sosyal yapılanma/hiyerarşi; yasal unsurlarla yasadışı unsurların örtüşüp bütünleşmesine neden oluyordu. Kısacası her ailede veya aşirette birkaç eşkıya, suç çetesi mensubu veya merkezî otoriteye karşı çarpışan asiler bulunuyordu. Bu fiili durum kaçınılmaz olarak 'ayrıcalıklı güç odaklarının' şemsiyesi altında oluşuyor; Kovent üyeleri, reisler, beyler de 'suç ortağı' durumuna sokuluyordu. Arnavut sosyal yapılanması içinde en uçtaki sıradan bireyden en tepedeki 'ayrıcalıklı yerel otoriteye' kadar tüm 'grup mensupları' en azından 'bilip de konuşmamaktan', eyleme fiilen katılmaya kadar her boyutta 'suç düzenine' uyum sağlıyor, belirli oranlarda suça iştirak ediyorlardı.

'Suç düzeninin' zorladığı iç hiyerarşik yapılanma, kaçınılmaz olarak iç dayanışmayı da pekiştirerek örfî/geleneksel esaslar çerçevesinde hükümlere bağlıyordu.

Her şeyden önce 'yerli–yabancı' ikilemi Arnavutluk'ta son derece temel bir ayırım ölçeği sayılıyor, bu ayırım keskin bir şekilde ortaya konuyordu. Aile, kabile veya aşiretten olmayanların –kim olurlarsa olsunlar– yabancı kabul edilmesi, doğal bir davranış biçimi sayılıyordu. Bir 'grup mensubunun' gruptan olmayanlarla iletişim kurması, elbette ki mümkün olamıyordu. Zira grup mensupları, yaşamsal birçok sırrı paylaşıyor, bu sırların yabancılara/gruptan olmayanlara ifşa edilmesi ihtimali büyük rahatsızlık nedeni oluyordu. Bu nedenle bir yerlinin bir yabancı ile 'sözlü iletişim kurması' bile onun, potansiyel bir hain olması varsayımını doğuruyor, bu varsayım ise onun 'hain muamelesi' görme-

sine yol açıyordu. Grup içinde çevreden gelen bu 'doğal denetim' baskısı, kaçınılmaz olarak grubun daha da içe kapanmasına, dış dünya ile irtibatını kesmesine zemin hazırlıyordu. Bu 'genel davranış' bir başka oluşuma yol açıyordu. Dış dünya ile iletişim kurulması kaçınılmaz olarak o grubun 'ayrıcalıklı otoritesinin' tekeline geçiyordu. Böylece 'ayrıcalıklı güç odağı' grup ile dış dünya arasında bir 'darboğaz' oluşturuyor 'iletişimi' tekeline alarak hem ayrıcalıklarını hem de otoritesini pekiştiriyordu. Nitekim pekişen otorite grup içindeki disiplini daha da katılaştırarak 'müstebit/mutlak' bir niteliğe ve karaktere bürünüyordu.

Sicilya Mafios Toplum Yapısı'nı besleyen ilkeler ve davranış biçimleri arasında önemli bir yer tutan 'Omerta', yani 'susma kuralı/kanunu' Arnavutluk'ta aynı katılıkla ve –adeta– doğuştan kazanılan bir refleks şeklinde uygulanıyordu. Mafios davranış biçimleri/ilkeleri arasında en çarpıcı olanlarından Omerta kuralı/kanunu, sadece Arnavutluk Mafios Toplum Yapısı zemininde değil; Osmanlı Mafios Toplum Yapısı'nın tüm unsurları tarafından da aynı iştah ve etkinlikle benimsenerek uygulanıyordu. ('Kol kırılır yen içinde yasası' diye adlandırdığımız bu mafios davranış biçimi/ilkesi ilerde kapsamlı bir yaklaşımla ele alınarak irdelenecek. Zira bu ilke, geçmişten günümüze 'genel davranış/refleks' karakterine dönüştüğü için 'susma kuralı' yerel çerçevede değil, genel çerçevede irdelenmesi gereken bir konu durumuna gelmiş bulunuyor. – M. Çulcu)

Bir yandan 'geniş aile, kabile, aşiret' zemininde meydana gelen feodal yapılanma; diğer taraftan 'kan davası–silah tutkusu' ekseninde oluşup etkinlik kazanan 'yerel suç düzeni', kaçınılmaz olarak 'merkez–yerel çatışmasını/zıtlaşmasını' da tırmandırıyordu. Bu tırmanış, tarihin eski dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı egemenliğinden sonra da devam ediyordu. Görünürde siyasî nedenlere dayanan ve tırmanarak büyük boyutlara ulaşan merkez–yerel çatışması çoğunlukla 'isyan–ayaklanma–başkaldırı' şeklinde ortaya çıkıyor, böyle de adlandırılıyordu. Oysa her 'isyan–ayaklanma–başkaldırı' özde 'mafios bir karakter' taşı-

yordu. Daha kapsamlı bir yaklaşımla/değerlendirmeyle her 'isyan–ayaklanma–başkaldırı' merkezî otorite/merkezî yönetim karşısında –çoğunlukla ayrıcalıklı–yerel güç odaklarını kuvvetlendiriyor, yerel güç odaklarının otoritesini tekelleştiriyor, merkez karşısında yerel güç odaklarını yasal–yasadışı olmasına bakılmaksızın 'hükmî şahsiyet' konumuna getiriyordu. Bu durum, Osmanlı merkezî otoritesinin Arnavutluk'a egemen olmaya başlamasıyla birlikte kendini gösteriyordu.

Merkez–Yerel Çatışmasında Devlete Karşı Beyler

Osmanlı merkezî otoritesi 14. Yüzyıl'ın sonundan itibaren kendisini Arnavutluk'ta da etkin bir biçimde hissettirmeye başlıyordu. Zira Osmanlılar, o tarihlere kadar Balkanlarda hızla yayılıyor; Bulgaristan, Makedonya ve Epir yaylalarını ele geçirerek, komşu olmaya başladığı Venedik ile kapsamlı bir rekabete girişiyorlardı.

Bu sırada Arnavutluk'ta otoriteyi yerel güç odakları ellerinde bulunduruyordu. Bu güç odakları ise iki hanedanın/geniş ailenin şemsiyesi altında toplanmış bulunuyordu. Bu iki Arnavut ailesinden birini Thopialar (Topiyalar), diğerini de Balshalar (Balşalar) teşkil ediyordu. Muzakalar, Dokakinler, Arainitiler vs., gibi diğer aileler de bu iki güçlü hanedanın koruması altında varlıklarını sürdürüyorlardı. Bunlar yasallık ilişkileri içinde bulunuyorlardı.

Arnavut beylerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmesi 1384 yılından itibaren vasallık şeklinde başlıyordu. Bu tarihte Balsha hanedanı ile şiddetli bir çatışmaya giren Thopia ailesi, güçsüz duruma düşüyordu. Bundan yararlanan Osmanlı akıncıları Thopiaların topraklarına giriyor ve Durres (Draç) Vilâyetini işgal ediyorlardı. Bu-

nun üzerine Charles Thopia, Osmanlı egemenliğini kabul ederek vasallığı benimsiyordu. Bundan itibaren bir yıl sonra, 1385 yılında Osmanlı orduları ile Balshalar Savra Savaşında karşı karşıya geliyorlardı. Sonunda Balshalar da Osmanlı vasallığını kabul etmek zorunda kalıyorlardı.[1]

Her iki hanedanın da Osmanlı egemenliği altına girmesiyle birlikte; Arnavutluk'taki vasallık düzeni de çöküyordu. Yani, o zamana kadar Thopialar ile Balshaların otoritesi altında bulunan diğer beyler; vasallık ilişkilerini sona erdirerek bağımsız hareket etmeye başlıyorlardı. Bu beyler Osmanlı yönetimi ile bağımsız vasallık anlaşmaları yapıyorlardı.

Vasallık düzeni 1385 yılından 1415 yılına kadar devam ediyor; fakat, merkez–yerel çatışması bağlamında sorunlar bitmek bilmiyordu. Bu nedenle Arnavutluk'ta huzur ve barış bir türlü sağlanamıyordu.

Nitekim Osmanlı vasallığına geçtikten üç yıl sonra, 1387 yılında Charles Thopia, vasallık yükümlülüklerini yerine getirmeyi reddediyordu. Bu yükümlülükler vergi ve asker vermek hususlarından oluşuyordu. Kaldı ki Venedikliler de Arnavut beylerini Osmanlı merkezî yönetimine karşı kışkırtıyorlardı. Ancak bu başkaldırı fazla uzun sürmüyor; 1388 yılında Charles Thopia ölüyor ve Thopialar etkinliklerini kaybediyorlardı.

Unutmamak gerekir ki, Osmanlı yönetimi vasallık döneminde Arnavutluk'ta sürekli ordu bulundurmuyor, karargâh ve garnizonlar kurmuyordu. Osmanlılar Makedonya'daki askerlerini Arnavutluk'a sevketmekle yetiniyorlardı. Yine bu dönemde Arnavutluk, Venedikliler ile Osmanlılar arasında bir rekabet alanı haline geliyordu. Her iki taraf da kendi yanında yer alan Arnavut aileleri, hasımlarına karşı yönlendirerek kullanıyorlardı. Bu arada güçlü Arnavut aileleri ile zayıf aileler arasında vasallık mücadelesi de sürüyordu. Osmanlılar bu mücadaleyi kendi çı-

---

[1] Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk, Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi – Dr. Nuray Bozbora – Boyut Kitapları – Boyut Matbaacılık – İst. 1997 – S.83.

karları doğrultusunda yönlendirmeye çalışıyorlardı. Örneğin; Balsha ailesinin reisi 2. Georg Balsha Osmanlılara karşı bir Balkan ittifakı kuruyordu. Muzakalar bu ittifaka katılıyordu. Fakat Dukakinler, Balkan ittifakına karşı Osmanlı vasallığını kabul ediyordu. Ancak 1389 yılında meydana gelen Kosova Savaşı'nı Osmanlılar kazanınca Balkan ittifakı da çözülüyordu.

Bununla birlikte Osmanlı merkezî otoritesi yine de Arnavutluk üzerinde tam anlamıyla tesis edilemiyordu. Zira 1402 yılında Sultan I. Bayezid, Ankara Savaşı'nda yeniliyor ve Osmanlı merkezî otoritesi büyük bir zaafa uğruyordu. Bunun üzerine birçok Arnavut beyi/beyliği Venedik vasallığına geçiyordu. Buna karşılık Sultan I. Mehmed'in 1404 yılında tahta çıkmasından sonra Osmanlı yönetiminin güçlenerek merkezî otoriteyi yeniden tesis etmeye başlaması Arnavutluk'u da derinden etkiliyordu. Zira bu kez Osmanlı merkezî yönetimi Arnavutluk sorununa kökten çözüm bulmak amacıyla, 'işgalci' bir anlayışla yaklaşıyordu. Nitekim Arnavutluk'un yönetimi bu kez vasallıkla değil, doğrudan ele alınmaya başlanıyordu. Buna bağlı olarak 1415 yılında Durres (Draç) yakınlarındaki Kruja/Kruya'da ilk kez bir Osmanlı garnizonu kuruluyor ve Arnavutluk, Osmanlı askerleri tarafından fiilen işgal ediliyordu. Bunun bir devamı olarak 1417 yılından itibaren Vlora (Avlonya), Kanina, Berat, Gjirokastra, Delvina, Parmet ve Konica gibi, özellikle Güney Arnavutluk'taki yerleşim birimlerinde Osmanlı garnizonları kurularak sürekli asker bulunduruluyordu. Buna karşılık Kuzey Arnavutluk vasallık durumunu muhafaza ediyor ve bu durum 1430'lu yıllara kadar devam ediyordu.

Osmanlı merkezî yönetimi, Arnavutluk'u fiilen ele geçirmeye başladıktan sonra; tam egemenlik tesis edilen yerlerde timar, zeamet ve has sistemini kurarak yazımına başlıyordu. Başlangıçta Güney Arnavutluk'ta yapılan timar yazılımı o denli büyük sorunlar çıkarmıyordu. Ancak Orta, özellikle de Kuzey Arnavutluk'ta timar sistemine geçilmesi önemli sorunların ve çatışmaların patlak vermesine neden oluyordu. Zira; ti-

mar yazılımı sırasında eski feodal beyler, büyük toprak ve güç kaybına uğruyorlardı. Onların toprakları, yeni gelen galiplerin yararlanmasına açılıyor, eski feodaller bir kısım haklarından feragat etmek zorunda bırakılıyorlardı.[1]

Bu durum, bazı Arnavut beylerinin yeni egemenlere ve Osmanlı otoritesine başkaldırmalarına yol açıyordu.

Ayaklanmaların ilki 1432 yılında meydana geliyordu. Ayaklanma feodal beylerden George Arianite'nin liderliğinde başlıyordu. Arianite topraklarının elinden alınarak timar arazisine dönüştürülmesine karşı, köylüleri de saflarına katarak harekete geçiyordu. İsyancılar Arianite'nin topraklarında görevlendirilen Sipahilerin bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da kovalayarak, kaçırıyorlardı. Bu isyanı bastırmak üzere askerî harekat başlatan Osmanlı Sancakbeyi Ali Evrenos Bey duruma hakim olmaya çalışırken, bölgedeki diğer beylerin liderliğinde patlayan ayaklanmalar birbirini izliyordu.

> "... Depe Zenebissi liderliğinde Gjirokastra köylüleri, Anderas Thopia liderliğinde Durres bölgesi köylüleri, Nicholas Dukagjin liderliğinde dağlı köylüler ayaklanmışlardır."[2]

Ayaklanmalar Orta Arnavutluk'ta başlıyor, Georg Arianite'nin çağrısı ile kuzeye de hızla yayılıyordu. Kuzeyli Himera ve Laberia köylüleri topluca asilere katılıyorlardı. Bu ayaklanmaları, 1434 yılında yeni bir isyan izliyordu. Bu kez de bölgenin en güçlü hanedanlarından olan Kastriotalar ayaklanıyordu. Ancak Osmanlı merkezî yönetimi bu sırada sorunlarını çözümlemiş ve otoriteyi yeniden tesis etmiş bulunuyordu. Nitekim Sultan 2. Murad Arnavut beylerinin başkaldırısına karşı bölgeye güçlü bir ordu gönderiyordu. Bu ordu 1435 yılında Kastriotaları, 1436 yılında ise Arianiteleri yenerek, bölgedeki ayaklanmaları geniş çapta bastırıyordu.

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. –S. 88.

[2] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.88.

Ne ki Sultan 2. Murad yerel güç odaklarının başkaldırılarını sadece askerî güç kullanarak bastırmakla yetinmiyordu. Aynı zamanda, sorunları barışçı yöntemler uygulayarak da çözümlemeye çalışıyordu. Bu yöntemlerin başında ise tıpkı; Normanların Sicilya'daki Müslümanlara yaptığı gibi, onları kendi içlerinde ve kimliklerini muhafaza etmekte serbest bırakarak Osmanlılaştırmak uygulaması geliyordu.

Yerel beylerin timar yazılımı nedeniyle başkaldırdıklarını gören Osmanlı yönetimi, timâr sistemini yerleştirmekte yine de ısrarlı davranıyor, ödün vermiyordu. Nitekim, kuvvet kullanarak isyanları kontrol altına alıyor, beyleriyle birlikte hareket eden köylüleri sindiriyordu. Ancak yönetim, bu ayaklanmalardan sonra yeni bir uygulama başlatıyor; yerel Arnavut beylerini eski topraklarının timar sahipliğine getiriyordu. Böylece eski feodal derebeyleri, yeni Osmanlı düzeninin makbul seçkinleri haline geliyorlardı. Bu uygulamalar bir yandan merkezî otoriteyi bölgede etkinleştiriyor; diğer taraftan bölgede Müslümanlaşma eğilimini yaygınlaştırıyordu. Fakat yine bu uygulama, bir taraftan da yerel güç odaklarını hem 'ayrıcalıklı' konuma getiriyor, hem de meşrulaştırarak otoritelerini pekiştiriyordu. Yerel beyler artık daha saygın bir konuma yükselmiş bulunuyorlardı. Mesele bununla da sınırlı kalmıyordu. Osmanlı timarlı sipahilerine dönüşen Arnavut feodal güç odakları, bir yandan Osmanlı devlet kurumlarıyla bütünleşiyor, diğer taraftan Osmanlı askerî ve idarî katmanlarında ciddi etkinlikler sağlayarak nüfuz kazanıyorlardı. Bu etkinliklerin türünü yansıtması bakımından hemen kaydetmek gerekir ki; bir dönem Osmanlı yönetimini elinde bulunduran 'çar rükn–ü Bektaşiyye' (Ocağın dört Ağası), Köprülü ailesi ve Patrona Halil Arnavut kökenli Osmanlılar arasında yer alıyor, Osmanlı tarihinde iz bırakıyordu. Kaldı ki, Osmanlı yönetiminde etkili olan Arnavut kökenli Sadrazamlar, hayli uzun bir liste oluşturuyordu:

"Mareşal Fevzi Çakmak'ın o zaman işaret ettikleri Arnavut ırkına mensup Türk Veziriâzamları şunlardır:

Adı	Tayin Tarihi H.	Sadrazamlık Müddeti
Gedik Ahmet Paşa	329	7 sene (idam olundu)
Davut Paşa	888	14 sene
Damat İbrahim Paşa	930	13 sene (idam olundu)
Ayas Mehmet Paşa	942	2 sene
Lütfi Paşa	945	3 sene
Rüstem Paşa	951	15 sene (idam olundu)
Damat Kara Ahmet Paşa	960	2 sene (idam olundu)
Semiz Ahmet Paşa	987	6 ay (idam olundu)
Sinan Paşa	988	7 sene
Ferhat Paşa	999	14 ay (idam olundu)
Yemişçi Hasan Paşa	1010	2 sene
Hasan Paşa	1030	6 ay
Hasan Paşa (Merre)	1032	7,5 ay (idam olundu)
Tabanı Yassı Mehmet Paşa	1040	5 sene (idam olundu)
Kara Mustafa Paşa	1049	5 sene 3 ay (idam)
Kara Murat Paşa	1059	18 ay
Tarhoncu Ahmet Paşa	1062	9,5 ay
Köprülü Mehmet Paşa	1066	5 sene 3,5 ay
Köprülüzâde Fadıl Ahmet Paşa	1072	15,5 ay
Köprülüzâde Mustafa Paşa	1101	2 sene 3 ay (şehit)
Arabacı Ali Paşa	1102	7 ay (idam olundu)
Amcazâde Hüseyin Paşa	1108	5 sene
Daltaban Mustafa Paşa	1114	4 ay (idam olundu)
Köprülüzâde Numan Paşa	1112	63 gün
Hacı Halil Paşa	1128	13 ay
Memiş Paşa	1123	40 gün
Mustafa Naili paşa	1269	2 sene

* Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet – Yazan Süleyman Külçe – İzmir, 1944 – S.71, 72.

Osmanlı merkezî yönetiminde görev alarak nüfuz sağlayan ve yerel ehlâk–yerel hukuk kuralları doğrultusunda hem devlet içinde, hem de İmparatorluğun başkentinde örgütlenme olanağı bulan Arnavut kökenli devlet adamları örfî/geleneksel yaşam tarzını ve bu yaşam tarzını düzenleyen 'yerel ilkeleri' İmparatorluk geneline yayma olanağı buluyorlardı. Bunun da ötesinde 'ayrıcalıklı yerel güç odaklarına' dayanan 'yerel yönetim anlayışını' İmparatorluğun yönetim anlayışı ile özdeşleştiriyor, bir bakıma devlet içinde ayrı bir devlet modeli oluşturuyorlardı. Bu anlayış ise özde Mafios Toplum Yapısı'nı besliyor, bu yapının güç ve otorite odaklarını İmparatorluk üzerinde ipotek koyacak bir konuma yükseltiyordu.

Kaldı ki Osmanlı devletinin en parlak döneminin başlangıcı sayılan 15. Yüzyıl boyunca merkezî yönetimi uğraştıran ve merkezî otoriteyi şiddetle sarsan İskender Bey de bir Arnavut; hatta bir Kastriota Beyi idi.

Yerel Gücün Çeyrek Yüzyıllık Direnişi

Koşullar ne olursa olsun şurası da muhakkak ki feodal Arnavut beyleri; Osmanlı merkezî otoritesi karşısında baş eğmeyi, yerel 'onur, gurur, namus ve şeref' anlayışı ile bağdaştıramıyorlardı. Bu nedenle de başkaldırmak, eskiden olduğu gibi bağımsızlıklarını sağlamak ve bölgede kendi 'yerel otoritelerini' yeniden tesis ederek alternatifsiz kalmak amacıyla fırsat kolluyorlardı. Nitekim bu fırsat 1444 yılında ellerine geçiyor; yerel Kastriota hanedanının son beyi olan İskender Bey, 'onurlarını ve şereflerini' korumak konusunda Arnavut beylerine önemli bir imkân hazırlıyordu.

İskender Bey'in gerçek adı Georg Kastriota idi. Bir dönem Osmanlı merkezî otoritesine karşı başkaldıran beyler arasında yer alan Emathia Beyi Jean Kastriota'nin oğlu idi. Sultan 2. Murad'ın Epir yaylasına girerek egemenlik tesis ettiği sırada kendisine yıllık belirli bir vergi ödemeyi kabul etmekle kalmayan Jean Kastriota, aynı zamanda dört oğlunu da Osmanlı Padişahı'na rehin vermeye mecbur oluyordu. Jean Kastriota'nın dört oğlundan üç'ü çocuk yaşlarda vefat ediyordu. En küçüğü olan Georg Kastriota ise hayatta kalıyordu. Georg Kastriota güzel bir yüze, güçlü, kuvvetli bir yapıya, sağlam bir karaktere ve parlak bir zekaya sahip bulunuyordu. Bu nedenle Padişah kendisini beğenerek yanına alıyordu. Georg Kastriota sünnet ettirilerek Müslüman oluyor; Makedonyalı Büyük İskender'i anımsattığı için de kendisine İskender adı veriliyordu.[1]

Kaldı ki bazı kaynaklara göre 'içoğlanı yapılan'[2] İskender Bey savaşlarda Büyük İskender'i aratmayacak yiğitlik ve kahramanlık gösteriyordu.

Ne var ki her şey yolunda gitmiyordu. İskender Bey'in babası Jean Kastriota vefat ediyordu. Daha önce de kardeşleri ölmüş olduğu için, Emathia Prensliği miras yoluyla İskender Bey'e kalmış bulunuyordu. Nitekim İskender Bey de Sultan 2. Murad'a başvurarak Akçahisar-Kruya Sancakbeyi olarak atanmasını istiyordu.[3] Ancak Sultan/Halife Emathia'ya bir vali tayin ediyordu. İskender Bey'i ise devamlı savaşlara sevkederek oyalıyor, bölgeden uzak tutuyordu. İskender Bey ise bu durumu hazmedemiyor, Osmanlı yönetimine ihanet etmek ve sırtından vurmak için fırsat kollamaya başlıyordu. Bu fırsat ise Macaristan Seferi sırasında eline geçiyordu. Osmanlı Ordusu seferde yenilgiye uğruyor; 29

---

[1] Devlet–i Osmaniye Tarihi – Müellifi Hammer, Mütercimi Mehmed Ata – İstanbul, 1329– C.2, S.239.

[2] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.90.

[3] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.91.

yaşındaki Georg Kastriota Niş sahrasında ordudan firar ediyordu. Ancak kaçmadan önce Reis–ül küttâb'ın boğazına yatağanını dayayarak; Kruya, Türkçe adıyla Akhisar kalesinin ve bu kaleye bağlı toprakların İskender Bey'e ait olduğuna dair, oradaki Vali'ye hitaben kaleme alınmış bir belge imzalatıyordu. Bu belgeyi aldıktan sonra da Reis–ül küttâb'ı öldürüyordu. O artık yeni Epir Beyi konumunda bulunuyordu.[1] İskender Bey, Osmanlı Ordusu'ndan firar ederken, yanına Hıristiyan olan yeğeni Hamza'yı da alıyordu. Bu olay 10 Teşrînisânî 1443 günü cereyan ediyordu.

İskender Bey Enderun'da eğitim görmüş, gayet iyi yetiştirilmiş, üst düzeyde askerî bilgiye sahip, yiğit, gözüpek ve zeki bir 'Osmanlı Beyi' idi. Özellikle yüksek bir kurmay yeteneğine sahip bulunuyordu. Buna bir de firar ettikten sonra sığındığı elverişsiz, sarp ve gerilla savaşına son derece elverişli Arnavutluk arazisi eklenince İskender Bey'in işi hayli kolaylaşıyordu.

İskender Bey Osmanlı Ordusu'ndan kaçarken beraberinde 300 adamını daha götürüyordu. Bir hafta sonra Adriyatik sahilindeki Debre yakınlarına ulaşıyor; Drina nehri ile deniz arasında uzanan dağlara sığınıyordu. Bu sırada 300 kadar Debre dağlısı da kendisine katılıyordu. Kastriota adamlarını bir ormana gizliyor, kendisi Kruya'ya gidiyordu. Burada, Reis–ül küttâb'dan aldığı belgeyi Vali'ye veriyordu. Vali de şehrin anahtarlarını kendisine teslim ediyordu. İskender Bey, Debre ormanında gizlediği 600 adamını gece, gizlice şehre sokuyordu. Böylece, uykudaki Türk askerleri o gece boğazlanıyor, tümü katlediliyordu.[2]

Kaledeki muhafızların öldürülmesi kısa zamanda, çevredeki kasabalarda duyuluyor ve buralarda yaşayan Türklerin katledilmesi için adeta bir işaret niteliği taşıyordu. Çevrede kan gövdeyi götürüyordu.

İskender Bey stratejik bir savunma merkezi konumunda bulunan

---

[1] Hammer – Age. – C.2, S.241.

[2] Hammer – Age. – C.2, S.241.

Kruya kalesini kendisine karargâh yapıyor; tahkim ederek Osmanlıların üzerine gelmesini bekliyordu. Ayrıca; Makedonya–Epir güzergâhı üzerindeki derbende iki bin adamını yerleştiriyordu. Eski Osmanlı kumandanı bununla da kalmıyordu. Dağların kuzey kesimlerine ve Debre'ye gidiyor, Kruya'ya dönerek Epir şehirlerinde yaşayan tüm akrabalarını bir toplantıya çağırıyordu. Kız kardeşlerinin çok sayıdaki oğulları (yeğenleri) ile enişteleri başta olmak üzere tüm akrabaları bu toplantıya katılıyordu. Bunlara paralel olarak her taraftan tam teçhizatlı askerler geliyor ve sayısı 12 bini aşıyordu. Bu sırada İskender Bey'in yardımcılıklarını da yine yeğenleri Hamza ile Moses Golento yapıyordu. Kastriota, bu kuvvetlere dayanarak Epir'de Türklerin kontrolünde bulunan şehirleri ele geçirmek üzere harekete geçiyordu. Nitekim, Moses Petrella kalesindeki Osmanlıları esir ediyor; fakat Kastriota bunların canına ilişmeden, hudut dışına çıkarılmalarını istiyordu. Kendilerine at ve gerekli malzemeleri vererek kolaylık gösteriyordu. Onun olumlu davranışı, diğer kalelerdeki Osmanlılar bakımından örnek oluşturuyordu. Bunun sonucunda Stelusia direnmeden teslim oluyordu. Çok kısa bir süre içinde Sfetigrad hariç, Epir'de Türklerin kontrolünde hiçbir yerleşim birimi kalmıyordu.

Böylece İskender Bey, babasının tüm mirasını ele geçirmiş bulunuyordu. Bu sırada Hunyad, Balkan derbentlerini aşarak Trakya'ya giriyordu.

İskender Bey, artık etkinliğini ve otoritesini daha da yaygınlaştırarak, bütün beyleri ve hanedanları çevresine toplamak istiyor; hem gücünü arttırmayı, hem de otoritesini yaygınlaştırmayı amaçlıyordu. Bu amacını gerçekleştirmek için de Kruya ve İşkodra'ya eşit uzaklıktaki bir liman şehri olan Alesio'da bir toplantı düzenliyordu. Bu toplantıya Arnavutluk'un seçkin hanedanlarının temsilcilerini davet ediyordu. Toplantıya Aous nehrinden Ambracius Sinus körfezine kadar güney Arnavutluk'a egemen olan Ariantites Thopia katılıyordu. Oğulları ile birlikte Draç'a kadar Kuzey Arnavutluk'a hükmeden; Arianites'in kardeşi And-

rea Thopia geliyordu. Büyük lüğünden ve genişliğinden çok, güzelliğiyle bilinen Kruya ile Alesio arasındaki araziyi elinde ve yönetimi altında bulunduran Georg Strezius Balsh da İskender Bey'in davetine olumlu yanıt veriyordu. Ayrıca Mosaki ve Dokakin ailelerinin reisleri ile Dania kalesinin hakimi Lukas Zaharias, Drivanto Beyi Mesud, Pierre Span ile oğulları da hazır bulunuyorlardı. Karadağ Beyi Etienne Czernovetcth de toplantıya katılıyordu.

Yapılan görüşmeler sonucunda beylerin hepsi; İskender Bey'i oybirliğiyle reis seçiyorlardı. Bu ünvanın karşılığı olarak da kendisine her yıl belirli bir vergi ödemeyi kabul ediyor, bağlılık gösteriyorlardı. Beylerin silahlı adamları birleşince ortaya 3 bin süvari ile 7 bin piyadeden oluşan güçlü bir ordu çıkıyordu. İskender Bey Debre'ye giderken, Osmanlılara karşı direnmek amacıyla silahlı güçlerini geliştiriyor ve savaş hazırlıkları yapıyordu. Zira bu sırada Ali Paşa, 40 bin kişilik bir ordu ile üzerine geliyordu. İskender de 15 bin kişilik bir kuvvetle karşı koymaya hazırlanıyordu. Nitekim 1443 yılında meydana gelen çatışma sonucunda İskender Bey, Osmanlı Ordusu'nu pusuya düşürüyor; bu çatışmada 22 bin Osmanlı askeri can veriyordu.

İskender Bey'in Osmanlılarla yaptığı savaşlar bununla bitmiyordu. Nitekim önce Firuz Paşa'yı kendi elleriyle öldürüyor, sonra da Mustafa Paşa'yı yenilgiye uğratıyordu. Böylece Osmanlı kuvvetleri Epir'den çekilmek zorunda kalıyordu. İskender Bey hemen ardından, Dania Beyinin arazisine giren Venediklilerle mücadele etmek zorunda kalıyordu. Ancak Mustafa Paşa yeni bir Osmanlı kuvvetiyle üzerine gelince zorda kalan İskender Bey, Venedik askerini savaş meydanında bırakarak ağır bir yenilgiye uğruyordu.

> "...yalnız yetmiş iki Türk ile onbeş alem galibin eline düştü. Fakat bunların arasında bizzat Mustafa ile diğer on mütemeyyiz Türk var idi. Pâdişâh bunları yirmibeş bin duka mukabilinde kurtardı."[1]

---

[1] Hammer – Age. – C.2 – S.245.

Sultan 2. Murad, tüm bu yenilgilerin intikamını almak üzere bizzat kendisi 100 bin kişilik bir ordu ile İskender Bey'in üzerine gidiyordu. 14 Mayıs 1449 günü Debre ile Kruya arasında yer alan Sfetigrad surlarının önüne geliyordu. Hemen ardından Debre'yi kuşatıyordu. Osmanlılar bu iki kaleyi de ele geçiriyorlardı. Sefer, Sultan 2. Murad'a 20 bin askere mal oluyor, çeşitli nedenlerle Edirne'ye dönüyordu. İskender Bey derhal, yitirdiği kaleleri geri almak üzere harekete geçiyordu. Sultan bir yıl sonra yeniden sefer açıyor, bu kez Kruya'yı kuşatıyordu. Fakat kalenin dışındaki Arnavutlar da Osmanlı Ordusu'na arkadan saldırıyorlardı. Bu çatışmalarda 8 bin Osmanlı askeri katlediliyordu. İskender Bey bu savaş sırasında çeşitli 'savaş manevraları' sergiliyor, 'harp oyunları' oynuyor, pusular kuruyor ve kimi zaman da Osmanlı askerlerini birbirine kırdırmayı başarıyordu. Sultan 2. Murad, kuşatma altındaki Kruya kalesini savunan Arnavut kumandana rüşvet vermek de dahil, çeşitli önerilerde bulunuyor, ancak olumlu bir yanıt alamıyordu.[1]

Padişah, son çare olarak İskender Bey'e bir elçi gönderiyor, kendisiyle uzlaşmanın yollarını arıyordu. Fakat İskender Bey Padişah'ın elçisini kabul etmiyor, kendisiyle görüşmüyordu. Buna karşılık Sultan Murad ısrar ediyor; İskender'e vasallık öneriyordu. Üstelik yıllık 5 bin duka karşılığında koruması altına girmesine bile razı oluyordu. Fakat Kastriota Beyi buna da razı olmuyordu.

Bütün önerileri reddedilen Osmanlı Padişahı nihayet kuşatmayı kaldırarak Edirne'ye doğru harekete geçiyordu. Ancak ordunun güzergâhı üzerinde pusu kurmaya son derece elverişli birçok vadiler, kanyonlar, uçurumlar yer alıyordu. Nitekim bu yolculuğun sonunda Osmanlı Ordusu'nun ancak dörtte biri Edirne'ye sağlam ve sağlıklı bir şekilde ulaşabiliyordu.[2]

---

[1] Hammer – Age. – C.2, S.247.

[2] Hammer – Age. , S.2, S.248.

Sultan Murad aynı yılın, yani 1450 yılının aralık ayının sonunda vefat ediyor. İskender Bey, bir süre rahat nefes alabileceğini düşünüyordu. Ne var ki Osmanlı tahtına çıkan Sultan 2. Mehmet (Fatih) İskender Bey ile ilgili şiddet politikasına, babasının bıraktığı yerden devam ediyor; Arnavutluk'taki yerel direnişi kırmak amacıyla çeşitli yöntemler uyguluyordu. Fatih Sultan Mehmet, Arnavutluk'a asker sevketmeyi sürdürüyordu. Fakat aşırı kuvvet kullanılmasına karşın yine de başarılı olunamıyordu. Örneğin; İskender Bey'in yeğeni ve baş yardımcısı Hamza, Osmanlı kumandanı Hamza Bey'i yakalayarak esir ediyordu. Bir başka seferde 4 bin Osmanlı askeri, kumandanları ile birlikte katlediliyordu. Buna karşılık bir başka çatışmada İskender Bey 4 bin silahlı adamıyla birlikte Debreas başta olmak üzere seçkin kumandanlarını yitiriyordu.

> "Bu galibiyetten mağrûr olan Türkler maktûllerin İstanbul'a gönderilmek üzere başlarını kesmek, cesetleri şişe geçirmek, derilerine saman doldurmak için ecsâd ile mâlî mevkii muharebeyi dolaştılar."[1]

İskender Bey savaş meydanında yitirdiği adamlarının cesetlerinin hakarete uğramaması için 7 bin seçme askerini görevlendiriyor; bunlar meydanda kalan cesetleri toplayarak gömüyordu. Bu yenilgide başarısızlığa uğrayan İskender Bey, bir de ihanetle karşılaşıyordu. Güvendiği iki yardımcısından biri olan Moses, saf değiştirerek Sultan Mehmet'in hesabına çalışmaya başlıyordu. Fakat Sultan Mehmet'in, emrine 15 bin asker vererek İskender Bey üzerine gönderdiği Moses başarılı olamıyordu. Tekrar İskender Bey'in saflarına katılıyor, bu kez de Osmanlı Padişahı'na ihanet ediyordu. İskender Bey eski arkadaşını, hiçbir şey olmamış gibi kabul ediyordu.

Ne ki, hemen ardından yeğeni Hamza da İskender Bey'e ihanet ederek Sultan 2. Mehmet ile işbirliği yapıyordu.

---

[1] Hammer – Age. – C.3, S.45.

"Ancak İskender Beğe en müellem dârbe, yeğeni Hamza'nın hiyânetidir ki Sultan Mehmed'in iğfalâtına müncezib olarak vatan ve âile ve dinini inkâr etmiştir."[1]

Sultan Mehmed; İsa Bey ile Hamza'nın emrine 40 bin süvari vererek onları, Arnavutluk'un tahrip edilmesi için görevlendiriyordu. Fakat bu kuvvetler, Arnavutlar karşısında bozguna uğruyor, 30 bin süvari yaşamını yitiriyordu. İsa Bey canını güçlükle kurtarabiliyordu. Ancak Hamza Bey Arnavutlar tarafından yakalanıyordu. İskender Bey, Hamza'yı yine de affediyordu. Hamza da, İstanbul'da kalan karısı ile çocuklarını kurtarmak amacıyla bir plan uyguluyordu. Bu plana göre İskender Bey'in elinden kaçmış gibi davranarak İstanbul'a gidiyordu. Fakat Fatih Sultan Mehmed, orduyu uğrattığı yenilgi nedeniyle Hamza'yı tutuklatarak öldürtüyordu.

İskender Bey Osmanlılara karşı Napoli Kralı ile işbirliği yapıyordu. Kastriota'nın zaten Papa ve Venedik ile de sıkı münasebetleri bulunuyordu. Bu arada bir yandan Osmanlılara karşı direniyor, diğer taraftan da Napoli Kralı hesabına hareket ederek Fransa Kralı 7. Charles'e karşı silah kullanıyordu. Zira bu sırada –yani 1461 yılında– Fatih Sultan Mehmed, Anadolu işleriyle uğraşıyor, Mora Yarımadası'nı fethetmekle meşgul oluyordu. Bu nedenle taraflar adeta aralarında ateşkes ilân etmiş gibi davranıyor, birbirleriyle ilgilenmiyorlardı.

Bu sükunet 3 yıl sürüyordu. Zaten mutabakatı da; Haçlı Seferi başlatmak isteyen Papa'nın ve Venedik Elçisi'nin İskender Bey'e yaptığı baskılar, İskender Bey'in de buna direnememesi bozuyordu.

Fatih, Sermet Bey kumandasında 14 bin kişilik bir kuvveti Arnavutluk'a sevkediyordu. İskender Bey 10 bin kişilik bir kuvvet ile Osmanlıları Ohri yakınlarında karşılıyor ve mağlup ediyordu. Fatih, bu yenilginin intikamını almak üzere, bu kez de 15 bin süvari ile 3 bin piyade sevkediyordu. Bu kuvvete Sultan/Halife'nin ünlü kumandanı Balaban Badera

[1] Hammer – Age. – C.3, S.54, 55.

hükmediyordu. İskender Bey, 4 bin süvari ve binbeşyüz piyade ile savaşa tutuşuyordu.

> "... lâkin (İskender Bey'in) en cesûr kaptanlarından sekizi –ki yeğeni Mozaki ile Debreli Mozes bunların arasında bulunuyordu– Osmanlıların eline düşerek İstanbul'a gönderildiler. Arnavutluk Prensi bunları para vererek kurtarmak istemiş ise de Mehmed hiçbir teklifi dinlemeyerek bu esirlerin diri diri derilerini yüzdürdü."[1]

Bu çatışmadan sonra Balaban, Ohri'ye çekiliyordu. Üç ay boyunca taraflar birbirine saldırmıyor; bilahare savaşa girişiyorlardı. Savaş sırasında İsfendiyar Bey ağır yaralanıyor, Balaban'ın kumandasındaki Osmanlılar ise yeniliyordu. Balaban, canını zorlukla kurtarabiliyordu. Balaban, takviye kuvvetler alarak İskender Bey'e karşı harekâtı devam ettiriyordu ama, bu çabalar da facia ile sonuçlanıyordu:

> "İskender Bey (Arnavut kumandan) Yakub ile karşılaşmaya çıktı. İki asker tutuşarak göğüs göğüse kavga ettiler. İskender en kesif bir kitle arasına girerek Yakub'un bulunduğu yere kadar vardı. Mızrağını bir taraftan bir tarafa geçirerek başını kesti. Türkler bu hâli görünce muharebede 4 bin maktûl ve mecrûh ve 6 bin esir bırakarak kaçtılar."[2]

Bu mağlubiyet Fatih Sultan Mehmed'i çileden çıkarıyor ve 1465 yılında bizzat başında bulunduğu bir sefer başlatıyordu. Bu sefere 100 binden fazla asker katılıyordu. Fatih Kruya üzerine giderken pek çok kaleyi ele geçiriyor; Efetigrad ile Belgrad kalelerini de alıyordu. Ama büyük kayıplar veriyordu. Zira İskender Bey gerilla taktikleri uyguluyor; pusular kurarak baskınlar düzenliyordu. Fatih, Kruya kalesini yine de alamıyordu. Ancak Gidena kazasını basarak burada 8 bin kişiyi öldürüyordu. Buna karşılık İsfendiyar, Balaban'ın kardeşi Yunus ile oğlu Hızır beyleri esir ediyordu. Balaban bu sırada Kruya'yı kuşatmış bulu-

---

[1] Hammer – Age. , S.3, C.96, 97.

[2] Hammer – Age. – C.3, S.97.

nuyordu. O da, kaleden atılan bir kurşunla boğazından vuruluyor, ölüyordu.

Bu gelişmeler karşısında Fatih, Kruya'nın alınmasından tamamen vazgeçiyordu. Buna karşılık, Arnavutluk'taki pek çok stratejik şehri, kasabayı ve kaleyi yerle bir ediyordu. İskender Bey ise Alesio'da bulunuyordu. Kastriota Beyi bu sırada 63 yaşındaydı. Fatih Sultan Mehmed'in; ülkesinin pek çok yerini ele geçirmesi karşısında, başlangıçtaki gibi Arnavut birliğini yeniden kurmaya çalışıyordu. Bu arada Balkan devletlerinden de yardım istiyor, ancak beklediği ilgiyi göremiyordu. İskender Bey, kabileler arasında gereken dayanışmayı eskiden olduğu gibi sağlamak ve 1444 yılında Arnavutlar arasında kurmuş olduğu birliği yeniden tesis etmek amacıyla 1468 yılında Lezha'da bir toplantı düzenlemek ve bu toplantıda önde gelen beyleri bir araya getirmek istiyordu. Ne ki bu toplantının hazırlıklarını yürütürken aniden rahatsızlanarak ölüyordu.[1]

> 'Murad–ı Sânî ile Mehmed–i Sânî kudret-i müstevliyânelerine muzafferâne mukabele ettikten sonra 1467 Kânûnusânî'nin 14'ünde altmış-üç yaşında ölmüştür."[2]

İskender Bey'in ölümünden sonra Osmanlı yönetiminin tam anlamıyla tesis edilmesi mümkün olabiliyor, Arnavutluk Osmanlı merkezî otoritesini kabul ediyordu. Ancak sistem, yine de tam anlamıyla işletilemiyordu. Zira yerel güç odakları, gayrıyasal yöntemlerle egemen oldukları yerelde, merkezî otoritenin etkin olmasına kesinlikle izin vermiyorlardı.

Buna bir de ileri yıllarda merkezî otoritenin başta Celâlî olayları olmak üzere çeşitli nedenlerle zaafa uğraması eklenince, Arnavutluk Mafios Toplum Yapısı'nda başrolü oynayan yerel güç odaklarının işi daha

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.100.

[2] Hammer – Age. – C.3, S.99.

da kolaylaşıyordu. Celâlî isyanlarıyla başlayan zaafiyet süreci 1683 Viyana yenilgisiyle adeta doruğa çıkıyor, merkezî otorite Arnavutluk'ta tam anlamıyla devre dışı kalıyordu.

İmparatorluğun pek çok yerinde olduğu gibi Arnavutluk'ta da malikâne sistemine geçiliyordu.

> "...malikâne sistemi adı verilen bu yeni sistemde, hazineye olabildiğince çok gelir temîn etmek amacıyla eski mukataaların yanı sıra, artık askerî niteliklerini ve önemini kaybetmeye başlayan timarlar önce devlet arâzîsi haline getirilip, daha sonra malikâneye çevrilerek özel kişilere satılmaya başlamıştır."[1]

Sadece timar toprakları ile de sınırlı kalınmıyor, Vali ve Sancakbeylerinin dirliklerine de el atılıyordu. Bu uygulama; Sipahileri, köylüleri, sancak ve eyalet yöneticilerini olumsuz yönde etkilerken, yerel güç odaklarının önü açılıyordu. Eşrâf, âyân, mütegallibe, mafios karakterli 'ayrıcalıklı' güç odakları; yereldeki otoritelerini ekonomik bakımdan daha fazla destekleme olanağı buluyorlardı.

> "Malikâne sistemine geçilmesiyle birlikte satılmaya başlayan malikânelerin çoğu ekonomik yönden güçlenmiş bulunan bir yerel eşrâfın eline geçmiştir."[2]

Bu değişim Arnavutluk Mafios Toplum Yapısı zemininde merkezî otoritenin aleyhine, 'ayrıcalıklı yerel güç odaklarının' lehine bir sonuç doğuruyordu. Birliklerin ömür boyu mukataa olarak özel şahıslara satılması; merkezî otoritenin buradaki yerel temsilcilerini dayanaksız bırakmakla kalmıyor, aynı zamanda askerî varlığının ekonomik kaynaklarını da kesiyordu.

Bunun sonucunda yerel güç odakları bir yandan ekonomik güç kazanırken, diğer taraftan birbirlerine karşı da kanlı rekabete girişiyorlar-

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – age. – S.114.

[2] Dr. Nuray Bozbora – age., S.114, 115.

dı. Bu kanlı rekabet ise düşmanlıkları tırmandırarak, askerî bir çehreye büründürüyordu.

> "Böylece her malikâne sahibi kendi malikâne sınırları içinde çok sayıda silahlı güç beslemek zorunda kalmıştır. Bu özel ordular için gereken insan kaynağı ise, timar sisteminin çözülmesi ile birlikte ortaya çıkan silahlı çete birliklerinden sağlanmıştır."[1]

Böylece Arnavutluk'taki yasadışı unsurlar (haydutlar, eşkıya, çeteciler vs.) ile örfî/geleneksel ilkeler çerçevesinde hareket eden 'ayrıcalıklı yerel güç odakları' örtüşerek özdeşleşiyordu. Bir başka ifade ile yasadışı unsurlar, yasal güç odaklarının şemsiyesi altına girerek yasallaşıyordu. Böylece yasal yaşam ile yasadışı yaşam arasındaki kalın çizgi/ayırım ortadan kalkıyordu. Yasal/yasadışı Arnavut güç odakları ise bir yandan yerelde mafios otoritelerine mutlak bir karakter kazandırıyor; çeşitli nedenler ve etkenler sonucu eriştikleri güce dayanarak merkezî otoriteye ve merkezî yönetime nüfuz etmeye başlıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî yönetimine katılan/sızan Arnavut mafios ahlâk ve hukuk anlayışı belirli bir zaman süreci içinde memalik–i Osmaniyye'yi; geniş aile, kabile, aşiret yapılanması içindeki ilkel Arnavut sosyal yapısına ve yönetim tarzına dönüştürüyordu. Kaldı ki bu tarz, Türk ve diğer bazı unsurların örfî/geleneksel yaşam tarzı ile de örtüşüyor, özdeşleşiyordu. Arnavutluk'taki 'ayrıcalıklı yerel güç odaklarını' anımsatan birtakım 'ayrıcalıklı güç odakları' İmparatorluğun başkentinde merkezî yönetime ve merkezî otoriteye adeta bir 'parazit' gibi yapışıyordu. Batı ülkeleri hızla 'sanayi devrimi, aydınlanma, çağdaş devlet' gibi yüksek ideallere yönelerek çağdaş kavramları/modelleri oluştururken Osmanlı devleti; Arnavut kabilelerinin sistematize ettiği ilkel ve hastalıklı yönetim anlayışını adeta merkezî otoritenin 'mutlak iradesini' kullanarak bir devlet politikası haline getiriyordu.

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. , S.115.

Nitekim malikâne sistemi içinde yasal/yasadışı örtüşme ile askerî/ekonomik otorite haline gelen Arnavut mafios güç odakları 18. Yüzyıl boyunca bu yükselişini sürdürüyor ve giderek eyalet/sancak yönetimlerini etkileri altına alarak ele geçiriyorlardı. Bu oluşum ise malikâne sisteminin mafios zemini üzerinde Paşalık Yönetimi'nin tesis edilmesine neden oluyordu. Paşalık Yönetimi aslında; Arnavutluk'ta her zaman hüküm süren kabile yönetim anlayışının gelişmiş bir modelini ifade ediyordu. Zira Paşalık Yönetimi, Arnavutluk'taki 'ayrıcalıklı yerel güç odaklarının' otoritesinin doruk noktasını ve bir bakıma son aşamasını teşkil ediyordu.

> "18. Yüzyıl'a gelindiğinde Anadolu'da olduğu gibi Balkanlar'da da askerî aristokrasinin aleyhine gelişen bu toprak aristokrasisi içinde yer alan yerel güçlü aileler, mülk alanlarını genişletmek suretiyle bulundukları kaza ve sancakların yönetimini de ele geçirerek buraları, Osmanlı Devletinin resmi bir görevlisi olarak değil de kendi aile toprakları gibi bağımsız olarak yönetmeye başlamışlardır. Böylelikle Arnavutluk'un değişik bölgelerinde yerel güçlü aileler tarafından kontrol edilen çok sayıda Paşalık Yönetimleri ortaya çıkmıştır."[1]

Osmanlı idarî örgütlenmesinde yer almayan bu 'özel yönetim modeli' Arnavutluk Mafios Toplum Yapısı'nın ve Arnavutların feodal yaşam tarzının bir ürünü olarak ortaya çıkıyordu. Eskiden bağlı oldukları sancak ve eyalet yönetimleri ile bağlarını fiilen koparan irili ufaklı Paşalık Yönetimlerinin başında bulunan 'yerel toprak aristokrasisi/ayrıcalıklı yerel güç odakları' karşı mücadeleye girişiyorlardı. Merkezî yönetimin yereldeki otoritesini tamamen yitirmesi ile ortaya çıkan kargaşa ortamında kabileler, geçmişten gelen çatışmalarını sürdürüyor, bir dönem yarım kalmış olan hesaplaşmalarına devam ediyorlardı. Bu kargaşa ortamı 18. Yüzyılın ikinci yarısında, Kuzey ve Güney Arnavutluk'ta iki büyük Paşalık Yönetimi kuruluyordu.

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.116.

1757 yılında kuzeyde İşkodralı Buşati ailesinin kurduğu yönetime İşkodra Paşalığı deniyordu. 1788 yılında da Tepedelenli Ali Paşa güneyde Yanya Paşalığı'nı kuruyordu.

Bu iki Paşalık Yönetimi, Arnavutluk'ta Mafios Toplum Yapısı zemininde mafios yaşam tarzını ön plana çıkaran anlayışın resmileşerek devletleşmesinden başka bir anlam taşımıyordu. Son aşamada ise yerel güç odaklarının devletleşmesi anlamına gelen Paşalık otoritesi ile merkezî otorite karşı karşıya geliyor, kanlı bir hesaplaşma içine giriyordu. (Özellikle 18. Yüzyıl'dan itibaren meydana gelen ve Osmanlı Mafios Toplum Yapısı içinde ayrıcalıklı bir yer tutan Arnavutluk'taki gelişmelere yeri geldiğinde tekrar ve kapsamlı olarak temas edilecek. – M. Çulcu)

Arnavut Mafios Yapılanmasında Dinsel Boyut

Sosyal, kültürel, askerî ve ekonomik alanlarda olduğu gibi dinsel konuda da Güney Arnavutluk ile Kuzey Arnavutluk farklı gelişmelere sahne oluyordu. Bununla birlikte Arnavutların inanç yapısının ortak paydasında esnek ve gevşek bir din anlayışı yer alıyordu. Bu esnek dinsel anlayışta ise; elverişsiz doğa ve coğrafya yapısı nedeniyle materyalist bir yaklaşımın ön plana çıktığı gözleniyordu.

Nitekim Arnavutların bu farklı inanç anlayışı, tek tanrılı dinlerden önce de kendini gösteriyordu. Arnavutlar, Roma ve Yunan dinsel inançlarından farklı bir yapı sergiliyordu.

> "Onlar için güçlü olan tek şey hayat veren güneş ve onun oğlu ay idi."[1]

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.36.

Bunda coğrafya ile doğal çevre büyük rol oynuyordu. Üstelik Kafkasya inanç motifleri ile de büyük benzerlik gösteriyordu. Yaz aylarında dağların yüksek tepelerinde ibadet ediyorlardı. Kış mevsiminde ise evlerindeki ateşe kutsal bir anlam veriyor; ona tapıyorlardı. İnanç, bunlarla sınırlı kalıyordu. Arnavutların din adamları bulunmuyordu. İnançlarıyla ilgili dinsel figürlere ve sembollere de yer vermiyor; sadece silahlarını süslemekle yetiniyorlardı.

Bu nedenle milattan sonra 2. Yüzyıl'da Yunanlıların gönderdikleri misyoner piskoposlar, fazla zorlanmıyorlardı. Özellikle Güney Arnavutluk şehirlerinde ve ovalarında elverişli bir ortam buluyor, Hıristiyanlığı yaymakta başarılı oluyorlardı. Ancak bu bölge ile sınırlı kalıyorlardı. Zira kölelik kurumuna ve İmparatorluk yönetimine karşı direnen kuzeydeki kabileler engel teşkil ediyordu. Hıristiyan piskoposlar dağlık ve iç bölgelere nüfuz edemiyorlardı. Zaten Hıristiyanlaşan bölgeler, Yunan geleneğine de sıcak bakıyor, benimsiyordu. Ancak 7.–9. Yüzyıllar arasında gerçekleşen Slav işgali bölgedeki Yunan etkisini sarsarak yerine Slav kültürel geleneğini tesis ediyordu. Bu değişim; Slavların üzerinden Ortaçağ kültürünün de Arnavutluk'a yansımasına yol açıyordu.

9. Yüzyıl'da bölgede Bizans egemenliğinin tesis edilmesiyle Hıristiyan misyonerler etkinliklerini arttırıyorlardı. Bunun sonucunda güneyli Arnavutlar Ortodokslaşıyorlardı. Ancak 12. Yüzyıl'da Roma Katolik kilisesi, Yunan Ortodoks kilisesine karşı adeta savaş başlatıyordu. Kuzeyde Katolikler, güneyde de Ortodokslar etkili oluyordu. Orta Arnavutluk'ta ise Katoliklerle Ortodokslar karışık bir şekilde yaşıyorlardı. Bir başka ifadeyle buralar; Katolik ve Ortodoks kiliselerinin mücadele alanına dönüşüyordu.

Ancak bu mücadele tutucu bir dinsel anlayıştan çok, geçmişten gelen geniş aileler ve kabileler arasındaki husumetten kaynaklanıyordu. Mezhep farklılıkları bu husumetlerin çatışmaya dönüşmesi bakımından sadece bir gerekçe oluşturuyordu. Ne Katolik ne de Ortodoks Arnavutlar, Hıristiyanlık bakımından tutucu davranmıyorlardı. Onlar hâlâ geç-

mişteki yaşamlarına geçerli olan örfî/geleneksel hükümler çerçevesinde yaşıyor, akrabalık bağları ve toplumsal hiyerarşi çerçevesinde hareket ediyorlardı. Örneğin; sosyal yaşamda Hıristiyanlık yasaları değil, Dokakin Kanunu yegâne belirleyici olarak varlığını sürdürüyordu.

> "Arnavutlar ile temasa gelen dinlerin emirleri ihtiyaçlarına, zihniyetlerine mutabık olmadığından onların mizacına, asabiyetine, seviye ve ihtirasına hitap edememiş demekti. 'Bir yanağına vurana öbür yanağını çevir' emrini veren İsa'nın mütevekkil dini..."[1]

Kaldı ki Hıristiyanlık ayinleri ve eğitimi Latince ve Yunanca yapılıyordu. Arnavutça yazılmış bir İncil bile bulunmuyordu. Bu nedenle Arnavutlar Katolik ve Orkodoks inancı yüzeysel olarak benimsiyor; geleneksel yaşam tarzının derinliklerinde ise geniş aile/kabile yapılanmasını ve kültürünü, bir inanç gibi muhafaza ediyordu. Böyle olması da doğaldı. Zira Hıristiyanlık tanrısal hukuku öngörüyordu. Oysa, geniş aile/kabile maddesel hukukun ilkeleri sayesinde varlıklarını ve düzenlerini sürdürebiliyorlardı.

Bu oluşum; Arnavutlar arasında kaçınılmaz olarak 'çifte din anlayışını' doğuruyordu. Zira siyasal ve askerî zorlamalar sonucu Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kalan Arnavutlar, gerçekte örfî/geleneksel kültür ve yaşam tarzlarını sürdürerek; Hıristiyan galiplerin gözünü boyuyor, bir bakıma onları kandırıyorlardı.

> "...kandaşlık geleneğinin hakim olduğu Arnavut kabile toplumlarında, Ortodoks ya da Katolik inancın kabulünde, manevi olmaktan çok maddi bir yön aramak daha doğru olur. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Arnavut kabilelerinin, yabancı Hıristiyan devletlerin işgallerine karşı koyabilecek siyasal ve kültürel birliği henüz kuramamış olmaları nedeniyle işgalci devletlerin dinini kabul etmelerinde kendilerini güvence altına alabilme kaygıları önemli rol oynamıştır."[2]

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.174.

[2] Dr. Nuray Bozbora – S.37.

Bu dinsel panorama, 15. Yüzyıl'dan itibaren Osmanlıların bölgeye müdahale etmeye başlamasıyla birlikte İslamî motifler kazanarak daha da renkleniyordu. Aslında, Arnavutların 'inanç dünyasında' köklü bir değişim meydana gelmiyor, sadece Hıristiyanlığın yerini İslamiyet; Katolik ve Ortodoks mezheplerinin yerini ise Alevî/Bektaşîlik ve Sünnîlik alıyordu.

Osmanlılar, 15. Yüzyıl'da Arnavutluk'a girmeye başlıyordu. Tüm Rumeli'de olduğu gibi burada da hızlı bir Türkleştirme ve Müslümanlaştırma politikası uygulanıyor; her iki politikada birbiriyle örtüştürülerek sürdürülüyordu. Bu da, Rumeli'ye Türkmenlerin iskân edilmesi uygulamalarıyla gerçekleştiriliyordu.

Örneğin; Sultan Murad, Selanik'i aldığı zaman Vardar Yenicesi'nden Türk muhacirleri getirerek şehre yerleştiriyordu. Sultan 1. Bayezid Anadolu'dan Rumeli'ye sürekli olarak muhacir naklediyor, Makedonya'da köyler kuruyordu. Üsküp civarına Konya Türkmenlerini iskân ediyordu. 1496 yılında Yunanistan'da Argos'u aldığı zaman 30 binden fazla Yunanlıyı Anadolu'ya naklediyor ve bunlara karşılık Anadolu'dan Tatarları getirerek buraya yerleştiriyordu.

Osmanlıların Türkleştirme ve İslamlaştırma politikasındaki en aktif rolü de göçer Türkmen aşiretleri oynuyordu. Zira, Anadolu'daki göçer heterodoks Türkmen aşiretleri, Osmanlı merkezî yönetimi ve bulunduğu çevredeki yerleşik nüfus bakımından büyük sorunlar yaratıyor, hatta tehdit oluşturuyordu.

> "Bu mübadeleler başka bakımdan da bir zaruret arzediyordu; çünkü Anadolu'da Moğal istilâsından evvelki zamanlardan kalma konar–göçer pek çok aşiretler vardı. Bunlar daima çoğaldı, hiç azalmadı. Devletin içtimai yapısında hiçbir nizama uymadan yaşamak isteyen bu aşiretler yerleşmiş ahalinin zararına fenalıklar yapıp duruyorlardı. Bunun için onları deniz aşırı bölgelere geçirip yerleştirmek, geriye dönmemelerini yoluna koymak icap ediyordu."[1]

[1] Süleyman Külçe – Age. – S. 70, 71.

Unutmamak gerekir ki Anadolu'daki gezgin heterodoks Türkmen aşiretlerinin Rumeli'de iskân edilmeye başlamasıyla birlikte; Rumeli'deki nüfus arasında da heterodoks eğilimin yaygınlaştığı görülüyordu. Bu durumun ilk örneklerinden biri de Arnavutluk'ta yaşanıyordu.

İran'da kurulan Safevî devletinin başındaki Şah İsmail'in Anadolu'daki heterodoks Türkmenleri –çeşitli nedenlerle–kendi safına çekmeye başlaması Osmanlı merkezî otoritesi ile yereldeki Kalenderî/Alevî/Bektaşî–hetorodoks güç odakları arasında büyük sorunlar yaratıyordu. Bunun en çarpıcı örneklerini ise Teke-eli Türmenlerinin Şah İsmail'in yandaşı olarak Erdebil'e gidip gelmeleri ve Anadolu'da kanlı çatışmalara neden olacak şekilde hareket etmeleri teşkil ediyordu. Buradaki Türkmen/Kızılbaşların sorun yaratması merkezî yönetimin önlem almasına neden oluyordu. Nitekim Sultan 2. Bayezid şu uygulamayı yapıyordu.

> "Buna paralel olarak Teke-eli'nin Şiî/Alevî halkının bir kısmının, yeni fethedilen Mora'daki Modon'a ve Koron'a nakledilmesine karar veriliyordu. Bir bakıma sürgün edilen bu Türkmenler zamanla Arnavutluk dahil, bu bölgede Bektaşiliğin yayılmasına neden oluyorlardı."[1]

Buraya sürgün edilen Şiî/Alevî Türkmenlerin bölgede Bektaşîliğin yayılmasında, yerleşmesinde ve benimsenmesinde büyük rolü bulunuyordu. Arnavutların esnek/gevşek Hıristiyanlık anlayışı ile 'geçirgen bir İslamî anlayışı' yansıtan Alevî/Bektaşî–heterodoks akım birbirini yadırgamıyordu. Aksine; Osmanlı askerî gücünün ve yapılanmasının da aynı zemine dayanmasının etkisi/desteği ile kısa zamanda örtüşüp, özdeşleşiyordu. Nitekim heterodoks Türkmenler ile Arnavut 'geniş aile–kabile' yaşam tarzı da aynı özdeşleşmeyi gösteriyordu. Özellikle Sultan 2. Mehmed İslamiyet ile Türklüğü, yani din ile ırkı (bilinçli olarak) anlamdaş duruma sokarak Arnavutların Müslümanlaşarak Türkleşmelerine uygun bir ortam hazırlıyordu. Nitekim yöredeki Boşnak, Pomak ve

---

[1] Her Sakaldan Bir Kıl – Murat Çulcu , E Yayınları İstanbul, 2001 – S.428; Dipnot no.2 – Tarih Enstitüsü Dergisi – Sayı 7–8, Age. – S.59.

Arnavutlar bir süre sonra Müslümanlıkla Türkleşmek arasında fark görmüyor; Müslümanlaşmayı, Türkleşmek olarak da kabul ediyorlardı.

Arnavutların heteredoks akımın etkisi altında kalması; Kapukulu Ocakları'ndaki Bektaşî etkinliği ile de örtüşüyordu. Unutmamak gerekir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun silahlı gücünün önemli bir kısmını oluşturan Kapukulu Ocakları, Devşirme Ocağı konumunda bulunuyordu. Devşirme uygulamasında ise Sırplar ve Boşnaklarla birlikte Arnavutlar da ilk sıralarda yer alıyordu. Devşirilerek Acemioğlanları Ocağı'na yazılan Arnavut gençlerinin yolu sadece askerlik alanında değil, idarî ve siyasî alanda da açılıyordu.

> "Asnâfı tâifei döğşürmei ulâman; yedi senede bir Yeniçeri ocağından Yayabaşı Cemâatlarından bir Çorbacı beş, altıyüz nefer ile Rumeli diyârına çıkub her kura ve kasabattan mahbûb, tüvana Bulgar, Arnavut, Sırp, Rum muğpeçelerinden yedi, sekiz bin kadar cem eylemek kanunu Orhan Gazi, talimi Hacı Bektaşı Velidir."[1]

Devşirilen Yeniçerilerin aileleri ve doğup büyüdükleri çevre ile münasebetlerini kesmedikleri düşünülecek olursa; Arnavut kökenli Yeniçerilerin Arnavutluk'u etkilemesini doğal karşılamak gerekir. Bu etkilenme hiç şüphe yok ki 'Ocağı Bektaşiyyândan' sayılan Arnavut Ocaklıların, dinsel bakımdan da işlev görmesi anlamına geliyordu.

Kaldı ki devşirme işlemi sadece Kapukulu Ocakları için gerçekleştirilmiyordu. Aynı zamanda yerel otorite konumunda bulunan önde gelenler çocuklarını Osmanlı sarayına rehin vererek merkezî yönetimin güvenini kazanmaya çalışıyorlardı. Bu çocuklar daha sonra İslamlaştırılarak Enderun'a eğitiliyor ve Müslüman/Osmanlı devlet adamı olarak da yetiştiriliyorlardı. Üstelik bunlar sadece bireysel anlamda saygın konumlar elde ederek avantaj sağlamakla kalmıyor, mensubu oldukları Arnavut klanlarına, gruplarına, ailelerine, kabilelerine de büyük fayda-

---

[1] Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.1, S.28.

lar ve ayrıcalıklar temin ediyorlardı. Kaldı ki Osmanlı yönetimi de bunları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek kullanıyordu.

> "Arnavut feodallerin saraya rehin olarak verilen çocukları, birer Müslüman/Osmanlı devlet adamı olarak yetiştirilerek ilerde, babalarının tasarrufundaki (Osmanlı işgali öncesinde kendi mülkleri ve egemenlikleri alanları dahiline giren) toprakların timar sahipliğini devralmak üzere Arnavutluk'a geri gönderilmişlerdir."[1]

Bu tür timar sahipleri, bulundukları yörelerde halkın İslamlaşmasını sağlıyor ve çabuklaştırıyorlardı. Kaldı ki, İstanbul'da devşirildikten sonra eğitilerek Arnavutluk'ta timar sahibi olan bu beyler; diğer Hıristiyan ve Müslüman timar sahipleri karşısında 'ayrıcalık' elde ederek de avantajlarını pekiştiriyorlardı. Diğer timar sahipleri de pozisyonlarını güçlendirerek 'ayrıcalık' elde etmek amacıyla Hıristiyan iseler Müslümanlaşmak durumunda kalıyorlardı.

Bu tür Müslümanlaşmalar genellikle dinsel/inanç motifi ve içeriği taşımıyor, ekonomik dünyevî çıkar ile yerel 'ayrıcalıklı otoritenin' pekişmesi bağlamında elde edilen veya edilecek avantajlara dayanıyordu. Bir başka ifade ile Arnavut feodalleri Müslümanlaşmış görünüyor; gerçekte ise son derece güçlü yerel/örfî/geleneksel ilkeler çerçevesinde 'sosyal yaşam tarzına' bağlı kalıyor, bağımsızlıklarını yine bu ilkeler doğrultusunda sürdürerek bağımlılarını/korumaları altındakileri yönetiyorlardı. Kısacası 'gönüllü Müslümanlaşmanın' arkasında, merkezî otoritenin 'gözünü boyayarak' yerelde çıkar sağlamak ve sosyal pozisyonları güçlendirerek pekiştirmek amacı bulunuyordu.

Bir dönem Katolik Roma'nın etkinliği altında Katolikleşen; bilahare Ortodoks Bizans'ın gücü karşısında Ortodokslaşan Arnavutlar, şimdi de Osmanlı askerî gücü karşısında İslam/heterodoks inancı benimsiyor görünüyordu.

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.67.

Ancak bu Müslümanlaşma Önasya'daki İslamî yapıdan da büyük farklılıklar gösteriyordu.

> "İslam dininin toplumsal ilişki biçimlerini düzenlemede getirdiği birtakım kuralların, Arnavut toplumsal yaşamına geçirilmeyişinde, kabile içi kuralların varlığı büyük rol oynamıştır."[1]

İslamî uygulamadaki bazı farklılıkları kaydetmek gerekirse şu örnekler yeterli olabilir:

İslamiyette ırksal ve sınıfsal fark gözetilmeyerek 'kast yapılanmasına' izin verilmezken; Arnavut kabile yönetimlerinde bir çeşit kast benzeri uygulamalar varlığını koruyordu. Gegalarda doğumla elde edilen 'ayrıcalıklar' devam ediyor, reislik babadan oğula geçiyordu.

Anadolu'da taddüd–ü zevcât (çok eşlilik) uygulanırken; Arnavutlar yaşamlarını tek eşle sürdürüyorlardı. Taaddüd–ü zevcât burada kesinlikle uygulanmıyordu.

Ayrıca İslamiyette evlilik müessesesinde sosyal ve ırksal sınırlama yapılmazken; Arnavutlarda konulan örfî/geleneksel ırksal ve sınıfsal kayıtlar muhafaza ediliyordu. Yani Arnavutlar, aynı sınıftan ve aynı ırktan olmayanların evlenmelerine izin vermiyorlardı.[2]

Anadolu'daki ile buradaki farklı uygulamada hiç şüphe yok ki heterodoks Bektaşî akımın da büyük bir etkisi ve rolü bulunuyordu. Unutmamak gerekir ki esnek/geçirgen heterodoks akım; Arnavutların tek tanrılı dinler karşısındaki esnek/geçirgen kimlik ve eğilimlerine daha uygun düşüyordu. Nitekim Bektaşîlik, sadece Arnavutluk yerelinde değil; merkezî yönetimde görevli Arnavut bürokratlar tarafından da kabul edilmiş bulunuyordu. Bu da Arnavutluk yerelindeki Bektaşîliği destekleyerek besliyor ve pekiştiriyordu.

Ne var ki; Arnavutluk yerelinde din, toplumsal yaşamda –geleneksel

---

[1] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.71.

[2] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.71.

yaşam tarzının sosyal ilkeleri belirleyici olduğu için, geri plana itiliyordu. Semavî dinlerin dünyevî ilkeleri dikkate alınmadığı için; bu oluşumda yer alan Bektaşîlik de geri planda kalıyordu. Ancak, Bektaşîliğin Kalenderî karakterinden gelen ve 'otorite karşıtı bir kimlik taşıyan' etkileri de Arnavutluk yerelinde geniş çapta kendisini gösteriyor ve hissettiriyordu. Buna paralel olarak, bazı Hıristiyan ritüellerini içermesi de Arnavutların tarihsel süreçte geçirmiş olduğu evrelere uygun düşüyor ve örtüşüyordu. Bu nedenle, tıpkı heterodoks Yeniçeri Ocakları ile Arap/Sünnî Sultan/Halife arasındaki kopukluk ve zıtlaşmaya Arnavutluk bağlamında da tanık olunuyordu. Bunun da ötesinde 'Sünnî/Merkezî İktidar– Alevî/Yerel Muhalefet' denkleminin en katı örneklerine yine burada rastlanıyor, zaman süreci içinde artan zıtlaşma son derece kanlı boyutlara ulaşarak acı sonuçlar da doğuruyordu. Nitekim Arnavut toplumsal yaşamında Bektaşîlik, 19. Yüzyılın başında Yanya Paşası Tepedelenli Ali Paşa'nın siyasî amaçlarıyla özdeşleşmesi sonucu, siyasî alanda çok önemli bir unsur olarak ön plana çıkıyordu.

Kapukulu Ocakları'nın kapatılması sürecinin son aşamasında Mevlevî Sultan/Halife 2. Mahmud ile sırtını Ocaklılara dayayan sivil Bektaşî önderleri ve cemaatı karşı karşıya geliyordu. Arnavutluk'ta ise güneydeki Toskalar Bektaşîliğe; kuzeydeki Gegalar da geleneksel yaşam tarzını düzenleyen Dokakin Kanununa bağlanmış bulunuyorlardı.

Tepedelenli Ali Paşa merkezî otorite ile Bektaşîler arasındaki gerginliği kendi yararına kullanmak amacıyla, İstanbul'daki Bektaşîlere çağrıda bulunuyordu.

> "Tepedelenli derhal el altından müdahale ederek kendisinin bir Bektaşî muhibbi olduğunu ve sıkıntıda olan Bektaşî kardeşlerinin hayat ve saadetine kendisi kefil olacağını, gayrımemnunlara İstanbul'daki Ağası Elmas ile anlattı. Bu adeta bir davetti."[1]

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.174.

Merkeze karşı başkaldıran Tepedelenli Ali Paşa böylece; Osmanlı sosyal ve siyasal yaşamın geleneksel bir hastalığı olan Sünnî merkez–Alevî yerel ve daha siyasal bir denklemle Sünnî iktidar–Alevî muhalefet kamplaşmasını/zıtlaşmasını kızıştırıyordu. Bu amaçla kendisi; merkezî otorite karşısında yerelde Alevî/Bektaşî muhalefet ayağını oluşturarak yerelde'ki kitleleri yanına çekmeye çalışıyordu. Nitekim, Kapukulu Ocakları'nın Bektaşî unsurları ile kovuşturmaya uğrayan diğer Bektaşiler, Arnavutluk'ta toplanarak örgütleniyorlardı.

> "Tepedelenli bu himaye hareketi ile Anadolu'da Yavuz Selim, Kanuni Süleyman ve müteakkip zamanlarda birçok kanlar dökülmesine sebebiyet veren Şia–i Batınîye ve Âli Osman hükümetinin tekrar canlandırılmasını mı düşünüyordu?"[1]

Tepedelenli Ali Paşa'nın Osmanlı merkezî yönetimine karşı, Bektaşî yerel direnişini organize etmek amacıyla gerçekleştirdiği düzen sonucunda, özellikle güney Arnavutluk'ta çok sayıda Bektaşî tekkeleri açılıyordu. Bu tekkeler şu merkezlerde yoğunlaşıyordu:

Manastır, Üsküp, Görice, Yanya, Prizren, Yakovo, Kalkandelen, Kruya, Elbasan, Tırhala, Kesriye, Çoc, Dodorina, Deşlap, Melçan, Turan, Kebaturum, Normoriça, Karaçova, Kolonya, Barmaç, Leskovik, Koniçe, Kesareka, Fraşari, Purmedi, Nebroşta, Ergir, Ayasaranda, Tepedelen, Duka, Nemalya, Meriça, Boniri, Preşte, Putarit, Nrebel, Kasatani, Fras, Rabyo, Kamori, Kremna, Kapani, Osman Teza, Gresiçe, Hakkâli, Araninas, Dukas, Melan, Koskoviçe, Fiyeri, Berat.[2]

Ne var ki Tepedelenli Ali Paşa, dini siyasetine alet etmek konusunda hayli isim yapmış bulunuyordu. Nitekim o sadece Bektaşîliği kullanmakla kalmıyor; aynı zamanda Hıristiyanları kazanmak için de onlardanmış gibi görünüyordu.

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.175.

[2] Süleyman Külçe – Age. , S.175, 176.

"Bazı dervişlere karşı kendisi muhibbi hanedan göründüğü gibi bazan da mülhidane etvarı ile envai fisk ilan eylediğinden başka Hıristiyan takımına dahi celb için meyl ve muhabbet ima ve hatta sanadidi milleti Rumdan birinin kızını tezviç ve onun hatırı için diyerek müceddiden nice kiliseler bina ile böyle her yüzden görünmüş..."[1]

Gerektiğinde 'çok yüzlü' davranabilen Tepedelenli Ali Paşa; Arnavutluk'taki bazı manastırları tekkelere, keşişlikleri Bektaşîliğe çevirerek yerel bir 'Hıristiyan/Bektaşîlik' inancı meydana getiriyordu.[2]

Tüm bu oluşumlar Arnavutluğun dinsel panaromasında hayli karmaşık bir oluşum meydana getiriyordu.

Güneydeki Bektaşî–Caferî heterodoks yapılanmaya karşın Arnavutluk'un daha çok Kosova bölgesinde Sünnî eğilim egemen bulunuyordu. Bunda, Osmanlıların Balkan egemenliği konusu da stratejik bir bölge olan Kosova'da faaliyetlerini yoğunlaştırmış olması önemli bir rol oynuyordu. Bu bölgenin Türkleştirilmesi yönünde faaliyetler sürdürülürken Sünnî eğilime de önem veriliyordu. Nitekim buradaki yerleşim birimlerinde, özellikle de Priştine, İşkodra, Elbasan gibi büyük şehirlerde medrese, dâr–ül hadîs ve sibyan mektepleri açılıyordu. Fakat hemen kaydetmek gerekir ki Arnavutlara dinsel taassup taşımamaları nedeniyle Alevî/Bektaşî–Sünnî ayrılığı hiçbir zaman zıtlığa ve husumete dönüşmüyordu.[3]

Ne ki bu 'dinsel hoşgörü' kimi zaman o kadar ileri gidiyordu ki; bazan din de anlamını kaybedebiliyordu. Arnavutlar farklı dinlere mensup olsalar bile birbirlerinin düzenledikleri dinsel törenlere ve ayinlere katılabiliyorlardı. Bununla da yetinmiyor, ilginç uygulamalar gerçekleştirebiliyorlardı:

"Dinî tolerans o kadar ileri gitmiştir ki, birçok seyyahın anlattığına

---

[1] Süleyman Külçe – Age. – S.177.

[2] Süleyman Külçe – Age. , S.177.

[3] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.75.

göre Hıristiyan olarak vaftiz edilen bir çocuk Müslüman çocuklar gibi sünnet edilmiştir ve hem Hıristiyan hem de Müslüman ismi almışlardır.[1] Skendi'ye göre ise bu durum tıpkı Kıbrıs Katoliklerinin dinsel kıyıma uğramamak için geliştirdikleri 'gizli Hıristiyanlık' ile özdeş bir durumu göstermektedir."[2]

Arnavutlar arasında yaygın biçimde görülen 'Gizli Hıristiyanlık'[3] dinsel nedenlerle, katledilmek kargısıyla değil de; ekonomik ve siyasî çıkarlar sağlamak amacıyla uygulanıyordu. 'Gizli Hıristiyanlık' uygulanan bölgelerde genellikle erkeklerin Müslüman, eşlerinin ise Hıristiyan olduğu gözlemleniyordu. Uygulamada İslamiyeti seçen erkekler, Hıristiyan inancını muhafaza ederek bu dine bağlı kalıyorlardı.

"Ancak, Osmanlı devletinin İslam tebasına getirdiği ekonomik ve siyasî avantajlardan faydalanmak üzere görünüşte de olsa, İslamiyeti seçmek durumunda kalmışlardır."[4]

Bazı Müslümanlar hem imama, hem de papaza gidiyorlardı. Bunlar Ayios Yeroryios ve Ayios Nikolous'u sayıyor, hatta haç taşıyorlardı. Dinsel anlayışlarını 'Müslümanlık–Hıristiyanlık karışımı' bir yaklaşım olarak nitelemek mümkün olabilirdi.[5]

Gizli Hıristiyanlık hiç kuşku yok ki Osmanlı Devleti bakımından büyük sorun oluşturuyordu. Zira dıştan Müslüman gibi görünen bu insanlar gerçekte, tutucu Hıristiyan olabiliyorlardı. Bu kimseler İzmir ve İstanbul gibi büyük kentlere gelerek sıradan Müslümanlar gibi davranı-

---

[1] Bkz. Stawrianos, age., S.500.

[2] Dr. Nuray Bozbora – Age. – S.76.

[3] Bkz. Sikkesiz Sultanlar –E Yayınları – M. Çulcu.

[4] Bkz. Stavro Skendi, Cripto–Christianity in the Balkan Area Under the Ostomans, Slavic Review, American Quarterly of Soviet and East European Studies, Vol. 26, 1967, SS. 235, 236. Dr. Nuray Bozbora– Age. .76.

[5] Dr. Nuray Bozbora – Age. –S.76; Bkz. –Aram Andonyan, Balkan Harbi Tarihi, Çev. Zaven Biberyan, Sander Yayınları, İstanbul, 1975 – S.180.

yor; ancak sosyal patlamalar sırasında gerçek yüzlerini gösterebiliyorlardı. Kaldı ki bu insanlar İtalya ve Sicilya'da Hıristiyan, Osmanlı topraklarında Müslüman gibi dolaşarak her iki tarafta da provokatörlük ve kışkırtıcılık başta olmak üzere olumsuz ve karıştırıcı eylemlerde rol oynayabiliyor, sonra da ortadan kaybolabiliyorlardı. Keza bunlar, en gizli yerlere bile kolaylıkla girebiliyor, istedikleri sabotajı gerçekleştirebiliyorlardı. 'Gizli Din' sahipleri özellikle mafios eylemlerde önemli roller oynuyor, büyük başarılar elde ediyorlardı.

Unutmamak gerekir ki Arnavutlar hem Hıristiyan, hem de Müslüman gemilerinde tayfalık yapabiliyorlardı. Özellikle Orta Akdeniz'de faaliyet gösteren korsan gemilerinde çok sayıda Arnavut korsana rastlanabiliyor; Osmanlı merkezî yönetimine bağlı Garp Ocakları'nda da yoğun faaliyette bulunuyorlardı.

Buna bir de Kapukulu Ocakları ile merkezî yönetimde üstlendikleri askerî ve siyasî roller eklenecek olursa; Arnavutların 'Gizli Din' taşımasının ne denli önemli, hassas ve düşündürücü bir olgu olduğunu gözardı etmemek gerekir. Bir başka ifadeyle, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı egemenliği altında cereyan eden olaylarda rol oynayan Arnavutların bu durumunu önemle dikkate almak doğru olur. Unutmamak gerekir ki Mafios Toplum Yapısı'nın en temel olgularından ve unsurlarından birini de 'çifte yaşam tarzı' teşkil ediyordu. 'Gizli Din' olgusu ise 'çifte yaşam tarzının' en çarpıcı örneğini oluşturuyordu.

Bütün bunların yanı sıra Arnavutluğun özellikle kuzey–batı şeridinde yer alan dağlık bölgede yaşayan kabileler Katolik Arnavutlardan oluşuyordu. Zira Osmanlı merkezî otoritesi etkili olamıyor, buralara kadar ulaşamıyor. Hatta buradaki Arnavut kabileler Osmanlı egemenliğine karşı direnerek kendi kendilerini yönetme hakkını elde etmiş bulunuyorlardı. Bunlar askerlik ve vergi gibi idari işler bakımından Osmanlı devletine bağlı bulunuyorlardı. Fakat dinsel bakımdan da Roma Katolik Kilisesi'nin gözetimi altında yaşıyorlardı. Nitekim İtalya'dan ve Avusturya'dan gelen Katolik din adamları kilisenin otoritesini etkin bir bi-

çimde hissettiriyor; bu da Osmanlı ile ilişkileri, olumsuz yönte etkileyerek yüzeyselleştiriyordu. Özellikle vergi konusunda avantaj sağlamak amacıyla Katolik Arnavutlar, Müslümanmış gibi görünerek Hıristiyanlıklarını muhafaza ediyorlardı.

Özellikle 18. Yüzyıl'da Osmanlıların Ruslarla savaşması; merkezî yönetimin tüm dikkatini Ortodoks Arnavutlara çevirmesine yol açıyor, bu da Katolik Arnavutları hem rahatlatıyor, hemde daha fazla bağımsızlaştırıyordu.

Güneyde, Yunanistan sınırına yakın bölgelerde yaşayan Ortodoks Arnavutlar başlangıçta daha serbest hareket edebiliyorlardı. Zira bunlar İstanbul'daki Ortodoks Kilisesi'ne bağlı bulunuyor ve merkezî yönetim tarafından bir tehlike olarak görülmüyorlardı. Hatta ekonomik ve sosyal nedenlerle Ortodoks Arnavutlar gönüllü olarak Müslümanlaşıyorlardı. Ancak, Osmanlılarla Rusların çatışmaya başlamaları, Ortodokslara duyulan güveni sarsıyordu. Zira Ortodoks Arnavutlar da tıpkı Yunanlılar gibi Ortodoks olan Ruslara yanaşıyor, Rusya da dinsel paralelliği bahane ederek bunlar üzerinde korumacılık yapıyordu. Böylece, Osmanlı otoritesi yönetim alanında kendisini hissettirirken, Ortodoks dinsel otorite; eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik ve adalet alanlarında etkinliğini arttırıyor, yerele nüfuz ediyordu.

Yerel'den Merkez'e Suç İhracı

Yerel Yaşam tarzında mafios değerleri paylaşan ve bu yaşam tarzını, gittikleri her yere adeta kendileriyle birlikte taşıyan Arnavutlar 'merkezî otoriteyi, genel ahlâk ve hukuk kurallarını' yok saymak konusunda son derece çarpıcı örnekler sergiliyorlardı. Onların sergiledikleri bu örnekler, içine girdikleri toplumların diğer grupları tarafından da kısa za-

manda benimsenerek uygulanıyordu. Kaldı ki Arnavutlar, kendi coğrafya ve yerel toplumlarının dışına çıktıkları zaman 'yasadışı hareket etmek' bakımından daha bir rahatlıyor ve pervasızlaşıyorlardı. Zira yerel ahlâk ve yerel hukuk denetiminden kurtuldukları için toplumsal denetimin dışında kalıyor, merkezî hukukun uygulayıcısı olan kolluk kuvvetleri karşısında kendilerini daha özgür hissediyorlardı. Arnavut yerel hukuku, işlenen cürümleri yerel topluluklara izletip denetletirken, suçluların kaçıp kurtulma olanakları yok denecek kadar aza indirgeniyordu. Ancak yerel toplumun dışına çıkan Arnavutlar, yeni çevrede bu tür bir denetimin söz konusu olmaması nedeniyle hem rahatça suç işleyebiliyor, hem de tanık ve kanıt bulunamadığı için 'mafios davrarış biçimi' sergileyerek ve korku salarak yakalarını kolayca kurtarabiliyorlardı.

Arnavutların bu 'mafios yaşam biçimi' yüzyıllarca büyük bir değişime uğramıyor; özellikle İstanbul'a göç edenler yeni toplum içinde 'mafios bir başıbozukluk' sergiliyorlardı. Burada bazı Arnavutlar, sadece 'yerel ahlâkları doğrultusunda' suç işlemekle kalmıyor, 'ekonomik çıkara dayalı' suçlar konusunda da geniş bir açılım yapıyorlardı.

1927 yılında, Tarlabaşı'nda öldürülen Kirkor Keseciyan adlı bir tellalın katil zanlısı Hamid oğlu Bektaş'ın öyküsü; 'çıkara dayalı' suç işleyen Arnavutlar konusunda çarpıcı bir örnek teşkil ediyordu. 'Öldürülen Dellalın Davasında İlk Celse– Bektaş Salıverilmesini İstiyor' başlığı ile 20 Kânûnusânî 1927 Perşembe günü yayınlanan haberde, olay şöyle anlatılıyordu:

> "İstanbul Ağır Cezâ Mahkemesi dün hemen bütün gün geçen senenin en esrarengiz cinâyetlerinden birisine ait davanın rü'yetine (görüşülmesine) başladı. Geçenlerde Tarlabaşı Caddesi'nde bir gece öldürülen tellâl Kirkor Keseciyan Efendi'nin katli hadisesine ait dava...
>
> Katilin ikaıyla maznûn Bektaş; orta yaşlı, kumral bıyıklı, dinç bir Arnavuttur. Arkasında kadife yakalı bir palto bulunduğu halde, maznûn mevkiinde duruyor. Hayli soğukkanlı bir duruşu var.

Hakimler Hey'etine Sabri Bey riyâset ediyor, Müdde-i Umûmî mevkiinde Muâvin Niyazi Bey bulunuyordu. Kalabalık samiin (izleyiciler) kitlesinin dikkat ve alâkası karşısında rü'yet edilen davada maznûn cürmü tamâmen inkâr etmiş, gayrımevkuf (tutuksuz) olarak mahkemesi talebinde bulunmuş ve mahkemece bu talep bilâhire tezker edilmek (yazılmak) üzere şimdilik şâhitlerin celb ve istimaları kararlaştırılmıştır.

Kirkor Keseciyan'ın katline ait davanın İstanbul Ağır Cezâ Mahkemesinde rü'yeti esnâsında dün reis, maznûnun hüviyetini sormuş ve çok kalabalık olan salonda Bektaş'ın dik sesi duyulmuştur:

– İsmim Bektaş. Babamın adı Hamid. Göriceliyim. Feriköyü'nde oturuyordum. İşim Ahırkapı'da. Yirmiiki seneden beri İstanbul'da yaşarım. Yalnız Selânik düştüğü vakit orada idim. Okuyup yazmam yoktur. Evliyim. İki çocuğum var.

– Sabıkan?

– Hayır efendim. Kat'îyyen yoktur!

– Senin, Kirkor Keseciyan Efendi'yi öldürdüğün iddiâ olunuyor.

– Hiç malûmâtım yok!

– Sen bu adamla dargınmışsın?

– Yok öyle şey. Evime geldiler. 'Bektaş'ı istiyoruz' dediler. Açtırdım kapıyı. 'Buyurunuz' dedim. Aldılar beni karakola...

– Seni Bekçi hâdise mahallinde görmüş. Rast gelmişsin.

– Hayır

– Sen silâh taşır mısın?

– Hayır

Daha bazı suâller soruldu. Maznûn hep inkâr ediyordu. Bunun üzerine şâhitlerin celbine geçildi.

Bekçi Aziz Ağa, evvelce vâki olan teşhîsi tekrarladı:

– Evet. Benim gördüğüm bu idi!...

Fakat ifâdesinde bazı muayyen cihetler görüldü. İstîzâh edildi. İzâh etti. Bektaş başını kaldırdı.

– Hayır, yanlış. Benzetiyor olsa gerek. Benim bu işten haberim yok!

Bir katil meselesinden mahkûm Kolonyalı İsmâil şunları anlattı:

– Halid namında birisi onüç ay evvel bana 'Birisi öldürülecektir. Gel sen yap şu işi' dedi. 200 lira teklif etti. Ben reddettim.

Aradan zaman geçti. Kirkor Keseciyan'ın öldürüldüğünü işittim. Halid'in Kirkor ile bir tarla cihetinden ihtilâfı vardı. Derken tevkifhânede arkadaşım Aziz'in âilesi geldi. Bir gün 'Bu işi Bektaş yaptı. Kimse şüphesini korkusundan söyleyemedi!' dedi. Ben işittim.

– Peki, sen nasıl bunu haber verdin? Madem ki bundan herkes korkuyordu. Sen korkmadın mı?

– Hayır, ben korkmuyorum!...

Bundan sonra diğer şahitlerden Serkis çocuk şöyle dedi:

– Martin ile sinemadan çıktık. Manav dükkânı önünden geçerken baktık. Birisi kan içinde yerde. Kalabalığa karıştık. Bir sobacı görmüş. 'Elbiseli bir adam iki el silah attı. Elinde tabanca, kaçtı' dedi. Kaçarken de 'Sokulmayın, yakarım!' demiş. Arkadaşı Martin aynı şeyi söyledi. Marika, silah sesini işitmiş. Yerde yatanı görmüş. O kadar. Sonra Yani Efendi geldi:

– Keseciyan'ın Arnavutlarla tarla davası vardı. Keseciyan 'Artık sizi tarlada oturtmam. Alacağım!..' demiş. Halid 'Bir şey yapamazsın' diye mukabele etmiş, atışmışlar.

Manav Akribas tabanca sesini işitince düdük sanmış. 'İtfâiye geldi, yangın var' zannına kapılmış.

– Ya 'yangın yakında ise' diye düşünmedin mi?

– Öyle ama efendiciğim, kapıyı açacak olsam, gelen geçen dükkânı yağma ederler. Bunu düşündüm, açamadım.

Vak'aya dâir şâyânı kayıt şahâdette bulunmadı. Diğer şâhitlerin de ifâdeleri mübhemdi (belirsizdi).

Netîcede, mahkeme Bektaş'ın verdiği tahliye istidâsını bilâhire teemmül edilmek üzere (...) muhakemesine karar alan (...) Halid ile şâhitlerden sobacı Mihal, mevkuf Aziz, Eşref, Cemâl'in, diğer taraftan o gece Bektaş'ın başka yerde bulunduğunu ispat edeceği söylenilen müdâfaa şâhitlerinin çağrılması için mahkeme Şubatın dokuzuncu günü sabahına bırakıldı."[1]

---

[1] Vakit Gazetesi – 20 Kânûnusânî 1927, Perşembe – S.1, 3.

Haberden de anlaşılacağı gibi Arnavut Halid Efendi, tarlasını kullandığı Ermeni Keseciyan ile tartışıyor, aralarına düşmanlık giriyordu. Arnavut Halid kiralık katil aramaya başlıyor bu da duyuluyordu. Hemşehrisi Arnavut Bektaş bu işi üstleniyor, tanık ve kanıt bırakmadan Keseciyan'ı öldürüyordu. Ne var ki, Bekçi Aziz Efendi olay yerinde kendisini görüyor, sonra da mahkemede teşhis ediyordu. Bu arada çevresine korku salan ve 'mafios bir kimliğe sahip bulunan' Arnavut katil zanlısı, muhtemel sanıkları korkutarak sindiriyordu. Bu durum, İstanbul'daki Arnavutlar tarafından 'kotarılan' tipik bir 'çıkara dayalı suç' ve mafios yöntemler çerçevesinde işlenen 'kiralık katil cinayeti' idi. Arnavut 'mafiosolarının' uyguladıkları bu 'mafios yöntemlerle' karşı karşıya kalan ve mağdur olan diğer insanların bir süre sonra 'genel hukuk ilkelerinden ve adli uygulamalardan' umut keserek çeteleşmek suretiyle aynı yöntemlere başvurmaları, İstanbul'daki 'suç yapılanmasının' mafios zeminin oluşturuyordu. Ancak bu durum, merkezî otoritenin zaafiyeti sonucu ortaya çıkan geçici bir sorun değildi. Arnavut Mafios Toplum Yapısı'nın üreterek kendi coğrafyası dışına ihraç ettiği temel sosyal meselelerin başta gelen –aynı zamanda diğer mafios gruplara örnek teşkil eden– kalıcı bir oluşumuydu.

BAŞKENT'TE ARNAVUT ÖRGÜTLENMESİ

(Mafios Bir Grup: Ocak Ağaları)

• ***Şimdi tekrar ana konuya dönebiliriz. Arnavut kökenli dört Ocak Ağası, Ocakluların Mafios Toplum Yapısı içinde oynadığı rolü ne yönde etkiliyordu? Sultan İbrahim'in saltanatında merkezî otoritenin yeniden zaafiyet göstermesi bu dörtlü yani; 'çar rükn–ü Bektaşîyye' tarafından nasıl değerlendiriyordu?***

Hemen kaydetmek gerekir ki 'çar rükn–ü Bektaşîyye' yani 'Ocağın dört temel direği' adı verilen Koca Muslihüddin Ağa, Kara Murad Ağa, Bektaş Ağa ve Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa; devlet mekanizması ve merkezî yönetim bakımından –bu mekanizma içinde– tam anlamıyla bir 'uyuyan yılan' özelliği taşıyordu. Ağalar, Sultan Murad'dan sonra Sultan İbrahim'e de aynı saygıyı ve bağlılığı gösteriyor; onun da selefi gibi, merkezî otoriteyi ve mutlakiyet rejimini pekiştirmesini bekliyorlardı. Ancak Sultan/Halife'nin 'şımarık bir cariye' gibi sergilediği tuhaflıklar ile Sadrazam Ahmed Paşa'nın Sultan Murad öncesini anımsatın 'çıkarcı uygulamaları', 'Ocağın dört direğini' hayal kırıklığına uğratıyordu. Yönetimin giderek 'mafios bir örgüt' görünümü alması, bürokratik makamların alınıp satılması, karaborsacılık, spekülâtif/manipülâtif alış–verişler, gizli cinayetler, yasal kılıf içinde gerçekleştirilen yasadışı uygulamalar, bir de Padişah'ın kürk, Sadrazam'ın gayrımenkul tutkusu ile birleşince Arnavut asıllı 'çar rükn–ü Bektaşîyye'nin dikkatlerini bu odağa çevirmesine yol açıyordu. Ağalar, öncelikle yetkisini kötüye kullanan ve çılgınca işler yapan Padişahı frenlemek yerine daha fazla kışkırtarak

şahsi çıkar sağlayan Ahmed Paşa ile onun çıkar örgütüne diş biliyordu. Böylece merkezî yönetimin gölgesinde, devletin içinde oluşan iki 'çıkar örgütü' hesaplaşmak için fırsat kollamaya başlıyordu.

Birinci örgütün liderliğini Sadrazam Ahmed Paşa yapıyordu. Bu örgütte Kethüda Arnavut Ahmed, Tezkereci Şamîzâde Mehmed, Çavuşbaşı Eğri Boyunlu Turak, Selâm Çavuşu Mustafa yer alıyordu. İkinci örgüt ise dışa tamamen kapalı olan Kapukulu Ocakları bünyesinde, Ocak Ağaları tarafından oluşturulmuş bulunuyordu. Bunların liderliğini her ne kadar Kara Murad ağa yapıyor gibi görünüyorsa da, Ocağın iplerini Koca Muslihüddin Ağa –yaşlı ve deneyimli olması nedeniyle– elinde tutuyordu. Bektaş Ağa ile Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağalar bu süreçte geri planda duruyorlardı. Hemen kaydetmek gerekir ki Sadrazam'ın çıkar örgütü, toplumdan ve bürokratik kurumlardan soyutlanmış bulunuyordu. Hiçbir sosyal dayanağı olmayan bu 'çıkar örgütünün' yegâne gücü, elinde topladığı 'bürokratik ayrıcalıklara' dayanmasıydı. Oysa 'çar rükn–ü Bektaşîyye' tam anlamıyla silahlı bir örgüt karakteri taşıyordu. Üstelik 500 Ocaklı, Kara Murad Ağa'ya 'körükörüne merbût (bağlı)' bulunuyordu.[1]

Bu iki örgüt arasındaki 'pamuk ipliğini' ise 'Samur Vergisi' koparıyordu.

Sadrazam Ahmed Paşa bir gün, Hazine Tahsil Memuru konumunda bulunan Başbâkîkulunu Yeniçeri Ağası Kara Murad Ağa'ya gönderiyordu. Bâkîkulu divanın bir kararına dayanarak kendisinden hazine için samur kürk, amber ve bir miktar da para vermesini istiyordu. Ancak bu talep, Kara Murad Ağa'yı çileden çıkarıyordu. Bâkîkuluna; "Ben Girit'ten ancak barut ve kurşun ile geldim. Samur kürkü, amberi yalnız işitmişimdir. Parayı ise borç ile alıp harcarım." Diyor ve huzurundan kovuyordu.[2]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.108.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.108.

Kara Murad Ağa iri yarı, dış görünüşü ile çevresine korku salan Arnavut kökenli bir Yeniçeri zabiti idi. Sultan Murad ile birlikte Bağdat'ın fethine gitmişti. Hançerini duvarlara saplayarak kale bedenlerine tırmanmış, düşmanın savurduğu top gülleleri altında cesaret sınavından geçmişti. Savaşçılığı ve yiğitliğiyle Ocak'ta nüfuz kazanmıştı. Bağdat'ın fethinden sonra Zağaracıbaşı olarak orada kalmıştı. Sultan Murad'ın güvendiği bu asker, Sultan İbrahim tarafından da ödüllendirilerek Kethüdalığa tayin ediliyordu.

Kara Murad Ağa Kethüda olunca Ocağın düzenini ve geleneklerini ıslah etmeye başlıyordu. Odabaşıların 'kallâvî destar' giymeleri geleneğini yeniden canlandırıyordu. Kethüda Bey, Süleymaniye önünde bir defa selamlanırken; Murad Ağa, eski geleneği canlandırarak Arslanhâne önünde de selamlanmasını emrediyordu. Ocak'taki nüfuzu artan Murad Ağa Girit Seferine Yeniçeri Ağası'nın yerine katılıyordu. Bu seferde büyük başarılar kazanan Ağa'nın şöhreti İstanbul'a kadar ulaşıyordu. Böylece Ağa, Sekbanbaşı oluyordu. Kara Murad Ağa yıllar sonra Girit'ten İstanbul'a geldiğinde; merkezî yönetimin büyük bir israf ve kokuşma içine düştüğünü görüyor, önce şaşırıyor, sonra da infiale kapılıyordu. İşte bu sırada da Bâkîkulu kendisinden Sadrazam adına; samur ve amber vergisiyle, hazine için para talep ediyordu. Bu talep, zaten tepki içinde bulunan Murad Ağa bakımından bardağı taşırıyordu.

> "Bâkîkulu Kara Murad Ağa'ya samur ve amber vergisi için geldiği zaman, Kara Murad Ağa zaten bütün ağalarla görüşmüş, hepsi de 'sözlerin bir yere koyup' (sözbirliği ederek) isyân etmeye karar vermişlerdi."[1]

Murad Ağa'nın Bâkîkulu'na yaptığı kötü muamelenin aslında Sadrazam Ahmed Paşa'yı hedef aldığı ve Sadrazam'ın bu saldırı karşısında mutlaka harekete geçeceği 'Ocağın dört Arnavut direği' tarafından gayet iyi biliniyordu. Nitekim, bu olaydan sonra Murat Ağa gibi, diğer

---

[1] Ocak Ağaları – Ahmet Refik –Age. , S.14.

ağalar da gerekli önlemleri almadan bir yere gitmiyor, can güvenliklerine son derece önem veriyorlardı. Kısa süre içinde de bu endişelerinde haklı oldukları ortaya çıkıyordu.

6 Ağustos 1648 günü Sadrazam Ahmed Paşa küçük oğlu Bâki Bey'i, merhum Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın sekiz yaşındaki kızıyla evlendiriyordu. Sadrazam, oğlunun düğün törenini de, zamanında Kara Kethüda'dan icra yoluyla gaspettiği Topkapu'daki bahçede yapıyordu. Düğüne, nüfuzlu ümeradan sayılan Kara Murad, Muslihüddin, Bektaş ve Kara Çavuş da davet ediliyordu. Ancak Sadrazam, düşman kabul ettiği 'çar rükn–ü Bektaşîyye'yi' ortadan kaldırmak amacıyla düğün törenini vesile yapmak istiyordu. Bu çerçevede Yeniçeri Ağalarına tuzak kuruyordu.[1]

> "Vezîriâzam zikr olunan ağaları (...) dâvet edüb ol bağçede îdâmların murad eyledi."[2]

Bu tuzağı ise Ocak taraftarı Recep Ağa kendilerine haber veriyordu.

> "– Ne oturursunuz? Devletlûnun size suikastı vardır. Badelyevm hânelerinizde bile bulunmayasız, dedi. Bütün Ağalar içinde ilk evvel parlıyan Kara Murad Ağa oldu. Eski Sekbanbaşı bu haberi işitince birdenbire kükreyip:
>
> – Ya!... Kazıyye böyle midir? Biz âsanlıkla ölmeyiz. Gayrı bizden suç gitti, dedi. Hep birlikte kalktılar, evlerine dağıldılar."[3]

Kaldı ki, Ocak Ağaları böyle bir suikast ihtimalini gözönünde bulundurarak düğüne tedbirli gelmiş ve yanlarına tam teçhizatlı 30–40 kadar Yeniçeri almışlardı. Dört Ağa, düğünün yapıldığı bahçeden hızla uzaklaşıyordu. Kara Murad Ağa'nın 'gayrı bizden suç gitti' demesi, Ocağın başkaldırısını ifade ediyordu. Bu arada dört ağa amaçlarına ulaşana ka-

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.109.

[2] Naîmâ – Age. – C.4, S.291.

[3] Ocak Ağaları – Age. –S.14–15.

dar birlikte hareket edeceklerine söz veriyor, bu sözü yemin ederek yani Besa vererek onaylıyorlardı.

Hemen kaydetmek gerekir ki 'Ocağın dört direği' bu hareketi bir anda verdikleri kararla başlatmış değillerdi. Sadrazam Ahmed Paşa'yı sadaretten uzaklaştırmayı uzun zamandan beri planlıyor, bu plan çerçevesinde Sofi Mehmed Paşa ile de temas halinde bulunuyorlardı. Ocaklılar üzerinde etkin bir nüfuzu bulunan Sofi Mehmed Paşa son derece önemli bir kimlik ve kişilik yansıtıyordu.

Kendisini çok uzun süreden beri Sadrazamlığa hazırlayan ve Ocağın desteğini de sağlayan Sofi Mehmed Paşa, aslen bir Sipahi idi. Defterdar Bâkî Paşa'nın Kethüdalığını yaparak, yirmi yıl boyunca Ocak Ağalığı görevini yürütmüştü. Sofi Mehmed Paşa'nın bu denli uzun süre Ocak Ağalığı yapması ve bu Ağalığın da 4. Murad'ın saltanatına rastlaması büyük önem ve anlam taşıyordu. Mehmed Paşa, tüm Ocaklılar gibi Bektaşî idi. Kalenderî/Bektaşî geleneğinin güçlü bir temsilcisiydi. Ocak Ağalığı'ndan sonra bazı eyaletlerde valilik görevi üstleniyordu. Sadrazam Kara Mustafa Paşa zamanında da Defterdarlık yapıyordu. O zamandan beri Yenikapı yakınındaki bahçesine çekiliyordu. Mehmed Paşa vaktinin bir kısmını Mevlevî dervişleriyle birlikte geçiriyor, onlar gibi giyiniyor, onlarla birlikte oturup kalkıyordu. Unutmamak gerekir ki Mevlevîlik, Bektaşîlikle aynı kökenden geliyor, hatta Bektaşîliğin 'şehir versiyonu' olarak tanımlanıyordu.[1]

'Ocağın dört direği' ile Sofi Mehmed Paşa arasındaki özel 'dayanışma' merkezî yönetim içindeki dengeler bakımından büyük önem taşıyordu. Ocaklıların Kalenderî/Bektaşî–Devşirme zeminine dayanması nedeniyle güçlü bir heterodoks inanç profiline sahip olmasına karşın... Yönetimin Fatih Sultan Mehmed ile açıktan açığa Sünnîleşmeye başlaması özellikle ulemanın hızla güç ve etkinlik kazanmasına neden oluyordu. Arap–Sünnî Ortodoks profil giderek ulema üzerinde etkisini

[1] Bkz. –Sikkesiz Sultanlar – E Yayınları – M. Çulcu.

gösteriyor ve ulema da fırsatları değerlendirerek 'merkezî otoriteye' ortak olmaya başlıyordu. Arap–Sünnî zemine dayanan ulemanın şansı, çocuk padişahlar zamanında daha da artıyordu. Unutmamak gerekir ki, doruk noktasında Şeyhülislamın yer aldığı dinsel piramidin tabanında ve diğer katmanlarında Arap–Sünnî kökenli adeta bir 'dinsel/sivil inanç ordusu'-bulunuyordu. Bu dinsel baskı odağı, tayinlerde kendisini iyiden iyiye hissettiriyordu. Nitekim bu kritik dönemde de aynı tablo ve aynı odaklaşma gözleniyordu. Sultan 4. Murad'ın tesis ettiği otorite sayesinde, heterodoks silahlı güçler, yani Ocak Ağaları ile onların güdümündeki siviller, üst yönetim çerçevesinin ,genellikle– dışında kalıyorlardı. Buna karşılık merkezî otorite Sultan/Halife'nin mutlak iradesi altında ulema, enderun, harem zeminine dayanıyordu. Sadrazam Ahmed Paşa ise bu yapılanma içinde icra makamını oluşturuyor; Padişah adına otoriteyi o temsil ediyordu. Ne ki 'mafios bir karakter' sergiliyordu. Beri yandan 'yasal otoriteyi' elinde bulundururken tesis ettiği 'çıkar grubu' üzerinden illigal işler yapıyor, bunları gizlemek için de Padişah'ın çılgınca tutkularını kışkırtarak tüm dikkatleri ve tepkileri o tarafa yönlendiriyordu. Arap–Sünnî karakterdeki bu çıkar odağı, yönetimin dışına itilen Ocaklılar ile 'çar rükn–ü Bektaşîyye'yi çileden çıkarıyordu. İşte bu nedenle Sofi Mehmed Paşa'nın durumu Ocak Ağaları bakımından büyük önem kazanıyordu. 20 yıl boyunca Ocak Ağalığı yapan ve heterodoks geleneğin üst yönetimindeki temsilcilerinden olan Sofi Mehmed Paşa'nın Sadrazam olması, uzun bir aradan sonra Ocağın tekrar merkezî otoriteye ortak olması anlamına gelecekti. Böylece Ocaklılar ulema, harem ve enderunun önüne geçecek, Sultan/Halife ile birlikte İmparatorluğun kaderinde söz sahibi olacaklardı. Bunun böyle olmasını gerektiren daha başka meşru gerekçeler de mevcut bulunuyordu. Ocak Ağası Muslihüddin Ağa bu gerekçeleri şöyle özetliyordu:

> "...hazine yalnız isrâfâta yetişmez. Reâya perîşan, küffar Bosna serhaddinden kırk pâre hisar aldı. Hâlâ bu kadar küffâr kalyonu Boğazda

yatıyor. Def'ine takyîd yok. İstanbul mahsûr kaldı."[1]

Tüm bu oluşumlar 'çar rükn–ü Bektaşîyye' ile sadaret makamını ele geçirmek amacıyla harekete geçen Sofi Mehmed Paşa'nın işini kolaylaştırıyordu. Hele bir de Sadrazam Ahmed Paşa'nın Kara Murad Ağa'dan 'Samur ve Amber Vergisi' istemesi nedeniyle Ağa tarafından terslenmesi... Arkasından da –ki bu iddia Ocak yanlısı Recep Ağa tarafından ortaya atılıyordu. Gerçeklik derecesi yine de belirsizdi – Ahmed Paşa'nın 'çar rükn–ü Bektaşîyyeye' suikast düzenlemesi, bardağı taşıran son damlalar oluyordu.

Bir başka ifadeyle Sadrazam Ahmed Paşa ve 'çıkar grubu' ile Sofi Mehmed Paşa'nın arkasına aldığı 'Ocağın dört direği' arasındaki hesaplaşma su yüzüne çıkıyordu. Aralarında sözleşerek yemin eden Ocak Ağaları, Murad Ağa'nın liderliği altında Topkapu'daki bahçeden ayrılıyor; Yeniçerilerin toplanma yeri olan Orta Cami'ye gidiyorlardı. O akşam diğer zabitler ile Ocağın yaşlılarını toplayarak Sadrazam Ahmed Paşa'nın azledilmesini kararlaştırıyorlardı. Aldıkları bu kararı Sultan Mehmed Camii'nin vaizini göndererek Şeyhülislama bildiriyorlardı. Ayrıca Şeyhülislamı; Ocağın ittifakla aldığı bu kararı ulemaya bildirip, onları uyarmak ve hazırlamakla görevlendiriyorlardı. Ertesi gün, Cuma idi. Ağalar hazır ve silahlanmış olarak Orta Cami'da toplanıyor ve bir yazı göndererek ulemayı buraya çağırıyorlardı. Daha sonra hep birlikte Fatih Camii'ne gidiyorlardı.

Ocak Ağaları, caminin girişindeki sofaya yerleşiyor, burada oturuyordu. Askerler de karşılarında el bağlayarak ayakta duruyorlardı. Şeyhülislam mihrabta yer alıyordu. Kazaskerler, Mollalar, Müderrisler mihrabtan kapıya kadar –rütbelerine göre– sağlı sollu diziliyorlardı.

Yıllar sonra devletin kaderi ve otoritesi bir kez daha Sultan/Halife'nin denetiminden çıkıyor; başkaldıran Ocaklıların kontrolüne geçi-

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.111.

yordu. Nitekim, ilk sözü Kara Murad Ağa alıyordu. Ağa, saptanacak kararlarda Sipahilerin taleplerine ve onaylarına gerek olmadığını ileri sürüyordu. Fakat "Ağalardan bazısı 'Bu maslahat–ı cumhurdur. Onlar da burada bulunsun. Ne zararı vardır."[1] diyerek Sipahilerin de kararlara katılmasını istiyordu. Böylece, adam gönderilerek Sipahiler davet ediliyordu:

> "...umûm üzere Sipah tâifesin alub camie geldiler. Cemiyyet tamam oldukda..."[2]

Nihayet, durumun görüşülmesi için Sadrazam Ahmed Paşa'ya haber gönderiliyor, toplantıya çağrılıyordu. Fakat Ahmed Paşa gelmiyor, yerine Çavuşbaşını gönderiyordu. Bunun üzerine orada bulunanlar infiale kapılarak; "Vezire git!... Mührü iste!..." diye bağrışıyorlardı. Çavuşbaşı bunları sakin olmaya bile davet etme fırsatı bulamıyor; canını kurtarmak amacıyla oradan kaçıyor, ortadan kayboluyordu. Fakat bu sırada, Padişah tarafından bir haseki gönderilerek toplantının nedeni Şeyhülislamdan sorduruluyordu. Müftü de; "Padişah bize Sadrazam'ı teslim etsin. Başka suretle dağılmaz" cevabını veriyordu. Haseki söz söylemek girişiminde bulununca parçalanmak tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu. Bu arada çenesinden yaralanıyor, o da kaçarak canını güçlükle kurtarıyordu.[3]

Bu sırada, Ocağın önde gelenlerinden Kara Çavuş, toplantının Orta Cami'de devam etmesini öneriyor, bu isteği kabul ediliyordu. Burada yapılan görüşmelerden sonra Ahmed Paşa'nın sadaretten uzaklaştırılması ve yerine Sofi Mehmed Paşa'nın getirilmesi kararlaştırılıyordu. Aynı zamanda 'derviş' olarak da anılan Sofi Mehmed Paşa Orta Cami'ye gelince, orada bulunanlar "İşte Sadrazam" diye bağırışıyor ve coşkuyla

---

[1] Naîmâ – Age. , C.4, S.295.

[2] Naîmâ – Age. – S.4, S.295.

[3] Hammer – Age. – C.10, S.109–110.

alkışlıyordu. Herkes Sofi Mehmed Paşa'nın ellerini öpüyordu. Bu sırada saraya bir haberci gönderilerek Mehmed Paşa'nın Sadrazam yapıldığı bildiriliyordu. Sultan İbrahim ise makbul adamı Tavukçu Mustafa Paşa'yı Orta Cami'ye göndererek, toplantının dağılması halinde isteklerinin kabul edileceğini bildiriyordu. Ayrıca Şeyhülislam ile Sadrazam'ı saraya davet ediyordu. Topluluk, Müftü'ye izin vermiyor, Sofi Mehmed Paşa'yı tek başına saraya gönderiyordu. Ahmed Paşa ortalıkta görünmüyordu.

> "Has Odabaşında olan mührü, Mehmed Paşa'ya verüb Pâdişah buyurdu ki, 'Ahmed Paşa'yı azlettim. Lâkin damadımdır. Nice vereyim. Onun kendülerden rica ederim ve taklisini senden bilirüm' deyüb, Mehmed Paşa gayrı tekrar edemeyüb, mührü hümâyûnu alub, hil'ât giyüb..."[1]

Sofi Mehmed Paşa mührü aldıktan sonra Orta Cami'ye dönüyor ve Padişah ile aralarında geçen konuşmayı anlatarak Ahmed Paşa'nın kendisine bağışlanması hakkındaki ricasını iletiyordu. Ancak Ocaklılar, şiddetle karşı çıkıyor; "Hayır devletlü!... Bu olacak iş değildir!..." diye bağırışıyorlardı.

Daha önceki ziyareti sırasında Padişah'ın huzurunda korkuya kapılan ve hatta buraya Ocaklılar tarafından zorla getirildiğini söyleyen, özellikle de huzurdan çıkarken Kapu Ağası ile Hazinedar'ın kollarına girmesiyle korkusu daha da artan Sadrazam, Ahmed Paşa ile ilgili kararı iletmek üzere tekrar saraya gidiyordu. Sultan İbrahim'in huzuruna titreyerek giren ve Ocaklılar tarafından alınan kararı bildiren Sofi Mehmed Paşa, gözyaşları içinde ağlıyordu. Ancak, Sadrazam'ı dinleyen Padişah gazaba geliyor; "Bre köpek koca!... Vezîriâzam olmak için kulu tahrik ettin. Bu cemiyet bertaraf olduktan sonra göresin sen. Hakkından gelirim, dedi."[2]

---

[1] Naîmâ – Age. – C.4, S.297.

[2] Naîmâ – Age. – C.4, S.297.

Nitekim Padişah bununla da yetinmiyor, hırs ve kızgınlık içinde yerinden kalkıp Sadrazam'ın üzerine yürüyor, hatta onu yumrukluyordu. Bunun üzerine Sofi Mehmed Paşa saraydan çıkıp doğruca evine gidiyor, bir hizmetkarını göndererek cereyan eden olayları Orta Cami'deki Müftüye bildiriyordu. Ayrıca mühür ile hil'atı da bohçaya koyup hizmetkârıyla iade ediyor ve görevden azlini istiyordu.

Ancak durumu öğrenen Bektaş Ağa ile Koca Muslihüddin Ağa, Sofi'nin evine geliyordu. Ağalar, Sadrazam'ın korkusunun nedenini soruyor, sonra da; "Senin ve bizim gibi kocalar din uğruna ölmekten gayrı niye yarar. Kalk, bu işi başa çıkaralım" diyerek onu tekrar Orta Cami'ye götürüyorlardı.[1]

Hiç şüphe yok ki Sofi Mehmed, Paşa Sadrazam Ahmed Paşa'dan sonra Padişah'a hiçbir zaman güvenemeyeceğini anlıyordu. Padişah'ın, ortalık yatıştıktan sonra ilk fırsatta intikam alacağını görüyordu. Sultan İbrahim'in saltanatta kalması halinde koşulların değişmeyeceğini fark edince de sadaretten çekilerek Ocaklılarla Padişah'ı karşı karşıya bırakıyor, Ocaklıları Padişah'a karşı yönlendiriyordu. Bir bakıma; "Ya ben, ya Padişah" demeye getiriyordu. Üstelik, onun bu hareketi başarıya da ulaşıyordu.

Sofi Mehmed Paşa'nın Orta Cami'ye gelmesiyle birlikte, işin şekli ve amacı da değişiyordu.

Şehrin kapıları derhal kapatılarak giriş–çıkışlar kontrol altına alınıyordu. Büyük Valide Sultan'a yazı gönderilerek şehzadelerin hayatının güvence altına alınması isteniyordu. Ayrıca Bostancıbaşı ile Kapu Ağasına haber gönderilerek Ahmed Paşa'nın katledilmesine, Sultan İbrahim'in ise hal' edilerek yerine Şehzadesinin (4. Mehmed–Avcı Mehmed) tahta çıkarılmasına 'ittifakla ahd ve misak edildiği' bildiriliyordu.[2]

---

[1] Naîmâ – Age. – C.4, S.298.

[2] Naîmâ – Age. – C.4, S.298.

Durumu haber alan Padişah telaşlanıyor; İmpahor Mustafa Paşa'yı Orta Cami'ye göndererek, Ocaklılara şu mesajı iletiyordu:

"Bu cemiyetin aslı nedir? Niçin dağılmazlar? Benimle on bine karîb kul vardır. Dağılmazlarsa mecmîunu (hepsini) kırarım. Vezîrim (Ahmed Paşa) nerededir, ne bileyim. Bulsunlar!..."

Bu cevap üzerine yaşlı bir Arnavut öne çıkıyor; "Biz Vezîri kendisinden isteriz. Eğer Pâdişâh ise çıksın Ayak Dîvânı yapsın! Muradlarımızı arz edelim. Evvelâ böyle gaflet ile saltanat olmaz. Elbette Vezîri verir. Vardar Ali Paşa bir yarar ve sâlih ve dindar adam idi. Onun başı ve İbrahim Paşa'nın cesedi Bâb–ı hümâyûnda nâhak yere yirmi gün yatmak hangi kitapta vardır?" diye bağırıyordu.[1]

Naîmâ'nın 'Koca Arnavut" diye adlandırdığı bu şahıs muhtemelen 'Çar rükn–ü Bektaşiyye'den Bektaş Ağa idi. Bu cevap meselenin sadece Ahmed Paşa olmadığını; Padişah ile Ocaklılar arasında daha geniş kapsamlı bir hesaplaşmanın söz konusu olduğunu ortaya koyuyordu. Bektaş Ağa'dan sonra Muslihüddin Koca sözü alıyor; Padişahın bir zalimi toplumun başına musallat ettiğini, bu şahsın yolsuzluklar yaparak mal toplayıp servet edindiğini, şeriatı ise terkettiğini söylüyordu. Muslihüddin Koca şöyle devam ediyordu:

"...kadınlar maslahı devlete musallat, hazine yalnız isrâfâta yetişmez, reâya perîşan..."[2]

Muslihüddin Ağa ayrıca, düşmanın giderek güçlendiğini ve Osmanlı'nın cephelerde yenildiğini vurguluyor, Padişah'ın nasıl olup da bu gerçekleri görmediğini soruyordu. İmrahor, Padişah'ın tüm bunları bilmediğini, zira kendisinin anlatmadığını, Sadrazam'dan korktuğunu, anlattığı takdirde başının gitmesinden endişe ettiğini açıklıyordu. Sonra da şöyle diyordu:

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.111.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.111.

"Şimdi muradınız ne ise söyleyiniz. Pâdişâha teblîğ edeyim."

Bunun üzerine Muslihüddin Ağa isteklerini şöyle sıralıyordu:

"Evvelâ; rüşvetin ortadan kaldırılması, Sânîyen; kadıların tebayidi, Sâlîsen; Sadrazamın îdâmı."[1]

İmrahor bu koşulları iletmek üzere saraya gidiyordu. Fakat Sultan İbrahim bu sırada Bostancıları silahlandırmış, topların namlularını saray dışına çevirmiş bulunuyordu. Akşam olunca Orta Cami'deki ulema eve gitmek istiyordu. Ancak Ocak Ağaları; "Eğer bu gece evlerimize gidersek yarın toplanamayız. Zira Sultan İbrahim hepimizi kırar" diyerek izin vermiyorlardı. Günlerden Cuma olmasına karşın, Cuma Namazı kılınmıyor ve ulema, Yeniçeri Odalarına dağıtılarak ağırlanıyordu.

Sadrazam Ahmed Paşa'ya gelince... Hazırladığı suikast planı ortaya çıkıp da Ocak Ağaları Topkapı'daki bahçeyi terkedince, Ahmed Paşa da orada kalamıyordu. Nitekim, "çıkar grubunun' elemanları olan Mühürdarı, Hazinedarı ve Tezkerecisi ile birlikte, sarayına çekiliyordu. Gece yarısına doğru, özel ajanı olan Seksenbirinci Orta'dan bir zabit saraya gelerek Ocak Ağalarının Orta Cami'de toplandıklarını bildiriyordu. Bunun üzerine Sadrazam, Mühürdar ile Hazinedarını yanına çağırıyor; hazinedeki 6 bin altını bir ata yüklemelerini emrediyordu. Bu arada bir mushaf ile birlikte 10 bin kuruş değerindeki iki yüzük ve büyük bir yakut yüzüğü de yanına alıyordu. Güvendiği Abdi ve Halil adlı adamlarıyla birlikte ata biniyor, Deli Birader adlı makbul adamının evine gidiyordu. Fakat Mühürdür ile Hazinedar, Ahmed Paşa'yı gizlice takip eden bir görevliden sığındığı Deli Birader'in adresini öğreniyor, buraya giderek Sadrazam'ı görmek istediklerini söylüyorlardı. Bu durum Deli Birader'in korkuya kapılmasına neden oluyordu. Nitekim, başını kurtarabilmek için; gizliden Ahmed Paşa'yı Uzun Ahmed adlı bir başka şahsın evine gönderiyordu. Ancak eski Sadrazam kendisini burada da emni-

[1] Hammer – Age. , C.10, S.111–112.

yette görmüyor, Hacı Behram adlı şahsın evine sığınıyordu. Hacı Behram ise ona ihanet ediyor, Ahmed Paşa'yı Sofi Mehmed Paşa'ya teslim ediyordu. Böylece dışarıya karşı derviş ve sofi görünümü veren, gerçekte ise, içinden geldiği Ocağın otoritesini öne çıkarmayı amaçlayan; Kalenderî/Bektaşî geleneğinin 'ihtiraslı temsilcisi' olan Mehmed Paşa ilk hedefine ulaşmış oluyordu. Nitekim Sofi, bu aşamada Ahmed Paşa ile – adeta– kedinin fare ile oynadığı gibi oynamaya başlıyordu:

> Ahmed Paşa, Hacı Behram'ın evinden, kırk Ocaklı tarafından alınıp, altınları ve servetiyle birlikte yeni Sadrazam'ın huzuruna götürülüyordu. Ahmed Paşa'nın büyük bir hazineye sâhib olduğunu bilen Sofi, bu hazineyi son kuruşuna kadar ele geçirmek amacıyla eski Sadrazam'ı büyük bir coşku ile karşılıyor, ona şefkâtle kucak açıyordu. Ahmed Paşa, canının bağışlanmasını istiyor, izin verilirse Mekke'de inzivâya çekileceğini söylüyordu. Sofi ise askerin ancak para ile yatıştırılabileceğini söyleyerek, kendisini tesellî ediyordu. Ancak aynı Sofi, Ahmed Paşa hakkında Müftü'den fetvâ istiyordu. Bu sırada eski Sadrazam birkaç bardak buzlu su içerek sâkinleşmeye çalışıyordu. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra Sofi Mehmet Paşa'nın Kethüdası Bergamalı Hüseyin Ağazâde Mehmed Ağa yanına geliyor, Ahmed Paşa'nın eteğini öpüyor, hayatının kurtarılabilmesi için kendisinden servetinin defterini istiyordu. Ahmed Paşa bir kalem alarak hesâb yapıyor, sonuç olarak servetini 300 kese olarak gösteriyordu. Ancak Mehmed Kethüda bu hesâbtan memnûn olmuyor; "Benim Sultanım!... 300 kese bu yakında topladığınızdır. Bununla olmaz. Bütün malınızı askere vermedikçe kurtulamazsınız. Malınızı canınıza siper etmelisiniz" diyerek kendisine yol gösteriyordu. Bunun üzerine Ahmed Paşa, az önceki yekûna bir sıfır ekleyerek 300'ü 3 bin kese yapıyordu. Fakat Kethüda bunu da yetersiz buluyordu. Çaresiz kalan Ahmed Paşa koynundan bin altın çıkarıyor, diğer iki adamı da aynı şekilde davranarak ortaya üçer bin altın koyuyorlardı. Ahmed Paşa ardından; "Bunları al, sâhibi devlet babamıza bizden hediye olsun. Başka bir akçe nâkdim yoktur" diyerek yemin etmeğe başlıyordu. Mehmed Kethüda ise "Yok Sultanım! Paşa babanız sizden kendisi için bir hâbbe

istemez. Onun muradı asker gailesini def etmektir" diyor, ortaya çıkan paraları da deftere kaydediyordu.[1]

Kethüda odadan çıkınca Ahmed Paşa ve adamları yere uzanarak uyumaya çalışıyorlardı. Ancak kısa süre sonra bir haberci geliyor, uyandırıyor; askerlerin eski Sadrazam'ı görmek istediklerini, Sofi Mehmed Paşa'nın da onu kurtarmaya çalıştığını bildiriyordu.

8 Ağustos 1648 gecesi Ahmed Paşa odadan çıkarak merdivenlere yöneliyordu. Bu sırada bir adamın aniden koluna girdiğini fark ediyor, irkiliyordu. Yana doğru dönünce, kendisine de zamanında çok hizmet vermiş olan, dönemin ünlü celladı Kara Ali'yi görüyordu. Bunun üzerine "Hay kahpe oğlu" diye söyleniyordu.

> "Kara Ali, bir hande-i istihzâ ile Sadrazam Paşa'nın göğsünden öperek 'Hay benim devletlû efendim!' hitâbıyla mukabele etti. O sırada cellâdın muâvini Hammal Ali sol koluna girdi. İkisi birlikte ahır kapısına götürdüler. Orada Cellâd, Ahmed Paşa'nın sarığını başından aldı. Bir yumruk ile yere yıktı. Boynuna şeâmetli kemendi geçirdi."[2]

Sofi Mehmed Paşa'nın emriyle; eski Sadrazam'ın cesedi bir atın üzerine konularak At Meydanı'na götürülerek, atılıyordu. Evliya Çelebi'ye göre bir Ocaklı:, 'Bunun yağı (Ahmed Paşa şişman bir adamdı) her türlü ağrıya ve sızıya iyi gelir deyip, cesetten bir parça koparark bunu 10 kuruşa satmaya kalkışınca herkes cesede hücum ediyordu. Halk çeşitli aletlerle cesedi parça parça yapıyor, birkaç dakika içinde Ahmed Paşa'dan geriye sadece kemikleri kalıyordu. Bu nedenle de Ahmed Paşa'ya "Hezarpâre Ahmed Paşa" adı veriliyordu."[3]

Böylece, yıllar sonra başkaldıran Ocaklılar, eylemlerine tekrar kan bulaştırıyor ve geriye dönüşü olmayan bir yola giriyorlardı. Nitekim,

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.113.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.114; Naîmâ – Age. – C.4, S.306–307.

[3] Hammer – Age. – C.10, S.114; Dipnot no.8.

Ahmed Paşa'dan sonra Rumeli Kazaskeri –ki ulemanın önde gelenlerinden birinin damadıydı– Abdullah Efendi ulemanın gazabına uğruyor; Şeyhülislam tarafından göz göre göre ölüme gönderiliyordu.

"O sırada Kazasker Mesud Efendi'yi takîben cami merdivenleri karîbinde atından indi. Müderrisînden (müderrislerden) Muslu Çelebi namında bir cesur genç kavuğunu başından aldı. Mesûd Efendi Kazaskerin açık başına bir yumruk indirdi. Kudsîzâde nâmında bir üçüncüsü de Kazaskeri, atını yanaştırmış olduğu taşından aşağı düşürdü."[1]

Bu sırada Muslu Çelebi Ocaklılara seslenerek "Ne duruyorsunuz? Vurun şu mel'unu" diye bağırıyordu. Ocaklılar topluca hücum ediyor, biri bıçak diğeri de tüfeğin kundağı ile Kazasker'in başına vurarak, yarıyorlardı. Kana bulanan Kazasker, o sırada ortaya çıkan Şeyhülislam'ın üzengisine sarılarak yardım istiyordu. Kazasker'in kanı, Şeyhülislam'ın beyaz sof'una bulaşırken o, yaralı adamın suratının ortasına üzengisiyle vurup, atını sürüyordu. O sırada Abdullah Efendi; üzerine yeniden hücum eden Ocaklılar tarafından parçalanarak öldürülüyordu. Saldırganlar öldürmekle de yetinmiyordu.

"Başı kesildikten sonra cübbesi çıkarılarak yüzü koyun yere yatırıldı. Arkasından şalvarı yırtılarak kan ile (...) olan başı oraya konuldu."[2]

Ceset, daha sonar At Meydanına götürülerek eski Sadrazam'ın cesedinin yanına atılıyordu. Bunlardan Cinci Hoca, kayınpederinin gayretiyle 'bir süre için' canını kurtarıyordu. Bu arada Ağalar, Kazasker'in öldürülmesinin hata olduğunu söylüyor; "Efendiler!... Bu iş bizden olmadı. Yine sizden oldu" diyerek ulemayı suçluyorlardı. Nitekim Kara Murad Ağa, Ocaklıları şiddetle uyarıyor, kimseye saldırmaları durumunda onlara karşı şiddet kullanmaktan kaçınmayacağını bildirerek vaziyeti kontrol altına alıyordu.

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.115.
[2] Hammer – Age. – C.10, S.115.

Devşirme bir ailenin soyundan gelen Hezarpâre Ahmed Paşa'nın öldürülmesi; çar rükn–ü Bektaşîyye'nin ve Ocak Ağaları'nın şahsında Ocak içindeki 'mafios unsurların' zaferi anlamına geliyordu. Gerçi bir başka 'mafios çıkar grubu' olan Ahmed Paşa ile adamları tasfiye ediliyor ve 'merkezî yönetim' önemli bir 'paraziter unsurdan' kurtuluyordu. Ama bu kez de Kalenderî/Bektaşî–Devşirme ahlâkına mensup Ocaklı çıkar grupları, alternatifsiz şekilde 'merkezî otoriteye' ortak olmaya başlıyorlardı. Ancak elde ettikleri zaferi pekiştirmek için bir adım daha atmaları, Sultan İbrahim'i hal' edip çocuk yaştaki Şehzade 4. (Avcı) Mehmed'i tahta çıkararak mutlak iradeyi tekellerine almaları gerekiyordu.

Sultan İbrahim, hizmetkârları ve bostancıları toplayarak silah dağıtıyor, direnmeye hazırlanıyordu. Diğer tarafta Şeyhülislam, Kazaskerler, Muslihüddin Ağa, Bektaş Ağa, Kara Murad Ağa; kısacası ulema ve Ocaklılar saraya giderek şehzadeleri güvenceye almış olan Valide Kösem Sultan ile hal' meselesini görüşüyorlardı. Sultan İbrahim her ne kadar son dönemde aşağılanıyorsa da, Valide Sultan oğlunun tahttan indirilmesini yine de içine sindiremiyordu. Taraflar arasında uzun görüşmeler yapılıyordu. Ulema ve Ocaklılar, Padişah'ın aklî dengesinin bozuk olduğunu, saltanatta kalması halinde çok kan dökületeğini söylüyorlardı. Valide Sultan ise Şehzade Mehmed'in henüz çocuk olduğunu ileri sürüyordu. Hal taraftarı ulema; şeriatın aklî dengesi bozuk hükümdara saltanat izni vermediğini, çocuk yaştaki hükümdarın ise yapacağı hataları ilerde düzeltme şansı bulunduğu için taht'ın şer'en hakkı olduğunu belirtiyorlardı. Valide Sultan sonunda direnmekten vazgeçiyordu. Şehzadenin hayatı güvence altına alındıktan sonra; Silahtar, Çuhadar, Bostancıbaşı'nın da aralarında bulunduğu bir heyet Sultan İbrahim'in yanına giderek hal' kararını tebliğ ediyordu. Sultan İbrahim bu kararı kabul etmiyor, direniyordu. Aklî dengesinin bozuk olduğu ileri sürülen Padişah, bu sırada akıllıca sözler sarfediyordu.

"Şu kadar çocuğu mu, Pâdişâh edeceksiniz? Öyle bir çocuğun Pâdişâhlığı nasıl câiz olur. Demek ki (Sofi Mehmed Paşa'yı işaret ederek) bu

ihtiyarı Pâdişâh edeceksiniz? Hiç Vezîr Pâdişâh olur mu? Bu çocuk benim oğlum değil mi?"[1]

Sultan/Halife, Şeyhülislam ile Ocak Ağalarını kendisine ihanet etmekle suçluyor, beddualar ediyordu. Ancak Silahtar ile Çuhadar işi daha fazla uzatmamak amacıyla Padişah'ın kollarına girerek onu adeta zorla götürüyorlardı. Hal' edilen Padişah Kuşhane Hapishanesine konuluyordu. Küçük bir penceresi bulunan bu hapishane iki odadan ibaretti.

Ancak sorun, yine de tam anlamıyla çözülemiyordu.

Sultan İbrahim hal edilirken; 1642 yılında doğan oğlu Mehmed henüz 6 yaşındaydı ve 1648 yılında tahta çıkarak Padişah oluyordu. Siyasi anlamda vesayeti ise Valide Sultan ile Sadrazam Sofi Mehmed Paşa'da bulunuyordu. Yani, Sultan İbrahim haklı çıkıyor; Padişah'ın küçük bir çocuk olması nedeniyle Sadrazam Sofi Mehmed Paşa adeta saltanat yetkilerini ve otoritesini elinde bulunduruyordu. Bu ise bir bakıma – çünkü Sadrazam belirli ölçüde Ocağa karşı da direniş gösteriyordu– 'çar rükn–ü Bektaşîyye'nin' devleti ipotek altına alması anlamına geliyordu. Fakat bu durum, Yeniçerilerle sürekli bir 'otorite ve egemenlik mücadelesi' içinde bulunan Sipahileri rahatsız ediyordu. Nitekim, cülûsdan on gün sonra Sipahiler hoşnutsuzluklarını dile getirmeye başlıyor, sağda–solda Sultan İbrahim'in lehine konuşuyor, çocuk yaştaki Padişah'ın devleti yönetemeyeceğini, saltanat makamının ciddiyetine yakışmadığını açıkça seslendiriyorlardı. Bu söylentilerin bir süre sonra eyleme dönüşmesi ihtimali; Şeyhüsislam Abdurrahim Efendi'nin, Sadrazam Sofi Mehmed Paşa'nın, Kazaskerlerin; ama, en çok da 'Ocağın dört direğinin' uykularını kaçırıyordu. Zira durumun eskiye dönmesi, onların başının gitmesi anlamına geliyordu. Bu nedenle İbrahim'in vücudunun en kısa zamanda ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bunun için fetva gerekiyor ve Şeyhülislam ölüm emrini şu hükme dayandırıyordu.

---

[1] Hammer, Age – C.10, S.119.

"İki halife içtimâ ederse, birisini öldürünüz."[1]

İnfaz 18 Ağustos 1648 günü gerçekleştiriliyordu. Fakat bu iş o denli kolay olmuyordu.

Sadrazam ile Şeyhülislamın adamları Kuşhane'deki hapishanenin kapılarını kırarak içeri giriyorlardı. Cellât Kara Ali, görevden kurtulabilmek için kaçıp, saklanıyordu. Fakat o zamana kadar 'ehl–i tasavvuf' rolü oynayan, kimi derviş kimi sofi kisvesi altında Kalenderî/Bektaşî kimliğinin 'otorite karşıtı' karakterini gizleyen; gerçekte ise 'iktidar ve otorite' hırsının sınırı bulunmayan Sadrazam Mehmed Paşa; "Cellat nerede, şu mel'un nerede?" diye bağırıyordu. Ağlayarak ortaya çıkan Kara Ali, gözyaşları içinde Sofi'nin ayaklarına kapanıyor, ellerinin ve ayaklarının titrediğini, bu işi yapamayacağını söyleyerek kendisinin öldürülmesini istiyordu. Fakat Sofi Mehmed, değnekle kendisine vuruyor, yardımcısı Hammal Ali'yi de beraberine alarak Şeyhülislam ile birlikte İbrahim'in yanına giriyordu. İbrahim, onları görünce; "Bu zalimler beni öldürecekler! Aman, aman!" diye bağırıyordu. İbrahim, Şeyhülislam'a ve diğerlerine yaptığı iyilikleri sayıyor, kendisini öldürmemelerini istiyordu.

"Nihâyet şeâmetli kemend sözlerine ve hayâtına hatme (son) verdi."[2]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.120.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.121.

'MAFİOS OTORİTE' İKTİDARA YÜRÜYOR

• Sultan İbrahim'in hal' ve katledilmesiyle birlikte, merkezî otoriteye ortak olmak isteyen 'mafios unsurlar' önemli bir kazanım elde etmiş bulunuyorlardı. Bu unsurların başında da Arnavut kökenli Ocak Ağaları'nın önderlik ettiği Ocaklılar yer alıyordu. Oluşan yeni ortam zaten 'mafios karaktere' sahip olan Ocaklılara hangi avantajları sağlıyordu? Süreci analiz ederek, saptamaları olaylarla kanıtlayabilir misiniz? Ocağın yeniden MAFİA'laşarak mutlak otoriteyi ipotek altına alması, hangi aşamalardan geçiyordu? Sultan İbrahim'den sonra merkezî yönetimde oluşan yeni dengelerde mafios unsur ve oluşumlar nasıl bir rol oynuyor, ne tür etkiler yapıyordu?

Gerek –Ortodoks/Arap–Sünnî İslamî anlayış karşısında Kalenderî/Bektaşî heterodoks inanca dayanması nedeniyle 'ikilem oluşturması', gerekse 'devşirme' uygulamasının yol açarak yerleştirip 'gelenekleştirdiği' 'çifte ahlâk' anlayışının mafios bir zemin hazırlaması nedeniyle Kapukulu Ocakları; özellikle de Yeniçeriler mutlakiyet rejiminin mutlak iradesi olan Sultan/Halife (Sünnî) ile zaten 'gizliden ve açıktan' sürekli rekabet ve husumet içinde bulunuyorlardı. Bu rekabet Fatih Sultan Mehmed döneminde belirginleşiyor; Sultan 3. Murad'a kadar tırmanış gösteriyor, Sultan 2. Osman'ın katledilmesi ile de rekabetten çıkarak 'kanlı hesaplaşmalara' dönüşüyordu.

Sultan/Halife 4. Murad'ın mutlak otoritesini, 'şiddet–dehşet politikası' izleyerek; devlet otoritesi adına kılıç–kement–cellât üçlüsüne dayandırması, amaçlanan sonucu doğuruyordu. Böylece mafios karakterli Ocaklıların 'zorba–haşere' otoritesi geriliyor, siniyordu. Fakat rekabet ve çatışmaların kökeninde mevcut olan ve varlığını –doğal olarak– koruyan (öncelikle) Ortodoks–heterodoks zıtlaşması adeta uykuya yatıyor; 'uyanmak için' de sürekli fırsat kolluyordu. Şurası muhakkak ki Ocaklılar ve özellikle de önderlerinden oluşan ümera (yüksek rütbeli subaylar) –açıkça dile getirmeseler bile– heterodoks inanç zemininde bir devlet otoritesi ve yapılanması oluşturmak amacını içten içe taşıyorlardı. Bu durum onları çarpıcı bir biçimde ikilem içine itiyordu. Hem mutlakiyet rejiminin silahlı gücü olarak Sünnî–Sultan/Halife uğruna kan döküp can vermek zorunluluğu içinde bulunuyor, hem de o Sünnî otoritenin yerine Kalenderî/Bektaşî geleneğinin öngördüğü heterodoks eğilimli "isyânkâr" otoriteyi geçerli kılmaya çalışıyorlardı. Hem kendilerini Bektaşî dervişi olarak tanımlıyor ve Bektaşî ayinlerinin bir ritüeli olan şarap içmekten kaçınmıyor, hem de Sünnî Sultan/Halife'nin otoritesi altında –oluşan Sünnî Şeyhülislam ve ulema yapılanması ile eşgüdümlü bir uyum içinde– çalışmak zorunda kalıyorlardı.

Eskiden beri var olan ve Mafios Toplum Yapısı'nın özünü de oluşturan bu mafios olgu ve anlayış, merkezî/mutlak otoritenin yeniden zaafiyet göstermesiyle birlikte su yüzüne çıkıyor; iktidar/otorite rekabeti (çatışması) olarak tırmanış gösteriyordu.

Bu tırmanış (1960'lı yıllardaki çiçek çocukları – Hippy– anımsatan bir kimlik sergileyen) Sultan İbrahim zamanında canlanmaya başlıyordu. Ancak, katledilmesinden ve yerine 6 yaşındaki Sultan 4. Mehmed'in saltanata getirilmesinden epeyce bir zaman geçtikten sonra, bu tırmanış hızlanıyordu. Hemen kaydetmek gerekir ki; hem Ortodoks, hem de heterodoks kanat Sultan İbrahim'in hal' edilmesi konusunda ortak bir kanaata sahip bulunuyor, bu yolda da yine birlikte hareket ediyorlardı. Unutmamak gerekir ki Sultan İbrahim, tam bir Sünnî Hali-

fe gibi davranmıyor, bu nedenle de başta Şeyhülislam olmak üzere ulemanın kızgınlığını üzerinde topluyordu. Örneğin; Anadolu Kazaskeri Hanefi Efendi Sultan/Halife İbrahim'in hal edilmesi için Valide Kösem Sultan'a gerekçeleri sıralarken şunları söylüyordu:

> "... bütün Müslümanlara acıyarak bu işin bir ân evvel bitmesine himmet buyurunuz. Zîrâ hal' müşkül oldu. Düşman etrâfa hücûm etti. Müsâdere ve rüşvetle nizâm–ı devlet elden gitti. Pâdişâh havâ–yı nefsi ile meşgul. Tedbîr–i umûr saltanattan âtıldır. Adâbı şer'iye mer'î değildir. Davul, zurna, çeng, şeştâr (altı telli) sesi Ayasofya minârelerinde müezzinlere ezanı yanıltıyor. Kimse nasihât edemez. Herkes canı korkusundadır. Hattâ Sultanımı bile bildefaat gücendirdiler. İnsâf hâricinde salgınlar, Bedestanı basıp tüccâr malını gaspen almalar, nâhakk katiller, kadınların tasâllut ve ricâsıyla nâmustahakların âleme istilâsı bunun zamanında haddi geçmiştir. Ber veche ile kabili ıslah değildir."[1]

Ayrıca hal' heyetinde bulunan Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi de Padişahın yüzüne karşı şunları söylüyordu:

> "Hayır!... Sen Pâdişâh değilsin!... Umûr–u şer'iye ve diniyeye tekayd etmeyerek cihânı harâb ettin. Vaktini lehv (oyun, eğlence, faydasız işler) ve gafletle geçirip, rüşveti teammim, zalimleri âleme musallat, beytülmalı itlâf ve isrâf ettin..."[2]

Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi sırasında tüm taraflar aynı safta bulunuyordu. Fakat bu 'anti–İbrahim' cephesinde yer alan tüm kişi ve gruplar, farklı hesaplar yapıyordu.

Sultan Mustafa, Sultan Osman ve Sultan İbrahim dönemlerinde, Harem'e hükmeden ve Padişahlar üzerinde etkinliğini ve otoritesini hissettiren, Valide Kösem Mahpeyker Sultan, kendisini eski saraya sürerek geri plana iten Sultan İbrahim'den kurtulmak istiyordu. Böylece 6 yaşındaki 4. Murad rüştünü ispat edene kadar o, Padişah adına ülkeyi yö-

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.117, 118.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.119.

netmeyi umuyordu. Mutlak otoriteyi ele geçirince, hem Sadrazam ve Ocak Ağalarını, hem de Şeyhülislam ve ulemayı kendisine bağlayarak gücünü göstermeyi planlıyordu. (Ne ki bu planda yanılıyor, torunu 4. Mehmed'in annesi Valide Turhan Sultan'ı hesaba katmıyordu.)

Şeyhülislam ve ulema ise, Sadrazam ve Ocaklılar karşısında Valide Sultanların kendilerine dayanmak zorunda kalacaklarını ve 'dinsel otoriteyi' kendileri temsil edeceği için, Enderun ve Birun'un desteği ile Ocaklılar karşısında güçlü bir konumda bulunacaklarını umuyorlardı.

Sadrazam ile Ocak Ağalarının durumu, dıştan göründüğünden farklı bulunuyordu. Sadrazam, 'sofi ve derviş' kisvesi altında, 'tasavvuf ehli' gibi görünüyor, dinsel eğilim sergiliyorsa da, son derece dünyevî hırslar besliyor, güç ve iktidarı amaçlayan hedefler peşinde koşuyordu. O, Sultan İbrahim'in ortadan kalkması sonucu Valide Kösem Sultan'ın bir kadın olarak ülkeyi yönetemeyeceğini düşünüyordu. Böylece çocuk Padişah'ın otoritesini Sadrazam olarak kullanabileceğini hesaplıyordu. Ayrıca otoriteyi ele geçirince, iktidar basamaklarını çıkarken kullandığı Ocak Ağalarını da sindireceğini; Ocağın kendisine duyduğu saygı ve gösterdiği bağlılık nedeniyle, Ağalardan gelecek muhalefetin pek de etkili olamayacağını düşünüyordu.

Ancak Arnavut Ocak Ağalarının, yani 'çar rükn–ü Bektaşîyyenin' bakış açısı ve hesapları diğerlerinden çok daha farklı bulunuyordu. Her şeyden önce silah, yani vurucu güç onların elindeydi. Onlar ise, kendi otoritelerinden başka hiçbir otoriteyi, hatta Sipahilerinkini bile kabullenmek eğiliminde değillerdi. 'Ocağın dört direği' Sultan/Halife İbrahim döneminden başlayarak ve amaçlarına ulaşmak uğruna her muhalif odakla işbirliği yaparak kendi hedeflerine ve 'ikballerine' doğru adım adım ilerliyorlardı. Tehdit, şantaj, baskı, cinayet, soygun, şiddet, işkence, sahtekârlık, yalan, karaborsa ve riya başta olmak üzere her türlü 'mafios yöntemi ve yolu' kullanıyor, kendi 'çıkar gruplarının' egemenliğini tesis etmek için sessiz ve derinden, ama hiç durmadan ilerliyorlardı. Onların bu davranışları ve elde ettikleri başarılar, arkalarından ge-

len Ocaklıların yolunu da açıyor, Ocaklıların yasadışılık alanındaki küstahlık ve cesareti günden güne artıyordu. Unutmamak gerekir ki kendi aralarında Besa vererek örgütlenen bu dört Arnavut Ağa, Ocak içindeki güçlü bir "Arnavut gürûhuna" dayanıyor, etkinlik ve otoritelerini buradan aldıkları güç ile sağlıyorlardı.

İşte bu oluşum ve yapılanma, Ocaktaki zorba ve haşere odaklarını canlandırıp açığa çıkarıyor, Arnavut Ocak Ağalarının 'mafios çıkar grubu' çirkin bir örnek oluşturarak Ocağın mafios karakterini, elde edilen otorite ile özdeşleştiriyordu. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda hem merkezî otorite hem de yerel güç odakları 'yasallıkla yasadışılığın' içiçe geçtiği bir yönetim anlayışı sergiliyordu. Bu da devleti, tepeden tırnağa 'mafios bir kimliğe' büründürüyordu.

Bu tablo içinde hiçbir kimse ve grup, 6 yaşında tahta oturan Sultan 4. Mehmed'i ciddiye almıyor, hesaba katmıyordu. Oysa Sultan 4. Murad gibi Sultan Mehmed de adeta 'kan banyosu' içinde yetişiyor, 'kan kokusu' burnundan hiç eksik olmuyordu.

Otorite mücadelesinde ilk hesaplaşma Yeniçeriler ile Sipahiler arasında yaşanıyordu. Sultan 4. Murad'dan sonra ilk kez bu denli açıktan gerçekleşen otorite ve çıkar çatışması, adeta bir 'iç savaş' görünümü alıyor, İstanbul caddelerinden oluk gibi Ocaklı kanı akıyordu.

Sultan İbrahim hal' ve katledildikten sonra yeni Padişah tahta oturuyor ve 16 Ağustos 1648 Cuma günü Eyüp Camii'ne giderek kılıç kuşanıyordu. Aynı gün Sofi Mehmed Paşa resmen Sadrazam oluyordu. Fakat Sofi, geleneksel hil'at ile vüzeraya özgü altın telli kumaş eklenmiş kavuk giymiyordu. Devleti bir dervişin yönettiğini kanıtlamak amacıyla Mevlevî dervişlerine özgü hırka ile Mevlevî külâhı (sikkesi) giyiyordu. Ancak, Ocaklılara mesajlar içeren bu kıyafet, şekilde kalıyor; Sofi Mehmed Paşa bir mutasavvıf ahlâkından çok 'Mafios Ahlâk Anlayışı' sergiliyordu.

"Ancak dervişlik elbise ile değil, temâyülâtı nefsânîyeye tahakküm

ile olur iken Sofi Mehmed Paşa, tarîkatın yalnız şekl-i hâricîsini iltizâm ederek usûlü mânevîyesine hiç riâyet etmezdi."[1]

Yeni Padişah ile yeni yönetimin önüne çıkan ilk sorun –her zamanki gibi yine– (Bkz. –Sikkesiz Sultanlar – E Yayınları – M.Çulcu) cülûs bahşişi meselesi oluyordu. Nitekim bu sorun, Sultan İbrahim döneminin Cinci Hocasının canına mâl oluyordu. Cülûs bahşişi ödenmesi giderek zorunluluk ve öncelik kazanmaya başlayınca Sofi Mehmed Paşa, Cinci'den 200 kese kadarda bulunmasını istiyordu. Kayınpederi Mahmud Efendi, Cinci Hoca adına ödemenin yapılacağını vaadediyordu. Cinci ise bu söze uymuyordu. Nihayet bir gün istenen akçeye karşılık birkaç kese bozuk (hileli) para ödemeye hazırlanırken, 200 keseyi tahsil etmek üzere Çavuşbaşı yanına geliyordu. Cinci onun geldiğini görünce arka kapıdan; üstelik de 10 metre yüksek bir duvarın üzerinden atlayarak kaçıyordu. Hiç yaralanmadan ve sakatlanmadan Tosun Çavuş'un evine sığınarak bir hasırın altına gizleniyordu. Çavuş onu saklandığı yerde bulunca Cinci Hoca; "Bre asılacaklar! Ben Kazasker ve ulemadan değil miyim? Çekin elinizi bre habisler" diye bağırmaya başlıyordu. Ancak Çavuşlar hakaret ederek onu Sofi'ye götürüyorlardı. Sadrazam, kendi rızasıyla 200 keseyi vermesini tekrar ihtar ediyordu. Ancak Cinci ısrarından vazgeçmeyince, Kethüdasıyla beraber hapse atılıyordu. Mülkü ve serveti kaydedilmek üzere evinde arama yapılıyordu. Burada, sattığı mansıpları yazdığı bir defter bulunuyor, bu defterdeki kayıtlardan da servetinin üç bin keseden fazla olması gerektiği anlaşılıyordu. Bunun üzerinde Sadrazam, Cellât Kara Ali'yi işkence aletleriyle birlikte Cinci'ye gönderiyordu. Hazinesinin yerini söyletmesini, gerekirse de işkence yapmasını emrediyordu.

"Cinci gözyaşları dökerek yeni akçelerle mâlî (dolu) oniki güğüm olduğunu ve yeni ve eski meskûkâttan yetmiş bin guruş bulunduğunu –

[1] Hammer, Age. – C.10, S.124.

her söz ağzından birer birer çıkmak üzere– haber verdi."[1]

Bu paralarla cülûs bahşişi ödeniyor, kalanı darphaneye gönderilerek yeniden para basılıyordu. Bu paraya ise 'Cinci Parası' adı veriliyordu.

Diğer taraftan Sipahiler de huzursuzlanmaya başlamış bulunuyorlardı. Her şeyden önce Sipahiler, kendileri gibi Sipahi kökeninden gelen Sadrazam Mehmed Paşa'ya güvenmiyorlardı. Zira, kendileri çocuk Padişahla İmparatorluğun yönetilemeyeceğini, bu nedenle Sultan İbrahim'in yeniden saltanata getirilmesini söyleyince Sofi ve adamları bu işi engellemek için eski Padişahı hüceresinde öldürmüşlerdi. Sipahiler, Sadrazam'ın bu davranışını unutmuyor ve hazmetmiyorlardı. Bu arada eski isteklerini de yineleyerek bir ayaklanma bahanesi yaratıyorlardı. Çocukları (Veldeşler) için terakki verilmesini, Gulamiyelerinin ıtasını (yani vergi toplama ayrıcalığının yeniden verilmesini), 4. Murad zamanındaki gibi Saray Kapusunda yeniden istihdam edilmelerini istiyorlardı. Eski bir Sipahi olan Mehmed Paşa, gelecek yılın başından itibaren terakkilerinin verileceğini vaadediyordu. Ancak bu vaad, asileri durdurmaya yetmiyor ve 25 Eylül günü Sipahiler Üsküdar'da toplanmaya başlıyorlardı.

Sipahilere göre Yeniçeriler askerî yapılanma bakımından daha iyi örgütlenmiş bulunuyordu. Hiyerarşi, son derece kademeli ve sağlam bir yapı gösteriyordu. Ağa, Kul Kethüdası, Sekbanbaşı, Zağracıbaşı, Samsoncubaşı, Durnacıbaşı adeta bir kurmay grubu oluşturuyordu. Diğer subaylardan her Alay'da (Orta'da) ve Alay'a özgü rüesâ bulunuyordu. Çorbacı (Miralay), Aşçıbaşı, Sakabaşı, Vekilharç, Odabaşı (Yüzbaşı), Bayraktar, Baş Eski (en kıdemli Yeniçeri), Baş Karakollukçu bu subayların ilk akla gelenleriydi. Ancak Sipahiler, kuruluş aşamasında bu tür bir örgütlenmeye gitmemişlerdi. Sadece bir Ağaları, bir Kethüdaları, bir Çavuşları bulunuyordu. Bu nedenle on–onbeş bin Sipahi, onbeş kişi tarafından yönetiliyordu.

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.126.

25 Eylül günü Sipahilerin Üsküdar'da toplanmaya başlamalarına karşı, ulemadan bazı kişilerin kışkırtmasıyla gurura kapılan Sadrazam hareketsiz kalıyor, gerekli girişimlerde ve müdahalelerde bulunmuyordu. Bu ulema hükümdarın çocuk olması nedeniyle Sadrazam'ın hükümdar konumunda bulunduğunu söylüyor, Sofi'yi de buna inandırıyordu. Bu nedenle Sofi divan çalışmalarını kulakardı ediyor, kendisini mutlak otorite yerine koyuyordu. Hiç şüphe yok ki bu tablonun oluşmasında Büyük Valide Sultan yani Kösem Sultan da ciddi biçimde rol oynuyordu. Zira o, artık devleti Ocaklılar ve Ocaklıların desteklediği Sadrazamlarla yönetebileceğini düşünüyordu. Sofi'yi de bu nedenle şımartıyor, saltanat otoritesini kullanmasına göz yumuyordu. Fakat, devlet işlerini düzene sokacağını vaadederek sadarete gelen Sofi, mansıp satılmasına son vereceğini söylediği halde bu sözünde de durmuyor, kendisinden öncekilerden farksız davranıyordu. 'Mansıp satışını bir gelir kaynağı haline getiriyor, rüşvet almadan Vali bile tayin etmiyordu.' Bu durum, Sipahilerin eline meşru gerekçeler veriyor ve onlar da bu 'kozları' kullanarak başkaldırmaya hazırlanıyorlardı. Ne ki Sadrazam, Sipahileri de ciddiye almıyordu.

Bunun bir göstergesi olarak, bu kritik zamanda, bin kadar Sipahi'nin görevlerine son veriliyordu. Bunlar Girit'e gönderilmek üzere yola çıkarılıyor ve böylece İstanbul'dan uzaklaştırılmak isteniyordu. Fakat uzaklaştırılan Sipahilerin arasında bulunan Bıyıklı Mahmud adlı bir Ocaklı, diğerlerini kışkırtıyordu. Harekete geçen Sipahiler Silivri civarındayken Girit'e gitmekten vazgeçerek İstanbul'a dönüyorlardı. Koşulların kötüleşmesi üzerine ulema Divan'a çağrılıyor; diğer taraftan kışlalardaki Yeniçeriler, 'kavgaya hazır olmaları konusunda' uyarılıyorlardı.

Bu aşamada Valide Sultan da devreye girerek duruma el koymaya çalışıyordu. Örneğin; o gün saraydan iki hattı hümâyûn çıkıyor, bir haseki beş kez Sadrazam'a gelerek onu Padişah'ın ve Valide Sultan'nın huzuruna davet ediyordu. Ertesi gün de Sadrazam ile Şeyhülislam saraya çağrılıyorlardı. Ancak onlar, karışıklıkları bastırmadan gelemeyecek-

lerini ileri sürerek Valide Sultan'a maazeret bildiriyorlardı. Bu durum Sipahileri daha da cesaretlendiriyordu. Sarayın ve Divan'ın çaresizliğinden yararlanan asiler, taleplerini daha da ileri götürüyorlardı.

> "Sipâhîlerin ileri gelenlerinden birkaçı ihtiyar Muslihüddin Ağa'ya giderek Sultan İbrahim'in katlinde hiçbir medhalleri olmadığına dâir hüccet istediler ve kendilerinin Yeniçerilerle bir meseleleri olmadığını ifâde eylediler."[1]

İhtiyar Ocak Ağası da talepleri Sadrazam ile Şeyhülislam'a yönlendirerek 'Vallah bizim de o hususta rızamız yok idi. Gidiniz, Müftü ile Vezirden sorunuz' diyordu. 26 Eylül günü, ayaklanan hademeler ile Sipahiler At Meydanı'nda; ulema ile yüksek bürokratlar ve yöneticiler de Sadrazam'ın evinde toplanıyorlardı. Asiler, Sofi'nin faaliyetlerinden haberdar oldukları için doğrudan onu hedef alıyor ve Sultan İbrahim'in katline karışanların hepsinin öldürülmelerini talep ediyorlardı.

Oysa asilere önce nasihat edilmesi, itaat etmemeleri halinde de katledilmeleri konusunda bir fetva çıkmış bulunuyordu. Bu fetvada Şeyhülislam'ın, beş Kazasker'in, İstanbul Kadısı ile selefinin, büyük molla ve müdderislerin imzaları yer alıyordu. Bu fetvaya dayanarak Sadrazam ile Şeyhülislam Yeniçeri kışlalarına gidiyor, hükmün yerine getirilmesini istiyorlardı. Kur'an'a dayandırılan fetva, Sipahilerin geri adım atmasına neden oluyordu.

Sadrazam ile Şeyhülislam, asi Sipahilerin Üsküdar'a dönmeleriyle yetinmiyor, elebaşılık yapan Bıyıklı Mahmud'un teslim edilmesini istiyordu. Ayrıca son ayaklanma sırasında şüpheleri üzerine çeken bazı din adamlarını sürgüne göndermek girişiminde bulunuyorlardı. Ancak sürgüne gönderilmek istenen ulema, durumu haber alarak evlerinden kaçıyorlardı. Çavuşlar, onları yakalayamıyordu.

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.131.

Bu girişimler, ortamı yeniden gerginleştirirken, cereyan eden bir olay, bardağı taşıran son damla oluyordu.

Sadrazam Kethüdası, Sofi'nin emriyle şehirde devriye gezerken (kol gezerken) At Meydanı'nda üç Sipahi'yi yakalıyordu. Kethüda bu Sipahileri Şehzade Camii'nin önünde götürüyor, burada başlarını keserek katlediyordu. Bununla da yetinmiyor, kesik başları çarşının ortasına atıyor, kendi mızraklarını ise bacak aralarına sokuyordu.

Bu, apaçık yasayı çiğnemek anlamına geliyordu. Zira kanun gereğince Yeniçeri ve Sipahilerin cesetlerinin çarşı ortasına değil, denize atılması gerekiyordu. Ayrıca idam cezasının infazının da Payîtahta ve Bogaziçi'nin iki yakasına birer top atışı ile duyurulması şart koşuluyordu. Nihayet, cesetlere de hakaret edilmemesi gerekiyordu. Kethüda'nın uygulaması, yasayı çiğnemek anlamına geliyordu. Bu olay ayrıca, doğrudan Sipahileri hedef aldığı için gerginliği arttırıyordu. Sipahiler yönetimin kendilerini birer birer yakalayıp öldürteceğini düşünüyor, yapılan uygulama nedeniyle infiale kapılıyorlardı.

Gerçi cesetler derhal kaldırılıp, yerlerindeki kan lekeleri temizleniyordu ama, ok da bir kez yaydan çıkmış bulunuyordu. Sadrazam hemen İstanbul'un kapılarını kapattırıyordu. Ancak Sipahiler süratle Üsküdar'dan karşıya geçerek Ahırkapı girişindeki kapıyı kırıyorlardı.[1]

Asiler şehre giriyor ve ellerindeki isyan bayrağını At Meydanı'na dikiyorlardı. Geceleyin de çok sayıda meşale yakarak meydanı aydınlatıyorlardı. Hatta çok şiddetli bir rüzgâr esiyor; bu nedenle şehir halkı büyük bir yangın çıkacağı korkusuna kapılarak geceyi uykusuz geçiriyordu.

Sipahiler, Yeniçerilerin tarafsız kalacaklarını düşünüyorlardı. Ancak böyle olmadığını görerek yanıldıklarını anlıyorlardı. Bunun üzerine hem durumlarını pekiştirmek, hem de destek sağlamak amacıyla saygın din adamlarından Hanefi Efendi ile eski Şeyhülislam Ebu Said Efendi'yi

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.136.

yeniden Şeyhülislam yapmak vaadiyle yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Ebu Said Efendi ertesi sabah erkenden Padişah'a giderek asilerin şikayetlerini aktaracağını vaadederek ellerinden kurtulabiliyordu. Onun bu vaadi Sipahileri yatıştırarak güvenli bir gece geçirmelerine neden oluyordu. Ama; Şeyhülislam ile Sofi de boş durmuyorlardı. Sadrazam ile Şeyhülislam birlikte Orta Cami'ye gidiyor, Yeniçerilerle ve Ağalarla görüşüyor, gece de orada kalıyorlardı. Bu sırada Şeyhülislam, Yeniçerileri görevlerini yapmaları konusunda teşvik etmek amacıyla, çevrelerinde devriye gezen Ellinci Orta'nın Ocaklılarına 10 bin kuruş dağıtıyordu. Ayrıca mensubu oldukları Orta'ya 500 akçe vakfetmeyi de vaad ediyordu.[1]

Ertesi sabah Sipahilerin yaşlılarından Kara Abdullah, şikayetlerini Valide Sultan'a arz etmek üzere, asi Sipahiler tarafından Harem'e gönderiliyordu. Ancak Sipahilerin talepleri bilindiği için bir gün önce; "Sipahi ve Yeniçeri kullarım birbiriyle cenk ettiklerine rızayı hümâyûnum yoktur. Siz cemiyeti dağıtınız. Sonra ben ikisini de azlederim" şeklinde bir hattı hümâyûn çıkmış bulunuyordu. Bu kez Kara Abdullah şu hattı hümâyûnu getiriyordu:

> "Ben kullarımın birbiriyle nizâ (çekişme–kavga) ettiklerine ve birbirlerine kılıç çektiklerine razı değilim. Makûl ve kim ise onu vezîr eylesinler."[2]

Bu hattı hümâyûn, hiç şüphe yok ki Valide Sultan'ın kararını yansıtıyor ve Şeyhülislam ile Sadrazam Sofi Mehmed Paşa gözden çıkarılıyordu. Sipahiler bu hattı hümâyûnu bir temsilci ile Orta Cami'ye gönderiyorlardı. Saray ve harem tarafından yalnız bırakıldığını gören Sadrazam, daha fazla riske girmemek için hemen geri adım atıyor, Yeniçeri Ağalarını devreye sokuyor; "Emir Padişahındır. Eğer Ağalar münâsib

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.137.

[2] Hammer – Age. –C.10, S.137.

görürler ise ben mühr-ü hümâyûn'u iâde ederim" diyordu. Nitekim bu gelişmeler, Ocak Ağalarını; özellikle de çar rükn–ü Bektaşîyye'yi telaşlandırıyordu. Sofi'nin sadaretten uzaklaşması, Valide Sultan ile Sipahilerin otoritelerini pekiştirmeleri anlamına geliyordu. Bu da Ocağın ve Arnavut Ağaların ikinci planda kalmaları demekti. Bu nedenle Ağalar; "Biz Vezir ve Müftü'nün idamlarına değil, azillerine bile razı değiliz. Sipahiler dağılsın. Vallahi haklarında sadır olan fetva mucibince cümlesini öldürürüz" diyor; bu cevabı Sipahilere iletmesi için de Orta Çorbacısı'nı asilere gönderiyordu. Ancak Çorbacı At Meydanı'na varmadan – muhtemelen Sipahi kıyafeti giydirilen Sadrazam'ın adamları– Sipahiler, üzerine hücum ederek öldürüyorlardı. Böylece Sadrazam ile Şeyhülislam'ın istediği koşullar gerçekleşiyor, kan dökülmedikçe Sipahilerle çatışmaya girmekten kaçındıkları gözlenen Yeniçeriler, hırsla silahlarına sarılıyorlardı.

İntikam ateşi ile yanmaya başlayan Ocaklılar harekete geçiyor; Ocak Ağaları Yeniçeri ve Acemi Oğlanları'nı önlerine, Sadrazam'ı ve ulemayı arkalarına katıp At Meydanı'na doğru yürüyorlardı. Yeniçeriler Çemberlitaş'ın karşısında iki kola ayrılıyor ve birbirine paralel iki sokağa girerek At Meydanı'na doğru ilerlemeyi sürdürüyorlardı. Savaşa girişmeden önce Fatih Camii vaizi Veli Efendi ile Kenan Paşa'yı itaate davet ve nasihat etmek üzere Sipahilere gönderiyorlardı. Bunlar Sultan Ahmed Camii çevresinde gerekenleri söyleyip Sipahileri yatıştırmaya çalışırken asiler birden üzerine saldırıyordu. Veli Efendi kaçıp canını zor kurtarıyordu. Fakat Kenan Paşa'nın adamı Şatır, mataracısı ve eski Kûfe Valisi İsmail Paşa'nın oğlu parça parça edilerek öldürülüyordu. Bunun üzerine Yeniçeriler, Ayasofya tarafından At Meydanı'na giriyorlardı. Fakat Sipahiler şiddetli bir saldırı gerçekleştirerek Yeniçerileri çekilmeye mecbur ediyorlardı. Fakat bu aşamada, yaşlı Ocak Ağası Arnavut Muslihüddin Ağa bozguna meydan bırakmadan yönetimi ele alıyor; korkuya kapılan Yeniçeri Ağası'nı bir kenara iterek askeri büyük bir şiddetle Sipahilerin üzerine saldırtıyordu. Bu saldırı karşısında Sipahiler dayana-

mıyordu. Her kılıç darbesi inip kalktığında bir Sipahi'nin başı yere düşüyordu. Vücutlar parça parça ediliyordu. Bu sırada bazı Sipahiler caminin harîmini siper edinerek, isabetli ok atışı yapıyor; bunlardan Maksûd adlı Sipahi tek başına yedi Yeniçeri'yi öldürdükten sonra katlediliyordu. Sipahi elebaşılarından Hüseyin Kahyâ ile Kara Ağa, camide namaz kılmak bahanesiyle kaçmaya çalışıyorlardı. Bıyıklı Mahmud güven içinde canını kurtarmak amacıyla bir şehir kapısını adamları vasıtasıyla kontrol altında tutturuyordu. Daha sonra Üsküdar'a geçmek amacıyla kayığa biniyor, fakat kayık fazla kalabalık olduğu için yolda batıyordu. Diğer tarafdan At Meydanı'ndaki katliam, bütün şiddetiyle devam ediyordu:

> "...asîlerin câmi avlusunda ve içinde öldürülmeleri devâm ediyordu. Mihrâb üzerinde ve minber altında bile Sipâhî ve hademe katlolundu. Pencere ve kapılar kurşunlarla delindi."[1]

Çatışma sırasında Sipahilerin önde gelenlerinden Dalaklı Ahmed, Oruç Bey, Bengî (esrarkeş) Mehmed; 300 arkadaşlarıyla birlikte öldürülüyorlardı. Bunlardan 50'si henüz yeni Sipahi olmuş, at uşaklarıydı. Savaşı kaybeden Sipahilerden bir kısmı Sultan Ahmed Camii'nin minarelerine sığınıyor, Yeniçeriler de peşlerinden geliyorlardı. Nitekim, her zaman ezan sesi ile inleyen minareler, bir süre can çekişen ve parçalanan Sipahilerin iniltileriyle yankılanıyordu.

Yeniçeri zaferinin arkasındaki adam, yaşlı Ocaklı, Arnavut Koca Muslihüddin Ağa idi.

> "Yeniçerilerin başında, bütün Ağalarla beraber Koca Muslihüddin de vardı. Muslihüddin uzun boyu, ak sakalı, mehib endâmıyla arkada duruyordu. Eski Sekbanbaşı, kendini âdeta muharebe meydanında zannediyordu."[2]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.138.

[2] Ocak Ağaları – Ahmet Refik – Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi – İstanbul,

Nitekim, Yeniçeri Ağası'nın başlangıçtaki tereddüdüne karşılık o, kararlı davranıyor, Yeniçerilerin büyük saldırısını yine o başlatıyordu.

"Köhne pîr'in tahriki Yeniçerileri gayrete getirdi. 'Çorbaya seğirdir gibi seğirdimle' Sipâhîlere öyle bir kılıç üşürdüler ki, hepsini de mağlûb ettiler. Nihâyet Muslihüddin Ağa'nın atı ayağına düştüler. Aflarını ricâya başladılar."[1]

Bunun üzerine yine Muslihüddin Ağa, af dileyen Sipahilerin canına ilişilmemesini emrederek, katliamı durduruyordu. Böylece, Sadrazam Sofi Mehmed Paşa ile Şeyhülislam canını kurtarıyordu. Bu olay yeni bir dönemin başlangıcı oluyordu.

Ocak Ağaları sayesinde sadaret makamına yükselen Sofi Mehmed Paşa, bu kez de yine onlar sayesinde canını kurtarıyor, konumunu muhafaza ediyordu. Böylece Sadrazam tam anlamıyla Ocak Ağalarının 'vesayeti' altına giriyordu. Onların her türlü isteklerini yerine getirmek, taleplerine katlanmak zorunda kalıyordu.

"Bu cemiyet dağıldıktan sonra Vezîriâzâmın yüzü gülüb mesrûren (sevinerek) sarayına avdet etti. Lâkin Ocak Ağalarının bıyığını balta kesmez olub, bundan sonra tagallübü tam ile zimmâm hal–ü vakdi kabza–i tasarruflarına aldılar."[2]

Sultan Ahmed çatışmasından sonra Arnavut Kara Murad Ağa, Yeniçeri Ağası oluyordu. Böylece 'Ocağın dört direği' yasal ve resmî olarak yönetime ağırlığını koyuyordu. Sipahiler yönetimden iyice dışlanıyor, ikinci plana itiliyordu. Büyük bir kısmının adı ulûfe defterinden siliniyor, bunlara maaş ödenmiyordu. Diğerleri de 'Veldeşlerinden' yani çocuklara ödenen terakkiden yoksun bırakılıyordu. Sipahilere yeni bir Kethüda tayin ediliyordu. Olaydan sonra kaçan Kara Kethüda ile Ban-

---

1931 – S.111–112.

[1] Ocak Ağaları – age. – S.112.

[2] Naîmâ – Age. – c.4, S.366.

dur Çelebi, etkin dostlarının araya girmesi sayesinde idamdan kurtuluyorlardı. Fakat Bıyıklı Mahmud, Osman Paşazâde Hüseyin Bey tarafından Bursa yolunda yakalanarak öldürülüyordu.

Ocak Ağalarının iktidarlarını tam anlamıyla tesis ederek merkezî otoriteyi ele geçirmeleri yönünde sadece bir engel kalıyordu. O da Sadrazam Sofi Mehmed Paşa idi. Zira Sadrazam, her şeyini borçlu olduğu Arnavut Ağaların iktidarı ele geçirmelerine izin vermiyor; hem Valide Sultan'ın otoritesine, hem de Ağaların vesayetine karşı yetkilerini korumaya çalışıyordu. Onun bu tavrı hem Valide Sultan'ı hem de Kapukulu Ocağına çöreklenerek Ocağın gücünü kendi otorite ve iktidarlarına dönüştürmeye çalışan 'Ocağın dört direğini' çileden çıkarıyordu.

Mehmed Paşa her ne kadar uhreviyata dalmış bir izlenim veriyorsa da gerçekte son derece 'dünyevî' hırslar taşıyor, uygulamalar ve icraatlar yapıyordu. Onun bu tür uygulamalarına sürekli 'uyduruk bir gerekçe' bulması hem dikkati çekiyor, hem de hasımlarını rahatsız ediyordu. Örneğin; bir defasında Şehreminliğinden azledilen Bolulu Mecdî Efendi'yi huzuruna çağırarak azil emrini veriyordu. Bu görüşme sırasında da Efendi'ye, Yemen akik'inden yapılan mühür yerine, altın mührü iade etmesinin nedenini soruyordu. Mecdî Efendi akik mührü, meşhur hakkâk Ahmed Bey'in hak'kettiğini, bu nedenle göndermediğini söylüyor, ayrıca kendisinden mühür istenmesinin bir gareze dayandığını, öncekilerden mühür iadesi istenmediğini belirtiyordu. Gerçi mührün Sadrazam tarafından istenmesi yasaldı. Ama bu, uzun zamandan beri uygulanmıyordu. Sadrazam, Bolulunun ithamı karşısında hiddetleniyor; "Hizmet–i devlette saç sakal ağartmış olduğum halde beni yalancı mı çıkarmak istiyorsun?" diye bağırıyordu. Ardından da defteri getirtiyor, Mecdî Efendi'nin kayıtlı bulunduğu 'Kırmızı Bayrak' takımından adını çiziyordu. Üstelik de Efendi'yi hapse attırıyordu. Bunun üzerine araya Ocak Ağaları giriyordu. Sofi de Mecdî Efendi'den 2 milyon 800 akçe alarak karşılığında Ocak Ağalarının ricasını yerine getiriyordu!...[1]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.143.

Keza, öldürülen Sadrazam'ın kardeşi İbrahim Kethüda'dan 100 kese istiyor, 80 kese ödeyebildiği için de hapse attırıyordu.

Bu sırada Sadrazam, isyana katılan Hüseyin Kethüda'yı idam etmek istiyordu. Ancak Yeniçeri Ağası Kara Murad ağa araya giriyor; Sofi de Hüseyin Kethüda'yı istemeyerek affediyordu. Hüseyin Ağa, Sadrazam'ın yanına gidiyor, işlerinin muhasebesi hakkında bilgi veriyordu. Hüseyin, Sadrazam'ın yanından ayrılırken Sofi'nin Kethüdası Ağazâde kendisini yakalamak için girişimde bulunuyordu. Hüseyin de hançerini çekiyor; "Bre sefih oğlan! Sen mi kaldın benim yakama el vuracak!" diyerek Kethüda'nın adamlarından birini yaralıyordu. Ancak çok sayıda görevli, üzerine atılarak Hüseyin'i boğuyordu. Cesedini de denize atıyorlardı.

Bu olay, sadece Sadrazam ile Yeniçeri Ağası arasındaki iplerin kopmasına neden olmakla kalmıyordu. Nüfuzu günden güne artan Ocak ile Sofi arasında da köprülerin atılmasına yol açıyordu. Ocak Ağaları ön plana çıktıkça Ocaklılar da pozisyonlarını güçlendiriyor, etkinliklerini arttırıyordu. Bu etkinlik ise giderek zorbalığa dönüşüyordu. 'Sultan Ahmed zaferinden' şımaran Yeniçeriler artık, İstanbul sokaklarında her türlü serkeşliği ve başıbozukluğu yapma hakkını kendilerinde buluyorlardı. Kadınlara sarkıntılık ve tecavüz ediyorlardı. İnsanları korkutup sindiriyor, onlardan haraç topluyorlardı. Bu davranışlar sadece İstanbul ile de sınırlı kalmıyordu. Ocaklılar Gelibolu'da bir kadınlar hamamını basıyordu. Ocağa toz kondurmayan ve Ocağın otoritesini her şeyin üzerine çıkarmaya çalışan Yeniçeri Ağası Kara Murad Ağa, bu gibi durumlara müdahale ederek yüzgöz olmamak için; Ocaklıların yaptıkları rezillikleri ve yasadışılıkları görmemezlikten geliyor, sürekli olarak örtbas ediyordu.

Bu sırada Sadrazam Anadolu pâyesini Yakub Efendi'ye vermek istemiyor, bu konuda Şeyhülislam'ın desteğini de sağlıyordu. Ancak Kara Murad Ağa ısrar edince kararından vazgeçiyor, söyleneni yapıyordu... Ocak Ağaları artık vali azletmeye bile başlıyordu. Örneğin; Bosna Valisi

Derviş Mehmed Paşa hastalık bahanesiyle kendisini, Bektaş Ağa vasıtasıyla azlettirip İstanbul'a geliyordu. Bu nedenle de Sadrazam tarafından azarlanıp, aşağılanıyordu.

Yine bu sırada bir olay daha cereyan ediyordu. Kapucubaşı Boyacı Hasan ile Tabanıyassı Mehmed Paşa, dostane bir havada, Cündî Halil Paşa'nın yanına giriyor; "Bir iş rica edecek" diyerek celladı çağırtıp, Cündî Halil Paşa'yı öldürtüyorlardı. Bu cinayeti Sofi Mehmed Paşa'nın işlettiği dedikodusu yayılıyordu. Tüm bunlar, Ocak Ağalarıyla Sadrazam arasındaki husumete bağlanıyordu. Ocak'tan ve saraydan gelen baskı ve tehditler karşısında Sofi Mehmed Paşa, Şeyhülislam ile sağladığı işbirliğini pekiştiriyor, giderek bir cephe oluşturuyordu. Sadrazam, bununla da kalmıyordu. Ulemadan aldığı destekle Ocak Ağalarını ve hatta Valide Kösem Sultan'ı katletmeyi planlıyordu.[1]

Ancak Ocak Ağaları da bazı ihtiraslar besliyor, bunları gerçekleştirmek için plan yaparak fırsat kolluyorlardı. Kara Murad Ağa artık son engelin de kaldırılıp, iktidar yolunda son adımın atılması vaktinin geldiğini düşünüyordu. Sofi'nin azledilmesiyle kendisi Sadrazam olacak, ondan boşalan Yeniçeri Ağalığı'na da Kara Çavuş oturacaktı. Kara Murad bu konuda Valide Kösem Sultan ile de anlaşmış bulunuyordu. Ocak üzerinde derin bir nüfuzu ve otoritesi bulunan Koca Muslihüddin Ağa da bu işbirliğini destekliyordu. Ocak Ağalarından Kara Hasan oğlu Hüseyin Ağa, zaten Muslihüddin Ağa'nın damadıydı. 'Ocağın dört direği'nden biri olan Arnavut Bektaş Ağa da aynı hedefe yönelmiş bulunuyordu. Zira sıranın kendisine geleceğini biliyordu. Böylece Valide Sultan'ı da aralarına alan Ocaklılar 'son adımı atarak' mutlak otoriteyi ele geçirmek üzere hazırlıklarını tamamlıyor, uygun zamanı beklemeye başlıyorlardı.

Nihayet, beklenen fırsat yaratılıyordu.

Venedik Donanması, Ege Denizi'nde üstünlük sağlamış ve hem Ça-

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.144.

nakkale Boğazı'nın girişini abluka altına almış, hem de Girit'i kuşatmış bulunuyordu. Girit'teki Deli Hüseyin Paşa, yeterli adamı ve cephanesi bulunmadığı için Venediklilerle gerektiği gibi mücadele edemediğini bildiriyordu. Sofi Mehmed Paşa durumun görüşülmesi için olağanüstü bir toplantı düzenliyordu. Bu toplantıya katılanlardan bir kısmı 100 gemi ile Paşa'nın yardımına gidilmesini öneriyordu. Fakat Sadrazam, 80 gemiden fazlasını donatamayacağını söylüyordu. Kapudan Paşa ise; "Ben 100 gemiden az gemi ile denize açılmam" diyerek diretiyordu. Bu tartışma yapılırken Ağa Kapısında Yeniçeriler tam teçhizat silahlanmış, hazır vaziyette bekliyorlardı. Yeniçerilerin, Padişah'tan çok Kara Murad Ağa'dan korktuğunu bilen halk, bu hazırlığın Ağa ile Sadrazam arasındaki husumetten kaynaklandığını biliyordu.

1 Mayıs 1649 günü 6 mavna ve 65 kadırgadan oluşan donanma, denize açılıyordu. 7 Mayıs 1649 günü Kapudan Paşa Venedikliler kaçırarak Finike Limanındaki gemilerle birleşiyordu. Daha sonra Sakız Adası üzerinden yola devam ederek düşmanla kapışmak üzere Eski Foça'nın karşısına gidiyordu. Paşa özellikle Yeniçerilerin bulunduğu gemilere güvenerek çatışmaya giriyordu. Fakat deniz savaşına alışık olmayan Yeniçeriler, Zağracıbaşı'ya karşı isyan ederek, gemilerin halatlarını kesiyor, savaş meydanından kaçıyorlardı. Yeniçerilerin bu davranışı nedeniyle Kapudan Paşa pek çok adam ve kadırga kaybediyor, Rodos'a çekiliyordu. Mısır'dan ve Cezayir Garp Ocaklarından aldığı gemi yardımı ile Girit'e yelken açıyordu.

Donanmanın uğradığı yenilgi, İstanbul'da geniş yankı uyandırıyor, şiddetli tepkilere yol açıyordu. Bu durum Sofi Mehmed Paşa'dan kurtulmak isteyen Kara Murad Ağa'ya beklediği ve aradığı fırsatı veriyordu. Yeniçeri Ağası ile Silahtar, Valide Sultan'a giderek; Sadrazam'ın 100 gemi vermeyerek ve Kapudan Paşa'nın ihtiyaç duyduğu 100 kese akçeyi göndermeyerek donanmanın bozguna uğramasına neden olduğunu anlatıyorlardı. Böylece Valide Kösem Sultan'ı ve onun şahsında mutlak iradeyi, Sadrazam'a karşı kışkırtıyorlardı.

Fakat Sofi Mehmed Paşa, bunlardan habersiz olarak Ocak Ağaları ile ulemayı saraya davet ediyordu. Bu toplantıda yenilginin nedenlerini tespit ederek donanmanın nasıl onarılacağını görüşmek istiyordu. Toplantıya 6 yaşında tahta oturan ve hem büyük hem de küçük Valide Sultanların telkinleri doğrultusunda konuşup hareket eden Sultan 4. Murad da katılıyordu. Nitekim, Valide Sultan'ın öğrettiği sözlerle toplantıyı başlatan Padişah, donanmanın yenilgisi nedeniyle Sadrazam'ı itham eden bir tavır içinde bulunuyordu. Buna karşılık Sofi, kendini savunmaya çalışıyordu. Ancak Padişah birden bire kaşlarını çatarak; "Sen Sadrazamlık yapacak adam değilsin! Mührü ver!" diyordu. Sadrazam üzüntü içinde bir süre hareketsiz kalıyor, sonra da mührü teslim ediyordu.

Sultan Mehmed, aldığı mührü bir süre elinde tutuyor, hazır bulunanların yüzlerini şöyle bir süzüyor, sonra da "Gel Ağa!" diyerek Yeniçeri Ağası Kara Murad Ağa'yı yanına çağırıyordu. Sultan/Halife mührü Arnavut Ağa'ya uzatarak 'Al mührü! Seni Vezîr ettim. Bakayım nasıl hizmet edersin" diyerek sadaret makamını ona teslim ediyordu. Böylece Sultan 4. Murad'ın 'kement ve cellat' ile tesis etmiş olduğu mutlak otorite karşısında uzun bir süre sinmek zorunda kalan Yeniçeri Ocağı ve Ocaklılar; Ağalarının şahsında yeniden 'merkezî otoriteye' ortak olma imkanına kavuşuyorlardı. Böylece Ocak içindeki 'mafios unsurlar' da yeniden canlılık kazanıyor, kendi ahlâk anlayışları ve düzen-otorite tanımaz yöntemleriyle yönetim üzerinde 'mafiso ipoteklerini' hissettirebiliyorlardı. Üstelik, kendi iktidarları önünde son engeli oluşturan Sofi Mehmed Paşa sadece sadaretten uzaklaştırılmakla kalmıyordu.

Toplantı sona erdikten sonra Sadrazam Kara Murad Paşa, Sofi Mehmed Paşa'ya; "Donanmaya gönderilen 50 bin kuruşu niçin geri getirttin?" diye çıkışıyor ve onu hapse götürmesi için Bostancıbaşı'ya teslim ediyordu. Bu arada sarayı mühürlenen eski Sadrazam'ın, yüksek memurlardan topladığı ve mansıp satarak elde ettiği 20 milyon akçeye varan servetine el konuluyordu. Sofi Mehmed Paşa hapsedildikten altı

gün sonra bir 'Padişah iradesi' ile Malkara'ya sürgün ediliyordu. Sofi'nin Kethüdası Ağazâde Mahmud ile Defterdarı Şamizâde Murad Efendi – Sofi'nin hazinesinin kalan kısmını söyletmek amacıyla– işkenceden geçirilip, sonra da öldürülüyor ve cesetleri denize atılıyordu. Kapucuba'şı Telhisci Mehmed Ağa eski Sadrazam'a sürgünde refakat etmekle görevlendiriliyordu. Fakat aldığı gizli talimata göre hareket ediyordu. Divan–ı Hümâyûn'dan Sofi'nin ölüm emri çıkıyor, bu emri Emîr Frenk Ahmed tarafından Telhisci Mehmed'e ulaştırılıyordu. O da emri infaz ediyor ve Sofi Mehmed Paşa öldürülüyordu.[1]

Kara Murad Ağa'nın Yeniçeri Ağalığından sadarete geçmesi ile ondan boşalan yere Kara Çavuş tayin ediliyordu. Böylece Ocaklılar, merkezî otoriteye tam anlamıyla egemen konuma geliyorlardı. Çocuk yaştaki bir Padişah ile yaşlı ve genç Valide Sultanların iradesi altında ne saray, ne de ulema; bir elleri sürekli olarak silahlarının kabzasında bulunan, 'balta kesmez bıyıklı' Ocaklılar ile devlet mekanizmasının doruklarına, onların silahlarına dayanarak tırmanmış Arnavut Ocak Ağalarına nasıl söz geçirebilir, otorite gösterisinde bulunabilirlerdi? Kaldı ki Kara Murad Sadrazam olduktan sonra –zaten son derece etkinliğe sahip bulunan– Koca Muslihüddin Ağa, damadı Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, –etkinliği sessiz ve derinden, ama sürekli artan– Arnavut Bektaş Ağa günden güne cesaret ve cüret kazanıyor, devletin yönetimini tekellerine alıyorlardı. Aralarında Besa vererek örgütlenmiş olan Ocak Ağalarının tesis ettiği bu 'iktidar ve otorite' dönemi, Ocağın mafios gücünün devlet içinde yeniden yayılmasına, merkezî otoritenin bu güç odağının mütecavizleşmesine paralel olarak bozulmasına ve kokuşmasına neden oluyordu. Mafios oluşumların merkezî otoriteyi etkisi altına alarak devlet düzenini ve hiyerarşiyi bozması ise adeta, –Osmanlı sosyal yaşamında– meşruiyet kazanıyordu. Ocak Ağalarının iktidarı döneminde öne çıkan Ocaklılarla birlikte –kokuşmuş– Kalenderî/Bektaşî/Celâlî–

[1] Naîmâ – Age. – C.4, S.400–401–402.

Devşirme geleneğinin yeniden işlerlik kazanması da, genel ahlâk anlayışında olumsuz ve genel değişime yol açıyordu. Bu durum ise İmparatorluğun yönetim anlayışını etkiliyor, derin izler bırakıyordu.

ÂL OSMAN DEVLETİ DÜŞMÜŞ OCAĞA, YANIYOR!...

(Ayrıcalıklı Arnavut Ağalar ve Mafios Çıkar Grupları)

• Sadareti ele geçiren ve Kapukulu Ocakları'nın silahlı gücünü bireysel bakımdan servete dönüştürmeyi amaçlayan özellikle Arnavut kökenli Ocak Ağalarının iktidar dönemini; –nedenleri ve sonuçları ile birlikte– daha kapsamlı biçimde ele almak gerekiyor. Ocaklıların tesis ettiği 'mafios etkinlik sürecini' Ocağın kaldırıldığı 1826 yılına kadar uzatacak olursak; bu sürecin başlangıcını Ocak Ağalarının iktidarı ele geçirmesine dayandırmak doğru olur. Dolayısıyla Ocak Ağalarının iktidar sürecini, 'Ocaklıların mafios etkinlik süreci' olarak adlandırmak yanlış olmaz. Ocaklıların dayandığı Kalenderî/Bektaşî–Devşirme ahlâkının ve geleneğinin bu süreçte 'yaptırım kazanan otoriteye' dönüştüğü gözönünde bulundurulacak olursa, Ocak Ağalarının iktidar dönemini bu açıdan da irdelemek gerekmez mi? Ocak Ağalarının merkezî otorite ve sosyal yapı üzerinde bıraktığı izleri irdeler misiniz?

17. Yüzyıl'ın ortasında Osmanlı merkezî yönetiminde ve ona bağlı olarak merkezî otoritesinde başgösteren zaafiyet, öncelikle dış politikada etkilerini gösteriyordu. Nitekim başta Venedik donanması olmak üzere Avrupa devletlerinin donanmaları Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nde dolaşmaya başlıyor, buna paralel olarak İmparatorluk, sürekli toprak kaybına uğruyordu. Bu olumsuz gelişmeler Osmanlı devletinin

askerî alanda eskisi kadar güçlü olmadığını ortaya koyuyordu. Askerî güçsüzlük ise, ekonomik yetersizlik ortamında belirginleşiyordu.

Hiç şüphe yok ki dış ve iç olumsuzluklar, birbiriyle paralellik gösteriyor, bütünleşiyordu. Bu olumsuzlukları göğüslemesi gereken Sultan/Halife ise, henüz rüştünü ispat etmediği için, saray kadınlarının ve yüksek bürokrasinin vesayeti altında bulunuyordu. Sadaret makamı bu nedenle büyük önem kazanıyor, devlet üzerindeki 'vesayet otoritesini' elde etmek isteyen odaklar, birbirleriyle kıyasıya rekabet ve mücadele ediyorlardı. Bunların arasında hiç şüphe yok ki en büyük şansa, arkasına Ocaklıların silahlı desteğini alan Arnavut Ocak Ağaları sahip bulunuyordu. Nitekim Ağalar, ellerine geçen fırsatları başarı ile değerlendiriyor, rakiplerini teker teker safdışı bırakıyor ve nihayet sadareti ele geçirerek merkezî otoriteye ortak oluyorlardı.

Unutmamak gerekir ki, her devletin olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun da askerî gücü zaten bazı önemli ayrıcalıklara sahip bulunuyordu. Çeşitli nedenlerle devlet yönetimindeki diğer otorite odaklarının zaafa uğraması, Ocaklıların daha fazla etkinlik kazanmasına yol açıyordu. Bu da mevcut ayrıcalıklarını daha fazla arttırmalarına neden oluyordu. Böylece ayrıcalıklı Ocağın ayrıcalıklı Ağaları, sadece merkezî otorite içinde değil, bîzatihi Ocağın içinde de kendi güç odaklarını oluşturuyorlardı. Bu odakların çevresinde ise, etkin 'çıkar grupları' örgütleniyordu. Nitekim, Ocak Ağalarının etkinlikleri de –bu nedenle– birbirinden farklılık gösteriyordu.

Örneğin; her ne kadar Kara Murad Ağa/Paşa Sadrazamlığa yükseliyorsa da, Ocaklılar üzerinde Koca Muslihüddin Ağa'nın etkin bir nüfuzu bulunuyor; bu otorite, kendisini daha fazla hissettiriyordu.

> "Muslihüddin Ağa, Ocağın temeliydi. Güngörmüş, sefere eşmiş, devrinin tabiri veçhile 'gürg–i barandîde' (Fırtına/bora görmüş kurt–Görmüş, geçirmiş, feleğin çemberinden geçmiş adam–Eski kurt), 'müellib üd düvel' (devletin tacı), 'çar rükn–ü Bektaşîyyenin eşbeh ve eslahı' (Ocağın dört direğinin en büyük ve en saygını), 'Bektaşîlerin pîri ve

cümleden ziyâde umde ve sâhibi tedbiri idi. Ocağı nüfuzu ile idâre ederdi."[1]

İsyan eden Ocaklılar genellikle onun bu kişiliği sayesinde başarı elde edebiliyor, o desteklemezse ayaklanmalar başarısızlığa uğruyordu. Nitekim tarih yazarları onu 'devletin yönetimini dört kez değiştiren bir büyük dahi' şeklinde tanımlıyorlardı. Ancak bu deha ve elde ettiği başarı o denli de temiz bir görünüm vermiyordu. Zira bütün yaşamı bir 'hile ve aldatma fırtınası' şeklinde geçiyor; o, daima fitne düzenleyen bir odak konumunda bulunuyordu.

Koca Muslihüddin Ağa, Ocağı devletin bütün kurumlarının üzerinde tutuyor, Ocağa büyük bağlılık gösteriyordu. Bu çerçevede, Ocağa asla toz kondurmuyor, hatta Ocağı –adeta– devletin üzerinde görüyordu. O, İmparatorluktaki tüm işleri Ocağın yürütebileceğini, bozuklukları ve yanlışlıkları Ocağın düzeltebileceğini düşünüyordu. Dahası... Şer'i düzeni yine Ocak vasıtasıyla tesis edip, uygulayabileceğine sarsılmaz biçimde inanıyordu.

Ancak bu yaklaşım farklı; hatta tam tersi sonuçlar doğuruyordu.

Samimi ya da gayrısamimi de olsa, Koca Muslihüddin Ağa'nın Ocağa körükörüne 'kol–kanat' germesi ve şer'i düzenin yegâne koruyucusu olarak bu kurumu görmesi... Muslihüddin Ağa'nın takdim ettiği kadar temiz ve samimi olmayan Ocak bünyesindeki 'kirli oluşumları' örtbas ederek meşrulaştırıyor, 'zorba ve haşere güç odaklarına' daha rahat hareket etme ortamı sağlıyordu. Bunun da ötesinde; Muslihüddin Ağa aklı sıra, Ocağı bir baskı unsuru şeklinde kullanarak devleti ve yönetimi denetlemeye kalkışıyordu.

"Bu sebepten, vüzerânın (vezirlerin) yolsuzluklarını, saltanatın haddinden fazla itisâfâtını (yolsuzluklarını) gördüğü zaman Ocağı ayaklan-

[1] Ocak Ağaları – Ahmet Refik – Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi – İstanbul, 1931, S.102.

dırır, maksat hâsıl olduktan sonra gene zaptederdi."[1]

Bir başka ifadeyle Ocak Ağaları adına Muslihüddin Ağa Ocağı, merkezî otorite ve mutlak irade üzerinde bir baskı ve tehdit unsuru olarak kullanıyordu. Ne ki; bu politika bir yandan Ocak içindeki 'zorba–haşere' mafios güç odaklarını ve oluşumlarını giderek kuvvetlendirip cesaretlendiriyordu. Diğer yandan da zaten zaafiyet içinde bulunan merkezî otoriteyi iyice zayıflatarak 'Ocağı Bektaşîyyan'ı tam anlamıyla, egemen duruma getiriyordu. Hiç şüphe yok ki Koca Muslihüddin Ağa ile 'şürekası' bunu bilerek yapıyor, Sünnî karakterdeki merkezî otorite karşısında kendi heterodoks–Kalenderî/Bektaşî geleneklerini devlet katında geçerli kılmaya çalışıyordu. Bunu da başarıyorlardı. Nitekim bu başarının en çarpıcı örneğini, eski Ocak Ağası Kara Murad Ağa/Paşa'nın, devletin başına Sadrazam olması teşkil ediyordu. Koca Muslihüddin, Kara Murad'ın Sadrazam olması yönünde yoğun çaba harcıyordu. Hatta onun sadareti için, bir zamanlar söz vererek canını ve makamını garanti ettiği Sofi Mehmed Paşa'yı da harcıyor, Ocağın etkinliğini kullanarak onu ölüme gönderiyordu.

Muslihüddin Ağa, Sultan 2. Selim'in son yıllarında Bosna'da doğmuş, bir Arnavut Devşirme çocuğu olarak İstanbul'a getirilmişti.

> "Gençliğinden beri Ocaktan başka ağa, Ocaktan başka hâmi, Ocaktan başka devlet görmemişti."[2]

Muslihüddin Ağa 58 yaşında Yeniçeri Kethüdası, yani Yeniçeri Ağasının vekili oluyordu. Sultan 4. Murad zamanında 'Ocak Ağalarının eskilerinden ve ekâbirlerinden' sayılıyordu. Revan Seferi sırasında Sekbanbaşı olarak İstanbul'da kalıyordu.

Koca Ağa, Sultan İbrahim zamanında da Sekbanbaşı bulunuyordu. Bu sırada damadı olan Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa da Yeniçeri Kethü-

---

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.102.

[2] Ocak Ağaları – Age. – S.105.

dasıydı. Ne ki Girit kahramanı Kara Murad Ağa İstanbul'a gelerek Yeniçeri Kethüdalığı'na tayin ediliyordu. Damadının tüm rütbelerini kaybettiğini görünce Muslihüddin Ağa kenara çekiliyor, kendi rızasıyla Sekbanbaşılığı Hüseyin Ağa'ya bırakıyordu.[1]

'Bunun sonucunda Muslihüddin Ağa, Sultan İbrahim devrinin bundan sonraki sürecinde evine çekilmiş görünüyor, fakat alttan alta da Ocağı yine o yönetip, yönlendiriyordu. Nitekim, zamanı gelip fırsat doğunca, Sultan İbrahim'in katline yine o icazet veriyor, Sultan Ahmed olayında yine o başrolü oynuyordu. Dahası... Sultan 4. Mehmed'in saltanat yolunu da o açıyordu. Zira Sultan İbrahim'in hal'i için Valide Kösem Sultan'ı o ikna ediyordu.

Tüm bunlar Arnavut Muslihüddin Ağa'yı hedefine adım adım yaklaştırıyordu. Nihayet son engel Sofi Mehmed Paşa'nın ortadan kaldırılmasıyla Kara Murad Ağa Sadrazam oluyor, iktidar ve otorite geniş çapta Ocağın kontrolüne geçiyordu. Böylece Muslihüddin Ağa da hedefine ulaşmış bulunuyordu.

Bununla birlikte 'gelen, daima gideni aratıyor', Kara Murad Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde işler daha da kötüye gidiyordu. Başta Murad Paşa olmak üzere, devlet yönetimine gelen Ocak Ağaları, iktidarı ve otoriteyi ele geçirdikçe gerçek yüzlerini; 'Arnavut mafios ahlâk ve karakterlerini' gözler önüne seriyorlardı.

> "Herkes Sultan İbrahim devrini arıyordu. Rüşvet ve irtikâp aleniydi. Mansıplardan resmen para alınıyor, ruznâmeye irâd ve masraf kaydolunuyordu. O zamana gelinceye kadar rüşvet alan paşalar idam olunurdu. Bu tarihte ise rüşvet 'medar-ı umûru devlet' sırasına geçmişti."[2]

Kara Murad Paşa da Arnavut'tu. Kariyerine, Yeniçeri neferi olarak başlayan, eğitimsiz olduğu için de 'geleneksel/örfî Arnavut ahlâk anla-

---

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.106.

[2] Ocak Ağaları – Age. – S.114.

yışı' doğrultusunda hareket eden Paşa, çevresine daha çok 'kural tanımaz' dağlı soydaşlarını toplamış bulunuyordu.

> "...huzûzât ve rüfekasının intihâbında pek dikkat etmeyen Kara Murad, eğlencelere, sefahatlara dadandı. Yeniçerilerin kışlaları yanında olan Sofiler Mahallesi müezzini her ziyâfette hazır idi."[1]

Kara Murad Paşa ile yakın çevresinin düzenledikleri eğlenceler ile çevirdikleri 'çıkara dayalı' işler o kadar ileri gidiyordu ki; Valide Sultan'ın telkinleriyle Padişah kendisine şu yazıyı gönderiyordu:

> "Ben seni bağlarda, bahçelerde iş ve işret etmek için mi Vezîr ettim? Umûru memleket ile güzel takyid et. Bir daha ayyaşlığını işitirsem, yoksa senin başını keserim."[2]

Ocaklı Sadrazam, dostları ile sadece içki içip işret etmekle kalmıyordu. Aynı zamanda etkin bir 'çıkar grubu' da oluşturuyordu. Bu ilişkiler ise Kara Murad Paşa bakımından, sıradan ilişkiler anlamına geliyordu.

> "Kara Murad, öteden beri zorbaların ve şakıylerin hâmisi idi. Hatta, Bağdat Ağalığı esnasında Hoca Hasbullah isminde bir acemin kardeşini kendisine kardeşlik bile edinmişti. Murad Paşa bu gibileri sever ve onları daima himâye ederdi. Kendisi Bağdat'tan çıktıktan sonra kardeşliğini hapseden Kapıcı Musa Paşa'ya adâvetini bir türlü unutmamış, nihâyet bir fırsat bularak sadareti esnâsında katline muvaffak olmuştu."[3]

Bu 'korumacılık' anlayışı, Ocaklıların bünyesinde 'üzüm salkımı' gibi hücresel bir piramit oluşturuyor; Kapukulu Ocakları'ndan taşarak, dışardaki 'sivil' sosyal yaşama kadar uzanıyor, günlük yaşamda da kendini hissettiriyordu. Sadrazam Kara Murad Paşa nasıl ki devlet içinde, ayrı bir güç odağı oluşturuyorsa; elinde bulundurduğu bir güce dayanarak kendi 'çıkar grubunu' teşkil ediyordu. Bu çıkar grubuna girenler,

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.161–162.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.162.

[3] Ocak Ağaları – Age. – S. 26.

Kara Murad'ın 'koruması altına' da girmiş oluyorlardı. Sadrazam aynı zamanda 'devlet otoritesine' ortak olduğu için, koruması altındakiler bir bakıma 'devlet otoritesinin' de korumasını kazanmış bulunuyorlardı. Böylece, Sadrazam'ın koruması altına girenler, aynı zamanda onun 'ayrıcalıklarına' da ortak oluyorlardı. Dolayısıyla, diğer kişiler ve kurumlar karşısında avantajlı duruma geçiyorlardı. Onları kimse denetleyemiyor, onlara kimse hükmedemiyordu. Onlar ise, girdikleri koruma şemsiyesinden ve elde ettikleri ayrıcalıklardan yararlanarak, başkaları üzerinde 'tahakküm' tesis ediyorlardı. Devlet ile devlet dışındakiler arasında 'aracılık' yapıyor, mansıp satışlarından komisyon alıyor, rüşvet topluyor, kimi zaman da işi haraç toplamaya kadar vardırıyorlardı. Devletin 'adam öldürme' tekelini elinde bulunduran Sadrazam, istediği zaman bu ayrıcalığını işletebildiği için herkes onun şahsında, onun tesis ettiği 'çıkar grubundan' da korkuyor, her türlü yasadışılığa ve baskıya boyun eğmek zorunda kalıyordu. Kaldı ki Kara Murad Paşa, işi son derece ileri vardırıyor, uyarılarına rağmen Padişah'ı da pek fazla dikkate almıyordu. Arnavut Ağa adeta bir 'Arnavut kabile reisi' gibi Ocağı idare ediyordu.

> "Vezîriâzam ve Kethüda Bey mahabib ve yârân ile zevk ve sefâ ediyorlardı.
>
> O derecede ki, herkes Ağaların bu safahati 'Feth-i Hakanîden beru görülmedi' deyyu ittifak olunmakla ukalâ 'alâmeti hayır değildir' demeye başlamışlardı. İstanbul'da muttasıl köşkler ve saraylar yapılıyordu. Orta odalarından başka meskenleri olmayan Ağalar, şimdi kendilerine âli saraylar bina ettiriyorlardı."[1]

Arkasına 'çar rükn-ü Bektaşîyyenin' ve Ocağın desteğini almış bulunan Kara Murad Paşa, adeta İstanbul halkını soymak amacıyla kolları sıvamış bulunuyordu.

Sadrazam Kara Murad Paşa'nın 'ayrıcalıklarını' kullanarak 'koruması

---

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.32–33.

altına' aldığı 'çıkar grubundakiler' yaptıkları eylemlerle herkese örnek oluyorlardı. Nitekim, Kara Murad Paşa'yı örnek alan diğer Ocaklılar da aynı şekilde 'Ocağın ayrıcalıklarından' yararlanarak, kendi çaplarında 'irili ufaklı' kendi 'çıkar gruplarını' oluşturuyorlardı. Benzer eylemleri, çeşitli kademelerde sergileyen ve Ocağın otoritesini 'şahsi çıkarları doğrultusunda' kullanan 'Ocaklı güç odakları', sadece Ocak içinden arkadaşlarını ve adamlarını 'koruma altına' almakla kalmıyorlardı. Bunlar, Ocak içinden başlayarak çarşıya, pazara kadar uzanan geniş bir yelpazede 'ayrıcalıklarını' paylaşmaya, Ocaklıları olduğu gibi sivilleri de koruma altına almaya başlıyorlardı. Böylece bir ayrıcalıklı 'Ocaklı güç odakları' silsilesi oluşuyor ve bu güç odakları da 'koruma altına alarak' oluşturdukları 'çıkar grupları' ağını teşkil ediyorlardı. İşte Osmanlı Mafios Toplum Yapısı'nın en çarpıcı 'örgütlenmesi' –üstelik de Başkent'te– böyle oluşuyordu.

Kara Murad Paşa'dan başlayarak aşağıya doğru diğer Ocak Ağaları da kendi 'çıkar gruplarını' kurmuş, kendi soygun tezgâhlarını işletmeye başlamış bulunuyorlardı:

> "Kara Murad Paşa bu sefahat ve yağmagirliğin başında idi. Ocak Ağaları beyninde, kendi en hamiyyetli addolunduğu halde, hâlâ Bektaş (Ağa)ların ihtikârına, Kethüda beylerin irtişasına hiç ses çıkarmıyordu. Kara Çelebizâdenin 'çar rükn–ü Bektaşîyye' addettiği bu dört zorba, İstanbul halkını soymak için menfaatlerini birleştirmiş gibiydiler. Sadrazam mevkiini, Bektaş Ağa servetini ancak bu iştirak sayesinde muhafaza edebilirdi. İstanbul halkı dört zorbanın elinde esirdi. Aç kalıyor, tecavüze uğruyor, ses çıkaramıyordu."[1]

Kara Murad Paşa'nın sadareti sırasında hazinenin gideri, gelirinin iki misline yükselmiş bulunuyordu. Donanma Boğaz'dan çıkamıyor, sahilde açlık ve kıtlık hüküm sürüyordu. Anadolu'da eşkıya kol geziyor; yönetim ise bu durumu ya gerçekten bilmiyor, ya da bilmemezlikten

---

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.33.

geliyordu. Ocak Ağalarının ve bunlara bağlı 'çıkar gruplarındakilerin' gösterişli yaşamı, ulemanın ve kadıların yolsuzluklarıyla adeta yarışıyordu. Kadılar hükümlerinde, yaptıkları irtikâba bağımlı duruma gelmiş bulunuyorlardı.

Tüm bunlara karşın, cahil ve uyumsuz adamlar olan Ocak Ağaları, bir süre sonra birbirleri ile bozuşuyor, çeşitli nedenlerle hasım haline geliyorlardı. İlk çatlak Sadrazam ile Yeniçeri Kethüdası Mustafa Bey arasında ortaya çıkıyordu. Bu çatlak belki Harem'e yansıyor, belki de Harem'den kaynaklanıyordu. Zira büyük Valide Sultan Sadrazamı, küçük Valide olan Turhan Sultan da Kethüdayı destekliyordu. Unutmamak gerekir ki, Yeniçeri Ağaları ile büyük Valide olan Kösem Sultan arasında eskiye dayanan bir yakınlık ve hukuk bulunuyordu. Bu iki Sultan'ın Harem'deki rekabeti, giderek tırmanış gösteriyor, dışarıya da - gruplaşma–kamplaşma şeklinde yansıyordu.

Bu bağlamda Yeniçeri Kethüdası, Sadrazam'ın makbul adamı olan Defterdar'ı önce azlettiriyor, sonra da 'Defterdâr–ı sâbık'ın muhasebesin göresin, mâli mirî lalamda (sadrazamda) ise tahsîl edesin' içerikli bir hattı hümâyûn çıkarıyordu.[1]

Yeni Defterdar, Kethüda'nın adamı olduğu için Kara Murad hedefin kendisi olduğunu görüyordu. Böylece Sadrazam ile Kethüda arasında ipler kopuyordu. Ne ki Kethüda'nın arkasında sadece Turhan Sultan değil; bazı Ocak Ağaları ile Ocaklılar da bulunuyordu. Zira Muslihüddin Koca ile damadı Hüseyin Ağa, gerçekleştirdiği olumsuz icraatlar nedeniyle desteklerini çekmiş bulunuyorlardı. Buna karşılık Kara Murad'ı destekleyerek kendisine geniş bir çıkar alanı sağlayan Yeniçeri Ağası Bektaş Ağa durumdan memnun görünüyor, Sadrazam'ı alttan alta destekliyordu. Murad Paşa da ondan aldığı destekle yerini muhafaza ediyordu.

Ancak, defterdarlar çatışması köprülerin atılmasına yol açıyor, taraf-

[1] Hammer – Age. – C.10, S.163.

lar, silahlarına davranıyordu. Nitekim komplo ve suikast işlerinde usta olan Kara Murad Paşa bir suikast düzenleyerek Kethüda'yı ortadan kaldırmak üzere harekete geçiyordu. Bu tip işler için sürekli kullandığı 'tetikçisi' Tophaneli Mustafa Ağa'yı Bağdat'tan İstanbul'a getirtiyordu. 'Mustafa Ağa, binlerce yoldaş boğmuş merhametsiz bir adamdı.'[1]

Murad Paşa, Yeniçeri Ağalığını Mustafa Ağa'ya vaad ediyor; ancak, Kethüda'nın öldürülmesini de şart koşuyordu. Bu komplo örgütünün iç dayanışmasını pekiştirmek için de, kendi kızını Mustafa Ağa'ya veriyordu. Sadrazam, komplonun ilk adımı olarak Kethüda Bey'e Yeniçeri Ağalığı'nı teklif ediyor, böylece ondan boşalacak yere de Mustafa Ağa'yı oturtmak istiyordu. Buna karşılık Kethüda, hileyi fark ederek Ağalık önerisini reddediyordu.

Murad Paşa, Kethüda'dan kurtulmak için bir deneme daha yapıyor, kendisine Vezaret rütbesi ile Budin'e gitmesini öneriyordu. Ancak Kethüda bu öneriyi de reddediyordu. Kara Murad Paşa bakımından, suikast seçeneğinden başka çözüm yolu kalmıyordu.

> "Bir cirit oyunu tertip ettirdi. Oyunda iç oğlanları Kethüda Bey'i bittesadüf paralayacaklardı."[2]

Ne ki Kethüda, son derece yaygın bir casus ağı tesis ettiği için, Murad Paşa'nın planları ve faaliyetlerini anında haber alıyordu. Suikast hazırlığını öğrenince cirit oyununa katılmıyor, hemen karşı bir suikast düzenliyordu. Kethüda Sadrazam'ı Divan kapısında öldürtmek istiyordu. Bunun için de Girit'ten gelerek İstanbul sokaklarında aç ve yoksulluk içinde gezen Sipahileri elde ederek, Odabaşlarını görevlendiriyordu.

> "Verilen karar mûcibince bunlar Dîvân'da bağıracaklar, Murad Paşa'-

---

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.36.

[2] Ocak Ağaları – Age. – S.37.

nın adamı Mustafa Ağa'yı istemeyecekler, çorba yemeyeceklerdi."[1]

Unutmamak gerekir ki eski Yeniçeri Ağası Kara Murad Paşa'nın da Ocakta casusları bulunuyordu. Casuslar, suikastı kendisine haber veriyor, Sadrazam o gün Divan'a gitmiyordu.

Tüm bu gelişmeler, Kethüda'nın nüfuzunun Sadrazam'dan daha fazla etkili olduğunu gösteriyordu. Zaten bu nüfuz artık İmparatorluk yönetiminde de kendisini hissettiriyordu. Ulema ve Vüzera, Kethüda'nın oluşturduğu güç merkezi etrafında toplanıyordu. Saray, Kethüda'nın onayı olmadan kimseye mansıp vermiyordu. Oğlu 4. Mehmed'i iyice kontrolü altına alan Turhan Sultan Kethüda'nın her istediğini yaptırıyordu. Öyle ki... Sadrazam kadar etkinlik kazanmış bulunan Kethüda, Murad Paşa'nın en sevdiği makbul adamlarını bile İstanbul'dan uzaklaştırabiliyordu. Bu değişim, Paşa'nın uygulamalarından rahatsız olan 'çar rükn–ü Bektaşîyyenin' diğer 'direklerini' ürkütüyordu. Zira, bu gidişle Sadrazamla birlikte, Ocak Ağalarının dışlanması da kaçınılmaz görülüyordu. Ocaklılar, Murad Paşa'yı gözden çıkarıyor, sorunun çözümlenmesi için Kul Kethüdası, Topkapı'daki bahçesinde bir toplantı düzenliyordu. Bu toplantıya Yeniçeri Ağası Kara Çavuş, Koca Muslihüddin Ağa ve Bektaş Ağa katılıyordu. Kul Kethüdası, Kara Murad Paşa'nın sadaretten, önce azledilmesini, sonra da idam edilmesini öneriyordu. Kara Çavuş ile Muslihüddin Ağa da Kethüda'ya katılarak, idam konusunda onay veriyorlardı. Buna karşılık, Murad Paşa ile görünürde hasım olup, gerçekte ise gizli bir mutabakat içinde bulunan ve onun sayesinde önemli çıkarlar elde ederek ayrı bir güç merkezi oluşturan Bektaş Ağa, diğerlerinin idam önerisine katılmıyordu. "Bilirsiniz ki bu adam benim düşmanımdır. Lâkin, rica ederim, canına ilişmeyiniz. Siz istediniz de Sadrazam oldu. İstemediğiniz halde çekilmezse, o zaman bildiğinizi yapınız' diyordu. Böylece Ocak Ağası, eski dostu Murad Paşa'ya sahip çıkıyor, düşmanmış gibi davranıp alttan alta onu koruyordu. Nite-

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.37.

kim, derhal Sadrazam'la ikili görüşme yapıyor, Bektaş Ağa onu sadareti bırakmaya ikna ediyordu. Ağa Sadrazam'a; "Artık senin sadaretinde revnâk kalmadı. Mührü Padişaha teslim et de kurtul" diyerek ona, canını kurtarmayı telkin ediyordu. Zaten, arka plandaki Turhan Sultan'ın karşısında daha fazla direnecek gücü kalmayan Murad Ağa da gerçeği görüyordu. Nitekim Bektaş Ağa'yı dinleyip ona hak veriyor ve mührü götürüp Padişah'a teslim ediyordu. Kara Murad Paşa mührü iade ederken Sultan/Halife'ye şunları söylüyordu:

> "Şevketlû hünkârım! Bir devlette dört Sadrazam olmaz. İşte mührü hümâyûnunuz. Fakat Yeniçeri Ocağından birine vermeyiniz!..."[1]

Padişah, Budin'e gönderdiği Kara Murad Paşa'yı –adeta– dinliyor ve Ocak dışından birisini, Melek Ahmed Paşa'yı Sadrazam tayin ediyordu. Melek Ahmed Paşa her ne kadar sadareti, Ocak Ağalarının işlere karışmamaları şartıyla kabul ediyorsa da durum, uygulamada böyle olmuyordu. Gerçi bir süre sonra Koca Muslihüddin Ağa tutulduğu zatülcemp hastalığı nedeniyle vefat ediyordu. Fakat damadı, Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa Ocak'ta son derece nüfuz ve saygınlık kazanmış bulunuyordu. Bu nüfuz saraya ve Harem'e de uzanıyordu. Nitekim, onun etkinliğinin son dönemi ile Köprülülerin ilk dönemi örtüşecek kadar uzun sürüyordu.

Ancak Arnavut Ağalar arasında biri vardı ki o, Ocağın gizli ve kirli iktidarını temsil ediyordu. Bu, Bektaş Ali Ağa idi. Bektaş Ağa'nın Kara Murad Paşa'yı sadaretten ayrılmaya ikna etmesi, ona ayrı bir güç ve nüfuz kazandırmış bulunuyordu. Bununla beraber Bektaş Ağa, Ocak Ağalarının devlet yönetiminde oynadığı rolü ve elde ettiği otoriteyi kendi bireysel çıkarları yönünde hoyratça kullanıyordu. O, siyasî ve askerî nüfuzunu sürekli olarak ekonomik güce; yani, şahsî servetini hızla arttırmaya dönüştürüyordu. Üstelik bu işi, iyi işleyen bir sisteme dönüş-

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.164.

türmüş bulunuyordu. Diğer Ağalar, mevki ve mansıp peşinde koşarken o, ticareti kontrol altına almaya çalışıyor, yolsuzlukları 'koordine etmekle' uğraşıyordu. Özellikle Kara Murad Paşa'nın sadaretten uzaklaşmasıyla birlikte bütün güç ve otorite onun eline geçiyor, Ocak dışından atanan Sadrazamlar kukla durumunda kalıyordu. O, rical arasında 'umde–i âyân' (ileri gelenlerin dayanağı) sırasında sayılıyordu. Fakat bu 'umde–i âyân'ın kurduğu 'çıkar tezgâhı' ve 'çıkar grubu' şöyle çalışıyordu.

İstanbul'un ticarî yaşamı Arnavut Bektaş Ağa'nın eline ve kontrolüne geçmiş bulunuyordu.

> "Anadolu'dan koyun, zahire ve yiyecek getirenler hep Bektaş Ağa'nın sermayesini kullanırlardı. Ekmekçi fırınlarına, bakkallara, sanat erbabına sermayeyi Bektaş Ağa verirdi. Bektaş ağa'nın sermayesini alanlar ihtikârden korkmazlardı. Her şeyi istedikleri gibi, hatta eksik bile satarlardı. İhtisap Naipleri veya İstanbul Kadıları kol gezerken, bunların fırınlarını ve dükkânlarını kabil değil muayene etmezlerdi."[1]

Kısacası sistem şöyle işliyordu. Ocağın esami defterlerinde (ulûfe listesinde) adı bulunan bazı Ocaklılar, aynı zamanda esnaflık yapıyorlardı. Bunlar aslında, Bektaş Ağa'nın servetini işletiyorlardı. Ağa bu 'ayrıcalıklı' esnaflara sermaye verip, elde edilen kazanca ortak oluyordu. Dolayısıyla Ağa'nın sermayesini işleten Yeniçeri kökenli esnaf; Ağa'nın sayesinde 'ayrıcalık' kazanıyor 'haksız rekabete girişerek' gerçekleştirdiği karaborsacılıkla –ticarî manipülâsyonlar yaparak– servetine servet katıyordu. Örneğin; bunlar malı eksik tartıyor, diğer esnaf üzerinde baskı tesis ederek fiyatları yapay olarak yükseltiyor, belirli ürünleri belirli kişiler dışında kimseye sattırmıyor, imalâthâne ve dükkânlarını denetletmiyorlardı. Kadı veya İhtisap Naipleri, denetlemek için ısrar ederlerse 'ayrıcalıklı esnaf' yılışık ve şımarıkça davranışlarda bulunarak onları kovalıyorlardı.

---

[1] Ocak Ağaları – Age.– S.125.

"Faraza bir bakkala 'in aşağı' deseler bakkal kâfiri 'Siz beni döğemezsiniz, sultanım!... Sermaye Bektaş Ağanındır' diye yılışırdı. O zaman Kadı da, İhtisap Naibi de göz yummaktan başka çare bulamazlardı."[1]

Bektaş Ağa bununla da yetinmiyordu. İstanbul'a et, zahire, çeşitli gıda maddeleri ve ürünleri getirenleri de aynı şekilde 'finanse edip' yönlendiriyor, esnaf gibi tüccar ile de kazanç ortaklığı kuruyordu. Bunu da bir 'tekel' durumuna getirmiş bulunuyordu. Örneğin; İstanbul'a et getiren tüccarı finanse ediyor, onların getirdikleri etleri 'mirî tarafından tarh suretiyle'; yani, devlet tarafından bölüştürmek suretiyle kasaplara yüksek fiyatla sattırıyordu. Bu ticaretin gelirini de Ocak Çavuşları toplayıp, Bektaş Ağa'ya getiriyorlardı.

Kurduğu 'spekülâtif/manipülâtif piyasa sisteminin' iyi işlemesi için Arnavut Bektaş Ağa, büyük bir 'çıkar grubu' örgütlemiş bulunuyordu. Bu çıkar grubunda Yeniçeri esnafı, Ocak çavuşları, tüccarlar, celepler, Musevi ve Ermeni asıllı sarraflar ile çeşitli derecelerden bürokratlar yer alıyordu. Arnavut Bektaş Ağa ile 'yasal/yasadışı piyasa çetesi' servete boğulurken İstanbul halkı 'resmi eşkıya tarafından' yasal yoldan soyuluyor, Bektaş Ağa'nın 'ayrıcalık şemsiyesine' sığınamayan küçük esnaf, tam anlamıyla sürünüyordu. Halkın ağzından değil, adeta midesinden lokmalarını çekip çalan Ağalar ile 'hempaları' gece gündüz 'o eğlenceden bu ziyafete' koşuyor, özellikle kiraz bahçelerinde yapılan işret, ağızdan ağıza dolaşıyordu.

'Lokma–i fukarâya dahi tamâh eden' Arnavut Ocak Ağası ile aynı çetenin mensupları; sadece 'tarh' ile değil 'narh işiyle' de; yani gıda maddelerinde 'tek fiyat' uygulamasıyla da servetlerine servet katıyorlardı. Ocağın silahlı gücüne dayanarak, süpekülâtif/manipülâtif piyasa düzeni kuran Bektaş Ağa, bu bağlamdaki 'mafios uygulamalarına' en çirkin örneği et ticareti konusunda sergiliyordu. Ağa ile adamları, İstanbul'un

[1] Ocak Ağaları– Age. – S.125.

et tekelini ellerine geçiriyorlardı. Eti sadece kendileriyle ortak olan celepler getirebiliyor ve yine sadece kendi izin verdikleri kasaplar satabiliyordu. Bu nedenle 8 akçeden satılan etin okkasını, 15 akçeden sattırıyor açıktan kazandıkları yüzde 100 kârı kendi ceplerine atıyorlardı. Bektaş Ağa bu düzeni kurmak amacıyla, kendisinden izinli kasaplar dışındaki kasap esnafının dükkânlarını yaktırıp yıktırıyordu. Ayrıca kendi sermayesini işleten celepler dışındaki celeplerin de sürülerine el koyup onlara eza yapıyor; İstanbul'a geldiklerine geleceklerine pişman ediyordu. Nihayet, işi o denli ileri götürüyordu ki; İstanbul'a Anadolu'dan hayvan getirilmesini yasaklıyordu. 'Mafios Arnavut' kendi adamlarını örgütleyerek Eflâk ve Boğdan'dan ucuz sürü getirtip 'spekülâtif fiyatla' İstanbul halkına 'zorla' sattırıyordu. Bu 'yasal eşkıya' et karaborsasını öylesine örgütlü biçimde yapıyor ve devlet mekanizmasını şahsî çıkarı için öylesine fütursuzca kullanabiliyordu ki... Vilayetlere tayin ettirdiği devlet görevlilerine para veriyor, bu paralarla sürü aldırıyor sonra da hayvanları peyderpey İstanbul'a getirterek hem dirisinden hem de ölüsünden 'karaborsa fiyatla' fâhiş kazanç temin ediyordu. Sonraları işi daha da geliştiriyor, et konusunda oynadığı oyunları bütün temel tüketim maddelerinde oynamaya başlıyordu.

> "Bursa'dan ve Sakız'dan ipek ve simi, Bağdat ve Şam'dan Serhad Ağaları marifetiyle hilali (bir çeşit kumaş) yük yük İstanbul'a gelir, üç misli fiyatla esnafa dağıtılır, parası resmen tahsil edilirdi."[1]

Halk, Bektaş Ağa ile oluşturduğu çıkar grubundan yılmış, varlık olarak da tükenmiş bulunuyordu. İnsanlar gıda maddelerinin, özellikle de etin fiyatının sürekli artmasından dert yanıyordu. Sadrazam duruma müdahale edemiyordu. Çünkü Ağalar duruma hemen el koyarak Sadrazam'ı sindiriyor, halkı suçluyorlardı. Ağalar; "Behey Sultanım! Bir alay etrâk, çiftlerini bozup (buraya) gelüb, böyle nâzenin şehirde zevk idüp

---

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.126.

et ve sair şey ayaklarına gelüp, onbeş akçeye almaya âr mı iderler? Hazzı olmayan eski yerine gitsün" diyerek üste çıkıyorlardı.[1]

Bektaş Ağa sadece karaborsacılık yapmakla, İstanbul esnafını ve halkını haraca bağlamakla yetinmiyordu. Aynı zamanda vilayetlerin işlerine de müdahale ediyordu. Vilayet memurluklarını para ile satıyordu. Keza mevleviyetleri ve müderrislikleri de bir gelir kapısı haline getiriyordu. Bürokratlar, görev yaptıkları mevkileri rüşvet ödeyerek satın alıyor, bu nedenle pahalıya mal ediyorlardı. Dolayısıyla, halka vermeleri gereken hizmetleri; rüşvet, bahşiş ve haraç toplayarak paraya dönüştürüyorlardı. Böylece hem, oraya tayin edilmek için ödedikleri bedeli tahsil ediyor, hem de büyük gelir ve kazanç elde ediyorlardı. Bu uygulama sonucunda merkezî yönetimi ipotek altına alan Bektaş Ağa'nın tesis ettiği mafios örgütlenme, kademeli ve hiyerarşik olarak tabana kadar yansıyor, 'mafios yönetim anlayışı' yapılan atamalarla Osmanlı topraklarının en uç noktalarına kadar ulaşıyordu.

'Bektaş Ağa örgütü' sadece 'mafios faaliyetlerde' bulunmakla kalmıyordu. Aynı zamanda, Ocaklılara da kötü bir örnek oluşturuyordu. Ağa'ya bağlılık ve sadakat göstererek onunla birlikte hareket eden –rütbe bakımından– irili ufaklı diğer Ocaklılar da kendi güçleri ve etkinlikleri oranında ya bir 'çıkar grubu' oluşturuyor, ya da oluşturulan bir çıkar grubunun 'ayrıcalıklı' şemsiyesi altına katılıyordu. Böylece Ocak'ta yasal hiyerarşiye paralel olarak bir de yasadışı yapılanma (örgütlenme–organizasyon) meydana geliyordu. Bu yapılanma, Ocaklıların giderek kendi işlevlerini unutmalarına ve Kalenderî/Bektaşî–Devşirme geleneğinin özündeki 'otorite tanımama' –ve hatta Celâlîleşme– eğilimini su yüzüne çıkararak 'açıktan sergileme' aşamasına geliyorlardı. Ocak bünyesinde –uzun bir aradan sonra– oluşan irili ufaklı çıkar grupları her alanda, –güçleriyle orantılı olarak– kendi otoritelerini tesis ediyor ve bu 'yasadışı otoriteyi' de 'kara paraya' dönüştürebiliyorlardı. Ocaklıların

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.127.

elde ettikleri bu 'kara servetleri' de genellikle, 'Ocak Sarrafı' adı verilen Musevi ve Ermeni sarraflar işletiyordu. Ocak Sarrafları bir yandan bu işten kazanç sağlıyor, diğer yandan 'ulûfe ve cülûs bahşişleri'nden, 'vergi toplama ayrıcalıkları'na kadar pek çok alanda Ocaklıların karıştığı 'akçeli işlerde' başrolü oynuyorlardı. Ocak, Ocaklılar kadar Ocak Sarrafları bakımından da 'önemli bir gelir kapısı' teşkil ediyordu. Ocak Ağaları bir bakıma Ocak Sarrafları ile ortaklıklar tesis ediyorlardı. Geniş çapta 'tefecilik' yaparak kazanç sağlayan Ocak Sarrafları, yaptıkları işin bir gereği olarak 'tetikçilere ve tahsilatçılara' gereksinim duyuyorlardı. Bu tetikçilik ve tahsilatçılık işlerini de yine, Ocaklılara yaptırıyorlardı.

Kaldı ki, Bektaş Ağa'nın tesis ettiği 'spekülâtif/manipülâtif piyasa' oyunlarında, kurduğu tekel düzeninde, tarh ve narh operasyonlarında başrolü yine Ocak Sarrafları oynuyorlardı. Bektaş Ağa'nın 'finans bilgisini' hayli aşan büyük 'mali portreler' onun adına Ocak Sarrafları tarafından yönetiliyordu. Bu yapılanma beraberinde, Ocaklılar gibi –ve onlara paralel olarak– Ocak Sarraflarının da örgütlenmesini ve Ocağa daha etkili biçimde kök salmalarını getiriyordu. Böylece Ocaklıların kaba gücüne dayanan 'mafios yapılanma', geri planda 'kara para' ile mafios karakterli 'mali örgütlenmeye' dayanıyordu. Bir başka ifadeyle Ocak Ağalarının 'mafios çıkar grupları' ile Ocak Sarraflarının 'mafios örgütlenmeleri', birbirine yapışık 'Siyam İkizlerini' anımsatıyordu. 'Kara para' Ocak kökenli Ağalar ile Sarraflar arasında gidip geliyor; piyasa tekelleri, tefecilik, rüşvet, haraç, yolsuzluk ve soygunlarla durmadan 'yavrulayıp, çoğalıyordu.' Hiç şüphe yok ki mutlak iradeyi elinde bulunduran Sultan/Halifeler bu 'kara düzenin' iç yüzünü ve işleyiş biçimini çok iyi biliyorlardı. Nitekim, kara paranın toplanma odağı olan sadaret makamına kim gelirse onu yakından izliyor; servet, amaçlanan düzeye gelince o Sadrazam 'bağdurulup' zenginliği 'müsadere edilerek' (el konularak) hazineye irad kaydediliyordu. Şurası muhakkak ki, bu 'mafios düzenin' işleyişinden en büyük kazancı 'Ocak Sarrafları' sağlıyor, onlar bütün siyasî çalkantılardan kârlı çıkıyor ve çoğunlukla da 'muhteşem

servetlerini' kıskanç gözlerden gizlemeyi başarıyorlardı.

Bu 'kara düzen' Ocağın dört direğinden 'en çıkarcısı' olan Bektaş Ağa'ya devlet içinde büyük bir etkinlik kazandırıyordu. Nitekim Ağa, kendisinden habersiz Sadrazam tayin edilmesini hazmedemeyecek kadar güçlenmiş ve cüret kazanmış bulunuyordu. Bektaş Ağa'nın kazandığı bu etkinlik, cesaret ve cüret ise; Ocaklıların, devlet yönetimine müdahale etmesi sürecini hızlandırıyordu. Ocak bir yandan soysuzlaşıyor, diğer yandan politize oluyordu. Bu yöndeki gelişme giderek, kanlı bir tırmanış göstermeye başlıyordu.

1651 yılında sadaret makamında bulunan Melek Ahmed Paşa, Osmanlı donanmasının Naksos'da hezimete uğraması üzerine hazineye gelir sağlamak amacıyla bir 'tegaşşişi akçe' uygulaması yapılıyordu. (Tegaşşişi akçe/Tegaşişi sikke uygulamaları için bkz.: Sikkesiz Sultanlar – E Yayınları – M. Çulcu) Sadrazam bu uygulama ile yetinmiyor, takviye olarak ; bin kesede 300 kese kazanacak şekilde bir de tegaşşişi kuruş uygulaması gerçekleştiriyordu. Belgrat'ta, Bosna'da ve Arnavutluk'da düşük değerde kuruşlar bastırılıyor, 118 akçe hesabıyla tüccarı, bu kuruşları kullanmaya mecbur ediyordu. Uygulama sonucu, 120 bin altın gelir elde ediyor, altınları da Ordu'nun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Musevi Sarraflara vererek, 240 bin Kron'a çevirtiyordu. Bir süre sonra da eksik kuruşlar, piyasaya (tedavüle) çıkıyordu. Bizazistan Kethüdası, Sadrazam'ın aldığı yeni mali kararlara herkesi uymaya davet ediyordu. Zira tegaşşişi kuruş uygulamasının yanı sıra Sadrazam yeni vergiler de salmış bulunuyordu.

İstanbul esnafının ezici bir çoğunluğu, Kapukulu Ocakları'na kayıtlı bulunuyor; esami defterleri üzerinden ulûfe alıyorlardı.

Bunlar da Ocaklılardan sayılıyordu. Ne ki; Bektaş Ağa'nın tesis etmiş olduğu tekelci spekülâtif/manipülâtif karaborsa düzeni, esnaf içindeki küçük bir grup ile sadece Ağa'nın adamlarını memnun ve ihyâ ediyordu. Diğer büyük çoğunluk ise bu Arnavut ağırlıklı 'özel organizasyonun' dışında kaldığı için, karaborsa uygulamasından diğerleri kadar

faydalanamıyor ve rahatsız oluyorlardı. Kaldı ki Bektaş Ağa ve adamları, karaborsa tekelini ellerinde bulundurdukları için fiyatları baskı yoluyla yükseltiyor, uymayanlara karşı kaba kuvvet ve şiddet kullanmaktan da kaçınmıyorlardı. Unutmamak gerekir ki Bektaş Ağa ve çıkar grubunun uygulamalarından cesaret alan diğer Ocaklılar; sahipsiz ve korumasız esnafa karşı daha saldırgan ve acımasız davranıyor, mallarını çalıyor, yağmalıyor, gaspediyorlardı. Direnenler ise yaralanıyor, hatta öldürülüyorlardı.

Kısacası; büyük bir kısmı Ocaklı olan esnafın önemli bir kısmı da tesis edilen yasadışı düzenden bunalıyor, bizar oluyor ve başkaldırmak için adeta fırsat kolluyorlardı. Tüm bunların üzerine bir de tegaşşişi akçe ve tegaşşişi kuruş uygulamasıyla birlikte yeni mali önlemler/yeni vergiler de yürürlüğe girince, baskı altındaki esnafın sabrı iyice taşıyordu. Esnaf Kethüdaları alınan kararları ve başlatılan uygulamaları kabul etmiyorlardı. Bunu bildirmek üzere Melek Ahmed Paşa'nın huzuruna gidiyor, kendisinden adalet istiyorlardı. Fakat Sadrazam, ödünsüz davranıyor, gelenlere anlayışsızlık göstermekle kalmıyor, onları 'Kâfirler!... Yıkılın, gidin" diyerek kötü muamele ediyor, kovuyordu. Esnaf, bu davranışa karşı tepki gösteriyor; "Haşa, bu sözleri kabul etmeyiz!... Biz Müslümanız" diye bağırıyordu. Kovulanlar bu kez de Şeyhülislam'a gidiyordu.

> "Saraçhane Kethüdası Ramazan Dede ile birkaç söz eri 'Kendinizden kürk istenildiği vakit ayağa kalkıp Sultan İbrahim'i ve Sadrazamı öldürdünüz de, şimdi sıra bize gelince niçin karışmıyorsunuz? Emir şeriatındır. Ya kalk önümüze düş yahut ki ne olacak ise olsun' dediler."[1]

Şeyhülislam Aziz Efendi, göstericileri başından savmak amacıyla çeşitli bahaneler uyduruyor, fakat bunu yine başaramıyordu. Nitekim esnaf, Şeyhülislam'ı da arasına alarak bir ata bindiriyor ve saraya doğru

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.181.

yürüyüşe geçiyordu. Bu sırada konvoyun önünde yürüyen göstericiler; "Ümmeti Muhammed!... Bize yapılan zulüm nedir? Aramıza kılıç girdi. Kapayın dükkânınızı" diye bağırıyor, çığırtkanlık yapıyorlardı. Nitekim dükkânlar kapanıyor ve göstericilerin sayısı hızla 50 bine yükseliyordu. Şeyhülislam'ı aralarına alan göstericiler sarayın ikinci avlusuna kadar giriyorlardı. Padişah, Dârüssaâde önünde kurulan taht üzerinde oturuyor, gelenleri burada karşılıyordu. Esnaf kethüdaları kendilerine yapılan zulmü anlatıyor, bunun üzerine bir de hileli akçe ve kuruş kesilmesinin kendilerini ne duruma soktuğunu Padişah'a arz ediyorlardı.

Sultan 4. Mehmed "Size böyle zulüm edilmesine rızam yoktur" diyor ve Melek Ahmed Paşa'yı huzuruna çağırtıyordu. Ancak canından korkan Sadrazam gelmiyor, gönderdiği bir tezkere ile yaptığı işlerin gerekliliğini anlatıyordu. Bu sırada Şeyhülislam, bütün vergilerin affedilmesi konusunda bir 'hattı hümâyûn' çıkarttırarak tansiyonu düşürmeye, gerilimi azaltmaya çalışıyordu. Şeyhülislâm, hattı göstericilere vererek dağılmalarını istiyordu. Hattı hümâyûnu alan esnaf Kethüdaları, bir süre kendi aralarında durumu görüştükten sonra, 'başlarına toprak atarak' durumdan memnun olmadıklarını gösteriyorlardı. Kethüdalar şöyle konuşuyorlardı:

> "Pâdişâhım!... Âlem zulüm ile harâb oldu. Hakikat hâli sana bildirmezler. Sadrazamın ketmeder (gizler). Onaltı kimse vardır ki sana Pâdişâhlık ettirmezler. Beytülmala, mirîye ait emvâli hep budarlar: Kara Çavuş, Bektaş Ağa, Kethüda Bey, Samsoncu, Sarı Kâtip, Deli Birâder falan ve filan devletini istilâ ederler: 'Âl Osman devleti düşmüş Ocağa, yanıyor!... Bunlar öldürülmedikçe Padişahlık edemezsin'. Memleketten fitne ve fesât mündefi olamaz."[1]

Esnafın ayaklanması haberini alan Ocak Ağaları, gerçek hedefin kendileri olacağını tahmin ederek, Ocaklıları kışlalarda topluyorlardı. Bu sırada Valide Sultan, durumun hassasiyet kazanması karşısında Pa-

---

[1] Hammer – Age. , C.10, S.182.

dişaha geri adım attırıyor, Sadrazam Melek Ahmed Paşa'yı azlettiriyordu. Ocak Ağalarının Harem'deki yandaşları hemen devreye girerek, Sadaret için Kara Çavuş'u öneriyordu. Kösem Sultan bu öneriyi benimseyerek durumu görüşmek üzere saraya davet ediyordu. Fakat Kara Çavuş o cesareti gösteremiyor; "Mühür bana teslim olunmadıkça saraya gitmem" diyordu. Bunun üzerine Padişah en 'mahrem zevat' ile durumu görüşüp değerlendiriyordu. Bu şahısların arasında yer alan zenci, Hadım Süleyman'ın önerisini benimseyerek mührü Siyavuş Paşa'ya veriyordu. Böylece; "Abaza kabilesinden ve asi Abaza'nın kölelerinden biri olan" Siyavuş Paşa, Sadrazam oluyordu. Bu atama, başta Bektaş Ağa olmak üzere Ocak Ağaları ve Ocaklılar tarafından benimsenmiyor, hoş karşılanmıyordu.

Şeyhülislam ile yeni Sadrazam, gösterici esnafın yanına giderek; ertesi gün Divan'ın toplanacağı, isteklerin Divan'da görüşüleceğini, arzuları ve yararları doğrultusunda karar alınacağını bildirerek dağılmalarını istiyor, bunu da başarıyorlardı. Sadrazam ile Şeyhülislam daha sonra kışlalara gidiyorlardı. Bu kez de Ocak Ağaları'nı yatıştırmayı amaçlıyorlardı. Onların kışlalara gitmesini Valide Sultan emretmiş bulunuyordu. Sadrazam'ın yatıştırıcı telkinlerini Bektaş Ağa, benzeri görülmemiş bir gurur içinde karşılıyordu. Bektaş Ağa Sadrazam'a adeta tepeden bakarak; "Paşa gardaş!... Sen fena bir iş yaptın. Niçin mührü hümâyûnu kabul ettin ve seni kim Sadrazam yaptı?" diyerek hoşnutsuzluğunu ve kızgınlığını dile getiriyordu. Zira Abaza Siyavuş Paşa'nın sadarete getirilmesi, başta Arnavut Bektaş Ağa olmak üzere Ocak Ağalarının ve çoğunlukla Arnavut asıllı Ocaklıların tesis ettiği 'alternatif otoriteyi' hedef alıyordu. Siyavuş Paşa, Bektaş Ağa'nın karşısında adeta 'aşağıdan' alıyordu. Kendisine iki kez önerilen bu makamı her defasında reddettiğini, bu kez kabul etmek zorunda kaldığını belirtiyordu. Bektaş Ağa aynı mağrur ifade ile Siyavuş Paşa'ya hitap ediyor, aynı zamanda gözdağı veriyordu. Arnavut Ağa şunları söylüyordu:

"Öyle ise güzel!... Cenâb–ı Hakk mükâfatını versin. Lâkin bizimle istişâre etmezsen hiçbir iş göremezsin."[1]

Ancak Paşa, Ağa'nın bu tehdidini metanetle göğüslüyor; "Ben Padişah'ın emrine göre hareket ederim. Benim ve sizin boynunuz Padişah'a karşı kıldan ince olmalıdır" diyerek, merkezî otoritenin üstünlüğünü Ocak Ağalarına kabul ettirmeye çalışıyordu. Nitekim Ocak Ağaları, ertesi gün yapılacak Divan toplantısını tehdit edebilecek göstericilere karşı korumak üzere adamlarını silahlandırıyorlardı.

"Zabıta müdürü (Asesbaşı) erbâbı kıyâmın azimetini men içün, askeriyle birlikte saraya giden sokağın medhalini tuttu. Saraya gitmek için üç talaka şart etmiş olduğunu beyân ile hiç olmazsa saray kapısına kadar gidip de dönmek isteyen bir asîyi Yeniçeriler, Zabıta Müdürünün emri üzerine kılıç ile vurarak elini kestikten sonra öldürdüler. Birkaç kişi daha katlolundu. Dükkânlar açılsın emriyle sokaklarda dolaşan dellâlları halk taşlarla def ettiler. Lâkin Sadrazam ve Müftü nihayet esnafı hali sükûna avdetle alış verişleriyle iştigal etmeye iknâ eylediler."[2]

Böylece esnaf ile Ocaklılar arasında başgösteren husumet, bu olaylar sonucu derinleşiyordu. Osmanlı tarihinde mafios suç örgütlerine karşı ilk esnaf ayaklanması böylece, Ocaklıların silahları ile bastırılıyordu. Bir başka ifadeyle esnafın başlarını istediği Ocak Ağaları, kendilerini hedef alan olayların üstesinden geliyor, ayaklanan esnaf ise Arnavut Ocak Ağalarının gazabına uğrayarak tekrar, sosyal yaşamın geri planına itiliyordu. Fakat bu 'bastırılış' ve 'geri palana itiliş', 18. Yüzyıl'ın başında daha büyük bir patlamaya dönüşecek ve çok kan dökülecekti.

---

[1] Hammer – Age. , C.10, S.183.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.183.

MAFİOS HESAPLAŞMA: OCAK AĞALARINA KARŞI HAREM AĞALARI

• 17. Yüzyıl'ın ortasında Ocak Ağalarının merkezî otoriteyi tam anlamıyla ipotek altına aldıkları anlaşılıyor. Bunların Kalenderî/Bektaşî–Devşirme geleneksel anlayışı doğrultusunda Celâlî ahlâkını şehre, hatta İmparatorluğun başşehrine indirdikleri görülüyor. Dahası... Bu doğrultuda 'mafios karakterli' çıkar gruplarının organize olarak 'kara para' üreten bir düzen kurması, Arnavut Ocak Ağalarının 'alternatif otoritelerini' gayrıyasal şekilde sistemleştiriyordu. Merkezî mutlak otorite, kendi üzerindeki 'zorba–haşere' Ocaklı otoritesini nasıl kırıyordu? Merkezî otoritenin bünyesinde yaşam bulan bu 'mafios otorite'nin sistem dışı bırakılması, kalıcı olabiliyor muydu?

Bu soruları yanıtlamadan önce, bazı genel saptamalar yapmak ve yanıtları bu saptamalar doğrultusunda oluşturulan zemine dayandırmak gerekiyor.

Unutmamak gerekir ki Osmanlı mutlakiyet rejimi, doğrudan doğruya Sultan/Halife'nin kişiliğine dayanıyordu. Dolayısıyla sistemin iyi veya kötü işlemesi, Sultan/Halife'nin kişiliğine, karakterine ve eğilimlerine bağlı bulunuyordu. Örneğin; kan dökücülüğü ve acımasızlığıyla tanınan, yaşamı boyunca şiddet-dehşet politikası izleyen Yavuz Sultan Selim ile 4. Murad gibi padişahlar döneminde mutlakiyet rejimi –kendi mantığı çerçevesinde– düzeni ve disiplini sağlıyordu. Bu çerçevede ken-

di ahlâk ve hukuk anlayışını da egemen kılıyordu. Buna karşılık Sultan İbrahim gibi 'kişilik ve karakter zaafiyeti' bulunan Sultan/Halifeler döneminde mutlakiyet rejimi aksamalar gösteriyor, Padişah'tan kaynaklanan 'otorite zaafı' tabana kadar hiyerarşik basamaklara yansıyordu. Hem merkezde, hem de taşrada/yerelde meydana gelen otorite boşluğu, çeşitli kademelerdeki ve karakterdeki alternatif güç odakları tarafından dolduruluyor, böylece mutlakiyet rejimi kokuşup bozularak; 'mafios karakterdeki' bir düzen görünümü alıyordu.

Kısacası, Osmanlı mutlakiyet rejimi tamamiyle yasal ve yasadışı güç odaklarının tesis ettikleri otoritelere dayanıyordu. Yasal güç odaklarının başında Sultan/Halife yer alıyor, onun otoritesi altında örgütlenen bürokrasi hiyerarşik devlet yönetimini –piramidini– oluşturuyordu. Buna karşılık; Ocaklılar, eşrâf, âyân, mütegallibe vs., gibi güç odakları 'yasallık ile yasadışılık' çizgisinde yer alıyor, bu çizgi ise son derece esnek ve geçirgen bir nitelik taşıyordu. Bunlar, Padişah'ın kimliğine ve yönetim anlayışına göre hareket ediyor, kendi durumlarını ayarlıyorlardı. Ancak kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde tutuyor ve öncelikle bu çıkarların gereğini yapıyorlardı. Mafios Toplum Yapısı'nın karakteristik unsurunu oluşturan bu güç odakları hem merkezde, hem de yerelde 'yasal kılıf' içinde serbestçe hareket edebiliyor, hem yasal hem de yasadışı odaklarla işbirliği yaparak –çıkarları öyle gerektirdiği için– yasal düzenin rayına oturmasına izin vermiyorlardı. Kaldı ki 'yasallık–yasadışılık' çizgisinde yer alan kişi ve kurumlar kimi zaman (hatta çoğunlukla) bürokrasi ve hukuk mekanizması ile işbirliği yaparak, onları da peşlerinden sürüklüyor, yasadışı alana çekebiliyorlardı.

Bunların dışında bir de, tam anlamıyla yasadışı güç odakları buluyordu. Eşkıya, haydut, çeşitli çete mensupları, soyguncular vs., bu - grupta yer alıyorlardı. Yasadışı güç odakları, mafios güç odakları sayesinde varlıklarını kolayca sürdürebiliyorlardı. Yasadışı odaklar ile yasal otorite arasında yer alan 'mafios güç odakları' arabuluculuk yapıyorlardı. Bunlar kimi zaman tarafları birbiri ile karşı karşıya getirip, birbirle-

rine kırdırıyor, kimi zaman da çıkarlarının gereği olarak buluşturup birleştiriyor, meydana getirdikleri 'uzlaşma ortamından' çıkar sağlıyorlardı. Merkezî otoritenin zaafiyet gösterdiği dönemlerde 'mafios güç odakları' ile yasadışı odaklar ön plana çıkıyor, işlev ve işlerlik kazanıyorlardı. Bu işlev ve işlerlik ise mevcut 'otorite boşluğu' alanında odaklanıyordu. Merkezî otoritenin gücünü pekiştirip kanıtladığı dönemlerde ise mafios güç odakları bürokratik mekanizma ile işbirliğine girerek otoriteyi paylaşıyor, buna karşılık yasadışı odaklar dışlanıyordu. Bu devinim de yine, mutlakiyet rejiminde mutlak iradeyi oluşturan Sultan/Halifelerin kimliği ile yönetim anlayışı doğrultusunda belirginleşiyordu.

Osmanlı mutlakiyet rejimi böyle bir karaktere ve yönetim anlayışına sahip bulunduğu için düzen, sosyal ve yasal bakımdan sağlam bir zemine dayanmıyordu. Bu nedenle 'devlet otoritesi' istikrarlı bir nitelik kazanamıyordu. Örneğin; Sultan 2. Osman Olayı ile birlikte merkezî otorite tamamen yok oluyordu. Sultan 4. Murad 'cellât–kement' politikası uygulayarak merkezî otoriteyi 'alternatif otorite odaklarının' üzerine çıkararak, mutlakiyet rejiminin gereğini yapıyordu. Onun hemen ardından da Sultan İbrahim, merkezî otoriteyi Haremdeki cahil cariyelerin oyuncağına çevirerek, Ocaklıların 'mafios örgütlenmesine' adeta peşkeş çekiyordu. 17. Yüzyıl'ın ortasına gelindiğinde ise devlet adeta Arnavut Bektaş Ağa'nın 'çıkar grubu' tarafından yönetiliyordu. Bunun nedeni ise yine, Sultan/Halife'nin çocuk yaşta bulunmasıydı. Büyük Valide Kösem Sultan ile Valide Turhan Sultan birbiriyle 'iktidar kavgasına' girişiyordu. Bu kavga, merkezî otorite bünyesinde 'mafios karakterdeki' bölünmelere yol açıyordu. 1651 yılında Osmanlı yönetimi, böyle bir 'hastalıklı yapı' sergiliyordu.

Ocak Ağalarının en yaşlısı ve saygını olan, Koca Muslihüddin Ağa'nın zatülcemp hastalığı nedeniyle yaşama gözlerini yummasından sonra bu makam, Arnavut Bektaş Ağa'ya kalıyordu. Ancak, yaptıkları nedeniyle hiç kimse ondan hayırla bahsetmiyordu. Bektaş Ağa için 'ser çeşme–i tugat'; yani, 'azgınların pîri–başı' deniyordu. Bektaş Ağa sokağa

çıktığı zaman önünde ve arkasında 50 kadar nefer ile birlikte 'ıskaratlı ve yassı kuşaklı' ağalar yürüyordu. Başında 'hünkârî sarık, belinde pala' bulunan 20 kadar Çuhadar, iki tarafında gözalıcı şekilde giyinen yoldaşlar yer alıyordu. İri yarı ve gösterişli bir Arnavut olan Ağa, atının üzerinde ilerlerken kimi atının gözünü, kimi burnunu, kimi de kuyruğunu okşamayı bir 'ayrıcalık' olarak kabul ediyordu. Bu ayrıcalık onlara hem mutluluk veriyor, hem de 'emsalleri arasında' avantaj sağlıyordu. Bektaş Ağa geçerken kahvehaneler boşalıyor, halk ayağa kalkarak el pençe vaziyette yol boyunca diziliyor; görünümüyle korku salan bu Arnavut Ağa'yı selâmlıyordu. Ağa tarafından selâmlanmak ise selâmlananın daha bir 'ayrıcalık' elde etmesi anlamına geliyordu. Selâmlanan şahıs, çevresinde saygınlık kazanıyor, etkinliğini arttırıyor, kimi zaman da 'korku salan bir odak' haline geliyordu.[1]

Hiç şüphe yok ki Bektaş Ağa 'yasal gücünü' Ocaktan ve buna bağlı olarak da Büyük Valide, Kösem Sultan'dan alıyordu.

> "O zamana kadar Ağalar Harem ile hüsnü imtizâç sûretinde vakit geçirmiş ve ihtiyar Valide Sultan hissolunur bir sûrette, dâima Bektaş Ağa'nın ılkaatına göre hareket etmiş idi."[2]

Fakat, o zamana kadar Sadrazam tayininde Ocak Ağaları söz sahibi olup, Kösem Sultan da onların istekleri doğrultusunda atama yaptırırken ilk kez farklı bir uygulama gerçekleşiyordu. Bu kez, hadım bir zenci olan Lala Süleyman Ağa'nın önerisi ile Padişah, Siyavuş Paşa'yı sadarete getiriyordu. Lala Sülayman Ağa her ne kadar Enderun erkânının desteğini sağlamış bulunuyorsa da gerçek gücünü Sultan 4. Mehmed'in annesi olan Valide Turhan Sultan'dan alıyordu.

Merkezî yönetimin içinde Turhan Sultan'dan kaynaklanan yeni bir güç odağının ortaya çıkması, Kösem Sultan kadar –hatta ondan daha

---

[1] Turhan Valide – Ahmet Refik – Kanaat Kütüphanesi – İstanbul, 1931– S.137.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.184.

fazla– Bektaş Ağa ile adamlarını rahatsız ediyordu. Nitekim genç ve yaşlı Valide Sultanların etrafında oluşan gruplar, birbirlerine karşı açıktan husumet besliyorlardı. Bunun sonucunda da Arnavut Ocak Ağaları, saraydaki 'koruyucuları' olan Büyük Valide Sultanı 'tek egemen' yapmak amacıyla harekete geçiyorlardı. Nitekim, bunun için bir plan hazırlıyor ve bu kanlı plânı uygulamaya koyuyorlardı. Plân, son aşamada Sultan 4. Mehmed'in katledilmesini öngörüyor ve amaçlıyordu. Böylece 4. Mehmed'in yerine kardeşi Şehzade Süleyman tahta çıkarılacaktı. Şehzade Süleyman'ın da Mehmed gibi yaşı küçüktü. Dolayısıyla annesi vesayetini elinde bulunduracak ve devreye yeni bir Valide Sultan sokulacaktı. Şehzade Süleyman'ın annesi, Sultan 4. Mehmed'in annesi Turhan Sultan gibi uyanık, ihtiraslı ve cevval değildi. O saf ve kendini yönetemeyecek bir durumdaydı. Dolayısıyla irade tam anlamıyla Kösem Sultan'ın eline geçecek; Ocak Ağaları da hem Sultan 4. Mehmed'den, hem de kendilerine karşı sarayda bir güç odağı oluşturmuş bulunan Turhan Sultan'dan kurtulmuş olacaklardı.

> "... Sultan Mehmed Han'ı aradan kaldırub, Turhan Sultan'ı eski saraya sürüb etbaını katl idüb Sultan Mehmed birâderi Sultan Süleyman'ın validesi Dilaşub Sultan bir safdil meczûb meşreb bir hatundur. Validelik makamının hükmünü vermek sevdâsında olmaz."[1]

Turhan Sultan'ın yandaşları, olaylar başlamadan önce dedikoduyu daha da ileri götürüyordu. Onların iddiasına göre Bektaş Ağa; Padişah'ı Valide Sultan'ı ve onu destekleyenleri katletmeyi amaçlıyordu. Daha sonra Büyük Valide Kösem Sultan ile evlenecek ve kendi padişahlığını ilan edecekti.

Şurası muhakkak ki Valide Kösem Sultan, bir 'iktidar macerası' uğruna devlet yönetimine sızmış olan 'mafios güç odakları' ile işbirliği yapmaktan kaçınmıyor; Osmanlı hanedanı içinde büyük bir katliamı

---

[1] Naîmâ – Age. – C.5, S.107.

göze alıyordu. Bu planların gerçekleştirilmesinde Kösem Sultan'a, Baş Kapu Aağası, Bostancıbaşı Ali ile Kilercibaşı da kendisine yardım ediyordu.

Kösem Sultan –iddiaya göre– Helvacı Üveys Ağa'ya hazırlattığı zehirli şerbet ile Sultan 4. Mehmed'i öldürmeye hazırlanıyordu. Fakat Meleği adlı bir cariye bu gizli hazırlığı öğrenerek durumu, Turhan Sultan'a bildiriyordu. Böylece Turhan Sultan önce oğlunun hayatını güvenceye alıyor, sonra da Valide Kösem Sultan'a karşı saldırıya geçiyordu. Diğer taraftan Bektaş Ağa'nın öncülüğünde Ocaklılar da devreye giriyorlardı. Kösem Sultan tarafından yönlendirilen Bektaş Ağa ile adamları önce; Turhan Sultan'ın danışmanı konumunda bulunan Kapu Ağası Süleyman Ağa, Padişah'ın hocası Reyhan Ağa ile Musahib İsmail ağaların ortadan kaldırılmalarını istemeye hazırlanıyorlardı. 2 Eylül 1651 günü yapılan bu hazırlıktan amaçlanan sonuç alınamıyordu. Bundan birkaç gün sonra, Bektaş Ağa ile adamları, Sadrazam'a 10 bin yeni asker kaydedilmesi için öneride bulunuyorlardı. Bunun hemen ardından da Ocak Ağaları, kışlalarda toplanıyordu. Bu toplantının Padişah ve annesi üzerinde baskı tesis edeceğini hesaplayan Ağalar, Divan'a temsilciler göndererek Lala Süleyman, Reyhan,.İsmail ve Lala İbrahim ağaların Mısır'a sürülmelerini talep ediyorlardı. Bu ağaların hepsi hadım idi. Nitekim saraydaki tüm tavaşiler (hadımlar) de bu ağaların etrafında toplanmış bulunuyorlardı. Dört hadım ağası ilk hedefin kendileri olduğunu öğreniyorlardı. Artık ölümle burun buruna gelen bu ağalar, kendilerini yok ettirmek amacıyla Ocak Ağalarını kışkırtan Kösem Sultan'ı daha erken davranarak öldürmek üzere planlar yapıyorlardı.

Bu arada Yeniçeri kışlalarına casuslar gönderen hadım ağaları, bunlar vasıtasıyla Ocak Ağalarının planlarını öğreniyorlardı. Nitekim casusların Süleyman Ağa'ya bildirdiklerine göre; Kösem Sultan o gece sarayın bazı kapılarını açık bıraktıracaktı. Ocaklılar bu yoldan rahatça saraya girebilecek, planlanan katliamı gerçekleştirebileceklerdi. Bu durum derhal Turhan Sultan'a bildiriliyordu. Bu arada Reyhan Ağa, Lala İbra-

him Ağa, İsmail Ağa ve Ali Ağa, yanlarına aldıkları 12 tavaşi ile birlikte Büyük Valide Kösem Sultan'ı öldürmek üzere sözleşiyor, bu beraberliği ise yeminle pekiştiriyorlardı.[1]

Tavaşiler o akşam çevreyi hassasiyetle gözlemeye ve sarayı kontrol altına almaya başlıyorlardı. Bu sırada Kösem Sultan'ın Ağalarının hazırlık içinde olduklarını, nöbetçilerden daha fazla silahlandıklarını, kılıç ve kamalarını süratle bileylediklerini saptıyorlardı. Hadım Süleyman Ağa durumu haber alınca; Zülüflülerin Kethüdasını, bazı yaşlı saray mensuplarını ve mabeynde görevli olan Küçük Mehmed adlı, pehlivan yapılı âkil adamını yanına çağırıyordu. Bu toplantıda, Padişah'ın ekmeğini bugünler için yediklerini, onun canını kendi canları pahasına koruyacaklarını söyleyip yemin ediyorlardı.[2]

Bu birliğe 120 Zülüflü Baltacı ve önde gelen saray mensupları da katılıyordu. Bunlar Has Oda'nın penceresinden saray halkına şöyle bağırıyorlardı!

> "Siz uyuyorsunuz. Yeniçeriler ise hepimizi öldürmek için sarayı istilâ ediyorlar. Büyük Valide Sultan ile ittifâk etmişler. Pâdişâhı öldürecekler. Bektaş'ı tahta çıkaracaklar. Valide de ona varacak."[3]

Saray halkı uyanıyor, silahlanarak sofaya çıkıyordu. Birinci Oda halkı, Ocaklılardan nefret ediyordu. Zira Ocak Ağalığı hep Ocak'tan yetişenlere veriliyor ve Birinci Oda halkı çok istediği halde Ocak Ağası olamıyordu. Böylece terakkiden mahrum kalıyorlardı. Ancak bu Oda'nın 'Has Odabaşı', ateşli bir Kösem Sultan taraftarıydı. Emrindeki hademeye, bu işe karışmamalarını emrediyor, elindeki sopa ile tehditler savuruyordu. Fakat meşalelerin loş aydınlığından yararlanan hademeler bir anda üzerine saldırarak Odabaşı'nı parça parça ediyorlardı. Bu sırada

---

[1] Naîmâ – Age. , C.5, S.109.

[2] Naîmâ – Age. , C.5, S.109.

[3] Hammer – Age. , C.10, S.185.

Padişah, herkesin odasına dönmesini istiyordu. Ama tavaşiler, Valide Kösem Sultan'ı istemeye başlıyordu. Nitekim, beklenen zamanın geldiğini düşünen Lala Süleyman Ağa topluluğun önüne geçiyor ve hep beraber yaşlı Valide'nin dairesine doğru ilerliyorlardı. Bu topluluk Valide'nin Baş Kapu Gulamını parçalıyor, diğer tavaşilerden bazıları kaçıyor, bazıları da yaralanıyordu. Nihayet Valide Sultan'ın dairesi korumasız kalıyordu.

Olanlardan habersiz durumdaki Kösem Sultan, o sırada Ocaklıları bekliyordu. Bu nedenle dışardaki gürültüyü, beklediği Ocaklıların gelmesine yorumluyordu.

"– ...sevincinden yüreği oynamaya başladı. Süleyman Ağa, kapının önüne geldi. Koca Valide, dışarda nöbetçiler dolaşıyor zannediyordu. Yüksek sesle,

– Geldiler mi, diye bağırdı. Süleyman Ağa sükûnetini bozmadı:

Belî, geldiler. Taşrada buyrun! dedi. Koca Valide, Süleyman Ağa'yı sesinden tanıdı. Bayılacak gibi oldu. Hemen yerinden fırladı, iç odalara kaçtı. Dolaplardan birinin içine girdi. Bîtâb ve pür heyecan, nefes bile almaya korkarak büzüldü."[1]

Bu durum büyük Valide Sultan için sonun başlangıcı oluyordu. Başta Süleyman Ağa olmak üzere eli silahlı topluluk hızla içeri giriyor, mumlar yakılarak ortalık aydınlatılıyor; cariyeler bağrışarak kaçışıyorlardı. Ortalık ana baba gününü andırıyordu. Bir cariye Valide Sultan'ın kendisi olduğunu söyleyerek Kösem Sultan'ı kurtarmak ve onun yerine parçalanmak istiyordu. Nihayet, Kösem Sultan saklandığı dolapta bulunuyor, eteğinden çekilip çıkarılıyordu.

"Küçük Mehmed, birdenbire Koca Valide'nin üzerine atıldı. Kafasını, gözünü epeyce yumrukladı. Çarçabuk perdelerden birinin ipini kesti. İhtiyar Kösem'in gırtlağına geçirdi. Hemen o dakikada boğuverdi. Koca Valide'nin (kulaklarından) ağzından ve burnundan kanlar fışkırdı. Kü-

[1] Turhan Valide – Age. – S.172.

çük Mehmed'in eli, üstü, başı kanlar içinde kaldı. Ağalar, Koca Valide'yi yere serdiler. Odasındaki eşyayı yağma ederek dışarı çıktılar."[1]

Böylece yeni bir katliam başlıyordu. Elinde meşale ve mumlar bulunan şahıslar sarayın içinde oradan oraya koşuşturuyor, o gürültü patırtı arasında öldürecek adam arıyorlardı. Nitekim o gece Büyük Valide'nin adamları olan Bostancıbaşı ile Kilercibaşı katlediliyordu. Sadrazam, olaylar başlayınca saraya geliyor, fakat tam o sırada Kösem Sultan'ın dairesinde kıyamet kopuyordu. Kapının kırılıp da tavaşilerin Kösem Sultan'ı öldürmek üzere bağıra çağıra aramaları Sadrazam'ı korkutuyordu. Bunun üzerine panikleyen Sadrazam evine kaçıyordu. Sultan 4. Mehmed daha sonra haber gönderip huzuruna çağırıyor: "Lala!... Ahvâl malûmun olmuştur. Sadakat ile hizmetinde devâm et! Devletime hıyenet üzere bulunanların cezası verilsin." diyordu.[2]

Sadrazam önce sarayı teftiş ediyor, bazı kapıların maksatlı olarak açık bırakıldığını saptıyordu. Bu kapılar kapatılıyordu. Güneş doğarken ulema, Padişah'ın huzuruna giriyordu. Mabeyn hademeleri, Bostancılar, Baltacılar ellerinde kılıçlar olduğu halde Padişah'ı –korumak amacıyla– kuşatmış bulunuyorlardı. Siyavuş Paşa'nın yanında, Kösem Sultan'ı öldürten Süleyman Ağa da bulunuyordu. Bu sırada, müftülüğe atanmayı umduğu için beyaz bir sof giymiş olan Hanefizade, Sancak–ı Şerif'in çıkarılmasını ve tüm Müslümanların sancak altına çağrılmasını öneriyordu. Zira bu sırada Ocak Ağaları toplanmış bulunuyordu. Bu Ağalar, dört hadım ağasının başlarının kesilmesini istiyordu. Ayrıca ulemanın bir kısmıyla birlikte Müftü Aziz Efendi de, Padişah'ın iradesine karşın, Bektaş Ağa'ya katılmış ve onunla beraber hareket etmeye başlamıştı.

"Gece Yeniçeri Ağası kapısında toplanan ve görüşmek istedikleri iki Kazaskeri alıkoymuş olan Ağalar ile ittifak ederek merkez–i tuğyan

---

[1] Turhan Valide – Age. –S.173.

[2] Hammer – Age. , C.10, S.187.

(ayaklanma merkezi) olan Orta Cami'ye gitmeye karar verdiler."[1]

Yeniçeri Ağası Kara Çavuş, atına binip askerini, silah kuşanmış durumdaki hademelere karşı kışkırtıyordu. Kara Çavuş bu askerlerin, Kösem Sultan'ın intikamını almalarını istiyordu. "Biz mutlaka Valide'nin kanını isteriz" deyince, kalabalıktan biri "Sen Valide Sultan'ın varisi mi oldun" diye bağırıyordu. Bunun üzerine ortalık derin bir sessizliğe gömülüyor, bu sessizlik Ocaklıların Ağalarını tam anlamıyla desteklemediklerini gösteriyordu. Nitekim, Ocak Ağalarının çağırdığı ulemanın bir kısmı da çeşitli gerekçeler göstererek onlara katılmıyordu. Bu durum, Bektaş ağa ile yandaşlarına karşı Turhan Sultan ile Padişah'ın yanında yer alanların moralini yükseltiyor, onları cesaretlendiriyordu. Bu cesaretten yararlanan Ebu Said Efendi'nin önerisi ile Orta Cami'de toplanmış bulunan Ocak Ağaları ile adamlarına hitaben şu hattı hümâyûn kaleme alınıp, kendilerine gönderiliyordu:

> "Siz ki Yeniçeri Ağalarından Yeniçeri Ağası ve Kethüdası ve Bektaş Ağasız, huzuruma gelüb Ayak Divanına hazır olasız. Ağaları virmeziz ve virilmez ve nefyolunmaz. Ayak Divanına gelüb her ne sözünüz var ise huzuru hümâyûnumuzda söyleyesiz. Muhalefet iderseniz hakkınızdan gelinür."[2]

Ocak Ağaları hattı hümâyûnu diğerlerinden gizli okuyor, durumlarının son derece kötü olduğunu görüyor ve endişeye kapılıyorlardı. Buna rağmen Yeniçeri Ağası Kara Çavuş sert bir çıkış yaparak, iradeyi getiren hasekiye şunları söylüyordu:

> "Bizden oraya giden yoktur. Burada dururuz. Pâdişâhımıza asî değiliz. Üzerimize gelirlerse müdâfaa edüb dövüşürüz."[3]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.187.

[2] Turhan Valide – Age. – S.184; Naîmâ – Age. – C.5, S.127.

[3] Hammer – Age. – C.10, S.188.

Bu hattı hümâyûn, Orta Cami'de toplanmış olan Ocaklılar arasında huzursuzluk ve endişeye neden oluyordu. Yeniçeri Ağası Kara Çavuş, durumu kontrol altına alabilmek için Odabaşıları ve Çorbacıları çağırarak kapıları kapatmalarını, dışardan gelenleri içeri almalarını ve hiç kimseyi dışarı bırakmamalarını emrediyordu. Ancak orada bulunan yaşlı Odabaşılardan biri; "Ağa, sen ne söylüyorsun. Odalarda yoldaş kalmadı. Hep sarayı hümâyûna gittiler. Kimi zapt edelim" diyordu.[1]

Bu sözler, Ocak Ağaları üzerinde adeta şok etkisi yapıyordu. Gerçekten de Odabaşı ve Çorbacılardan pek çoğu, Ocak Ağalarının desteksiz kaldığını görünce; isyancı durumuna düşüp de başını yitirmek korkusuna kapılıyor ve Orta Cami'yi terkederek Sancak–ı Şerif altına koşuyorlardı.

Bektaş Ağa gruplar halinde topluca, kimi de tek tek kaçan Ocaklıları durdurmak düşüncesiyle altın ve gümüş torbalarını Orta Cami'ye getirtiyorsa da, bunlara hiç kimse el sürmüyordu. Bunun üzerine Kul Kethüdası Bektaş Ağa'ya, birbirini izleyen hatalar yaptırıp işi buraya vardırdıktan sonra, birkaç keseyi gözden çıkararak işin içinden sıyrılamayacağını söyleyerek tarizde bulunuyordu. Bu sırada ulema'nın bir kısmı saraya gitmiş, bir kısmı da evlerine dönmüştü. Eski Müftü Aziz Efendi, Samatya'daki bahçesine çekilmiş bulunuyordu.

İsyanı başlatan ağalar terkedildiklerini ve tek başlarına bırakıldıklarını görünce her şeyin bittiğini anlıyor; anlaşmak amacıyla Sadrazama gizli bir yazı gönderiyorlardı. Bu yazıda uzlaşmayı öneriyorlardı. Müftü Ebu Sait Efendi'nin araya girmesi sonucunda saray ile ağalar arasında kısa süreli bir barış sağlanıyordu.

Bundan yararlanan Sadrazam Siyavuş Paşa Silahtar'ı, Yeniçeri Ağası yapmak istiyor, fakat Müftü; Ocaklıların memnun edilerek yatıştırılabilmesi için ağalarını kendilerinin seçmesini öneriyordu. Nitekim, Yeniçeri Ağalığı'na Sekbanbaşı Hüseyin Ağa getiriliyordu. Ağa'nın üç yardımcılı-

---

[1] Naîmâ – Age. – C.5, S.127.

ğı anlamına gelen Sekbanbaşılığa, Kul Kethüdalığına ve Samsoncubaşılığa da üç Yeniçeri subayı tayin ediliyordu. Böylece Ocak kontrol altına alınıyor, ardından; eski Yeniçeri Ağası Kara Çavuş'u Temeşvar Valiliğine ve 'ser çeşme–i tugat'ı, yani 'azgınların başı' Arnavut Bektaş Ağa'yı da Bursa Sancağı'na tayin ediyordu.[1]

Ağaların kararı kabul etmekten başka çareleri bulunmuyordu. Ne ki diğerleri gibi Bektaş Ağa da bu kararın geçici olduğunu, eninde sonunda öldürüleceğini biliyordu. Nitekim Orta Cami'den ayrıldıktan sonra, Silivrikapı dışındaki çiftliğine gidip saklanıyordu. Bir süre sonra da Ocağa dönüp, içinden yetiştiği Samsoncu Odasına sığınıyordu. Fakat Samsoncular ona, beklediği anlayışı göstermiyor; "Sana mansıp verdiler. İtaat etmeyip gitmediğin surette biz sana nice sahib çıkabiliriz. Ulû'l emre itaat etmemiş oluruz. Hasılı seni kurtaramayız." diyorlardı.[2]

Bektaş Ağa beklediği olumlu muameleyi görmeyince kıyafet değiştirerek Ocak'tan ayrılıyor, dostlarından Altıparmak'ın Cerrahpaşa'daki evine gidiyordu. Ancak burada barınamayacağını anlayınca, civardaki Mehmed Çelebi'nin evine giderek saklanıyordu. Burada bulunduğunu sadece emektarı bir oğlan biliyor, o da çarşıya gidip geliyordu.

Bektaş Ağa'nın Bursa'ya gitmeyip de ortadan kaybolduğu söylentisi üzerine saray duruma el koyuyordu. Ağa evinde ve çiftliğinde aranıyor, fakat bulunamıyordu. Bunun üzerine Bektaş Ağa'nın aranması ve yakalanması görevi Kapucubaşılardan Boyacı Hasan Ağa'ya veriliyordu. Boyacı Hasan Ağa, çeşitli yöntemler uygulayarak Ocak Ağası'nın Cerrah semtinde saklandığını öğreniyordu. Burada tellâl dolaştırılıyor, Ağa'yı ihbar edene dirlik ve ihsan verileceğini duyuruluyordu. Nitekim, bir şahıs vaadedilen ödülü alabilmek için Ağa'nın yerini Kapucubaşı'na bildiriyordu.

"Bektaş ev basıldığın görüp havf–ı can ile dolab ardı(...) bir mü-

[1] Hammer – Age. – C.10, S.189.

[2] Naîmâ – Age. – C.5, S.135.

zeyyefde saklandı. Hele arayarak bulup çık dediklerinde çıkmayıp etrafından kılıç ucuyla dürterek çıkarulub..."[1]

Ocak Ağası kılıçla çıkarılırken yaralanıyor ve kana bulanıyordu. İri yapılı olduğu için direndikçe hırpalanıyor, elleri arkadan bağlanıyordu. Boyacu Hasan Ağa bir taşçı eşeği getiriyor, Ağa'yı buna bindirerek götürmek istiyordu. Fakat Hamza Çavuş adlı yaşlı bir Ocaklı, Yeniçerilerin bundan hoşlanmayacağını söyleyerek ikaz ediyordu. Bunun üzerine Bektaş Ağa, elleri bağlı olarak bir beygire bindirilip yola çıkılıyordu.

"Bektaş Ağa'nın elleri bağlı, başında sarıksız siyah bir kavuk, ak sakalı kanlar içinde, etrafında sürülerle halk, tahkirler, küfürler, tükürükler ortasında gidişi pek feci idi. Bektaş Ağa, bu kalabalık ortasında ne yapacağını şaşırmış, atın üzerinde muttasıl kelime-i şahadet getiriyordu."[2]

Bu arada kafileye çocuklar da katılıyor, Ağa ile sürekli alay ediyor; "Hani bunun şapkası" diye bağırıyorlardı. Olaylardan iki ay kadar önce bunalan esnaf, tepkisini göstermek amacıyla Ağa'nın kapısına bir şapka çiviliyordu. Uyarıya aldırmayan Bektaş Ağa; "Bizim Altıparmak İbrahim Çelebi'nin geceliğidir. Ona verin" diyordu. Altıparmak Bosnavî İbrahim Çelebi müderrislerdendi.

"Ağalara müntesib çerağları olmağla meclislerinizde lâubali lâtife ve küfriyâne müteâllik şakalar ettiğinden bu mâkule mizahı müstehcenleriyle alûde olmuş idi."[3]

Çocuklar "Bunun şapkası nerede" diyerek, Bektaş Ağa'ya geçmişteki umursamaz ve acımasız davranışlarını hatırlatıyorlardı. Bektaş Ağa çeşitli hakaretler altında saraya getiriliyor, Padişah'ın huzuruna çıkarılıyordu. Sultan 4. Mehmed'in işareti üzerine Arnavut Ağa, hemen boğu-

---

[1] Naîmâ – Age. – C.5, S.135.

[2] Turhan Valide – Age. – S.196.

[3] Naîmâ – Age. – C.5, S.137.

larak öldürülüyordu. Cesedi bir süre Siyaset Meydanı'nda teşhir ediliyor, sonra da namazı kılınıp (Naîmâ'ya göre) şehir dışına gömülüyordu. Bazı kaynaklara göre ise cesedi denize atılıyordu.[1]

Bektaş Ağa'nın yaşamı boyunca edindiği tüm servete el konuluyordu. Evinde yapılan arama sırasında, bir kemerin üzerine inşa edilen havuz kırılıyor, altında gizli bir hazine bulunuyordu. Bu hazine altın ve gümüşle dolu, her tarafı lehimle kapatılmış iki büyük güğümden oluşuyordu. Bunlar, halkın eti, ekmeği ve alın teri üzerine yapılan spekülâtif/manipülâtif uygulamalarla elde edilmiş 'kara' bir servetti.

Bektaş Ağa'nın öldürülmesi, Ocak Ağalarının tasfiye edilmesi bakımından önemli bir kavşak oluşturuyordu.

Kara Çavuş, atanmasının ardından Temeşvar'a doğru yola çıkıyordu. Ancak onu izlemekle görevli Boyacı Hasan Ağa Burgaz'da kendisine yetişiyordu. Ağa'yı İstanbul'a getirip 14 Eylül 1651 günü Padişah'ın nuzuruna çıkarıyordu. Kara Çavuş, ihanetinin yüzüne vurulması üzerine ağlayıp yalvarmaya başlıyordu.

> "Bostancıbaşı müstehziyâne 'Ağa hazretleri. Bu ağlamak evvel gerek idi. Son pişmanlık fâide vermez!' dedi ve katline işâret verdi."[2]

Bu sırada Bosna'ya doğru yola çıkmış olan Kul Kethüdası, kendisinin akıbetinin de aynı olacağını anlıyordu. Nitekim Kul Kethüdası'nın güzergâhı üzerinde bulunan Malkara'daki Vezir, Defterdarzâde Mehmed Paşa idam cezasını infaz etmekle görevlendiriliyordu. Kul Kethüdası durumu öğrenince kaçmaya başlıyordu. Nihayet, idam fermanını getiren Şeyhoğlu, Kethüda'yı Orhan Suyu'nda kıstırıyor, köylülerle birlikte üzerine hücum ediyordu. Kul Kethüdası tirkeşindeki oklar tükenene kadar kendini savunuyordu. Sonunda okları tükeniyor, yakalanarak Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın huzuruna götürülüyor, burada cellâda

---

[1] Naîmâ – Age. – C.5, S.137.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.191.

teslim ediliyordu. Kethüda, ölüme giderken yine de cesur davranıyordu. İdam edildikten sonra başı İstanbul'a gönderiliyordu:

> "Sakazâde Mustafa Ağa nakleder ki: Vezîriâzam Siyavuş Paşa'nın huzurunda idim. Vezîr meşgul-ü kelâm idi. Ansızın bir tabakçe içinde yunmuş (yıkanmış) ve sakalı taranmış Kethüda Bey'in başını önüne getirdiler."[1]

Kethüda'nın başı daha sonra Bâb-ı hümâyûn'da teşhir ediliyordu. Kethüda'nın el konulan servetinden 700 kese akçe çıkıyordu. Ayrıca bin keseden fazlası da yağma ediliyordu.

Daha sonra Ocak Ağalarının adamları tasfiye edilmeye başlanıyordu. Müftü Aziz Efendi Samatya'daki malikânesinden alınıp, Sakız Adası'na sürgün ediliyor, yaşamının kalan kısmını burada tamamlıyordu. Sarı Kâtip, bütün servetine el konularak hapse atılıyordu. Sarı Kâtip son zamanda ağaların çöküşünü fark edince Siyavuş Paşa hesabına casusluk yaptığı için, başını kurtarabiliyordu. Fakat yine de fazla uzun yaşamıyordu. Ağalar bir gün kendisine "Sarı Kâtip nereden geliyorsun?" diye soruyor, o da "Esir pazarından geliyorum" yanıtını veriyordu. Böylece Siyavuş Paşa'nın Abaza kölesi olmasını ima ediyordu. Bu söz Siyavuş Paşa'nın kulağına gidiyor, o da Sarı Kâtibi ölüme mahkum ediyordu. Fakat Sarı, idam cezasının infaz edilmesine fırsat bırakmıyor, hançerle 'harakiri' yaparak kendi yaşamına, kendi eliyle son veriyordu.

Bektaş Ağa'nın Kethüdası Ömer Ağa'nın evinde samur kürklü 80 adet kaftan ile mücevher süslü giysiler içinde 40 cariye bulunuyordu. Bunlar da hazineye kaydediliyordu. Eski Sadrazam Melek Ahmed Paşa Silistre'ye Vali tayin ediliyordu.

Bu arada kurunun yanında yaş da yanıyordu. Örneğin; Kızlar Ağası İbrahim Ağa bu şekilde idam ediliyordu. İddiaya göre İbrahim Ağa sünnet ettiği Padişah'a suikast düzenlemiş bulunuyordu. Sünnet sırasında

---

[1] Naîmâ – Age. – C.5, S.142.

Padişah'ın kanı durdurulamıyor, bayılıyor; devşirme bir içoğlanı, –cerrahlık bilgisi bulunduğu için– müdahale ederek kanı durdurmayı başarıyordu. Yine iddiaya göre İbrahim Ağa, Sultan Cem için kullanılan (zehirli) ustra gibi bir ustra hazırlıyor, fakat diğer ağalar suikastı fark ediyorlardı. Nitekim bu ustra ile traş edilen bir şahsın başı şişiyordu. İbrahim Ağa iddialar nedeniyle idam ediliyordu. Kızlar Ağası Mehmed Ağa azledilerek bu makama Hadım Süleyman Ağa getiriliyordu.

Bütün bunlara paralel olarak cerayan eden iki olay, gerçekleştirilmeye çalışılan değişikliklerin ne denli yüzeysel, dayanaksız, esassız ve geçici olduğunu gözler önüne seriyordu. Bu iki olay 'Mafios Toplum Yapısı' zemininde, gidenler ile gelenler arasında 'mafios değerler, uygulamalar ve özellikle de ahlâk anlayışı' bakımından hiçbir fark olmadığını ortaya koyuyor, kanıtlıyordu.

İlk örneği, Ocak Ağalarıyla düşüp kalkan ve onların 'çıkar grupları içinde yer alan' Deli Birader'in canını kurtarma öyküsü oluşturuyordu.

Deli Birader, Bektaş Ağa'nın çıkar grubunda önemli bir yer tutuyordu. Mafios grupların tümünde olduğu gibi Bektaş Ağa grubunda da, birkaç 'yönetim halkası' bulunuyordu. Birinci halkada Bektaş Ağa ile örneğin Kul Kethüdası gibi en yakın ve ayrıcalık sahibi adamları bulunuyordu. Bunlar merkezî otoriteyi kendi otoriteleriyle özdeşleştiriyor, ciddi bir yaptırım gücüne sahip bulunuyorlardı. Grubun ikinci halkasında ise 'arabulucu' durumundaki kimseler yer alıyordu. Bu kimseler; hem halk tabakası ile temas halinde bulunuyor, hem de çıkar grubunun çekirdeğindeki güç odaklarıyla işbirliği yapıyorlardı. Bunların en çarpıcı örneğini ise Deli Birader oluşturuyordu. Deli Birader her türlü mafios eylem ve uygulamada arabuluculuk yapıyor, bunun karşılığı olarak da komisyon alıyordu. Meselâ, Bektaş Ağa'nın sattığı mansıpları bu 'organize' ediyor, mansıp satın alacak olan şahsın ödediği rüşveti Arnavut Bektaş Ağa'ya iletiyor, böylece hakkı olmayan şahıs mansıp sahibi ediliyordu. Bu alış–verişte tüm taraflar gibi Deli Birader de kazançlı çıkıyordu. Deli Birader sadece mansıp işinde değil, bu tür alış–verişlerin tü-

münde aynı 'aracı' rolünü oynuyor; ödenen rüşvetlerden komisyonunu tahsil ediyordu. Mafios çıkar gruplarında genellikle aynı yapılanma gözleniyordu. Bu tür yapılanmalara sadece Ocak Ağaları, Meydan Ağaları veya Hadım Ağaları arasında değil, Sadrazam ve Vezirler düzeyinde de rastlanıyordu. Dolayısıyla 'güç odakları' çevrelerinde daima Deli Birader gibi 'işbitirici' kara para ve rüşvet erbabını bulunduruyorlardı. Nitekim Bektaş Ağa, sırtından büyük kazançlar sağladığı Deli Birader'i sadece bu tür işler sırasında değil, her zaman yanında gezdiriyordu. Bunlar ayrıca 'işret ve hovardalık' arkadaşlığı da yapıyorlardı. Dolayısıyla Deli Birader, anlık sorunları da çözümlüyor, Bektaş Ağa'nın sağ kolu gibi hareket ediyordu.

Deli Birader aynı zamanda, Bektaş Ağa'ya –bir çeşit– 'sofra soytarılığı' da yapıyordu. Arnavutluk dağlarından gelen ve kaba saba bir adam olan Bektaş Ağa ve –hemşehrilerinden oluşan– şürekası kaba/saba şakalardan hoşlanıyor, müstehcen –ve sapık– sohbetlerden zevk alıyorlardı. Nitekim, grup içinde kendine yer edinen Deli Birader de bu tür şakaların ve müstehcen hicivlerin ustası durumunda bulunuyordu. Özellikle eşcinselliği ön plana çıkaran 'hezeliyatı' ile dikkati çeken Deli Birader bu konuda yalnız kalmıyor, Mustafa Çelebi de onunla adeta yarışıyordu. Böylece Bektaş Ağa'nın işret ve eğlence alemlerinde seçkin bir yer tutuyorlardı. Onların 'çıkar grubundaki' güçlü konumunu bilen ve bu güç odağı ile işi olanlar da, 'komisyon karşılığı iş bitirmek' amacıyla 'sofra soytarısı' tiplerini kullanıyorlardı. (Sofra soytarılığı, tarihin her devrinde olduğu gibi günümüzde de 'geçerli bir mafios meslek' konumunda bulunuyor. Bilindiği gibi devletin en üst düzey yöneticilerinin olduğu gibi, sermaye tekellerinin en tepesinde bulunan bazı girişimcilerin de ünlü sofra soytarıları toplumsal yaşamda seçkin bir yer tutuyor. Bunlar, o güç odaklarından sağladıkları destekle ya ünlü komedyen sırasında sayılıyor, ya da ünlü fıkra anlatıcılar olarak anılıp, 'saygıdeğer soytarı' rolünde 'işbağlayıcılık' yapıyorlar.)

Deli Birader, Bektaş Ağa'nın 'çıkar grubu' içinde yaptığı 'rüşvet komisyonculuğu' sayesinde büyük bir servet elde ediyordu. Ancak, Ocak Ağalarının yıldızının giderek söndüğünü ve güçsüzleştiklerini de görüyordu. Nitekim, otoritenin yeniden saraya geçtiğini anlayan Deli Birader, hemen kaçıyor, ortadan kayboluyordu. Bunun üzerine yönetim, Deli Birader'i yakalatana bin altın ödül vaadediyordu. Ancak bu ünlü hezeliyatçı ve rüşvetçi bulunamıyor, yakalanamıyordu. Çünkü 'parası olanın dostu ve yardımcısı çoktur' sözü gerçeklik kazanıyor; Deli Birader serveti sayesinde saklanmayı başarıyordu. Gizlendiği yerde Gürcü Paşa ile temas kuruyor, canını kurtarması için kendisine 30 kese akçe rüşvet gönderiyordu. Deli Birader bununla da kalmıyordu. Gürcü Paşa'nın aracılığıyla Sadrazam Siyavuş Paşa'ya 120 kese akçe, iki bin altın ile değerli bir kuşak 'rüşvet' veriyordu. Bir yandan Gürcü Paşa, diğer taraftan Abaza köle Sadrazam, Ocak Ağalarına 'mansıp komisyonculuğu' yaparak büyük servet elde eden Deli Birader için Padişah'a; "Bu adam gerçi Ağalarla beraberdi ama bir mansıba karıştığı görülmedi. Kendi işiyle ve ibâdetiyle meşgul. Hizmetler alıp satar. Bunun geliriyle yaşar bir nâmus ehlidir" diyerek affedilmesini sağlıyor, canını kurtarıyorlardı. Kısacası 'çıkar grubunun kara kutusunu beyaza çıkarıyorlardı.'[1]

Mafios Toplum Yapısı zemininde işlerin sanıldığı kadar kolay düzelmeyeceğini gösteren ikinci örnek ise 'et tekeli' konusunda yaşanıyordu. Bektaş Ağa'nın İstanbul'da oluşturduğu et tekeli, fiyatları yapay olarak yükseltiyordu. Hatta, Bektaş Ağa rekabeti yok etmek ve et fiyatını ucuzlatmamak amacıyla sermayesini kendisinin verdiği kasaplar, dışındaki kasap dükkanlarını yaktırıp yıktırıyordu. Böylece, oluşturmuş olduğu et tekelini pekiştiriyordu. Bu uygulama sonucunda etın okkası 8 akçeden 15 akçeye kadar çıkıyordu. Ağa ve adamları ette oynadıkları bu oyunu bütün tüketim maddelerinde tatbik ediyor, İstanbul halkının sırtından büyük ve haksız servetler elde ediyorlardı.

---

[1] Naîmâ – Age. – C.5, S.150.

Ocak Ağalarının tasfiye edilmeleri üzerine et fiyatları hemen, 8 akçeye düşüyor ve halk bu durumdan büyük memnuniyet duyuyordu.

> "...müahhiren yine on akçeye çıktı. Sadrazam, bundan dolayı gümrük ve koyun Emînini mes'ûl tutarak ayaklarının altına ikiyüz değnek vurdurdu."[1]

Her iki olay da Osmanlı Mafios Toplum Yapısı zemininde oluşan mafios düzenin, yeni yönetimi de hemen kendi parçası haline getirdiğini veya zaten mafios değerleri benimseyerek yetişmiş kadroların, düzen ile özdeşleşmeye hazır olduğunu gösteriyordu. Mafios Toplum Yapısı ile mafios düzenin öncü kurumunu ise Kapukulu Ocakları, yani kısaca Ocaklılar teşkil ediyordu. Nitekim bu kurum, diğer devlet kurumları bakımından da örnek oluşturuyordu. Başka bir ifade ile; Mafios Toplum Yapısı ile mafios düzenin silahlı kurumu haline gelen ve güce dayalı otoritesini merkezî otorite üzerinde bir tehdit aracı haline getiren Ocaklılar, sistemde yer alan tüm kurumları etkiliyordu. Nitekim Ocak Ağaları tasfiye oluyor, ama onların bıraktığı yerden 'Hadım Ağaları', mafios düzeni sürdürmeye ve yaşatmaya devam ediyorlardı. Bu ağaların başında ise, büyük Valide Kösem Sultan'ı ortadan kaldırmak cesareti gösterin Hadım Süleyman Ağa geliyordu. Gerçi bunlar, Bektaş Ağa gibi 'cüretkar ve kanlı bir suç organizasyonu' kurup halkı soymuyor, cinayetler işleyemiyorlardı. Ancak, otorite boşluğundan yararlanarak İmparatorluğa hükmediyor, Sadrazam azledip Sadrazam tayin ediyorlardı.

Burada –yeri gelmişken– hemen kaydetmek gerekir ki, Hadım Süleyman Ağa'nın güç merkezi durumuna gelmesinde en önemli rolü, onun; Valide Kösem Sultan'ın öldürülmesindeki etkisi oynuyordu. Zira bu olayda öncülük yapmak cesaretini göstererek o, hem devlet ve bürokrasi içinde, hem de yönetimin diğer halkaları ile halk üzerinde gü-

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.193.

cünü sergilemiş ve kanıtlamış bulunuyordu. 'Mafios kariyerin' en önemli basamağını da bu tür eylemler teşkil ediyordu. Nasıl ki mafioso kariyerine; bir hasmını yaralayarak veya öldürerek başlıyorsa, 'yasadışı veya yasal tüm güç odakları' da benzer bir eylemle 'yaptırımcılığını sergiliyordu.' Bu 'eylemler', güç odağının veya mafiosonun 'kaba kuvvet kullanma eğiliminde' olduğunu gösterdiği için, diğer şahısların ondan çekinmesine neden oluyordu. Zira bir kez güç kullanan, adam yaralayan veya adam öldüren şahsın, her zaman aynı şeyi yapabileceği düşüncesi, diğerleri üzerinde korkuya dönüşüyordu. Bunun sonucunda o güç odağı veya mafioso, yaptırım gücü elde ediyordu. Bu güç, diğerlerini sindiriyor, hasımlarını geriletiyordu. 'Kaba kuvvet sergileyen' güç odağı veya mafioso ise süreç sonunda artık doğrudan kaba kuvvet kullanmak yerine 'adamları/tetikçileri vasıtasıyla' aynı kaba kuvveti sergileyerek, aynı sonuçları elde edebiliyordu.

Hadım Süleyman Ağa'nın, Valide Kösem Sultan'ın öldürülmesinde aktif rol oynaması da ona, bu yönde de bir 'ayrıcalık' kazandırıyordu. Süleyman Ağa, sadece Kösem Sultan'ın ortadan kaldırılmasında değil, Ocak Ağalarının tasfiye edilmesinde de aktif roller oynuyordu. Bu nedenle yönetimdeki gücünü kanıtlıyordu. Nitekim, gücüne dayanarak Sadrazamların azledilmesinde ve atanmasında söz sahibi olabiliyordu. Bu pozisyonda, onun çevresinde de bir 'etkin grup' oluşuyordu. 'Etkin - grup' ise sırtını Valide Turhan Sultan'a dayıyor, onun fedaileri gibi hareket ediyordu.

Valide Turhan Sultan'ın temsilcisi gibi davranan Hadım Süleyman Ağa bir gün Sadrazam Siyavuş Paşa'ya; eski Defterdar İsmail Paşa'yı İstanbul'a getirmesini söylüyordu. Ancak Paşa, Hadım'ın önerisine; "O köse hilebâz ve fitnekârdır. İstanbul'a gelirse fitne çıkarır. Sorumluluğunu üstlenir misin?" diye bir soru ile yanıt veriyordu. Gerçi Defterdar İstanbul'a gelmeden vefat ediyordu ama; Hadım Süleyman Ağa Sadrazam'ın bu davranış ve yaklaşımından rahatsızlık duyuyor, otoritesini sarstığını düşünüyordu.

Nitekim bir süre sonra merkezî otoriteye başkaldırmış olan Abaza Hasan ile İpşir Paşa, Defterdar Emîr Paşa'nın başını istiyorlardı. Sadrazam da hoşlanmadığı için Emîr Paşa'nın idamına hazırlanıyor, bütün malını mülkünü müsadere ediyordu. Emîr Paşa derhal Süleyman Ağa'ya yazılı olarak başvurup, yardımını istiyordu. Süleyman Ağa da duruma müdahele ederek; "Emîr Paşa'yı incitmesinler. Bir müstakıym âdemdir. Malına taarruz etmesinler" diyerek Defterdar'ı Sadrazam'ın elinden kurtarıyordu. Bu durum, Siyavuş Paşa üzerinde son derece olumsuz etki yapıyordu. Bir gün dostlarıyla sohbet ederken; "Bu nasıl vezarettir ki, ben bir Arab'ın mağlub ve mahkûmu olayım" diye dert yanıyordu. Fakat bu sözler Süleyman Ağa'ya iletiliyordu. Hadım zenci, Sadrazam'ı katlettirmek üzere harekete geçiyordu. Kısa süre içinde halk arasında bir dedikodu yayılıyor; öldürülen Ocak Ağalarının binlerce filorisini Siyavuş Paşa'nın zimmetine geçirdiği kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Bu dedikodu, Sadrazam'ın gözünü korkutuyordu.

Siyavuş Paşa, Süleyman Ağa'ya karşı yardım istemek amacıyla İpşir Paşa'ya bir mektup yazıyordu. İpşir Paşa ise Sadrazam'a hem yardım etmekten kaçınıyor, hem de durumu Hadım Ağa'ya bildiriyordu. Süleyman Ağa da; Sadrazam'ın İpşir Paşa'ya yazıp, Paşa'nın ise kendisine gönderdiği 'yakınma mektubunu' Valide Sultan ile Padişah'a teslim ediyordu. Ayrıca Sadrazam'ın mansıp sattığını, 'caize' adı altında haraç topladığını anlatıyordu. Padişah ile annesi Turhan Sultan Siyavuş Paşa'yı azlettikten sonra yerine kimi tayin edeceklerini düşünüyorlardı. Turhan Sultan, Süleyman Ağa tarafından Valide Kethüdalığına tayin edilen Arnavut asıllı Mimar Kasım Ağa'yı çağırarak ona danışıyordu.

Turhan Sultan Gürcü Mehmed Paşa'yı Sadrazam yapmak istiyordu. Kasım Ağa ise, kendisi gibi Arnavut olan Köprülü Mehmed Paşa'yı bu makama layık görüyordu. (1575 veya 1578 yılında Berat yakınındaki Rudnik'de doğan Mehmed Paşa, devlet hizmeti dışında bulunduğu zamanlarda karısının memleketi olan Vezirköprü'de oturduğu için 'Köprülü' lakabını alıyordu.) Valide Sultan Gürcü Mehmed hakkındaki görü-

şünü sorunca, Kethüda Kasım Ağa olumlu konuşmuyor; 'Paşa'nın ebleh bir adam olduğunu, bu nedenle Siyavuş Paşa'nın etkisi altında kalacağını' belirtiyordu. Fakat Süleyman Ağa Gürcü Paşa'yı destekliyor, Turhan Sultan da hadım zenciyi kırmamak için bu Paşa'yı Sadrazam yapıyordu. Böylece Hadım Süleyman Ağa'nın merkezî yönetim içindeki gücü ve otoritesi kanıtlanmış oluyordu. Ancak Süleyman Ağa'nın Sadrazam Siyavuş Paşa'dan mührü alış şekli, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî yönetiminin ve merkezî otoritesinin hangi tipler tarafından temsil edildiğini açık ve acı biçimde gözler önüne seriyordu.

"Veziriâzam içeri girdiği zaman yerinden kımıldamadı. Vüzerâya karşı gösterilen tazîmde bulunmadı. Siyavuş Paşa içeri girer girmez (Hadım Süleyman) hiddetle bağırdı.

– Mührü ver!...

Süleyman Ağa elini uzatmış, mührü bekliyordu. Veziriâzam Siyavuş Paşa ne yapacağını şaşırdı, (...) Kendisinin azli için hiçbir sebep yoktu. Kızlar Ağasına hayretle sordu.

– Benim mûcibi azlim nedir? Huzûru Pâdişâha varalım, görelim, bunun aslı nedir? dedi. Mührü vermek istemedi. Kızlar Ağası büsbütün kızdı. Yumruğunu kaldırarak Siyavuş Paşa'nın üzerine yürüdü.

– Bre pezevenk, vir mührü! Yoksa senin ağzını kırarım! diye bağırdı.

Siyavuş Paşa meseleyi anladı. Kızlar Ağası Süleyman Ağa sarayda fevkalâde nüfûz sâhibi idi."[1]

Saray bu durumdayken ve merkezî otorite harem kadınları ile Hadım Ağalarının elinde ağlanacak duruma gelirken, Ocağın bu otoriteye boyun eğmesi elbette ki mümkün olamazdı. Ancak bu aşamada hem Ocağın ve Ocaklıların, hem de sarayın şansı 'çar rükn–ü Bektaşîyye'nin 'son direği' olan, Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa idi. Zatülcemp hastalığından vefat eden Arnavut asıllı Koca Muslihüddin Ağa'nın damadı olan Hüseyin Ağa, Kapukulu Ocakları üzerinde mutlak bir nüfuz tesis

[1] Turhan Valide – Ahmet Refik – Kanaat Kitaphanesi – İstanbul, 1931 – S.208.

etmiş bulunuyordu. Ocak Ağaları döneminin son temsilcisi olan Arnavut Hüseyin Ağa; "Ocak halkından akıl ve tedbîr cihetinden naziri gelmemiş nahif ül cisim kavilyül kalp bir dâhi" idi. Halk ona "Ocağın Hacı Bektaş'ı" diyordu. Kara Hasanoğlu herkesin gözünde "mürşîd–ı kârdân" idi.[1]

Hüseyin Ağa iki ay kadar Yeniçeri Ağalığı da yapıyor, daha sonra emekliye ayrılıyordu. Fakat onun Ocak üzerinde tesis etmiş olduğu otorite ve Ocaklıların ona gösterdiği saygı, Hüseyin Ağa'ya Ocak ile ilgili önemli bir ayrıcalık kazandırıyordu. Nitekim Ocak üzerindeki nüfuzu nedeniyle Hüseyin Ağa'nın saray nezdinde de ayrı bir yeri ve önemi bulunuyordu.

Valide Turhan Sultan'ın gösterdiği teveccüh nedeniyle Hüseyin Ağa adeta 'müsteşâr–ı Saltanat ve mahrem–i esrâr–ı devlet' durumunda bulunuyordu. Tüm devlet işlerinde ona danışılıyor, terfiler ve atamalar konusunda reyi alınıyordu. Azilleri yine o onaylıyordu. Önemli sorunlar başgösterdiği zaman saraya çağrılıyor, bazı içinden çıkılamayan konular olduğu zaman Enderûn–u Hümâyûn'dan ona soruluyordu. Hüseyin Ağa da tatmin edici yanıtlar vererek sorunları çözümlüyordu. Hüseyin Ağa'nın saraya gitmesi, gelmesi de ayrı bir 'temâşâ' oluşturuyordu:

> "O zaman Hüseyin Ağa, alil vücudu, ince boyu, sivilce dolu, kemikleri çıkmış soluk simâsıyla arabaya biner, hürmetler ve ikramlar arasında saraya girer, en gizli ve en mühim meclisleri reyiyle idâre ederdi."[2]

Ancak onun tüm gücünün ve saygınlığının kaynağını Ocak teşkil ediyordu. Kayınpederi gibi o da Ocağa toz kondurmuyor, Ocağın gücünü ve otoritesini her şeyin üzerinde tutuyordu. Her ne kadar içerde zorba ve haşere odaklara karşı hoşgörüsüz davranıyorsa da, dışarıya karşı tüm olumsuzlukları örtbas ediyor, görmezden geliyordu. Adeta

---

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.82, 83.

[2] Ocak Ağaları– Age. – S.84.

hiçbir olumsuzluk yokmuş gibi davranıyordu. Zaten Ocaklıların, kendisine gösterdiği saygı biraz da bu davranışlardan kaynaklanıyordu. Zira onun bu politikası Ocaklıları ayrıcalıklı konumda tutuyor, her önüne gelen Ocağın iç işlerine müdahale edip, Ocaklıları hırpalayamıyordu. Böylece Hüseyin Ağa Ocağı, daha bir avucunun içine alabiliyordu...

Tüm bunlar nedeniyle Arnavut Hüseyin Ağa'nın yaşamı isyanlar, ihtilaller, zorbalıklar içinde geçmiş bulunuyordu. Nitekim Hüseyin Ağa, bütün bu galileler sırasında otoritesini, merkezî otoriteden yana kullanıyordu. Açıktan veya örtülü olarak Padişah ile temasta bulunuyor, son kararı daima Padişah'tan yana veriyor, son eylemi yine Padişah yolunda gerçekleştiriyordu. Kara Murad Ağa'nın sadaretten azledilip, yerine Koca Süleyman Paşa'nın tayin edilmesinde de böyle davranıyordu. 'Vak'a–i Vakvakiye'de de böyle hareket ediyor, Musahib Ağaların ölüme gönderilmesine de aynı doğrultuda hoşgörü gösteriyordu. Hepsinden önemlisi de başta Bektaş Ağa olmak üzere Ocak Ağalarının ortadan kaldırılması sırasında Valide Sultan ve Padişah ile işbirliği yapmış; Ağaların yolsuzluklarını ve ihanetlerini bu şekilde cezalandırmıştı.

Aynı şekilde 'Meydan Ağaları' adı verilen Ocaklıların katledilmesi ile sonuçlanan olayları da Kara Hasanoğlu yönlendiriyor; Meydan Ağaları, onun yaptığı plan çerçevesinde ortadan kaldırılıyordu.

'OCAK EJDERİ' VE MEYDAN AĞALARI

• ***Daha önce Ocak Ağaları ile Hadım Ağalarını görmüştük. Hadım Ağaları Ocak Ağalarının tasfiyesinde ve katledilmelerinde önemli bir rol oynuyorlardı. Bunların dışında, yine Kapukulu Ocakları bünyesinde yeni bir 'mafios oluşum'dan bahsedilebilir mi? Ocak Ağalarından sonra, onların 'mafios mirasını' Meydan Ağalarının devraldığı söylenebilir mi? Meydan Ağaları kimlerdi? Hangi eylemleri yapıyor, nasıl ortaya çıkıyor, nasıl tasfiye ediliyorlardı? Ocakların MAFİA'laşmasında kalıcı bir rol oynayıp, iz bırakıyorlar mıydı?***

Her ne kadar Ocak Ağalarının ortadan kaldırılarak tasfiye edilmeleri sonucunda Ocaklılar üzerinde merkezî otoritenin denetimi tesis edilmiş gibi görünüyorsa da... Gerçekte bu iş, o denli kolay olmuyordu. Zira Ocak Ağalarının tasfiyesinden sonra cereyan eden olaylar, beraberinde yeni oluşumları meydana getiriyordu. Yeni oluşumlar ise kaçınılmaz olarak Ocaklılara dayanan yeni 'zorba otoriteleri' ortaya çıkarıyordu. Bu zorba 'güç odaklarının' başında da Meydan Ağaları yer alıyordu. Unutmamak gerekir ki Ocak Ağaları sözcüğü doğrudan doğruya Kapukulu Ocaklarına dayanan 'zorba otoriteyi' ifade ederken, Meydan Ağaları sözcüğü 'asi ve zorba otoriteyi' yani; Ocaklıların ayaklanarak döküldükleri 'meydanlarda' tesis etmiş oldukları otoriteyi ima ve ifade ediyordu. İşte... Kapukulu Ocakları'nın belirli bir süre için de olsa (zap u rapt altına alınması) denetim altına alınması ve 4. Mehmed'in merkezî otoriteyi – göreceli olarak– tesis etmesi 'Meydan Ağalarının ortadan kaldırılmasından' sonra gerçekleşebiliyordu.

'Çınar Vak'ası' ve 'Meydan Ağaları' meselesi şöyle gelişiyor ve sonuçlanıyordu:

Bektaş Ağa ile diğer ağaların katledilmesi sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî otoritesi üzerindeki Ocak Ağalarının tesis ettiği ipotek kalkmış görünüyordu. Gerçekte ise Ocaklardaki zorba ve haşere başsız kaldığı için geri adım atıyor, yeni koşulların oluşturacağı uygun ortamda gerçek gücünü göstermek üzere bir süre siniyordu. Ne ki merkezî yönetim bu fırsatı gereği gibi değerlendirip, merkezî otoriteyi tesis edecek yerde, istikrarsızlığı sürdürecek şekilde hareket ediyordu. Bu istikrarsızlık sadaret makamında odaklanıyordu. Sadrazam Siyavuş Paşa'nın azledilmesinden sonra Gürcü Mehmed Paşa Sadrazam oluyordu. Abaza Hasan ile İpşir Paşa isyan ediyor, Mesud Efendi Sadrazam Gürcü Paşa'ya rakip çıkıyor, arkasından Tarhuncu Ahmed Paşa sadarete geliyordu. Tarhuncu daha sonra idam ediliyor, Derviş Paşa Sadrazam oluyordu. Bu süreçte müsadere ve idamlar birbirini izliyor, ülke Harem'den yönetiliyordu. İmparatorluk öylesine dengesizce idare ediliyordu ki; daha önce merkezî yönetime ve mutlak otoriteye başkaldırmış olan İpşir Paşa, İstanbul'a getirilerek Sadrazam yapılıyordu.

Ancak tüm bu istikrarsızlıklar, daha önceki Ocak Ağalarının 'organize soygunu' ile birleşince devlet yönetimi, tam anlamıyla 'ahlâk ve hukuk' sınırlarının dışına çıkıyor; yolsuzluklar sadece 'dünyevî işleri' yapanları değil, uhreviyatla uğraşan ulemayı da pençesine alıyordu. Örneğin; Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri Memikzâde ile Kadızâde, kendilerinden önce yapılan yolsuzlukları mumla aratacak derecede ileri gidiyorlardı.

> "Tevcîh etmiş oldukları kazâları, mutasarrıfı vefât etmiş diye (tekrâr) satıyorlardı. Öteki Kadı gelip de şikâyet edince –hiç icrâya iktirân etmeyecek– mevâidi cemîle ile savarlardı."[1]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.231.

Bir Divan günü cereyan eden şu olay, devletin içine düştüğü yolsuzluk ve yasadışılık bataklığını bütün çıplaklığı ile gözler önüne seriyordu:

"Mevkufatçı Kara Abdullah, iki Kazaskerin de hazır bulunduğu Divana girip, işini tamamladıktan sonra ellerini açarak Sadrazam için dua ediyor ve Kazaskerleri övüyordu. Sadrazam Derviş Paşa Kara Abdullah'a bu övgünün nedenini soruyordu. O da "Sultanım! Bir ciğer köşem kulunuz hummâya tutulmuştu. Bin ilâç yaptım, fayda vermedi. Nihâyet hummâya 'Ey sıtma! Şu çocuğu bırakmazsan, Anadolu Efendisi İmamzâdenin hep günâhları senin boynuna olsun) dedim. Hemen o saat çocuğu bıraktı" yanıtını veriyordu. Bunun üzerine Divandakiler gülmeye başlıyordu. Sadrazam; "Ya niçin Rumeli Kazaskerinin günâhlarını havâle etmedin?" diye soruyordu. Kara Abdullah bu soruya da şu yanıtı veriyordu:

"Yok Sultanım! Onu böyle küçük şeylere sarfetmem. Çocuğun vebâsına sakladım!"

Herkesin önünde cereyan eden bu ihbar ve aşağılamadan sonra iki Kazasker görevden azlediliyor, yerlerine de Sinanzâde ile Kudsizâde tayin ediliyordu.[1]

Ancak iş burada bitmiyordu. Azledilen Kazaskerler Şeyhülislam hakkında ağır sözler söylüyorlardı. Ayrıca Müftünün yolsuzluklarına, gerçekleştirdiği haksızlıklara dair bir arzıhal yazıyorlardı. Kazaskerlerin azledilmesi nedeniyle görevlerini kaybeden oniki kadı da Şeyhülislâmın yaptığı yolsuzluklarla ilgili olarak Harem'e bir yazı gönderiyorlardı. Aynı şekilde yazılan ihbar yazıları Padişah'a kadar uzanıyordu.

Devlet yönetiminin bunca istikrarsızlık, zaafiyet, yolsuzluk, kanunsuzluk ve rüşvete batmışlığına paralel olarak bir de İpşir Paşa'nın sadaret makamına geçmesi işleri iyice çığırından çıkarıyordu. İpşir Paşa önce isyan ediyor, sonra Halep'e vali oluyordu. Sadrazamlık mührü Halep'te iken kendisine veriliyordu. Bunu da Harem Ağaları sağlıyordu.

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.231.

Zira sadaret konusunda, o sırada Kapudan-ı Derya olan eski Ocak Ağası Kara Murad Paşa kendisi ile rekabet halinde bulunuyordu. Harem Ağaları, İpşir Paşa'yı destekleyerek Sadrazam olmasını sağlıyorlardı. Fakat mührü alan İpşir Paşa yine de merkezî otoriteye güvenmiyordu. Nitekim, Padişah'a bir ariza yazarak; 'memlekette meydana gelen karışıklıkların kendi vücuduna gerek duyurduğu için, asayiş sağlanmadıkça İstanbul'a gelmeyeceğini' bildiriyordu. Onun bu tavrı, İstanbul'da büyük tepkiye neden oluyordu. Nitekim, bir haseki ile hattı hümâyûn gönderilerek derhal İstanbul'a gelmesi isteniyordu. İpşir Paşa, gelen hasekiye şunları söylüyordu:

> "Bak a bre Bostancı! Siz beni sâir vüzerâ mı kıyâs edersiniz? Hemen İstanbul'a gideyim de zimmam-ı idâreyi ellerine alan nedîmanın fermanberi olarak otur derlerse oturayım, kalk derlerse kalkayım, öyle mi? Suriye, Mısır, Bağdat, Anadolu bütün ihtilâl içindedir. Bu ihtilâlleri def etmedikçe İstanbul'a gitmenin faidesi nedir? Bunlara gergi gibi nizâm verdikten İstanbul'a gider, menâsıbı devleti satan irtikâbâtı def ederem."[1]

Bunlar umut verici ve iyi niyetli amaçları ifade eden sözlerdi. İpşir Paşa, düşündüklerini sözde bırakmayıp, eyleme dönüştürecek girişimlerde de bulunuyordu. Bütün eyaletlerin Alaybeylerine Sancakbeylerine, Yeniçeri ve Sipahi subaylarına genel bir yazı gönderiyor; "Devlette yolsuzlukları ortadan kaldırmak, hakkı ve hukuku yeniden tesis etmek için alınması gereken tedbirleri görüşmek ve tartışmak üzere ilkbahar başında Konya'da toplanmalarını istiyordu. İpşir Paşa bununla da yetinmiyordu. Sipahilere 'Veldeş ve Gulmaniye' vererek Yeniçerilerin ödeneklerini yasaya göre düzenlemeyi vaadediyordu. Ayrıca altına yüzyirmi ve kuruşa seksen akçe rayiç kabul edeceğini ileri sürüyordu. Bütün bunların sonunda tüm 'Osmanlı yereli' büyük bir değişim yaşamaya hazırlanıyor, İpşir Paşa'yı adeta bir Mehdî gibi görüyordu. Fakat bu geliş-

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.235.

meler, İstanbul'da da büyük endişeye yol açıyordu. Artık herkes Sadrazam'ın Padişah'a itaat etmeyeceğine inanıyor, yakın bir gelecekte büyük bir ayaklanma patlak vermesini bekliyordu. Nitekim, İpşir'in sadarete getirilmesini sağlayan Mercan Ağa ile Müftü bu kez Paşa'nın isyan ettiğinin resmen açıklanmasını ve üzerine asker gönderilmesini öneriyorlardı. Ne ki, bunu gerçekleştirecek bir devlet adamı bulamıyorlardı. Bunun üzerine İpşir Paşa'ya bir heyet gönderilerek İstanbul'a gelişini ertelemesi isteniyordu. Oysa Paşa, 1654 yılının Kasım ayında, Halep'ten Antalya'ya gidiyor, burada Padişah'ın iradesini hiçe sayarak çeşitli uygulamalar yapıyordu. Her uğradığı yerde İstanbul tarafından verilmiş olan iltizamları feshediyordu. İstanbul'da satılan eyaleti, kendi adamlarına veriyordu. Örneğin; daha önce 100 bin kuruş Caize ile İstanbul'da başkasına satılmışken Halep'i, Padişah'a 8 bin, Valide Sultan'a da 2 bin altın ödemek üzere Tayyar Paşa'nın oğluna veriyordu. Paşa Antakya'da kısa merhaleler halinde seyahat ediyor, hakkında şikayet bulunan kadıları görevden azlediyor, davaları bizzat karara bağlıyordu. Aynı şekilde Şam derebeyi olan defterdarzâdeyi azlediyor, yerine kendi adamı olan Çerkes Şehsuvarzâdeyi Beylerbeyi yapıyor, rütbesini de Vezarete yükseltiyordu. Adana Valisi Mahmud Paşa'yı hapse attırıyordu. Karaman Defterdarını idam ettiriyordu. İpşir Paşa bu arada en iyi dostları olan; asi, Abaza Hasan'ı, Kürt Mehmed'i ve Beyzâde İsa'yı da yanına almış bulunuyordu. Onun bu icraatları, İstanbul'un korkusunu arttırıyor, özellikle de maliye memurlarını, Moralı Defterdarı, Gümrük Emîni Hasan Ağa'yı, Kethüda Deli Birader'i giderek endişeye sevkediyordu.

İpşir Paşa bu hava içinde, kalabalık bir Sipahi grubu ve makbul adamlarıyla birlikte, Maltepe'ye ulaşıyordu. Paşa hâlâ, Padişah'ın kendisi hakkında ölüm fermanı verdiğini düşünerek tereddüt içinde bulunuyordu. Buna karşılık onun kollayıcısı ve koruyucusu olan Reyhan Ağa, yeminler ederek Padişah'ın ve Valide Sultan'ın kendisi hakkında böyle bir düşüncesi olmadığını söylüyordu. Bu arada, İpşir Paşa'dan

korkan rical de bağlılığını kanıtlamak için adeta ne yapacağını şaşırıyordu:

> "İster istemez yola çıkarak bir gün sonra Gümrük Emîni Hasan Ağa ile Sipahiler Kâtibi Kalender Mahmud Efendi kıymetli hediyeler ile onları takîb ettiler. Gümrük Emîni, İpşir Paşa korkusuyla Sadrazam tarafından hüsnü kabule delâlet etmeleri için Abaza Hasan'a Üsküdar'daki hânesini ve Kürt Mehmed ile Beyzâde Ali'ye ikiyüzer altın ve diğer..."[1]

İpşir Paşa hediyesiz gelen karşılayıcılara kötü muamele ediyordu. Ancak, Paşa azil ve atamalara daha buradayken başlıyordu. Örneğin, Çavuşbaşını görevden alarak yerine, nişanlısı Ayşe Sultan'ın Kethüdasını tayin ediyordu. Bütün Sipahi Ağalarını (Altı Bölük Ağaları) azlederek yerlerine kendi adamlarını tayin ediyordu.

Kul Kethüdası, İpşir Paşa'nın karşılanması için Yeniçerilere haber gönderirken Valide Sultan, bunu engelliyordu. Turhan Sultan, geçmişteki olaylar nedeniyle Yeniçerilerin Üsküdar'a geçerek karşılama yapmamasını bir yazı ile emrediyordu. Padişah İpşir Paşa'yı İstanbul'a gösterişsiz ve maiyetsiz olarak girmeye davet ediyordu. Buna karşılık İpşir Paşa makamına uygun bir törenle şehre girmek istiyordu. Yeniçeriler bu durumu öğreniyor, Sadrazam'ın kendi aleyhlerine bazı düşünceler beslediğini hissediyor; tam teçhizat hazırlanarak, kışlalarında bekleme kararı alıyorlardı. Unutmamak gerekir ki Kapudan (Kara) Murad Paşa, sadaret konusunda İpşir Paşa'ya rakip olmuştu ve o, Kara Hasanoğlu ile birlikte Ocağın; 'çar rükn–ü Bektaşîyye'sinden biri idi. Yeniçerilerin bu nedenle İpşir Paşa'dan çekinmeleri normal sayılıyordu. Nitekim yeni Sadrazam'ı karşılamak üzere Müftü, Vezirler ve Kazaskerlerin yanısıra Ocak adına sadece Yeniçeri Ağası'nın dört yardımcısı; Kethüda, Zağaracıbaşı, Samsoncu, Turnacı ve gedikliler katılıyordu.

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.240.

"İpşir, Üsküdar'a tantana–i azime ile duhûl oldu. Alayın önünde Kapucubaşılarla Yeniçeri erkânı bulunuyordu. Onlardan sonra iki Kazasker, Vezirler, beyâz libâs ile Şeyhülislam, kırmızı urba ile Sadrazam geliyordu. İpşir Paşa'nın arkasında sırmalı külâhlarıyla mahremleri olan Abaza Hasan, Kürt Mehmed, Beyzâde İsa ve diğer zorbabaşılar var idi."[1]

Böylece bir kez daha İmparatorluk merkezinde devlet ve zorbalar, kolkola resmî geçit yapıyordu. Dünkü asiler, haydutlar, eşkıyalar; bugünün kurtarıcıları olarak şehre giriyorlardı. Bu manzara Osmanlı Mafios Toplum Yapısı'nın en çarpıcı kanıtını teşkil ediyordu. Nitekim, sergilenen bu rezillik, zorbaların Şeyhülislam'a takdim edilmesi sırasında adeta doruk noktasına çıkıyor, dinsel bir nitelik de kazanıyordu:

"Seferede Müftü'yü sağ tarafında, Kaymakam Melek Ahmed Paşa'yı sol tarafına alarak Şeyhülislama eski zorba bir rüfekasını takdîm eyledi. Müftü Efendi söz söylemekte sâhibi iktidâr olduğundan her biri hakkında münâsib güzel sözler buldu. İpşir Paşa'ya 'Bu şahbaz ağaların şecaatlerine sizin şahâdetiniz kâfidir. Hemen berhüdâr olsunlar!' dedi."[2]

İpşir Paşa iki gün sonra İstanbul'a giriyor ve ertesi günü de Ayşe Sultan ile düğünü yapılıyordu. İpşir Paşa bundan sonra –adeta, kendi çetesi gibi bir izlenim veren– kendi adamlarını iş başına getiriyordu. Göreve başladığının gecesi, hasmı olan Moralı Defterdarı önce azlediyor, sonra da hapse gönderiyordu. Valide Sultan, Moralı'nın öldürülmemesini istiyordu. Sadrazam eski defterdarın Kıbrıs'a sürgün edilmesi konusunda hat çıkarıyordu. Moralı yoldayken iki Tatar Sadrazam'ın ölüm emrini getiriyor ve hüküm hemen infaz ediliyordu.

"Moralı, azil gecesi mahremlerinden birinin hânesine iki torba göndermişti ki ağırlıklarına nazaran içlerinde para var idi. Hammalların itirâfı üzerine bunların kime gönderildiği anlaşılarak alındı ve içlerinde

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.240, 241.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.241.

yirmibeşer bin altın bulundu."[1]

Defterdarın malına ve mülküne el koymak konusunda Kürt Mehmed görevlendiriliyordu. Bu eski eşkıya, görevini yapmak üzere Mora'ya gönderiliyordu.

İpşir Paşa, daha sonra eskiden beri hasım olduğu eski Sadrazam ve Kaya Sultan'ın kocası Melek Ahmed Paşa'yı Van Valiliğine tayin ediyordu. Kaymakam Ahmed Paşa'ya 'eve bile uğramadan hemen yola çıkması' emrediliyordu. Melek Ahmed Paşa'nın dostları olan Mevkufatçı ile Reis–ül küttâb Yedikule zindanlarına atılıyordu. İpşir'in makbul adamı Sıdkı Efendi Reis–ül küttâb oluyordu.

Deli Birader, çingeneler, vergi tahsildarı olan damadı ve eski Sadaret Kethüdası hapsediliyordu.

İpşir Paşa; gerek şiddet politikası izlemesi, gerekse sikkenin ıslah edilmesi hakkındaki vaadlerini yerine getirememesi/getirmemesi sonucu, herkesin nefretini çekiyordu. Gerçi kuruş, asıl rayici olan 80 akçeden işlem görüyordu ama, alaşımında gümüş kadar bakır bulunuyordu ve 80 akçe değerinde değildi.

Daha sonra Melek Ahmed Paşa'nın adamları olan Mevkufatçı ile Kethüda, Sadrazam tarafından Kıbrıs'a sürülüyor, fakat arkadan gönderilen emir ile yolda boğuluyorlardı. Hiç şüphe yok ki İpşir Paşa da diğerleri gibi sadarete geldikten sonra devletten önce kendi servetini arttırmanın çabası içine giriyor, bunun yol ve yöntemini de başarı ile uyguluyordu.

> "Nevruzda İpşir Paşa zât–ı şâhâneye güzellikte emsâline nâdîr tesâdüf olunur bir at takdîm etti. (...) üzengi ve eşyâyı sâiresi altından mamul idi. Kezâlik boğça boğça şal ve güzel kumaşlar ve bir araba dolusu altın gönderdi. Valide Sultan'a da yirmi keselik hediye takdîm eyledi."[2]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.241, 242.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.243.

İpşir Paşa'nın gücü ve ikbali kendi yetiştirdiği Sipahilere, Sekbanlara ve Sarıcalara dayanıyordu. Buna karşılık Paşa, Sadrazam olduktan sonra, eskiden zorbalık ve yağma yoldaşlığı yaptığı Seydi Paşa'ya, Kürt Mehmed'e, Tayyaroğluna ve diğerlerine Anadolu'da Voyvodalıklar dağıtıyordu. Bunlar da adeta aynı anda ve yaygın biçimde yolsuzlukları, haksızlıkları, soygunları, yağma ve uğursuzlukları tüm Anadolu sathına yayıyorlardı. Zaten yerel güç odağı zorbaların ve yasadışı güçlerin zulmü, şiddeti ve baskısı altında inleyen halk, bir de devletin resmî eşkıyalarının tecavüzüne uğrayınca feryat etmeye başlıyordu. Bunun sonucunda İstanbul'a şikayetler yağmaya başlıyordu. Bunlardan da öte, Sadrazam'ın başlıca dayanağını oluşturan Sipahiler de aynı şikayet kervanına katılmış bulunuyorlardı. Zira Padişah, daha önce onlara vaadettiği hizmetlerin dağıtılmasını gerçekleştiremiyor; Gulamiye ve Veldeşleri dağıtmayı başaramıyordu. Bu nedenle güç durumda bulunan Sipahilerin şikayet ve yakınmaları günden güne artıyordu. Sipahiler önce Sadrazam'a başvuruyor, ancak bir sonuç alamıyorlardı. Bunun üzerine Yeniçerilere giderek birlikte hareket etmeyi ve kendilerine yardımcı olmalarını öneriyorlardı. Bu konudaki mektupları Orta Cami'de okunuyor, ama; Vaiz Hüseyin Efendi ile Yeniçeri subayları nasihat ederek bu birliğin meydana gelmesini engelliyorlardı. Sipahiler, bunun üzerine İpşir Paşa'nın makbul adamları olan Abaza Hasan, Kürt Mehmed ve diğer zorbabaşılara gidiyorlardı. Adamlarının kendisine başvurması üzerine İpşir Paşa; Sipahilerin sözlerini ve kendisini anlamadıklarını ileri sürüyordu. Kendisinin Sipahileri 'koruması altına aldığını', buna karşılık Padişah'ın Sipahi liderlerini tutuklatıp zindana atmak istediğini, ancak buna engel olduğunu söylüyordu. İpşir Paşa ayrıca, donanmanın denize açılmasına kadar beklemelerini telkin ediyordu. Fakat bu sözler kimseyi tatmin etmiyordu. İpşir Paşa'nın sözü uzatması, adamlarının da midesini bulandırıyor, zorbabaşılar endişeye kapılıyordu. Bu arada fırsat bulunca kendilerini de ortadan kaldıracağı kanaatını uyandırıyordu. Böylece onlar da hassas bir duruma geliyordu. Diğer taraftan İpşir

Paşa'nın 'donanmanın denize açılması konusundaki ısrarı' eski Ocak Ağası Kapudan–ı Derya Arnavut Kara Murad Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılması amacından kaynaklanıyordu. Nitekim Murad Paşa'ya, denize açılması vaktinin geldiğini ve bunu Padişah'ın istediğini söylüyordu. Murad Paşa, donanmanın gereksinim duyduğu teçhizat için 400 keseye ihtiyacı olduğunu söylüyordu. İpşir Paşa, Sadrazamlığı sırasında bu paranın Murad Paşa'ya ödendiğini ve hâlâ da uhdesinde göründüğünü söylüyordu. Kapudan–ı Derya paranın, hazineye ödendiğini belirtiyor, bu nedenle taraflar arasında tartışma çıkıyordu. Fakat Arnavut Murad Paşa, İpşir'in kendisini yaşatmayacağını anlıyor ve derhal karşı önlemler almaya girişiyordu.

Kara Murad Paşa önce Kürt Mehmed ile buluşuyor ve İpşir Paşa'ya karşı onu kazanarak yanına çekiyordu. Hemen ardından Sipahi ağalarıyla Valide Sultan üzerinde etkili olan Meleği Kalfa'nın kocası Şaban Halife'yi de kendi safına çekmeyi başarıyordu. Diğer taraftan İpşir Paşa'nın 'Eyalet Askeriyle Sipahileri Anadolu'da toplayarak, onların yardımıyla Yeniçerileri ortadan kaldırmak niyetinde olduğu' söylentisini yayıyordu. Bu dedikoduyu, Yeniçerileri Sadrazam'a karşı kışkırtmak amacıyla Murad Paşa çıkarıyordu.

Kapudan–ı Derya, Kürt Mehmed'e Üsküdar'a çekilmiş olan hoşnutsuz ve huzursuz Sipahilere İpşir Paşa'nın sadaretten düşürülmesi konusundaki plânları anlatması ve onlardan 500–1000 kişilik bir topluluk oluşturarak At Meydanı'na gelmelerini söylüyordu. 8 Mayıs 1655 gün Sipahiler At Meydanı'na geliyorlardı. Bu arada Yeniçerilere gönderilen adamlar da, birkaç Yeniçeri zabitiyle birlikte At Meydanı'na dönüyorlardı.

> "İki askerden iki ihtiyar, aralarında akd–ı ittifâk olduğuna delâlet etmek üzere halk huzurunda birbirini kucakladılar."[1]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.245.

Bunun üzerine hemen, şehrin her tarafında, eyaletlerde ve İstanbul'da hüküm süren yolsuzluk, yasadışılık ve rüşvetten yakınmalar durmadan yoğunlaşıyordu. Bu arada, zulüm ve yolsuzluk yapanlar hakkında hangi muamelenin uygulanması gerektiği konusunda Anadolu Vilâyetlerindeki müftülerden alınan fetvalar okunuyordu. Bunun üzerine meydana çıkan Ocaklılar, yapılması gerekenler hakkında 'ihkak–ı hakk' uygulamak kararı alıyorlardı. Bunu yasal bir zemine dayandırmak için Kürt Mehmed'in aracılığıyla, Şeyhülislam'ın evine gidiyorlar, kendilerine katılmasını istiyorlardı. Şeyhülislam ise istedikleri her türlü belgeyi veriyordu. Durumu haber alan İpşir Paşa Padişah'a yazı ile başvurarak yardım istiyordu. Sultan 4. Mehmed de Kapucular Kethüdasını At Meydanı'na göndererek toplananların yasal usullere başvurmalarını, meselelerini dilekçelerle bildirmelerini talep ediyordu. Kürt Mehmed ortaya çıkarak; 'Emir Padişahımızındır. Sadrazamın idamı hakkında arzıhalimiz hazırdır' yanıtını veriyordu.

Kara Murad Paşa'nın plânı çerçevesinde Yeniçeriler Sipahileri bir gece, kışlalarında misafir ediyorlardı. Ayaklanmaya ilk kez katılan Topçular ile Cebeciler meydanda kalıyorlardı. Padişah artık, Murad Paşa'nın telkinleri ve tavsiyeleri doğrultusunda hareket ediyordu.

İki gün sonra bütün şehri heyecana sürükleyen bir olay cereyan ediyordu. Anadolu eyaletlerinden gelen ve 'başlarına hasır takmış' birtakım şikayetçi Sekbanlar, Sarıcalar, Sipahiler ve Yeniçeriler At Meydanı'nda toplanıyorlardı. Hep birlikte Sadrazam ile Kethüda'nın başlarını isteyen bir ariza yazıyorlardı. Yeniçeri Ağası Kenan Paşa, Padişah namına kalabalığa hitabediyor, İpşir'in azlolunacağını vaadederek 'zorbaların' dağılmasını istiyordu. Fakat topluluk Ağa'ya 'zalim' diye bağırıyor, en büyük yolsuzlukları kendisinin yaptığını söyleyerek linç etmek amacıyla üzerine atılıyordu. Kenan Paşa atını şahlandırıp koşturarak, canını güçlükle kurtarabiliyordu.

Bu sırada Şeyhülislam'ın Yeniçeri ve Sipahiler aleyhine bir fetva vereceği söylentisi yayılınca heyecan ve kargaşa son haddine varıyordu.

Sadrazam ile Şeyhülislam saraya kaçıyor, evleri zorbalar tarafından kuşatılıyordu.

> "İpşir Paşa'nın hânesinden dörtyüz binden ziyâde altın ve Müftünün hânesinden üç batında hoca–ı ekber Saddeddin âilesinde toplanmış olan eşyâyı kıymettâr yağma olundu."[1]

Sadrazam'ın evinin yağmalanması, muhteşem bir servetin sokağa dökülmesi anlamına geliyordu. Bu yağmaya büyük bir kalabalık katılıyor, hiç kimsenin de eli boş kalmıyordu. İpşir Paşa'nın onlarca yıl biriktirmiş olduğu hazine, sadaret mührünü aldıktan sonra birkaç defa daha katlanmış bulunuyordu. Bu hazine, haddi hesabı olmayan filoriden, sayısız cevahirlerden, sınırsız mal ve samur kürklerden oluşuyor, bunların hepsi de yağmacılar tarafından talan ediliyordu. Yağmacılar, İpşir Paşa'nın hazinesinden paylarına düşen ganimeti taşıyabilmek için, hammallara özgü semerleri kullanıyor, sırtlarına yükledikleri eşyaları güçlükle taşıyabiliyorlardı. Yağma akşama kadar sürüyor ve sarayda sadece yer hasırları kalıyordu. Zorbalar buradan çıkıp Şeyhülislam'ın evini de yağmalamak istiyordu. Ancak ganimeti paylaşanlar, bunları gizlemek için birbirlerinden ayrılarak dağılıyorlardı. Üstelik vakit geç olduğu için, Şeyhülislam'ın hazinesinin yağmalanması ertesi güne bırakılıyordu. O gece Sipahiler Yeniçeri kışlalarında, bir miktar asker de meydanda kalıyordu. Ertesi günü hep birlikte, yağmalamak amacıyla Şeyhülislam'ın evine gidiliyordu. Bu evde yüzelli yıl boyunca biriktirilmiş bir servet bulunuyordu. Bu servetin yağmalanması sırasında taşınabilecek ne varsa alınıyor, hiçbir şeyden eser bırakılmıyordu. Nakışlar, eşyalar, mallar, giysiler ve özellikle de ünlü hattatların yazma eserleri, kapanın elinde kalıyordu. Diğer taraftan parçalanan minderler yollara saçılıyor; mahzenlerin demir kapıları, pencerelerin, su yollarının, hamamların süslemeli sütunları, Şeyhülislam'ın muhteşem kütüphanesi,

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.245, 246.

ahşap eşyaların sedef kakmaları, süslü dolap kapakları sökülüp, koparılıp, parçalanıp götürülüyordu. Üstelik Harem kadınlarının giysileri bile çalınıyordu. Yağmacıların genellikle sarhoş oldukları gözleniyordu. Bunlar, yağmaladıkları ganimeti yollarda çok ucuz fiyatlara satabilecek müşteriler arıyorlardı. Bu yağma, Ocaklıları hem cesaretlendiriyor, hem de saldırganlaştırıyordu. Sayıları durmadan artıyor, amaçlarına ulaşma ihtimali yükseliyordu.

Mesele bununla da sınırlı kalmıyordu. Saraydan ve sair yerlerden gönderilen 'nasihatçiler' de adeta 'yangına körükle gidiyor'; ortalığı yatıştıracak yerde, zorbaları cesaretlendirip kışkırtan konuşmalar yapıyorlardı. Bunlardan biri de askerle ilişkili olduğu bilinen Veli Efendi idi. Bu ilişki nedeniyle ona 'Veli Ağa' diyorlardı. Veli Ağa nasihat etmek amacıyla At Meydanı'na gidiyor, fakat burada zorbaların amaçları ve talepleri doğrultusunda konuşuyordu. Nitekim Kürt Mehmed, Veli Ağa'yı dinledikten sonra coşuyor; 'Ehl–i hakk ulemayı gördünüz mü? Hey babam efendi! Allah azim ül şan ilmini arttırsın" diyordu.[1]

Veli Ağa meydandan dönüp sarayda, Padişah'ın huzurunda yapılan toplantıya katılıyordu. Şeyhülislam ve Sadrazam'ın evlerinin yağmalanması haberi gelince Sultan 4. Mehmed huzurundakilere 'Ne yapalım?' diye soruyordu. Ulema ve vezirler sessiz kalınca Ocaklılarla gizlice temas halinde bulunan Kara Murad Paşa, Yeniçeri Kul Kethüdası Keçecioğlu'na belli belirsiz bir işaret yapıyordu. O da Padişah'ın önüne kadar ilerleyerek; "Kulların senden hoşnutturlar. Lala'nı isterler" diyerek orada bulunan İpşir Paşa'yı gösteriyordu. Padişah; "Başka kimi istemezler?" diye soruyordu. Keçecioğlu da "Şeyhülislam"ı yanıtını veriyordu. Bu sırada Veli Ağa da Kul Kethüdası'nı destekliyor; "Sadrazam ve Şeyhülislam idam olunmadıkça asker dağılmaz" diyordu. Bunun üzerine İpşir Paşa her şeyin bittiğini anlıyor, Sultan/Halife'nin önünde yere kapanarak sadaret mührünü teslim ediyordu. Sultan Mehmed hemen Arnavut Murad Paşa'-

[1] Naîmâ – Age. – C.6, S.84–94.

yı Sadrazam, Hüsamzâde Abdurrahman Efendi'yi de Şeyhülislham yapıyordu. İpşir Paşa ile Ebu Said Efendi'nin azilleri askerleri yatıştırmıyordu. Bunun üzerine Padişah, Sadrazam ile Şeyhülislam'ın idamlarına karar veriyordu. Ancak başta Zeyrekzâde olmak üzere Ulema ve Nakîb ül eşrâf, 'Şeyhülislam idam etmenin devlet bakımından hayırlı olmayacağını' bu nedenle Ebu Said Efendi'nin idam edilmemesi gerektiğini belirtiyorlardı. Sultan Mehmed, İpşir Paşa'nın derhal boğulmasını ve cesedinin de saray önüne atılmasını buyuruyordu.[1]

İpşir Paşa'nın kesik başının meydana getirilmesini Ocaklılar, büyük bir gürültü ile karşılıyorlardı. Gökgürültüsünü andıran gösteriler arasında, kesik baş elden ele dolaştırılıyor, sonra da bir harbeye geçiriliyordu. İpşir Paşa'nın eşkıyalık yoldaşı Kürt Mehmed'in emretmesi üzerinde, harbeye geçerilen başı bütün meydanda gezdiriliyordu. Murad Paşa o gece aldırıp, gövdesi ile birlikte Kara Mustafa Paşa türbesine gömdürüyordu.

Fakat Ocaklılar yine de dağılmıyor, daha önce talep ettikleri başları istiyorlardı. Bunun üzerine saraydan gönderilen iki nasihatçı; daha önce Padişah, Sadrazam ve Şeyhülislam tarafından yapılan vaadlerin yerine getirileceğini belirtiyorlardı.

> "İpşir tarafından verilen, Murad Paşa tarafından tecdîd edilen bu vaadler, 'Gulamiye'nin ıtası, 'Veldeş'lerin yani Sipahi evlâtlarının kaydedilmesi, 'Çalık'ların yani esâmisi defterden çıkan Sipahilerin hizmete iâdesi idi."[2]

Bununla ilgili olarak taraflar arasında bir 'mukavelenâme' düzenleniyor ve fatiha okunarak onaylanıyordu. Ardından Kürt Mehmed Sipahileri alarak Üsküdar'a geçiyor; Yeniçeriler, Topçular ve Cebeciler kışlalarına dönüyorlardı.

Kürt Mehmed Üsküdar'da, daha önce İpşir Paşa ile birlikte İstan-

---

[1] Hammer – Age. –C.10, S.247.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.248.

bul'a geldikleri Abaza Hasan'la buluşuyordu. Abaza Hasan'ın adamlarının büyük bir kısmı Kürt Mehmed'in Sipahilerine satılıyordu. Kürt Mehmed de Abaza'ya, her şeyin bittiğini, İpşir Paşa'ya sadakat göstermenin ve bağlı kalmanın anlamsız olduğunu söylüyordu. Ancak Abaza Hasan Kürt'ün suratına tükürüyor; "Yüzün mor olsun!" (boğularak öldürülesin) diyor, beddua ediyordu. Abaza Hasan daha sonra İpşir'in intikamını alacağına yemin ederek adamlarını (Levendlerini) topluyor ve Anadolu içlerine doğru çekiliyordu.

Diğer taraftan devletin At Meydanı'ndaki zorbalara verdiği tavizler hayli pahalıya mal oluyor, Ocağın dengesini bozuyordu. Bir taraftan eski Sadrazam'ın görev almış olduğu memurların azledilmeleri Murad Paşa bakımından büyük zorluklara yol açıyordu. Diğer taraftan, defterden çıkarılan Sipahilerin yeniden kayda alınması ve Sipahi çocuklarının Ocağa kaydedilmesi sonucu; (Tarhuncu Ahmed Paşa zamanında sayıları 25 bin 590'a indirilen) Sipahilerin sayısını 50 binin üzerine (Tarhuncu Ahmed Paşa zamanında sayıları 55 bine indirilen), Yeniçeri sayısını ise 80 binin üzerine çıkıyordu.[1]

Bunlara yapılacak ödemeler, hazinenin gücünü çok aşıyordu. Bu tablo, Kara Murad Paşa'yı ürkütüyor ve ülkeyi yönetmeye kalkışmanın canına mal olacağını anlıyordu. Bu nedenle üç ay sonra, emekliye ayrılıp hacca gideceği gerekçesiyle görevden affını istiyordu. Arnavut Murad Paşa'dan boşalan sadaret makamına bu kez de Ayşe Sultan'ın kocası Süleyman Paşa oturuyordu. Süleyman Paşa Ermeni kökenliydi. Sultan 4. Murad zamanında hademe-i hassa oluyor, Sultan İbrahim zamanında Silahtarlığa yükseliyor, daha sonra eyalet valiliklerinde bulunuyordu. Bilahare Kubbealtı Vezirleri arasında yer alıyor, oradan Sadrazamlığa tayin ediliyordu. Çar rükn-ü Bektaşîyye'nin en renkli simalarından Arnavut Kara Murad Paşa ise hacca giderken, Piyas'da hummaya yakalanarak vefat ediyordu.[2]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.248.

[2] Hammer – Age. – C.10, S.249.

Ne var ki Süleyman Paşa'nın sadareti de uzun sürmüyordu. Zira tegaşşişi sikke sorunu bir kat daha yayılıyor ve mali çöküntü hızlanıyordu. Sadrazam, sikkenin değerini muhafaza etmeye çalışıyordu. Hazine tarafından kuruşun rayiç değeri 80 akçe, arslanlı ekunun değeri 70 akçe kabul ediliyordu. Ancak bu uygulama halkı memnu etmiyordu. Zira darphane, sikkeye gümüşü neredeyse hiç katmıyor ve sadece bakır para basıyordu. Bu nedenle halk, parayı değerine göre değil, ağırlığına göre kullanıyordu. Halk bu sikkeye 'Meyhane Akçesi', 'Çingene Akçesi' gibi adlar veriyordu.

İpşir Paşa'nın zamanında defterdar olmak istediği halde olamayan ve bu görevi Süleyman Paşa zamanında üstlenen Ali Ağa istifa ediyordu. Mali durumun felâkete gittiğini gören Sadrazam da onu izliyordu. Daha önce Valide Sultan'a Arnavut asıllı Köprülü Mehmed Paşa'yı sadaret için öneren Arnavut Mimar Kasım Ağa bu kez de aynı teklifi Süleyman Paşa'ya götürüyordu. Süleyman Paşa, Sadrazam'ın varlıklı olması gerektiğini, ancak böyle olursa ülkeyi başarı ile yönetebileceğini düşünüyordu. Bu inancı nedeniyle de "Köprülü gibi servetten mahrum bir adam bugün devleti nasıl idare edebilir?" diye soruyordu. Fakat, Hadım Ağaları daha etkili oluyor ve onların telkinleriyle sadaret mührü Girit'teki Hüseyin Paşa'ya gönderiliyordu. Hüseyin Paşa, 10 yıldır Girit'i Venediklilere karşı yiğitçe savunuyordu. Yeni Sadrazam'ın İstanbul'a gelmesine kadar da yerine Kaymakam Surnazen (Zurnacı) Mustafa Paşa vekâlet ediyordu.

Bir yandan, mali–ekonomik çöküntü, diğer yandan üst yönetimdeki istikrarsızlıklara paralel olarak merkezî otoritenin zaafa uğraması; uzun süreden beri sinmiş olan Kapukulu Ocakları içindeki zorba–haşere 'mafios odakları' yeniden harekete geçiriyordu. Zira, gelişmeler bekledikleri fırsatı hazırlayıp onların eline veriyordu. Hiç kuşku yok ki Ocaklılar, İpşir Paşa'nın kellesini almış olmakla 'onurlanmış' bulunuyor; bundan doğan aşırı gurur Ocaklıları yeni başlar istemek yönünde cesaretlendiriyordu. Üstelik, mali çöküntü nedeniyle devletin yükümlü-

lüklerini yerine getirememesi de, zorba Ocaklıların başkaldırması konusunda 'meşru bir gerekçe' oluşturuyordu.

Bu sırada, Girit'ten dönen birkaç yüz Ocaklı, düşmanla savaştıkları sırada binbir güçlüye katlandıklarını; taşları yastık, toprağı yorgan yaptıklarını bağıra çağıra anlatarak İstanbul sokaklarında dolaşıyorlardı. Bunca özveriye karşı hâlâ ulûfelerini alamadıklarını söylüyor, hiç olmazsa bir kısmının ödenmesini talep ediyorlardı. Kul Kethüdası bunları yatıştırmak için çabaş sarfediyor, başarılı olamayınca da işi tehdide kadar vardırıyordu. Kethüda, böyle devam edip disiplinsizliklerini sürdürecek olurlarsa kendilerini zindana atacağını söylüyordu. Ancak tahsisatlarını alamadıklarını söyleyen bazı Sipahiler de Girit'ten gelen Yeniçerilere katılıyor, böylece asi Ocaklıların sayısı hızla artıyordu. Bu Ocaklıların liderliğini ise Mehter Hasan, Şamlı Mehmed, Karakaş Mehmed gibi zorbalar yapıyordu.[1]

Nihayet, 'söz ayağa düşüyor', Ocaklılar güneş doğarken At Meydanı'na toplanıyor ve saraya bir temsilci gönderiyorlardı. Meydan'daki Ocaklılar Sultan 4. Mehmed'in bir 'Ayak Divanı' toplamasını istiyorlardı. Padişah, Yeniçeri Ağası'nı ve Ocak ekâbirlerinden bazılarını azlederek hem yakasını kurtarmayı, hem de zaman kazanmayı amaçlıyordu. Ancak yanılıyordu. Zira isyan ateşi 'bulanık suda balık avlamayı düşünen' Kaymakam Surnazen Mustafa Paşa tarafından körükleniyordu. Aslında Ocaklılar onu da kullanıyor, isteklerinde taviz vermeden ısrarlı davranıyorlardı. Padişah adına asilere seslenen yaşlı Nişancı başarılı olamıyor, ertesi gün aynı yolu deneyen Tavukçu Paşa ile Kazasker de olumlu bir sonuç elde edemiyordu. Son olarak gönderilen Mevkufatçı Kara Abdullah, zorbalar tarafından öldürülüyordu. Nihayet, üçüncü günü Sultan Mehmed, Ocaklıların dediğini yapıyor, 'Ayak Divanını' topluyordu. Divan Alay Köşkü önünde yapılıyordu.

"Asiler Alay Köşkü altında toplandılar. Pâdişâh içerde demir par-

[1] Hammer – Age. – C.10, S.252.

maklıklı pencerenin arkasında oturdu. Dışardan bir sadâ–yı umûmî pencerenin açılmasını istemesiyle Mehmed–i râbi buna muvâfakat ile sağında Müftü, solunda Kaymakam, arkasında Kızlar Ağasıyla (Kara Hadımlar Ağası), Kapu Ağası (Ak Hadımlar Ağası) olduğu hâlde askere göründü."[1]

Topluluk, Padişahın kendi fikrini söylemesini ve kendi kararını vermesini istiyor; yanındakilerin telkinlerini dinlememesini söylüyordu. Şeyhülislam ve Kaymakam yanından çekiliyor, fakat iki hadım ağası vereceği cevapları telkin etmek amacıyla, pencerenin kenarında, yere oturuyorlardı.

Bu ortamda Mehter Hasan öne çıkarak şunları söylüyordu:

"Devletlû Pâdişâhım... Kullarının dergâhınıza yüzler sürerek istirhamları budur ki: Artık siz kemâle vâsıl oldunuz. Umûru saltanatı bizzat idâreye muktedirsiniz. Cephedeki asker bu kadar zahmetler çekiyorlar. Düşmanın hasârâtı size arz olunmuyor. Memleket harâb oldu. Reâyanın çoğu dâr-ül harbe kaçtı. Pâdişâh kul ile, kul hazine ile kaimdir. Hazine reâyadan hâsıl olur. Reâya adâlet ile mesût olur. Asker ulûfe yüzü görmüyor, Verilen para safi bakırdır. Bu da payitahtta bile geçmiyor. Vezirler, Defterdarlar, şürekayı devletin tasallutundan para tahsîl edemezler. Hakikat hâli size de arz eyleyemezler. Ağalar, musâhibler bu kadar israfat ile berâber mal–ı Karun'a mâlik oldular. Taşrada ehl–i hizmet dedikleri birtakım tamahkârlar da ziyof akçeyi müzayekalı vakitlerde hazineye vererek hîleli tezkereler mahsûb ederler. Doğrı yoldan birkaç ay sonra gelecek paraları ham meyva gibi itlâf ederler. İki senelik mevâcib tedahül etti. Hazine harab oldu. Bunların izâlesi din ve devlete nafi' ve başka tarîke mürâcaatın imkanı mefkud olduğu için bu küstahlığa cesâretimizi afv buyurunuz. (Bir defter göstererek) İşte o adamlar bunlardır. (Cebinden de bir avuç ziyof para çıkararak) verdikleri para da işte budur."[2]

---

[1] Hammer – Age. – C.10, S.252.

[2] Naîmâ – Age. – C.6, S.146, 147; Hammer – Age. – C.10, S.253, Dipnot. No.1

Mehter Hasan bu konuşmasında özellikle Padişahın yakınındaki Ağalar ile Musahiblerin yaptıkları üzerinde duruyordu. Bunların; büyük saraylar yaptırdıklarını, sayısız atlar ve hizmetkârlar beslediklerini belirtiyordu. Ayrıca, her işe burunlarını sokarak kendilerine büyük çıkarlar sağladıklarını söylüyordu. Hepsinden önemlisi de; bunların 'korumasr altındaki' bazı adamların, devlet tahsilât yapmasını engelledikleri gibi; onların istekleri doğrultusunda hareket etmeyenlerin görevlerinden de atıldıklarını, hatta öldürüldüklerini bildiriyordu.

Mehter Hasan, bunların dışında taşrada ehli hizmet adı altında görev yapan bazı tamahkârların, birtakım 'karaborsacı' sarrafları ellerinin altında tuttuklarını ileri sürüyordu. Bu sarrafların kalp (sahte tegaşşişi sikke) akçe sağladıklarını, bunların sahte evraklar düzenlediklerini, bu evraklara dayanarak da; devletin tahsil ettiği paraların konulduğu torbalarla bu paraların bulunduğu torbaları değiştirdiklerini ileri sürüyordu. Hasan Ağa çareyi, bu adamların ortadan kaldırılmasında bulduklarını ifade ediyor; "Câm–ı devletle sermest olan bu iki tâifenin izâlesi din ve devlete nafi' olub husûlüne bundan gayrı tarîk mümkün olmadığından..." diyordu.[1]

Mehter Hasan gösterdiği defterdeki başların kesilmesi gerektiğini, önermekle kalmıyor, tam anlamıyla dayatıyordu. Hatta, Ocaklıların gücüne ve desteğine dayanarak işi daha da ileri götürüyor, adeta emrediyordu. Kaymakam, Padişah adına topluluğa hitap ederek şunları söylüyordu:

> "Kullarım. Bu defterde isimleri yazılı olanların malları müsâdere ve kendileri ref' olunacaktır. Canlarına ilişilmesin!"[2]

Bu açıklama, Ocaklıları adeta çileden çıkarıyordu. Nitekim Kayma-

---

– Mehmed Ata çevirisi.

[1] Naîmâ – Age. – C. 6, S.147.

[2] Hammer – Age. C.10, S.253.

kam'a; "Biz artık seni de istemiyoruz" diye bağırıyorlardı. Ocaklıların tepkisi, Padişah'ı dehşete düşürüyor; 4. Mehmed hemen, en sevdiği iki Hadım Ağasını boğdurarak cesetlerini Ocaklıların önüne attırıyordu. Bu sırada Kapu Ağası, Kızlar Ağası, Has Odabaşı, Haznedar Ağa, Padişah'ın hocası Bilâl Ağa, saraydan kaçarak Üsküdar'a geçiyorlardı. Fakat yine de canlarını kurtaramıyor, boğularak öldürülüyor ve cesetleri de At Meydanı'na götürülüyordu. Cesetler buradaki çınar ağacına asılıyordu. Bu nedenle bu olaya da 'Çınar Vak'ası' adı veriliyordu. Bursa'da sikkeyi tegaşşiş eden Gümrükçü Hasan, Aybaşı Muhafızı, Musahebe–i zî–nüfuz Meleği ile kocası Şaban Halife de aynı akıbete uğruyordu.

Sadaret mührü bu sırada Girit'teki Ordu kumandanına gönderildiği halde, payitahtta durumun kötüleşmesi nedeniyle Padişah, Ocaklıları sinsice kışkırtan Kaymakam Surnazen Mustafa Paşa'yı sadaret makamına tayin ediyordu. Fakat Ocaklılar bu durumdan rahatsızlık duyuyor, Sadrazam'a; "Bizi sen sadece Sadrazam olmak için mi kışkırttın, isyân ettirdin?" diye bağırıyorlardı. Ocaklılar Surnazen'in bu işe uygun bir adam olmadığını söylüyor, durumu Padişah'a bildirmek görevini de Rum Hasan'a vererek onu saraya gönderiyorlardı. Böylece, Mustafa Paşa'nın Sadrazamlığı sadece 4 saat sürüyor, yerine ikinci vezir Siyavuş Paşa Sadrazam oluyordu. Memikzâde'nin Şeyhülislamlığı ise sadece 3 saat sürüyor ve yerine Mesud Efendi atanıyordu.

Tüm bu değişiklikler yine de Ocaklıları yatıştırmaya yetmiyordu. Nihayet 8 Mart 1656 günü, defterde kayıtlı tüm başların kesileceği vaadini alarak dağılıyor, 'isyan meydanını' boşaltıyorlardı. Nitekim Defterdar Halıcızâde Mehmed tegaşşişi sikkede rol oynaması nedeniyle Yedikule zindanına konulmuşken, burada idam ediliyor, cesedi Divan kapısına bırakılıyordu. Halıcızâde'nin yerine geçen Karagöz, beş gün sonra makamını Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya bırakarak idam ediliyordu. Gümrük ve Tersâne Eminlerinin evleri; Deli Birader Ahmed Ağa, Topkapılı Mustafa ve Mimar Mustafa'nın evleri ile birlikte mühürlenerek servetlerine el konuluyordu. Yeniçeriler, Kethüda'yı saklandığı evde bu-

larak boğuyor, cesedini de götürüp 'çınar ağacına' asıyorlardı. Surnazen Mustafa Paşa Erzurum, Süleyman Paşa da Bosna Valiliklerine gönderiliyordu. Gürcü Mehmed Paşa Kıbrıs'a, Memikzâde ile Nakib–ül eşrâf Zeyrekzâde Mudanya'ya sürülüyorlardı. Ebu Said Efendi Gelibolu'ya gönderiliyordu. Yeni Sadrazam Siyavuş Paşa, atanmasından on gün sonra İstanbul'a geliyordu. İlk işi yeni Defterdar Mehmed Paşa'yı; müsadere ettiği servetlerin yüzde onunu bile hazineye vermemekle suçlamak ve idamını istemek oluyordu. Defterdar Mehmed Paşa'nın idam edildiği gece, kendisi de vefat ediyordu.[1]

Bu ilginç vefat olayından sonra, Sadaret mührü Şam Valisi Boynu Yaralı Mehmed Paşa'ya gönderiliyordu. Ne var ki, yönetimdeki tutarsızlık ve istikrarsızlık merkezî otoriteyi iyice zaafa uğratıyordu. Özellikle 'Çınar Vak'ası', Ocaklıların gücünü ve cesaretini olabildiğince arttırıyordu. Gerçekleştirilen tüm idamlar ve üst yönetimdeki değişiklikler, ekonomik–mali gerçekleri değiştirmiyordu. Derinleşen ekonomik–mali bunalım, merkezî otoriteyi yok sayan Ocaklıların kendi aralarında oluşturdukları 'organize suç örgütlerinin' faaliyetlerini arttırmalarına yol açıyor, İstanbul adeta zorbaların işgalindeki bir kent görünümünü andırıyordu. Ocaklılar, merkezî otoriteye başkaldırırken son derece meşru gerekçelere dayanıyor, fakat daha sonra bu gerekçeleri kendi yasadışı ve çıkara dayalı eylemlerini örtmekte kullanıyorlardı. Üstelik diğer güç odaklarını Padişah'ın eliyle sindirdikleri için, meydan tamamen kendilerine kalıyordu.

Padişah üzerinde etkili olan Enderun ve Birun Ağaları'nın tasfiye edilmesiyle güç, alternatifsiz olarak Ocaklıların eline geçiyordu. Ocaklı zorbaların meydanlara döküldüğü sırada Sipahi Hasan Ağa'nın defalarca saraya gidip gelmesi, ona ayrı bir 'saygınlık' kazandırıyordu. Aynı şekilde Şamlı Mehmed, Karakaş Mehmed, Kara Osman ve Yamak Ali de şehirde oluşan zorba grupların merkezinde yer alıyordu. Bunlar, son

[1] Hammer – Age. – C.10, S.255, 256.

olaylarda aktif rol oynadıkları için herkes tarafından tanınıyordu. Bir de geri plânda kalan, dolayısıyla adından pek bahsedilmeyenler bulunuyordu. Hiç şüphe yok ki bunlar da son derece acımasız, ahlâk ve kuraldışı davranıyor, her türlü suçu işlemekten geri kalmıyor ve fakat; 'karda yürüyüp iz bırakmıyorlardı.' Elde ettikleri güç ve prestijle, her türlü zorbaya ve zorbalığa kol–kanat geriyorlardı. Onların desteği ile Ocağın namlı zorbaları daha büyük 'yaptırım gücüne' kavuşuyorlardı. Böylece, bu Ocaklı zorbalar ve elebaşıları İstanbul'da devlet otoritesine paralel bir otorite tesis ediyor; devletin çeşitli işlerine bunlar karar veriyor, halk arasındaki sorunları bunlar çözüyor ve hatta adalet dağıtacak kadar ileri gidiyorlardı. Üstelik, servetlerini hızla arttırıyor, sefahat içinde yaşıyor, her türlü rezilliği ve ahlâksızlığı yapma hakkını, kendilerinde görüyorlardı.

"...İstanbul içinde beynel cümhur Meydan Ağaları ünvanıyla meşhûr oldular..."[1]

Meydan Ağaları adı verilen bu zorbalar, işi daha da ileri götürüyorlardı. Sahiplerine haber vermeden ve kimseden izin almadan her biri, ünlü bir saraya/konağa el koyarak, burayı dayatıp döşetiyor, 'âyân–ı şehr' olarak buralara yerleşiyorlardı. Adamlarını da aynı şekilde yanlarına alıyorlardı. Buralardan zorba sevkederek şehirde yağma yaptırıyor, hem resmî yoldan hem de yasadışı eylemlerle servetlerine servet katıyor, ihtişam içinde yaşıyorlardı. 'Siyaseten katledilen' devlet ricâlinin servetlerine bunlar el koyuyordu. Zenginlerden 'Koruma Parası' topluyor, devlet görevlileri üzerinde tesis ettikleri baskıya dayanarak 'aracılık' yapıyor, devletle işi olanın işini görüp karşılığında büyük servetler kazanıyorlardı. Bu durum yasal düzeni tam anlamıyla 'suç düzenine' dönüştürüyor, yasadışılık adeta yasallaşıyordu.

"...bazı hıdmât (hizmet) ve bazı tevcîhâta müteâllik ricâlarına kesb–

---

[1] Naîmâ – Age. – C.10, S.162.

ül iktizâ vükelâyı devlet tarafından müsâade gösterilip birkaç maddede kelâmları nafiz olmagin âkıbet hâli mülâhâza etmez mansıb hırsı ile nâdânlar ol sefihanın kapularına mülâzemete başlayıp kimi tuhaf ve mevâdir ve kimi at ve esvâb ve cevâhir pişkeş verüb husûlü müteassır ve mekrûh işler teklif eder oldular."[1]

Bunlar neyin yasal, neyin yasadışı, neyin iyi, neyin kötü, neyin doğru, neyin yanlış ve suç olduğunu birbirinden ayırdedebilecek insanlar değillerdi. Almış oldukları eğitim tam anlamıyla dejenere olmuş bir Kalenderî/Bektaşî–Devşirme anlayışını yansıtıyordu. Bireysel çıkarlarından başka hiçbir şeyi dikkate almıyorlardı. Kendilerinden başka herkesi değersiz ve adeta düşman gibi görüyorlardı. Devşirme ahlâkı, bu kişilerin şahsında ve davranış biçiminde olanca çirkinliği ile ortaya çıkıyordu. Bunlara istedikleri parayı veren, daha doğrusu haraç ödeyen herkes, amacı ne olursa olsun ona ulaşabiliyordu. Devlet düzenini, nizamını, yasaları ve ahlakî değerleri yok sayan zorbabaşıları, aldıkları paranın karşılığı olarak bürokratlara baskı yapıyor, en olmayacak işleri bile zorla ve tehditle yaptırıyorlardı. Onlara göre, başkalarının servetine el koymak, malını mülkünü gaspetmek, vermeyeni dövmek, yaralamak, hatta öldürmek bir suç değil; bileklerinin, güçlerinin ve elde etmiş oldukları sosyal pozisyonlarının (ayrıcalıklarının) doğal bir hakkıydı. Devlet artık, 'Meydan Ağaları' denilen zorba ve haşere başılarının elinde bulunuyordu. Onların gücü ve otoritesi her şeye hükmediyor, devlet içindeki hiçbir güç ve otorite onlara nüfuz edemiyordu.

Bu durum, devlet bünyesi içinde yeni çarpıklıklara ve bozulmalara yol açıyordu. İmparatorluk yöneticileri bir işi yaptırabilmek için Padişah'ın otoritesine dayanan yasal yolları değil; Meydan Ağaları'nın gayrıyasal yol ve yöntemlerini kullanıyorlardı. İşlerini yürütebilmek için bu zorbabaşılara müracaat ediyor, onların 'korumasını' istiyorlardı. Kişisel işlerini yapabilmek için, devlet ricali de bunlara haraç ödüyor, rüşvet

[1] Naîmâ – Age. , C.6, S.163.

veriyor, yasadışı yöntemlerle kendilerini güvenceye almaya çalışıyorlardı.

İstanbul tam anlamıyla 'yasadışılar'ın hüküm sürdüğü bir belde görünümü veriyordu. Bir 'suç şehrine' dönüşmüş bulunuyordu. İktidarın 'mafios zorbaların' eline geçmesi ve bunların kendilerini 'yasal iradenin' yerine koyması; sağduyu sahibi herkesi endişelendiriyordu. Zira Ocaklılar, giderek kontrolden çıkıyor; Meydan Ağaları'nın koruması altındaki 'suç örgütleri' günden güne güçleniyor, yaygınlaşıyor, etkinleşiyordu.

> "...Reis-ül küttâb Şamîzâde ve Defterdâr Sarı Ali Efendi, ahvâlin bu perîşanlığı niye varacaktır. Bu tevcîhât umûru ve maliye ahvâli iş bu habîslerin hücûmu ile harâba vardı. Bu ki çâre görülmelidir."[1]

Bu tür konuşmalar; Şeyhülislam, Kaymakam, Reis-ül küttâb, Defterdar gibi üst yöneticiler arasında gizlice görüşülmeye ve çareler aranmaya başlanıyordu. Nihayet sorunun çözümlenmesi için 'Yeniçeri Ocağı'nın kola alınması' gerektiğine karar veriliyordu. Bu görüşler ise hem Valide Turhan Sultan'a, hem de gizlice Sultan 4. Mehmed'e iletiliyordu. 'Ocağın kola alınabilmesi' için de 'ayân-ı Bektaşîyyân' yani Ocağın ileri gelenleriyle işbirliği yapılması gerekiyordu.

İşte bu aşamada, sorunun kilit noktasında 'çar rükn-ü Bektaşîyye'nin son direği Arnavut Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa bulunuyordu.

> "...tarîkat-i Bektaşiyyânın mürşîd-i postnişîni Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa ki sûretâ marız ve zayıf ve nâtuvân ama sûretâ kuvvet-i akl ve tedbîr ile Ocak Ejderi, Pehlivân-ı Zemân idi."[2]

Nihayet bir gece sarayda, bu meselenin görüşülmesi için gizli bir toplantı yapılıyordu. Bu toplantıya 'Ocak Ejderi'de çağrılıyordu. Fikri sorulunca Hüseyin Ağa şu yanıtı veriyordu:

> "Sultanım! Niçün telâş idersiniz. (Lâ tekrehül fitne) hadîsi şerîfi feh-

[1] Naîmâ – Age. – C.6, S.163.

[2] Naîmâ – Age. – C.6, S.163.

vâsınca eğerçi fitne sûretâ mekrûh görünür bir iştir. Lâkin zımnında münâfıkların zevâli olmağın gene fâideden hâlî değildir ve cümlenin matlûb ve müddeası din ve devlete nafî olan maslahattır. İş bu erâzilin cemiyeti sebibi ile umûru devlete muâraza iden vüzerâ ve vükelânın azlü nasbine müdâhâle eyleyen Ağalar ve musâhibler bertaraf oldu. Ve mirîye medyûn idüp simsârlık hesâbı ile hazine malını diğergûn eyliyen Ağalar telef olup bîhesap ferahı mirîde olan birkaç bin keseleri muzmâhil olduktan sonra emvâl ve eşyâları dahi mirîye ait oldu. Ve lâyık söz değil ise de ma'nen mirîye enfa' iş oldu dinür ve bu iş ol erâzilin yüzünden zuhûra gelmekte zâhiren anlar da zuumlarınca taayyün buldular. Çünkü anlar da kendi seleflerinden ibret almadılar. Fesada başladılar. Anların dahi haklarından gelmek bir şey değildir. Devleti Pâdişâhîde ne murad olunur ki hüsnü tedbir ile husûle gelmeye."[1]

Şüphesiz ki Ocağı herkesten iyi tanıyan ve Ocağa herkesten fazla bağlı olan Kara Hasanoğlu, Ocaklıların yaptığı bütün rezilliklere seyirci kalmış bulunuyordu. Bu sessizlik, zorbalara cesaret veren bir 'onay' anlamını da taşıyordu. Ne ki, Kara Hasanoğlu'nun beklediği an şimdi geliyor ve merkezî yönetim –bir bakıma– onun Ocağına düşüyor, ondan yardım istiyordu. İşte o zaman Ocak Ejderi gücünü gösteriyor, istediği anda 'Ocağı kola alabileceğini' açıkça söylüyordu. Elbette ki bu da samimi ve dürüst bir davranış değildi. Bununla birlikte ettiği bu sözler, toplantıda bulunanları rahatlatıyordu.

Şeyhülislam Efendi ile Kaymakam Paşa Hüseyin Ağa'ya "Allah senden razı olsun" diyor, hangi önlemlerin alınması gerektiğini soruyordu. Hüseyin Ağa Ocağa; yaşlı ve âkîl, Yeniçeriler tarafından sevilen, sayılan, rezil ve sefihlerin korktuğu bir Kul Kethüdası tayin etmelerini öneriyordu. Sonra da ünlü 'habislerin' beşinin, altısının başının Padişah fermanıyla hemen Divan sırasında kesilmesiyle ilk önlemlerin alınmış olacağını belirtiyordu.

---

[1] Naîmâ – Age. – C.6, S.164; Ocak Ağaları – Age. – S.86–87.

Bunun üzerine orada bulunanlar, bu Kethüda'nın kim olabileceğini soruyordu. Ocak Ejderi de 'Keçecioğlu Mehmed Ağa'yı öneriyordu. Keçecioğlu Mehmed Ağa, Kara Murad Paşa'nın Ocaklıları İpşir Paşa'ya karşı kışkırtması sırasında, Kul Kethüdası görevinde bulunuyordu. Nitekim Padişah, Ocaklılara isyan etmelerinin nedenini sorduğunda Keçecizâde öne çıkıyor, Ocaklıların kendisinden hoşnut olduklarını, fakat Ebu Said Efendi ile Sadrazam İpşir Paşa'yı istemediklerini açıkça söylüyordu. Ama daha sonra zorbaların çıkarına hizmet etmeyince, Ocak halkı Keçecioğlu'nu aşağılayarak sürgüne göndertiyordu. Kara Hasanoğlu'nun önerisiyle Keçecizâde yeniden Kethüdalığa tayin edilerek başkente çağrılıyordu.[1]

Bu sırada Anadolu'da, İpşir Paşa'nın öldürülmesini bahane eden Seydi Ahmed Paşa ayaklanıyordu. Şöhreti hızla yayılan asi Paşa, çevresine topladığı levend ve eşkıya ile harekete geçiyor, Abaza Hasan'ın kuvvetleriyle birleşerek Önasya'yı kan, ateş, barut, zulüm ve işkence içinde bırakıyordu. Bu arada İpşir Paşa'yı yok yere öldürtmekle suçladığı Sipahileri de gördüğü yerde katlediyordu.

> "...ahzı intikam davasında başlayıp Anadolu'da ele giren Sipahiyi katl ve hapis ve hanelerini garet ve envâi ihânete başlamışlardı."[2]

Bunların elinden kurtulan yoksul ve göçebe köylüler başkente gelerek Padişah'tan yardım istiyorlardı. Buna paralel olarak Meydan Ağaları nâbekarlar, zümre–i Sipaha sahip çıkıyor, Seydi Ahmed Paşa'ya karşı sefer açılması gerektiğini ileri sürüyor, Padişah'ın da bu sefere bizzat katılmasını istiyorlardı. Meydan Ağaları kuşkusuz, böyle davranarak Sultan/Halife'yi İstanbul'dan uzaklaştırmayı; kenti tamamen kendi kontrollerine alarak burada 'tam egemen olmayı' amaçlıyorlardı. Meydan Ağaları'nın kendi aralarında yaptıkları görüşmeler, ortaya koydık-

---

[1] Naîmâ – Age. , C.6, S.165.

[2] Naîmâ – Age. – C.6, S.165.

ları düşünceler ve besledikleri amaçlar; casuslar tarafından Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'ya anında bildiriliyordu. O da elde ettiği bilgileri hemen saraya aktarıyordu. Nitekim, Meydan Ağaları'nın seferle ilgili taleplerine karşı Padişah'ı uyarıyor, değil Padişah'ın; Sadrazam'ın bile bu sefere katılmasının hata olacağını söylüyordu. Kara Hasanoğlu'na göre Meydan Ağaları bu teklifi; Padişah'ı ve Sadrazam'ı kendi aralarına alarak otoritesini kullanamayacak duruma düşürmek için istiyorlardı. Bir kez bunu başaracak olurlarsa, kimsenin onlarla baş edemeyeceğini ileri sürüyor, bu nedenle işlerinin İstanbul'da bitirilmesini öneriyordu.[1]

Nihayet, Meydan Ağaları'nı pusuya düşürerek ortadan kaldırmak üzere bir plân yapılıyordu. Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın hazırladığı plân çerçevesinde hareket ediliyordu. Buna göre devlet ricâli sözde, gizli toplantılar düzenliyordu. Bu toplantılarda ricâl, seferden korkusunu dile getiriyor, Sadrazam'ın böyle bir seferde Meydan Ağaları'nın baskısı altında kalacağından duyduğu endişeyi ortaya koyuyordu. Yapılan bu konuşmalar, karşı tarafın bazı casusları –ki bunlar da görevli kişilerdi– tarafından Meydan Ağaları'na aktarılıyordu. Tüm bunlar Kara Hasanoğlu ile ricâl tarafından düzenleniyordu. Nitekim ricâlin korkusunu ve sefer konusundaki olumsuz eğilimini öğrenen 'zorbabaşılar' cesaretleniyor, söylenenleri gerçek sanarak sefer açılması konusundaki isteklerini ağır bir baskıya dönüştürüyorlardı. Hileyi fark etmeyen –Naîmâ'nın tabiriyle– 'eblehler', Anadolu'ya sefer açılmasının kendi 'kesin iktidarlarının' tesis edilmesi için elzem olduğunu düşünüyor, buna inanıyorlardı. Bu nedenle de yüksek perdeden atıp tutuyorlardı. Nihayet elebaşı olan zorbaların öğretmesi ve kışkırtması sonucu Sipahiler At Meydanı'nda toplanıyorlardı. Daha önce kendi aralarında pes perdeden söyledikleri sözleri, meydana çıkınca açıktan ve yüksek sesle söylüyor; Sultan/Halife'nin bizzat başında bulunduğu bir Ordu ile Anadolu üzerine yürümesini istiyorlardı. Bu isteklerini de saraya iletmeleri için, Kay-

[1] Naîmâ – Age. – C.6, S.166.

makam Paşa ile Şeyhülislam Efendi'ye söylüyorlardı. Hazırlanan plânın bir parçası olan Kaymakam ile Şeyhülislam, hiçbir şeyden haberleri yokmuş gibi davranıyor; zorbaların sözcüsü olan Sipahi Mehmed'in önüne düşerek hep birlikte saraya gidiyorlardı. Burada durumu anlatıyor ve meydandakilerin taleplerini iletiyorlardı. Padişah da meydandaki toplantıdan ürkmüş ve korkmuş gibi davranıyor, sefer açılmak üzere 'tuğ–u hümâyûn'un çıkarılıp Cebehâne önüne dikilmesini buyuruyordu. Bunun üzerine Meydan Ağaları'nın başını çektiği 'Ocaklı zorbalar' sefer hazırlıklarına başlıyorlardı.[1]

Bu aşamada Padişah dahil herkes, Ocak Ejderi Kara Hasanoğlu'nun verdiği rolü aynen oynuyor, zorbalara karşı hiç renk vermiyordu. Nitekim bir süre sonra Padişah 'seferin kaçınılmaz olduğunu, bu nedenle işbirliği ve deneyimli adamlar gerektiğini' belirterek durumu görüşmek üzere ulema ve vüzera ile beraber Meydan Ağası adı verilen 'erazili' (rezilleri) de sarayda düzenlenen toplantıya davet ediyordu. Bu arada İstanbul'a gelen Keçecioğlu Mehmed Ağa'yı da Kul Kethüdası tayin etmiş bulunuyordu. Diğer ricâl ile beraber "Meydan Ağaları olan eşkıya dahi bîpervâ" gösteriş ve hışımla toplantıda hazır bulunuyordu. Herkes kendi yerine oturup, protokol tamamlandıktan sonra Yusuf Paşa söze başlıyor, orada bulunanlara şöyle hitab ediyordu:

> "Ocak zâbitleri ve ihtiyarları Anadolu'ya bizzat harekât–i hümâyûnu ve tuğ pür füruğ ihracına ibrâmı ve maslahat mühimme içün eyledünüz. Şevketlü Pâdişâhımız hazretleri suâl buyurup sizlerden cevâb istiyorlar."[2]

Bunun üzerine Meydan Ağaları'nın reisi konumunda bulunan Hasan Ağa At Meydanı'nda söylediklerini tekrarlıyordu. Buna göre Seydi Ahmed Paşa'nın Ocaklılara ihanet ve köylülere zulmettiğini, Anadolu'yu harabeye çevirdiğini söylüyordu. Hasan Ağa; "Bizzat Pâdişâhımız hare-

---

[1] Naîmâ – Age. – C.6, S.167.

[2] Naîmâ – Age. – C.6, S.107.

ket etmedikçe onun def'i mümkün değildir" diyordu. Bunun üzerine Yusuf Paşa Şeyhülislâma dönüyor; "Efendi hazretleri! Seydi üzerine hareketi hümâyûn ile sefer olunmak meşrû mudur?" diye soruyordu. Şeyhülislâm bu soruya olumsuz yanıt veriyor; "Meşrû değildir. Te'dib ve itâatî içün vüzerâdan bir kulları tâyin olunmak kâfidir" diyerek görüş bildiriyordu. Yusuf Paşa bu kez Kul Kethüdasına "Siz ne dersiniz?" diye soruyordu. Kul Kethüdası biraz öne çıkıyor; "Devletlû, şevketlû, kerâmetlû Pâdişâhımızın kılıcı uzundur. Seydi Ahmed Paşa'nın isyân eylediği vâki' ise onun hakkından gelmeğe vüzeradan bir kulları kifâyet eder. Bizzat Pâdişâhımız hazretlerinin hareketi hümâyûnunu Ocağımız makul görmezler" yanıtını veriyordu. Bu cevaplar başta Sipahi Mehmed olmak üzere Meydan Ağaları'nın infiale kapılmalarına yol açıyordu. Hep birlikte öne atılıyorlar, meydanlarda ve gizli toplantılarda söylediklerini yüksek sesle haykırıyorlardı. Kethüda'ya "Behey Kethüda Bey! Niçün böyle söylersiz? Anadolu elden gitti. Sen dün geldin, Kethüda oldun. Bugün nâfi maslahatı bozmağa çalışıyorsun" diye çıkışıyorlardı.

Meydan Ağaları'nın bu tepkisi ve saldırgan bir havaya girmeleri üzerine, o zamana kadar başı önünde, sükunetle oturan Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın harekete geçmesine neden oluyordu. Kara Hasanoğlu ağır ağır başını kaldırıyor, bakışlarını Şeyhülislâma çeviriyor ve "Pâdişâha tahakküm ederek askerler arasına fesat girmesine sebep olanlara şer'an ne yapmak gerektiğini" soruyordu. Şeyhülislâm da; "Seyf (kılıç) siyâsetiyle izâleleri lâzımdır" yanıtını veriyordu. Bunun üzerine Sultan/Halife, Kul Kethüdası'na gereken işareti vererek müsaade ediyordu. Kul Kethüdası Keçecizâde, orada hazır bulunan Bodur Süleyman ve daha önce uyarılarak hazır bekleyen bazı Ocak Ağaları derhal, 'Padişah'ın buyruğunun gereğini' yapıyordu. Nitekim, Meydan Ağaları'ndan Hasan Ağa, Şamlı Mehmed, Yamak Ali ile Kara Osman hemen orada katlediliyor, kesilen başları meydana atılıyordu. Bu sırada zorbabaşıların atlarının yanında bekleyen adamları da aynı şekilde, süratle katlediliyordu.

Buna bağlı olarak; Meydan Ağaları ile birlikte hareket eden, 'çıkar - grubu' kuran, bulunduğu konumu ve rütbeyi kötüye kullanan, halkı soyan, yasadışı işler yapan; yağma, soygun, hırsızlık ile uğraşan, haraç ve rüşvet toplayan Ocaklıların ölümle cezalandırılmaları konusunda bir 'hattı hümâyûn' yayınlanıyordu. Ferman, gereği yapılmak üzere Kul Kethüdası Keçecioğlu'na veriliyordu. O da derhal İstanbul'un tüm kapılarını kapattırarak şehre giriş–çıkışı yasaklıyordu. İstanbul'da iki gün, iki gece boyunca soruşturma ve kovuşturma yapılıyor, 'mafios örgütlenmeleri' gerçekleştiren ve zorbalıkta nam yapmış olan yirmiden fazla ele başı yakalanarak öldürülüyordu.

Meydan Ağaları ile adamları İstanbul'da 70 gün hüküm sürüyorlardı. Ne ki, tıpkı Ocak Ağaları gibi Meydan Ağaları'nın tasfiyesi de 'merkezî yönetimin' beyni olan İstanbul'un suç örgütlerinden tam anlamıyla temizlenmesi demek olmuyordu. Ancak bu örgütler, bu 70 günlük süreçteki kadar açıktan, pervasızca ve cüretle faaliyette bulunamıyor; yağma, gasp, hırsızlık yapamıyor, cinayet gibi ağır suçları işlemekten biraz daha kaçınıyorlardı. Bir başka ifadeyle yasadışı eylemlerini daha sinsice ve daha kurnazca işlemeyi yeğliyorlardı.[1]

'Ocağın dört direğinin' sonuncusu olan Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, diğer üç yoldaşı olan Ağa'dan farklı davranıyordu. O, her şeyden önce devletin zirvesinde bir denge unsuru teşkil ediyordu. Güncel politikadan uzak duruyordu. Nitekim, Sadrazam Boynu Yaralı Mehmed Paşa'nın Kul Kethüdası Mehmed Ağa'yı katletmesine engel oluyor, bunun için Turhan Sultan'ın karşısında ağırlığını koyuyordu. Mimar Kasım Ağa'nın önerisi ile sadaret makamına tayin edilen Köprülü Mehmed Paşa'nın; öncelikle Ocağı ve Ocaklıları kontrol altına almasında 'Hacı Bektaş–ı Velî posnişîni' Ocak Ejderi'nin büyük katkısı bulunuyordu.

Köprülü Mehmed Paşa Sadrazam olduğu zaman Seydi Ahmed Paşa sorunu ortada duruyordu. Sipahiler Seydi Ahmed Paşa'yı bahane ede-

---

[1] Naîmâ – Age. – C.6, S.168.

rek ortalığı karıştırıyorlardı. Venedikliler Girit yolunu kapatmış, Çanakkale Boğazı'nı kuşatmış bulunuyorlardı. Köprülü'nün bu sorunları aşabilmesi için Ocağın düzenine, 'kola alınmasına' ve desteğine gereksinimi vardı. Bunu ise sadece Kara Hasanoğlu'nun Ocak üzerindeki nüfuzu sayesinde sağlayabileceğini biliyordu. Koca Arnavut Kara Hasanoğlu gerçi Ocak ile diğer güç odakları arasında bir denge odağı oluşturuyordu. Ama, kendisinden başka bir otoritenin de Ocak üzerinde etkili olmasını istemiyor, hazmedemiyordu. Köprülü'nün, Ocak ile ilgili düşüncelerini bildiği için, onun Sadrazamlığına gizliden gizliye muhalefet ediyordu. Bunu hisseden Köprülü, sorunu kaynağında çözümlemek amacıyla bir gece, kıyafet değiştirerek Hüseyin Ağa'ya gidiyor, onun desteğini sağlamak amacıyla yüzyüze görüşüyordu. İki yaşlı Arnavut'un gerçekleştirdiği bu 'özel görüşmede' Köprülü Mehmed Paşa, Hasan Ağa'ya şunları söylüyordu:

"Siz devleti âlîyyenin hazırhâhı ve Ocağın mutemedisiniz. Bu âna gelince huddûs eden vak'alar cümle malûmunuzdur."

Köprülü, İmparatorluğun karşı karşıya bulunduğu sorunları bir kez daha sıraladıktan sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Bu âhır ömrümde ben şelıîd olmaktan asla havf etmem. Bu husûsta cenâbınız bize muvâfakat ve Yeniçeri Ocağını nush–ü pent ile zapt itmekle ırzı devleti sıyânet ederseniz, ol makule müfsîtlerin cemiyetini perîşan edüp kemahülvelme mul edâyı hizmete biz dahi mütekeffil olalım. Yok eğer Ocak halkını zapta müteahhit olmazsanız ve bizden hoşnut değil iseniz bizi agâh eylen. Biz dahi bu fuzûlluktan el çeküp ferâgat edelim."[1]

Kara Hasanoğlu Köprülü'ye karşı hiç de olumlu bir tavır içinde olmadığı halde, bu sözler karşısında söyleyecek bir söz bulamıyordu. Köprülü de Ocak konusunda sözünden çıkmayacağına yemin ederek garanti veriyordu. Böylece Hacı Bektaş postnişîni; 'Ocak kokonozlarını

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.92, 93.

zaptedeceğine dâir' Köprülü'ye söz veriyordu. Sadrazam bu desteğe dayanarak kısa süre içinde Sipahilerin ayaklanmasını bastırıyordu.

Taraflar her ne kadar birbirlerine söz vermiş bulunuyorsa da, aralarındaki husumet gizliden gizliye devam ediyordu. İki Arnavut devlet adamı, birbirlerinin hata yapmasını bekliyor ve kolluyorlardı. Biri diğerini safdışı edecek olursa, merkezî otoriteye o egemen olacak, yönetim onun kontrolü altına girecekti. Nitekim bu fırsat Ocak Ejderi'nin eline geçiyordu. Köprülü Mehmed Paşa, Girit yolunu açmak amacıyla Çanakkale Boğazı'na gidiyor, burada düşmanla çatışmaya giriyordu. Savaş sırasında çok sayıda Yeniçeri cepheden kaçıyordu. Sadrazam bunun üzerine Kul Kethüdası Yusuf Ağa'yı, 8 Ocak Çorbacısını, çok sayıda Paşa ve Kaptanlar ile yüzlerce Yeniçeriyi cezalandırarak katlettiriyordu. Köprülü'nün bu eylemi Ocak üzerinde bir otorite ve şiddet gösterisi halini alıyordu. Bunu fark eden Kara Hasanoğlu; "Hay, bu kocanın hareketi hareket değildir. Yeniçeri Ocağına kılıç koyup zâbitler katline başladı. Bir gün evvel bunun tedâriki görülmek gerektir" diyerek ayağa kalkıyordu. Hüseyin Ağa Sadrazam'ın davranışını Ocağa bir saldırı olarak nitelendiriyordu. O hızla saraya gidiyor, Padişah'ın huzuruna çıkıyor, onun gözünde Sadrazam'ın nüfuzunu kırıyordu. Padişah Köprülü'yü yine de azletmiyor, fakat azledeceğini vaadederek ortalığı yatıştırmaya çalışıyordu. Buna karşılık eski Ocak Ağası, tarih bilgisini ortaya koyarak misaller veriyor ve Köprülü aleyhine karar çıkarmaya uğraşıyordu. Ancak Şeyhülislam Bolevî Efendi aynı yöntemle tarihten örnekler vererek Köprülü'yü savunuyordu. Nitekim Hüseyin Ağa huzurdan çıktıktan sonra, Müftüyü ikna etmesi için 'Ocağın ârif ve sühândan ve sahibi taayyün ricâlinden' Burnaz Bâkî Çelebi'yi gönderiyordu.

Bâkî Çelebi, Hüseyin Ağa'nın mesajını iletiyor, 'Köprülü'ye sahip çıkmamasını, durumun Padişah'a arz edildiğini, yakında Sadrazam'ın azledilecğini, yerine Ahmed Paşa'nın Sadrazam olacağını, eğer bunu engelleyecek şekilde hareket ederse Ahmed Paşa'nın acımasız bir adam olduğunu, eline fırsat geçerse kendisine muhalefet edenlerin hepsini öldürebileceğini' söylüyordu. Şeyhülislam ise, şu anda savaş durumu ol-

duğunu, 'Bozcaada'nın fethinden sonra bu meselenin ele alınabileceğini, barış yapılıp Sadrazam dönene kadar sabredilmesi gerektiğini söylüyordu. Fakat Bâkî Çelebi ısrar ederek durumun ciddiyetini anlatmaya çalışıyor, Sadrazamın Bozcaada'yı alması halinde geç kalınmış olacağını, gereğinin yapılması için vakit kaybedilmemesi gerektiğini söylüyordu.

"Müftü ile Burnaz Bâkî Çelebi bu ciddi müzâkelerle meşgulken, Müftünün Kethüdası birdenbire içeriye girdi. Efendinin kulağına yavaşça;

– Kara Hasan Ağazâde Hüseyin Ağa şimdi fevt olmuş! (ölmüş) dedi."[1]

Bu haber üzerine Burnaz Çelebi hemen ağız değiştiriyor, kendisinin bu denli küstahça konuşmasına Hasan Ağa'nın görev ve vekalet vermesinin yol açtığını söylüyor, başını kurtarmaya çalışıyordu.

Köprülü Mehmed Paşa ise Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın ölüm haberini alınca, 'şükür namazı' kılıyordu. Hemen ardından da, Ocak Ejderi'nin devlet içindeki dayanaklarını tasfiye ediyordu. Bu desteklerin başında seçkinlerden Mümin Ağa ile Sekbanbaşı Çoban Kasım Ağa yer alıyordu. İddiaya göre bu şahıslar, Sipahi ayaklanmasını kışkırtmış bulunuyorlardı. Nitekim, Köprülü bunları o zaman idam etmek istiyor, fakat Hüseyin Ağa, Ocak üzerindeki otoritesini kullanarak bunu engelliyordu. Mümin ve Kasım Ağalar sırtlarını Hüseyin Ağa'ya dayayarak iyice şımarıyor, Köprülü'yü adeta göz hapsine alıyor ve Sadrazam'ın katlettirdiği Ocaklıların kaydını tutup, Hüseyin Ağa'ya bildiriyorlardı.

Kara Hasanoğlu'nun vefatı üzerine Köprülü derhal harekete geçiyor, Mümin Ağa'nın başını kestiriyordu. Kasım Ağa'yı önce Hüdavendigâr Sancağına gönderiyor, arkasından ölüm emrini yollayarak aynı gün katlettiriyordu.[2]

---

[1] Ocak Ağaları – Age. – S.97, 98.

[2] Ocak Ağaları – Age. – S.98, 99.

Köprülü Mehmed Paşa, Ocaklı zorbaların lisanından çok iyi anlıyordu. Bu nedenle de tıpkı Sultan 4. Murad gibi 'dehşet–şiddet politikası' uyguluyor; merkezî otoriteyi 'cellât ve kement' zoruyla tesis ediyordu. Ölüm korkusu Ocak içindeki zorba ve haşere unsurların üzerine adeta bir karabasan gibi çöküyordu. Bu korku nedeniyle sinen zorbalar –en azından– şahsî çıkar sağlamak amacıyla gerçekleştirdikleri yasadışı faaliyetleri gizlilik içinde ve sinsice sürdürüyorlardı.

Sadarete 'koşullu' olarak gelen ve icraatlarında Padişah dahil hiç kimseye karşı sorumlu olmayan, sadece mutlak iradeye bilgi vermekle yetinen Köprülü'nün tesis ettiği 'dehşet–şiddet politikası' ve 'cellat–kement uygulaması' Yeniçeri Ocağı'nın –Viyana kuşatmasına kadarki süreç için– kontrol ve disiplin altına alınmasına neden oluyordu, fakat... 18. Yüzyılın başında aynı Ocaklılar, koşullar yeniden elverip de aradıkları fırsatı yakalayınca; külhanbeyleri ve kendilerini destekleyen devlet ricâlinin bir kısmı ile birlikte, İmparatorluğun beynine adeta 'balyoz gibi iniyor', Devlet–i Âlîyye–i Osmânîyye 'mafios çetelerin' zorba otoritesine tam anlamıyla teslim oluyordu.

DAYILAR, KORSANLAR, ESİRCİLER VE MAFİOSİ (Garp Ocakları)

• ***Kapukulu Ocakları ile ilintili olarak bir de Garb Ocakları oluşumu var. Zorba Ocaklılar, İmparatorluğun merkezinde mutlak irade üzerinde ipotek tesis edip bu denli yasadışı/mafios eylemler sergilerken; merkezin çok uzağında bulunan Kuzey Afrika'da durum nasıldı? Unutmamak gerekir ki Trablus, Cezayir, Tunus eyaletlerine Garb Ocağı deniyor; 'Ocak' sözcüğü ile yine 'Kapukulu Ocağı' kastediliyordu. Kuzey Afrika'daki Ocaklıların Orta Akdeniz yasadışı/mafios zeminindeki durumunu belirleyerek irdeler misiniz? Bu odağın hem çok uluslu suç örgütleri ve Sicilya MAFİA'sı ile hem de Önasya Mafios Toplum Yapısı ile temas ve ilişkileri var mıydı?***

Patrona Halil Olayına girmeden önce bu konuyu ele almak son derece doğru ve yararlı olacak. Zira bir 'denizci ve profesyonel zorba' olan Arnavut asıllı Patrona Halil ile çevresinin durumu, bu irdeleme sonucunda daha da belirginlik kazanabilir.

Hemen kaydetmek gerekir ki Kuzey Afrika sahillerinde yer alan Trablus, Cezayir, Tunus; her dönemde önemli bir 'yasadışılık, korsanlık ve suç odağı' teşkil ediyordu. Orta Akdeniz'i kontrol eden bu sahiller, Avrupa'nın en yakın komşusu sayılıyordu. Bunlar ayrıca, Avrupa kıtasına çıkarak 'Endülüs/İslam/Musevi devletini' kurmuş, buralardan giden Müslüman cengâverler Poitiers'e kadar uzanarak Paris'i tehdit ediyorlardı. Ancak, Hıristiyan taassubu karşısında tesis ettikleri uygarlığı koruyamıyor; Poitiers yenilgisiyle birlikte çöküş sürecine giriyorlardı. En-

dülüs çöküyor; Cordoba, Sevilla, Malaga gibi büyük merkezler tek tek düşüyor, son olarak da Granada teslim oluyordu...

İspanyollar Müslüman ve Musevileri Endülüs'ten kovuyor; kalanları ya zorla Hıristiyanlaştırıyor ya da yakarak öldürüyorlardı. Endülüs tamamen Hıristiyanlaştırıldıktan sonra sıra Kuzey Afrika'ya geliyordu.

İtalyan Birliği henüz sağlanamadığı için İtalik yarımadası Müslümanlar karşısında hâlâ savunmada kalıyordu. Bunun önemli nedenlerinden birini de Sicilya'nın özel durumu oluşturuyordu. Çizmenin en stratejik noktasında yer alan Sicilya Adası demografik bakımdan tam anlamıyla kozmopolit bir tablo yansıtıyordu. Burada 'Arap–Sicilyen yaşam tarzı' hüküm sürüyordu. Bir 'İslam–Hıristiyan sentezi' oluşturan bu yaşam tarzı, hiçbir otoriteye tam olarak bağlanıp boyun eğmiyordu. 'Arap–Sicilyen' aristokratlar, yine 'Arap–Sicilyen yaşam tarzının' ve Mafios Toplum Yapısı'nın bir sonucu olarak kendi 'yasal/yasadışı' savunma örgütlerini kuruyorlardı. Bu örgüt, kozmopolit Sicilya halkı ile aristokrasiyi aynı hedefler karşısında bütünleştiriyordu. Örgütün adı MAFİA idi.[1]

MAFİA bir yandan savunma görevini yürütürken, diğer yandan da Sicilya mafios değerlerinin 'koruyuculuğunu' üstleniyordu. Sicilya mafios değerleri ve bu değerleri bünyesinde toplayan Sicilya Mafios Toplum Yapısı, bir mafios örgüt olan MAFİA'yı, çıkara dayalı geleneksel örgüt durumuna sokuyordu. Ve herkes biliyordu ki Sicilya, MAFİA tarafından yönetiliyor; Sicilyalı haydutlar ise Güney İtalya da dahil olmak üzere bölgede geniş bir alana hükmediyordu...

Sicilyalı korsanlar ile Kuzey Afrikalı korsanlar paralel hareket ediyor, paralel eylemlere yöneliyorlardı. Sicilyalılar gibi Trablus, Cezayir ve Tunuslular da korsanlık yapmak ve yaşamlarını bu sayede sürdürmek zorunda kalıyorlardı. Çünkü toprakları verimli değildi ve yoksulluk içindeydiler. Oysa bütün ticaret yolları hemen burunlarının dibin-

[1] Bkz. Dünyamızı Saran MAFİA – Kastaş Yayınları – M. Çulcu.

den geçiyordu. Ve bu ticaret gemileri İngiltere, Fransa ve İspanya'nın zenginliklerini taşıyordu. Doğu ve Batı Akdeniz arasında gidip gelerek durmadan ürün naklediyor; Avrupa ülkelerine yaşamsal maddeler getirirken, Avrupa ülkelerinden de yarı mamül ürünler götürüyorlardı.

Kuzey Afrikalı ve Sicilyalı korsanların bu, ticaret faaliyetlerini elleri kolları bağlı seyretmeleri elbette ki düşünülemezdi. Buna bir de Hıristiyan İspanyolların 'yeniden Hıristiyanlaştırma' politikaları çerçevesinde Müslümanlara eza ve cefa yapması eklenince, Kuzey Afrikalı Müslümanlar, korsanlığı sadece hak olarak veya çıkar sağlamak amacıyla değil, dinsel cihad amacıyla da kutsallaştırıyorlardı. Sicilyalılar 15., özellikle de 16. Yüzyılda Hıristiyan görünüyorlardı. Ancak bu Hıristiyanlık pek de inandırıcı bir nitelik taşımıyordu. Unutmamak gerekir ki 9. Yüzyıldan 13. Yüzyıla kadar; 200 yılı doğrudan, 200 yılı dolaylı olarak, Sicilya'ya Müslümanlar hükmetmişti. Yakın bir geçmişe kadar Müslüman olan Sicilyalı Araplar, şimdi şöyle veya böyle Hıristiyanlaşmış olsalar bile Kuzey Afrika ile geleneksel bağlantılarını sürdürüyor, kendilerini Roma'dan çok Kuzey Afrika'ya yakın hissediyorlardı.

Unutmamak gerekir ki; 1282 yılında MAFİA'nın önderliğinde düzenlenen ve Sicilya'ya hükmeden Fransız d'Anjou hanedanının kökünü kazıyan Sicilya Vepresi adlı büyük katliam; Arap–Sicilyen ahlâk ve hukuk anlayışı çerçevesinde gerçekleşiyordu. Sicilya'daki Arap egemenliğinin getirmiş olduğu ahlâk anlayışının en önemli ilkesi olan 'namus davası' zemininde gerçekleştirilen Sicilya Vepres'i sırasında Fransızlardan hamile kalan Sicilyalı kadınların karınları deşilerek ceninler çıkarılıyor, süngülerle parçalanıyordu. Kısacası Hıristiyanlaşmış olsalar bile Sicilyalılar, adeta genlerine işlemiş olan Arap–İslam ahlâk ve hukuk ilkeleri –ki bu doğrudan doğruya Arap aşiretlerinin benimsediği bir ahlâk ve hukuk anlayışı idi– çerçevesinde yaşamayı sürdürüyorlardı.

Bunu bilen İspanyol yönetimi, Endülüs'ten sonra gözünü Kuzey Afrika'ya dikiyor; Trablus, Cezayir, Tunus bölgesini alarak Akdeniz ticaretine hem egemen olmayı, hem de Roma'nın güneyinden itibaren Orta

Akdeniz'i Hıristiyanlaştırmayı amaçlıyordu. Bu nedenle Papa da Katolik İspanyolları var gücüyle destekliyordu. Zamanın en güçlü armadasına sahip bulunan İspanyollar karşısında Kuzey Afrikalılar ve Sicilyalılar savunmasız görünüyorlardı. Korsanlığa ve esir ticaretine devam ediyor, karada oluşturdukları suç örgütlerini denizde de etkin kılıyorlardı. Ama, İspanyol Hıristiyan yayılmacılar ve müstebitler karşısında en az onlar kadar güçlü bir desteğe ve 'korumaya' gereksinim duyuyorlardı.

İşte bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz gücü ortaya çıkıyordu.

Endülüs Emevi–İslâm/Musevi devleti İspanyollar tarafından yıkılıp da burada yaşayan Müslümanlar ve Museviler engizisyon mahkemelerinde acımasızca katledilmeye başlanınca Osmanlı payitahtı, buradaki Müslümanları kurtarmak üzere çareler aramaya başlıyordu. Ne ki güçlü bir donanmaya sahip olmayan Osmanlılar, bu konuda başarılı olamıyorlardı. Uzun uğraşlara rağmen istenen sonucu alamayan payitaht, bu işi Cezayir Beylerine bırakıyordu. Zaten İspanyolların Kuzey Afrika'yı, özellikle de Cezayir'i hedef almasının ana nedenlerinden birini de bu durum teşkil ediyordu.

İşte bu sırada, eskiden beri Ege adaları arasında faaliyette bulunan (Baba) Oruç ile Hızır (Barbaros Hayrettin) reisler sahneye çıkıyordu. Bu iki Türk denizcisi, Orta Akdeniz'deki gelişmelerle; özellikle de korsanlık ve esir ticareti işleriyle ilgilenmeye başlıyordu. Yenice–Vardar kasabasından çıkan; ataları ve babaları Timarlı Sipahi olan ve on yıllarca Ege Denizinde denizcilik faaliyetlerinde bulundukları için, bu yörede etkin olan 'spekülâtif kazanca dayalı ticaret oligarşisinin' tam desteğini sağlamış bulunan –geniş çapta da yine onlar tarafından Orta Akdeniz'e yönlendirelen– Oruç ve Hızır reisler 1510 yılında Trablus ile Tunus arasında yer alan Gabis Körfezi'ndeki Cerbe Adası'na yerleşerek burayı kendilerine 'hareket üssü' yapıyorlardı. Bir süre sonra Tunus Sultanı – Benî Hafs adlı geniş bir aileye mensuptu– Ebu Abdullah Muhammed Hamis ile temas kuruyorlardı... Kendisine hediyeler veriyor, buna kar-

şılık uygun bir yerleşim birimi olan, aynı zamanda limanı bulunan Halkuval (Golta)'i istiyorlardı.

"Tunus Sultanı Oruç ve Hızır reislerin elde ettikleri ganimet malından beşte birinin kendisine verilmesi şartıyla Halkuvad'a yerleşmelerine izin verdi."[1]

Böylece Tunus Sultanı'nın da desteklenmesi ve teşvik etmesiyle birlikte burada önemli bir 'korsanlık üssü' kuruluyordu.

"Deniz yüzünün leventleri Trablusgarb, Tunus ve Cezayir-i garb yöresinin yağmaya düşkün gemicilerinin çoğu Kazdağı (Edremit yakınında) Türklerinden çıkar. Önce... işe sandalla başlarlar... Rençber gemilerini basıp zengin olma yolunu tutarlar... İnat edip ticaretle geçinenlere ve gemicilere kılıç çekmezler. Ama gemiciler direnir (ve) bozgunculuğa kalkarlar ise o zaman iradelerinin dizginleri ellerinden gider. Nice keskin kılıç çekinmeden kan dökmek için hep birden kınından sıyrılıp çıkar... Giderek o sandal kendilerini taşımaz olur. Kadırgadan küçürek firkateynden büyücek bir gemi bahasına yetecekleyin paraya sahip oldukları ve zenginleştikleri kesinleşir... O zaman adalarda bir gemi yaparlar. Tamam olur olmaz içine katılırlar, çekilip Cezayir-i garb yöresinde kışlayan levent kapularına varırlar, peşkeş çekerler ve kulluklarını bildirerek onlara bağlanmak şerefine ererler.

İmdi bu kerteye geldikten sonra artık Müslümanlara, tacirlere ve haraç veren kâfirlere ilişmezler."[2]

Oruç ve Hızır reisler her zaman gereksinim duyacaklarını bildikleri İstanbul'u da boş bırakmıyor; Osmanlı hükümdarını hoş tutuyorlardı. Bu amaçla, korsanlık yaparak elde ettikleri ganimet ve esirlerin bir kıs-

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.2, S.364, 366.

[2] Tarih ve Toplum, Age., Sayı 32, Sayfa 90; Gelibolulu Mustafa Âlî, Mevâidun nefais fi kavaid-il Mecâlis, Hazırlayan O. Ş. Gökyay, İstanbul 1978, C. I, s. 65-67.

mını da Osmanlı Padişahına gönderiyorlardı. 1515 yılında reislerden gelen hediyelerden çok memnun olan Yavuz Sultan Selim, hediyelerin karşılığı olarak 'korsan kardeşlere' tam donanımlı iki kadırga armağan ediyordu.

Ne ki, durmadan rahatsız edilen ve Akdeniz ticaret yolları üzerindeki egemenliği 'Müslüman korsanlar tarafından' hiçe sayılan İspanyollar; Cezayir'e uyguladıkları baskıyı arttırıyorlardı. Nitekim İspanyollar 1516 yılında Cezayir'in Becaya (Buci) bölgesine çıkarak yerleşiyor ve bölgeyi denetlemeye başlıyorlardı. Bunun üzerine Cezayirli bir heyet, Oruç ve Hızır reislere gelerek yardım istiyor, İspanyolların bölgeden uzaklaştırılmasını talep ediyorlardı. İki kardeş bunun için bir saldırı girişiminde bulunuyor, fakat İspanyolları kaçırmayı başaramıyorlardı. Bununla birlikte, çatışmadan eli boş dönmüyor, halkının yardımına gittikleri Cezayir'i işgal ediyorlardı.[1]

Ancak son derece güçlü bir armadaya sahip bulunan İspanyollar ile onlarla beraber hareket eden Katolik Fransızlar; tayfalarının büyük kısmını Rum, Arnavut, Arap ve Türklerin oluşturduğu iki reisi rahat bırakmıyorlardı.

Bir çatışma sırasında Oruç Reis öldürülünce Hızır Reis yalnız kalıyor, İspanyol ve Fransızlarla başa çıkamayacağını görüyordu. Hızır Reis; İstanbul'a bağlanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun koruması altına giriyordu. Barbaros Hayrettin adını alan Hızır Reis, 1533 yılında İstanbul'a geliyordu. Padişah kendisini büyük bir muhabbetle karşılıyor, İmparatorluğa Kapudan–ı Derya yapıyor; aynı zamanda Anadolu'dan Ocaklı yazma hakkını ve ayrıcalığını tanıyordu. 16. Yüzyılın ortalarına doğru Cezayir'e bağlı bulunan Tunus ve Trablusgarp 'ayrıcalıklı' birer Sancak olarak kabul ediliyor; Kapukulu Ocakları'nın uzantısını ifade eden bir deyişle de her üçüne birden 'Garp Ocakları' deniyordu.[2]

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.2, S.366.

[2] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – C.2, S.580.

Garb Ocakları'nda faaliyet gösteren levendler genellikle Batı Anadolu'daki Aydın, İzmir, Manisa ve Muğla yörelerinden yazılıyordu.

"Barbaros kardeşlerin büyük savaşımlar sonucu Kuzey Afrika'da kökleştirdikleri Ocaklıların tüm erleri büyük çoğunlukla Anadolu'dan devşiriliyordu. Başlıca İzmir'deki Cezâyir Hanında çalışan Ocak Kahyâları bu işle görevliydi. Bazen her yıl, bazen gereksinmeye göre aralıklarla, sağlığı ve yapısı açısından seçilmiş birkaç bin delikanlı gemilerle taşınırdı."[1]

Barbaros İstanbul'un hizmetine girdikten sonra Garb Ocakları ile payitaht arasında çok sıkı ilişkiler kuruluyordu. Bu ilişkiler, tabana da yansıyordu. Anadolu'dan asker yazılması, halkın da Garb Ocakları'na ilgi göstermesini sağlıyordu. Nitekim Barbaros, Cezayir şehrinin savunması için hemen; İstanbul'dan 2 bin civarında Yeniçeri getiriyor ve böylece Garp Ocakları'nın temeli atılıyordu. Daha sonra bu kuvvete Batı Anadolu'dan gelen 4 bin Ocaklı daha katılıyordu. Ocaklıların sayısı kısa zamanda 20 bini buluyordu. Garb Ocakları'na yazılan Yeniçerilerin büyük bir bölümü Batı Anadolulu Çiftbozan köylülerdi.

"Çiftbozan; ya eşkıya ve asayişsizlik yüzünden veya raiyyetlikten kurtulmak için toprağını terkederek maişetini başka san'atta arayan köylü sınıfıdır. Topraklarını terkettikleri için bunlardan ağır vergi alınırdı. Eğer Çiftbozan şahıs başka sanata girmeyerek diğer birinin toprağında ziraat yapıyorsa tarlasına avdeti emrolunur; dinlemezse daha ağır ceza olarak iki öşür alınırdı (Osmanlı Kanunnâmeleri). İzmir ve Ege Denizi sahillerindeki Çiftbozanların çoğu Garb Ocakları'na gidip gemicilik ederlerdi. 16. Yüzyıl sonları ve 17. Yüzyıl başlarında bir kısım reaya yani köylü, çiftlerini bırakıp Celâlî olmuşlardır."[2]

Zaman zaman –çoğunlukla– Cezayir Ocağından Anadolu'ya görevliler gönderiliyor, Ege sahil şehirlerinden kasabalarından ve köylerinden

---

[1] Tarih ve Toplum aylık ansiklopedik dergi, Garb Ocaklarında Anadolu Delikanlıları başlıklı, Orhan Koloğlu'nun makalesi, Cilt 6, Sayı 32, Sayfa 90.

[2] Büyük Osmanlı Tarihi– Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.4, S.291.

leventler yazılıyor ve bunlar Ocaklarına sevkediliyorlardı. Gemici yazmağa gelen görevliler yöreye tellâllar çıkararak bağırtıyor, Ocaklı yazacaklarını ilan ediyorlardı.

Bu tellâllar "Solumadan can vermek, terlemeden mal kazanmak isteyenler bayrağımız altına gelsin" diye bağırıyor, çoğunlukla Çiftbozan eşkıya ve serserileri Ocağa yazılmaya teşvik ediyorlardı.[1]

"Değişik dönemlerde üç Ocakta değişik sayılarda Türk bulunmuştur. Ortalama olarak daima Cezayir'de 10 bin, Tunus'ta 4 bin, Trablus'ta 2,500 Anadolu Türk'ü (diğer dillerde değişle Levanten Türk, Rumî Türk) bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. 16'ıncı yüzyıl başından 19'uncunun başına kadarki sürede kaç kişinin Anadolu'dan buralara gittiğini kesin olarak bilmek olanaksızdır. Ama tahmini bir hesapla her üç yılda bir üç Ocağa toptan 5-6 bin kişinin gittiğini düşünürsek, 300 yılda bir milyona yakın genç ve sağlam erkek nüfusunun Anadolu'dan kopmuş olduğu söylenebilir.

16-19'ncu yüzyıl arasında nüfusun ortalama olarak Cezayir'de 2 milyon, Tunus'ta 800 bin, Trablus'ta 500 bin olduğu sanılmaktadır."[2]

Garb Ocakları'na bağlı Cezayir'deki kuvvetler Kasriyye adı verilen yedi kışlada kalıyor ve Yeniçerilerin Bölük teşkilâtı düzeninde örgütlenmiş bulunuyorlardı. En yüksek dereceli subay ise, payitahttaki gibi Yeniçeri Ağası idi. Ayrıca Osmanlı'dan giden Süvari Bölükleri görev yapıyor, yerlilerin ise Mahazin adı verilen ayrı bir atlı kuvveti bulunuyordu.

Cezayir'de iki Divan görev yapıyordu. Bu Divanlardan biri Beylerbeyi'ne, diğeri de Yeniçeri Ağası'na bağlı olarak faaliyet gösteriyordu.

Beylerbeyi'ne bağlı olan Divana hem Paşa Divanı, hem de Kerrase deniyordu. Kerrase; Hazinedar, Gümrük Emini, İmrahor, Beytülmalci, Azap Ağası Kadı ve Yeniçeri Ağası'ndan oluşuyordu. Paşa Divanı eyaletin idari işleriyle ilgileniyordu.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.4, S.305.

[2] Tarih ve Toplum, Age, Sayı 33, Sayfa 164.

Yeniçeri Ağasına bağlı olan Divana da Ağa Divanı deniyordu. Bu Divan Ocak ile ilgili işleri yürütüyordu. Ancak Ocaklılar, her yerde olduğu gibi burada da rahat durmuyor, otorite kabul etmek istemiyorlardı. Nitekim 1618 yılından itibaren Ağa Divanı, Beylerbeyi'nin uhdesinde olan hükümet işlerine karışarak durmadan müdahale etmeye başlıyordu. Bilindiği gibi payitaht buraya genellikle denizci paşaları Beylerbeyi tayin ediyordu. Ancak Ocaklılar, Beylerbeylerinin nüfuzunu kırıyor, Beylerbeyliğini sembolik bir makam konumuna düşürüyorlardı.

Zaten Garb Ocakları arasında en 'gem almaz, ferman dinlemez' durumundakini de Cezayir Ocağı teşkil ediyordu. Burada Yeniçeriler ile Denizciler olmak üzere iki sınıf asker bulunuyordu. Beylerbeyleri bunlara boyun eğmek zorunda kalıyordu. Zira kaba kuvvet bunların tekelinde olduğu için, yaptırımı da bunlar uyguluyordu. Merkezî yönetimden gelen emirler burada hiç dikkate alınmıyor ve uygulanmıyordu. Beylerbeyleri 'opera valisi' durumunda bulunuyor; törenlere katılıyor, anlaşmaları imzalıyor, emrindeki adamlarıyla birlikte sarayında oturuyor, ama hiçbir otoriteye sahip olmadığı için hiçbir işe de karıştırılmıyordu.

Kısacası Beylerbeyleri, Ocaklıların kuklası olmaktan öteye gitmiyorlardı. Buna karşılık Yeniçeriler azgınlıkta hudut tanımıyorlardı. Her Beylerbeyi değiştiğinde, hep birlikte harekete geçerek terakki, yani ulûfelerine zam istiyorlardı. Ocaklıların gazabından korkan Beylerbeyleri de onları hoş tutmak içi halkı adeta soyuyor, ağır vergiler koyarak topladıkları paraları Ocaklı zorbalara dağıtıyorlardı.[1]

Kapudan–ı Derya Venedikli Hasan Paşa gibi bazı Beylerbeyleri denizcilerin de yardımı ile Ocaklıların üzerinde otorite tesis etmeyi deniyordu. Ancak bu girişimler ya geçici sonuçlar veriyor ya da kan dökülerek durduruluyordu.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.4, S.295, 296.

"... herhangi bir Vali (Beylerbeyi) idareyi ele almak isterse Yeniçerilerin ihtilâlleri neticesinde çok zaman başını kaybeder ve bazan da memleketten çıkarılırdı."[1]

1634 yılında sadece Cezayir'deki Ocaklı sayısı 20 bini aşıyordu. Denizciler ve kaptanlar daha çok sahil kesimlerindeki mahallelerde oturuyorlardı. Bunlar Yeniçerilerin işlerine pek karışmıyorlardı. Zira onların durumu Ocaklılardan çok daha iyi idi. Korsanlığı denizciler yapıyor, ticaret gemilerini yağmalıyor, gemilere yükleriyle birlikte el koyuyorlardı. Bununla da yetinmiyorlardı. Garb Ocakları'nın bulunduğu yerlerde arazi verimli olmadığı için buralarda yaşayanlar sürekli zahire sıkıntısı çekiyorlardı. Buna karşılık denizciler, kıta Avrupası sahillerine yağma seferleri düzenliyor, gereksinim duydukları zahireyi ve cephaneyi buralardan sağlıyorlardı. Bununla da yetinmiyor, en büyük kazancı esircilik yaparak elde ediyorlardı. Doğu saraylarındaki ve malikânelerindeki çeşitli renkten ve cinsten esirler hep buradan sağlanıyor ve bu korsanların gemileriyle sevkediliyordu. Dolayısıyla karadaki Ocaklılara göre denizciler, özellikle de korsan donanmalarının kaptanları sıkıntı çekmiyorlardı. Bu nedenle karadaki işlere de pek bulaşmıyor, buradaki kuvvetleri kendi hallerine bırakıyorlardı.

"16. Yüzyılın sonunda Cezayir'de esir olarak bulunan Diego de Haedo adındaki İspanyol papazı, İspanyollar'ın Peru'da servet aramasına benzer şekilde Kuzey Afrika'ya koşuşan Türkler'in çokluğundan bahseder. 1625 yılında Venedik Dojuna bir rapor veren Salvago da Türkler'in ün ve servet kazanmak için geldiklerini bildirir(...)

Daha da önemlisi Ocak yapısının yoldaşların iş kurup ticaret yapmalarına, para kazanmalarına uygun olmasıydı(...)

Dükkân açabilir, berberlik, kunduracılık, kahvecilik gibi işler yapabilirdi. Esirlere özgürlüklerini kazanmaları için borç verme, gemi sahiplerine borç verme, onlarla ortak ticarete girme, işleticiliğini bir Hıristiyan

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. , C.4, S.297.

esirin yaptığı meyhane açma, pazarda kumaş ticareti Yeniçerilerin görüldüğü alanlardı."[1]

Özellikle Onasya'da Celâlî eylemlerinin yoğunlaştığı dönemde merkezî yönetim bu sorunla uğraştığı için merkezden oldukça uzakta bulunan Garb Ocaklarında yönetim tam anlamıyla Ocak Ağalarının kontrolüne geçiyordu. Ağalar o denli bağımsız, yasadışı ve zorbaca hareket ediyorlardı ki; 1645 yılında Cezayir'den İstanbul'a gelen kaptanlara Sultan İbrahim, şunları söylüyordu:

"Baka!... Siz benim memleketimden kaçma Çiftbozan raiyyetim iken niçün böyle firavunluk edersüz? İzmir, Foça, Karaburun nahiyeleri köylerinden çiftini bozub emrime inkıyad etmeyüb magribe (Cezayir'e) varan Beylerbeğilerimi hecr ve zecr etmek (işten men edip hiçbir işe karıştırmamak) ne demektir? Şimdi size verdiğim Paşaya dahi böyle edersenüz cümlenizi kırarım."[2]

Padişah'ın bu tehditlerine hiç kimse önem vermiyor, Garb Ocağına tayin edilen Beylerbeği İbrahim Paşa, eski Beylerbeği ile aynı muameleyi görüyor, ciddiye alınmıyor, oyuncağa çevriliyordu. Hatta İbrahim Paşa'nın Kethüdası adeta rehine alınıyor, zorbalar Cezayir'den ayrılmasına izin vermiyorlardı.

Cezayir'de yönetim dönemleri; Beylerbeği dönemi, Ağa devri ve Dayı devri olmak üzere üç sürece ayrılıyordu.

17. Yüzyılın ilk senelerine kadar Beylerbeyleri etkin bir otoriteye sahip bulunuyorlardı. Yeniçeriler ve denizciler, merkezî otoriteyi temsil eden Beylerbeğine bağlılık ve saygı gösteriyorlardı. Ancak 1659 yılından itibaren Ocaklılar, yönetime kesin olarak el koyuyor, Beylerbeylerini artık hiçbir işe karıştırmıyorlardı.

Ocaklılar, Reguza Cumhuriyeti'nde tesis edilen yönetime benzer bir

---

[1] Tarih ve Toplum, Age., Sayı 36, Sayfa 348.

[2] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.4, S.297.

yönetim kurmaya çalışıyorlardı. Buna göre Ocaklılar, iki ay süre ile bir Ağa tayin ediyorlardı. Fakat 12 yıl devam eden bu yönetim biçimi hiç de iyi işlemiyordu. Zira süresi dolan Ağa, iktidarı bırakmak istemiyordu. Bu nedenle de Ocaklılar, iş başına getirdikleri Ağaları genellikle öldürerek görevden uzaklaştırıyorlardı.

1659 yılında Ağalık devrini Halil Ağa başlatıyordu. Bu sırada merkezî yönetim tarafından tayin edilmiş olan Beylerbeyi Ali Paşa Cezayir'de merkezî otoriteyi tesis etmek isteyince Halil Ağa duruma el koyuyor; Ali Paşa ile adamlarını bir kalyona bindirerek İzmir'e gönderiyordu. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa durumu öğrenince çileden çıkıyor, Ali Paşa'yı derhal İstanbul'a getirterek öldürtüyordu. Hemen ardından da Cezayir Ağası'na şu mektubu gönderiyordu:

> "Artık devlet tarafından size vali gönderilemez; beyninizde kimi ihtiyar ederseniz biat edin. Padişah hazretlerinin iteatinde bulunmayan bir alay asî taifesisiniz. Kulluğunuza ihtiyacı yoktur. Cezayir gibi binlerce memleketi var; olmuş olmamış yanında birdir. Bundan sonra Osmanlı sahillerine yanaştığınıza rızası yoktur."[1]

Köprülü Mehmed Paşa bununla da yetinmiyor, sahil şehirlerine ve kasabalarına da buyruklar göndererek Cezayir'den zahire veya levend almaya gelenlerin derhal kovulmalarını ve ihbar edilmelerini emrediyordu.

Cezayir Ağası ile diğer yöneticiler, Sadrazam'ın koyduğu bu 'ambargo' karşısında telaşa kapılıyordu.

Ağa ile yöneticiler İstanbul'a arabulucular göndererek; "Kusurumuz vardır. Bir dahi etmeyelim. Paşa namıyla bir köpek dahi gönderseniz kabul edelim" diyorlardı. Ancak Sadrazam kararını değiştirmiyor, ölünceye kadar ambargo devam ediyordu. Bu ambargoyu, Merzifonlu (aslında Arnavut) Kara Mustafa Paşa'nın tavassut ve ricasıyla, Sadrazam

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age., C.4, S.298.

Köprülü (Arnavut) Fazıl Ahmed Paşa kaldırıyordu. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Kapıcıbaşı Boşnak İsmail Ağa'yı Cezayir'e vali tayin ediyordu.

İsmail Paşa, Ağalar tarafından Padişah'ın temsilcisi olarak kabul ediliyor, fakat yine de hiçbir işe karıştırılmıyor, otoritesi yok sayılıyordu. Dıştan bakıldığında nüfuz sahibi gibi görünüyordu. Ama gerçekte bu nüfuz sözde kalıyordu.

Aynı süreçte Garb Ocaklarının ayrıcalıklı bir başka eyaleti olan Tunus'ta farklı gelişmeler yaşanıyordu. Tunus ve Trablusgarb'daki Yeniçeriler 1587 yılından itibaren yönetime müdahale ediyorlardı. Hatta Tunus'ta tüm valiler, –adeta Padişah cülûsu gibi– Ocaklılara terakki vermek zorunda kalıyor, bu nedenle de maaşlar durmadan yükseliyordu. Valiler de bu ücretleri ödeyebilmek için halkı soymak zorunda kalıyorlardı. 1591 yılında Ocaklı zorbalar Ağa Divanı'nı basıyor, tüm üyeleri öldürüyorlardı. Ocaklılar, İbrahim adlı bir Bölükbaşı'yı üç yıl süre ile kendilerine Dayı yapıyor, merkezî yönetimin gönderdiği Beylerbeyi'ni kovuyorlardı. Böylece Tunus'ta 'Dayı Yönetimi' başlıyordu.

"Türkçe'den Arapça'ya ve Avrupa dillerine geçen sözcüklerin en ünlülerinden biri de, bunlar tarafından 'Dey' denilen 'Dayı' sözcüğüdür.

Garb Ocaklarındaki Yeniçerilerin İstanbul'dan gelen ağa ya da paşalara başkaldırıp, kendi aralarından seçtikleri ve iktidarı gerçekte elinde tutan kişiye 'Dayı' denirdi. Padişaha bağlılıklarını yadsımamakla birlikte bunlar kendi başlarına buyruk, hattâ Avrupa devletleriyle antlaşmalar dahi imzalayabilen yetkilere sahiptiler.

İnsanın aklına gelen, neden Dayı dendiği, örneğin amca, ağabey denmediğidir. Atasözlerimizde 'Dayı'nın hemen daima daha güvenilir, daha güçlü kişileri belirlemek için kullanıldığı görülür.

Dayısı kim, gâvur kim belli değildir.

Dayısı olan dayısına dayanır.

Dayısı dümende, deyimleri bunun kanıtıdır. Gerçi 'Amcam, Dayım, hepsinden aldım payım' derseler de Dayı'nın üstünlüğü tartışmasız şe-

kilde 'Dayı ile dağ dolan, amca ile bağ dolanma' tekerlemesinde ortaya konmuştur."[1]

'Dayı' sözcüğü hem bir akrabalık türünü/bağını ifade ediyor, hem de mafios ilişkileri ortaya koyan bir sözcük olarak kullanılıyordu. 'Dayı' sözcüğü sıra ile şu anlamlarda kullanılıyordu:

- Çocuğa göre, annenin erkek kardeşi veya ağabeyi 'Dayı' idi. 'Dayım, annemden büyük' dendiğinde bu akrabalık bağı ifade ediliyordu.
- 'Dayı' bir kimseyi 'koruyan, kayıran ve sözü geçen kimse' anlamında kullanılıyordu. 'Dayısı olmasa, iş bulamazdı' dendiğinde bu 'sosyal ilişki' ifade ediliyordu. Bu bağlamda sosyal/mafios ilişkiyi tanımlayan 'Dayısı dümende olmak' sözcüğü bir 'mafios vecize' niteliği kazanıyor; 'taraflı, arkalı ve bir mesnede güvenir olmak' anlamına geliyordu.[2]

Akrabalık bağı olmayan, fakat yaşça büyük kimselere hitab ederken de 'Dayı' sözcüğü kullanılıyordu. Örneğin; otobüste yer veren genç adamın yaşlı yolcuya 'Buyur, Dayı... Otur!...' demesi gibi.

- Bazı kimseler Polis ve Jandarma için de 'Dayı' sözcüğünü kullanıyordu.

Argo olarak 'Dayı'; kabadayı ve külhan–beylerini ifade ediyordu. Bunlar, kolayca kaba kuvvet kullanan, terör ve şiddet yaratmaktan çekinmeyen, bulundukları çevrede kaba kuvvet kullanma yeteneklerini sergiledikleri ve her zaman kullanabileceklerini kanıtladıkları için saygı gören kimselerdi. Keza 'Dayı' sözcüğünün içeriğindeki 'koruyan, kollayıcılık yapan' güç odağı anlamına geliyordu. Bu 'koruyan ve kollayan' güç odakları, aynı zamanda 'suç işleyenleri' veya kendi istekleri doğrultusunda 'suç işlemekten kaçınmayanları' da koruyup kolladıkları anla-

---

[1] Tarih ve Toplum, Age., Sayı 34, Sayfa 223.

[2] Ferit Devellioğlu – Age. – S.78.

mını taşıyordu. Dayı/kabadayı; külhan–beyi tanımlamasında belirtilen bu hususlar, klasik 'mafioso kimliği' ile örtüşüyordu. Dolayısıyla Dayı, aynı zamanda tipik mafioso anlamına geliyor, Dayı'ya yüklenen sosyal konum, mafioso'nun sosyal konumuyla bütünleşiyordu.[1]

Üstelik, Dayılık kavramı Türklerde önemli bir akrabalık bağını/bağlantısını ifade ettiği gibi 'koruyan/kollayan/korunan' arasındaki 'ekonomik/mafios' bütünleşmeyi, geleneğine de yansıtmış 'örfî yasasına' almış bulunuyordu:

> "Baranta'nın (yağmalama hakkı) ilginç bir yanı, belki de ana erkil aile döneminin bir kalıntısı olarak, ananın kardeşine, yani Dayı'ya da uygulanabilmesidir. Dayı, aynı soydan bir yeğenden çok uzaklarda yaşayabilir ve hatta onu hiç görmemiş bile olabilir. Fakat yeğenin dayısından yardım istemeye hakkı vardır. Yardım gelmezse yeğen, dayının mal ve sürülerini üç kez yağmalayabilir. Dayı, yağmayı kabullenmek zorundadır. Ancak dördüncü yağmada 'yeğenlik haklarını yitirdin' diyerek karşı çıkabilir."[2]

Türklerin örfi yaşam tarzında önemli bir yer tutan 'Dayı–Yeğen' ilişkisinin/akrabalık bağının zeminindeki 'ekonomik çıkara dayalı' bu dayanışma; sonraki dönemlerde ortaya çıkan 'koruyan/korunan' ilişkisinin de kökenini teşkil ediyordu. Çok sonraları 'argo' anlamda 'koruyan: kabadayı/külhan–beyi –arka çıkan' gibi mafios ilişkiler ağı içinde tanımlanması gereken sosyal ilişkileri ifade eden 'Dayı' sözcüğü; sadece 'Dayı–Yeğen' akrabalık bağı ile sınırlı kalmıyor, bu sınırların dışına taşıyordu. Nitekim Mafios Toplum Yapısı genelinde Dayı, 'koruma iradesi-

---

[1] Dayı: Kendisine istinat edilen kimse – Türk Argosu– Ferit Devellioğlu – İbrahim Horoz Basımevi – TDK. – İst. 1945 – S.78; Büyük Larousse – Age. – C.5, S.2917.

[2] Her Sakaldan Bir Kıl – M. Çulcu – E Yayınları – İst. 2001 – S.79; Dipnot no:2 –Türklerin Tarihi – Doğan Avcıoğlu – Tekin Yayınları – İstanbul, 1978, C.1, S.242.

ni/otoritesini' elinde bulunduran mafios güç odağını ifade ediyordu. Dayı, sergilediği ve gerçekleştirdiği 'koruyucu iradeye' karşılık, korunanlar ona 'bağımlılık' gösteriyor, bu 'bağımlılık' saygı ile pekiştirilerek sergileniyordu. Saygı, Dayı'nın koruyucu iradesi ve otoritesi oranında 'yaptırıma' dönüşüyordu.

Dayı'nın yeğene Baranta hakkı tanıması, Dayı'nın aynı zamanda sosyal bakımdan 'koruyucu iradesinin' de bir ifadesi idi. Bu hak 'Dayı–Yeğen' bağlamının ötesinde ritüel akrabalık bağları ile de tesis edilmiş 'mafios çıkar grubunun' kendilerinden olmayanlara karşı da uygulayabilecekleri bir 'yöntemi' ifade ediyordu. Yeğen, Dayı'nın mallarını 'yağmalama hakkını' elinde bulundururken bu 'yağma anlayışı' zamanla; 'Dayı ile Yeğen'in, kendilerinden olmayanların –ki husumetle başlayıp, düşmanlığa kadar uzandıktan sonra, kentsel yaşamda kendi dışlarındaki herkesin– servetini/malını–mülkünü yağmalama hakkına dönüşüyordu. Örfî hukuk ve ahlâk anlayışının bu yöndeki değişimi, çağdaş hukuk ilkeleriyle çelişse bile, geleneksel/örfî yaşam tarzının ve ilkelerinin yüceltilerek korunması, 'geleneksel/örfî ahlâk–hukuk ilkeleri çerçevesinde oluşan sosyal algılamalarda meşrulaştırılıyor, en azından yadırganmıyor ve kınanmıyordu.

Sonuç olarak Dayılık; akrabalık bağlarına paralel olarak, bireyler ve gruplar arası sosyal ilişkileri ekonomik ve kriminal alanda ifade eden bir nitelik/kavram haline geliyordu. Bu denli geniş bir sosyal yelpazeyi ifade eden kavram, ister istemez 'siyasî ve askerî' bir yapıya da bürünüyor; Baranta'ya en uygun sosyal, siyasal, askerî/mafios zemini oluşturan Garb Ocakları yapılanmasında 'yasal düzen' niteliği kazanıyordu.

Garb Ocaklarında Dayı ünvanının kullanılması, Barbaros Hayrettin Paşa'ya kadar uzanıyordu. Daha 16. Yüzyılın sonunda bu sözcük 'koruyan–dayanılan kimse–saygıdeğer koruyucu' gibi anlamlar dışında, 'askerî bir rütbe/kimlik' ifade ediyordu. Nitekim Tunus'ta 40 Bölüğe ayrılan Yeniçerilerin Bölük Kumandanlarına Dayı deniyor; böylece Dayılık askerî bir ünvan/rütbe haline geliyordu.

Daha sonra, 1591 (bazılarına göre 1590) yılında Ocaklılar ayaklanarak Beylerbeyi'ni kovuyar Ağa Divanı'nı oluşturan üyeleri katlediyor; Bölükbaşı, yani Dayı olan İbrahim adlı bir Ocaklı'yı otorite makamına oturtuyorlardı. Ocaklı İbrahim, 'Dayı' olduğu için de yeni yönetim, adını ondan alıyor: 'Dayı Yönetimi' oluyordu.[1]

Dayı İbrahim, Ocaklılar tarafından üç yıl süre ile bu makama getiriliyordu.

Tunus'taki Ocaklı zorbalar merkezî otorite tarafından tayin edilen Vali Hafsa Mehmed Paşa'yı kabul etmiyorlardı. Ayrıca Trablusgarb'e tayin edilen İbrahim Paşa da kaçmak zorunda kalıyordu. Osmanlı yönetimi tehditler savuruyor; üzerlerine Mısır'dan asker sevkedeceğini bildiriyor, fakat hiçbir şey yapamıyordu.

Tunus'daki Dayı Yönetimi, Dayıların veraset yoluyla; yani babadan oğula geçecek şekilde Osmanlı yönetimi tarafından atanmaya başlanmasına kadar çeşitli sorunlar ve kargaşa ile sürüyordu. Bu ilk dönemde Beylerbeyi, Sancakbeyi ve Dayılar arasında sürekli bir didişme yaşanıyordu. Didişme, kimi zaman da kanlı çatışmalara dönüşüyordu. Ancak Dayı Osman Ağa, güçlü bir otorite sergiliyor, ortalığı yatıştırıyor ve hasımlarını sindiriyordu. 1610 yılında da yerine Yusuf Ağa Dayı oluyor, Tunus'da başarılı bir yönetim ve güçlü bir otorite tesis ediyordu.

Tunus'daki 'Dayı Yönetimi'nin' başarılı olması, Cezayir'deki Ocaklıları da Dayı Yönetimi kurmaya sevkediyordu.

Tunus'da Ocaklı Bölükbaşılara 'Dayı' denirken; Cezayir'de Donanma Reisleri ile önde gelen kaptanlar Dayı rütbesini kullanıyorlardı.

"Bu Ocaklarda Donanma Reislerine Dayı denilirdi."[2]

Cezayir'de denizciler Ağalara karşı harekete geçiyor ve 1681 yılından itibaren Dayı Yönetimi kurulmaya başlanıyordu. Burada farklı bir

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.4 – S.300.

[2] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.4, S.299; Dipnot no. 2 – Silahdar, C.1, S.469.

yöntem uygulanarak Dayı'nın Meclis tarafından 'yaşam boyu' kaydıyla seçilmesi kararlaştırılıyor; Hacı Mehmed Ağa adlı yaşlı bir denizci Dayı yapılıyordu. Mehmed Ağa 11 yıl boyunca Dayılık makamında bulunuyor, işleri ise Baba Hasan yürütüyordu. 1681 yılında Mehmed Ağa ölünce, yerine Baba Hasan Dayı oluyordu.

Cezayir'deki Dayılar bir Divan kuruyor ve bu Divana 'Divan–ı Guzat', halk arasında ise 'Dayılar Divanı' deniyordu.[1]

Ne var ki Baba Hasan, Kayınpederi kadar başarılı bir Dayı olamıyordu.

Fransızlar Cezayir'i kuşatarak barış yapmaya ve koşullarını aynen kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Taraflar arasında görüşmeler yapılırken Dayı Hasan; Kaptan Mezomorto Hüseyin Ağa'yı, Fransız gemisine rehin olarak gönderiyordu. Hüseyin Ağa Fransız Amirali ile görüşüyor, ona istediği koşullarla barış yapacağı sözünü ve güvencesini veriyordu. Böylece, Fransızların desteğini kazanan Mezomorto, Cezayir'e dönüyordu. Burada, savaş yanlısı denizcileri çevresine toplayan Dayı Hüseyin, Baba Hasan'ı öldürerek Dayılığı ele geçiriyordu. Arkasından da Fransız Amirali Duguesne'ye direnerek onu, Cezayir'den çekilmeye mecbur ediyordu. Mezomorto Hüseyin Ağa 1689 yılına kadar hem Beylerbeyliği hem de Dayılık yapıyordu. 1689 yılında da Dayılık makamını, İbrahim Hoca'ya bırakarak kendi arzusuyla görevden ayrılıyordu.

Dayılar her ne kadar Divan–ı Guzzat tarafından seçiliyorlarsa da gerçekte mutlak bir iradeye sahip bulunuyorlardı. Dayı, Cenine denilen sarayda oturuyor, Solak denilen muhafızlar tarafından korunuyordu. Dayı'nın oturduğu sarayda kadın bulunmuyordu. Dayı haftada bir kez, törenle saraydan alınıp evine götürülüyordu. O geceyi karısıyla geçiren Dayı, ertesi gün yine törenle evinden alınıp camiye, cuma namazı kılmaya götürülüyor, sonra da Cenine sarayına dönüyordu.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age., C.4, S.301; Dipnot no.2, C.5, S.62.

Bu uygulama Dayılık 'raconunda' kadınların yerinin olmadığını ortaya koyuyordu. Daima kaypak bir zeminde ve 'kelle koltukta' yaşayan Dayılar, yaşamlarındaki kadınları 'yumuşak karın' olarak kabul ediyorlardı. Unutmamak gerekir ki 'Dayı Yönetimi' boyunca Cezayir'e 28 zorba Dayı hükmediyordu. Ne var ki, bu 28 Dayı'dan 14'ü çeşitli şekillerde öldürülerek bu makamdan ayrılıyordu. Azledilen yahut katledilen Dayıların tüm mal ve mülküne Divan–ı Guzzat el koyuyordu.

> "Dayıların, memuriyet tevcihi aidatı ile konsolos ve sancakbeylerinin muayyer aidat ve hediyelerinden, müsadere ve nakdi cezalardan, esir ticareti ve korsanlardan alınan hisselerden mühim varidatı vardı."[1]

Dayıların 'gelir kaynakları' arasında en önemli yeri, hiç şüphe yok ki 'korsanlık ve esir ticaretinden alınan paylar' teşkil ediyordu. Diğer kalemler de büyük meblağlar oluşturuyordu. Ancak yine de en büyük gelir, korsanlıktan ve esir ticaretinden geliyordu. Ne kadar büyük vurgunlar yapılır, ne denli çok esir ele geçirilirse Dayı'nın aldığı pay da o oranda büyüyordu. Dolayısıyla Dayılar, başta korsanlık ve esir ticareti olmak üzere yasadışı eylemleri destekliyor, teşvik ediyorlardı. Korsanlık ve esir ticareti kaçınılmaz olarak beraberinde savaşmak zorunluluğunu getiriyordu. Dayıların emrinde daima güçlü bir donanmanın bulunması gerekiyordu. Bu nedenle Garb Ocaklarının Dayıları, çekinilmesi ve ciddiye alınması gereken bir askerî güç durumunda bulunuyorlardı.

Nitekim, 17. Yüzyılda Cezayir'in deniz gücü önemli bir tehdit oluşturuyor; Hıristiyan donanmaları karşısında mücadele edebilecek bir yeteneğe sahip bulunuyordu. 1981 yılında Cezayir Donanması, Fransa'nın Akdeniz'deki gücüne ağır darbeler indiriyor, 29 gemisine el koyuyordu. Ancak 18. Yüzyılın ilk yarısında durum tersine dönüyordu. Donanma sayısı 20'ye, Cezayir'deki Ocaklıların sayısı ise 20 binden 5 bine iniyordu. 1710 yılının Mart ayında Dayılık makamında, Dayı Bektaş bu-

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi –Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.249.

lunuyordu. Dayı Bektaş bu sırada bir Yeniçeri'nin karısına tecavüz edince ortalık karışıyordu. Ocaklılar Dayı Bektaş'ı öldürüyor ve yerine Sökeli Ali Çavuş'u Dayı yapıyorlardı.

Dayı Sökeli Ali Çavuş 1711 yılında İstanbul'dan Vali tayin edilen Şarkan İbrahim Paşa'nın karaya çıkmasına izin vermiyor, İstanbul'a dönmeye mecbur ediyordu. Ayrıca Sultan 3. Ahmed'e bir ariza gönderiyor, Valilik ile Dayılığın ayrı kurumlar olmasının sakıncalarına dikkati çekiyordu. Dayı Ali, bu iki makamın kendi şahsında birleştirilmesini talep ediyordu. Merkezî yönetim, Dayı'nın bu isteğine olumlu yanıt veriyordu.[1]

Böylece Dayı Ali Çavuş, Ali Paşa oluyordu. Fermanlarda da artık 'Cezayir Beylerbeyi ve Dayısı' diye kaydediliyordu. Ne var ki Köprülü Mehmed Paşa'nın sert önlemleri ile kısmen otorite altına alınan Cezayir Ocağı; 1683 Viyana bozgunundan sonra merkezî otoritenin zayıflamasının sonucu yeniden bağımsız hareket etmeye başlıyorlardı. Buna karşılık Osmanlı yönetimi, Akdeniz'de etkinliğini sürdürebilmek için Dayıların serkeşliklerini hoşgörü ile karşılıyor, onları giriştikleri savaşlara katılmaya teşvik ediyorlardı. Bunun için de tüm zorbalıklarına karşılık sadece nasihat etmekle yetiniyorlardı.

'Dayı Yönetimi' merkezî otoriteyi hiçe sayınca, Dayılar istedikleri gibi hareket ediyor, zorbalıklarını her gün biraz daha arttırıyorlardı. Cezayir Dayıları ile Tunus ve Trablusgarb Dayıları birbirlerine karşı da sürekli güç kullanıyor; yayılmacılık amacıyla yapılan saldırılar sık sık savaşlara dönüyordu.

Merkez ile olan ilişkilerin zayıflaması, Garb Ocaklarına geniş çapta bağımsız hareket etmek olanağı sağlıyordu. Bu kısmî bağımsızlık ise Garb Ocakları ile üçüncü ülkeler – özellikle Avrupa ülkeleri– arasında anlaşmalar yapılmasına zemin hazırlıyordu. Ne var ki bu anlaşmalar da yeni sorunların ortaya çıkmasına neden oluyordu.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.250.

Daha önce Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ülkeleri ile yaptığı anlaşmalarla Akdeniz'de bu devletlerin ticaret gemilerine, tüccar mallarına ve seyahat eden uyruklarına herhangi bir tecavüz olmayacağını garanti ederek ağır bir yükümlülük altına giriyorlardı. Ancak Garb Ocaklarının korsan, eşkıya, soyguncu ve çetecileri bu anlaşmaları hiçe sayıyor; payitahtın verdiği güvencelerin aksine, geçimlerini korsanlık, soygun ve esir ticareti yaparak sağlıyorlardı. Garb Ocakları donanmaları Orta Akdeniz'de ticaret gemilerine saldırıyor, tüccar mallarını yağmalıyor, zengin tüccarları kaçırarak fidye alıyor, çeşitli amaçlarla yolculuk yapanları yakalayarak esir tüccarlarına satıyorlardı. Osmanlı merkezî otoritesi Garb Ocaklı zorbalarla başa çıkamıyordu. Zira mutlak irade, bu yörede zaten korsanlık yapan donanmaya dayanıyor, bu donanmayı kendi deniz gücü olarak kabul ediyordu. Merkezden gönderilen valiler ise Dayıların tutsağı durumunda bulunuyordu.

Çaresiz kalan Avrupalılar, bir yandan kendilerine güvence veren anlaşmalar yapan Osmanlı merkezî yönetimini sıkıştırıyor, diğer yandan da Garb Ocaklarını muhatap alarak, onlarla ikili anlaşmalar yapıyordu.

> "Garb Ocakları Fransa, İngiltere, Napoli (Sicilyateyn–İki Sicilya Krallığı), Venedik, Avusturya ve İsveç devletleriyle Akdeniz'de emniyet (güvenlik) muahedeleri akdetmişlerdi..."[1]

Ancak bu anlaşmalar da fazla bir şey ifade etmiyordu. Zira Ocaklılar sadece yağma, soygun ve korsanlıkla geçiniyorlardı. Bunlardan başka yaşamlarını sürdürebilecek bir kaynağa sahip bulunmuyorlardı. Yaptıkları anlaşmalara sadık kalarak soygun ve yağmadan vazgeçmeleri halinde; başka hiçbir olanakları olmaması nedeniyle kendi yaşam koşullarını, kendi elleriyle ortadan kaldırmak durumuna düşüyorlardı. Bu durum bir bakıma, korsanların topluca intihar etmeleri anlamına geliyordu.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.254.

Garb Ocaklılar bu nedenle, yaptıkları anlaşmalara asla bağlı kalmıyor, riayet ve sadakat göstermiyorlardı.

Buradaki korsanlar son derece geniş bir alanda faaliyet gösteriyor; Avrupalılar bakımından tam anlamıyla bir tehdit teşkil ediyorlardı. Bu üç ayrıcalıklı eyalet arasında en güçlü donanmaya Cezayir Ocağı sahip bulunuyordu.

> "Cezayir korsanlarının faaliyetleri Akdeniz'e münhasır kalmayıp bunlar Sehte (Cebelitarık) Boğazını aşarak Kanarya Adaları, İngiltere, İrlanda, Felemenk, Danimarka ve İzlanda Adasına kadar uzanmışlar..."[1]

Nitekim daha 1585 yılında Murad Reis kumandasındaki bir Cezayir donanması Kanarya Adalarından biri olan Lanzarot Adası'na baskın düzenliyordu. Bu baskın sonucu 300 esir alınıyordu. Esirlerin arasında Lanzarot Adası'nın Valisi'nin karısı da bulunuyordu. Valinin karısı yüksek bir 'fidye–i necat' karşılığında iade ediliyordu.

Cezayir korsanları 1625 yılında Britanya Adası'na kadar yaklaşıyor, Vistrül nehrinin ağzına giriyorlardı. Korsanlar buradaki Lundy Adası'nı ele geçiriyorlardı. Bu Ada'yı uzun bir süre ellerinde tutan korsanlar bir 'hareket üssü' ve korsan karargâhı haline getiriyor, çevreye baskınlar düzenleyerek ganimet ve esir bakımından verimli yağmalara girişiyorlardı. Cezayir Ocakları yeteri kadar ganimet sağladıktan sonra Lundy Adası'nı İngiliz korsanlarına satıyorlardı.

1627 yılında bir başka Cezayir donanması Danimarka sahillerini yağmalayarak İzlanda Adası'na kadar çıkıyordu.

Cezayir dayıları, 18. Yüzyılın sonunda Danimarka donanması ile bir kez daha karşılaşıyorlardı. Bu savaşta Dayı, büyük yiğitlik ve başarı gösteriyor, halk âşığı Seferlioğlu, Dayı'yı şöyle övüyordu:

> Bu işler Dayıya hep malum oldu/İbtidâ Burc Pulat'ın temelin kurdu/
> Danimark Kralı bombayla geldi/Var ise yetişmiş Dayımız bizim.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.303.

İspanyol Kralı hamletti geldi/Beşyüzelli alayın kurdu/Gaziler kılıcın biledi vardı/Var ise evliyadır Dayımız bizim.

Küffar karaya askerin döktü/Yetişti gaziler hep gülle attı/Topunu bombasını bıraktı gitti/Gerçekten evliyadır Dayımız bizim.

Küffar üçüncü fend ile geldi/Kereste kestirdi lanconlar kurdu/Hayreddin Paşa gibi cengetti/Ahd olsun evliya Dayımız bizim.

Dördüncüde küffar hışımla geldi/Dayımız İslam memleketin Dayısın oldu/Küffar donanması tarümar oldu gitti/Billah evliya Dayımız bizim.

Seferlioğlu Dayının çok methini etti/Ceneral kavalyer hep yaralı gitti/Hayreddin Paşanın yerin tuttu/Vallah evliya Dayımız bizim.[1]

1631 yılında da Cezayirli korsanlar İrlanda'da Baltimor şehrini basarak yağmalıyorlardı.[2]

Sadece Orta Akdeniz'de değil, aynı zamanda Cebelitarık Boğazı'nın dışında da baskınlar gerçekleştirilerek yağmalar yapılması; Osmanlılarla Avrupa ülkeleri arasında yapılan anlaşmaların Cezayir korsanları tarafından yok sayılması anlamına geliyordu. Bunun sonucunda, Osmanlılarla anlaşma imzalayan Fransa, İngiltere ve Felemenk başta olmak üzere Avrupa ülkeleri, Cezayir Dayısıyla ayrıca bir anlaşma yapmak zorunda kalıyorlardı. Osmanlı yönetimi, Cezayir ve Tunus Dayılarının anlaşmaları imzalamasına izin veriyordu. Bu izin aynı zamanda Garb Ocaklarının yarı bağımsızlığının merkezî yönetim tarafından kabul edilmesi anlamına geliyordu. Bu durum Garb Ocaklarına çeşitli bakımlardan avantaj sağlıyordu.

"... birincisi Barbaroszâde Cezayirli Hasan Paşa olan Kuloğlular 17'nci yüzyıldan başlayarak bütün Kuzey Afrika politikasında etken rol oynamaya başladılar. Telemsan gibi bütün nüfûzu Kuloğlulardan oluşan

---

[1] Tarih ve Toplum, Orhan Koloğlu'nun 'Garb Ocaklarında Anadolu Delikanlıları' başlıklı makalesi, Sayı 34, Sayfa 223.

[2] Büyük Osmanlı Tarihi, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Age., C.4, S.303.

kentler belirdi... Sonuçta daha geniş haklar elde etme savaşımına giriştiler. Cezayir'de 1680'lerde ve sonrasındaki ayaklanmalarla merkezî iktidarı ele geçirmeye kalktılar. Başarılı olamadılarsa da ülkenin pek çok yerinde 'bölge beylikleri' ve büyük sermaye ellerinde toplandı. O aracılıkta etkenliklerini sürdürdüler. 18'inci Yüzyılda Tunus'ta Hüseynîler ve Trablus'ta Karamanlılarla Kuloğlular iktidara geldiler. Böylece yerli halkın da yönetime katılmasında önemli bir adım atılmış oldu. Kuloğlular bir sınıf olmaktan çok bir çıkar grubu oluşturduklarından bu politik oyunlarda bilinçli bir tutum içine giremediler(...) Çıkar dengelerine göre eğilim gösterdiler ve uzlaşmacı yolları yeğlediler."[1]

Dayılar, Avrupalılarla yaptıkları anlaşmalara bağlı kalmıyor, ilk fırsatta barış yaptıkları ülkelerin limanlarını ve gemilerini basıyor, mallarını yağmalıyor, insanlarını esir alıp, esir tüccarlarına satıyorlardı.

Garb Ocaklarına yağma ve korsanlık kadar büyük gelir sağlayan bir başka 'kirli alanı' da 'Esir Ticareti' oluşturuyordu. 'Esir Pazarlarının' kaynağında ise Garb Ocaklarının Dayıları ve Tayfaları, 'özel bir yer' tutuyordu.

Esircilerin Mafios Düzeni

"ESİR– I. Savaşta düşmanın eline düşen kimse, tutsak. 2. Eskiden bir efendinin buyruğu altında yaşayan, ticari bir mal gibi alınıp satılan, özgürlüğü olmayan kimse – eşanlamı: köle. 3. Bir kimsenin zorbaca isteklerine boyun eğen kimse, uşak. 4. Aşkı yüzünden bütünüyle sevdiği kimsenin bağımlılığına giren kimse. 5. Bir şeye körükörüne bağlanmış, o şeyin karşısında her türlü özgürlüğü, iradesini yitirmiş kimse. 6. Esir almak, tutsak etmek, esir düşmek, esir ol-

[1] Tarih ve Toplum, Age., Sayı 33, Sayfa 167.

mak, tutsak olmak. Bir kimseyi esir etmek, bir kimseyi tutsak durumuna sokmak, onun hareket özgürlüğünü kısıtlamak."[1]

Arapça bir sözcük olan esir 'Kamus–u Osmanî'de 'Kul, köle, harp esnasında düşman eline düşen tutsak, düşman elinde kalan asker. Hüküm altında bulunun müptelâ (bağımlı) düşkün' anlamına geliyordu.

Başlangıçta savaşarak, fakat daha sonra yağma, soygun, gasp, çıkar amaçlı baskın düzenlenerek veya benzeri yollarla ele geçirilen kadın, kız, çocuk veya erkeklerin 'özgürlükleri' ortadan kaldırılıyordu. Daha sonra bunlar 'çeşitli amaçlarda kullanılmak üzere' adeta bir eşya veya mal gibi alınıp satılmaya başlanıyordu. Çeşitil yöntemler uygulanarak ele geçirilen ve özgürlükleri gaspedilen kimselere 'esir', bunların bir bedel karşılığı alınıp satılmasına da 'esir ticareti' deniyordu. İnsanların – uluslararası hukukun yorumlanmasına göre– yasal (savaşlar gibi) olduğu kadar yasadışı (korsanlık ve eşkıyalık yapılarak) özgürlüklerinin gaspedilerek ortadan kaldırılması, hiç şüphe yok ki zaten 'mafios bir karakter' taşıyordu. Sadece ticarî düşünceyle, yani 'ekonomik çıkar sağlamak' amacıyla insanları esir eden ve bir eşya–mal durumuna sokarak pazara sevkeden çıkar grupları da 'mafios örgütlenme modeli' içinde daha başarılı oluyorlardı.

Esir ticareti (pazar ekonomisi anlamında) özellikle 15. Yüzyıl'dan itibaren bütün dünyada olduğu gibi, Akdeniz bölgesinde; dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde de yaygınlaşıyor, giderek tam anlamıyla 'mafios bir sektör' durumuna geliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında esir ticareti, 1847 yılına kadar yasal zeminde resmî olarak ve devlet tarafından denetlenerek serbestçe yapılıyordu. 1847 yılında da yasaklanıyordu.

Esir satın alan önemli şehirlerin ilk sıralarında; İstanbul, Bağdat, Şam, Kahire, Medine, Halep, Erzurum, Belgrad ve Sofya yer alıyordu.

---

[1] Büyük Larousse – Age. – C.6, S.3810.

Esirler her yerde alıcı buluyordu, ama bu şehirler başlıca esir ticareti yapılan merkezleri oluşturuyordu.

Bu pazarlara esir sağlayıp gönderen yerlerin başında ise Garb Ocakları geliyordu. Zira Garb Ocakları; şark saraylarında büyük revaç bulan, dolayısıyla yüksek meblağlar kazandıran beyaz, yetenekli ve çok güzel Avrupalı– özellikle Slav ve Cermen– genç kız ve asillerini esir alarak aracılara, yani 'esir tüccarlarına' satıyorlardı. Garb Ocaklarının korsanları ayrıca Afrikalı zencileri de kolaylıkla toplayarak şark saraylarına sevkediyorlardı. Ayrıca, şark saraylarının haremlerinde kullanılıp görevlendirilen iğdiş edilmiş esirler de yine bunların ellerinden geçiyordu.

Uluslararası 'esir ticareti' bakımından Garb Ocaklarının önemli bir avantajı bulunuyordu. Toplanan ve yakalanan esirler Orta Akdeniz'den gemilere yükleniyor, en uzak pazarlara bile deniz yoluyla kolaylıkla sevkedilebiliyordu. Kendileri de korsan oldukları için, bu korsan gemilerine diğer korsanlar pek saldırmıyor, dolayısıyla esirler kolaylıkla esir pazarlarına ulaştırılabiliyordu.

Garb Ocaklarının korsanları, İtalya'dan İzlanda'ya kadar uzanan kıyı ülkelerinden esir topluyor veya alıyorlardı. Bunlar Rodos, İstanköy, Eğriboz gibi 'toptancı esir pazarlarına' sevkediliyor, buralarda 'esir tüccarlarına' satılıyordu. Esirciler de fiyatların üzerine kendi maliyet ve kârlarını koyarak, İstanbul'daki 'Esir Pazarına' getiriyorlardı.

Diğer taraftan, Afrika'da esir toplama merkezlerinin başında Musavva ve Cidde şehirleri yer alıyordu. Buradan alınan Arap ve zenci esirler Kahire, Bağdat, Şam ve Halep şehirlerindeki esir pazarlarına getiriliyordu. Esirler bu pazarlarda el değiştiriyor, esir tüccarlarına satılıyorlardı. Esir tüccarları ise bunları yüksek meblağlar kazanacakları büyük şehirlerin pazarlarına götürüyorlardı.

Esir pazarlarına sevkiyat yapan limanlardan bazıları da Karadeniz'de bulunuyordu. Özellikle Aza, Aşu ve Özi limanları, esir sevkiyatında ilk sıralarda yer alıyorlardı. Unutmamak gerekir ki bu limanlardan;

Çerkez, Slav ve Tatar kadınları, kızları, çocukları sevkediliyordu. Bunlar çok güzel ve kolaylıkla eğitilebilen insanlar oldukları için esir tüccarlarına büyük servetler kazandırıyorlardı. (İleride Çerkezler konusu ele alındığında Kafkasya'da yürütülen esir ticaretine ayrıca değinilecek. –M. Çulcu.)

Eşkıyalardan, korsanlardan, yağmacı ve zorbaların yanı sıra Garb Ocakları gibi esirciliği yasal hale getirmiş bulunan odaklardan aldıkları esirleri şehirlerde kurulan esir pazarlarına götürerek satan kimselere 'esirci' deniyordu. Bu arada başka kaynaklardan da pazarlara esir sevkediliyordu:

> "Kendilerine esirci süsü veren bazılarının yanlarına aldıkları kadınları satılık cariye diye esir pazarlarına getirip satanlar da oluyordu."[1]

En canlı esir borsası bulunan büyük şehirlerin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti, yani İstanbul yer alıyordu.

Bunun başlıca nedenini, Osmanlı sarayının önemli bir 'esir alıcısı' yani 'müşteri' konumunda bulunması teşkil ediyordu. Unutmamak gerekir ki Osmanlı hareminde, yüzlerce cariye bulunuyor, harem personeliyle birlikte bu rakam çok daha yukarlara çıkıyordu. Kaldı ki harplerde alınan esirlerin beşte biri Osmanlı Padişahı'nın hissesine düşüyordu. Bu nedenle Osmanlı sarayında adeta bir 'esirler ve cariyeler kitlesi' bulunuyordu.

> "Türkler, İtalya'nın Polye sahillerini ele geçirip içlere doğru sızdıkları zaman birçok İtalyan asilzadelerinin kızları ve prensler Fatih'in sarayına gönderilmişti. Bunları, Topkapı Sarayı'nda bulduğumuz Sultan Cem'in İkinci Bayezid'e yazdığı henüz yayınlanmamış mektuplardan öğreniyoruz."[2]

---

[1] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü – Age. , C.1, S.552.

[2] Haremin İçyüzü – Leylâ Saz–Milliyet Yayınları – İstanbul, 1974 , S.33; Kitabı düzenleyen Sadi Borak'ın notu..

Osmanlıların esir ve cariye avcılığı nedeniyle İtalya yarımadasında gerçekleştirdiği operasyonlar Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren başlıyordu. Ancak, Barbaros Hayrettin Paşa zamanında çok daha ileri gidiyor, cüretkâr baskınlar gerçekleştiriliyordu.

"...her frenk tarihinde şu satırlar vardır: 'Barbaros Hayrettin Paşa 1534 senesi yazının ilk günlerinde Akdeniz Boğazından çıkıp İtalya sahillerine yelken açtı. Messine Boğazında biraz oyalanarak Regyoyu aldı. Ertesi gün Sen–Losido kalesini alarak gemilerine sekizyüz esir getirdi ve kaleyi yaktı. Çitraro kalesiyle limanında bulunan onsekiz kadırgayı da ateşe verdi ve oradan Napoli sahillerine doğru yoluna devam etti. İsprilonga yağma edildi. Barbaros'un bu sahillerde dolaşmaktan maksadı Fondide Vespazyo Kola'nın zevcesini ansızın ele geçirmekti. Jülya Gonzaga namında olan bu genç kadın –bütün İtalya şairlerinin güzelliğini terennüm ettikleri, Yuannadi Aragonya ismindeki güzellik kraliçesinin kardeşi olup onun da sabahati hemşiresi derecesinde ve güzellikle şöhreti kemâlde olduğundan Türk sarayına revnak vermeye layık kıymetli bir avdı."[1]

Esir ve cariyelerin alınıp satıldıkları yerlere 'Esir Pazarı' deniyordu. İstanbul'un fethinden sonra ilk 'Esir Pazarı' bugünkü Haseki semtinde kuruluyordu. 16. Yüzyılda 'esircilik' gelişiyor, iş hacmi büyüyordu. Böylece esir piyasası, kentin içine kaydırılıyordu. Sultan 3. Murad'ın cariyelere olan düşkünlüğü de bunda rol oynuyordu. Nitekim eski ve yeni Bedesten ile bu civardaki Köle Hanı, köle ticaretinin merkezi oluyordu.

"Kırım'dan İstanbul'a bâkir cariyeler getirilirdi. Esirler İstanbul'da Bedesten'de satılırdı. Esir o kadar çoktu ki Bedesten'den kaldırılmasını istemişlerdi."[2]

17. Yüzyılda ise –ki bu kez de Deli İbrahim'in kadın düşkünlüğü rol

---

[1] Safiye Sultan – M. Turhan Tan – İnkılâp Kitabevi , İstanbul, 1961 – S.4,5; Dipnot bilgisi.

[2] Haremin İçyüzü – Age. – S.33.

oynuyordu– büyüyen esir piyasası, Çemberlitaş'taki Tavuk Pazarı civarına taşınıyor ve resmiyet kazanıyordu.

> "İstanbul'da esir pazarının kuruluşu 17. Yüzyıla rastlar. Bu 'Emanet–i Esirhane' adı altında bir devlet kuruluşudur. İhtisap Ağalığına bağlıdır."[1]

Bu 'Esir Pazarında' fiyatlar tıpkı bir borsa gibi iniş–çıkış gösteriyordu. Esir çok geldiği zaman fiyatlar ucuzluyor, 'mal' gelmediği zamanlarda ise esirlerin fiyatı hızla yükseliyordu. Esir Pazarı'nın bağlı olduğu İhtisap Ağalığı, o dönemde İstanbul'un Belediye Başkanlığı korumunda sayılıyordu.

Esir Pazarı'nın bir Emîni, bir Kethüdası ve bir de Şeyhi bulunuyordu.

Esirci Emîni, ganimet ve esirlerin bol olduğu zamanlarda esir alıp satanlardan devlet hesabına kuruşta, bir para vergi kesiyordu. Bunun karşılığı olarak işlerin yasalara uygun yapılıp yapılmadığını denetliyordu. Ancak Esirci Emîni hazineye, yılda yüz kese gelir sağlıyordu.

> "...Esirhânenin çok büyük demir kapısı geceleri kilitlenirdi. Kapının yanındaki odada oturan Emîn, alınıp satılan kölelerden öşür (onda bir oranında vergi) alırdı."[2]

Esir alım satımı ile uğraşan kimselere 'esirci esnafı' deniyor, bunlar da Çemberlitaş'taki Tavuk Pazarı'nın civarına yerleşmiş bulunuyorlardı. Esirci esnafı kendi arasında seçim yaparak bir Esirci Kethüdası ile bir Esirci Şeyhi seçiyorlardı. Bunlar Ruus–i hümâyûn tarafından onaylanarak tayin ediliyordu.

Esir tüccarları, esir ve cariyeleri –genellikle– topluca Esir Pazarına getiriyorlardı. Esirler 200 odadan oluşan ve 'Esir Pazarı' denilen bu binada satışa çıkarılıyordu. Bunlar genellikle 'esirci esnafı' tarafından ka-

---

[1] Haremin İçyüzü – Age. – S.32.

[2] Haremin İçyüzü – Age. – S.33.

pışılarak satın alınıyor, toptan–perakende usulü ile müşterilere satılıyorlardı.

> "Esirci esnafı kendi malları olan esirleri istedikleri fiyata sattıkları gibi, satılmak üzere emâneten kendilerine bırakılanları da sahiplerinin tayin ettikleri fiyatlar üzerinden satarlar ve bu gibiler için sahiplerinden nafaka ve dellâliye namıyla para alırlardı."[1]

Bu nedenle şehirde herkes, esircilik işiyle değişik oranlarda uğraşabiliyordu. Esir alım–satımıyla uğraşan kadınlara da 'esirci kadın' deniyordu. Bunlar, tüccar adına esirleri perakende olarak satabiliyorlardı. Dolayısıyla esir ticareti İstanbullular arasında hayli yayılmış bulunuyordu. Kaldı ki daha Sultan 4. Murad zamanında iki bin esir tüccarı faaliyette bulunuyordu.[2]

Esirci esnafı, dışardan sevkedilen esirleri alıp satmakla yetinmiyordu.

Esirciler hem ikinci elden köle alıp satıyor, hem de esir ana–babadan doğan çocukları küçük yaşlardan alıp özel olarak yetiştirerek yüksek fiyatlarla satıyorlardı. Bu şekilde eğitilmiş olan 'yetiştirme esirler' büyük servetler karşılığında el değiştiriyorlardı. Bu nedenle iyi besleniyor, giyim kuşamlarına özen gösteriliyor; yeteneklerine göre müzik, el sanatları, raks öğretiliyordu.

> "Ticaret için alınanlar 6–7 yaşından 10–12 yaşına kadar yüzü ve endamı büyüdükçe güzelleşeceği kestirilenlerden seçilip, musiki aletlerinden kolay çalınır kanun veya ud öğretilir, elleri bozulmasın diye kaba hizmete konmaz, aynı zamanda kırıtmalara, gamzelere, işvebazlıklara alıştırılırdı."[3]

Bu şekilde yetiştirilen esirler revaç buluyor; sadece İstanbul'daki sa-

---

[1] Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü – Age. – C.1, S.553.

[2] Haremin İçyüzü –Age. – S.33.

[3] Haremin İçyüzü – Age. – S.48.

raylar tarafından değil; Mısır prenslerinden, Hint zenginlerine kadar geniş bir bölgede, yüksek fiyatlarla alınıp satılıyorlardı.

Doğal olarak, esir ve cariyelerin en önde gelen müşterilerini saray, malikâne, konak sahibi olan zenginler, paşalar ve devlet ricâli oluşturuyordu. Bunların Esir Pazarı'na giderek esir seçmeleri elbette ki mümkün olamıyordu. Pazar'a, seçme esirler geldiği zaman 'esirci kadınlar' derhal devreye giriyorlardı. Üstelik bunlar sarayların, konakların ve malikanelerin harem dairelerine de kolayca girip çıkabiliyor; evin hanımı ile konuşup görüşebiliyor; ya esiri buraya getiriyor ya da onlar adına beğenip satın alıyor, üzerine kâr koyarak bunlara satıyorlardı. Kaldı ki zaten esir ve cariyeler de zenginler tarafından satın alınmadan önce titizlikle muayene ettiriliyor, hatta kısa bir süre evde kalarak deneyden bile geçiriliyordu:

> "Cariyeyi satın almadan evvel bir gece müşterinin hanesine bırakmak adetti. Eğer cariyenin uykusu ağırsa veya horlarsa fiyatından düşülürdü. Cariyelerin ücretleri doktor ve ebe muayenesinden geçtikten sonra ödenirdi. Esirci kadın hem tüccardan, hem de müşteriden tellâliye alırdı."[1]

Ne ki, dıştan bakıldığında her şey denetim altında ve yasalara uygun yapılıyormuş gibi görünüyorsa da, madalyonun diğer yüzünde durumun sanıldığından farklı olduğu ortaya çıkıyordu.

Her şeyden önce 'esir ticareti' bir ucu Garb Ocaklarına, diğer ucu Hint saraylarına kadar uzanan geniş bir alanda, örgütsel/mafios bir dokuya dayanıyordu. Bu örgütsel doku içinde; Dayılar, Ocaklılar, korsanlar, eşkıya, mafiosi, esir tüccarları, esirciler, esirci esnafı, esirci kadınlar yer alıyordu. Bunların hepsi 'ekonomik çıkara dayalı' bir ilişki ve dayanışma içinde bulunuyorlardı. Bu ilginç örgüt, sadece esir alışverişi ile uğraşıyormuş gibi görünüyorsa da gerçekte 'yasadışı her işe uygun' bir kimlik ve karakter taşıyordu.

---

[1] Harem'in İçyüzü – Age. – S.45.

Çeşitli bölgelerde esir toplayanlar çoğunlukla insan hırsızlığı ve insan kaçakçılığı yapıyorlardı. Kıtanın değişik sahillerinden karaya çıkan korsanlar; çevrede dolaşan çocukları, kızları, kadınları yakalayıp gemilere atıyor, hızla oradan uzaklaşıyorlardı. Bu işi Cezayirli korsanlar İtalya, Fransa, İspanya sahillerinde nasıl yapıyorlarsa, Kafkasya'daki eşkıya çeteleri de aynı şekilde yapıyorlardı.

> "Cariyeler, Kafkasların güzel kırlarına, dere denarlarına meyve toplamak için çıkanlardan, insan avcısı heriflerin çaldıkları veya evlenme vaadiyle kaçırılan kızlar..."[1]

Çoğu kez korsanlarla eşkıya birlikte çalışıyorlardı. Eşkıya iç kesimlerden kaçırdığı ve topladığı esirleri gizlice sahillere getiriyor, çok küçük meblağlar karşılığında korsanlara satıyordu.

Esircilik işini en kapsamlı ve organize şekilde yapanların başında Cezayir korsanları yer alıyordu. Bunlar en güzel esirleri, en işe yarar köleleri, özellikle İspanya, Fransa ve İtalya sahillerinde gerçekleştirdikleri baskınlar sırasında ele geçiriyorlardı.

> "Cezayir korsanlarının, Toscana sahillerine keseretle yaptıkları akınlara karşı, kendini müdafaa etmek için Chevaliers de Saint–Etienne sınıfını teşkil ederek Afrika sahillerinde muvaffakiyetli hareketler yapmaya muktedir, mükemmel bir ordu vücuda getirmeye muvaffak olmuştur."[2]

İşin ilginç tarafı ise; Ocaklı korsanlar ile Sicilyalıların, bazı ortak baskınlar gerçekleştirmeleriydi. Unutmamak gerekir ki; 17. Yüzyılın sonuna kadar, İtalya'da birlik henüz sağlanmış değildi. Dolayısıyla İtalik yarımadasındaki cumhuriyetler, krallıklar, dükalıklar, prenslikler birbirleri ile geçinemiyor, sık sık çatışıyor, savaşıyorlardı. Sicilyalılar zaten denizcilikle geçimlerini temin ediyor, dolayısıyla Orta Akdeniz'de faali-

---

[1] Haremin İçyüzü – Age. – S.43.

[2] İtalya Tarihi – Yazan A. Vazelli, kısmen ikmal eden Fernand Hayward ve Elbert Falcionelli – Dilimize çeviren Galip Kemali Söylemezoğlu – Kanaat Kitabevi – İstanbul, 1040–C.1, S.242.

yette bulunuyorlardı. Fransız ve İspanyol donanmaları, Sicilyalılara dokunmuyorlardı. Onlar Cezayir Dayıları ile uğraşıyor, çoğunlukla onlarla savaşıyorlarda. Buna karşılık Sicilyalılar, Cezayirlilerle işbirliği yapıyor/yapmak zorunda kalıyorlardı. Böylece, Orta Akdeniz'de yaşamak ve faaliyet göstermek olanağı bulabiliyorlardı. Ayrıca diğer bölgelerle durmadan mücadele etmek veya çarpışan taraflardan bazılarıyla işbirliği yapmak durumunda bulundukları için, buraların Dayılar tarafından yağmalanmasına da yardımcı oluyorlardı. Bir başka ifadeyle, Sicilyalılar güçlerini arttırabilmek için kimi zaman Dayılarla işbirliği yapıyorlardı. Böylece hem hasımlarını zayıflatıyor, hem de Cezayirli korsonlarla birlikte yağma ve baskınlara katılarak kendilerine ekonomik çıkar sağlıyorlardı.

"Piemont (...) müttefikler tarafından işgal olundu.

Mukabil ihtilâl, 4. Ferdinand tarafından bunu hazırlamak için, Kardinal Fabricio Ruffo'nun gönderdiği (adamlar nedeniyle) Orta İtalya'da daha şiddetli oldu. İçlerinde birçok eşkıya, hatta Türkler bile bulunan (hesapça Cezayir dayıları – Galip Kemali Söylemezoğlu'nun notu) 10 bin kişilik bir ordunun başında Cumhuriyetçilerin Fransa'ya dönmelerini temin eden bir itilâf imzaladıktan sonra, Napoli'yi 19 Haziranda (1799) teslim olmaya mecbur etti."[1]

19. Yüzyılın sonunda cereyan eden bu olayın benzerlerine daha önceki yüzyıllarda defalarca rastlanıyordu. Orta ve Kuzey İtalya'daki odakların Cezayirli korsanları paralı asker gibi kullanmalarına, Sicilya'da faaliyet gösteren suç örgütleri aracılık ediyordu. Ayrıca, asilzâdeler de kendilerini güvenceye almak için Cezayirli korsanları hoş tutuyor, kimi zaman lojistik destek vermekten kaçınmıyorlardı. İtalik yarımadasına sık sık gelip giden korsanlar önce Sicilya'da örgütlenen MAFİA ve Calabria'da kurulan Camorra ile, sonra da Napoli'de Carbonari ile tanışıyordu. Kendi ahlâk, hukuk ve karakter yapılarıyla örtüşen bu örgüt-

[1] İtalya Tarihi – Age. – C.2, S.273.

lenme anlayışı; Arnavutlar, Sicilyalılar ile Garb Ocaklılar arasındaki ortak paydayı teşkil ediyordu. Bir başka ifade ile Sicilyalılar ve Kuzey Afrikalılar, aynı mafios kimliği paylaşıyorlardı. Bu paralellik çok eski dönemlere; Kuzey Afrika'daki heterodoks Fatımîlerin Sicilya'ya geçerek buralara hükmettikleri dönemlere dayanıyordu.[1]

Cezayirli korsanlar ile Sicilyalılar arasındaki münasebetler bununla sınırlı kalmıyordu. Sicilya'da suç işleyenler Cezayir korsanlarına sığınıyor, aynı şekilde bazı Garb Ocaklılar da, Sicilya dağlarındaki Mafie adı verilen mağaralarda saklanıyorlardı. Bu çerçevede Cezayir Dayıları İtalya ve Dalmaçya sahillerinde daha rahat hareket edebiliyor, zorbalık ve yağmaları daha kolay gerçekleştirebiliyorlardı.

Orta Akdeniz'deki bu oluşum, Ege Denizi'ne de yansıyordu. Garb Ocaklılar ile Ege Adaları arasındaki ilişkiler, Barbaros Hayrettin zamanında tesis ediliyordu. Bu ilişkiler sadece esir ticaretiyle sınırlı kalmıyordu. Adalı zengin esir tüccarları aynı zamanda, Garb Ocaklı korsanların yağmalardan elde ettikleri değerli eşyaları ellerinden çok ucuz fiyatlara satın alıyor, Önasya'nın sahil şehirlerinde, özellikle de İstanbul pazarlarında yüksek fiyatlarla satıyorlardı. Adalardaki gemi acentaları ise Ocaklılara esirci gemileri kiralıyor, esirler Afrika sahillerinden alınıp yine Önasya'ya ve İstanbul'a bu 'tüccar gemileriyle' taşınıyordu. Hiç şüphe yok ki korsanlık ve yağma konusunda Adalı tüccar ve esirciler ile Dayılar birlikte/ortaklaşa çalışıyorlardı. Tıpkı hırsızlık malı satan esnafın hırsızlarla ortak çalışması gibi; esir tüccarları ile ganimet alıp satanlar da korsanlarla beraber çalışıyorlardı. Adalı tüccarlar zorbalara hem askerî ve ticarî istihbarat veriyor, hem de onların yağma ve zorbalıkları sayesinde büyük kazançlar elde ediyorlardı.

Adalı tüccarlar nasıl ki Garb Ocaklı Dayılar ile dirsek teması ve işbirliği içinde hareket ediyorlarsa; aynı şekilde İstanbul'daki esirci esnafı, esirci kethüdası, esirci şeyhi ve esirci kadınlarla da benzer ilişkiler tesis ediyorlardı.

---

[1] Bkz. Her Sakaltan Bir Kıl – E Yayınları – M. Çulcu.

Bir başka ifadeyle Adalı esir tüccarları ve gemi acentaları; Garb Ocaklılar ile İstanbul arasında bir köprü oluşturuyorlardı. Bu aynı zamanda bir 'zorbalık köprüsü' anlamına geliyordu. Zira bu güzergâhtan sadece esirler sevkedilmekle kalmıyordu. İstanbul'un ve Önasya'nın zorbaları, bu kanaldan Kuzey Afrika'daki Garb Ocaklarına gidebiliyor, oralarda saklanıyor, korsanlık yapıyorlardı. Bu zorbalar, yine aynı güzergâhı kullanarak Osmanlı topraklarına giriyor, her türlü yasadışı eylemde bulunabiliyor ve tekrar kaçabiliyorlardı.

Bu gidiş–gelişlerin en önemli örneğini, korsanlıktan Sadrazamlığa yükselen Kel Deli İbrahim Hoca veriyordu.

Kel Deli İbrahim Serezliydi. Donanma Hocalığından yetiştiği için denizciydi ve Hoca lakabıyla anılıyordu. Başlangıçta, Bostancı Ocağı'na girerek Ocaklı oluyordu. Ancak burada bir suç işliyor ve kaçmak zorunda kalıyordu. Nitekim, Adalar üzerinden gittiği Garb Ocaklarına sığınıyor, burada saklanıyordu. Deli İbrahim burada, Dayıların yanında gemicilik yapıyor, yağma ve soygunlara katılıyordu. Uzun süre Cezayir'de yaşıyor, burada hüküm süren 'yasadışı yaşam tarzına' son derece uyum sağlıyordu. Kel Deli İbrahim Hoca, yaşı ilerleyince kimliğini gizleyerek ve 'karanlık güzergâhı' kullanarak geri dönüyor; İstanbul'da kayıkçılık ve balıkçılık yaparak geçimini sağlayıp yaşamını devam ettiriyordu.

Sultan 3. Ahmed bir gün kıyafet değiştirerek halkın arasına giriyor; sahilleri dolaşırken bir rastlantı sonucu Kel Deli İbrahim'in sandalına biniyordu. Bir süre birlikte geziyor, bu arada yaşlı balıkçının sohbetinden ve düşüncelerinden hoşlanıp etkileniyordu. Padişah daha sonra kimliğini açıklıyor ve bu Garb Ocaklı eski korsan ile ilişkisini kesmiyordu. Nitekim aradan zaman geçince, ona bazı görevler de vermeye başlıyordu. Bir defasında Kel İbrahim'i Girit'e gönderiyor, bir gemiye kereste yüklüyordu. Bu gemi ile kereste tüccarı görünümünde Girit'e gidiyor, Padişah'ın hattı hümâyûnunu Ahmed Paşa'ya ulaştırıyordu. Ahmed Paşa, yerine Kethüdasını vekil bırakıyor, aynı tüccar gemisiyle İstanbul'a

gelerek Küçükçekmece sahiline çıkıyordu. Kel Deli İbrahim Ağa durumu derhal Padişah'a bildirerek görevini başarıyla tamamlıyor ve Ahmed Paşa sadaret makamına tayin ediliyordu.

Bu olay Garb Ocakları – Adalar– İstanbul bağlantısını çarpıcı bir biçimde örnekleyerek gözler önüne seriyordu.

Nitekim, gizli görevi başarıyla tamamlayan Kel İbrahim, Padişah tarafından ödüllendiriliyor ve Kalyon Kaptanlığına tayin ediliyordu. Kalyon Kaptanı olan İbrahim Ağa 'Kapdan Paşalığa' terfi edince hemen eski mesleğine dönüyor ve korsanlığa başlıyordu. Bu işte kısa zamanda başarılı oluyor, 15 harp kalyonu ve bine yakın korsanıyla şöhret kazanıyordu. Korsan çevrelerinde bu Reis 'İbrahim Hoca' olarak tanınıyordu.

Garb Ocaklı eski zorba Kel Deli İbrahim Hoca'nın başarısı, rakiplerinin husumetine ve düşmanlığına yol açıyordu. Bunların yaptığı her türlü tezvirata rağmen Sultan 3. Ahmed, korsan reisini korumayı sürdürüyor, kışkırtmaları dikkate almıyordu. Nitekim İbrahim Paşa'yı önce Riyale Kaptanı ardından da Patrona (Amiral Gemisi) Kaptanı yapıyordu. Padişah bununla da yetinmiyordu. 17 Ocak 1713 günü Kapudan–ı Deryalığa tayin ediyordu. Ancak, Garb Ocaklı eski zorba bu makamla da yetinmiyor, gözünü Sadrazamlığa dikiyordu. Nitekim Kapudan–ı Derya olduktan sonra İsveç Kralını, yirmibin kalyoncu ile birlikte memleketine götürmeyi taahhüt ettiği sırada Sadrazam Süleyman Paşa azlediliyor; sadaret makamına Kel Deli İbrahim Paşa tayin ediliyordu.

> "Hassa hasekisi cellâd Kara Mustafa, Kapudan Kel Deli İbrahim Hoca'yı has oda köşküne götürüp misafir odasında kel başında olan kokmuş fes üzerine burmalı gemici sarığını cayır cayır koparark rayiha–i keriha (kötü kokular) odayı kaplayıp avuç avuç anber yakmakla güç ile zail eylediler ve başına kavuk üzerine sarık huzur-u hümâyûna götürdüler. Yedd-i hümâyûndan mühr-i şerif kendüye teslim olundu..."[1]

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı , Age. , C.6, S.298, 299; Dipnot no. 2 – Nusretnâme.

Eski bir korsanın balıkçılık yaparken bulunup, sadaret makamına kadar yükseltilmesi hem yönetimde, hem de halk arasında şaşkınlığa ve tepkiye yol açıyordu. Gerçi Padişah bu tepkilere de umursamıyordu. Ancak Kel Deli İbrahim Paşa'nın korsan karakteri sadaret makamında da ortaya çıkıyordu. Zira o, işlerini pusu kurup cinayetler işlemek ve suikastler düzenlemekle görmeye alışmış bulunuyordu.

Nitekim Sadrazam İbrahim Paşa, –kendisi de Sadrazam olmak için büyük çaba sarfeden– Padişah'ın damadı Silahdar Ali Paşa'nın nüfuzundan rahatsızlık duyuyordu. Damat Paşa'nın nüfuzunu kendisi bakımından bir tehdit ve tehlike olarak kabul eden eski korsan, Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasını kararlaştırıyordu. Suikast görevini de İstanbul'da oluşturduğu yasadışı/mafios çetesinin bir üyesi olan eski 'korsanlık zamanlarındaki' arkadaşlarından bir kayıkçıya veriyordu. Ancak Paşa'nın Kethüdası olan Hacı Hüseyin Ağa kendisine ihanet ediyor ve Ali Paşa'yı uyararak durumu anlatıyordu. Suikastı öğrenen Ali Paşa ise artık, daha temkinli hareket ediyordu.

Buna paralel olarak Sultan 3. Ahmed de Garb Ocaklarından gelen ve kendisi tarafından Sadrazam yapılan bu eski korsanın gizli, karanlık ve esrarengiz işlerinden hem rahatsızlık, hem de üzüntü duyuyordu. Ancak yönetim tarzına da müdahale etmiyor, onu sadaret makamında tutuyordu. Kel Deli İbrahim Paşa ise, kendi otoritesi için engel olarak gördüğü kadronun başında yer alan Damat Ali Paşa ile ilgili 'kanlı planlarından' vazgeçmiyor, suikastı gerçekleştirmek için yeni fırsatlar kolluyordu.

"Bunun için bir ziyafet tertip etti."[1]

Bu ziyafete Kırım Hanı Kaplan Giray, Reis–ül küttâb Abdülkerim Bey ile Damat Ali Paşa davet ediliyordu. Kırım Hanı Kaplan Giray Osmanlı hanedanına sadık bir devlet adamıydı. Nitekim Patrona'yı orta-

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.299.

dan kaldıracak olan örgütü de o kurup organize ediyor, Sultan 1. Mahmud'a büyük hizmetlerde bulunuyordu. –Ne var ki, Ali Paşa Sadrazam'ın düzenlediği suikast haberini alınca hastalandığını söyleyerek davete gitmiyordu. Durumu ayrıca Padişah'a bildiriyordu. Ali Paş gönderdiği arizada Sultan 3. Ahmed'e şunları yazıyordu:

"Şu herifi getürüb devleti kayırır deyu vezir–i âzam eyledin; devlet nabzından bî–haber onbeş–yirmi odalık beyda edüb çiçekçi olmuş; bana da sana da kasdı mukarrer ve yarın bütün âyân–ı devleti ve İsveç Kralını ve Balyozları ziyafet ve meşveret bahanesiyle Demirtaş'a (Edirne'ye) davet, beni ve İsveç Kralını öldürecektir. Beni sen öldür, gitmem."[1]

Bunun üzerine Padişah Sadrazam'ı huzuruna çağırtarak; "Düşman ahvali ne oldu?" diye soruyordu. İbrahim Paşa da "Yeniçeri Ocağını kendime uydurdum. Yeniçeri Ağasıyla yekdil ve yekcihet oldum" yanıtını veriyordu. Bu yanıt Sultan 3. Ahmed'i endişeye sevkediyordu. Zira Sadrazam ile Ocaklıların bütünleşmesi kendi saltanatını tehdit ederek tehlikeye düşürecek bir birliktelik anlamına eliyordu. Ayrıca muhtemel suikasta karşı İsveç Kralı da uyarılıyordu. 23 Nisan 1713 günü Demirtaş'ta Sadrazam ile buluşacak olan İsveç Kralı bu randevuyu iptal ediyordu.

Ancak Sultan 3. Ahmed, Garb Ocaklarında yıllarca korsanlık yapan, İstanbul'da da bir korsan donanması oluşturarak yine bir korsan ordusu kuran Sadrazam Kel Deli İbrahim'i gözden çıkarıyordu. İnfazı gerçekleştirmek üzere de Cellât Kara Mustafa görevlendiriliyordu. Bu infaz, 27 Nisan 1713 günü gerçekleştiriliyordu.

"Cellâd Kara Mustafa, İbrahim Paşa'yı öldüreceği sırada 'Nimet kadrini bilmeyen hain! Bir murdar kayıkçı iken seni bu surete getiren Padi-

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.299, 300.

şaha suikast eyledin kâfir' sözleriyle başına birkaç yumruk vurduktan sonra boğmuştur."[1]

Garp Ocaklarında uzun yıllar zorbalık yapıp yağmalara katıldıktan sonra İmparatorluğa 21 gün Sadrazamlık yapan ve 66 yaşında boğularak can veren Kel Deli İbrahim olayı; Orta Avrupa– Adalar,İstanbul bağlantısını somut bir şekilde ortaya koyarak örnekliyordu. Nitekim, esir ve ganimet ticareti yapılan bu güzergâh tam anlamıyla bir 'zorbalık ve suç köprüsü' teşkil ediyordu.

İstanbul'da esir ticareti ile uğraşan ve esir pazarında faaliyet gösteren herkes bu 'kirli güzergâhın' ve 'kirli düzenin' doğal bir parçası konumunda bulunuyordu.

Unutmamak gerekir ki esirhane denilen Esir Pazarında 400 memur çalışıyordu. Esirhane, Tavuk Pazarı'nda 300 odalı, kale gibi bir bina idi.

Bu bina, tam anlamıyla merkezî yönetimin denetimi altında bulunuyordu. Ama, işler her zaman yasalar çerçevesinde yürütülmüyordu. Bu 'yasadışı işlerde' de başrolü 'esirci kadınlar' –genellikle– oynuyordu.

Şehirli bazı kadınlar ile bazı esirci kadınlar; birtakım cariyeleri (satıverelim) diyerek sahiplerinden alıyorlardı. Bunları Esir Pazarı'na getiriyorlardı. Bu sırada 'müşteri' görünümü altındaki bazı levent ve Ocaklı zorbalar, bu cariyelere talip oluyorlardı. Ayrıca 'pey akçesi' olarak da bir miktar para ödüyorlardı.

Ocaklılar, bu şekilde esirci kadınlardan aldıkları cariyeleri, odalarına götürüyorlardı.

"...günlerce tutar ve 'hilâf–ı âdet şenaatlerde' bulunduktan sonra beğenmediklerini söyleyerek geri getirirlerdi."[2]

Yasadışı esir ticareti bununla da sınırlı kalmıyordu. Bazı esirci tellâl-

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.300; Dipnot no. 1 – Nusretnâme'den.

[2] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü – Age. , C.1, S.553.

ları da esirci kadınlardan aldıkları cariyeleri, Ocaklı bekâr odalarına götürerek fuhuş yaptırıyor ve bundan büyük kazanç sağlıyorlardı. Bunlar cariyeleri fahişe gibi işletiyorlardı.

Merkezî yönetim bu yasadışı uygulamayı önleyebilmek için çeşitli girişimlerde bulunuyordu. Bu önlemler arasında 'avratların esircilikten men olunması' girişimi yer alıyor, onu 'kefilsiz tellâlların kaldırılması' ve 'esirci taifesinin durumlarının ıslah edilmesi' tedbirleri izliyordu. Ancak alınması düşünülen hiçbir önlem uygulama alanına geçirilemiyordu. Üstelik durum, sürekli kötüleşiyordu. Bunda, hiç şüphe yok ki 'yasadışı esir ticaretinden' pay alan devlet adamları ile görevlilerin büyük rolü bulunuyordu.

Bu denli kirli ve yasadışı bir yapılanma gösteren esir ticareti ile ilgili örgütlenme içinde; her türlü iç ve dış siyaset odakları da yer alıyordu. Avrupa ülkeleri bu kanaldan, güzel cariyeler görünümü altında casuslar sokuyor, bu casuslar esirci kadınlar tarafından en önemli devlet adamlarının malikânelerine ve saraylarına yerleştiriliyorlardı. Keza esir ticareti yapılan 'kirli güzergâhtan' giren zorbalar İstanbul'daki yasadışı örgütlerle, zorba ocakları ile veya yasadışı güç odaklarıyla bütünleşiyor, onları yönlendirerek kışkırtıyorlardı. Çoğunluğu Sicilya ve İtalya'da sosyal olaylara karışan, yağmalara katılan ve yasadışı örgütlerde yer alan bu 'profesyonel' zorbalar; İstanbul'da da benzer oluşumlar, yapılanmalar ve örgütlenmeler meydana getiriyorlardı. Bu adamlar, her işi yapmaya elverişli olan esirci kadınlar aracılığıyla şehrin en gizli ve mahrem hücrelerine nüfuz ediyor, kirli amaçlarını gerçekleştirebiliyorlardı.

Kısacası; geçimini korsanlık, yağma ve esircilik yaparak sağlayan Garb Ocaklılar ve onları yöneten Dayılar, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bu denli önemli ve etkili bir rol oynuyorlardı. Onların oynadıkları rol, etkilerini önce sosyal yaşamda; sonra da askerî ve siyasî alanda şiddetle hissettiriyordu.

Garb Ocaklarının kaynakları arasında esircilik bu denli önemli yer

tutarken, Avrupalılarla yapılan anlaşmalar nedeniyle korsanlıktan ve esircilikten vazgeçilmesi elbette ki mümkün olamıyordu. Nitekim Garp Ocakları Fransa, İngiltere, Napoli – İki Sicilya Krallığı, Venedik, Avusturya ve İsveç devletleriyle 'güvenlik anlaşmaları' imzaladıkları halde, vurgunculuktan vazgeçmiyordu. Kaldı ki, sadece Hıristiyan devletlere karşı değil; Trablus, Cezayir ve Tunus Ocakları birbirlerine karşı da aynı muameleyi yapıyordu. Bu durum, zaten savaş içinde bulunan payitahtı son derece rahatsız ediyordu.

> "Hükümetin bu Ocaklara göndermiş olduğu fermanlarda düşmanların Müslümanlar aleyhine ittifak edip bütün İslamların gazaya gelmeleri icab ettiği halde birbirlerinin kanlarını dökmelerinin İslamiyetle telif edilemeyecek bir hal olduğunu ve derhal barışarak..."[1]

Garp Ocaklarının Orta Akdeniz'de yaptığı korsanlık ve zorbalık, Avrupa ülkeleri ile Osmanlı devletini karşı karşıya getiriyordu. Bu nedenle İstanbul yönetimi, Garp Ocakları ile Avrupa ülkeleri arasında ikili güvenlik anlaşmaları imzalanması amacıyla aracılık yapıyordu. Örneğin; 1725 yılında Cezayir korsan gemileri, Avusturya İmparatorluğu'na ait Ostand ticaret şirketinin kahve ve hint eşyası yüklü kalyonunun ele geçirtiyorlardı. Bu nedenle Avusturya elçisi Osmanlı yönetimine başvurarak, uğranılan zararın tazmin edilmesini ve Cezayir Ocağı ile anlaşma yapmak istediklerini bildiriyordu. Bunun üzerine 14 Haziran 1725 günü İsmail ve Süleyman adlı iki Kapucubaşı ile Avusturya murahhası iki kalyon ile Cezayir'e gönderiliyordu. Ayrıca, öngörülen anlaşmanın yapılması konusunda da heyete iki ferman veriliyordu.

Tunus ile Trablusgarp emre itaat ediyordu. Ancak Cezayir Dayısı Abdi Paşa, ne fermanla gönderilen emri ne de bu emri getiren delegasyonu kabul etmiyordu. Merkezî yönetim bu konuda ısrar ettiği halde

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.254; dipnot no. 1 – Zübdet–ül vekayi, varak 259 ; Raşid Tarihi, C.2, S.290 ve Şimali Amerika'da Türkler, S.144.

fermandaki emri reddediyor, Avusturya ile anlaşma yapmamakta direniyordu.

Bunun üzerine Dayı Abdi Paşa, Padişah tarafından azlediliyor, yerine Arslan Mustafa Paşa Vali ve Dayı tayin ediliyordu. Arslan Mustafa Paşa hiçbir önlem alınmaksızın Cezayir'e gönderiliyordu. Buna karşılık Abdi Paşa yeni Dayı'nın gemiden inmesine izin vermiyor, engelleyerek geri çeviriyordu. Zorba Dayı'nın bu davranışı İstanbul'u çılgına çeviriyor; abdi Paşa hem asi ilan ediliyor, hem de katledilmesi için fetva veriliyordu:

"...Cezire'de dayı namı olan zeyd hevasına tâbi eşhası başına cem ve valiyi men ve limandan ihraç edip cezireyi taht–ı yeddi imamdan izaleye kıyam ve emare iddiasıyla kendi zabt etmek murad eylese zeydin ve etbaının hükm–i şer'isi ne vechiledir beyân buyurula.

Elcevab: Zeyd ve etba–ı itaat–ı imamdan hurûc etmiş olub bağilerdir (eşkıyadır). İmam–ül müslîmîn tarafından nasbolunan valiye ahali–i cezire inkiyat etmek vaciptir."[1]

Böylece Dayı Abdi Paşa hem asi, hem de 'fermanlı' oluyordu. Ancak bu 'idam fermanını' sadece Abdi Paşa umursamamakla kalmıyor; aynı zamanda Cezayir Müftüsü, Uleması, Yeniçeri Ağası, Yayabaşı, Bölükbaşı ve diğer ümera da asi Dayı ile birlikte hareket ediyordu.

1729 yılında Sultan 3. Ahmed ile Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Garp Ocakları üzerinde merkezî otoriteyi tesis etmek bir yana; Dayı Abdi Paşa ile yandaşlarını yola getirememin sıkıntısını çekiyordu. Bunun üzerine, Ocaklı ümera ve rüesaya yeni bir ferman gönderilerek, merkezî yönetime itaat edilmemesi halinde Garp Ocaklıların Osmanlı sahillerinden savaş malzemesi, erzak ve asker almasının yasaklanacağı, devletin yaptığı yardımın kesileceği, Ocaklıların Osmanlı topraklarına serbestçe girip çıkmalarına, gelip gitmelerine izin verilme-

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.256; Dipnot no.2, Mühimme 135, S.422.

yeceği, bununla da kalınmayıp başta Malta Adası olmak üzere düşmanlarına karşı korunmayacakları bildiriliyordu.

Keza Ege sahillerindeki bütün kadılıklara Mora Muhassılığına; İskenderiye, Rodos, İçel, Lefkoşa, Trablusşam, İnebahtı, Ağrıboz, Delvine, Avlonya, İlbasan- Kandiye, Hanya ve diğer gerekli merkezlere fermanlar gönderilerek, Cezayir gemilerine hiçbir destek verilmemesi, yapılacak her türlü ikmalin kesinlikle yasaklandığı bildiriliyordu.[1]

Burada hemen kaydetmek gerekir ki Arnavutluk sahilleri, Garp Ocaklı korsanlar bakımından yaşamsal bir önem taşıyordu. Zira Avlonya, Elbasan ve Delvire gibi Arnavutluk limanları; her şeyden önce Hıristiyan donanmalarının kovaladığı korsan gemileri bakımından son derece stratejik sığınakları oluşturuyordu. Garp Ocaklıların korsan donanmaları hem bu limanlara sığınarak tehlikenin geçmesini bekliyor, hem de buralardan lojistik destek alıyorlardı. Bu arada tayfa sıkıntısı çeken korsanlar bu sahillerden Arnavut denizci temin ediyorlardı. Unutmamak gerekir ki zaten savaşçı insanlar olan Arnavutlar, aynı zamanda Adriyatik sahillerinde denizcilik yapıyorlardı. Bunlar hem İtalyan denizcileri ile rekabet ediyor, hem de korsanlık yaparak diğer korsanlarla işbirliğine giriyorlardı. Dolayısıyla işbirliği yaptıkları korsanların başında da Garp Ocaklı korsanlar yer alıyordu. Tayfaya gereksinim duyan Dayılar Avlonya, Elbasan ve Delvine limanlarına geliyor, hem Ocağa asker hem de gemilere tayfa alıyorlardı. Unutmamak gerekir ki, bir Patrona gemisinde tayfalık yapan ve gemide çıkan isyan sonucu idama mahkum edilen hamam tellâğı Patrona Halil de bu yöreden bir Arnavuttu. Arnavutluğun Berat şehrinin yakınındaki Horpeşte'de doğmuş olan Patrona Halil, zorbalıkla yönetimi ele geçirdiği İstanbul'da yine Arnavut hemşehrilerinin desteği sayesinde kaba kuvvete dayanan yasadışı otoritesini tesis ediyordu.

Üstelik, Patrona Halil 1730 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı –Age. , C.6, S.257.

merkezî otoritesi ve mutlak iradesi üzerinde, yasadışı otorite tesis edip ipotek koyarken, Garp Ocaklarında boynunda idam fermanı olduğu halde köşeye sıkışmış ve çaresizlik içine düşmüş bulunan Abdi Paşa'yı da kurtarıyordu. Zira Sultan 3. Ahmed ile Sadrazam İbrahim Paşa, Abdi Paşa'yı ölüme mahkum ederken, buradaki korsanları canevinden vuracak bir kararla 'lojistik destek ve asker toplama konusunda' kesin bir 'ambargo' uygulamaya başlamış bulunuyorlardı.

> "Abdi Paşa'ya karşı alınan bu tedbir uzun sürmedi; Patrona isyanı ve Veziriâzam Damat İbrahim Paşa'nın katliyle 3. Ahmed'in çekilmesi Cezayirlilerin imdanına yetişti."[1]

Dayı Abdi Paşa ile Ocaklılar, 1731 yılında İstanbul'a bir heyet göndererek affedilmelerini istiyor; Patrona'nın uzun süre denetimi altında bulunan ve zorba saldırısından yeni kurtulmuş olan merkezî yönetim, 1731 yılının aralık ayında korsanların bu taleplerini kabul ederek affediyordu.

Ne ki o sırada merkezî otorite yok olmanın eşiğine gelmiş bulunuyordu. Bunun nedeni ise; Patrona gemisinin eski tayfası, Ocağın 17. Ortası'ndan Horpeşteli Arnavut dellâk Halil adlı zorba idi. Ocaklılar, zorbalığın dehşet verici örneklerini 1730 yılında İstanbul'da sergiliyorlardı. Korsanların ve mafiosinin Osmanlı İmparatorluğu dışında dünyanın hiçbir yerinde cüret edemedikleri zorbalıkları; Arnavut Patrona ile yasadışı/mafios örgütü, İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'da rezilce sergiliyordu.

Koca bir dünya İmparatorluğu'nun merkezî yönetimi, yarı Arnavut bir suç örgütü ile onun zorba elebaşının kontrolüne giriyor, böylece adeta bir 'suç merkezi' haline geliyordu. Bu zorbalar tellâk peştemalından bayrak açıyor, şehirde ne kadar zorba–haşere/külhan–beyi varsa altına toplayıp, Ocağa asker kaydederek maaşa bağlıyor, bununla da

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.6, S.257.

yetinmeyip 'geceleri şehre dağılarak halkı soyuyor', gündüzleri ise Et Meydanı ile At Meydanı'nda adalet dağıtıyorlardı. O sırada Sadrazam'ın parçalanmış cesedi ise tahttan indirilen Sultan 3. Ahmed adına yaptırılan çeşmenin mermerleri üzerinde, bir köşeye savrulmuş yatıyordu. Sultan 1. Mahmud'un anası Valide Sultan da Horpeşteli Arnavut eşkıyaya 'ikinci oğlum' diye hitap ediyor, saraya her gelişinde adeta bağrına basıp hediyelere boğuyordu.

Unutmamak gerekir ki bu zorbalar, Orta Akdeniz'de haraç toplayıp yağma yapan Garp Ocaklı korsanlar ile onların Dayılarını örnek alıyor, zorbalardan öğrendiklerine kendi deneyimlerini de katarak İstanbul'u baştan başa soyarak adeta yangın yerine, Kağıthane'deki Sadâbâdi ise harabeye çeviriyorlardı.

Bir ucu Garp Ocaklarına; diğer ucu İran savaşlarına dayanan 'Patrona faciası' da aynı zemine; Osmanlı Mafios Toplum Yapısı zeminine dayanıyor, o zeminde filizlenip yeşeriyor ve kötü tohumlarını ortalığa saçıyordu.

DEVLET VE MAFİA–I

BİR FETÂ GİBİ...

Ricâl, Esnaf, Ocaklılar, Arnavutlar ve Külhan–Beyleri

• Osmanlı merkezî yönetimi/otoritesi ve Mafios Toplum Yapısı üzerinde çok yönlü etki yaparak derin izler bırakan olayların biri de, hiç şüphe yok ki 'Patrona Halil Olayı/Ayaklanması' idi. Patrona Halil Olayı, benzerlerinden farklı olarak, sadece Ocağa ve Ocaklılara dayanmıyordu. Bu olayda Ocaklıların yanı sıra devlet ricâli, külhan–beyleri, yasadışı mafios değerleri paylaşan Arnavutlar, esnaf ve 'baldırıçıplak' denilen ayak takımı, hep birlikte rol oynuyordu. Dolayısıyla Patrona Halil Olayı'nın –ilk kez doğrudan– 'Devlet–MAFİA ilişkisi' bağlamında ele alınması gerekiyor. Bu nedenle, 'Patrona Halil Olayı'nın' mafios boyutunu irdeler misiniz? Patrona Halil kimdi? Ortaya çıkardığı örgüt hangi unsurlardan oluşuyordu. Patrona Halil; Ocaklıları, devlet ricâlini ve külhan–beylerini sosyal/siyasal bakımdan hangi ortak paydada buluşturuyordu? Devlet ricâli niçin 'mafios karakterdeki' bu örgüt ile işbirliği yapıyordu. Deli İbrahim, Hadım Ağaları, Ocak Ağaları, Meydan Ağaları gibi, merkezî otoriteyi zaafa uğratan 'yasal/yasadışı otoritelerden' sonra merkezî otoriteyi yeniden tesis eden Köprülülerin olumlu etkisini hangi olaylar ortadan kaldırıyor, siliyor, unutturuyordu? Patrona ve adamla-

rı payitahtı nasıl ele geçiriyor, 'mafios otoriteyi' nasıl yağmalayıp soyuyorlardı. Patrona Halil ve örgütü hangi sosyal zemine dayanıyor, hangi 'mafios ilkeler' çerçevesinde hareket ediyorlardı? Arnavut Besası, Dokakin yasaları, Esnaf/Ocaklı yapılanması zeminindeki fütüvvete dayalı örgütlenme, Kalenderî/Bektaşî–Devşirme geleneği, mafios karakterli külhan–beyli/Arnavut kimliği, Patrona Halil olayını ve örgütlenmesini nasıl etkiliyor, ne şekilde yönlendiriyordu?

'Devlet ve MAFİA' anabaşlığı altında; Osmanlı merkezî yönetiminin zaafa uğrayarak kokuşması ve Osmanıl Mafios Toplum Yapısı'nın pekişmesi bakımından son derece belirleyici rol oynayan olaylardan en önemlisini, hiç kuşku yok ki Patrona Halil Olayı/Ayaklanması teşkil ediyordu. Bu olay; devlet ricâlini, Ocaklıları ve külhan–beylerini aynı ortak paydada bir araya getirmesi bakımından son derece önemli ve belirleyici bir nitelik taşıyordu. Hemen kaydetmek gerekir ki Patrona Olayı aynı zamanda; Kapukulu Ocaklarının lağvedilmesi ile sonuçlanan sürecin bir bakıma 'son dönemecini' oluşturuyordu. Zira Patrona Olayı Ocaklıları, merkezî otorite konumuna getiriyor; Hanedan ile Ocaklılar arasında süregelen hesaplaşma, bundan sonra 'yüzyıllık bir zorbalık sürecini' ifade ediyordu.

Bu süreç aslında, 1730 yılında patlayan Patrona Olayı'ndan çok önce; 2. Viyana kuşatmasının bozgunla sonuçlanmasıyla başlıyordu. Bir başka ifade ile 2. Viyana yenilgisiyle birlikte –adeta– Patrona Halil Olayı'nın rol dağılımı başlıyor; devletin içindeki ve dışındaki mafios oluşumlar, uzun bir aradan sonra ve fakat eskisinden çok daha güçlü bir biçimde filizlenip toplumsal zeminde hızla dalbudak salıyordu.

Bu nedenle Patrona Halil Olayını irdelemeden önce; 2. Viyana hezimeti ile başlayıp, Osmanlı–İran savaşının sonuçlarını da içeren oluşumları ve bu gelişimlerin sosyal/siyasal sonuçlarını belirlemekte fayda bulunuyor.

2. Viyana hezimeti büyük önem taşıyordu. Çünkü; son 50 yıllık sü-

reçte devletin gerçekleştirdiği maddi tüm birikimleri ve askerî gücü tüketiyor, bu tükeniş ise merkezî otoriteyi, görülmemiş derecede savunmasızlığa sevkediyordu. Hezimet ayrıca sadaretteki (Arnavut kökenli) Köprülüler geleneğini kanlı bir sınavdan geçiriyordu. Bu 'kanlı sınav' ise herkesin eline kan bulaştırıyor, derinleşen husumet, intikam duyguları ile besleniyordu.

KAN VE GÖÇ

Patrona Halil Olayı'nı hazırlayan 'askerî, siyasî, etnik ve ekonomik' olaylar şöyle gelişiyordu:

1634 yılında Merzifon'da dünyaya gelen Arnavut asıllı Kara Mustafa, Köprülü Mehmed Paşa'nın hem manevî oğlu, hem de damadıydı. Hemen kaydetmek gerekir ki Patrona Halil gibi, Köprülü Mehmed Paşa da Arnavuttu. Arnavut mafios anlayışının tipik bir göstergesi olarak o, herkesten fazla önce kendi akrabalarına, sonra da soydaşlarına güveniyor, devlet yönetiminde bu tercihlerini ön planda tutuyordu. Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Fazıl Ahmed Paşa 1676 yılında, sadaret makamındayken vefat ediyor; yerine –yine Köprülüler ailesinden sayılan– Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sadrazam oluyordu.

Bu aşamada, yani 17. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu, Macaristan'ın egemenliği konusunda karşı karşıya geliyorlardı. Avusturyalıların elinde bulunan Viyana şehri, Osmanlılar bakımından yaşamsal bir önem taşıyordu. Zira Viyana hem Avrupa ile Karadeniz arasındaki Tuna ticareti bakımında; hem de Doğu Akdeniz/Ege Denizi bağlamında Selânîk–Hamburg ticaret yolu üzerinde son derece stratejik bir önem taşıyordu. Rönesans/Reform'dan sonra hızla

gelişen –ve sanayi devriminin eşiğine gelen– Orta ve Kuzey Avrupa ülkeleri, Osmanlı hudutlarını tam anlamıyla abluka altına alıyor, özellikle ticarî bakımdan hareketsiz bırakıyordu. Unutmamak gerekir ki, tıpkı Rusya gibi Orta Avrupa ülkeleri de güneye, yani Akdeniz'e inmeyi hedefliyordu. Bu nedenle Viyana'nın alınması Osmanlı Devleti bakımından yaşamsal bir önem taşıyordu. Viyana alındığı takdirde, Orta Avrupalıların baskısı altında bulunan Osmanlı Balkan'ı rahatlayacaktı. Ayrıca hem Tuna, hem de Selanik–Hamburg ticaret güzergâhları İstanbul'un denetimine geçecekti. Böylece Orta ve Kuzey Avrupa toplumları bakımından yaşamsal nitelikteki temel maddeler –don yağı, şap, tuz, baharat vs.– bu güzergâhtan sevkedilecek, bunun karşılığında Osmanlı Devleti Orta ve Kuzey Avrupa üzerindeki askerî ve siyasî etkinliğini arttıracaktı.

Bu nedenle Viyana, Osmanlı yönetimi bakımından bir (bugünkü anlamda ulusal denebilir) 'İmparatorluk hedefi/amacı' oluşturuyordu. Nitekim Köprülü 'sadaret ailesi' ve onun son temsilcisi olan Fazıl Ahmed Paşa, bu amaca yönelik çok ciddi biçimde askerî, siyasî ve ekonomik hazırlıklar/yatırımlar yapıyordu. Bu hazırlıklar/yatırımlar hayli uzun bir süreci kapsıyordu. Bu süreçte Kara Mustafa Paşa, kayınbiraderinin faaliyetlerini yakından izliyor, Sadrazam olunca da hızlandırarak sürdürüyordu. Nitekim Viyana Seferinden önce, Viyana'nın hinterlandını ele geçirmek amacıyla bazı uygulamalara girişiyordu. Örneğin; Avusturyalılardan sürekli zarar gören Macarlar ile Katolik olmayan halk gruplarını kazanmaya, yanına çekmeye çalışıyordu. Özellikle 1681 ve 1682 yıllarında, Macarlara askerî destek sağlayarak onları bağımsızlığa heveslendirip, yönlendiriyordu. Bununla da yetinmiyor, bazı kentleri Avusturyalılardan alarak Macarlara veriyordu. İşi daha da ileri götürüyor, şehri alması halinde Viyana (Beç) Krallığı'nı onlara vereceğini vaad, hatta yazılı olarak taahhüt ediyordu.[1]

---

[1] İkinci Viyana Kuşatması, 1683– Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt

Avusturya, Osmanlılar ile Macarların bu ilişkilerinden rahatsız oluyor, Macarların gerçekleştirdiği saldırılardan şikayet ediyordu. Buna karşılık Kara Mustafa Paşa bunları umursamıyor, aksine; 'biz başka ülkelerin işlerine karışmayız' diyerek Avusturyalıları oyalıyordu.

Aslında Osmanlı devleti ile Avusturya arasında 1664 yılında, Vasvar'da, 20 yıl sürecek bir barış anlaşması yapılmış bulunuyordu. Ancak Osmanlı yönetimi, 1681 yılından itibaren Orta Macar Kralı Tökeli Emre'yi destektleyerek Avusturya'ya karşı 'düşmanca bir tavır' takınıyordu. Böylece Avusturyalılar, Viyana herakâtından 14 ay önce adeta ikaz edilmiş oluyorlardı. Bu, stratejik bir hata idi. Nitekim Viyana harekâtıyla ilgili seferberlik 31 Ocak 1682 günü başlatılıyor; 6 Ağustos 1682 günü de savaş ilan ediliyordu. Bundan yaklaşık 8 ay sonra, 1 Nisan 1683 günü ordu sefere çıkmak üzere, büyük kısmıyla Edirne'den hareket ediyordu. Yolculuk 104 gün sürüyor ve Viyana Kalesi 14 Temmuz 1683 günü kuşatılıyordu.

Osmanlı Ordusu seferberlik süresince bütün hareketlerinde geç kalıyor, düşmana hazırlıklarını rahatça tamamlayabileceği zamanı bırakıyordu. Bunun dışında; Sadrazam Kara Mustafa Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa ile yapmış olduğu barış anlaşmasının stratejik önemini dikkate almıyordu. Paşa, Avusturya ile Fransa arasındaki düşmanlığı kızıştırıp tırmandıracak siyasetler uygulayarak Fransa'yı Osmanlı safına çekmek yerine; tamamen kendi gücüne güvenerek hareket ediyordu. Bunun sonucunda Fransa ile Avusturya anlaşıyor, Avusturya batı cephesini güvenceye alınca dikkatini tamamen Osmanlı cephesi üzerinde yoğunlaştırıyordu. Bu politika, bir başka olumsuz sonucu daha doğuruyor; Avusturya, Lehistan'ı da kendi safına çekerek yardımını sağlıyordu.

Sadrazam'ın Viyana Seferinde yaptığı hatalar sadece diplomatik ve stratejik alanla sınırlı kalmıyordu. Sıcak çatışma sürecinde de bu hatalar birbirini izliyordu.

Başkanlığı – TSK Tarihi, Osmanlı Devri, 3. Cilt, 4. Kısım eki – Gen. Kur. Basımevi–Ankara, 1983 – S.100, 101.

Örneğin; Avusturya başkomutanı başlangıçta Türk Ordusu'nu Viyana dışında, sınırda karşılamak istiyordu. Raab ve Vaag sularını geçmesini engellemek için 30 bin kişilik kuvvetle bu nehirlerin boylarında savunma düzeni alıyordu. 1 Temmuz 1683 günü Türk saldırısı başlayınca Avusturyalıların savunma düzeni bozuluyor, Osmanlılar Raab'ı geçiyordu. Böylece 10 bin kişilik Avusturya kuvveti yok edilmek tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu. Fakat Osmanlı Ordusu hücum edecek yerde saldırıyı durdurarak, Raab suyu kenarında bir hafta bekliyordu. Böylece ilk yenilgiyi alan Avusturyalılar, kayıp vermeden geri çekiliyordu. Kara Mustafa Paşa'nın bu askeri gafleti, büyük bir fırsatın kaçırılmasına yol açıyordu.

Avusturya'nın Macaristan üzerinde egemenlik tesis etmesini engellemek için öncelikle, Viyana'nın alınması gerekiyordu. Fakat Osmanlı Ordusu'nun gücü, bu savaş ve amaç için yeterli değildi. Üstelik, devletin üst yönetiminde de kuşatma konusunda tam bir fikir birliği bulunmuyordu:

> "Ancak, asıl amacını saklı tutan Sadr-ı Ekrem ise, Padişah, Divan-ı Hümâyûn ve bir kısım komutanların karşı görüş ve kararlarına rağmen, kuşatma kararından vazgeçmemiş ve orduyu oraya yöneltmiştir. Bütün bunlar da gösteriyor ki, hedef seçiminde Osmanlı yüksek sevk ve idare katlarında anlaşmazlık vardır. Kısacası, devlet, hükümet ve orduda görüş ve fikir birliği yoktu."[1]

Sadrazam, kuşatma konusunda son derece kararlı davranırken Viyana'nin alınabilmesi için büyük önem taşıyan güçlü topların bir kısmını Belgrat'ta bırakıyordu. 2 ay devam eden kuşatma sırasında bile bu topları Viyana önlerine getirtmiyordu. Kara Mustafa Paşa'nın Avusturyalıların direnişini gerektiği şekilde ciddiye almadığı anlaşılıyordu.

Kaldı ki Kara Mustafa Paşa şiddetli saldırılar düzenlemek yerine, kaleyi uzun süre kuşatarak; yiyeceksiz ve cephanesiz bırakarak, kendili-

---

[1] İkinci Viyana Kuşatması, 1683 – Age. – S.103.

ğinden teslim olmasını sağlamaya çalışıyordu. Lağım savaşları, baskınlar ve saldırılar yetersiz kalıyor, bu durum savunmadakilerin moralini ve direncini pekiştirip yükseltiyordu.

Tuna Nehri'nin kuzeyinde stratejik bakımdan önemli bir harekât yapan Kör Hüseyin Paşa'ya zamanında ve gerektiği gibi yardım yapılmıyor; Paşa'nın gönderdiği raporlar gerektiği gibi dikkate alınmıyordu. Ayrıca, diğer devletlerin de katılımıyla oluşan bağlaşık ordu yardıma gelirken, Kara Mustafa Paşa bu kuvveti de gerektiği kadar önemsemiyordu. Kuşatma mevzilerinden sınırlı bir kuvvet ayırarak bunların üzerine gönderiyordu. Gidenler de yeterli ve başarılı olamıyordu. Ayrıca Tuna Nehri üzerindeki köprüler atılmıyor, düşman kuvvetlerinin sevkıyatına adeta zemin hazırlanıyordu.

Tüm bunlara paralel olarak menzil hatlarının uzunluğu nedeniyle ikmal uzak mesafelerden yapılıyor, bu da lojistik desteğin yerine zamanında ulaşmasını güçleştiriyordu. Kuşatma uzadıkça ikmal gecikiyor, zorlaşıyor, aksıyordu. Erzak ve yiyecek azalıyor, hastalıklar baş gösteriyordu. Hayvanlar yemsiz kalıyor, zayıflayarak güçsüzleşiyorlardı. Hatta bu nedenle Osmanlı süvarileri, Avusturyalılar karşısında başarısız kalıyor, Kahlenberg Meydan Savaşında istenen görevleri yapamıyorlardı.

Nihayet, Sadrazam en büyük hatayı Kırım Han'ı konusunda yapıyordu. (Kırım ticaret oligarşisi Selanik–Viyana–Hamburg güzergâhının Osmanlı egemenlik tekeline geçmesini istemiyordu. Keza, Tuna ticaretinin de tamamen Osmanlı denetimine girmesine karşıydı. – Bkz. Marjinal Tarih Tezleri – E Yayınları – M. Çulcu)

Nitekim Kırım Hanı, 120 bin kişilik Hıristiyan Ordusu'nun Tuna Nehri üzerindeki Horalan köprüsünden geçmesine engel olmuyordu. Bu ordu, Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğratıyordu:

> "Serdar-ı Ekrem'in de bu önemli görevi Kırım Tatarlarına değil de, tam güveni olan yetenekli bir Türk kumandanına vermesi gerekirdi. Daha savaşın başından beri Viyana'ya yönelişin karşısında olduğunu yapılan divan toplantılarında ortaya koymuş olan Kırım Hanına böylesine

kritik bir görev verilmesi kuşkusuz yenilgi nedenlerinden birini oluşturmuştur."[1]

Unutmamak gerekir ki Viyana'nın alınması, Osmanlı İmparatorluğu bakımından yaşamsal bir anlam taşıyordu. Bu nedenle devlet tüm maddi olanaklarını bu sefere harcamış bulunuyordu. Sefere katılan kuvvetlerin yapısı ve sayısı, durumu açıkça ortaya koyuyordu. Kuvvetlerin durumu şöyleydi:

Sadrazam'ın Kapukulu mevcudu 6 bin kişi; diğer Divan mensupları, katipler, hademeler ve bunların adamları 20 bin kişi; Yeniçeri, Cebeci, Topçu, 60 bin kişi; Yeniçeri Ağası ve Kapukulu halkı 2 bin kişi; her biri bir Süvari Tugayı olarak kabul edilen Altı Bölük Halkı (Sipahiler) 15 bin kişi; değişik eyaletlerden gelerek sefere katılan kuvvetler 40 bin kişi; Kırım Hanı'nın kuvvetleri 50 bin kişi; Orta Macar Kralı'nın kuvvetleri 20 bin kişi; Erdel Kralı'nın kuvvetleri 20 bin kişi; Eflak Voyvodası'nın askerleri 20 bin kişi; Boğdan Beyi'nin askerleri 20 bin kişi; geri hizmet erleri –yaklaşık– 46 bin kişi, yük taşıyan deve, katır ve saireden başka 50 bin taşıma aracı.

Bu kuvvetlerden başka sefere 25 bin esnaf, bakkal ve sanat erbabı katılıyordu. Sefere katılanların toplam nüfusu 347 bin kişiye ulaşıyordu.[2]

Viyana bozgunu, Osmanlı Ordusu, maliyesi ve morali üzerinde son derece yıkıcı etkiler meydana getiriyordu.

İmparatorluk her şeyden önce bu sefere büyük umutlar bağlamış bulunuyor, gücüne de güveniyordu. Kaldı ki Viyana kuşatmasına kadarki süreçte Osmanlı devleti Avrupa'da sürekli olarak fütuhat yapıyor ve durmadan ilerliyordu.

---

[1] İkinci Viyana Kuşatması, 1683 – Age. – S.105.

[2] İkinci Viyana Kuşatması, 1683 – Age. – S.33, 34.

"O zamana kadar Avrupa'da bir hakikat olarak kabul edilen Türk yenilmezliği inancı, Viyana muhasarasından sonra yıkılmıştır. Bundan sonra roller değişmiş, Osmanlı İmparatorluğu müdafaada kalmış, Avrupa ise İmparatorluğun yıkılmasına kadar mütearrız bir vaziyette bulunmuştur."[1]

İmparatorluk yönetimi kadar, İmparatorluk halkını da derinden sarsan Viyana yenilgisi, kaçınılmaz olarak ülkenin içişlerine de son derece olumsuz yansıyor; bu olumsuzluk her alanda ve her olayda kendisini hemen gösteriyordu.

Avusturya İmparatoru I. Leopold uzun süre ülkesine hükmederken; aynı dönemde 4. Mehmed, 2. Süleyman, 2. Ahmed ve 2. Mustafa gibi padişahlar birbiri ardına saltanata geliyor, hükümdarların bu denli sık değiştirilmesi yönetimde istikrarsızlık nedeni oluyordu. Diğer taraftan, Sultan 4. Mehmed'in buyruk göndererek, Köprülü ailesinin yönetimdeki temsilcisi olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı öldürtmesi; Osmanlı yönetiminin içine adeta 'kan davası' sokuyordu. Unutmamak gerekir ki Arnavut asıllı Köprülü ailesi çok uzun bir süre sadaret makamını tekelinde bulunduruyor, bu süreçte devlet içinde aileye bağlı –akrabalardan ve yandaşlardan oluşan– örgün bir yapılanma meydana getiriyordu. Kara Mustafa'nın öldürülmesiyle başlayan Arnavut kökenli 'husumet' ise çeşitli entrikaların, zıtlaşmaların, hile ve desisenin nedeni oluyordu. Nitekim; külhan–beyleri ile Ocaklıları bir araya getiren Patrona Halil'in arkasında, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunu, Kapudan–ı Derya, İstanbul Kaymakamı Kaymak Mustafa Paşa'nın örtülü, ama güçlü desteği bulunuyordu. Viyana kuşatmasının hezimetle sonuçlanması, Osmanlı merkezî yönetimi içinde bu tür kanlı ve örtülü olayların tırmanmasına yol açıyordu. Yönetimdeki bu zaafiyete paralel olarak yenilgi, asıl etkisini Osmanlı Ordusu'nda gösteriyordu. Her şeyden önce, kuşat-

[1] Aylık Ansiklopedi – Çıkaran Servet İskit– İskit Yayını – İst. 1948 , C.4, S.1386.

manın sona ermesine kadar geçen sürede 60 bin şehit veriliyordu. Yaralı ve sakatların sayısı ise 120 bini buluyordu.[1]

Kırım Hanı'nın seyirci kalması sonucu kuşatmaya katılan birliklerin her iki kanattan kuşatılacağını anlayan Kara Mustafa Paşa 30 bin Yeniçeriye geri çekilme emri veriyordu. Mevzilerini terkeden bu 30 bin Yeniçeri; darmadağınık bir durumda orduya katılıyor, fakat düzen sağlanamıyordu. Bunun sonucunda ordu, bütün çadırlarını, malzemesini, toplarını düşmana terkediyor, bozgun halinde Yanıkkale'ye çekiliyordu. Birleşik Avrupa Ordusu 10 bin esir alıyor ve bunları öldürüyordu.[2]

Birleşik Avrupa Ordusu önce, Osmanlı Ordusu'nun taktik uyguladığını düşünerek takip etmekten kaçınıyordu. Fakat daha sonra bunun 'bozgun' olduğunu fark ederek peşine düşüyor, 9 Ekim 1683 günü 50 bin kişilik bir kuvvetle, Kara Mehmed Paşa'nın Tuna'yı geçmeyen artçı birliklerini yakalayarak yok ediyordu. Unutmamak gerekir ki daha harekâtın başında; Hüseyin Paşa'ya bağlı 20 bin kişilik Osmanlı kuvveti de Leopoldstadt'da yardımsız bırakılarak kaderine terkediliyor, birleşik Avrupa Ordusu tarafından yok ediliyordu.[3]

Bütün bunlardan sonra Hıristiyan dünya, 'Türk tehlikesi' karşısında büyük bir moral kazanarak cesaretleniyordu. Papa 9. İnnocent; "Türk tehlikesi karşısında birleşin" çağrısı yapıyor, dinsel telkin ve propagandalarla bu birleşme sağlanıyordu. Nitekim bir 'Kutsal İttifak' kuruluyor ve bu ittifaka 1684 yılında Venedik, 1686 yılında da Rusya katılıyordu. Bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya cepheleri açılıyordu. 1684 yılından başlayarak Avusturya, Osmanlıları Macaristan topraklarından çıkarıyordu. 1688 yılına kadar Lehliler Polonya'yı ele geçiriyor; Venedikliler Mora'yı almak yönünde girişimlerde bulunuyordu. Ruslar'ın Kırım'a saldırıları başlıyor,

---

[1] Büyük Larousse – Age. – C.20, S.12240.

[2] Aylık Ansiklopedi – Age. – C.4, S.1386.

[3] Aylık Ansiklopedi – Age. – C.4, S.1386.

Avusturya 1688 yılında Belgrad'ı alıyordu. Avusturya bununla da yetinmiyor, 1689 yılında tüm Lehistan'ı işgal ediyordu.[1]

Osmanlı yönetimi sürekli barış istiyor, fakat birbirini izleyen savaşlar, bozgundan sonraki 16 yıl boyunca kesintisiz devam ediyordu. Taraflar savaş nedeniyle iyice yıpranıp yorulduktan sonra; Avusturya ve yandaşları 24 Nisan 1698 günü Viyana'da toplanarak Osmanlılarla barış yapılması kararını alıyorlardı. 13 Kasım 1698 günü Karlofça'da barış görüşmelerine başlanıyor ve müzakereler 75 gün sürüyordu. 26 Ocak 1699 günü Avusturya, Lehistan ve Venedik arasında 25 yıl sürecek bir barış anlaşması yapılıyordu. Rusya bu anlaşmaya katılmıyor, ancak Osmanlı Orduları ile kendi orduları arasında iki yıl sürecek bir mütareke imzalıyordu.

1682 yılından başlayarak, özellikle 1683 bozgunu ile tam bir tahribata dönüşerek uzun bir süreci kapsayan sonuçsuz savaşlar, Osmanlı ekonomisi üzerinde yıkıcı etkilerini giderek daha şiddetli bir şekilde gösteriyordu. Viyana bozgununun Osmanlı ekonomik yapısı üzerinde meydana getirdiği yıkımı gerektiği gibi kavrayabilmek için; Viyana seferine bağlanan ekonomik umutların bir göstergesi olarak, Osmanlı lojistik faaliyetlerini gerektiği gibi irdelemek yerinde olur.

Sefere giden ordunun lojistik işlerini yürüten örgüt; Ordu Defterdarlığının yönetimi altında bulunuyordu. Bu nedenle örgütün ağırlık merkezini İstanbul ile Edirne teşkil ediyor, ayrıca Rumeli'deki Filibe, Sofya, Belgrad, Ösek ve Budin örgütleri, Rumeli'deki lojistik yapılanmasını tamamlıyordu. 1682 yılının kış mevsimi boyunca Karadeniz ve Tuna yoluyla bu merkezlere bağlı menzil örgütlerine silah, cephane, malzeme ve yiyecek sevkıyatı yapılıyordu. Bu sevkıyat Tuna'da işleyen, yelken ve kürekle yol alan Şayka adı verilen deniz nakliyat araçları ile yapılıyordu. Sevkıyat sadece barış döneminde yapılmakla kalmıyor, savaş boyunca da devam ediyordu.

---

[1] İkinci Viyana Kuşatması, 1683 – Age. – S.106.

Ordunun birinci dereceden lojistik kaynağını Anadolu teşkil ediyordu. Anadolu'dan getirilen cephane, gereç ve yiyecek maddeleri Defterdarlık tarafından İstanbul'da depolanıyordu. Daha sonra buradan deniz, nehir ve kara yoluyla; (karadan) Filibe, Sofya, Niş, Belgrad, (denizden) Silistre, Vidin, Ösek ve Budin'e sevkediliyordu. Dah sonra da menzîl örgütlerine ulaştırılıyordu. Kara yoluyla yapılan lojistik nakliyat için mekkâre hayvanlarından başka 50 bin araba kullanılıyordu. Bunlardan başka Belgrad–Ösek arasında yapılan yürüyüş sırasında 'nevalegâh' adı verilen bir menzil teşkilâtı da tesis ediliyordu.[1]

Osmanlı Ordusu, 16 yıl devam eden savaşlar süresince gereksinim duyduğu her türlü ihtiyaç maddesini, bedelini ödeyerek temin ediyordu. Parasız veya zor kullanarak hiçbir şey almıyordu. Avusturya hududuna kadar (ki buraya kadar yurtiçi sayılıyordu) lojistik ikmal tamamıyla yerli kaynaklardan yapılıyordu. Avusturya hududu aşıldıktan sonra da yürüyüş güzergâhının her iki tarafındaki varlıklı kentlerden ve özellikle de Macarların sağladığı önemli yardımlardan para karşılığı yararlanılıyordu.

Unutmamak gerekir ki bu sefere, ordu ile birlikte 25 binden fazla İstanbullu esnaf da katılıyordu. Ordu ile birlikte yürüyen esnaf, cıvarda pazarlar kuruyordu. Bu pazarlarda satılan ihtiyaç maddelerini ordu esnafı, civar köylerden bedelini ödeyerek temin ediyordu. Pazarlarda ürünler, rayice göre konulan narh bedeli ile satılıyordu. Ayrıca yerli halktan isteyenler de ürünlerini getirip, aynı fiyatlardan bu pazarlarda satabiliyorlardı. Bütün bunları Ordu Defterdarlığı düzenliyor, lojistik ikmali disiplin altında sağlanıyordu. Fakat, özellikle kuşatma sırasında disiplin bozuluyor; esnaf, civarda yağma ve soygunlar yapmaya başlıyordu. Hele bir de kuşatma uzayıp da yakın yerlerde ihtayç maddeleri tamamen tükenince ürünler spekülâtif/karaborsa fiyatlarla satılıyordu.

---

[1] İkinci Viyina Kuşatması, 1683 – Age. – S.111, 112.

"Örneğin, bir okka un 15 paraya, 30 dirhem ekmek bir akçeye, bir kilo şehriye iki kuruşa satılmaya başlandı."[1]

Özellikle hayvan yiyeceği ot, saman ve sert yem bulunmadığı için, araçlar gönderilerek daha uzak yerlerden getirtiliyor, bu da daha pahalıya mal oluyordu. Böylece seferin maliyeti durmadan artıyordu.

Viyana seferi için yapılan harcama ve yatırımlar bununla da bitmiyordu. Harekat kararının alınmasıyla birlikte ordunun güzergâhını oluşturan yollar, yan yollar, ikinci dereceden yolların yapımı ve onarımı başlıyordu. Bunların bazıları onarılırken, bazıları yeni açılıyor. Höyükler işaretlenerek elden geçiriliyor, keza mevcut köprüler tamir edilerek yeniden düzenleniyordu. Kimi yerde yeniden köprüler yapılıyor, tüm bunlar için de yeteri kadar usta sefere sevkediliyordu. Ayrıca çevreden de araç, gereç ve personel temin ediliyor, yüksek harcamalar yapılıyordu. İnşaat ve onarım işleri tüm harekât boyunca devam ediyordu. Kimi zaman yapılan ve onarılan yollar ordunun geçişi sırasında hasar görüyor, bunlar tekrar elden geçiriliyordu.

Hem sevkiyat, hem de lojistik destek amacıyla kullanılan belli başlı yolla şu güzergâhlarda bulunuyordu:

Anadolu'da: İstanbul, İzmit, Bolu, Tosya, Merzifon, Sivas, Malatya, Diyarbakır.

İkinci güzergâh: İstanbul, Yalova, Bursa, İzmir.

Üçüncü güzergâh: İstanbul, İzmit, Bilecik, Eskişehir, Konya, Adana.

Rumeli'de: İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya, Belgrad.

İkinci güzergâh: İstanbul, Vize, Aydos.

Üçüncü güzergâh: İstanbul, Selânik.[2]

Bu ana yollara paralel yollar ve tali yollar da bulunuyordu. Her vilayette il yöneticileri, seferde gereksinim duyuldukça bu yollarla bağlan-

---

[1] İkinci Viyana Kuşatması, 1683– Age. – S.113.

[2] İkinci Viyana Kuşatması, 1683 – Age. , S.113, 114.

tılı ikmal yolları inşa ediyorlardı. Ayrıca, lojistik ikmal yapılırken bir de depolama ağı teşkil ediliyordu.

Viyana Seferi'nin bozgunla sonuçlanması sadece insan kaybı ile sınırlı kalmıyordu. 25 bin kişilik esnaf zümresi başta olmak üzere Ordu Defterdarlığının denetimi altındaki tüm araç gereç yok oluyordu. Büyük meblağlar harcanarak yapılan yatırım boşa gidiyor, ekonomik beklentiler karşılanmıyordu. Bu çöküntü sefere katılan askerler kadar, başta Edirne ve İstanbul olmak üzere Osmanlı devletinin önemli kentlerinde kendini hissettiriyordu. Yoksulluk artıyor, cepheden dönen sakat ve yaralılara her yerde rastlanıyor, yokluk ve pahalılık kendini iyiden iyiye hissettiriyordu.

Ordu bozgun halinde, ilk anda Budin'e kadar çekiliyordu. Ardından, önemli kale ve kentler birbiri ardına düşmanın eline geçiyordu. Buralarda yaşayan Türk ve Müslüman halk da perişan bir halde, ordu ile birlikte çekilmek zorunda kalıyordu.

Örneğin; Gran Usturgon 78 yıl Osmanlı egemenliğinde kaldıktan sonra Avusturyalıların eline geçiyordu. Vissegrad kalesinin düşüşüyle birlikte Avusturyalılar Orta Macaristan'a giriyordu. Osmanlı Ordusu hemen ardından Waitzen'de (Peşte'nin 33 kilometre kuzeyinte) yenilgiye uğruyordu. Budin kalesi Avusturyalılar tarafından kuşatılıyordu. Venedikliler Arnavutluk sahilindeki; Vrana, Ostrovik, Carino, Nadino, Scadona, Macarsca ve Primorqia kalelerini ele geçiriyordu. Morosini kalesi sadece 5 gün dayanabiliyordu. Ayamavri başarısını kazanan Venedikliler hemen ardından Preveze'yi zaptediyorlardı. Daha kuzeyde, 21 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Uyvar kalesi düşüyordu. Müttefikler, 1686 yılında Navarin'i alıyorlardı. Aynı yıl Budin düşüyor ve Macaristan Osmanlıların mülkiyetinden çıkıyordu. Osmanlı Ordusu Mohaç'ta bozguna uğrayarak 20 bin şehit veriyordu. Bu nedenle çıkan panik sonucunda başta Valpo ve Posega kaleleri olmak üzere 15 kale birbiri ardına kaybediliyordu. O yılın eylül ayında Venedikliler Atina'yı kuşatarak ele geçiriyorlardı. Bir yıl sonra Erlau kalesi düşmana terkediliyordu.

6 Eylül günü İstoni, Belgrad, 8 Eylül'de de Belgrad şehri düşmana teslim oluyordu. 1690 yılında ise Kanije kaybediliyordu.

Elden çıkan tüm bu şehirlerin, kasaba ve kalelerin sakinleri; mal, mülk, ev, servet ve topraklarını düşmana bırakarak, geriye göç ediyordu. Bu göçler, İstanbul'a kadar uzanıyordu. Her göçmen kafilesi geldiği şehri biraz daha yoksullaştırıyor, sosyal dengeyi sarsarak bozuyordu. Saldırgan düşmanın önünden alelacele kaçan insanlar geldikleri yerlerde daha büyük sorunlarla karşılaşıyordu. Buralardaki kurulu düzen yeni gelenleri kolaylıkla kabullenemiyor; ne üretim, ne de çarşı ve pazar bu göçmenleri istihdam edip barındırabilecek kadar güçlü bir yapı göstermiyordu. İster istemez, bir süre sonra asayiş sorunları baş gösteriyor, yasadışılık artarak yayılıyor; karnını doyurabilenlerin varlıklı sayıldığı bir ortamda kaybedecek hiçbir şeyi bulunmayan genç göçmenler kolayca suç işleyebiliyorlardı. Gerçi Osmanlı Orduları da bu süreçte bazı zaferler kazanarak birtakım kaleleri ve yerleşim birimlerini geri alıyorlardı; ama bunlar, olumlu bir sonuç doğurmuyordu. Zaferler moralleri geçici olarak düzeltiyor, buna karşılık özellikle ekonomik bakımdan yeni yükler ve külfetler oluşturuyordu. Her savaş geride, daha büyük bir sakat ve yoksul kitlesi bırakıyordu. Elsiz, ayaksız, kör ve hastalıklı onbinlerce insan, üretim dışında kalıyordu.

İstanbul'a göç edenler arasında en dikkat çekici kitleyi, Arnavutlar oluşturuyordu. Denizden Venedik, karadan ise Avusturyalıların saldırılarına uğrayan Arnavutluk'ta halk çareyi, büyük gruplar halinde göç etmekte buluyordu. Unutmamak gerekir ki Arnavutlar ile işgalciler arasında dinsel sorundan kaynaklanan büyük bir husumet bulunuyor, işgalciler onlara daha acımasız ve ödünsüz davranıyorlardı. Bu nedenle Arnavutlar, diğer yerlere oranla daha büyük göç kafileleri oluşturuyordu. Bunlar hem Balkan'a yayılıyor hem de İstanbul'a kadar uzanıyorlardı. Unutmamak gerekir ki o zamana kadar Kapukulu Ocaklarına girerek devletin çok üst düzeylerine yükselmiş olan Arnavut yöneticiler başta olmak üzere; Ocak Ağaları ve Meydan Ağaları gibi zorba Ocaklı-

ların Arnavut olması da İstanbul'un Arnavut göçü almasında büyük rol oynuyordu. Dahası... Daha önce İstanbul'a gelerek yerleşmiş ve kendine düzen kurmuş Arnavutlar, geleneksel Arnavut dayanışması çerçevesinde yeni gelenlere yardımcı olarak onların da bu kente yerleşmelerine imkân hazırlamış bulunuyorlardı.

Ne ki, Viyana bozgunundan sonra başlayan Arnavut göçü, istihdamlarına olanak vermediği için ekonomik düzeyleri hızla düşüyordu. Yoksul ve hiçbir mesleği bulunmayan kırsal kökenli Arnavutlar, yine kendileri gibi mesleksiz olup da hamam külhanlarında, bekâr hanlarında, izbe hücrelerde kalan, yasadışı işler yaparak geçimlerini sağlayan Arnavut gruplarına katılıyorlardı. Eli yüzü biraz düzgün ve sosyal davranabilenler, hamamlarda tellâklık yapabiliyorlardı. Bunun dışında, Arnavutların bir kısmı seyyar sakatatçılık yapıyor, bu seyyar satıcılık işini kalıcı bir işe dönüştürüyorlardı. Yine hiçbir mesleği bulunmayan Arnavutların bir kısmı hammalıkla uğraşıyor, bazıları ise kazmacılık yapıyorlardı. Arnavutlar arasında yaygın mesleklerden birini de kaldırımcılık oluşturuyordu. Hatta, Arnavut ameleler tarafından irili ufaklı taşların yanyana döşenmesiyle oluşturulan 'özellikli' kaldırımlara, yapıcılarına ithafen Arnavut Kaldırımı adı veriliyordu.

Hiç şüphe yok ki, kendi topraklarını terkeden ve yaşam sürdükleri dağların ikliminden çevresine kadar hiçbir şeyi ile kıyaslanması mümkün olmayan payitahta, yani İstanbul'a gelen Arnavutlar, yalnızlık ve yabancılık korkusu altında birbirleriyle daha sıkı kenetleniyorlardı. Bu kenetlenme sadece ekonomik dayanışma veya moral destek bakımından sınırlı kalmıyordu. Aynı zamanda çok güçlü, geleneksel yaşam tarzını belirleyen örfî hukuk kurallarıyla da desteklenip perçinleniyordu. Arnavutlar sadece yoksullukları ile değil ünlü Besa'ları ve Dokakin Kanunu/Kan Davalarıyla birlikte İstanbul'a geliyorlardı. Yoksul kesimler bir lokma ekmek için birbirleriyle kıyasıya yarışıp mücadele ederken, Arnavutlar bireysel kaba kuvvetlerine ek olarak geniş aile/kabile/aşiret dayanışmasıyla oluşturdukları 'organize' güçlerini de ortaya koyuyor-

lardı. Bununla da yetinmiyor, kaba kuvvetlerini ve iç dayanışmalarını, asırlarca saygı göstererek paylaştıkları yerel hukuk ilkeleriyle de güvence altına alıyorlardı. Onlar, bir başka ifadeyle İstanbul'da küçük bir Arnavutluk oluşturuyor; Arnavutluk dağlarındaki sosyal yaşam tarzı ile bu tarzı düzenleyen anlayışı aynen bu küçük Arnavutluk'a yansıtıyorlardı. Dolayısıyla Patrona Halil, sadece zorba bir asi veya Ocaklı bir tellâk, hatta devlete egemen olan bir haydut olmakla kalmıyor; İstanbul'daki Arnavut kitlesinin de doğal bir lideri, Fütüvvet geleneğinin bir Fetâ'sı konumunda bulunuyordu. Nitekim, Viyana hezimeti nedeniyle yoğunlaşan Arnavut göçmen akını 18. Yüzyılın başında daha da hızlanarak devam ediyordu. Bunun sonucunda İstanbul'daki Arnavut nüfusu, 1731 yılında şehrin nüfusunun onda birine ulaşıyordu. İşte bu nedenle Arnavut kitlesine güvenen Patrona Hali, merkezî otoriteye kafa tutarken, kendisine bir şey olması halinde İstanbul'daki 12 bin Arnavut'un ayağa kalkarak bunun hesabını soracağını söylüyordu.

Unutmamak gerekir ki; yerini yurdunu terkederek İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Arnavutlar, yönetime karşı hiç de olumlu duygular beslemiyordu. Zira yönetim, Hıristiyan alemine karşı gerektiği gibi mücadele edemediği için İmparatorluk yenilgiye uğramış ve bu yenilgi sonucunda Arnavutlar göçe ve yoksulluğa sürüklenmiş bulunuyorlardı. Yönetime karşı gizliden gizliye duyulan tepki, zaman içinde giderek açığa çıkıyordu. Buna bir de Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın İslamî yaşam tarzı yerine liberal yaşam tarzını ön plana çıkaran girişimlerde bulunarak, dünyeviliği savunan politikalar izlemesi eklenince dağlı ve tutucu Arnavutların sabrı iyiden iyiye taşıyordu.

Viyana bozgununun batı cephesinde meydana getirdiği olumsuzlukların bir benzeri de doğu cephesinde yaşanıyor; Osmanlı–İran savaşlarının askerî, ekonomik, sosyal ve siyasî alanda benzer etkileri gözleniyordu. Her ne kadar Karlofça Anlaşması ile Osmanlı Devleti ittifak ülkeleriyle uzlaşmış görünüyorsa da, Rusya ile çatışmalar batıda devam ediyordu. Böylece savaşların olumsuz etkileri hem ordu ve siyaset üze-

rinde, hem de sosyal yaşamda derinden derine hissediliyordu. Ne ki merkezî yönetim, bu sorunlar yetmiyormuş gibi bir de İran ile karşı karşıya geliyordu.

İran'daki Safevi egemenliği 1720'li yıllara gelene kadar son 30 yıllık süreçte durmadan zayıflıyor ve çöküyordu. Nihayet doğu ve batı hudutlarında baş gösteren isyanlar sonucunda bu çöküş hızlanıyordu. Bir taraftan Afgan Türkleri, diğer taraftan Rusya, Safevi mirasıyla ilgileniyordu. Bu sırada sadarette bulunan Damat İbrahim Paşa, bu bölgede Osmanlı çıkarlarını korumak üzere İran ve Kafkasya hududunda üç cephe açıyordu. Erzurum Beylerbeyi Silahtar İbrahim Paşa Güney Kafkasya'da, Van Valisi Köprülüzâde Abdullah Paşa Azerbaycan'da, Bağdat Valisi Hasan Paşa da Hemedan ve Kermanşah üzerine gidecek şekilde Serasker tayin ediliyorlardı.[1]

Bu üç paşaya Afganlıların ve Rusların karşısında Osmanlı çıkarlarını korumak görevi veriliyordu. Nitekim, Silahtar İbrahim Paşa hiç savaşmadan Tebriz'i alıyor, 132 gün boşuboşuna geçince de, Ruslar Bakü'ye giriyordu. Bu nedenle İbrahim Paşa azledilerek yerine Arifî Ahmed Paşa tayin ediliyordu. Diğer taraftan Hasan Paşa Kermanşah'ı işgal ediyordu. Köprülüzâde Abdullah Paşa da Hoy'a giriyordu. Bu sırada Rus Çarı Büyük (Deli) Pedro Afganlılara esir düşen Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb'ı koruması altına alıyordu. Safevi Hanı'nın oğlunu himaye ederek; Gilan, Marsenderan ve Esterâbâd yöresinin Ruslara terkedilmesini isteyen Çar, Osmanlı–Rus ilişkilerinin gerilemesine neden oluyordu. Ancak ordusuna güvenemeyen Sadrazam, Fransa'nın da aracılığıyla Rusya ile bir anlaşma yapıyordu. Bu anlaşma gereğince, Hazar boylarında 2. Tahmasb'ın terkettiği İran eyaletlerinin Rusya'ya ait olması kabul ediliyordu. Buna karşılık Rus Çarı da; Şirvan, Gence, Erivan, Mogan, Karabağ, Azerbaycan ve Irak Acemistanı'nın bir kısmının Osmanlılar tarafından ilhak edilmesine yardımcı olmayı taahhüt ediyordu.

[1] İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi –İsmail Hami Danişmend – Türkiye Yayınevi – İstanbul, 1972 – C.4, S.13.

Irak'ın kalan kısımları konusunda da taraflar, Safevi egemenliğini desteklemeyi kabul ediyorlardı.

Nitekim, bu anlaşmadan sonra Osmanlı devleti, Hemedan, Revan, Tebriz, Gence, Hürremâbâd ve Loristan'ı arka arkaya ele geçiriyordu.

Ne ki, gelen iyi haberleri hemen kötü haberler izliyordu. Nadir Şah'ın lojistik destekten yoksun bulunması nedeniyle Osmanlı Ordusu'na ağır darbeler indirmesi, İstanbul halkından bile gizleniyordu. 1721 yılında Osmanlı Ordusu bu cephede cereyan eden çatışmalar sonucunda 50 bin kişi yitiriyordu.[1]

Ancak 1721 yenilgilerinin acısı 1724 yılında çıkarılıyordu. Osmanlı Ordusu'nun Hemedan ve Erivan'a girmesi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanıyor, havai fişek gösterileri yapılıyor, limanda bulunan Fransa'ya ait iki gemi 126 pâre top atışıyla zafer şenliklerine katılıyordu.

1726 yılına gelindiğinde İran, kuzey ve batı yönlerinden Ruslarla Osmanlılar tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. Doğu tarafından ise Afgan Türkleri (Özbekler) İran topraklarına giriyordu. Nitekim, Eşref Han bununla da yetinmiyordu. İstanbul'a Abdülaziz Han adlı bir elçi gönderiyor; Batı İran'da işgal edilen yerlerin kendisine verilmesini istiyordu. Bu talebini de; İran Sünnî ulemasından, Osmanlı ulemasına hitaben yazılan 19 maddelik bir belgede ortaya konulan hilâfet iddiasına dayandırıyordu.[2] Osmanlı yönetimi bu iddiaları ciddiye almıyordu. Osmanlı ulemasından alınan bir cevap belgesi, aynı elçi ile Eşref Han'a gönderiliyordu. Nitekim korkuya kapılan Eşref Han 1727 yılında Hemedan'da Osmanlılarla bir barış anlaşması yapıyordu.

Fakat 1730 yılına gelindiğinde asıl sorun patlak veriyor ve Osmanlı yönetimi tüm gücünü ve dikkatini İran sorunu üzerinde toplamak zorunda kalıyordu.

---

[1] Yeniçeriler , Godfrey Goodwin –Doğan Kitapçılık A.Ş. – İstanbul, 1997, S.201.

[2] İzahlı Osmanlı Tarihi Krǿnolojisi – Age. – C.4, S.15.

Hemedan'da yapılan anlaşmadan sonra İran'da büyük bir değişiklik meydana geliyordu. Sırtını Rusya'ya dayayan ve Safevi saltanatını canlandırmaya çalışan 2. Tahmasb Horasan Türmenlerinden de yardım görüyordu. Nitekim bu Türkmenlerden bir ordu kuruyor, başına da Avşarların Kırklu Oymağından Nâdir Ali'yi Kumandan yapıyordu. Nâdir Ali arka arkaya üç savaş yaparak Eşref Han'ı mağlup ediyordu. Böylece Afgan hakimiyeti sona ererek Safevi saltanatı yeniden kuruluyordu. Ardından da Rıza Kuli Han adlı Safevi elçisi İstanbul'a gelerek Osmanlıların işgali altında bulunan İran topraklarını geri istiyordu. Üstelik diplomatik girişimin sonucunu beklemeden de Tahmasb'ın adamları Nihavend'e giriyorlardı. Safevi Ordusu'nun ilerlediğini gören Hemedan Muhafızı Abdurrahman Paşa 60 bin askerini kumandansız bırakarak kaçıyordu. Bunun üzerine Kermanşah Muhafızı Peçevî Hasan Paşa da şehri tahliye ederek Irak Cephesi Seraskeri Ahmed Paşa'nın ordusuna katılıyordu.[1]

Bu sırada Osmanlılar Gence, Tiflis ve Revan'ın kendilerine kalması koşuluyla Hemedan, Kermanşah ve Tebriz'i bırakmayı kabul ediyordu. Ancak Tahmasb ile Nâdir Ali bununla yetinmiyor, Osmanlıların 7–8 yıl boyunca mücadele ederek aldıkları her yerden çıkmalarını şart koşuyorlardı. Savaşlarla geçen bu uzun süreç, tıpkı Viyana kuşatmasının batı cephesinde meydana getirdiği sosyal çöküntünün bir benzerine, doğu cephesinde neden oluyordu. Üstelik sosyal ve askerî çöküntünün etkileri bölge ile sınırlı kalmıyor, başkente kadar uzanıyordu.

> "Husule gelen yeni durum sulh ümitlerini tamamen söndürmüştü. Tebriz Muhafızı Mustafa Paşa, Kumandası altında 32 bin asker olduğu halde, aldığı emre uyarak bu şehri müdafaa etmemiş ve bir gece, gizlice ortadan kaybolmuştu. Ertesi günü Mustafa Paşa'nın Tebriz'den ayrıldığını gören asker onu takip etmiş ve böylece bir panik başlamıştı. J.F.de la Croix'in kaydettiğine göre Tahmasb Kulu Han ise bunun aksine Tebriz'i

[1] İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi – C.4, S.17.

zabt ve buradaki katl–i âm esnasında, 300 Müslüman Türk'ün burun ve kulaklarını keserek, kendi muhafızlarıyla İstanbul istikametine sevkettirmişti. Gayesi, bunlar (damat) İbrahim Paşa siyasetinin canlı birer nümunesi gibi İstanbul'da dolaştıkça, halkın Sadrazama ve hükümete karşı olan kin ve nefretini artırmak idi."[1]

Tahmasb'ın hazırladığı 'kesik kulaklı ve burunlu insanlardan' oluşan vahşet tablosu, amaçladığı sonucu doğuruyordu. Bu acınacak durumdaki insanlar İstanbul sokaklarında dolaşmaya başlayınca, özellikle tutucu halk derinden etkileniyordu. Burnu ve kulağı kesik insanların bir bölümü hamam külhanlarında kalıyordu. Yaşadıklarını ve uğradıkları feci muameleleri buralarda yatıp kalkan, çoğunluğu tellâklık yapan Arnavutlara anlattıkça çoğunluğu dağlı, cahil ve kaba saba insanlar İslamiyet adına infiale kapılıyordu. Nitekim kısa süre içinde de bu infial ve duygusal tepki, liberal yaşam tarzını benimsetmeye çalışırken 'eğlence ve sefahat peşinde koşan bir Sadrazam' konumunda kalan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya yöneliyordu. Kısacası Şah Tahmasb, dolaylı olarak Patrona Halil ile zorbalarına hizmet etmiş oluyordu.

Sultan 3. Ahmed'i doğu seferine zorladığı için, Osmanlı İran Savaşı; Patrona Halil Olayı'nı hazırlayan nedenler arasında özel bir yer tutuyordu. Şah Tahmasb ile Nâdir Ali'nin birlikte hareket ederek eski İran şehirlerini ele geçirmesi, İmparatorluk merkezinde sosyal ve ekonomik alanda olduğu kadar moral bakımdan da olumsuz etkiler meydana getiriyordu. Bu arada Tahmasb ve Nadir Şah sadece askerî saldırılarla yetinmiyor, yerli halkı da kendi saflarına çekmeyi başarıyorlardı.

Kaldı ki İranlılar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı –gizlice– Rusya'nın da desteğini sağlamış bulunuyorlardı. Böylece Rusya, İran'ı Osmanlılara karşı kışkırtıyor; Petersburg, daha önce İran'da ele geçirdiği bazı toprakları terkederek İran ile dostluk anlaşması yapıyordu. İşte bu ne-

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Dr. Münir Aktepe –İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No. 808 – İstanbul Ed. Fak. Basımevi, 1958 – S.96.

denle Osmanlı Orduları İran karşısında, çok kolay yoldan kazanacaklarını sandıkları başarıyı bir türlü elde edemiyorlardı. Osmanlılar, daha önce almış oldukları şehirleri yok yere terkediyorlardı. Bu da Osmanlı devletinin çaresizliğine, yönetimin beceriksizliğine yorumlanıyordu. Merkezî yönetim ise büyük kazanımlar elde edilmesi amacıyla askerî harekâtın devamını kararlaştırıyordu.

Ne ki tüm bu gelişmeler, İmparatorluğun doğusunda ve batısında devam eden göçleri yoğunlaştırıyordu. Doğu ve batı cephelerinden askerlerin yanı sıra büyük köylü kafileleri de topraklarını terkederek şehirlere gelmeye başlıyordu. Bu göçlerin temel nedenini, düşman korkusu, düşman mezalimi, savaşlar, yenilgiler ve ekonomik çöküntü kadar; hükümetlerin uygulamak zorunda kaldığı ağır vergi politikaları da teşkil ediyordu.

Özellikle Viyana bozgunundan sonra meydana gelen toprak kaybı, Avrupa kıtasından sağlanan vergi gelirini olumsuz etkiliyor, baltalıyordu. Bunun üzerine merkezî yönetim, kalan kısımlarda yaşayan reayadan alınan vergileri arttırıyordu. Üstelik, bir de doğu hududunda savaşın başlamasıyla birlikte savaş giderlerinin artması, vergilerin daha da ağırlaştırılmasına neden oluyordu. Her savaş yeni bir vergi, her yenilgi yeni bir vergi artışı anlamına geliyordu. Toprağını zaten yeteri gibi işleyemeyen ve çeşitli nedenlerle aldığı ürün miktarı sürekli azalan reaya, sonunda devletin talep ettiği vergileri ödeyemeyecek kadar yoksullaşıyordu. Bunun sonucunda köylüler topraklarını ya yok pahasına satıyor, ya da terkediyorlardı. Topraktan kopan köylüler, gruplar halinde İstanbul'a akın ediyordu. Bu kez de, toprağı işleyenlerin sayısı azaldığı için hazinenin vergi geliri sürekli düşüyordu. Ya vergi affı çıkarılması, ya da vergilerin hafifletilmesi gerekirken merkezî yönetim tam aksini yapıyor, toprağını terketmemekte direnenlerin vergilerini daha da arttırıp yaygınlaştırarak ağırlaştırıyordu. Böylece İstanbul'a yönelen göç, adeta bir işgal halini alıyordu.

Özellikle doğuda meydana gelen askerî olaylar ve açılan seferler, halktan yeni, sefer vergileri toplanmasına neden oluyordu. Ancak, zaten normal vergileri ödemekte zorlanan reaya, iyice çaresizliğe itiliyordu. Halk, talep edilen vergileri ödeyemeyince, bu kez de 'tahsilât sorunu' ortaya çıkıyordu.

> "Memleketin birçok yerlerinden, timar ve zeamet sahiplerinin, âyânların, voyvoda ve kethüda yerlerinin, kocabaşıların, sair tahsildarların hattâ kadı ve nâiblerin, resmen tahakkuk ettirilen miktardan fazla vergi talep ettikleri hakkında şikayetnâmeler gelmeye başlamıştı."[1]

Bu durum toplumsal barışı hızla rayından çıkarıyordu. Zira zorba tahsildarlar vergi toplamakta zorlandıkça, halka daha fazla zulüm yapıyorlardı. Bunları köle gibi çalıştırıyor, angarya yaptırıyor, çeşitli yöntemler uygulayarak topraklarından uzaklaştırmaya uğraşıyor, bunu da başarıyorlardı. Böylece bedel bile ödemeden geniş toprakları yok pahasına ele geçiriyorlardı. Köylüler ise çaresizlik içinde cezalandırılmamak için kaçıyor, büyük şehirlere sığınıyorlardı. Gerçi merkezî yönetim, mütegallibeye karşı halkı korumak amacıyla bazı girişimlerde bulunuyor, önlemler alıyordu ama, etkili olamıyordu. Zira yerelde yegane egemen konumunda bulunan 'zorba tahsildarlar' kendi bildikleri gibi hareket ediyor, merkezî otoriteyi dikkate bile almıyordu. Bunun sonucunda göç alan merkezlerin başında gelen İstanbul'da 'işsiz–güçsüz' nüfusu hızla artıyor, sosyal dengeler altüst oluyordu. Bu olumsuz değişim ise devlet merkezinde en önemli ve belirleyici grubu oluşturan esnaf topluluğunu, adeta patlamaya hazır bir bomba durumuna getiriyordu. Unutmamak gerekir ki esnaf topluluğu, Kapukulu Ocaklarıyla önemli bir özdeşleşme gösteriyordu.

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.12.

'AYRICALIKLILARIN' ÖRTÜŞMESİ: ESNAFLAŞAN OCAKLILAR

• ***Konu buraya gelmişken Osmanlı Mafios Toplum Yapısı içinde önemli bir etken oluşturan Ocaklı/Esnaf yapılanmasını irdelemek doğru olmaz mı? Esnafla Kapukulu Ocakları ne tür bir 'örtüşme', daha doğrusu 'özdeşleşme' içinde bulunuyordu? Bu yapılanmanın kökenleri nereye dayanıyor, hangi sonuçları doğuruyordu?***

Ocaklı esnafın, durumunu irdelemeden önce; İmparatorluğun başketindeki esnaf yapılanmasının gücünü, önemini ve uğradığı mafios değişimi kavramak amacıyla oluşuma genel olarak bir göz atmakta sayısız fayda bulunuyor.

> "...Padişah fermânı üzere İstanbul'un dört mevleviyet yerinde bütün sanat erbabı 57 fasıl olup, tamamı 1100 sanattır. Bunların toplanmasına memur olanlar, bütün vezirlerin, vükelânın çavuşlarıdır."[1]

İstanbul'daki esnaf oluşumunu bir Esnaf Alayı (esnafın yaptığı resm–i geçit) çerçevesinde ortaya koyan Evliya Çelebi, yapılanmayı geniş çapta 'askerî düzen' anlayışı içinde ele alıyordu. Bununla birlikte, İstanbul'daki esnaf yapılanmasında; "Fütüvvet düzeni', 'askerî düzen', 'piyasa düzeni' içiçe geçiyordu. Çelebi, anlatımı sırasında bu içiçeliği de açık bir biçimde ortaya koyuyordu.

"Alayın en başında Alay Çavuşları yürüyordu. Alay Çavuşlarının pîri Malik Eşter idi. "Fütüvvetnâmenin yazdığı gibi gözünün biri gazada yaralandığından adına Malik Eşter dediler. Hazreti Ali beline, Peygamberin huzurunda Şedd kuşatmış ve onbirinci olup, bütün beylere ve gazi-

---

[1] Evliya Çelebi Seyahatnâmesi – Mehmed Zıllîoğlu Evliya Çelebi , Türkçeleştiren Zuhuri Danışman – Kardeş Matbaası, İst. 1969 – C.2, S.208.

lere serdar olmuştur. Gayet cesaretli ve yiğit olduğundan muharebede başına teller, atına ziller takıp, eline cevkânını alıp, harp meydanında alay (gösteri) düzer, saf kazardı. Bu yüzden Alay Çavuşlarına pîr olmuştur. (Tipik bir Kalenderî tanımlaması – M. Çulcu)"[1]

Görüldüğü gibi Alay Çavuşları hem Fütüvvet'i, hem askerliği ve hem de esnaf alayını düzenleyerek piyasayı, şahıslarında birleştirerek sembolize ediyorlardı. Bunlar da Arap–İslam anlayışla İslam heterodoksunu birleştirerek Kalenderî/Bektaşî akımın temsilciliğini de yapıyorlardı.

Alay Çavuşlarının ardından Tahir Subaşı yani Çöplük Subaşısı geliyordu. Bunların pîri de sahabeden bir zattı. Bu zat Mekke ile Medine'nin temizliğini yapıyordu. Görevi ona Peygamber vermişti. Bu zat'ın Şedd'ini, Ali'nin huzurunda Selmânı Farısî bağlamıştı. Fütüvvetnâmeye göre Subaşıların soyu Fütüvvet ehli bu pîre dayanıyordu.

Subaşıları, Gılman hademeleri esnafı takip ediyordu. Bunların pîri önce Hazreti Yusuf, sonra da Selmânı Farısî idi. "Hazreti Peygamber Selmânı Farısî hakkında 'Selman bizdendir, ehl–i beyttendir' buyurmuşlardır."[2]

Gılman hademeleri esnafını, Acemi Oğlanları esnafı izliyordu. "...pîrleri Hacı Bektaş–ı Velî'dir. Horasan erlerindendir. (...) Bu Acemi Oğlanları, Tahir Subaşının alayında bin kadar acaib 'çehre traşlı, keçe külah, baştanbaşa silahlı olup' ellerinde süpürge ve küreklerle umumî yolları temizleyerek geçerler."[3]

Acemi Oğlanlarını, Arayıcılar esnafı izliyordu. Bunlar Çöplük Subaşına bağlıydılar. "İşleri, İstanbul'da, hanedanlarda, caddelerde ne kadar mezbele, çerçöp varsa zenbiller ile taşıyıp deniz kenarında tekneler içine yığıp, içinde akçe, mangır ve çivi ve başka eşya bulup geçinirler. Ama bazı yerlerde sorguç, cevahir, cevahirli kuşak, kıymetli yüzük taş-

---

[1] Evliya Çelebi – Age. – C.2, S.209.

[2] Evliya Çelebi , Age. – C.2, S.210.

[3] Evliya Çelebi – Age. –C.2, S.211.

larından döşenmiş cevahir makulesi kıymetli şeyler bulurlar ki tarif olunmaz."[1]

Arayıcılar esnafı, 500 kişiden oluşuyordu. Kasıklarına kadar siyah çizmeler giyiyorlardı. Sırtlarında kırmızı ve siyah meşin kaftanlar bulunuyor, başlarındaki Teke ve Hamid külahları, heterodoks eğilimlerini sembolize ediyordu.

Arayıcıları, Mezar Kazıcılar esnafı ile Lağımcılar esnafı izliyordu. 5 bin kişiden oluşan Lağımcılar esnafının büyük kısmı Kayserili Ermenilerden oluşuyordu. Onları 9 bin kişilik Salahorlar esnafı ile bin kişiden oluşan Baltacılar ile Lağımcıbaşılar tamamlıyordu.

Alayın en önünde yürüyen bu gruplar, alayın ilk grubunu teşkil ediyordu. Bunların hepsi Ocaklılardan oluşuyordu. Daha sonra ikinci grup geliyordu.

Bunların başında Asesbaşı esnafı geliyordu. 500 Ocaklıdan oluşan Asesbaşı esnafı, düzeni sağlıyor, yolu kapayanlara karşı tedbir alıyor, başkaldıran askerleri öldürmek yetkisine sahip bulunuyordu. Yine şehirde düzeni ve güvenliği sağlamakla yükümlü, eli sopalı, 200 merhametsiz adamdan oluşan Subaşılar ile amansız İkinci Ases esnafı onları takip ediyordu. Bunlar 202 kişiden oluşuyordu. "Tutma, kapma, urma, koğma, asma, basma, bağlama adamlarıdır. Birbirinden şiddetli mel'un kimselerdir. Bu haşaratın zanlarınca pîrleri 'Amr Ayyar'dır."[2]

Bu 'Amansızlar' grubunda, Amansız Cellâtlar esnafı da yer alıyordu. Cellâtların pîri Syup Basri idi. Syup Basri, bir katili Peygamberin önünde Hazreti Ali'nin kılıcıyla katlettiği için Cellâtların pirî sayılıyordu. Şeriat hükmüne göre idam edilmesi gerekenleri bu şahıs hazırlıyor, sonra da hükmü infaz ediyordu.

"Çeşitli teselliler ile iman tazelettirerek şahadet kelimesini söyletir.

---

[1] Evliya Çelebi – Age. – C.2, S.211.

[2] Evliya Çelebi – Age. C.2, S.4.

Sonra boynunu kıbleye çevirip, bir kere sağ eliyle başını sığayınca herif kendisinden geçer. Besmele ile kılıcı iki eliyle tutup suçlunun kellesini vücudundan ayırırdı.(...) Bu taifenin asıl ustası Kara Ali'dir ki bazıları sığayıp ateş saçan kılıcını kemerine bağlayıp diğer işkence, karabend, nakşbend, kemerbend, zünnarbend edecek ucu aşıklı bağlı kemendleri kemerine asıp işkence aletlerinden kelpeten, burgu, çivi, buhur, fitil, simin, sünger, telesman, yakakârt deri yüzecek tentraş, pulad taş, türlü türlü zehir aletleri, el ve ayak kırmaya mahsus baltaları iki yanına takıştırıp, diğer çırakları dahi yedişer parça aletler ile kemerini süsleyip yalın kılıç cünbüş ederek geçerler."[1]

Bu alayda geçit yapan şu esnaf grupları dikkati çekiyordu:

Arap Seyisler, 3 bin kişilik mekkâri (yani kiracı), 12 bin kişilik İstanbul bekçileri, alemdar ve sancaktarlar, 400 kişilik postacılar, molla muhzırlar, âyân, beylerbeyi ve vezirlerin imamları, 400 kişilik hatipler, 500 kişilik kadı mollaları, 300 kişilik büyük şeyhler, vaizler, nasihatçı ve tefsirciler, muhaddisler, 700 kişilik müezzinler, mütevelliler, 800 kişilik şeriat kapıcıları, 2 bin kişilik şer'iyye mahkemeleri katipleri, 3 bin kişilik naathanlar, 6 bin kişilik hafızlar, 500 kişilik yazıcılar esnafı, 300 kişilik sahhaflar, 80 kişilik paşa, vezir ve âyân meddahı, 300 kişilik hanende, müneccimler, remilciler, 400 kişilik ölü yıkayıcılar, ebced okulu hocaları, bin kişilik hekimler, göz doktorları, 500 kişilik macuncular, 700 kişilik cerrahlar, 600 kişilik ilaç şarapları esnafı, ilaç yağları esnafı, gülsuyucular, tımarhaneciler, 7 bin kişilik tımarhane hademeleri, çiftçiler, bağ bekçileri, ağaç aşılayanlar, sebzevatçılar, ekmekçiler, Yeniçeri ekmekçisi esnafı, tuzcular, çörekçiler, börekçiler, gevrekçiler, kâkeciler, kurabiyeciler, simitçiler, kadayıfçılar, şehriyeciler, lokmacılar, gözlemeciler, Yeniçeri sakaları, şehir sakaları, sırt sakası esnafı, değirmenciler, uncular, un elekçileri, buğday çalkalayıcıları, kalburcular, elekçi esnafı, nişastacılar, güllaççılar, peksimetçiler, 5 bin 5 kişilik deve sürücüleri es-

[1] Evliya Çelebi – Age. , C.2, S.214, 215.

nafı, 3 bin kişilik meşaleciler, bin kişilik kalafatçılar, 3 bin kişilik marangozlar, urgancılar, kendirciler, yelkenciler, ziftçi ve katrancılar, serserenci esnafı, tulumbacılar, pusulacılar, kum saatçıları, haritacılar, deniz dalgıçları esnafı, batan gemileri çıkaran 500 kişilik günbaşı ağaları, arpa ve buğday navluncuları, Karadeniz bezirgânları, Akdeniz reisleri, Akdeniz marangozları, Akdeniz kıyıları ve Mısır tüccarı, pirinççiler, kınacılar, ketenciler, şekerciler, kahveciler, salhaneciler, kasaplar, küçük kasap esnafı, Yahudi kasapları, mandıracılar, 10 bin 100 kişilik çiftlik esnafı, ağılcılar, çobanlar, sütçüler, peynirciler, kaymakçılar, yoğurtçular, telemeciler, mumcular, balmumu tüccarları, başcılar, pastırmacılar, kinişçiler, tutkalcılar, ciğerciler, işkembeciler, sirkeciler, turşucular, kebabçılar, esirciler, baruthaneciler, kehleciler, gümüş arayıcıları, çuha anbarı emîni, arpa anbarı emîni esnafı, kiler emîni esnafı, odun anbarı esnafı, otluk anbarı emîni, tavuk emîni esnafı, şehir emîni esnafı, çardak emîni esnafı, bin kişilik çardak çorbacısı esnafı, kuyumcular, cevahirci bezirgânları, inciciler, cevahir kuyumcuları, saatçiler, sikkesâz başı esnafı, damgacıbaşı esnafı, kuyumcu bilirkişileri, mücevheratçılar, elmas traş edicileri, hakkâklar, mühür kazıcıları, kuyumcu kalemkârları, sırmakeşler, postacılar, demir tel çekenler, cıvacılar, divitçiler, borucular, tenekeciler, bıçakçılar, kalay dökmecileri, yaycılar, okçular, sapancılar, gürzcüler, avcılar, yelpazeciler, terziler, kumaşçılar, dokumacılar, düğmeciler, ibrişimciler, debbağlar, keçeciler, sepetçiler, kamçıcılar, sepet sandıkçıları, palan dikiciler, pabuççular, başmakçılar, kavaflar, çizmeciler, terlikçiler, attarlar, çiniciler, buhurcular, berberler, sünnetçiler, dellak esnafı, natırlar, nakkaşlar, kağıtçılar, alçı ve balcı esnafı, atlascılar, halıcılar, doğramacılar, sedefkârlar, hilâlciler, kutucular, çıkrıkçılar, davulcular, zurnacılar, rebâbcılar, neyzenler, mimarlar, taş kireççileri, su yolcuları, kiremitçiler, kerpiççiler, kaldırımcılar, taşçılar, badanacılar, oyuncakçılar, araba yapımcıları, piştahçılar, faraşçılar, ta-

butçular, gergefçiler, tahtırevancılar, sazcılar, kemençeciler, udcular, tamburcular, kanuncular, şeştarlar, kopuzcular, hokkabazlar ve saire.[1]

Çelebi'nin panaromik olarak ortaya koyduğu bu tablo, Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafında olduğu gibi başkentinde de ekonomik düzeni tamamıyla küçük tüccarlar ile esnafın oluşturduğunu kanıtlıyordu. Bu nedenle, aynı dönemde Önasya'nın her tarafında gözlenen ve özellikle esnaf gruplarına dayanan Ahi teşkilatlanması, İstanbul'da da mevcudiyetini sürdürüyordu. Ahiler piyasayı ve esnaf tabakasını düzenleyerek ekonomik hareketleri kontrol altında bulunduruyordu. Ancak zaman içinde bu oluşumla ilgili gelişmeler, taşra ile İstanbul arasında farklı tablolar meydana getiriyordu.

Ekonomik ve siyasî tüm çalkantılara rağmen taşradaki esnafın dayandığı Ahi örgütlenmesi dış etkene maruz kalmıyordu. Herhangi bir müdahale karşısında ise, güç odağı konumunda bulunan yerel otorite (güç odakları) derhal Ahilerle dayanışma içine giriyor; mevcut düzeni korumak amacıyla savunma pozisyonuna geçiyordu. Yasadışı odaklar veya merkezî otoriteye bağlı güçler tarafından gerçekleştirilse bile dış müdahaleler etkili olamıyor, yerel güç odakları ile bütünleşen Ahiler, dış etkenleri püskürterek kendi varlıklarını koruyup sürdürebiliyorlardı.

Ancak, İstanbul'da farklı gelişmeler yaşanıyordu. Unutmamak gerekir ki Kapukulu Ocaklarının kışlaları, sadece Edirne ve İstanbul'da bulunuyordu. Bu nedenle Ocaklarla ilgili değişimler ve Ocaklıların davranışları, İmparatorluğun iki önemli kentindeki sosyal yaşamı derinden etkiliyordu. Nitekim Yeniçerilere evlenme izninin verildiği 17. Yüzyılın başından itibaren buna bağlı gelişmeler, özellikle İstanbul toplumsal yaşamında önemli değişimlere yol açıyordu. Evlenerek kışlalardan ayrılan Ocaklıların sayısı hızla artıyordu. Bunlar kendi evlerine yerleşerek, şehirde yeni bir topluluk meydana getiriyorlardı. 17. Yüzyıl boyunca evlenen Yeniçerilerin kent yaşamına karışmaları devam ederken bunla-

[1] Evliya Çelebi – Age. , C.2, S.203–314.

rın yasal/yasadışı alışkanlıkları, anlayış ve davranış biçimleri de toplu-ma hızla yansımaya başlıyordu. Keza, bunlara paralel olarak ekonomik sorunları da piyasaya yansıyor ve bilinen 'Yeniçerilerin esnaflaşması' oluşumu gerçekleşiyordu.

Kapukulu Ocaklarının kuruluşundan, 16. Yüzyılın başına kadar Yeniçeriler evlenemiyor, kesinlikle bekâr yaşıyorlardı. Ocaklılar; Bölükbaşı, Yayabaşı ve Ocak zabiti olmadıkça İstanbul ve Edirne'deki Oda adı verilen kışlalarında yatıp kalkıyor, bekâr hayatı sürdürüyorlardı.

Ancak Sultan I. Selim'in saltanatı sırasında Sadrazam Yunus Paşa, Padişah'ın iznini alarak ihtiyar bir Yeniçeri'nin evlenmesine izin veriyordu. Böylece Yeniçerilerin evlenmesi yönünde ilk adım atılıyordu. Bununla birlikte ilk zamanlarda, mutlaka Padişah'ın izin vermesi ve evlenecek Yeniçeri'nin de ihtiyar olması gerekiyordu. Ancak evlenen Yeniçeri; Bölükbaşı veya Yayabaşı olma hakkını da yitiriyordu. Zira Odabaşıların kesinlikle bekâr olmaları gerekiyordu.

Evlenen Yeniçerilerin başlangıçta sayısı az olduğu için kışla yerine evlerinde kalmalarına izin veriliyordu. Fakat zaman içinde evlenen Ocaklıların sayısı hızla artıyordu. Bunlar genellikle hafif hizmetlerde çalışıyor, savaş halinde yakın yerlere gidiyorlardı. Bir kısmı da elçilerin ve tanınmış yabancıların yanında muhafızlık, yani Yasakçılık yapıyorlardı. Evli Ocaklıların gündeliklerine, doğan her çocukları için birer akçe zam yapılıyordu. Fakat bunlardan eskisi gibi yararlanılamadığı için, terakki ve terfi haklarını kaybediyorlardı.

Evlenen bir Yeniçeri, Ocak'tan yarı ayrılmış kabul ediliyordu. 17. Yüzyılın sonlarında evlenerek kışladan ayrılmış olan Ocaklılar haftada bir gün, sadece Cuma günleri Odalarına gelip subaylarına görünüyorlardı. Onun dışında kışlaya bile uğramıyorlardı. Ne ki terakki ve terfi alamadıkları için sadece maaşlarıyla yetinmek zorunda kalıyorlardı. Maaşları da yetişmediği için geçinemiyorlardı. Bu nedenle gizlice ticaretle uğraşmaya, yasadışı olarak esnaflık yapmaya başlıyorlardı. Yeniçerilerin piyasaya yönelmelerinde hiç kuşku yok ki, başka nedenler de rol oynuyordu:

"16. Yüzyıldan itibaren savaş gelirlerinin kesilmesi, çeşitli rant kaynaklarının verimsiz hale gelmesi ve batının merkantinist ekonomik politikası sonucu Osmanlı ülkesi içerisinde para değerinin devamlı olarak düşmesi gibi nedenlerle 'vazife ve ulûfe eshabı'nın; yani Sipahi, Yeniçeri gibi askeri zümrelerin sanat hayatına el attıkları bilinmektedir."[1]

Nitekim 1584 yılında çıkarılan bir fermanda bu durum, şu satırlarla saptanıyordu:

"...hâlâ bazı bölük halkı ve Yeniçeri ve Acemi Oğlanları ve Cebeci ve Topçu ve sair kullarım beyî ve şiraya ve ehli sûka müteallik umuru sanayie karuşub ve dekâkin tutub esvakda ve bazarda ve iskelelerde ve gelen gemilerde metâ ve kereste alub..."[2]

Bu fermanda ayrıca askerlerin piyasa işlerine ve çarşıya–pazara karışmamaları, sadece 'cenk ve cidâle ait hususları öğrenmeye' gayret göstermeleri isteniyor, şiddetle tehdit ediliyorlardı.

"...ve eğer Yeniçeri ve eğer Acemi Oğlanları ve Cebeci ve Topçu ve sair kullarımdan rençberlerin ve sair erbabı sanayiin umuruna ve bilcümle ehli sûkün sanayiine ve kereste ve odun ve meyva umuruna ve reçberliklerine beyî ve şiraya karışmıyalar karuşanları her kim ise ağalarına bildirüb anlar dahi ferman–ı şerifim üzre men ve def eyliye... Fi 15 Z 992"[3]

Ancak, piyasadaki Ahi örgütlerinin duydukları rahatsızlığa ve tüm direnmelerine, Padişah'ın ısrarlı uyarılarına rağmen Ocaklılar yine de esnaflık işlerine giriyor, gizli ve örtülü olarak ticarete bulaşıyor, çarşı–pazar konularıyla meşgul oluyorlardı. Bu gibi Ocaklıların sayısı da günden güne artıyordu.

---

[1] Ahi Birlikleri – Dr. Sabahattin Güllülü – Ötüken Yayınevi –İstanbul, 1977 – S.169.

[2] Ahi Birlikleri – Age. – S.170.

[1] Ahi Birlikleri – Age. – S.170.

Nitekim, yukarıdaki fermanın üzerinden topu topu üç yıl geçiyordu ki mutlak irade 'Ocaklıların esnaflaşmasının önünün alınamayacağını' görerek şu fermanı yayınlıyordu:

> "... vardukda bu babda gereği gibi, mukayyed olub anun gibi ehli sanayiden olub çarşu ve bazarlarda dükkan açub kâr ve kisb idenler eğer Sipahi ve eğer Yeniçeri ve sair kapum halkıdır ve şehirlü taifesidir muhkem tenbih ve tekid eyliyesin ki hidmetlerine müteâllik mirî maslahat veyahut gayrı husus vaki oldukta kethüda ve yiğitbaşıları ve sair ihtiyarları marifetiyle olıgelen âdet ve kanun üzre hidmet ettirüb... Fi 7 Z 996"[1]

Böylece Sipahi ve Yeniçerilerin esnaflıkla uğraşmalarına da izin verilmiş oluyordu.

Ne ki, piyasaya giren diğer bazı unsurlar gibi Ocaklılar da; piyasaya 'organik bir şekilde' katılamıyor, Ahilik yapılanması içindeki çarşı–pazara olumlu yenilikler getiremiyordu. Aksine göçmen köylüler bir yandan olanca kabalıkları ile kuralsız bir alış–veriş ortamı yaratırken, Ocaklılar da buna paralel davranışları benimsiyorlardı. Bu davranış biçimi ise zorbalık ve vurgunculuk anlayışının bir uzantısı olarak piyasaya yansıyordu. Nitekim bunlar, Ahi Birlikleri'nin koyduğu kuralları yok sayıyor, kâr hırsını sınırlamıyor, mal üzerinde her türlü spekülâsyonu yapmayı ticarî bir hak gibi görüyor, en azından bunu yapan odakların tetikçiliğini üstlenmekten kaçınmıyordu. Kısacası, köyden kente göç eden vasıfsız işgücünün esnaf piyasasına girmesi kadar, Ocaklıların esnaflaşması da piyasanın düzenini bozuyordu. Kolayca kaba kuvvete başvurarak tesis ettikleri 'zorba otorite' sayesinde yönetim içinde kendilerine 'ayrıcalık' elde etmiş olan Ocaklılar, esnaflaşma hakkını elde ederken, piyasanın 'ayrıcalıklı' örgütü olan Ahi yapılanması ile başlangıçta karşı karşıya geliyordu. Bu çatışma daha sonraları Ahi örgütlerinin de çözülmeye başlamasına yol açıyordu. Ne ki piyasa; biri zorba, diğeri geleneksel iki

---

[1] Ahi Birlikleri – Age. , S.170.

'ayrıcalıklı' odağın denetimine giriyordu. Bu denetim ise eli silahlı, zorba Ocaklıların denetim tekeli tesis etmeleri anlamına geliyordu.

> "Bu yüzden söz konusu organizasyonun (Ahilik) dışında kalan –aralarında Yeniçeri ve Sipahilerin etkin bulunduğu– sermayeci sınıfla, köylerden göçmüş işsiz, güçsüz, mesleksiz ve dayanaksız kitleler elbirliğiyle Ahi Birliklerinin imtiyaz (ayrıcalık) ve selâhiyetlerini çiğneyerek, en karşı iş alanlarına yöneliyor ve 'Yeniçeri zorbalığı' sayesinde buralara hakim oluyorlar; 'Erbab–ı sanayiin kimi Solak ve kimi Yeniçeri ve Topçu ve Cebeci ve Kalafatçı olmağla mirî tarafından bazı hidmet teklif olunup idare–i hidmet olunmak için dükkânları önlerine varanlara biz sipahileriz deyu âlâtı harble üzerimize yürüyüp inad idüb ve şehirli taifesinden dahi nice kimesneler olıgelen âdet ve kanun üzre razı olmıyub ve bazı oturakçılar dahi serkeşlik edüb birbirinin şakirtlerin ayardüb ihtiyar ustaların terbiye ve tedariklerine razı olmıyub hidmetimize külli ihtilâl vermişlerdir...' Burada da açık açık görüldüğü gibi bu gruplar ele geçirdikleri ticaret ve sanat alanlarında, baştan beri sözünü ettiğimiz çeşitli kuralların hiçbirini uygulamaya yanaşmamakta ve en küçük müdahalede, elde silah ortaya çıkmaktadırlar."[1]

Evlenen Ocaklılar diğer askerler gibi ulûfe ve cülûs bahşişi almayı sürdürürken; diğer taraftan da kuraldışı işler yaparak geçimlerini sağlamaya veya yaşam düzeylerini yükseltmeye çalışıyorlardı. Bu kuraldışı faaliyetler ise, yine esnaf piyasasında yoğunlaşıyordu. Ne ki, Fütüvvet kökenli esnaf örgütleri, faaliyet alanlarında tekelleşmiş bulunuyorlardı. Bunlar 'usta–çırak' ilişkisine dayanan bir eğitim sistemi uyguluyor, gereksinim duyulan personeli bu kaynaktan sağlıyorlardı. Böylece, piyasaya başka kanallardan girilmesine izin vermiyorlardı. Bu tekelleşme bir bakıma esnaf tabakasını 'ayrıcalıklı' konuma getiriyor, esnaflık dışa kapalı bir örgütlenme niteliği taşıyordu.

---

[1] Ahi Birlikleri – Age. – S.172.

"(Ahilikten sonra aynı karakteri taşıyan) Gedik, kaba tarifi ile ticaret ve zenaat sınırlamasıdır; her dükkân, her iş yeri bir gedik itibar edilmiştir. Faraza İstanbul'da 100 bakkal dükkânı, 100 bozahâne varsa, bunlar ne iner 99 olur, ne de çıkar 101 olur. Bir gediğin çalınıp kaldırılması veya yeni bir gediğin ilâvesi için ancak Padişahtan ferman almak şarttır. Hatta dükkânların yerleri daha tespit edilmişti. Tahtakale'deki bir helvacı, dükkânını Bahçekapusu'na nakledemezdi. Bitişik komşu bir dükkâna bile geçemezdi. Bu usul geçen asır ortalarına, tanzimata kadar devam etti."[1]

Ne var ki Ocaklıların kuralsız olarak esnaflığa yönelmeleri, geçim sıkıntısından kurtulmanın yegâne yolu olarak esnaflığı görmeleri, iki grubu karşı karşıya getiriyordu.

Ancak bu sürtüşme yine de hem derinlik kazanmıyor, hem de fazla uzun sürmüyordu. Zira esnaf örgütleri ile Kapukulu Ocaklarının aynı inanç akımından; yani İslam heterodoksundan gelmeleri 'Fütüvvet' bağlamında bir paralellik ve örtüşme gösteriyordu. Dolayısıyla Ahilerin Ocaklılara karşı direnişi de çabuk kırılıyordu. Bir süre sonra Ahiler, Ocak kökenli esnafa da Şedd' bağlayarak onları aralarına kabul ediyorlardı.

Bu yeni oluşum piyasadaki her alanda görülüyordu. Ocaklıların esnaflaşması, beraberinde yeni gelenekleri de hazırlıyordu. Örneğin; 'Kahvehane Nişan Alayı' bir Ocaklı/Esnaf geleneğini ifade ediyordu:

"...Çardak Kolluğu çorbacısı Ali Usta (Patrona Halil Olayını hazırlayan önemli aktörlerden), yeni bir kahvehane ve berber gediği çıkartmaya muvaffak olmuş ve Çardak İskelesi yanında, bir köşesi berber dükkânı, mükellef bir Yeniçeri kahvehânesi açmıştı. Kahvehânesi de, kolluğu neferleri ile sair Ocaklı yoldaşlarına tantanalı bir Alay tertip ettirerek aç-

[1] Patrona Halil, Devlet Gücünü Zedelemiş Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı – R.E. Koçu – Yaylacık Matbabası – İst. 1967 – S.88.

mıştı. Bu da ondan sonra 'Kahvehâne Nişan Alayı' adı ile bir Ocak an'anesi olarak kalmıştır."[1]

Kahvehâne Nişan Alayı adı verilen Ocaklı/Esnaf töreni ise şöyle gerçekleştiriliyordu.

"56. Ortanın nişanı bir kadırga resmi idi (...) Nişan levhasını bir Karakollukçu başının üstünde tutarak Alayın önüne geçmişti. Ardından yürüyen yüze yakın Yeniçeri, bellerinde şal kuşaklar, kuşaklarında altın ve gümüş kınlı hançerleri, alaya cazip bir şatafat vermişti. En öne de bir Bektaşî babası geçmişti. Delikanlıların ardında da çengiler, köçekler, soytarılar türlü oyunlar oynayarak, şaklabanlıklar yaparak seyre çıkmış halkı eğlendiriyorlardı. Onları da at üstünde Çorbacı Ali Usta takip etmişti."[2]

Ocaklıların Fütüvvet bağlamında kurumsal olarak esnaflığa başlaması ilk anda piyasadaki Ahi tekelinin sarsılması gibi bir anlam taşıyorsa da bu hemen gerçekleşmiyordu. Aksine Ocaklıların esnaflaşmasıyla esnaf silahlı bir güç haline geliyor, bu da esnafın ayrıcalığını pekiştiriyordu. Zira Ocaklı esnaf vaktinin tamamına yakın kısmını kışla yerine piyasada geçiriyordu. Üstelik, esnaf tekelleri, sivil esnaf kadar onların da işine geliyordu. Bu nedenle Fütüvvete diğerlerinden daha fazla sarılıyor, sahip çıkıyorlardı. Esnaf örgütleri artık sadece bir piyasa gücü olarak kalmıyor, ekonomik olduğu kadar silahlı bir güç olarak da belirleyicilik kazanıyordu. Bir başka ifade ile Ocaklılar ile esnafın içiçe geçmesi, piyasa ile ordunun içiçe geçmesi anlamına geliyordu. Bu da yine dolaylı olarak; piyasaya egemen olan güçlerin kaçınılmaz olarak orduyu da etkilemesi ve kontrol etmesi sonucunu doğuruyordu. (Hemen kaydetmek gerekir ki; Osmanlı İmparatorluğu'nun spekülâtif mali yapısını tekelinde tutan spekülâtif ticaret oligarşisi hem piyasayı, hem de Ocaklıları yönlendirme olanağına kavuşmuş bulunuyordu. Bu olanak,

---

[1] Patrona Halil , R.E.Koçu – Age.– S.88.

[2] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. , S.89.

uluslararası alanda Osmanlı yönetiminin tercihlerini belirlemek yönünde kullanılabiliyordu. –Bkz; Marjinal Tarih Tezleri – E Yayınları – M. Çulcu)

Piyasa–Ocak ilişkisi/bağlantısı iki yönlü sonuçlar doğuruyordu.

Ocaklılar ellerindeki imkânları öncelikle kendi tercihleri ve çıkarları doğrultusunda kullanıyorlardı. Ancak bu her zaman da böyle olmuyordu. Bazan da, daha güçlü odakların çıkarları ağır basıyor ve bu kez de Ocaklılar, onların tercihleri yönünde hareket ediyor, piyasayı buna göre yönlendiriyorlardı. Bu tablo içinde sivil esnaf üçüncü plâna düşüyordu.

Piyasada öncelikle, spekülâtif finansal güç odaklarının otoritesi belirleyici oluyordu. Onu, Ocaklıların (hiyerarşi içinde onların otoritesi de – Ocak Ağaları, Meydan Ağaları vs. gibi – bölünüyordu) otoritesi izliyordu. Nihayet, sivil esnaf ve zenaatkârın iradesi yer alıyordu.

Ancak hemen kaydetmek gerekir ki piyasayı kontrol eden bu güç odakları çoğunlukla birlikte hareket ediyorlardı. Bu nedenle piyasanın malî/siyasî gücü, mutlak irade karşısında tercihlerini savunup, diretebiliyordu. Hiç şüphe yok ki bu bağlaşıklık içinde Ocaklıların silahlı gücü, önemli bir 'koz' oluşturuyor, merkezî otorite üzerinde hem tehdit, hem de ipotek tesis ediyordu.

Ne ki bu güçlü ve etkin 'bağlaşıklık' mutlak iradeyi ifade eden Sultan/Halife ile merkezî yönetimi her zaman rahatsız ve tedirgin ediyordu. Merkezî otorite Kapukulu Ocakları gibi piyasaya da gerektiği gibi nüfuz edemiyor, kendini hissettiremiyordu. Bunun sonucunda devlet hazinesi piyasadan amaçladığı geliri sağlayamıyordu. Dolayısıyla hazine sürekli zayıflıyor, zayıfladıkça da yönetim daha müdahaleci olmak yönünde güçlü eğilimler içine giriyordu. Kaldı ki bu eğilim, başka nedenlerden de kaynaklanıyordu. Piyasadaki Ocaklı/Esnaf tekelleşmesi, bütün dengeleri altüst ediyordu. Her şeyden önce fiyatları bu tekel belirliyor, manipülâtif yollardan kazanç sağlamak için mal–fiyat dengesi üzerinde her türlü oyunlar oynanıyordu. Özellikle Sultan 2. Osman'ın

Ocak zorbaları tarafından hal' ve katledilmesinden sonra mutlak otorite, etkinliğini geniş çapta yitiriyordu. Bunun sonucunda Ocaklıların otoritesi, otorite boşluğunu doldurmaya başlıyor, bu da kendisini en fazla piyasada hissettiriyordu. Ocaklı/Esnaf tekeli, Ocaklılarda gözlenen Kalenderî/Bektaşî–Devşirme ahlâkını –ki bu ahlâk anlayışı Çelâlî ahlâk anlayışı ile özdeş kabul edilebilir– siyaset ve askerliğe olduğu gibi piyasaya da yansıtılıyordu. Bu oluşumun en çarpıcı örneklerinden biri, Çardak İskelesinde yaşanıyordu.

Eminönü tarafından Unkapanı'na doğru gelirken, orada bir iskele bulunuyordu ki buraya, Yemiş İskelesi deniyordu. Eskiden Unkapanı yöresinde Keresteciler faaliyette bulunuyordu. Yemiş İskelesinden Kerestecilere kadar uzanan sahile de Çardak deniyordu. Bu sahilde çok sayıda kayık bulunuyordu. Burada ayrıca Çardak İskelesi adı verilen, büyük bir iskele yer alıyordu. Hemen yanında ise bir Yeniçeri Karakolu faaliyette bulunuyordu.

İstanbul'un tüm semtlerinin güvenliği ve düzeni Yeniçeri Ortaları tarafından sağlanıyordu. Çardak İskelesi ve çevresi de bir semt teşkil ediyordu. Bu bölge, Büyük Gümrük İskelesinden başlıyor, sahil boyunca Unkapanı'na uzanıyordu. Şehir içinde ise Bahçekapusu'ndan, Küçük Pazar'a kadarki geniş alanı içeriyordu. Bu alan, İstanbul'un piyasa merkezini oluşturuyor, çok önemli bir ticaret merkezi niteliği taşıyordu. Bütün kıtalardan gelen ticaret gemileri mutlaka İstanbul Limanı'na uğruyordu. Bunların getirdikleri ürünler, bu piyasada alınıp satılıyor, el değiştiriyordu. Kimi ürünler iç pazara, kimileri de dış piyasalara yine buradan sevkediliyordu. Dolayısıyla hem ticari, hem de nüfus bakımından son derece hareketliliklere sahne oluyordu. Osmanlı ekonomisinin nabzı burada atıyor, hazine buradan önemli gelirler sağlıyordu. Bu nedenle Çardak İskelesi ile civarındaki bütün cadde ve sokaklar büyük bir çarşının talî kollarına benziyordu. Her sokak ayrı bir çarşı oluşturuyordu. Bir yandan kayıkhâneler, diğer yandan dükkânlar ve pazarlar sürekli bir faaliyet içinde bulunuyordu. Dolayısıyla çok sayıda insan bu mer-

kezde toplanıyordu. Bazıları kayıkhânelerin, bir kısmı da fırın ve dükkânların üzerindeki yerlerde yatıp kalkıyordu. Yine bu yörede çok sayıda bekâr hanları ve bekâr odaları faaliyet gösteriyordu.

Çardak İskelesi ve çevresinde güvenlik ile düzenin sağlanması görevini 56. Yeniçeri Ortası'nın Çorbacısı yürütüyordu. Çardak İskelesi ve çevresinin büyük önem taşıması nedeniyle, 6. Orta'nın Çorbacısına ayrı bir statü uygulanıyordu. Reşad Ekrem Koçu bu uygulamayı şöyle kaydediyordu:

"Bir Yeniçeri Ortasının en büyük zabiti Çorbacı ünvanını taşırdı. Çorbacılar da Ocak'ta 'Katar Ağaları' denilen kumanda heyetinin ilk kademesini teşkil ederlerdi. Neferlikten sürüp çıkan bir Yeniçeri bir gün Çorbacı olunca Yeniçeri Ocağının en yüksek mevkii olan Yeniçeri Ağalığına doğru giden yola girmiş olurdu. Çorbacılığın üstünde hangi yüksek kademede bir boşalma olursa, onun altındakiler otomatik olarak birer basamak terfi ederlerdi. Yalnız 56. Ortanın Çorbacısı Katar Ağaları arasına alınmamıştı. 'Çardak Çorbacısı' da denilen bu Ortanın zabiti kalabildiği kadar bu vazifede bulunur, ya Ocaktan çıkarılıp başka bir memuriyete tayin edilir yahut o Çorbacılıktan emekliye ayrılırdı. Bunun da sebebi çok manâlı idi; 56. Ordu Çorbacısının işi toptancı estafın ve kabzımalların ahvalini teftiş idi. Büyük şehre gelen bütün erzak bu arada yaş yemiş ve sebze yalnız Çardak İskelesinden şehre girebilirdi. Kaptanlarla anlaşan toptancılar, kabzımallar türlü hilelere başvururlar, gelen malı ucuza kapatıp yüksek masraf ve maliyet gösterirler, ihtikâr, istifçilik yaparlar, küçük esnafı ve halkı ezer, şehri darlık, sıkıntı içinde bırakırlardı. İşte onlarla uğraşmak, Çardak Çorbacısının vazifesiydi. Onun içindir ki Çardak Çorbacıları rüşvet, 'bak da görme harcı' ile ellerini kirletirlerdi ve bu haller de meydana çıkamayabilirdi.

Her gün bu dalavereli işler içinde yoğrulan bir adamın bir asker Ocağında ağır mesuliyetli kumanda mevkiine çıkma yolu kapatılmıştı. 56. Orda Çorbacılığından ayrılanlar dünyalığını gereği gibi düzmüş olurdu. Ocağın kapusu hamam dellâklarına varınca bütün esnafa açıldıktan sonra bile bu anane devam etmişti. Esnaf Yeniçeri olunca, Çorba-

cılar da kendilerine en uygun iş olarak büyük kahvehaneler açıp işletmeyi seçtiler. Yeniçeri kılıcına dayanarak yeni yeni kahvehâne gedikleri koydurttular."[1]

Yeniçerilerin esnaflaşması, esnafların Yeniçerileşmesi sonucu meydana gelen Ocaklı/Esnaf tekellerinin piyasayı tam anlamıyla kontrollerine alması; otoritesini zaten kullanıp hissettiremeyen Sultan/Halifeyi – dolayısıyla merkezî yönetimi– iyiden iyiye devre dışına çıkarıyordu. Böylece, sadece Çardak İskelesinde değil, bütün semtlerde Ocaklı/Esnaf tekelinin etkileri görülüyor; zorbalık, yolsuzluk ve yasadışı otorite bütün alanlarda kendisini hissettiriyordu. Ocaklı/Esnaf tekelinin elinde bulundurduğu 'ayrıcalıklar"; yasadışılıkların ve zorbalıkların adeta 'zırhını' oluşturuyor, onlara meşruiyet kazandırıyordu. Bu meşruiyet ise yasadışı güç odağı haline gelen Ocaklı/Esnaf tekeline mafios bir karakter ve kimlik kazandırıyordu. Merkezî yönetimin aldığı kararlar kimi zaman Ocaklıları, kimi zaman da esnafı rahatsız ediyordu. Bazen de her iki kanat birden rahatsız oluyordu. Bu rahatsızlıklar piyasada derhal etkisini gösteriyor, yönetimden karşılık görülmezse tepkiler şiddet kullanılarak siyasî alana kaydırılıyordu.

Unutmamak gerekir ki her Yeniçeri kahvehanesi 'mafios bir örgüt' yapılanması gösteriyor, Kapukulu Ortaları gibi her esnaf örgütü bir 'MAFİA odağı' gibi faaliyette bulunuyordu. Özellikle hamamlar, bu oluşumun en önemli, çarpıcı ve örgütlü örneklerini yansıtıyordu. Ocaklı/Esnaf tabakası en çok sefer dönemlerinde 'dalgalanmalar' gösteriyor, özellikle büyük bozgunlar, bu yapıdaki soysuzlaşmayı, çürümeyi ve kokuşmayı, dayanılmaz boyutlara çıkarıyordu. Nitekim, bozgunların en büyüğü olan Viyana bozgunu da, devletin bütün katmanlarını olduğu gibi Ocaklı/Esnaf yapılanmasını da altüst ediyor, büyük bir anarşi ve kaosun ana zemini oluşturuyordu.

Viyana bozgunu ve onu izleyen Doğu'daki savaşlar, İstanbul'un sos-

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.87, 88.

yal yaşamını etkileyip sarsarken; Ocaklı/Esnaf tekelleri de aynı tablo içinde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalıyordu. Bu sorunların meydana getirdiği olumsuzluklar sadece piyasa ile sınırlı kalmıyor; sosyal, siyasal ve askerî alanlarda da etkilerini gösteriyordu.

Ocaklı/Esnaf örgütleri her şeyden önce savaş ekonomisi uygulayarak yeni vergiler koyan ve vergileri arttıran merkezî yönetime ve bu tekelleri kırarak esnaflık yapmaya çalışan kente göç etmiş yeni zenaatkârlara karşı mücadele ediyordu. Aslında her iki olay da birbiri ile ilintili bulunuyordu.

Doğu hududunda devam eden İran savaşı nedeniyle, merkezî yönetimin reayaya ağır ve yeni vergiler koyması, bunların topraklarını terkederek İstanbul'a göç etmelerine yol açıyordu. Bunların arasında çok sayıda ticaret erbabı, esnaf ve zenaatkârlar da bulunuyordu. Nitekim geldikleri yerde mesleklerini icra etmek, üretim yapmak ve piyasaya girerek geçimlerini sağlamak istiyorlardı. Ne var ki, örgütlenmiş bulunan Ocaklı/Esnaf tekelleri, kadroları dondurduğu için bunların kendi işlerini kurmalarına izin vermiyordu. Ocaklı/Esnaf örgütleri, yeni zenaat ve ticaret erbabına ancak, mevcut ustaların yanında çalışma koşuluyla izin veriyordu.

"Defter oldur ki İstanbul ve Galata ve Üsküdar ve Eyüb'de vâkî' kafesçi hirfetinin defteridir ki ber–vech–i âtî ale'l–esâmi zikrolunur. 28 safer 1139

Kethüda Usta	Yiğitbaşı Usta	Usta	Usta	Usta
Hasan	Ali	Osman	Mehmed	Mustafa

Bâlâda tahriri olunan kafesçi hirfeti erbâbı ba'de'l–yevm ustaya hizmet edüp pîr ü perver olmadıkça başka dükkân ihdas etmeyüb ve hâm–ı dest olanları beynlerinde işlettirmek üzere cümlesi kavl–ü ittifak ve ahd–u misak eylediklerinden sonra hirfet–i mezkûre erbabının mecmu'u birbirlerine kefil ve kethüdaları olan Hasan dahi mecmu'una kefil olduğu işbu mahalle şerh verildi.

Bak, İstanbul Kadılığı defteri, nr. 1/24, vrk. 56/a, İst. Müft. Arşiv"[1]

Ocaklı/Esnaf, tekellerini bu denli katı kararlarla korumaya çalışmakla da yetinmiyor, kendi işini kurmak isteyenlere sakal bırakmak gibi hafif koşullardan başlayıp, giderek ağırlaşan şartlar ileri sürüyorlardı.

"Mahmiyye–i İstanbul'da Mercan suukunda olan örücü taifesidir ki vech–i âti üzere ale'l–esâmi zikr olunur. 18 Safer 1139

Kethüda	Yiğitbaşı	Usta
İsmail bn. Hasan	Mustafa bn. Osman	Mehmed bn. Mustafa

Mezburûn birbirlerine kefil olup cümlesine kethüdaları mezbur İsmail kefil olmuştur.

Halen müceddeden cümle ittifakı ile usta olanlardır.

Sarı Mehmed	Mehmed Beşe	Şişman Mehmed	İzmidli Ahmed
bn. Elhac Mahmud	bn Mustafa Reis	bn. Hasan	bn. Mehmed

Mezburûn birbirine kefil oldular.

Yusuf Beşe	Hasan Beşe	Musa Beşe
bn. Abdullah	bn. Abdülkadir	bn. Ahmed

Mezburûn birbirlerine kefil olup lâkin henüz üstâd–ı kâmil olmamaları ile halifelik ederler.

Bâlâda tahrir olunan hirfet–i mezbûre erbabına kethüdaları İsmail kefillerdir. Vech–i muharrer üzere tahrir olunan ustalar ye'dlerinde bulunan şâkirdlerden müceddeden şakird almak iktiza ettikçe cümle ustalar ma'rifetleri ile istihkaklarına göre alına ve müceddeden izin alıp ustalık iddiasında olanlar sakallarını koyverüp... olmadıkça müstakilen dükkân verilmemek için bu mahalle şerh verildi. Bak, aynı defter, vrk. 57/a, İst. Müft. Arşv."[2]

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Dr. M. Münir Aktepe – İst. Ed. Fak. Yay. İst. 1958 – S.24 – Dipnot n.33.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.25 – Dipnot no.33.

Hatta bu davranış ve girişimler de bir yana; aynı iş kolundaki işyerlerinin farklı semtlerde açılmasına bile izin verilmiyordu. Bunu sadece esnaf birlikleri tesis etmekle kalmıyor, Sultan/Halife de bu yönde müdahalelerde bulunuyordu.

> "...işkenbeci Yahudiler, kethüdaları David vasıtasıyla, orduy-ı hümâyûn'un Üsküdar'a bulunduğu esnada, yani Patrona isyanından biraz önce 3. Ahmed'e müracaat etmiş ve İstanbul'daki mîri zağaralara tayin vermek şartıyla işlettikleri on işkenbeci ve kebapçı dükkânından maada, yeni dükkanlar açıldığı hususunda şikayette bulunmuşlardı. Padişah ise, bu tarihte sadaret kaymakamı olarak İstanbul'da kalan Vezir Mustafa Paşa'ya, işkenbeci ve kebapçıların yerleri malum ve muayyen bulunduğundan, başka mahalde asla işkenbeci dükkanı açılmasına müsaade edilmemesini bildirmişti."[1]

Bu belgelerin de ortaya koyduğu gibi Ocaklı/Esnaf tekelleri, yeni esnafın iş kurması girişimlerini son derece ağır kayıtlarla sınırlamış bulunuyordu. Bir esnaf birliğinin tüm ustaları onaylamadıkça, o mesleğe yeni bir çırak bile alınmıyordu. Ustalık hakkını kazanmış olan kalfaların ise, ayrı dükkân açmalarına izin verilmiyor, daha başka şartlar öngörülüyordu.

Ocaklı/Esnaf tekellerini bu politikası öncelikle vergi sorunu ile içiçe giriyordu. Merkezî yönetim, savaş ekonomisi nedeniyle esnafa yeni vergiler koyuyordu. Esnaf da örgütsel tekelini pekiştirerek kazancını arttırmayı, istenen vergileri daha kolay yoldan ödeme olanağını sağlamayı amaçlıyordu. Ayrıca esnaf, hükümetin koyduğu bazı vergileri de usulsüz buluyordu.

Ancak, esnaf birliklerinin katı tekel uygulaması vergi konusunda bir başka sorun daha yaratıyordu. Memleketin çeşitli yörelerinden kalkıp İstanbul'a gelen kimseler, daha önce yaşadıkları yerlerde imal ettikleri ürünleri çeşitli yollardan İstanbul'a gönderiyorlardı. Devlet, bu şekilde

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.29.

piyasaya sürülen ürünler için bac ve gümrük resmi alarak hazineye gelir sağlıyordu. Fakat bu kişiler yerlerini yurtlarını terkederek geldikleri İstanbul'da aynı ürünleri imal ettikleri için devlet bac ve gümrük resmi alamıyordu. Ancak piyasa da –hem devlet tarafından vergi alınmadığı hem de esnaf tekelleri izin vermediği için– sürekli olarak ve yüklü miktarda kaçak üretilen mal sürülüyordu. Sadrazam Damat İbrahim Paşa bunları vergilendirebilmek için piyasanın bütününe yeni vergi koyuyor, bu da Ocaklı/Esnaf tekellerini karşı karşıya getiriyordu. Esnaf vergi vermek istemiyordu. Sultan 3. Ahmed araya giriyor, vergileri yumuşatıyordu. Ancak Sadrazam vergilendirme mücadelesine devam ediyordu. Ocaklı/Esnaf birlikleri ise hem yönetimin vergi politikasına, hem de taşradan gelenlerin esnaflaşarak yasallaşmalarına karşı direniyordu. Böylece Ocaklı/Esnaf ve esnaflaşmak isteyen taşralılar hem birbirlerine, hem de merkezî otoriteye karşı büyük bir kin ve tepki duyuyordu. Nitekim Sadrazam İbrahim Paşa'nın 1730 yılında esnafı yeniden vergilendirmesi, esnaf tekelini merkezî yönetime karşı hırçınlaştırıyordu. Bu hırçınlık eski esnaf ile yeni ticaret erbabı arasındaki gerginliği ve huzursuzluğu da tırmandırıyordu. Böylece piyasa, adeta pimi çekilmiş bir el bombasını anımsatıyor, gerginlik her an tırmanıyordu.

> "Turşuculuk ve çorbacılığın dahi birer meslek telakki edildiği bu devirde, ticaretin bir nev'i inhisar altında tutulması, her işin eski mensupları ile mesleğe hâriçten girmek veya dükkân açıp ticaret yapmak isteyenler arasında dâima bir münakaşa ve ihtilâf mevzuu teşkil etmiş, bu gibi hadiseler sonunda da iktisadi nizam bir türlü düzene sokulamamıştır."[1]

Tüm bunlara paralel olarak piyasa kuralları da bozulup kokuşuyor, manipülâtif ticarete elverişli şekilde değişime uğruyordu. Örneğin; üretici ile perakendeci esnaf arasında, aracı bulunmuyordu. İstanbul gümrüğüne gelen ürün, kethüda ve esnaf reisleri tarafından piyasaya dağı-

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.27.

tılıyordu. Ancak Damat İbrahim Paşa zamanında ortaya 'dellâl (tellâl)' adı verilen 'aracı' bir grup çıkıyordu. Bunlar, üretim bölgelerinden gelen ürünleri alıp depoluyor, fiyatları yükseltiyor ve ucuzluk olmasın diye de azar azar piyasaya sürüyorlardı. Durum hem perakendecileri, hem de halkı rahatsız ediyordu. Bu dellâlların önemli bir kısmını da yine Ocaklılar ve onlarla ilişkisi bulunan zorbalar oluşturuyordu. Bir bakıma karaborsa piyasası oluşturuluyor ve bu yoldan büyük servetler kazanılıyordu. Halk, dellâlların ortadan kaldırılmasını istiyor, fakat yönetim hem gereken önemi vermiyor, hem de başarılı olamıyordu. Hatta Padişah, bu aracıların yok edilmesi için İstanbul Kadısı'na bir ferman gönderiyor; buna rağmen olumlu bir sonuç alınamıyordu.

Ocaklılar piyasa işlerini o kadar ayağa düşürüyorlardı ki, bamyacılık yapmaya kadar vardırıyorlardı. Bununla da yetinmiyor, bahçıvanlara bile müdahale ederek herkesi rahatsız ediyorlardı.

> "4 Kasım 1726 tarihinde, İstanbul ve civarı, Üsküdar ve yöresi ile Kasımpaşa ve sair bazı mahallerde bulunan bahçıvanlar bir araya gelerek devlet kapısına hallerini bir dilekçe ile bildirmişler ve Yeniçeriler ile Cebecilerin kendi işlerine karışmalarından şikayet etmişlerdir. Bahçıvanlar otuz senedir yetiştirdikleri bamyayı gümrük civarında, Eminönü denilen mahalle getirip, burada berât-ı âlişan mucibince, bamyacıbaşı tarafından matbah-ı âmireye lâzım olanı alındıktan sonra, mütebâki kısmını, cari olan narh üzere esnafa tevzi etmekte iken, halen böyle olmayıp bir kısım Yeniçerilerin mallarını bamyacıbaşından önce, cebren ve düşük fiyatla aldıklarını ve kendilerine zulmettiklerini bildiriyorlardı."[1]

Ocaklılar sadece bamyacılara zulüm etmekle kalmıyordu. Her alanda aynı davranışı gösteriyorlardı. Ocaklı/Esnaf tekelini kırabilecek veya haksız kazançlarını sınırlayabilecek her odağa ve girişime karşı son derece acımasız davranıyorlardı. Sadece vurup kırmakla, kırıp dökmekle

---

[1] Patrona İsyanı, 1730–Age. – S.33.

kalmıyor; muhaliflerini ortadan kaldırmaya, hatta işi cinayet işlemeye kadar vardırıyorlardı. Piyasadaki otoritelerini ve çıkarlarını sürdürebilmek amacıyla organize oluyor, her türlü gayrıyasal ve gayrıinsanî yönteme başvurmaktan kaçınmıyorlardı. Bu yöntemler arasında, adam dövmek, adam yaralamak, adam kaçırmak, öldürmekten başka, cana olduğu gibi mala zarar vermek de yer alıyordu. Örneğin; hedef seçilen esnafın dükkânı basılarak yağmalanıyor, dükkan yıkılıyor, geceleri kundaklanarak yakılıyor, en azından vitrini kırılıp dökülüyor, müşteriler korkutulup kaçırılıyor ve benzeri yöntemler uygulanıyordu.

Tüm bunların ötesinde esnaf ve zenaatkâr tabakasını rahatsız eden meselelerden birini de olağanüstü zamanlarda alınan Bid'at Vergisi ile Ordu Akçesi teşkil ediyordu.

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa İran savaşının son dönemlerinde, yeniden vergi koymak zorunluluğunu duyuyordu. Bu tam anlamıyla özel bir vergi niteliği taşıyordu. Bu vergi, olağanüstü zorunlu ihtiyaçların perakende satış fiyatının üzerine konularak doğrudan tahsil ediliyor ve Bid'at (sonradan ortaya çıkan–ihdas edilen) olarak tanımlanıyordu. Bu vergi, satılan malların durumuna/önemine göre tespit ediliyordu. Malların durumu ise gümrükçüler belirliyordu. Malların özelliklerini bilmeyen kadılar kararlarını verirken zaten gümrükçülerin sözünden dışarı çıkmıyorlardı. Bu nedenle tüccarlar ve esnaf, kadılardan istedikleri kararları alamıyorlardı. Bundan da en büyük rahatsızlığı esnaf kadar, çoğunluğu ticaretle uğraşan Ocaklılar duyuyordu. Üstelik, Sultan 3. Ahmed ile Sadrazamı, 1730 yılında İran Seferine bizzat çıkacakları gerekçesiyle bu vergiyi ısrarla ve titizlikle topluyorlardı. Ne ki, ordu Üsküdar'a geçtiği halde bir türlü sefer açılamıyor, bu da Ocaklı/Esnafı çileden çıkarıyordu.[1]

Piyasa–Ordu ilişkilerinde önemli yer tutan diğer bir uygulama ise Ordu Akçesi meselesi oluyordu.

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.34, 35.

Osmanlı Ordusu özellikle Padişah'ın yönetiminde sefere çıkarken askerlerin gereksinimlerinin karşılanması amacıyla, her sanat ve meslek erbabından belirli sayıda şahıs', kendi sanatlarını icra etmek üzere orduya alınıyordu. Örneğin; bakırcılar, kalaycılar, bakkallar, meyveciler, attarlar, saraçlar, haffaflar, naccarlar, demirciler ile buna benzer diğer mesleklerin mensupları arasından seçilen ustalar, kendi gruplarını temsil etmek üzere, kethüdaları tarafından orduya sevkediliyorlardı. Bunlar ordu içinde 'çadır dükkânlarını' kurarak faaliyetlerde bulunuyorlardı. Orduya hizmet veren bu Ordu Esnafının giderleri ise, bağlı oldukları esnaf birlikleri tarafından karşılanıyordu. Bir bakıma ordu, kendi ürünlerini satmak üzere adeta esnafa dükkân kiralıyor, bunun karşılığı olarak da san'at ve ticaret erbabından Ordu Akçesi adı verilen önemli miktarda paralar topluyordu. Ne ki 1730 seferinde bu durum büyük bir sorun yaratıyordu.

Hayme adı verilen 'çadır dükkânlar' için –mesleklere göre farklılık olsa da– en çok 360 bin akçe alınıyordu. 1730 yılında Padişah tarafından İran'a sefer açılacağı ilan edildiğinde, 27 çeşit esnafın 84 çadır dükkân kurması için İstanbul'da hazır olmaları isteniyordu. Ordu Akçesi olarak da 3 milyon 168 bin 800 akçe talep ediliyordu. Esnaf bu parayı sanıldığı kadar kolay temin edip hazırlayamıyordu. Bu nedenle esnaf arasında da anlaşmazlık ve sürtüşmeler meydana geliyordu.

> "...bu tarihe ait İstanbul Bâb defterlerinde mevcut kayıtlara dikkat olunursa, naccar ve sıvacılar ile demirciler; külünkçü, şamdancı, harbeci ve nalçacılar ile kazancılar arasında da, Ordu Akçesi yüzünden bu kabil münakaşaların cereyan ettiği, esnafın bu parayı vermek istemediği anlaşılır."[1]

1730 seferi için Ordu Akçesi bu denli zor ve şiddetli tartışmalar arasında toplanırken, diğer taraftan da birtakım kişiler büyük yolsuzluklar yapıyordu. Bu nedenle toplanan paralar da yerine harcanmıyordu. Ni-

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.37.

tekim yolsuzluklar ortalığa dökülünce Padişah emir vererek Üsküdar, Eyüp ve Galata Kadılarının durumu incelemelerini istiyordu. Milyonlarca akçeye ulaşan bu yolsuzluk, ordunun bazı ihtiyaçlarının karşılanmasını da engelliyordu. Üstelik, Üsküdar'da ordugâh kuran Padişah bir türlü sefere çıkmıyor, çeşitli söylenti ve dedikodular ortalığı kaplıyordu. Bu durum, zaten zor durumda kalan esnafı daha da kışkırtıyor, galeyana getiriyordu. Zira o kadar ağır ödemeler yapan esnaf büyük umutlarla ordugâhta hayme kuruyor, fakat doğru dürüst satış yapılamadan, bir süre sonra ordugâh dağılıyordu. Böylece haymeler masraflarını bile çıkaramıyordu. Bunun sonucunda İstanbul'da kalıp da Ordu Akçesi ödeyen esnaf ile haymede çalışan esnaf iyiden iyiye birbirine düşüyordu. Kısacası İstanbul esnafı birbirinden davacı oluyordu.

Tüm bu oluşumlar nedeniyle ordu ve esnaf birbirinin içine girmiş bulunuyordu. Kaldı ki olayın merkezinde yine Ocaklılar yer alıyor, Ocaklı/Esnaf başrolü oynuyordu. Zira en büyük zararı Ocaklı/Esnaf görüyordu.

Ordunun Üsküdar'a geçip de sefere çıkmaması en çok, Ocaklı/Esnafa zarar veriyordu.

Ocaklı/Esnafın büyük bir bölümü sefere gideceği için dükkanlarını kapatıyor, işlerini bozarak askıya alıyorlardı. Böylece orduya katılıyorlardı. Bunlardan bazıları ise ellerindeki parayı, seferde orduya satılacak mallara bağlıyor, büyük miktarda sefer malzemesi alıyordu. Ancak ordunun Üsküdar'dan hareket etmemesi, doğal olarak bunları büyük zarara uğratıyor, kimileri de sermayelerinin tümünü kaybediyordu.

> "Meselâ, 1730 ihtilalinin elebaşılarından olan Patrona Halil'in de bunlardan biri olduğu rivayet edilmektedir. İstanbul sokaklarında eskicilik ve dellâllık gibi bazı işler yaptığı söylenilen Patrona Hali, elindeki cüz'i bir miktar parayı bu suretle kayıp ettiğinden, o dahi gayrımemnunlar arasında idi. Şüphesiz bunun vaziyetinde daha birçok kimseler vardı."[1]

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.39.

Ocaklıların piyasa ile yani esnaflık ve ticaretle içiçe girmesi bunların doğal olarak 'ekonomik bakımdan da güç odağı' haline gelmesine yol açıyordu. Dönemde, uluslararası anlamda finans gücü oluşturan öncelikle 'spekülâtif/manipülâtif işler yapan' merkezler, kaçınılmaz olarak Ocaklı/Esnaf tekelleri ile –sarraflar üzerinde– temas kuruyor, zorunlu olarak işbirliği yapıyorlardı. Ancak Osmanlı standardının üzerinde büyük finansal meblağlara hükmeden bu güçler, Ocaklı/Esnaf tekellerini yönlendirerek uluslararası politikaları ve İmparatorluk politikalarını kontrol altında bulundurabiliyorlardı. Aynı şekilde, piyasaya girmiş ve askerliğin 'ulusal çıkarları gözetme' zorunluluğunu unutmuş olan Ocaklılar, önce kendi çıkarlarını gözetiyorlardı. Bunu yaparken de diğer çıkarcı odakların paraleline –bilerek veya bilmeyerek– düşüyorlardı. Bu paralellik ise, merkezî otorite karşısında onların 'ayrıcalıklarına ve otoritelerine' güç katıyordu.

OCAKLI, ESNAF, KÜLHAN-BEYİ, FÜTÜVVET... VE DEVRİN İDOL'Ü: FETÂ

• ***Ocaklı/Esnaf tekelleşmesinin (veya Ocaklı/Esnaf örtüşmesinin) Mafios Toplum Yapısı üzerindeki etkilerini ve bu zeminde meydana gelen 1730 Patrona Olayı'ndaki rolünü biraz daha irdeler misiniz? Ocaklı/Esnaf bütünleşmesi ile Fütüvvet bağlamında külhan-beyi yapılanmasının paralellik içine girerek Patrona otoritesi altında özdeşleşmesini titizlikle analiz etmek gerekmez mi? Bu oluşumların idealize ettiği üst kimliği Fütüvvet zemininde aramak gerekmez mi? Yine bu dönemde, yasadışı toplumsal kahramanın, bir Fetâ olduğunu söyleyebilir miyiz?***

Öncelikle 'Fütüvvet' bağlamında gerçekleşen Ocaklı/Esnaf yapılanmasını biraz daha irdelemekte büyük fayda bulunuyor. Zira bu yapılanma, piyasadaki bütün iş kollarında benzer 'ritüellere' dayanıyor, bu riüeller ise 'çıkar gruplarının iç dayanışmasına' mistik/uhrevî geleneksel bir etkinlikle 'perçinleme' yapıyordu. Bu örgütsel 'iç dayanışmanın' pekiştirilmesi işlemi ise esnafın, 'peştemal giydirilmesi töreni' ile tamamlanıyordu. Peştemal giydirilmesi işlemi ve geleneği, Ahiliğe dayanıyordu. Ahilik geleneği/ritüeli ise, sadece taşra ile sınırlı kalmıyor, eski dönemlerden itibaren başkent piyasasına da yansıyordu.

> "Yalnız burada şu kadarını söylemek isteriz ki, her mesleğin vaktiyle bir Ahi reisi, şeyhi bulunduğu, sonraları kethüdalıkların meydana geldiği, bunların münhâl veya ihtiyaç halinde kalfalara kuşak kuşatarak ehliyet verdikleri, usta yaptıkları, çırakları ihtiyaca göre alarak uzun bir terbiye ve eğitimden sonra kalfa mevkiine getirdikleri..."[1]

Nitekim yeni bir işyeri açılırken de personel, aynı işlemlerden geçiriliyor, aynı ritüellerin uygulandığı törenler yapılıyordu. Bu Ahilik geleneği, kendisinden sonraki esnaf birliklerinde ve geniş çapta gediklerde de devam ediyordu. Her ne kadar öncelikle Ocaklıların, sonra da taşradan gelen göçmenlerin esnaflaşması, Ahilik bağlamındaki esnaf örgütlenmesini sarsıyor, çatlatıyor, hasara uğratıyor ve hatta 'sosyal yaşamdan dışlamaya' başlıyorsa da; yeni oluşum ve kadrolar yine de geleceğe ve ritüellere bağlı kalmaya çalışıyorlardı.

Ocaklı yüksek rütbeli subaylar, örneğin Çorbacılar bir işyeri açarlarken, kendileri geri planda kalıyor; onun adına işyerini işletecek olan vekiller bile töre ve ritüel çerçevesinde peştemal giyip kuşak kuşanıyorlardı.

Nitekim, böyle bir kahve açılırken kahve sahibi veya işletecek olan vekili, ciddi bir imtihandan geçiriliyordu. Sınanacak olan şahıs uzun bir

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.24.

süre, sorulara verilecek yanıtlar üzerinde çalışıyor, peştemal giydirilebilmesi için sınanıyordu. Bu sınava büyük tüccarlar davet ediliyordu. Davetliler, sosyal konumlarına göre kahvehânenin peykelerine ve sofalarına oturuyorlardı. İmtihan heyetinin başında kahveci esnafının Pîri olan bir ihtiyar bulunuyor, onun yanında Yiğitbaşı oturuyordu. Ayrıca heyette diğer önde gelen kahveciler yer alıyordu.

İmtihana girecek olan aday, heyetin önünde abdest alıyor, bu sırada kahvehanede çalışacak olan personel de onun eline su döküp, havlu tutuyorlardı. Aday abdest aldıktan sonra Pîr'in oturduğu yere gidiyor; "Esselâmü aleyküm yâ ehl–i şeriat, ya pîr" diyordu. Pîr de onu; "Esselâmü aleyküm yâ ehl–i marifet, yâ oğul" diyerek kabul ediyordu. Ardından da hemen sınav başlıyordu:

"–Eşref–i mahlukaat olan benhi âdemin babası Âdem safiyyullahdan hâtem ül enbiya efendimiz hazretlerine kadar Peygamberler hangi sanatı işler idi?

"–Hazreti Âdem ekinci ve çiftçi idi, Hazreti Şid kazzaz ve hallaç idi, Hazreti Hûd tüccar idi, Hazreti İbrahim Halep'te sütçü idi, Mekke–i Mükerreme'de Kâbe–i Muazzamayı yaparak mimar oldu. Hazreti İsmail avcı idi, Hazreti İshak Çobandı, Hazreti Yusuf zindanda gece ile gündüzü bilmek için saat yapardı, Zülküf Peygamber ekmekçi idi, Üzeyr Peygamber bahçıvandı, Hazreti İşmuil tercümandı, Hazreti İlyas çulha idi, Hazreti Davud zırh yapardı, Hazreti Süleyman hurma yaprağından zembil örerdi. Ermiya Peygamber cerrah idi, Hazreti Dâniyel falcı idi, Hazreti Lokman hekimdi, Hazreti Yunus balıkçı idi, Hazreti Musa çobandı, Hazreti İsa seyyah idi, mefhar–ı mevcudat efendimiz de mücahid–i fisebilillâh idi.

– San'at sahibi olmak için ne lâzımdır?

– Söz sahibi ve peştemal sahibi olmak lâzımdır...

– Söz kimden kaldı?

– Efendimiz Muhammed Mustafa'dan kaldı.

– Ya peştemal kimden kaldı?

– On kişiden kaldı. Hazreti Âdem cennetten çıkınca melaikelerden utanıp edeb yerine incir yaprağı kuşandı, ikincisi Hazreti İbrahim Kâbe'yi yaparken peştemal kuşandı, üçüncüsü Nuh Peygamberdir ki gemi yaparken kuşandı, dördüncü Efendimizdir ki Mirac gecesi peştemal kuşandı, beşinciden onuncuya kadar Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali, Hazreti Hamza ve Hazreti Halid bin Velid'dir. Peygamberden mezun olup, peştemal kuşandılar.

– Peştemalın manası nedir?

– Şeytani nefisle daima mücadele edip vesveseden kurtulmaktır.

– San'at karındaşlığı kimden kaldı?

– Hazreti Âdem'den kaldı ki Cebrail aleyisselâm ile karındaş oldular.

– Dört kapu selâmı nedir?

– Şeriat, hakikat, san'at, marifettir.

– Marifet nedir?

– Kendi nefsindeki eksikliği bilmektir.

– Bunu bilmeyenin kazandığı para ne olur?

– Haram olur.

(...)

– Var git oğul, bize helâlinden birer kahve pişir..."[1]

Bu diyalogların da ortaya koyduğu gibi Ocaklılar, esnaflıkla örtüşmekle kalmıyor, aynı zamanda 'Fütüvvet' bağlamında yeni bir örgütlenme içine girerek piyasa ile 'Sanat Karındaşlığı' da tesis ediyorlardı. Bu yapılanma hamamlarda daha da karmaşık bir görünüm alarak, İstanbul'u ciddi biçimde tehdit eden bir soysuzlaşma gösteriyordu. Zira hamamlar bir yandan Ocaklı/Esnaf örtüşmesine sahne oluyor, diğer yandan külhan-beylerinin bu odaklarda yapılanması tam anlamıyla mafios bir örgütlenmeyi ortaya çıkarıyordu. Hamamlarda meydana gelen bu dinsel/askerî/esnaf/zorba–haşere' örgütlenmesi, Sicilya'daki mafios örgütlenmeyi ifade eden MAFİA sözcüğü ile büyük bir benzerlik, hatta özdeşlik gösteriyordu.

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.94, 95.

"İstanbul kalenderlerinin[1] Layhârî[2] pîr edinerek İstanbul hamamlarının külhanlarında bizim 'Lâyhârîyye' veya 'Külhânîyye' adını verdiğimiz apaşlar târikati tekkelerinin kurulmasına, devrin de çok yardımı olmuştur."[3]

Burada hemen kaydetmek gerekir ki, Avcılığa büyük merakı olan Sultan 4. Mehmed genellikle Edirne'de oturuyor; onu izleyen Sultan 3. Süleyman, Sultan 2. Ahmed ve Sultan 2. Mustafa aynı şekilde İstanbul'dan uzak kalıyorlardı. Oysa, Viyana bozgunundan sonra başkentte meydana gelen olumsuzluklar sosyal yaşamı derinden sarsıyordu. Mutlak otoritenin Edirne'ye kayması, İstanbul'da ciddi bir otorite boşluğu meydana getiriyordu. Nitekim, son 50 yıl içinde; bir yandan hırsızlık, cinayet, gasp, adam yaralama, adam öldürme, haraç vb. gibi olayları durmadan artıyor, buna paralel olarak fuhuş da hızla yayılıyordu.

"Sekiz on sene içinde analarının yüz karası olup devrin âdetince cami avlularına bırakılmış ve yaşayabilmeleri için hâneberduş serseri olmuş çocuklar fevkalade çoğalmıştı."[4]

Bir yandan Viyana bozgunu, diğer yandan İran cephesindeki olumsuz gelişmelerin körüklediği göçler çöken ekonomik yapı ile birleşirken İstanbul'da yoksulluk hızla artıyordu. Yoksulluk ahlakî yapıyı da sarsıyor, 'fakr–u zaruret' anasız–babasız çocukların sayısının çoğalmasına neden oluyordu. Bir yandan geçim sıkıntısı ve yoksulluk nedeniyle aileler çocuklarını sokağa bırakıyor, diğer taraftan hızla yayılan fuhuş sonucu doğan anasız babasız çocuklar terkediliyordu. Fuhuşun meydana getirdiği 'nesebi belli olmayan' çocukların durumu da ikiye ayrılıyordu.

Tescilli (bilinen–tanınan) fahişeler, doğurdukları çocuğun duru-

---

[1] Kalenderî için bkz. – Sikkesiz Sultanlar – E Yayınları – M. Çulcu.

[2] Layhâr için Bkz. – Her Sakaldan Bir Kıl – E Yayınları – M. Çulcu.

[3] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. , S.52.

[4] Patrona Halil , R. E. Koçu – Age. – S.52; Külhanbeyi için bkz. – Her Sakaldan Bir Kıl – E Yayınları – M. Çulcu.

mundan utanç duymadıkları için; bunlar çocuklarını sahipleniyorlardı. Ne ki bu çocuklar sokaklarda her türlü sıkıntıyı çekerek ve 'hayat ve hezele güruhuna katılarak' büyüyorlardı.

Diğer taraftan "Cami avlularına terkedilen çocukların büyük ekseriyeti ise, fahişe olarak dile düşmekten çekinmiş günahkâr hanımların evlâdları idi. Onun içindir ki bu kara bahtlı hanımoğlu gençlere 'Bey' denilmiştir."[1]

Koçu'ya göre daha çok bu durumdaki çocuklar hamam külhanlarında toplanıyor ve 'Hamam Hammalı Beyler' adı ile kamufle ediliyorlardı. Bunlar aynı zamanda –Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre– bir İmparatorun gözde nedimi iken külhanda bir Kalender'e (Lâyhâr'a) mürid ve sakî olan Senayi Bey'in anısına külhan-beyi deniyordu.

Reşad Ekrem Koçu ise 'Bey' sözcüğünü 'fuhuşa' bağlıyordu.:

> "İstanbul'un idaresi Sadaret Kaymakamına bırakılmış, düzen bozulmuş, asayiş kalmamış, ahlaksızlık almış yürümüştür. Bu sırada fuhuş, geniş ölçüde artmıştır. Bu meşru olmayan birleşmelerden doğan çocuklar ya sütninelerine verilir, bir zaman bırakılır, sonra büsbütün terkedilirdi, ya da doğrudan doğruya cami avlularına bırakılırdı. Uzun yıllar süren bu düzensizlik devresinde, o zaman İstanbul'da pek çok olan hamamların, külhan kısmını kendilerine mesken edinen kimsesizlerin yaşlıcaları sokaklara düşen çocukları da buralarda himayelerine (korumaları altına) almışlar ve yavaş yavaş teşkilâtlanarak 'Ocak' meydana getirmişlerdir. Buraya düşen terkedilmiş çocukların çoğunun 'Beyzâde' (iyi aileden peydahlanmış) olmaları dolayısıyla 'Bey', külhanda yetiştikleri için de 'Külhan Beyi' denilmiştir."[2]

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.52.

[2] Yeni Osmanlılar Tarihi – Ebüzziya Tevfik – Bugünkü dile uygulayan Ziyad Ebüzziya – Kervan Kitapçılık – İstanbul, 1974 – S.230, 231. (Not: Adıgeçen eserde dipnot olarak geçen bu açıklama ile ilgili olarak Ziyad Ebüzziya, şu notu ilâve etmiş bulunuyor: İstanbul Ansiklopedisinden, henüz yayınlanmayan Külhan Beyi maddesinden Reşad Ekrem Koçu'nun lütûfkâr müsaadele-

Bu durumdaki çocukların hamam külhanlarında, bir pîr'in nezaretinde Fütüvvet zemininde toplanması, şehrin asayiş ve güvenliğinden sorumlu olan yöneticilerin de işine geliyordu. Böylece kolluk kuvvetleri, aradıkları suçluları nerede bulacaklarını biliyor, halkın huzurunu ve güvenliğini hedef alan zorba ve haşereyi uzaktan da olsa kontrol altında tutabiliyordu.[1]

Külhana alınan çocukların/gençlerin her ne kadar hamamlarda hammallık yapıp, bir kısmı müşterilere bohça taşımak için hizmetlerde bulunuyorlarsa da büyük bir bölümü şehre dağılarak yasadışı işlerle uğraşıyordu. Kaldı ki bunlar, kendi içlerinde Fütüvvet bağlamında gerçekleştirilen törenlerde uygulanan ritüeller çerçevesinde örgütleniyorlardı.

Külhana alınan çocuğun en az 12 yaşında olması veya vücudundan bu yaşa uyacak kadar gelişmiş bulunması gerekiyordu. Ama bundan önce çocuğun kesinlikle anasız babasız olması şart koşuluyordu. Hatta cami avlusuna terkedilmiş olanlar daha da makbul sayılıyordu. Anasının tanınmış bir fahişe olması halinde, ölmüş olması şart koşuluyordu. 15 yaşından büyükler külhana uyum sağlamakta zorlanacağı için, büyük kabul ediliyor ve külhana alınmıyordu. Külhana giren çocuk ise 23 yaşına kadar burada kalabiliyor, sonra başının çaresine bakmak üzere ayrılıyordu.

"Apaş kalenderler tekkesi dediğimiz bu hamamın külhanında daima on nefer külhan-beyi bulunurdu. Bu on genç bir 'Deste' teşkil ederdi ve 'Destebaşı' ünvanı ile bir âmirleri vardı. Destebaşılara apaşlar tekkesinin şeyhleri diyebiliriz. Pençeli hayta kalenderlerdi ve onların külhanda kalmaları için yaş tahdidi yoktu. Destebaşı dört kaşlı bir tâze şahbaz yiğit

---

riyle alınmıştır. Z.E.)

[1] Anasız babasız çocukların Külhan'a alınmaları ve hamam içinde Külhan düzeni için Bkz. Her Sakaldan Bir Kıl – E Yayınları – M. Çulcu.

yahut kırklık, ellilik bir olgun adam olurdu."[1]

Külhana alınacak çocukları Destebaşılar seçiyordu. Destebaşı, sokakta bulduğu veya kendisi gelen adaya; "Burada verilen emre hayır demek yoktur. Etini kesip şarabımıza kebab edip yesek boynunu büküp ağzını açmayacaksın, razı mısın?" diye soruyordu. Aday "Razıyım" derse, Destebaşı onu hemen anadan doğma soyuyor, üzerindeki giysileri tümüyle alıyor, ona lîme lîme yırtık gömlekle aynı durumda yırtık pırtık, bacak ve baldırları gizleyemeyen bir don veriyordu. Destebaşı adaydan aldığı giysileri hemen o gün bit pazarına götürüp satıyordu.

Destebaşı soyduğu adayın eline bir torba tutuşturuyor ve bu torbayı nasıl dolduracağı konusunda şu nasihatı veriyordu:

> "Utanmayacaksın. Dolaşacağın bakkal dükkanlarında kovulmaktan sıkılmayacaksın. Dayak yememeğe çalışacaksın. Arsızlıktan çekinmeyeceksin. İste. Vermezlerse bir daha iste. Yine vermezlerse tekrar iste. Sızlan, yalvar. Bakkal dükkânına sinek gibi yapış, kopma, Eğer bakkal veya çırağı seni hırpalamaya kalkarsa, şirretleş. Dükkanın müşterilerine sokul, sürün. Tiksinir, iğrenirlerse daha sürün, sırnaş..."[2]

Külhana gidecek aday yaşamı boyunca bu nasihatı unutmuyor, işlediği suçları kademeli olarak ağırlaştırıyordu. Bu nasihatı tutan aday ilk gün düzenlenecek olan giriş töreninde yenecek pilav ile helva ziyafeti için malzeme topluyordu. O akşam ise 'Baba' denilen Külhancı ve Aşçıbaşı tarafından kabul töreni yapılıyordu.[3]

Bu törende külhan–beyi adaylarına 'Layhâr Kefeni' adı verilen özel bir giysi giydiriliyor ve külhan–beyleri 'ritüel kardeş' yapılıyordu. Nitekim Külhancı Baba bu çocuklara 'Lâyhâr evladları' diye hitap ediyor, şu telkinde bulunuyordu:

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. , S.54.

[2] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.55.

[3] Bu tören için bkz. Her Sakaldan Bir Kıl – E Yayınları – M. Çulcu.

"Ey Lâyhâr evladları!... Burada senin benim yoktur. Herkes kardeştir. Aynı babanın tohumundan ve bir anadan doğmuş olanlar birbirini boğazlarlar. Analarını babalarını bilmeyen Lâyhâr'ın evladları ise birbirlerini tek vücud bilirler. Lâyhâr'ın kefenini sağlığında giyenler ölünceye kadar kendisini kardeşinden ayrı görmez. Başlarınız ikidir ama vücutlarınız birleşmiştir. Biriniz sağa bakarsa öbürü solu gözler. Sizi birleştiren bu külhandır. Her günkü kazancınızı buraya getireceksiniz. Bu külhan sırrıdır. Külhanda kazan bereketidir."[1]

Bu çocuklar, aslında dinsel bakımdan ciddi hiçbir bilgiye sahip değillerdi. İddiaya göre bazıları, kelime–i şahadet getirmeyi bile bilmiyordu. Bunları, hayırsever bazı kimseler sünnet ettirirse ettiriyordu. Onların dışında yine büyük bir bölümü sünnetsizdi. Bunların, kendine özgü ahlâk anlayışını Reşad Ekrem Koçu şöyle kaydediyordu:

"Destebaşı kendi pöstekisinde yatardı. Beyler yattıktan sonra külhancı üç kollu şamdandaki mumları söndürüp külhan–beylerini karanlıkta bırakır ve külhan yanındaki kendi odasına çekilirdi.

Külhanda karanlıkta kalan beyler artık birbirlerinin haliyle ve kendilerine hitab etmeyen seslerle meşgul olmazlardı."[2]

Bunlar, 18. Yüzyıl sonuna kadar külhanda yakılan odunun ılık kül birikintisinin içinde yatıyorlardı. Külün ortasına, yanan ateş konuyor, külhan–beyleri çırılçıplak soyunarak külün üzerine uzanıyorlardı. Ortada yanan ateşe 'taban ateşi' deniyordu. 18. Yüzyıl sonundan itibaren külde yatmayı terkediyor; çuval, kilim ve hasır üzerine uzanarak uyuyorlardı.

Külhanda, Lâyhâr'ı temsil eden bir horoz besliyor, bu horozun ötüşü ile alacakaranlıkta uyanıyorlardı. Hiç yıkanmıyorlardı. 11 ile 15 yaş arasındaki külhan–beyleri, saray ve konak kapılarında dilenerek erzak

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.56, 57.

[2] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. , S.58, 59.

toplamak amacıyla 'tarîkat–ı külhânîyye' düzeninde; yani ikişer ikişer külhanı terkediyorlardı.

16 ile 23 yaş arasındaki külhan–beyleri ise şehirde başıboş dolaşıyorlardı. Bunlar şehrin çöplerini toplamaktan, çamurunu süpürmekten, çıkara dayalı adam yaralamaya, hatta öldürmeye kadar her türlü yasal/gayrıyasal işi yapıyorlardı.

1700'lü yılların başında, İstanbul'daki 50–60 hamam, külhan–beylerinin örgütlendiği Külhânîyye veya Lâyhâriyye tekkesi konumunda bulunuyordu. Külhan-beylerinin örgütlendiği hamamlar arasında şunlar bulunuyordu:

Gedikpaşa Hamamı, Mahmud Paşa Hamamı, Aksaray'da Murad Paşa Hamamı, Ayasofya Hamamı, Tophane'de Kılıçali Paşa Hamamı, Beyazid Hamamı, Bahçekapusunda Haseki Hamamı, Tahtakale'de Rüstem Paşa Hamamı, Zeyrek'de Çinili Hamamı.[1]

Külhan–beyleri, 'Lehçe–i Külhânî diye adlandırılan, ayrı bir külhan–beyi argosu kullanıyorlardı. Lehçe–i Külhanî'de şu sözcükler yer alıyordu:

Acûze–Kış, Ana–Külhan, Araba–Takunya, Baba–Külhancı, Bal almak–Öpmek, Bektaş–Yeniçeri Ağası, Bıyıklı–Yeniçeri kolluk neferi, Bülbül–Mahbûb, Camcı–Kurnaz, Câmi–Kalabalık/Toplantı, Çakıl–Oğlan memesi, Çamur–Ziyafet/Yerine göre, Çiçek–Genç, Çiftlik–Çarşı/Pazar, Çilek–Göbek çukuru, Çilingir–Para, Çürüklük–Kabirlere taş dikilmeyen ölülerin üstüste gömüldüğü fukara mezarlığı, Darbhane–Kumar, Defterli/Defterdarlı–(...), Deve–Hamamcı Ağa, Duman–Tütün, Dübâra–Yalan, Düşeş–Tokat, Düşman–Tulumbacılar, Edeplik–Peştemal, Elma–Topuk, Ezan–Horoz sesi, Gâvur–Kassab, Gelin odası–Halvet, Giyinik–Natır, Gül–Ateş, Gülistan–Hamam, Gümüş–Nikahlı karı, Hâtem–Sadrazam, Hindi–Abdal, Hurma–Esmer güzeli, İstif–Uyku, Kalaycı–Köçek oğlan, Kandil–Sarhoş, Karakatır–Kömür, Karanfil–(...), Kaş–Bıyık, Kayık–

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.63.

Hamam nalını, Kaz–Yaygaracı, Kınalı–Altın, Kızıl bayram,Yangın, Kızıl ırmak–Salhâne/Mezbaha, Koçan–İhtiyar, Küflü–Hasis, Küskün–Kız memesi, Mahbûbe–Yaz, Mekteb–Zindan, Mihrab–Civan ayağı, Nakış–Kaş göz/yüz çizgisi, Nalsız–Yalın/Çıplak ayak, Nargile–Boşboğaz, Öksüz–(...), Pabuçlu–Ulemâ, Pestil–Hasta, Sıçan–Bakkal, Sırma–Fahişe, Sıvamak–Dellâk, Sucuk–Zengin, Suyolu–Cadde, Süpürge–Saka, Şah–Eşsiz güzeloğlan, Şahmerdan–(...), Şamdan–Arkadaş/Ayakdaş, Şeytan–Baht, Şıkırdım–Kendi aralarında maşık, Taşlık–Mezarlık, Tavla–Aşçı dükkânı, Topal–Beceriksiz, Turalı–Padişah, Uyku–Ölüm, Uzuncaova– Hafif suçluların hapsedildiği ve amele gibi çalıştırıldığı Tersaneye bağlı 'İplikhane' adındaki mirî halat imalâthanesi, Yeldeğirmeni – Bedava şey, Zülâl–Dudak/Yar dudağı.[1]

Bir başka kaynakta 'Lehçe–i Külhanî' şu şekilde kaydedilmiş bulunuyordu. (Bazı sözcükler her iki kaynakta da aynı anlamı ifade ediyordu.):

İstif–Uyku, Uzuncaova–İplikhane. (Eskiden ıslah için serserileri kapattıkları bir çeşit zindandı. Tersaneye bağlıydı. Orada gemilere lâzım olan ipler bu hükümlülere büktürülürdü. Burası Bahariye ile Silâhtar–Haliç'te– arasında bir binadan ibaretti. Sultan Abdülaziz zamanında, angarya gibi bu da ortadan kaldırılmıştı.), Baba–Külhancı, Bıyıklı–Kavas (vaktiyle zaptiyeye Kavas denirdi.), Pabuçlu–Din adamları, Penç ü dü–Yalan ya da yalan söyleyene karşı alayla söylenen. Pestil–Hasta, yerine göre de sarhoş, Damgalı–Para, Camcı–Kurnaz, Cami–Kalabalık, kalabalık yer, Çamur–Ziyafet, Çiftlik–Pazaryeri, Büyük Çiftlik–Pazartesi pazarı, Düşeş–Tokat (Bu, tokatın pek seyrek vuruluşundan ötürüdür. Bir zarda düşeş seyrek gelirse, bir külhanbeyi de tokat yemeye nadiren hak hazanır. Zaten külhanbeyi tokat yememeye özen göstermekle yükümlüdür.), Simit–Kolay ele geçen, ulaşılması kolay olan şeyler, Şamdan–Arkadaş, Şeytan–Talih, Sıçan–Bakkal (Daima müşteriden çaldığı

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.60, 61, 62.

için), Sırma–Fahişe, Sucuk–Zengin, Suyolu– Doğru yol, cadde, Darbhane–Kumar, Topallamak–Beceriksizlik, Kaz–Gürültücü, Kızılırmak–Mezbaha– Kümüş–Kadın, Mektep–Cezaevi, Nargile–Boşboğaz, Valide–Külhan, Hindi–Şaşkın, kolay yolundan zengin, Yuva–Cami avlusu, Yeldeğirmeni–Parasız, bedava.[1]

Bu kaynakta ayrıca, külhan–beyi argosunda kullanılan bazı terimlere de yer veriliyordu. Bu terimler şöyle örnekleniyordu:

Meselâ, (kapı tırmalamak) arsızlanmak anlamına gelmektedir. (Kaftan giydirmek) para isteyip de vermeyenleri, süpürgeleri çamura indirerek tepeden tırnağa zifosa bulamak, (kuskunu koparmak) kaçmak, (başparmağı bükmek) yankesicilik etmek, (soğan doğramak) gerekli erzakı bir yerden aşırmak, (suyolunda yatmak) caddelerde iş görmek, (ağı parçalamak) cezaevinden kaçmak.[2]

Tüm bu lügatçe ve söylemler nedeniyle külhan–beyleri kendi aralarında adeta 'gizli bir lisan' konuşuyor, normal ve sade insanlar bunların konuşmalarından hiçbir şey anlamıyorlardı. Kaldı ki, 'Lehçe–i Külhânî' bununla da sınırlı kalmıyor, çok daha fazla kelimeyi ve terimleri içeriyordu. Bunun da ötesinde Lehçe–i Külhânî, Bizans'tan o döneme kadar meydana gelen 'argo' söyleminin de bir 'birikimini' ifade ediyordu.

---

[1] Yeni Osmanlılar Tarihi – Ebuziyya Tevfik – Bugünkü Türkçe'ye Uygulalayan Şemsettin Kutlu – Hürriyet Yayınları – İstanbul, 1973, S.752, 753.

[2] Yeni Osmanlılar Tarihi – Age. – S.753.

MAFİOS BİR ODAK: HAMAMLAR

Ocaklı/Esnaf/Külhân–beyi bağlamındaki en çarpıcı mafios örgütlenme, 'Külhânîyye hamamlarında' meydana geliyordu. Bu nedenle hamamlar, ayrı bir önem ve özellik taşıyordu. Nitekim Patrona Halil Olayı da bir Külhânîyye hamamı olan, Bayezid hamamında başlıyordu. Bu hamamların kendine özgün bir hiyerarşisi, yapılanması, kuralları ve düzeni bulunuyordu. Nitekim Külhânîyye hamamında külhan–beyleri ayrı, hamam personeli ise ayrı örgütlenmiş bulunuyordu. Aynı hamam çatısı altındaki bu yapılanma hem yasadışılığı, hem piyasa bağlantısını, hem de Kapukulu Ocaklarını ilgilendiriyordu. Külhancı Baba'nın öncülüğündeki Külhânîyye örgütlenmesi; yasadışılığı, zorbalığı, ahlâksızlığı ve haşereyi kapsıyordu. Hamamcı tam anlamıyla 'peştemal giymiş, kuşak bağlanmış, Fütüvvet ehli bir esnaf' durumunda bulunuyordu. Fütüvvet bağlamında hamamcı ile Külhânîyye arasında bir özdeşlik bulunuyordu. Diğer ayağı ise özellikle dellâklar (tellâklar) teşkil ediyordu. Ocaklılar da bu dellâklar arasında yer alıyordu. İstanbul Kadılığının tesis ettiği düzene göre –ki bu bir devlet buyruğu idi– Ocaklı dellâklar ile ilgili şu madde bulunuyordu:

> "Her dellâk'ın dışarda kayıtlı olduğu Ocak'daki hizmetinden başka, haftada bir gün izni vardır."[1]

Yani, bazı Ocaklılar hem kayıtlı oldukları esâmi defterine göre orduдan ulûfe alıyor, hem de hamamlarda dellâklık yapıyordu. Bunlar kimi

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.99.

zaman hayata dellâk olarak atılıp, sonra esâmi defterine kaydedilerek ocaklı sayılıyor, kimi zaman ise Ocaklı iken aynı zamanda dellâklık mesleğine giriyorlardı. Bilindiği gibi 'hamamlarda müşterileri keseleyerek yıkayan kişilere dellâk/tellâk deniyordu.' İstanbul Kadılığı – birçok bakımdan karanlık ve kirli işlerin çevrildiği odaklar haline gelen– hamamların çalışma şeklini ve uyulması gereken esasları içeren bir 'Hamam Nizamnâmesi' hazırlayıp, yayınlamış bulunuyordu.

Bu Nizamnâmenin bazı bölümlerinde şu hususlar yer alıyordu:

- Dellâk kese ve sabun sürdürmek isteyen müşteriye hizmetle mükelleftir. Kese ve sabun bedelini hamamcı alır. Dellâkın hakkı, müşterinin mürüvveten vereceği bahşiştir. Müşteri mürüvvetten bahşiş vermezse dellâk bahşiş isteyemez. Müşterisini yıkayıp çıkaran dellâk, bahşiş için onu göz hapsine alamaz. Dellâk'a bahşiş veren müşteriye el, baş ve esvabına gülsuyu dökülerek ikramda bulunulur.
- Dellâk müşteriyi yıkadıktan sonra temiz ve kuru peştemal ve silecek verir.
- Dellâk daima siyah ibrişim peştemal kuşanır. Müşteriden siyah dellâk peştemalı ile ayırd edilir.
- Müşteri hamamda dilediği dellâkı kullanır. Şu gelsin dediğinde o uşak gitmeye mecburdur. Eğer müşteri gayrımüslim ise, dellâk onu yıkamakta serbesttir.
- Dellâk müşterisini yıkarken terini onun üstüne damlatmamaya gayetle dikkat edecektir.
- Müşteri yıkarken dellâklar birbirini göz hapsine alamazlar. Laflarına kulak veremezler. Hizmette olan kendi yamağı genç dahi olsa kapanmış halvetlere giremezler.
- Bir hamamın dellâkları zincirleme kefalet altında bulunur. Cümlenin tavır ve davranışlarından da sernöbet dellâk sorumludur.

Dellâkların çalışma şeklini belirleyen bu hükümlerin yanı sıra hamamın genel durumu ve işletmesi de birtakım hükümlere bağlanmış bulunuyordu:

- Hamamın kapısı sabah ezanı okunurken açılır. Dellâklar soyunuk olarak kahve ocağı yanındaki peykede hizmete hazır otururlar.
- Hamamın kapısı açıldıktan sonra birbirleriyle yüksek sesle sohbet ve muhabbet edemezler, şakalaşamazlar.
- Müşteriyi sofa veya halvet kurnasında yıkayan dellâk, işini bitirdikten sonra o kurnayı, etrafını temizleyip boş olarak bırakır.
- Dellâk, yanına yamak olarak verilen gence yıkama usulünden başka vücud oğma ve çiğneme (masaj) hünerini de öğretmeye mecburdur.
- Müşteriye daima tatlı dille hitab edilir. Her emrine mutlaka riayet olunur. Müşteri dilenci de olsa hatırı korunur.
- Dellâk ve natırlar (hamam hizmetçisi) akşam ve sabah günde iki tencere yemek pişirirler. Masrafını müştereken ödedikleri bu yemeği yemeğe mecburdurlar.
- Yatsıdan sonra hamama müşteri alınmaz. Son müşteri çıkınca hamam kapusu kapanır. Kapu kapandıktan sonra üç dellâk çamaşırcı olur. Kirli peştemal, silecek, havlu, destimalları yıkar ve kafese asarak kuruturlar. Diğerleri camekân ve soğuklukta beraber hamamı baştan başa yıkar, süpürürler. Hamam sabaha temiz hazır olur.[1]

Bilindiği gibi hamamda kullanılan sıcak suyu ısıtan ocağın bulunduğu yere külhan deniyordu. Buradan sorumlu olana Külhancı, Fütüvvet bağlamında 'Külhânîyye veya Lâyhârîyye'ye pîrlik yapanlara ise Külhancı Baba adı veriliyordu.

Külhan–beylerinden farklı olarak Külhancı, dellâklarla birlikte aynı

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.97, 98.

sofraya oturarak yemek yiyebiliyordu. Üstelik de o, yemek masrafına katılmıyordu. Buna karşılık dellâklarla birlikte diğer hamam personelinin, aynı hamamda kalmalarına rağmen hammal/külhan–beyleri ile birlikte oturup kalkmaları, konuşmaları yasaklanmış bulunuyordu.

Nitekim natır ve dellâklar, şirvan adı verilen merdivenle çıkılıp inilen bağımsız bir camekânda (veya asma katta) yatıp kalkıyor, külhan–beyleri ile temaslarını asgariye indiriyorlardı. Buna karşılık külhan–beyleri, hamam ocağı olan kühanda yatıp kalkıyorlardı.

Külhan–beyleri ile diğer hamam personeli arasında her ne kadar sıkı bir münasebet yokmuş gibi görünüyorsa da; uygulamada esnaf, Ocaklı ve külhan–beyi aynı çatı altında ve Fütüvvet ortak paydasında 'ortak birliktelik' oluşturuyordu. Bu yapılanma, yani 'Ocaklı/Esnaf/Külhan–beyi' oluşumu en somut örneğini Patrona Halil Olayı ile ortaya koyuyordu. Nitekim ayaklanma, Bayezid hamamından başlatılırken bu olayda, Ocaklı esnaf ile birlikte İstanbul'un hamam külhanlarında örgütlenmiş bulunan ve sayıları bin kişi civarında olan külhan–beyleri de organize bir şekilde katılıyor; terör, zorbalık, anarşi, yağma, soygun işlerinde tam anlamıyla başı çekiyorlardı.

Hiç şüphe yok ki Ocaklı/Esnaf/Külhan–beyi oluşumunun ortak paydasında yer alan Fütüvvet, sadece örgütsel anlayışın moral harcını teşkil etmekle kalmıyordu. Fütüvvet'in öngörerek idealize etmiş olduğu bireysel kimlik; özellikle Ocaklı/Esnaf ve Külhan–beylik kurumları tarafından da 'koşulsuz' sahiplenilmiş bulunuluyordu. Bu kimlik son derece masumâne esaslara bağlı bir yaşam tarzını benimsemiş olan Fetâ idi. Yani; 'genç, yiğit, cömert, mert, cesur' olan 'ehl–i fütüvvet' idi.

Ocaklı veya esnaf gibi 'yasal zeminde' Fetâ olmanın tüm erdemlerini sergileyen bireyler gibi, belirli fütüvvet ilkelerine bağlı bir yaşam tarzını kabul etmiş olan külhan–beyleri de aynı üst kimliği benimsemiş görünüyorlardı. Unutmamak gerekir ki, hangi yasadışı yollardan kazanmış olurlarsa olsunlar ellerine geçirdikleri her şeyi, başkalarıyla paylaşıyor ve böylece bireysel varlığı reddederek, dahil oldukları grubun

zenginliğini ilke ediniyorlardı. Bu zenginliğin 'karın tokluğu' ile sınırlı kalması, yaklaşım ve anlayışının esasını değiştirmiyordu.

Keza esnaf nasıl ki kendi meslek grupları içinde salt dayanışmayı ön planda tutuyorsa; nasıl ki Ocaklılar Ocağı ve Hacı Bektaş kazanını her şeyin üzerinde tutuyor, tek otorite olarak onu benimseyip yüceltiyorlar ise... Külhan–beyleri de Külhancı Baba'nın otoritesi altındaki Külhan'ı aynı şekilde yüceltiyor, tüm varlıklarını külhana feda etmekten kaçınmıyorlardı. Dolayısıyla 'Lâyhâr Kefeni' giyerek diğer külhan–beyleri ile 'ritüel kardeş' olan Külhânîyye, birbirine karşı 'ölümüne bir yiğitlik' anlayışı çerçevesinde bağlılık gösteriyordu. Bu bağlılık, ehl–i fütüvvet'in üst kimliği durumundaki Fetâ'nın yiğitlik anlayışı ile özdeş kabul ediliyordu. Üstelik onlar, tıpkı Ocaklılar gibi dindar değillerdi ama, Kur'an'da Allah'ın Fetâ olarak tanımladığı Hazreti İbrahim ile aynı amaçları paylaşan, aynı ilkeleri benimseyen birer 'delikanlı' olduklarını savunuyor, kanıtlamaya çalışıyorlardı. Bu genç ve 'delikanlı' takımı, birbirine karşı elbette ki 'mertçe ve dürüstçe' davranıyordu. Külhancı Baba'nın Lâyhâr töreninde söylediği gibi, aynı ana–babadan doğan öz kardeşler bile birbirini vurup öldürebiliyordu ama Lâyhâr Kefeni giyen iki külhan–beyi asla 'ritüel kardeşine' ihanet etmiyor, nâmertlikte bulunmuyordu.

Kısacası, Fütüvvet bağlamında oluşan Ocaklılar ve esnaf yapılanmalarının temelinde yer alan Fetâ ideal tipi, külhan–beyi oluşumlarının üstbeninde de bulunuyordu.

Dolayısıyla Ocaklı/Esnaf/Külhan–beyi oluşumunun ortak paydasında yer alan Fetâ üst kimliği, yasal zeminden çok, yasadışı işler zemininde bir 'ortak değer' veya 'birleştirici neden' olarak kendini gösteriyor, derin bir işlev görüyordu. Ayaklanan Ocaklı ile ona eşlik, yoldaşlık eden külhan–beyi hangi yasadışı eylemi yaparsa yapsın, yaptığının doğru olduğuna inanıyor, bunu 'yiğitlik, cömertlik, delikanlılık' adına yaptığını savunuyor; böyle davrandığı takdirde Fetâ olmanın gereğini de yerine getirmiş olacağına inanıyordu. Tıpkı Ocaklılar ve Ahi geleneği-

nin temsilcileri olan esnaf birliklerinin üyeleri gibi külhan–beyleri de – kendi iddialarına göre– Fetâlıklarına gölge düşürmüyor; ne kadar pis, rezil ve aşağılık işler yaparlarsa yapsınlar, kendi çevrelerinde 'mertlik, yiğitlik, cömertlik ve delikanlılıklarını' muhafaza ediyor, bunu da kanıtlıyorlardı.

Nasıl ki Hazreti İbrahim'in Allah'ın düşmanlarına karşı takındığı tavrı takınan Ocaklı ve esnaflar 'rayından çıkmış yönetime', yolsuz ve arsız yöneticilere, hak yolundan ayrılmış devlet ricâline, din ve Allah yolundan ayrılmış Sadrazama karşı 'huruç ederek' Fetâlığın gereğini yapıyor, bir fityân topluluğu oluşturuyorsa... Külhan–beyleri de aynı tavrı benimseyerek ve sergileyerek aynı üst kimliğe sahip bulunduklarını kanıtlıyor, Fetâlığın gereğini yaparak fityân'a katılıyorlardı. Fityân da onları zaten ehl–i fütüvvetten gördüğü için reddetmiyor, yadırgamıyordu. Aksine, aynı üst kimliğin arkasına sığınarak aynı eylemleri yapmaktan, yani; hırsızlıktan, yağmadan, vurgundan, soygundan ve cinayet işlemekten kaçınmıyorlardı.

RİCÂL VE ZORBA

• ***Patrona Halil Olayı'nda etkili olan kişi ve grupları irdeler misiniz? Kimler ve hangi gruplar bu olaya, hangi nedenlerle ve amaçlarla karışıyordu? Olayda entrika boyutu var mıydı?***

Osmanlılarda 'ricâl' sözcüğü, mevki sahipleri anlamına geliyordu. Devletin ileri gelenlerine ise 'ricâl–i devlet' deniyordu. İktidar mücadelesinin merkezinde genellikle bir grup, yani 'ricâl–i devlet' mensupları yer alıyordu. Osmanlı yönetim katlarında her zaman mevcut olan ve

sık sık da kana bulanan iktidar mücadelesi, Viyana Seferi sırasında bir kez daha doruk noktasına çıkıyordu. Köprülüler ailesinin on yıllarca devam eden sadaretleri nedeniyle yönetim, bu 'hanedan' tarafından adeta ipotek altına alınıyordu. Yönetimin dışa kapanması, kıskançlık ve düşmanlıkları tırmandırıyordu.

Köprülüler ailesinin damadı olan Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 2. Viyana Seferi nedeniyle İstanbul'dan ayrılması; Köprülülerin gazabına uğramış olanlar ile muhalefet yaparak çıkar peşinde koşan ricâle büyük bir fırsat yaratıyordu. Hele bir de kuşatmanın yenilgi ile sonuçlanması, Merzifonlu'nun ihtiraslı hasımları bakımından en uygun zemini oluşturuyordu.

Kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanması ve ordunun bozguna uğraması sonucu Sadrazam Kara Mustafa Paşa ilk hedef olarak daha önce Kanuni Sultan Süleyman'ın otağ kurduğu yere çekiliyordu. Sonra da hiç durmadan Raab suyuna varıyordu. Sadrazam ve ordu Raab suyunu geçiyor, çevredeki kalelerde gerekli güvenlik önlemlerini alarak Budin'e geliyordu. Burada 22 gün kalınıyor, ordu derlenip toparlanıyor; Erdel, Macaristan, Eflak ve Boğdan birlikleri terhis edilerek yerlerine gönderiliyordu. Ordu, Sadrazam'ın kumandası altında 10 Ekim 1683 günü Budin'den hareket ediyor ve Peşte üzerinden Belgrad'a geliyordu.[1]

Kara Mustafa Paşa, bu yenilgiyi ve bozgunu hazmederek kabullenemiyordu. Nitekim Belgrad'a geldikten sonra derhal hazırlıklara başlıyor, 1684 yılının ilk baharında yeniden Viyana üzerine gitmeyi amaçlıyordu. Ancak Sultan 4. Mehmed'in sarayında ve yakın çevresinde bulunan muhalifler ile iktidar hırsıyla hareket eden ricâl, Sadrazam'ın aleyhinde tezvirat yapıyor, mutlak otoriteyi ona karşı kışkırtıyordu.

> "Merzifonî Kara Mustafa Paşa zeki, idaresi iyi, azim sahibi, işten anlar değerli bir devlet adamı olmakla beraber paraya haris, asabi; kendini

[1] İkinci Viyana Kuşatması, 1683 – Age. – S.96, 97.

beğenmiş ve kinci olduğundan, bu halleriyle epi düşman kazanmıştı. Bilhassa Kızlar Ağası Yusuf Ağa ile büyük İmrahor Boşnak Sarı Süleyman Ağa –ki sonradan veziriazam olmuştur– baş düşmanı olup bu iki şahıs Kara Mustafa Paşa'nın yetiştirdiği Sadaret Kaymakamı Kara İbrahim Paşa'yı sadaret mevkiine getirmek vaadiyle efendisi aleyhine tahrik ile Merzifonlu'nun katline hattı hümâyûn almışlardır."[1]

Şurası muhakkak ki, yenik düşen ve bozguna uğrayan Paşa'nın Edirne'de bir tek dostu kalmamış; hatta Valide Sultan bile kendisinden desteğini çekerek ona düşman kesilmiş bulunuyordu.[2]

Sadrazama karşı tezvirat seferi açan muhalifleri, Kara Mustafa Paşa'nın askeri hazırlıklarının hedefinin gerçekte Viyana olmadığını, doğrudan Padişah'a saldırmaya hazırlandığını ileri sürüyorlardı. Onların iddiasına göre Arnavut asıllı Köprülülerin damadı, Padişah'ı hal etmek, Osmanlı hanedanının saltanatını sona erdirmek istiyordu. Hatta daha da ileri gidenler, Merzifonlu'nun gerçek amacının 'Köprülüler Saltanatını' başlatmak olduğunu bile söylemekten çekinmiyorlardı.

Bütün bu olumsuz faaliyetlerin sonucunda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, İstanbul'dan gönderilen bir fermanla önce sadaretten azlediliyor, 25 Aralık 1683 günü de boğularak idam ediliyordu.

Bu sırada aynı aileden Köprülü Fazıl Mustafa Paşa da devlet hizmetinde bulunuyordu. 1680 yılında Kubbealtı Vezirliğine yükselen Paşa İstanbul'a geliyor, üç ay sonra da üçüncü vezirliğe terfi ediyordu. Sultan 4. Mehmed, Köprülü Mustafa Fazıl Paşa'ya Niğbolu sancağını da vererek Silistre–Özi Valisi ve Lehistan Serdarı yapıyordu. Ama 1683 yılında Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesi üzerine Paşa da gözden düşüyordu. Nitekim, Azaz ve Kilis sancakları, arpalık verilerek emekli ediliyordu. Mustafa Paşa bir süre Sakız Muhafızlığında kalıyor, 1686 yılın-

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – TTK. Yay. XIII. Dizi Sa. 16 , C.4, S.422.

[2] Godfrey Goodwin – Age. – S.188.

da Boğaz Muhafızı oluyordu. Ancak Ocaklılar cephede ayaklanıp da İstanbul üzerine gelince Paşa, Sadaret Kaymakamı olarak İstanbul'a davet ediliyordu.

Kara Mustafa Paşa'nın katledilmesi aslında, sadaret makamı bakımından kanlı bir dönemi başlatıyordu. Örneğin; Kelkit'in –ki Kelkit o zamanlar Gümüşhane'ye bağlı değildi– Hınzeverek Köyünden Katırcı Mehmed adlı bir şahsın oğlu olan Kara İbrahim Paşa, gençliğinde eşkıya Celâlî Hasan'ın yanında levendlik yapıyordu. Daha sonra İran'a kaçıyor, bilahare Mısır Valisi Firarî Mustafa Paşa'ya katılarak kethüdalığını üstleniyordu. Onun sayesinde önce Kapudan Paşalığa, sonra Sadaret Kaymakamlığına yükseliyordu. Arkasından da koruyucusuna ihanet ediyor, onu öldürtüp yerine Sadrazam oluyordu.

Ancak Boşnak Sarı Süleyman Paşa kısa sürede onu gözden düşürüyordu. Ayyaş, tamahkâr, kendini beğenmiş, zalim, kibirli, çıkarcı ve son derece zengin olan Kara İbrahim Paşa, azlinden sonra emekli ediliyordu. Paşa canını kurtarmak için hacca gitmek istiyordu:

> "...evvelâ kendisine müsaade edilmiş ve o da yolda muhafazası için asker yazmaya başlamış ise de aleyhdarlarının bunu padişaha isyan edeceği şekline sokmaları üzerine evvelâ hapsolunup üç bin kese parası müsadere edildikten sonra Rodos Adasına sürgün edilip, orada boğdurulmak suretiyle..."[1]

Bir zamanlar Kara Mustafa Paşa'ya karşı işbirliği yaparak onu ölüme gönderen Kara İbrahim Paşa'yı, dostu Sarı (Boşnak) Süleyman Paşa katlettiriyor ve 1685 yılında yerine Sadrazam oluyordu. Ancak o da bu makamda fazla kalamıyordu. Şikloş ve Mohaç muharebelerinde Avusturya ordularına yeniliyordu. Varadin ordusunda askeri yoklamaya kalkınca isyan çıkıyor, o da sancak–ı şerif'i alarak İstanbul'a kaçıyordu. Ancak canını yine kurtaramıyordu. Saklandığı yerde yakalatılıp, boğduruluyordu.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.4, S.424.

Kısacası, bu dönemde ricâl arasındaki mücadele iyice kuralsızlaşıyor, entrika ve ihanet kirliliği doruğa çıkıyordu. Bunun yanı sıra Köprülü ailesi de Osmanlı hanedanına karşı, eskiden olduğu gibi sıcak ve samimi duygular beslemiyordu. Zira Kara Mustafa Paşa'nın harem kışkırtmalarıyla boğdurulması, Arnavut ailenin diğer fertleri tarafından unutulmuyordu. Nitekim Ocaklılar da 'hoşnutsuzlukla' homurdanmaya başlayınca, telaşa kapılan Sultan 4. Mehmed, Köprülü Mustafa Paşa'yı Sadaret Kaymakamı olarak İstanbul'a davet ediyordu. Hiç şüphe yok ki Padişah, istemese de böyle davranmaya mecbur kalıyordu.

Unutmamak gerekir ki Köprülüler, Arnavut asıllıydılar. Bilindiği gibi bir dönem payitahtta egemenlik tesis eden Kara Murat Paşa, Bektaş Ağa, Musluhiddün Ağa gibi Yeniçeri Ağaları da Arnavut kökenden gelerek Ocak içinde otorite kazanmış, sonra da bu otoritelerini sokağa yansıtmış bulunuyorlardı. Kaldı ki, Köprülü Mehmed Paşa'nın ilk kez sadarete getirilmesinde Arnavut Ocak Ağalarının da katkısı olmuş; 'soydaşlık dayanışması' bu atamada geniş çapta rol oynamıştı. Nitekim Köprülüler aynı dayanışmaya sadakat göstererek, devlet içinde hem bir 'Köprülüler örgütü' tesis etmiş, hem de bu örgütün uzantısı olarak Kapukulu ocakları içindeki Arnavut unsurları koruyup kollamışlardı. Bu irtibat, sadece ricâl ile Ocaklılar arasında sınırlı kalmıyordu. İstanbul'da yaşayan Arnavutlar da aynı yapılanma ve koruma şemsiyesi altında yer alıyorlardı. Bu denli geniş ve şiddetli bir dayanışma, koruma, kollama ve 'mafios ilişkiler ağı' tesis etmiş bulunan sivil ve resmi Arnavut odakları, Köprülü ailesine yapılan saldırıları, kendilerine yapılmış kabul ediyor, hoşnutsuzluklarını da çeşitli vesilelerle ortaya koyuyorlardı. Nitekim Sultan 4. Mehmed'in son döneminde Ocaklıların hoşnutsuzluğunun bir nedenini de bu oluşum teşkil ediyordu. Bu nedenle Padişah Avcı Mehmed, Arnavutlar arasındaki dayanışmanın bir uzantısı olarak Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'yı Sadaret Kaymakamlığına getiriyor ve atamayı yaparken de şu iltifatlarda bulunuyordu:

"Sana ettiğim cevirlere göre memur olduğun hizmette kusur etmedin; berhudar ol. Baban ve kardeşin sadaretinde rahat olmuştum. Seni dahi şu alevlenmiş ateşin itfasına çare görmek gereksin. Duam seninle biledir."[1]

Ancak Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, (gizliden kışkırttığı) Ocaklıların tehditlerini savuşturacak yerde, ordunun İstanbul'a girmesinden önce – zira cepheden dönen Ocaklılar isyan halinde İstanbul üzerine yürüyordu– Köprülüler ailesinin gücenmiş bulunduğu Sultan 4. Mehmed'in sessiz sedasız hal edilmesi yönünde önlemler alıyordu.

"...ol dahi bazı ehl–i garez vüzera gammaziyle kâh hasların ve kâh tuğların alıp berzahlara atılmakla padişahtan nice türlü cevr görüp incinmiş idi. Fırsatı ganimet bilip ittifakla yek–dil oldu..."[2]

Kısacası, Padişah'ın kendisini kurtarması için Sadaret Kaymakamı yaptığı Paşa, Ocaklılarla işbirliği yaparak Padişah'ı hal' ediyordu. Sultan 4. Mehmed'in yerine tahta Sultan 2. Süleyman çıkıyordu.

Gerçi Ocaklılar yatıştırılıyordu ama, Fazıl Mustafa Paşa önce Hanya, sonra da Kandiye Muhafızlığına, 1688 Aralığında da Sakız Muhafızlığına atanıyordu. Fakat Osmanlı İmparatorluğu o kadar zayıf düşüyordu ki, Balkanlardan çıkarılması tehlikesi baş gösteriyordu. Bunun üzerine Şeyhülislam Debbağzade Mehmed Efendi, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın Sadrazam yapılmasını öneriyordu. Nitekim Paşa 10 Kasım 1689 günü gizlice İstanbul'a getiriliyor, Sadrazam yapılıyordu. Ancak bu makamda sadece 2 yıl 3 ay kalabiliyor, İsklankamen'de Avusturyalılarla savaşırken vurulup şehit oluyordu.

Fazıl Mustafa Paşa'nın iki oğlu bulunuyordu. Bunlar Numan ve Abdullah paşalardı.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.4, S.432.

[2] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. , C.4, S.432; dipnot n.2.

Sultan 2. Süleyman 1691 yılında vefat ediyor, yerine Sultan 2. Ahmed Padişah oluyordu. Ancak o da saltanatta fazla kalamıyor, 1695 yılında kardeşi gibi, Edirne'de vefat ediyordu. Bu kez de tahta Sultan 2. Mustafa geçiyordu.

Sultan 2. Mustafa, Amucazâde Hacı Hüseyin Paşa'yı Sadrazam yapıyordu. Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu idi. O da Arnavut asıllıydı. Amcası Köprülü Mehmed Paşa ile amcazâdesi Fazıl Ahmed Paşa'nın zamanında zevk ve sefa içinde, özgür bir yaşam sürmüştü. Fazıl Ahmed Paşa zamanında kendisine Amucazâde deniyor ve bu da lakabı oluyordu.

Amucazâde, Viyana kuşatması sırasında Kara Mustafa Paşa'nın çevresinde bulunduğu için; Köprülü ailesinin mensubu olması nedeniyle gözden düşüyordu. Hacı Hüseyin Paşa Kastamonu Sancağında Çardak Muhafızlığı, Vezirlik, Kapudan–ı Deryalık, tekrar İstanbul Kaymakamlığı, Belgrad Muhafızlığı yapıyordu. Nihayet 1697 yılının 17 Eylül günü Ali Pınarı menzilinde, Sultan 2. Mustafa tarafından, otağı hümayun'a davet ediliyordu. Padişah kendisini Sadrazam yapmak isteyince Hüseyin Paşa hemen kabul etmeye yanaşmıyor, şu yanıtı veriyordu:

> "Amcam ve amcazâdem, babanız Sultan Mehmed Han hazretlerine yirmi sene vezir–i âzam olup, arzına müsaade etmekle o da rahat oldu, kendü de rahat oldu. Siz de kimsenin sözünü dinlemeyip bana sadarette istiklâl verirseniz ben inşallah onlardan ziyade hizmet ederim, dedi."[1]

Sultan/Halife, Amucazâde'nin önerisini kabul ediyor, geniş yetkilerle donatarak onu sadarete getiriyordu.

Sadrazam Hacı Hüseyin Paşa; bir yandan uluslararası alanda gerekli anlaşmaları –Karlofça muahedesi gibi– yapıyor, askerî ve idarî tensikatları gerçekleştiriyor, denizciliği yeni yasalarla düzene sokuyor; diğer yandan da Şeyhülislâm olan Seyyid Feyzullah Efendi ile mücadele etmek zorunda kalıyordu.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.5, S.446.

Sultan 2. Mustafa şehzade iken, Feyzullah Efendi kendisine hocalık yapıyordu. Şehzade, Padişah olunca onu da Şeyhülislâmlığa getiriyordu. Şeyhülislâm tam anlamıyla dinsel/mafios bir kimlik sergiliyordu. Bunu da öncelikle akrabalarını devlet içinde örgütleyerek ve köşebaşlarını tutarak yapıyordu. İkinci oğlu Seyyid Mustafa Efendi ile üçüncü oğlu Seyyid Ahmed'i Kazaskerlik payelerine yükseltiyordu. Dördüncü oğlu Seyyid İbrahim'i sarayda, şehzade hocası ve Kazasker yapıyordu. Amcazâdesi Seyyid Dede Efendi'yi İstanbul Kadılığına getiriyordu. Damadı Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'yi hızla terfi ettiriyor, kısa süre içinde görev süresini tamamlayarak İstanbul Kadılığı görevinden ayrılacak olan oğlu Seyyid Mahmud Efendi'nin yerine aday gösteriyordu. Fakat hepsinden önemlisi; Şeyhülislâmlığı babadan oğula geçen bir makam haline getirerek, kendisinden sonra bu makamı en büyük oğlu Nakib-ül-eşrâf Fetullah Efendi'ye tahsis ediyordu. Böylece kendisi, Şeyhülislâmlıktan ayrılınca yerine oğlu Fetullah Efendi geçiyordu.

Feyzullah Efendi, ilmiye makamlarının en uç noktalarına kendi akrabalarını oturtarak merkezî otoriteyi –adeta– bloke ederek kendi ipoteği altına alıyordu. Bu aşamadan sonra en büyük engel olarak, Sadrazam Amucazâde Hüseyin Paşa'yı görüyordu. Nitekim, onun gözden düşmesi ve otoritesinin kırılması için harekete geçiyor, girişimlerde bulunuyor, her türlü komployu hazırlıyordu.

Şeyhülislam, Sadrazam'a karşı aradığı fırsatı nihayet buluyordu. Zira, Amucazâde'nin akrabası olan İmrahor Kıblelizâde Ali Bey'in gizlice, Sultan 2. Mustafa'nın kardeşi, Şehzade Ahmed ile iletişim kurduğu ortaya çıkıyordu. Sultan Mustafa bu duruma tepki göstererek Ali Bey'i önce Edirne'den İstanbul'a sürgün ediyor, arkasından da idam hükmünü gönderiyordu. Bu olay, Sadrazam'ın aleyhine kullanılıyor, Amucazâde sağlığını yitirerek görevinden ayrılmak istiyordu. Ancak Padişah buna izin vermiyorsa da, daha sonra öneriyi kabul etmek zorunda kalıyordu. Nitekim Hüseyin Paşa 1702 yılının Eylül ayında Sadrazamlıktan ay-

rılıyordu. 18 gün sonra da Bigados çiftliğinde vefat ediyordu.[1]

Amucazâde'nin ayrılmasıyla meydan tamamen Feyzullah Fendi'ye kalıyordu. Nitekim Amucazâde'den sonra sadaret makamına Anadolu Valisi Daltaban Mustafa Paşa tayin ediliyor, bunda da Feyzullah Efendi rol oynuyordu. Ancak Daltaban Mustafa Paşa'nın Ocaklılar tarafından da sevilmesi, Şeyhülislâmı rahatsız ediyor, Feyzullah Efendi'nin kışkırtığı Sultan 2. Mustafa tarafından önce azlediliyor, sonra da öldürtülüyordu.

Sultan 2. Mustafa Şeyhülislâm'a o denli bağlanmış bulunuyordu ki; Daltaban'ın yerine sadarete atadığı Rami Mehmed Paşa'ya "Şeyhülislâm'ın rey'inden taşra hareket edersen itâba müstahik olursun" diyerek bu konudaki eğilimini açıkça dile getiriyordu. Fakat bu durum İstanbul'da huzursuzluk yaratıyordu. Zira Feyzullah Efendi'nin 'aile çetesi' giderek saldırganlaşıyor, devrin tabiri ile 'gem'i iyice azıya alıyordu.' Bunlar, devlet içinde kendilerine ait bir yönetim ve otorite oluşturmuş bulunuyorlardı. Nitekim, İstanbul Kaymakamı Çelebi Yusuf Paşa giderek artan huzursuzluğu Edirne'deki Padişah'a yazılı olarak bildiriyordu. Fakat çıkarcılıkla, aile fertlerini organize ederek yolsuzluk yapmakla ve benzer suçlarla itham edilen Şeyhülislam, İstanbul Kaymakamı'nı azlettirerek –ortalığı biraz da olsa yatıştırmak amacıyla– Köprülüzâde Abdullah Paşa'yı tayin ettiriyordu. Bilindiği gibi Arnavut asıllı Abdullah Paşa, Fazıl Mustafa Paşa'nın oğlu idi ve kendisinden öncekiler gibi onun da, Ocaklılar arasında ciddi bir saygınlığı bulunuyordu.

Ne ki, bu atama ortalığı yatıştırmıyor, aksine daha bir arttırıyor, Sadrazam Rami Mehmed Paşa da bu 'huzursuzlar arasında' yer alıyordu:

> "...selefleri gibi Şeyhülislâm'ın bütün hükümet işlerine müdahalesinden ve tahakkümünden bıkılmış olup bundan başka Feyzullah Efendi'nin evladlarıyla mensuplarının 'vezir kendi çırağımızdır' diyerek Rami

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. , C.5, S.16.

Paşa'nın istiklaline halel verecek ve şerefine dokunacak sözler sarfetmekte olduklarından bu işe bir son vermek ve Şeyhülislamın nüfuz ve tahakkümünden kurtulmak üzere çare aramakta idi."[1]

Bu sırada Gürcistan sorunu tırmanmış gösteriyordu. Bu nedenle Gürcistan'a dört Oda Yeniçeri ile 200 Cebeci ve bazı savaş gemileri gönderilmek isteniyordu. Ancak Cebeciler hoşnutsuzluklarını belirtmekten çekinmiyorlardı. Bunlar, sefere gitmek için önce, uzun zamandır alamadıkları ulûfelerinin ödenmesini istiyorlardı. Padişah sürekli Edirne'de oturduğu için, İstanbul'da muhatap bulamadıklarını, Kaymakam Abdullah Paşa'nın ise çocuk gibi güvercin uçurmaktan başka bir şeyle uğraşmadığını öne sürüyorlardı. Cebecileri, Sadrazam da el altından kışkırtıyordu. Nitekim ulûfelerinin bir kısmını alan Cebeciler yine de At Meydanı'nda toplanıyorlardı. Bu durum Edirne'ye bildiriliyor, gevşek davrandığını düşünülen Cebecibaşı azledilerek yerine Boşnak Sarı İbrahim Ağa tayin ediliyordu. Ağa, gizli emirle İstanbul'a gönderiliyordu. Bu gizli emirde, Yeniçerileri kayırıp, kolluyorlardı.

Ne var ki Yeniçeriler başlangıçta kapılarını kapayarak Cebecilere katılmıyorlardı. Fakat Cebeciler ve onlarla birlikte hareket eden bazı işsiz güçsüzler, Yeniçeri kışlalarına zorla giriyorlardı. Böylece Cebecilerin başlatığı ayaklanma yayılıp, genişliyordu. Merkezî otorite kendine bağlı Yeniçeriler ile Bostancılar vasıtasıyla karşı girişimde bulunmak istiyordu. Ancak, Feyzullah Efendi'nin damadı Seyyid Mahmud ile bacanağı olan Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın arası açık olduğu için bu girişim başarı ile sonuçlanamıyordu. Keza, Yeniçerilerin sarayı yağmalamasından da korkuluyordu. Zira bu sırada asiler, Ağa Kapusunu basarak yağmalıyor, sonra da İstanbul Kaymakamı'nın sarayına saldırıyorlardı.

Bu sırada cereyan eden bir olay, ayaklanmaya 'kan bulaştırıyordu.' Kaymakam Abdullah Paşa'nın adamları, asilere karşı sarayı ve kendilerini savunmak isterken çatışmaya giriyor ve açtıkları ateş sonucu bir

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. , C.5, S.22.

Cebeci'yi öldürüyorlardı. Böylece isyan kanlı bir boyut kazanıyor, çatışmalar yayılıyordu. Asiler işi iyice azıtıyor; vezir sarayını basarak yağmalıyor, zindanlardaki mahkumları kurtararak serbest bırakıyor, bunların kendilerine katılmasını sağlıyordu. Böylece, zorbaların, katılımıyla asilerin sayısı ve gücü artıyordu. Bunlar Sekbanbaşı'nı ve İstanbul Kadısı Seyyid Mahmud Efendi'yi yakalayarak hapsediyorlardı.

İsyanın ikinci günü Yeniçeriler ile Medrese Softaları da asilere katılıyordu. Daha sonra, bayrağı isyan meydanına çıkarması için Sekbanbaşı Murtaza Ağa'yı sıkıştırıyorlardı. Ağa, isyancılara nasihat etmek isteyince üzerine saldırıyor, 21 Temmuz 1703 günü öldürüyorlardı. Ayrıca ulemayı da At Meydanı'na davet ederek, dinsel destek kazanmaya çalışıyorlardı. Feyzullah Efendi'nin damadı olan İstanbul Kadısı Seyyid Mahmud, korkusundan asilere karışıyor ve kayınpederine karşı isyana katılıyordu. İsyanı bastırmak amacıyla Topkapı Sarayı'nda toplanan ulema ve devlet erkânı, Sekbanbaşı'nın öldürüldüğü haberini alınca dağılıyor, her biri bir yere kaçarak saklanıyordu. Bir kısmı da At Meydanı'na giderek isyancılara katılıyordu.

Olayların dördüncü günü Cuma'ya rastlıyordu. Ancak asiler Cuma namazını kıldırmıyorlardı. Ayrıca saraya giriyor, Eyüp'ten getirilen sancağı alıyor, Bostancıbaşı ile Bostancıların da kendilerine katılmasını sağlıyorlardı. Asiler, Karakaş Mustafa adlı bir Timarlı Sipahi'yi kendilerine lider yapıyorlardı. Böylece devlet yönetimine ve otoritesine, At Meydanı'ndaki asiler el koyuyor, bürokratları azledip yerlerine yenilerini tayin ediyorlardı. İki kez Rumeli Kazaskerliği yapan Paşmakçızâde Ali Efendi'yi Şeyhülislâmlık makamına getiriyor, Kul Kethüdalığından ayrılan Çalık Ahmed'i Sekbanbaşılığa tayin ediyorlardı. Birkaç gün sonra da Yeniçeri Ağalığına yükseltiyorlardı. Fakat Paşmakçızâde korkuya kapılarak kaçıyor, evine kapanıyordu. Asiler onun yerine bu kez de İmam Mehmed Efendi'yi Şeyhülislâm yapıyorlardı. Ayrıca Amucazâde Hüseyin Paşa'nın damadı Kavanoz Ahmed Paşa'yı İstanbul Kadısı olarak tayin ediyor; Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri ile Sipahi Ağalarını

da değiştiriyorlardı. Asiler, bununla da kalmıyor, işi daha ileri götürerek Padişah'a bir ariza gönderiyorlardı. Bu ariza ile; Şeyhülislâm Fetullah Efendi'nin, oğlu Nakib-ül-eşrâf Fetullah Efendi'nin ve Rumeli Kazaskeri Dede Efendi'nin azledilmelerini, bunların İstanbul'a gönderilerek kendilerine teslim edilmelerini, kendisinin de acil olarak İstanbul'a gelmesini talep ediyorlardı. Bu isteklerinin kabul edilmemesi halinde, kendilerinin Edirne'ye geleceklerini bildiriyorlardı. Ariza ile birlikte taleplerinde ne denli ciddi olduklarını göstermek için bir de heyet gönderiyorlardı.[1]

Bu sırada Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, entrika çevirmekten geri durmuyordu. İstanbul'da patlak veren olayların nedeni olarak Ocaklıların ulûfe isteklerini öne sürüyor, kendisiyle ilgili talepleri Padişah'a iletmiyor ve ilettirmiyor; Sultan 2. Mustafa'nın ulûfe olarak, yüklü bir meblağ göndermesini sağlıyordu. Ancak bunlar olurken, kendi aleyhindeki arizayı vermek üzere İstanbul'dan Edirne'ye bir heyetin gelmekte olduğunu öğrenince telaşa kapılıyordu. Edirne Bostancıbaşını harekete geçirerek heyetin yolunu kestiriyor, heyet üyelerini tutuklatarak Eğridere Palangasına sürdürüyordu. Fakat Padişah durumu öğrenince, Sadrazam Rami Paşa'yı sıkıştırıyor; kendisine gelen bir heyetin niçin sürgün edildiğini soruyordu.

"...Şeyhülislam'ın tahakkümünden usanan Rami Paşa fırsatı kaçırmayarak:

– Benim şevketlû efendim. Bana mühr-i şerifi buyurduğunuzda zinhar Şeyhülislam'ın rey'inden hariç hareket eyleme, diye tenbih buyurduğunuz için bu işde dahi ferman-ı hümâyûnunuz üzere muvafakat eyledim, cevabını verip..."[2]

Bunun üzerine Sultan Mustafa sürgüne gönderilen heyeti Edirne'ye

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.5, S. 25–28.

[2] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. , C.5, S.30.

davet ediyor; buna karşılık Feyzullah Efendi ile dört oğlunu Karadeniz yoluyla Erzurum'a göndermek üzere uzaklaştırıyordu.

Heyet, İstanbul'a dönünce; Padişah'ın Şeyhülislâm ile oğullarını sürgün ettiğini, asilerin dağılmasından sonra da talep edildiği gibi İstanbul'a geleceğini söylüyorlardı. Ancak asiler, heyetin Edirne'de aldatıldığını söylüyor, bunları aralarından atıyorlardı. Ardından, Sadrazam Rami Paşa'yı da istemediklerini söylüyor, yerine Kavanoz Ahmed Paşa'yı uygun buluyorlardı. Asiler ayrıca "Bundan sonra kararımız Edirne'ye gitmektir" diyorlardı. Bu sırada Mirahur Selim Ağa hapisten kaçıyor, Edirne'ye giderek asilerin plânlarını saraya bildiriyordu. Sultan 2. Mustafa da derhal, asilere karşı direnecek bir kuvvetin hazırlanmasını buyuruyordu.

Sultan/Halife'nin emri üzerine gerekli önlemler alınıyor, İstanbul'a gidiş imkanları sınırlanıyordu. Ayrıca 10 bin kişilik bir Arnavut kuvveti sağlanıyor, Aydın Muhassılı da 10 bin kişilik bir askerle Çardak'tan Rumeli'ye geçiyordu. Sultan 2. Mustafa bayraklar açtırarak yeni Sipahi, Silahtar ve Serdengeçti kuvvetleri topluyordu. Edirne'de oluşturulan silahlı güce mensup olanlar, Padişah'a sadık kalacaklarına dair Kur'an, ekmek, tuz ve kılıç üzerine yemin ediyorlardı.

Bu sırada, Davutpaşa'da toplanan asi kuvvetler, Nalbantoğlu Vezir Hasan Paşa'yı İstanbul Kaymakamlığı'nda bırakarak 30 Ağustos 1703 günü Edirne'ye doğru yola çıkıyordu. Bu kuvvetler 15 bin Yeniçeri, 4 bin 400 terakkili, tashihli Sipahi, Silahtar, 1.100 kadar ulûfeci ve garipler süvarisi, 4 binden fazla Cebeci, bine yakın topçu ve 300 kadar top arabacısıyla; toplam 30 bin kişiden oluşuyordu.[1]

Asiler gerçekte Sultan 2. Mustafa'yı hal' etmeyi amaçlıyordu. Silivri civarına gelindiğinde Sultan 2. Mustafa'nın yerine, tahta kimin çıkarılacağı görüşülüyordu. Asiler genel olarak- Sultan 4. Mehmed'in oğullarını saltanatta görmek istemiyorlardı. Bunlardan bir kısmı Kırımlı Hanzâ-

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. , C.5, S.33.

de hanedanından İbrahim Hanzâdelerden birisinin hükümdar yapılmasını, böylece Osmanoğulları saltanatına son verilmesini öneriyordu. Ancak, Silivri'de yapılan toplantıda Sultan 2. Ahmed'in oğlu Şehzade İbrahim'in Padişah yapılmasında mutabakat sağlanıyordu. Fakat asilerin Şeyhülislam yaptığı İmam Mehmed Efendi, saltanatın gerçek varisinin Sultan 2. Mustafa'nın kardeşi, Şehzade Ahmed (Sultan 3. Ahmed) olduğunu belirtiyordu. Şehzade İbrahim'in yaşının küçük olması, saltanat yolunu ona kapatıyordu. Nitekim Şehzade Ahmed'in üzerinde mutabakat sağlanıyordu.

İstanbul'dan gelen kuvvetlerle Edirne'den gelen kuvvetler, Babaeski civarında karşılaşıyordu. İstanbul'dan gelenler çatışmaya başlamadan önce gizlice Edirne kuvvetleriyle anlaşıyordu. Sultan 2. Mustafa da Edirne kuvvetlerinin şahsına bağlılık yemini etmiş olmasına güvenerek, kumanda etmek üzere Babaeski'ye geliyordu. Oysa Edirne kuvvetleri, çoktan İstanbul kuvvetlerine katılma kararı almış bulunuyordu.

> "Her iki kuvvetin son merhaleye gelindiği günün akşamı, aralarındaki parola mucibince iltihak vakti geldiğini düdüklerle birbirlerine haber vermeleri üzerine hep birden tüfeklerine ateş vererek Babaeski tarafındaki İstanbul kuvvetlerine iltihak etmek üzere çıkıp gittiler."[1]

Bunun üzerine Sultan/Halife Edirne'ye kaçarak saklanıyordu. Ne var ki birleşen kuvvetler, Hafsa karargahını ele geçirdikten sonra Edirne'ye giriyor; taraflar kan dökmeden, barış içinde hareket ediyordu. Bu zeminde 22 Ağustos 1703 günü hal' edilen Sultan 2. Mustafa'nın yerine tahta, kardeşi 3. Ahmed çıkarılarak Padişah yapılıyordu. Yeni Padişah, asilerin yaptığı bütün atamaları onaylayarak resmileştiriyordu.

Feyzullah Efendi, oğulları ve diğer akrabaları Erzurum'a gitmek üzere Varna'ya ulaşmadan, Edirne'ye geri çağrılıyordu. Fakat Edirne'ye gelmeden de Padişah değişiyordu. Feyzullah Efendi ile beraberindeki-

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi - Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. , S.36, 37.

ler Edirne'ye getirilerek Yeniçeri Ağası'na teslim ediliyordu. Burada, asilerin lideri Karakaş Mustafa, Büyük Çekmeceli Durican Ahmed ve Cebeci Ali tarafından kendisine ağır işkence yapılıyordu. Fakat ne kendisi ne de oğulları, hazinelerinin yerini söyletemiyorlardı. Daha sonra da hapse atılıyorlardı.

Bilahare, asiler tarafından Şeyhülislâm yapılan İmam Mehmed Efendi, Sultan 3. Ahmed tarafından kabul ediliyordu. Yeni Şeyhülislâm; Feyzullah Efendi ile oğullarının ve diğer adamlarının cezalandırılması konusunda verilen fetvaya dayanarak idam fermanı alıyordu.

Feyzullah Efendi, alınan fetva ve ferman doğrultusunda zindandan çıkarılarak bir beygire bindiriliyor, Bitpazarına getiriliyor, burada katlediliyordu. Daha sonra birtakım kişiler ayağına ip bağlıyor, zorla topladıkları 300 kadar Hıristiyana teslim ediyorlardı. Ayrıca papazlara da zorla Şeyhülislâm için ayin yaptırıyorlardı. Sonra da birbuçuk saat uzaktaki Yeniçeri karargahına kadar sürüklüyor, burada başını kesip cesedini Tunca nehrine atıyorlardı. Başını bir sırığa geçirerek gezdirdikten sonra onu da Tunca nehrine atıyorlardı.

Tahta çıkan Sultan 3. Ahmed, asilerin istekleri doğrultusunda, saray erkânı ve tüm Ocaklılarla birlikte Edirne'den ayrılıp İstanbul'a dönüyordu. Asiler, Çırpıcı Çayırındaki arkadaşları ile buluşuyor, önce şehre girmek istemiyorlardı. Fakat daha sonra, kendi ayaklarıyla kapana kısılmamak için şehir dışında kalmak düşüncesi doğru bulunmuyor ve onlar da İstanbul'a giriyorlardı. Bu zorba Ocaklılar –ki aralarında 10 bin kişilik Arnavut kuvveti de bulunuyordu– şehre girmeden önce Sultan 3. Ahmed'e; devlet işlerine karışmayacakları konusunda söz veriyorlardı. Fakat isteklerini yaptırmak için de 'devlet ricâli' üzerinde baskı tesis etmekten geri durmuyorlardı. Nitekim, bu zorbalar tarafından Kul Kethüdası iken iki ay gibi kısa bir sürede Vezirliğe getirilen Yeniçeri Ağası Çalık Ahmed Paşa, bununla da yetinmeyerek Padişah'ın, kendisini Sadrazam yapmasını istiyordu. Üstelik bu talebini 3. Ahmed'e açıkça bildirmekten de kaçınmıyordu.

Sultan 3. Ahmed bir yandan zorba Ocaklıların baskısı altında kalırken diğer taraftan, kendisini korumakla yükümlü olan Bostancılar, ulûfelerini alamadıkları gerekçesi ile ayaklanıyorlardı. Sultan 3. Ahmed Edirne Vak'ası sonucu yönetimi değiştiren zorbaları tasfiye etmek için, Yeniçeri Ağası vasıtasıyla 2 bin Yeniçeri'yi 'Sarayburnu'a çıkarıyor', 700–800 kadar Bostancı'yı da saraydan atıyordu. Bunların yerine Rumeli'den getirttiği yeni devşirmeleri alıyordu. Bunun yanı sıra örgütlenerek organize olan zorbaları aynı anda dağıtamayacağını anlayan Sultan Ahmed, işe Yeniçeri Ağalığı'ndan çok, zorbabaşılık yapan Çalık Ahmed Paşa'dan başlıyordu.

> "İhtilâl erbabının en kudretlisi ve korkuncu Yeniçeri Ağası olan Çalık Ahmed Paşa idi. Ocak bunun emrinde olduğundan her dediğini yapıyor ve mütaleası alınmadan iş görülmüyordu. (...) Veziriâzam olmağı kuran Çalık Ahmed, gerek Cuma namazına çıktığı zamanlarda ve gerek Ağa Kapısında verdiği ziyafette Padişahtan mütemadiyen mühr-i hümayunu, yani Sadrazamlığı istiyor ve reddedilmeyerek münasip surette savuşturuluyor idi."[1]

Çalık Ahmed Paşa sadece Padişah'a telkinde bulunmakla kalmıyor, Ocaklıları da kışkırtarak baskı unsuru şeklinde kullanıyordu. Nitekim ulûfe divanında Sadrazamlık mührü kendisine verilmedikçe Yeniçerilere, çorba içmemelerini ve toplantıyı dağıtmamalarını telkin ediyordu. Sultan/Halife de, Çalık Ahmed Paşa'nın bu davranışını Moralı Hasan Paşa'ya iletiyor, onu telaşlandırıyordu. Böylece Yeniçeri Ağası ile Sadrazam tam anlamıyla birbirine düşman kesiliyorlardı. Bunun sonucunda Sultan 3. Ahmed ile Sadrazam, bir 'hileli düzen' kurarak Çalık Ahmet Paşa'ya Kıbrıs eyaletini veriyor, gitmek istemeyince de bir gemiye bindirerek zorla gönderiyorlardı.

Bunun sonucunda zorbalar başsız kalıyor, merkezî otorite büyük bir 'operasyon' başlatıyordu.

---

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – S.41.

Öncelikle Ocak Ağalarının bir kısmı değiştiriliyor, bir kısmı da katlediliyordu. Sadrazam (Köprülülerden/damat, Rus asıllı) Kavanoz Ahmed Paşa azlediliyor, yerine Padişah'ın eniştesi olan Moralı Hasan Paşa tayin ediliyordu. Yeni bir ayaklanma girişimi olunca bu ayaklanmanın teşvikçileri de derhal katlediliyordu. Ardından sıra Edirne İsyanını düzenleyenlere geliyordu. Elebaşılık yapan Küçük Ali ile Karakaş Mustafa idam ediliyordu. Sultan 3. Ahmed, zorbalar tarafından Şeyhülislâm yapılarak İmam Mehmed Efendi'yi görevden alıp Bursa'da ikamete mecbur tutuyor ve yerine Paşmakçızâde Ali Efendi'yi tayin ediyordu. Sultan 2. Mustafa'nın tahttan indirilmesinden bir süre sonra vefat etmesi, Sultan 3. Ahmed'in rahatlamasına neden oluyor, böylece mutlak otoritesi pekişiyordu.[1]

Bununla beraber, birbirini izleyen savaşlar Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî ve ekonomik yaşamını derinden etkiliyor, bu olumsuzluklar kaçınılmaz olarak sosyal yaşama yansıyordu. Rusya, Çar Petro'nun önderliğinde Balkanlardaki Hıristiyan tebayı merkezî otoriteye karşı kışkırtıyor, Karadağ'ı yönlendirerek ayaklandırıyordu. Boğdan ve Eflak Ruslarla anlaşıyor, Sırplar Rusya'nın tahriklerine kapılıyordu. Osmanlı yönetimi, Rusya'ya karşı sefer açıyordu. 1711 yılında meydana gelen Prut Savaşı, Rusya ile Osmanlı devleti arasındaki 'sıcak' hesaplaşmayı ifade ediyordu. Gerçi ateşkes sağlanıyor ama, iki devlet arasındaki husumet tırmanmayı sürdürüyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ile uğraşmak zorunda kalması, Venedik ve Avusturya'nın işini kolaylaştırıyordu. Nitekim, Osmanlılar 1714–1715 yıllarında Venediklilerle savaşmak zorunda kalıyordu. 1716 yılında Venedikliler, Avusturya ile 'savunma ve saldırı anlaşması' yapınca cephe büyüyor ve genişliyordu. Nitekim Osmanlı–Avusturya orduları 1716 yılında Varadin'de savaşa tutuşuyordu. Bu savaşta Sadrazam şehit düşüyordu. Nihayet 1718 yılında, Avusturyalılarla imzalanan Pasarofça Anlaşması, Osmanlı yönetimi-

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.5, S.45.

ne nefes aldırıyor ve Venediklilerle yapılan anlaşma bir süre için silahların susmasını temin ediyordu.[1]

Tüm bu gelişmeler, batılı odakların Viyana'da elde ettikleri başarıyı iyi değerlendirdiklerini gösteriyordu. Bozgundan sonra iç ve dış odaklar tarafından sürekli saldırıya uğrayan merkezî otorite, nefes alıp toparlanacak vakti bile bulamıyor, bu arada da Mora ve Belgrad gibi önemli bölge ve şehirleri kaybediyordu.

Osmanlı yönetimindeki herkes; derlenip toparlanmak ve İmparatorluğu yenileyip canlandırmak için bir barış dönemine gereksinim bulunduğunu biliyordu. Bu görüşü savunanların başında ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa geliyordu. Doğru ve gerekli şekilde değerlendirilecek bir barış süreci sonunda iyice sarsılmış durumdaki merkezî/mutlak otorite yeniden tesis edilebilir, çağın bilgi ve teknik düzeyi yakalanabilirdi. Keza ancak böyle bir süreçte ekonomik hastalıklar tedavi edilebilir, devlet yönetimini olumsuz yönde etkileyen unsur ve odaklar sindirilip, temizlenebilirdi.

Sultan 3. Ahmed tüm bunları gerçekleştirebilecek yegâne devlet adamı olarak Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı görüyordu.

İbrahim Paşa, eski adı Muşkara olan Nevşehir'de 1688/1689 yılında doğmuştu. Babası, İzdin Voyvodası Ali Ağa idi. İbrahim Paşa saraya alınarak Baltacı Ocağına veriliyor, o sırada Şehzade olan Sultan 3. Ahmed ile tanışıyordu. Daha sonra Darüssâade Ağası yazıcılığı ve Harameyn Muhasebecisi oluyor, bu görevdeyken de Şehzade Ahmed tahta çıkıyordu. Padişah'ın kendisine yakınlık göstermesi, Damat Ali Paşa'nın kıskançlığına yol açıyor ve İbrahim Efendi Mevkufatçı olarak Mora Seferi'ne katılıyordu. Daha sonra Varadin yenilgisini Edirne'deki Padişah'a bildirmekle görevlendiriliyordu. Fakat 3. Ahmed onu eski görevine göndermiyor, Mirahorluk payesi vererek yanında alıkoyuyordu. Sonra da Vezir yaparak Sadaret Kaymakamlığı'na getiriyordu. Üstelik şehit düşen

[1] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age., C.5, S.146.

Ali Paşa'dan dul kalan kızı Fatma Sultan'ı da kendisine nikâhlıyordu.

Son dönemde Osmanlı yöneticilerinin örnek aldığı en önemli devlet adamı, Köprülü Mehmed Paşa oluyordu. Sadrazamlık önerilen devlet adamları hemen, Köprülü Mehmed Paşa gibi davranarak geniş yetkilerle donatılmayı ve icraatlarında bağımsız bırakılmayı talep ediyor, ancak bu şekilde başarılı bir kurtarıcı durumuna gelebileceklerini düşünüyorlardı. Nitekim, Damat İbrahim Paşa da böyle davranıyor; Sultan 3. Ahmed'in kendisine birkaç kez önerdiği sadaret görevini, işi yokuşa sürerek kabul etmiyordu.

MERKEZÎ OTORİTENİN MAFİOS UNSURLARI

Köprülü ailesinin merkezî otorite içinde bir 'sadaret ailesi' görünümü kazanması, üzerinde önemle durulması gereken bir oluşumu ifade ediyordu.

Unutmamak gerekir ki merkezî otoriteyi Osmanlı hanedanına mensup olan Sultan/Halife'nin mutlak iradesi teşkil ediyordu. Bu yapılanma içinde merkezî yönetim, mutlak irade dışında hiçbir otoriteye sahip bulunmuyor, mutlak otoritenin şemsiyesi ve gözetimi altında; icraatlarını Padişah'ın güdümü/tercihleri doğrultusunda gerçekleştiriyordu. Saltanat–Sadaret arasında ilk sorun Sultan 2. Mehmed ile Çandarlı ailesinin son temsilcisi Kara Halil arasında yaşanıyordu. Bu sorun, Çandarlı Halil Paşa'nın Padişah buyruğuyla öldürülmesi sonucu çözümleniyordu.

Ancak, 17. Yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de Sultan 2. Osman Olayı'nın ardından, merkezî otorite büyük bir zaafiyet içine düşüyordu. Bu zaafiyet durmadan derinleşiyor, bir bakıma 'çöküşe' dönüşüyordu.

Ocaklıların otoritesi, mutlak otorite üzerinde sadece baskı tesis etmekle kalmıyor; Osmanlı Saltanatını da ipotek altına alıyordu. Özellikle 'çar rükn–ü Bektaşîyye' adı verilen Arnavut asıllı Ocak ağalarının 'tehdit taşıyan' otoritesi karşısında Sultan/Halife'nin acz içinde kalması... Daha sonra da Meydan Ağaları denilen zorbaların, zorbalığı sokağa indirmesi, tehlikenin boyutlarını daha da büyütüyordu. Bu tehlike, mutlak otoriteyi çözüm aramaya sevkediyordu. Nihayet, Arnavut asıllı ümeranın denetimi altında hareket eden Ocaklıların üzerinde mutlak otoriteyi tesis etmek amacıyla; onlarla aynı soydan gelen, aynı ahlâk ve hukuk anlayışını paylaşan, aynı dünya görüşüne sahip olan, kısacası onlar gibi Arnavut olan Köprülü Mehmed Paşa sadarete tayin ediliyordu.

Köprülü Mehmed Paşa –bilindiği gibi– Köprülülü değil, Arnavutlukta bulunan Berat/Rudnikli idi. Eşi Ayşe Hanım Vezirköprülü idi. Paşa, görev dışı kaldığı zamanlarda Vezirköprü'de oturduğu için kendisine Köprülü deniyor ve bu lakabı oluyordu.

Koruyucusu, yine bir Arnavut olan Boşnak Hüsrev Paşa tarafından devlet hizmetine alınıyordu. Nitekim göreve Hassa Aşçıları Neferliği ile başlıyor, devletin önemli kademelerinde çeşitli hizmetler veriyor, yine Arnavut asıllı Mimar Kasım Ağa tarafından Valide Sultan'a öneriliyor ve Padişah tarafından da Sadrazam yapılıyordu. Paşa, sadaret makamına 80 yaşındayken çıkıyordu. Köprülü Mehmed Paşa, çok geniş yetkiler verilmesi koşuluyla sadareti kabul ediyordu. Koşullar arasında; icraatlarına müdahale edilmemesi, atama ve azillere karışılmaması, kendisi dinlenmeden şikayetlerin değerlendirilmemesi gibi hususlar yer alıyordu. Bu tablo içinde Mehmed Paşa, mutlak iradeyi kullanan bir Padişah gibi Sadrazamlık yapıyordu. Ne ki Arnavut asıllı bu devlet adamı, 1656 yılından 1661 yılına kadar sadece 5 yıl Sadrazamlık yaptığı halde; devlet yönetimine o denli derin kökler salıyordu ki, Köprülü ailesinin sadaret görevi 30 yıl devam ediyordu. Başta Mehmed Paşa olmak üzere Köprülüler tüm diğer 'alternatif güç odakları' karşısında merkezî otoriteyi tesis edip pekiştirirken; merkezî otorite içinde de kendi aile otori-

tesini etkinleştirip, genişletiyorlardı. Köprülü ailesi bir yandan durmadan güçleniyor, diğer yandan da tipik bir 'Arnavut geniş ailesi' görünümü yansıtıyordu. Zorba ve yerel güç odakları karşısında adeta sinmiş ve acz içine düşmüş bulunan Osmanlı Sultanı ve hanedanı, Köprülülerin mutlak iradeyi yetkin bir otorite anlayışı ile kullanmasını hoşnutlukla karşılıyordu. Ama; devlet içinde 'dağlı Arnavutların' anlayışları doğrultusunda örgütlenen Köprülüler adeta, alternatif 'saltanat ailesi' durumuna geliyordu. Nitekim sadaret makamı da saltanat makamı gibi Köprülü ilesi içinde babadan oğula geçmeye başlıyordu. Unutmamak gerekir ki Arnavutlar'da 'geniş aile–kabile–aşiret' oluşumu tam anlamıyla bir 'derebeylik' karakteri taşıyor; Köprülüler ise bu anlayışı devlet yönetimine yansıtarak yerleştiriyorlardı.

Köprülülerin sadaretinin, Osmanlı sosyal zemininde 'âyânlaşma sürecine' rastlaması, ayrı bir önemi ifade ediyordu. Unutmamak gerekir ki 17. Yüzyılda, Celâlî olayları yeni bir oluşumu başlatıyordu. Çöken merkezî otorite karşısında 'Zorba/Eşkıya/Mütegallibe' karakterli güç odakları, yerel otorite konumuna geliyor ve bu otorite, merkezî otorite tarafından benimseniyordu. Bu tür oluşumlar ise merkezî otoritenin vergi ve asker toplamakta işini kolaylaştırdığı için işine geliyordu. Bunun sonucunda zorba karakterli yerel güç ve otorite odakları âyânlık adı altında yasallaştırılıyordu. Merkezî otorite tarafından meşrulaştırılarak yerel gücü ve otoriteyi ifade eden mütegallibe/geniş aile oluşumları, başlangıçta rahatsızlık vermeyen 'disiplinli bir davranış tarzı' sergiliyordu.

Aynı süreçte Köprülüler Ailesinin sadarette bulunması, 'Arnavut sosyal modeli' denebilecek bu 'derebeyi/âyân oluşumuna yeşil ışık yakıyordu. Zira Köprülülerin 'güç ve otorite' anlayışı ile 'derebeyi/âyân' oluşumu tam anlamıyla örtüşüyordu. Üstelik, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaret koşulu olarak öne sürdüğü 'mutlak otoriteyi tam kullanma yetkisi' bu sosyal oluşumu Padişah adına denetim altında tutan bir yapı sergiliyordu. Bir başka ifade ile (veya kısaca) Saltanat Osmanlı Hane-

danında, mutlak otorite ve irade ise Köprülü Ailesinin elinde bulunuyordu. İşte bu bağlamda Köprülü Sadaret Ailesi, Köprülü Sadaret Hanedanına dönüşüyordu.

Köprülülerin devlet içindeki konumu; hem merkezdeki, hem de yereldeki güçlü geniş/âyân ailelerini şevke getiriyor, hem kıskandırıyor, hem de iştahlandırıyordu. Arnavut toplumsal yapısının belirgin bir özelliği olan bu derebeylik anlayışı hızla Osmanlı mülküne yayılıp, örnek alınıyor ve organize oluyordu. Diğer taraftan merkezde etkinliği bulunan bazı yerel güç odakları da, sadaretin bir gün Köprülülere olduğu gibi, kendi kucaklarına düşebileceğini ummaya başlıyorlardı.

Fakat başlangıçta mutlak otoriteyi rahatlatarak güvenceye alan bu formül; bir süre sonra iki koldan olumsuz gelişmelere neden oluyor, tahribat yaratıyordu. Merkez ve yerel tarafından benimsenen âyânlık oluşumu giderek soysuzlaşıyor, mutlak irade tarafından tanınan ayrıcalıklar kötüye kullanılmaya başlanıyordu. Bu soysuzlaşma, yerel güç odağı konumunda bulunan âyânların hem kendi zorbalıklarına, hem de merkezî otoriteyi paylaşarak 'meşru/yasal' soygunlara girişmelerine zemin hazırlıyordu. Bu uygulamalar 18. Yüzyıl boyunca sistemleşerek tırmanıyor, 19. Yüzyılla birlikte saltanat üzerinde kendi ipoteğini tesis edecek kadar ileri gidiyordu. Sultan 2. Mahmud'un âyânlarla kanlı bir hesaplaşmaya girişmek zorunda kalması, bu sürecin son aşamasını teşkil ediyordu.[1]

Diğer olumsuzluklar ise doğrudan doğruya merkezî yönetim/mutlak otorite bağlamında yaşanıyordu.

Köprülüler ailesinin bir derebeyi veya âyân ailesi anlayışıyla sadaret makamını 30 yıl boyunca ipotek/tekel altına alması; hem sadaret makamını elde etmek için geniş aileler tarafından sürdürülen rekabeti kızıştırıyor, hem de sonraki Sadrazamlar bakımından olumsuz bir örnek teşkil ediyordu. Üstelik; sadece olumsuz örnek oluşturmakla da kalmı-

[1] Bkz. Sikkesiz Sultanlar– E Yayınları – M. Çulcu.

yor, Mafios Toplum Yapısı'nın önemli bir göstergesi olan 'akraba, hemşehri, yoldaş, yandaş vs.' kayırmasını ve 'iç dayanışmasını' da devlet yönetimi içinde kurumlaştırıyordu. Bu uygulamanın en belirgin icraatlarını ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa sergiliyordu.

Köprülüler gibi Arnavut olmayan, Nevşehirli İbrahim Paşa; Arnavut sosyal yapısı ve 'iç dayanışması' bağlamında 'geniş aile–kabile–aşiret' yapılanmasının 'bir yönetim unsuru olarak derebeylik/âyânlık' oluşumunun ruh ve felsefesini dikkate almıyordu. Bu oluşuma, şekilsel olarak yaklaşıyor, bir bakıma şekilsel taklitle yetiniyordu. 'Kan sudan ağırdır' yani; 'akrabam yabancıdan daha güvenilir ve sadıktır' anlayışı çerçevesinde hareket ediyordu. Bürokratik makamlara durmadan irili ufaklı akrabalarını tayin ediyordu. Fakat o akrabaları, Arnavut ahlâk ve hukuk anlayışını paylaşmadıkları için, sadakat konusunda iyi sınav vermiyor, sadece 'çıkar ortaklığı' yapmakla yetiniyorlardı. Bir Arnavut'un, koruyucusuna karşı asla yapmayacağı bir şekilde, Nevşehirli Paşa'nın akrabaları kendisine ihanet etmekten, komplo kurmaktan, entrika çevirmekten ve kuyusunu kazmaktan kaçınmıyorlardı. Bu nedenle Sadrazam'ın yaptığı 'akraba atamaları'; bir çeşit adam kayırma, devlet olanaklarını dost ve akrabalara peşkeş çekme, yolsuzluk yapma ve aileye dayalı 'çıkar örgütü tesis etme' görünümü kazanıyordu. Bu anlayış ise zaman içinde Osmanlı devlet anlayışı çerçevesinde kurumlaşarak adeta yasallaşıyor, en azından havas ve avam tarafından yadırganmıyordu. 19. Yüzyılın başından itibaren 'güç odağı' konumundaki geniş âyân ailelerinin devletten –kısmen– dışlanmasına karşın, aynı ahlâk anlayışını paylaşarak uygulamayı hüner sayan sıradan kimseler, aynı yöntemleri benimseyerek sergilemekten kaçınmıyorlardı. Bu uygulama, Önasya Mafios Toplum Yapısı'nın ve anlayışının ana ögelerinden biri haline geliyor; çağdaş yasaların suç saydığı yaklaşım, alt kültürü paylaşan asosyal kitleler tarafından 'bal tutan parmağını yalar' sözüyle gelenekselleştirilerek bir yönetim anlayışına dönüştürülüyordu. Devlet mekanizması içinde bürokratik makamlara 'akraba, geniş aile, kabile, aşiret' mensup-

larını atayarak yönetim içinde bunları bir 'çıkar örgütü gibi kullanma' anlayışı, sadece Osmanlı dönemi ile sınırlı kalmıyordu. 1923'ten sonra tesis edilen ve çağdaş ahlâk–çağdaş hukuk anlayışına/zeminine dayandırılan devlet ve merkezi otorite tarafından da aynı umursamazlıkla benimseniyor, günümüze kadar da aynı etkinlikle varlığını koruyordu.

Devlet yönetimini ve bürokrasiyi 'geniş aile–çıkar örgütü' anlayışı içinde yönetmenin en çarpıcı uygulaması Damat İbrahim Paşa tarafından şöyle gerçekleştiriliyordu.

> "...Sadrazam olacak kimselerin sıra savmasını beklediği ve kendi işine yarar adamları önceden arzu ettiği yerlere getirmeye çalıştığı, bir kısım menkûb ve mahbus devlet ricâlini de serbest bıraktırmak suretiyle kendine muhit edinmek istediği anlaşılıyor."[1]

İbrahim Paşa, bu politikasının bir sonucu olarak; sabık Defterdar Mustafa Paşa, Darüssâade Ağası Süleyman Ağa'nın katiplerinden Bıyıklı Ali Ağa, Baltacı Osman Ağa, Hattat Durmuşzâde Ahmed Efendi, Osmanzâde Ahmed Taib Efendi, Muhsinzâde Abdullah Ağa, Hacı Mustafa Ağa vs., gibi devlet adamlarını ya bırakıldıkları atıl durumlardan ya da tıkıldıkları zindanlardan alıp önemli görevlere tayin ettiriyordu. Böylece kendisi sadarete gelmeden, devlet yönetiminde kadrosunu tesis ederek hazırlıyordu. Bu şahıslar, itildikleri köşelerden veya konuldukları hücerelerden çıkarıldıkları için, ister istemez kurtarıcılarına kendilerini borçlu hissediyor, sadakat ve bağlılık gösteriyorlardı.

Damat İbrahim Paşa bununla yetinmiyor, iktidara gelmeden önce çeşitli yöntemler uygulayarak muhaliflerini ve istemediği şahısları devlet yönetiminden uzaklaştırıyordu. Bu uygulamayı ise özellikle sadaret makamına getirildikten sonra yoğunlaştırıyordu.

İbrahim Paşa amaçladığı koşulları oluşturup geniş yetkilerle donatılma ayrıcalığını elde ettikten sonra, Sadrazamlık önerisini kabul ederek yönetimi ele alıyordu.

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. , S.105.

Paşa, uluslararası alanda barışçı bir politika izliyor, mesaisinin büyük bölümünü devleti ve ekonomiyi yeniden düzenlemeye ve derleyip toparlamaya sarfediyordu. Bu çabalarını da, oluşturduğu sadık kadrolarına dayandırıyordu. Kendisine bağlı kadroları o denli koruyup kolluyordu ki; 1718 yılından 1730 yılına kadar devlet yönetiminde dikkati çekici bir değişiklik meydana gelmiyordu. Örneğin; Sadaret, Kapudan–ı Deryalık, Yeniçeri Ağalığı, Nişancılık, Sadaret Kethüdalığı, Defterdarlık, Darphane Eminliği, Tersâne Eminliği, Matbah Eminliği gibi önemli ve stratejik makamlarda değişiklik yapılmıyordu. Buna karşılık daha çok valiler arasında tayinler ve atamalar yapıyordu. İbrahim Paşa'nın bu politikası devlet erkânı ve ricâli içinde ciddi ve derin husumetlere, düşmanlıklara, entrikalara yol açıyordu. Özellikle başkentteki geniş ve köklü ailelerin devlet hizmetinden dışlanarak kenara itilmesi; hatta merkezden uzak tutulması dikkati çekiyordu. Bu önemli ve köklü ailelerin başında da Arnavut kökenli Köprülüler geliyordu. Örneğin; Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın oğlu Abdullah Paşa İstanbul Kaymakamlığı'ndan ayrıldıktan sonra 1702 yılında Hanya Valiliğine atanıyor ve o tarihten 1730 yılına, yani Sultan 3. Ahmed'in hal' edilmesine kadar başkentte görev alamıyordu. Abdullah Paşa'nın küçük kardeşi Esad Bey ise 1719 yılında Sadrazam tarafından Edirne'ye çağrılarak kendisine Vezaret veriliyor, buradan Eğriboz Muhafızlığı'na gönderiliyordu. Köprülülerin ağabeyi olan eski Sadrazam Numan Paşa da aynı süreçte Belgrad, Kıbrıs, İçel, Menteşe, Bosna ve Kandiye Valiliklerinde bulunuyor, başkente dönemeden de yaşama gözlerini yumuyordu.

Yine aynı aileye mensup olan Kara Mustafa Paşazâde Ali Paşa ise Kapudan–ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'nın dayısı olduğu için, arada sırada merkeze gelebiliyor, fakat her seferinde kısa bir süre kaldıktan sonra tekrar başkent dışında görevlendirilerek saraydan uzak tutuluyordu.[1]

---

[1] Patrona İsyanı, 1730– Age. – S.107.

BAŞKENT'TE ARNAVUT USULÜ SİYASİ KAN DAVASI

Damat İbrahim Paşa kendi kadrosu dışındaki devlet adamlarını İstanbul'dan uzak tutmakla kalmıyor, bazan da öldürtüyordu. Örneğin; Sadarete getirilmek üzere İstanbul'a çağrılan Arnavut Halil Paşa, Selânik'e sürülüyor, ardından da Kavala'ya sevkedilerek burada öldürülüyordu. Bu cinayet, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın yaşamında yaptığı en büyük hatalardan birini oluşturuyordu. Zira Arnavut Halil Paşa, Arnavutlar arasında son derece seviliyor, Arnavut dayanışması içinde destekleniyordu. Onun öldürülmesi, Arnavutlar arasında, Arnavutlara karşı gerçekleştirilmiş bir tecavüz veya açıktan bir saldırı olarak değerlendiriliyordu. Köprülü'den, Bektaş Ağa'ya kadar devlet yönetiminde son derece kritik ve önemli görevler üstlenen Arnavutlar, sadece 'sadaret rekabeti nedeniyle' Arnavut Halil Paşa'nın yaşamına son verilmiş olmasını ne kabullenebiliyor, ne de affedebiliyorlardı. Sultan 2. Mustafa'nın İstanbul'dan gelen kuvvetlere karşı direniş gücü hazırlarken 10 bin kişilik silahlı bir Arnavut birliği oluşturarak bu kavmin mensuplarına güvenmesi, Arnavutların saray nezdindeki durumunu da pek açık bir şekilde gözler önüne seriyordu. İbrahim Paşa'nın buna rağmen, İstanbul'daki sıradan Arnavutlar ile hem Kapukulu Ocaklarındaki hem de devlet erkânı ve ricâli içindeki Arnavutları başsız bırakmak düşüncesiyle bu cinayeti işlemesi, sadece Arnavutluk'taki kabileler, aşiretler, geniş aileler arasında değil; doğrudan doğruya İstanbul'un meydan ve sokaklarındaki Arnavutlar tarafından da –adeta– bir 'savaş ilânı' gibi kabul ediliyordu. Hiç şüphe yok ki Arnavutlar, Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'ya karşı Halil Paşa'nın kan davasını güdüyor, adeta bir akrabaları öldürülmüş gibi Dokakin Kanunu işletmek için fırsat kolluyorlardı.

Nevşehirli İbrahim Paşa'nın işlettiği cinayetler bununla kalmıyor,

meydana gelen her 'katil vak'ası' yeni bir huzursuzluğun nedeni oluyor, yeni husumet ve düşmanlıklara yol açıyordu.

Başkent'ten uzak tutulan devlet adamları arasında Moralı Ali Paşa, Kayserili Osman Paşa, Canım Hoca Mehmed Paşa, Aşçı İbrahim Paşa, Reis–ül küttâb Kadri Efendi, Baş Mirahor Haydar Ağa, Hısım Mehmed Ağa gibi ünlü ve önemli devlet adamları da yer alıyordu. Bunlar, etkili ve geniş çevreye sahip bulunuyor, Sadrazam'a karşı yürütülen tezvirat ve propagandalarda rol oynuyorlardı.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa kadro meselesine o denli önem veriyordu ki, sadarete tayin edilmesinden dört gün önce, husumet beslediği Şeyhülislâm Abû İshak İsmail Efendi'yi azlettirerek Sinop'a sürdürüyor; yerine kendi 'koruması altındaki' Yenişehirli Abdullah Efendi'yi tayin ettiriyordu. Nitekim, bu Şeyhülislâm 1730 yılına kadar makamında kalıyor ve değiştirilmiyordu.

Paşa, 9 Mayıs 1718 günü Sadrazam oluyordu. Bu sırada devletin yönetim katları, Paşa'nın koruması altındaki devlet adamlarının eline geçmiş bulunuyordu. Şeyhülislâmlık makamında Abdullah Efendi oturuyordu. Yeniçeri Ağalığı, bir kenara itilip unutulmuşken, kısa sürede terfi ettirilerek yükseltilen Muhsinzâde Abdullah Paşa'da bulunuyordu. Defterdar, Paşa'nın sürekli desteklediği Mustafa Paşa idi. Damadı Mustafa Paşa, tevkî'îlik (nişancılık) yapıyordu. Riyaset makamını Paşa'nın en makbul adamlarından Üçanbarlı Mehmed Efendi işgal ediyordu. Rikâb–ı hümâyûn Kaymakamlığında Köprülüler ailesinden Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Maktulzâde Ali Paşa görev yapıyordu. Maktulzâde Ali Paşa, Nevşehirli'nin damadı olan Kaymak Mustafa Paşa'nın dayısı idi. Kaymak Mustafa Paşa'nın annesi, Viyana bozgunu nedeniyle katledilen Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kızı olduğundan, Paşa'nın kendisi de maktulün torunu oluyordu. Kaymak Mustafa Paşa aynı zamanda, Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın damadıydı.

Hiç şüphe yok ki Köprülü ailesi devlet yönetimine derinden nüfuz etmiş olduğu için bu etkinliğini hâlâ sürdürüyordu. Hatta bu ailenin bir

zaman, Osmanlı hanedanının yerine kendi hanedanını egemen kılmayı amaçladığı bile söyleniyor, en azından dedikodusu yapılıyordu. Bu nedense Sadrazam İbrahim Paşa doğal olarak en çok Arnavut asıllı Köprülüler ailesinden çekiniyordu. Nitekim saltanatı sırasında Numan Paşa, Esad Paşa vs., gibi Köprülülerin evlatlarını başkentten uzak tutarken, bu ailenin faaliyet ve eğilimlerini 'birinci elden' ve son derece yakından izleyebilmek için de Merzifonlu'nun torununu kendi ailesine katıyor, onu elinin altında tutuyordu. Ancak Köprülü ailesi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya uygulanan muameleyi unutmuyor, onu ölüme gönderen saray entrikalarını ve Osmanlı hanedanını kesinlikle affetmiyordu.

Yine, Sadrazam İbrahim Paşa'nın koruması altındaki makbul adamlarından biri de Bostancıbaşı, Sivaslı Mehmed Ağa idi.[1]

Başlangıçta her şey yolunda gidiyor ve Sadrazam önceden planladığı iç ve dış politikaları kolaylıkla uygulayarak başarılar elde ediyordu. Ancak aradan bir süre geçince güvendiği adamlarından bazıları tavır değiştiriyor, İbrahim Paşa'ya gizli (ve açık) muhalefet etmeye başlıyorlardı. Paşa'nın nüfuz ve otoritesini kıskananların başında da Bostancıbaşı Mehmed Ağa geliyordu.

Mehmed Ağa görünürde Sadrazam'ın makbul adamı olduğu için Sultan 3. Ahmed'den de teveccüh görüyordu. Bundan yararlanan Ağa, akrabalarını devlet hizmetine sokarak hızla terfi ettiriyordu. Örneğin; nalbant olan kardeşini Rumeli Beylerbeyi, mehter olan kardeşini Cizye Muhasebecisi, 14 yaşındaki oğlunu da Amasya Valisi yapmayı başarıyordu. Devlet içinde nüfuz ve otorite kazanan Ağa 'mafios ilişkilerinden aldığı' güce güvenerek, etkinliğini arttırmaya çalışıyordu. Nitekim bir süre sonra 3. Ahmed'in kızı ile evlenmeyi ve Padişah'a damat olmayı, Sadrazam'ın kızlarından biri ile oğlunu evlendirerek de akrabalık tesis etmeyi amaçlıyordu. Üstelik Sadrazam'ın koruması altında elde ettiği

[1] Patrona İsyanı, 1730, Age. , S.113.

imkanlar sayesinde pek çok kimsenin devletle olan işini hallediyor, bu yoldan şahsi nüfuz ve etkinliğini arttırıyor, yaygınlaştırıyordu.

> "Husule gelen bu hâl ise Ağayı boş bir gurura ve yersiz bir cesarete sevk etti. Nihayet bir müddet sonra kendini sadarete layık görecek kadar ileri gitti."[1]

Böylece dost görünen iki devlet adamı arasında gizliden gizliye bir husumet başgösteriyor, her ikisi de birbirinin adeta kuyusunu kazmaya başlıyordu. Nitekim bir defasında İbrahim Paşa'nın adamları bir olaya karışıyor, Bostancıbaşı da kardeşine, bu adamları dövdürüyordu. Fakat dayak yiyenler Divana gelerek Bostancıbaşıyı şikayet ediyorlardı. İbrahim Paşa da durumu, eşi Fatma Sultan vasıtasıyla Padişah'a duyuruyordu. Böylece Sadrazam Padişahı, Mehmed Ağa'nın aleyhine çevirmeyi başarıyordu. İbrahim Paşa bu durumdan yararlanarak Mehmed Ağa'nın adamlarının taşraya sürülerek İstanbul'dan çıkarılmaları konusunda bir Padişah buyruğu alıyordu. Hemen ardından da Bostancıbaşı azledilerek Beylerbeyindeki yalısında gözaltına aldırılıyor, ardından da kardeşiyle ve oğluyla birlikte Sivas'a sürgün ediliyordu. Mehmed Ağa ile işbirliği yapan Defterdar Mustafa Efendi ise bu olaydan çok önce, İstanbul'dan uzaklaştırılmış bulunuyordu. İddiaya göre Defterdarı Bostancıbaşıyla işbirliği yapmaya, Sadrazam'ın barışçı politikalar izlemesi neden oluyordu.

Damat İbrahim Paşa, Yeniçeri Ağalığı konusunda da istikrarlı bir politika sürdüremiyordu. Paşa, sadarete gelmeden önce bu makama Muhsinzâde Abdullah Paşa'yı tayin ettiriyordu. Fakat bir yıl sonra, 13 Ocak 1719 günü görevden alarak yerine Fındıkzâde Ahmed Ağa'yı getiriyordu. Ahmed Ağa zamanında Niş ve Varadin kalelerinde bulunan Ocaklılar, ulûfe nedeniyle ayaklanıyorlardı. Paşa da bu nedenle Ağa'yı Tekirdağ'a sürüyor, aynı yerde sürgünde bulunan eski ağalardan Mehmed Ağa'yı Yeniçeri Ağalığına tayin ediyordu.

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.114.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, ilginç bir atama politikası izliyordu.

Paşa sadarete gelmezden önce, akrabası olmayan, fakat koruması altında bulunan devlet adamlarını köşebaşı makamlara tayin ederken... Sadarete geldikten sonra, bir müddet kullandığı bu ricâli makamlarından uzaklaştırarak, yerlerine ya akrabalarını ya da akrabalarının yakınlarını/akrabalarını tayin etmeye başlıyordu.

Örneğin; Kapudan–ı Derya Hoca Süleyman Paşa vefat edince yerine Canım Hoca Mehmed Paşa'yı getirmesi gerekirken, böyle davranmıyordu. Denizcilikle hiçbir ilişkisi bulunmayan, kendi damadı Kaymak Mustafa Paşa'yı bu makama tayin ediyordu. Tersane Eminliğine de Kaymak Mustafa Paşa'nın yakın dostu, Ümmetullah Sultan'ın kocası, Sirke Osman Paşa'nın Kapu Kethüdası Kıblelizâde Mehmed Paşa'yı getiriyordu. Osman Paşa evlenirken 'sağdıçlığını' Kaymak Mustafa Paşa yapıyor, böylece aralarında 'ritüel akrabalık' tesis edilmiş bulunuyordu.[1]

İbrahim Paşa, kardeşi Halil Paşa'nın oğlu (yani kendi yeğeni) Ali Paşa'yı vezir yapıyor, damadı Kaymak Mustafa Paşa'dan boşalan Nişancılığa tayin ettiriyordu. Ayrıca Ali Paşa'yı Ümmügülsüm Sultan ile evlendiriyor ve Padişah'a damat yapıyordu. Bununla da yetinmeyen Sadrazam, oğlu Mehmed Bey'i Atike Sultan ile evlendirerek vezir yapıyor, böylece Padişah ile arasındaki akrabalık bağlarını daha da pekiştiriyordu.

Paşa, akrabalarını ricâl arasına sokmayı sadaretinin sonuna kadar sürdürüyordu. Ali Paşa'nın küçük kardeşi olan diğer yeğeni Mustafa Bey'i 3. Ahmed'in bir başka kızı olan Zeynep Sultan'a aday göstererek Rumeli pâyesiyle Vezir yapıyordu. Paşa, torunu Mehmed Paşa'nın kızını Aşçızâde Mehmed Paşa'nın oğlu Mehmed Emin (Paşa)'e veriyor, genç damadı da Divan Katibi ve İstanbul Mukataacılığı görevlerine getiriyordu. Eniştesi Ali Ağa'nın oğlu Mehmed Efendi'ye Haraç Muhasebeciliği görevini veriyordu. Bir başka yeğeni olan Mustafa Paşa'yı, yine Padişah'a damat yapmaya hazırlanıyordu.

---

[1] Sağdıçlık için bkz. –Her Sakaldan Bir Kıl – E Yayınları – M. Çulcu.

Solak Mehmed Ağa adlı akrabası önce Bursa, sonra da Kastamonu Mutasarrıfı oluyordu. Bir başka akrabası İsmail Ağa Selâm Ağalığı, Kapucular Kethüdalığı ve Çavuşluk yapıyordu.

> "Bu arada İstanbul'daki vezirlerden Kunduracızâde Silahdar Mehmed Paşa, Kapudan Hafız Ahmed Paşa, Sarı Mustafa Paşa, Abdi Paşa gibi bir kısmının da İbrahim Paşa'nın bacanağı olduklarını gözden uzak tutmamak lâzımdır."[1]

Bunların arasında, Sadrazam'ın bacanağı olan Abdi Paşa'nın ayrı bir yeri ve önemi bulunuyordu. (İlerde geniş şekilde değinileceği gibi) Abdi Paşa ile Ocaklı zorbalar arasında karanlık ve ilginç bir ilişki söz konusuydu.

1730 yılına gelindiğinde askerî, siyasî ve ekonomik alandaki çeşitli yolsuzlukların ve olumsuzlukların yanı sıra devlet erkânı ve ricâl arasında meydana gelen anlaşmazlık, husumet ve düşmanlıklar da ortalığın karışmasında önemli bir etken oluşturuyor, rol oynuyordu. Özellikle Sadrazamın yakın çevresi, adamları ve akrabaları arasında ortaya çıkan hem bu tür gelişmeler, hem de mafios ilişkiler, ricâl ve erkân ile mafios/zorba odaklar arasında tesis edilmiş olan münasebetlerin tırmanmasına ve yayılmasına yol açıyordu.

Örneğin, uzun yıllar aynı makamda kalan Sadrazam'ın damatları, Sadrazam'ın değişmemesi nedeniyle sadaret yollarının kendilerine kapandığını görüyorlardı. Bundan da endişe duyuyorlardı. Bunların arasında Kethüda Mehmed Paşa 1730 tarihine doğru diğer damatlara göre daha fazla ayrıcalık kazanıyordu. Kapudan-ı Derya Mustafa Paşa bu nedenle, bacanağı Mehmed Paşa'nın aleyhine harekete geçiyordu. Sadrazam'ın damatları gibi Sultan 3. Ahmed'in diğer damatları da İbrahim Paşa'nın Padişah üzerindeki nüfuzundan rahatsızlık duyuyor, ona karşı tahammül gösteremeyecek kadar hazımsız davranıyorlardı. Böylece, sa-

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.118.

dece ricâl ve erkân arasında değil, hanedan ve sadaret ile bağlantılı aile çevrelerinde de huzursuzluk belirtileri gözleniyordu.

Aile içindeki husumet ve düşmanlıkların odak noktasında, İbrahim Paşa'nın damadı, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunu olan Kapudan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa bulunuyordu. Aynı zamanda Köprülü ailesine mensup olan Kaymak Mustafa Paşa'nın hem kayınpederine, hem de bacanağı Mehmed Paşa'ya karşı yürüttüğü mücadele; 'Devlet ve MAFİA' başlığı altında ele alınabilecek bir şekilde ricâl–zorba ilişkisini tesis ederek Ocaklı/Külhan–beyi egemenliğine zemin hazırlıyordu.

Bilindiği gibi Viyana bozgunundan sonra Belgrad'a çekilerek yeni bir Viyana seferine hazırlanan Kara Mustafa Paşa, sarayın içindeki çeşitli unsurlar tarafından kışkırtılan Sultan 4. Mehmed tarafından katlettiriliyordu. Fakat Sultan 4. Mehmed'i de Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa (adeta akrabasının intikamını alır gibi) sessizce ve kan dökmeden hal' edip tahttan indiriyordu. Köprülüler ailesi ile Osmanoğlu hanedanı arasında cerayan eden bu olaylar, devlet yönetimini derin bir şekilde etkiliyordu. Nitekim Sultan 3. Ahmed'in duyduğu rahatsızlık ve endişe, Sadrazam'ın Köprülülere karşı aldığı önlemlerle giderilmeye çalışılıyor; bu durum da Kara Mustafa Paşa'nın torunu Kaymak Mustafa Paşa'nın gözünden kaçmıyordu. Mustafa Paşa Padişah ve Sadrazam'ın, bacanağı Kethüdâ Mehmed Paşa'yı kayırarak kendi önüne geçirme eğilimlerini aşırı hassasiyetle karşılıyordu. Mustafa Paşa ile Mehmed Paşa arasındaki bu rekabete dayalı husumet, tüm devlet erkânını ve ricâli etkiliyordu. Nitekim, damatlarının arasındaki bu olumsuz tırmanıştan rahatsızlık duyan Sadrazam İbrahim Paşa, ilişkileri yumuşatmak amacıyla Mustafa Paşa'nın kızı ile Mehmed Paşa'nın oğlunu evlendiriyordu. Ancak bu yumuşama yine de sağlanamıyordu. Bütün bunlara rağmen Kaymak Mustafa Paşa hâlâ Sadrazam olabileceğini düşünüyor, bu yolda yegâne engel olarak da kayınpederi İbrahim Paşa'yı görüyordu. Nitekim büyük bir yakınlık ve borçluluk duyduğu kayınpederinden hızla uzaklaşıyor, giderek hırçınlaşıyor ve sonunda da onun ortadan kaldırılması gerekti-

ğini düşünüp, bu yönde karar alıyordu.[1]

Kapudan–ı Derya Kaymak Mustafa Paşa bu eğilim ve kararını kısa süre içinde 'Ricaâl–Ocaklı–Esnaf–Külhanbeyi' bağlamında kapsamlı bir komployа dönüştürüyordu. Bu komplonun gerçekleşmesi sürecinde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun üst yönetiminde 'Devlet ve MAFİA' birbiri ile adeta kenetlenerek, birbirine karışıyordu. Bütün bu 'karanlık ilişkilerin' tesis edilmesinde ve 'Ocaklı/Külhan–beyi' darbesinin hazırlanmasında Kaymak Mustafa Paşa'ya en büyük desteği vererek yardım eden de Abdi Paşa oluyordu. Abdi Paşa –kesin olmamakla birlikte– Arnavuttu ve ikili oynuyordu. Abdi Paşa'nın devlet erkânı ve ricâli içinde olduğu kadar, yasadışı ve karanlık odaklar üzerinde de ciddi bir saygnlığı ve etkinliği bulunuyordu.

PAŞA VE ZORBA/MAFİOSO

1730 yılında, Sultan 3. Ahmed'in kızıyla evli olduğu için 'damad–ı şehriyariler' arasında yer alan Abdi Paşa, Tersaneden yetişerek saray çevresine girmiş bulunuyordu. Bu nedenle Tersane halkı arasındaki yasal/yasadışı odakları yakından tanıyor, kendileriyle çeşitli kademelerde gerekli–gereksiz ilişkiler tesis ediyordu. Onun bu 'karanlık ilişkileri', Kalyon Kaptanlığı yaptığı sırada da devam ediyor, yayılıp gelişiyordu.

Nitekim Abdi Paşa, Patrona adlı bir gemide veya Patrona gemisinde kaptanlık yapıyordu. Patrona sözcüğü, Osmanlı döneminde Bahriye Ferik'i yani 'vis amiral' derecesinde rütbe sahibi olanlara verilen ünvanı ifade ediyordu. Latince 'Patronus' sözcüğünden geliyordu. İtalyanlar bu

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.123.

sözcüğü 'Patrona', İngilizler ise 'Patron' şeklinde kullanıyordu. Osmanlılar, Bahriye Ferik'i rütbesinde bulunan 'vis amiralin' gemisine Patrona-ı Hümâyûn adını veriyordu. Patrona flamasını pruva direğinin üzerine çekiyordu.[1]

Abdi Paşa da böyle bir Patrona gemisinde kaptanlık yaparken, Leventler isyan ediyordu. Bu isyanı, Leventlerin arasında bulunan Halil adlı bir gemici düzenliyordu. Arkadaşlarını kışkırtarak gemide yönetimi ele geçirmek üzere harekete başlayan Halil, amacına ulaşamıyor ve ölüme mahkum ediliyordu. Ne ki Kaptan Abdi Paşa, Halil'i ölümden kurtarıyordu. Bu nedenle (daha sonra İstanbul'a gelerek zorbaları egemen kılacak olan zorbabaşı Patrona Halil) hayatını borçlu olduğu Abdi Paşa'ya büyük bir şükran, sadakat ve bağlılık gösteriyordu. Nitekim Abdi Paşa Halil'in bu bağlılığını zamanı geldiğinde kullanıyor ve Halil, Kaymak Mustafa Paşa'nın amaçları doğrultusunda önemli bir rol üstleniyordu. Kaldı ki Abdi Paşa, Mustafa Paşa'nın istek ve planları doğrultusunda Patrona gemisinde hayatını kurtardığı Halil'i bir kez de Galata Voyvodasının elinden alıyordu. Kısacası, adam öldürmek suçundan mahkum olduğu ölüm cezasından (ileride anlatılacağı gibi) ikinci kez kurtarıyordu.

Kaymak Mustafa Paşa amaçlarını gerçekleştirmek konusunda, aynı zamanda kayınpederinin bacanağı olan Abdi Paşa'yı kullanmakla kalmıyordu. Sadrazam'a muhalif olan ve kendisi gibi onu önlerinde engel olarak gören diğer devlet adamları ile de temas ve yoldaşlık tesis ediyordu.

Bu muhaliflerden biri de Şeyhülislâm Abdullah Efendi idi. Abdullah Efendi, Sadrazam İbrahim Paşa'nın iç ve dış politikasından duyduğu rahatsızlığı Padişah'a anlatmaktan da kaçınmıyordu. Kaldı ki, Sultan 3. Ahmed'in büyük şehzadesi Sultan Süleyman da Şeyhülislam gibi düşü-

---

[1] Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü – Mehmet Zeki Pakalın – MEB Yayınları – İst. 1993 – C.2, S.763.

nüyordu. Aynı şekilde babasını uyarıyor, Sadrazam'ın bütün yetkileri kendisinde toplayarak devlet erkânını çalıştıkları dairelerde adeta mahsur durumda bıraktığını söylüyordu.

Muhalifler arasında, eski İstanbul Kadısı Zülâli Hasan Efendi, ayrı bir yer tutuyordu. O da tipik bir 'mafios devlet adamı' portresi çiziyordu. Zülâli Hasan Efendi de Patrona Halil gibi Arnavuttu. Babası, Hüseyin Paşa'nın silahtarı, yani Köprülüler ailesine yakın bir adam olan Delviyeli Ali Ağa idi. İlmiye teşkilatına giriyor, 1694 yılında Müderris, 1713 yılında Yenişehir'e Molla, 1718 yılında Bursa'ya Kadı oluyordu. 1728 yılının aralık ayında İstanbul Kadılığına getiriliyordu. Hasan Efendi, bu makamda bir yıl kalması gerekirken, geleneksel süreyi tamamlamadan azlediliyordu. Azline, uzun süreden beri çarşı ve pazarda yokluk çekilmezken, Zülâli Hasan Efendi'nin Kadı olmasından sonra kıtlık ve karaborsanın yeniden başgöstermesi neden oluyordu.[1]

Kıtlık, her ne kadar Kadın'ın uğursuzluğuna yorumlanıyorsa da, azledilmesinin altında, savaşlar nedeniyle sarsılan ekonomik zeminde baş gösteren karaborsa işlerine bulaşmış olması yatıyordu. Aynı zamanda Kaymak Mustafa Paşa'ya yakınlığı ile bilinen Zülâli Hasan Efendi, piyasadaki birtakım 'karanlık odaklarla' da etkin ilişkiler tesis etmiş bulunuyordu. Arnavut asıllı Patrona Halil gibi bir başka Arnavut olan zağaracı/manav Muslu Beşe üzerinde de etkin bir nüfuz sergiliyordu.

> "Bundan (azledilmesinden) çok muğber olan Arnavut Zülâli intikam almaya azmetmiş bir softadan başka bir şey değildi. İşte bu adamlar, Patrona Halil ile Muslu ve arkadaşları gibi baldırıçıplaklar üzerinde büyük bir nüfuz sahibiydiler."[2]

Hiç şüphe yok ki üçü de Arnavut olan Zülâli Hasan Efendi, Patrona

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. , S.127.

[2] Aylık Ansiklopedi – Çıkaran Servet İskit – İskit Yayını – Prof. Dr. Bekir Sıkı Baykal'ın Patrona Halil Ayaklanması başlıklı makalesi – İst. 1948 – C.4, S.1294.

Halil ve Muslu Beşe, saraydaki koruyucuları Abdi Paşa vasıtasıyla Kaymak Mustafa Paşa'nın muhalefet şemsiyesi altında toplanmış bulunuyorlardı. Muslu'nun adındaki 'Beşe' ünvanı 'büyük kardeş–ağabey' anlamına geliyordu. Hatta 'Paşa' ünvanının da bu kelimeden türediği ileri sürülüyordu. Ancak Beşe, avam tarafından 'pespayelikten gelen zenginе verilen ünvan' olarak kullanılıyordu. Beylik ve ağalık soydan, yani 'kan veraseti yoluyla ' kazanılıyordu. Onlar, yoksul kalsalar bile bu ünvanı kaybetmiyorlardı. Buna karşılık 'tüyünü düzen (palazlanan anlamında) yalın ayaklılar' ancak Beşe olabiliyor, zenginliklerini koruyabildikleri takdirde ancak oğulları ağalığa, beyliğe yükselebiliyordu.[1]

Nitekim, Muslu Beşe de 'karanlık bir geçmişten' geliyor, 'karanlık bir servete' sahip bulunuyor, 'karanlık ilişkileri' sayesinde önem kazanıyordu. İstanbul Kadısı Zülâli Hasan Efendi'nin koruması altındaki bu Arnavut asıllı Ocaklı/Esnaf (Manav) hiç de güven veren temiz bir kimliğe ve görünüme sahip sayılmazdı.

> "1724 yılında İstanbul'un hezele güruhu arasında büyük şöhret sahibi bir Manav Muslu (Muslı olarak da kullanılıyor) Beşe vardı. O tarihte 20 yaşlarında (Patrona'dan beş yaş kadar büyük) Zağaracı Ocağında Yeniçeri, mahbûb ile nigâr ayırd etmez, gününe, gecesine, saatine, yerine göre bahtına ne çıkmış, yoluna felek kimi çıkarmış ise onunla haytaca gönül eyler bir adamdı. Yemiş İskelesinde dükkân sahibiydi. Dükkânı ayak takımı locası, serseriler imâreti halinde idi. (...) Muhakkak ki esrarengiz bir adamdı, türlü yönde esrarengizdi. İri yarı bir vücud yapısı vardı. El ayak kıyımı da o yapının dengi ve esmer, serapa kıllı, soyunup hamama girdiğinde bir vahşet âleminden çıkıp gelmiş insan sanılırdı..."[2]

Muslu Beşe'nin 1719 yılında 'üstünde bir don ve bir gömlek dal külâh, yalın ayak, Gedik Paşa'da yoksulluk içinde bozahâne uşaklığı yaptı-

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.86.

[2] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.84.

ğı halde kısa sürede, manav dükkanını serseri imarethânesi yapacak ve o kadar ipsiz sapsızı besleyecek kadar parayı nereden bulduğu sorusu' kolaylıkla cevaplanamıyordu. İddiaya göre, 1721 yılında –yani Sadrazam'a karşı ilk muhalefetin başladığı sırada– sıla ziyaretine gideceği gerekçesiyle, 'yalın ayak, yarım pabuçla' İstanbul'dan ayrılıyordu. Aradan, altı ay geçtikten sonra başkente paralı bir adam olarak dönüyor, Yemiş İskelesi'nde manav dükkanı açmak için gedik bedelini bir defada ödüyordu. O sırada da Zağaracılar Ocağına yazılarak Patrona Halil gibi Ocaklı esnaf arasına katılıyordu. İşte burada elde ettiği servet ve nüfuz sayesinde ayak takımı arasında etkinlik kazanıyor, arkadaşı ve soydaşı Patrona Halil ile birlikte, saraydaki muhalefet odaklarına nüfuz ediyordu. Ayrıca, Arnavut Zülâli Hasan Efendi'nin de karaborsa işlerine, bu kanaldan bulaştığı ileri sürülüyordu.

Zülâli Hasan Efendi azledildikten sonra İstanbul Kadılığına saygın ve gözde bir devlet adamı olan vak'a–nüvis Raşid Mehmed Efendi tayin ediliyordu. Zülâli Hasan Efendi'ye ise 24 Eylül 1729 günü Balıkesir Arpalığı veriliyor, kendisi de bir süre Filorya'daki çiftliğinde ikamete memur ediliyordu.

Zülâli Hasan Efendi'nin Sadrazam İbrahim Paşa'ya şiddetle muhalefet etmesinin bir başka nedeni olarak da; Nevşehirli'nin, eşine göz koyması gösteriliyordu. İddiaya göre, Kağıthane eğlencelerinde kadınlara altın atıp yaşmaklarının içine düşürmekte usta olan İbrahim Paşa, Zülâli'nin 'sahib–i hüsn–i cemâl' olan eşine bu tür bir 'taarruzda' bulunuyordu. (Bazı kaynaklar bu taarruzu 'tecavüz' şeklinde de yorumluyordu) Zülâli Hasan Efendi de –Arnavut ahlâk anlayışı ve Dokakin Kanunu çerçevesinde de düşünmek gerekir– bu nedenle kendisine şiddetle düşmanlık hisleri besliyordu.[1]

İlmiye sınıfından olup da Zülâli Hasan Efendi ile birlikte Sadraza-

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.128; Dipnot no. 58 – Mustafa Paşa Netayicül vukuat, İst. 1327 – C.3, S.30.

m'a karşı zorbalara dayanan sokak eylemlerini organize eden şahıslardan önde gelen biri de İspirîzâde Şeyh Ahmed Efendi idi. İddiaya göre İspirîzâde Ahmed Efendi'nin babası Arnavut İspir Ali Ağa idi. Yani o da Patrona Halil, Muslu Beşe, Zülâli Hasan Efendi gibi Arnavuttu. İspir Ali Ağa ayrıca, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kapusu halkındandı ve Köprülü ailesinin de bağımlısıydı. Ahmed Efendi 19 yaşındayken bir Nakşibendi şeyhine mürit oluyordu. 1722 yılına gelindiğinde; "...şeyhinin postuna oturmuş, Ayasofya gibi İstanbul'un en büyük camiine vaiz olmuş, artık ikbal yolunda bekleyeceği bir şey kalmamıştı. Hiç evlenmemiş, büyük bir servet yapmış, yine kendi cinsinden (soyundan) iki üç nefer Arnavut uşakla yaşıyordu."[1]

Hem Ayasofya Şeyhi diye anılan, hem de Ayasofya Camii'nin vaizliğini yapan Şeyh Ahmet Efendi, Zülâli Hasan Efendi kanalıyla saraydaki muhalefet çevresi ile temas kuruyordu. Diğer taraftan da müritleri arasında ayak takımı da bulunuyordu. İddiaya göre bu ayak takımı içinde; Ayasofya Hamamı'nın külhanında yatıp kalkan 'külhanı ana, külhancıyı baba' bilen külhan-beyleri de yer alıyordu.

Şeyh Ahmed Efendi hakkında iki farklı iddia ortaya konuyordu.

Zülâli Hasan Efendi, Patrona Halil, Muslu Beşe gibi Arnavut asıllı olan Şeyh Ahmet Efendi taassup derecesinde tutucu bir dinsel eğilim içinde bulunuyordu. Sultan 3. Ahmed'in sürekli iltifatlarına nail oluyor, fakat nispeten liberal bir yaşam tarzı sürdürerek bunu kabul ettirmeye çalışan Sadrazam İbrahim Paşa'nın izlediği politikaları benimsemiyor, hazmedemiyor, hatta eliştiriyordu.

Dr. Münir Aktepe; "Onu, 17. Asırda İstanbul'da büyük karışıklıklara sebebiyet veren ve iyi veya fena türlü bid'atı ortadan kaldırıp, halkı ibtidai bir hayata sevketmek üzere harekete geçen Kadızâdeler nev'inden bir adam olarak kabul edersek, bu isyana önayak olanlar arasına neden karıştığını belki kısmen izah etmiş oluruz" diyerek onu, softalık nede-

[1] Patrona Halil , R. E. Koçu – Age. – S.73.

niyle muhalefete geçmiş kabul ediyordu. Aktepe ayrıca bu muhalefetin arkasında, bazı kişisel nedenlerin ve çıkarların da rol oynamış olabileceğini vurguluyordu.[1]

Buna karşılık Reşad Ekrem Koçu, Kadızâdelerin taassubunun 'kirli bir taassup' olduğunu ve 'çifte ahlâk/inanç anlayışını' örneklediğini ileri sürüyordu. Nitekim, bu iddiasına Naîmâ'yı tanık gösteriyordu. Naima'nın kaydettiğine göre Kadızâdeliler; "İşlenecek günahın abes olmaması için karşılığında mal ve para veya bir dilberin vücud lezzeti, nefis zevki bulunmasını' söylüyordu.[2]

Yine Naîmâ'ya göre Kadızâdeli vaiz soruları şöyle yanıtlıyordu:

"–Her yenilik kötüdür, Peygamberimizin zamanında nasıl yaşanırsa öyle yaşamalıyız, diyordu.

Biri sormuştu:

– O zaman çağşır ve don yoktu. Onları da kaldırır mısınız?

– Elbette kaldırırız... Peştemal kuşanılsın!

– Ya kaşık kullanmaya ne dersiniz?

– Onu da men ederiz. El ile yesinler, Yedikleri zehir değil, taamdır. Ele bulaşırsa ne olur?

– Ya kaşıkçı fukarası ne yapsın, ne ile geçinsinler?

– Misvak ile tesbih yapsınlar!"[3]

Reşad Ekrem Koçu'nun iddiasına göre; Dr. Münir Aktepe'nin Kadızâdelilere benzettiği Ayasofya Vaizi Şeyh Ahmed Efendi de böyle 'çifte ahlâk anlayışına' sahip bulunuyordu. Yani 'gündüz külâhlı, gece silahlı' diye tanımlanabilecek – ahlâkî bakımdan– bir yaşam tarzı sürdürüyordu. Koçu İspirîzâdeyi ve çevresini vak'a–nüvi efendinin dili ile şöyle tanımlıyordu:

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.129.

[2] Tarih–i Naîmâ – Age.– C.6, S.227.

[3] Tarih–i Naîmâ – Age. – C.6, S.227.

"Muhtekir ve müraî esnaf kısmından hacı mandal ve fakı döngel madrabazlar ve bunların çırakları, köle ve kul cinsinden Hırvat, Kazak kakavanları, ırgat, rençber makulesi, aklı topuğunda dellâk, hammal, kayıkçı, salapuryacı daltabanları idi. Büyük kalabalıktı. Fitne ve fesada tahrik edildikleri zaman müthiş yıkıcı kuvvet olurdu. Ayasofya vaizi Efendi bu bakımdan çok tehlikeli bir adamdı."[1]

Yazarın iddiasına göre ihtilâlcilerin liderlerinden, Ayasofya Hamamı külhan–beylerinin destebaşılarından Karayılan Bey, İspirîzâde'nin müridleri arasında yer alıyordu. Böylece Ayasofya çevresindeki külhan–beyleri, zorbalar tarafından kazanılıyordu. Unutmamak gerekir ki Patrona Halil de Bayezid Hamamı'nda yatıp kalkıyor, burada dellâklık yapıyordu. Zülâli Hasan Efendi ile birlikte hareket eden İspirîzâde Şeyh Ahmed Efendi'nin yaşamında iddiaya göre dellâk ve parlak külhan–beylerinin özel bir yeri ve önemi bulunuyordu.

Hepsinden öte de başta Zülâli Hasan Efendi olmak üzere diğer önde gelenlerin Arnavut olması, aynı soyun mensubu olan Ahmed Efendi'yi de harekete dahil olmaya zorluyordu. Bir başka ifade ile bu Arnavutlar, ahlâki ve hukukî bakımdan hâlâ Arnavutluk'taki ilkeleri uyguluyor, bu ilkelere bağlı hareket ediyor ve İstanbul'da 'Arnavut geleneğinin' ilkeleri çerçevesinde yaşıyorlardı. Kısacası onlar bakımından Sadrazam İbrahim Paşa'ya karşı olmak bir 'Arnavutluk şiarı' durumunda idi.

Bunların dışında ricâlde yer alıp da Sadrazam aleyhinde faaliyette bulunanlar arasında Yeniçeri Ağası, Rumeli Kazaskerlerinden Başmakçızâde, Dergah–ı Ali Kapıcıbaşılarından Derviş Mehmed Ağa da bulunuyordu.

Ancak devlet erkânı ve ricâl, olayların öncesindeki süreçte, perde arkasında kalmayı başarıyorlardı. 'Devlet– MAFİA' bağlantısının odak noktasında ise Patrona Halil adlı Ocaklı zorba ile onun oluşturduğu 'Ocaklı/Esnaf/Külhan–beyi' çetesi yer alıyordu.

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. , S.74.

DEVLET VE MAFİA-II

HORPEŞTELİ ARNAVUT HALİL'İN MAFİOS/İHTİLAL ÖRGÜTÜ

• ***Patrona Halil adlı bu Ocaklı zorba kimdi? Kimlerle birlikte hareket ediyordu? Patrona ve adamları ne tür bir geçmişe ve kariyere sahip bulunuyorlardı? Onların eğilimleri ne idi?***

Hicrî 1132, Miladî 1719–1720 yıllarında düzenlenen, 'aslının nerede olduğu bilinmeyen' ve Reşad Ekrem Koçu'nun ifadesine göre elinde kopyası bulunan bir sicil defterinde, Bayezid Hamamı'nda çalışan dellâkların adları ve kimlikleri şöyle sıralanıyordu.

1. Ahmed Mustafa, Avlonya, sernöbet, çârebrû, kumral. 2. Ali bin Hüseyin, Avlonya, topçu, sarı bıyıklı. 3. Nasuh bin İskender, Horpeşte, Patrona, henüz ter bıyık. 5. Zeynel bin Bayram, Elbasan, genç oğlan, kumral. 6. Kasım bin Mustafa, Elbasan Kalyoncu, ihtiyar, ak sakal. 7. Haydar bin Ramazan, Arnavut, Belgrad, kara sakallı. 8. Murad bin Murad, Arnavut Belgradı, taze oğlan, kumral. 9. Halil bin Ahmed, Arnavud Belgradı, çârebrû, kumral. 10. Cabbar bin Mustafa, Arnavut Belgradı, çârebrû, kumral. 11. Haldun, Cezayirli, kalyoncu, ihtiyar, ak sakallı. 12. Hasan bin Mustafa, Alaplılı, genç oğlan, kara saçlı. 13. Satılmış bin Mustafa, Boyabatlı, ince kara bıyıklı. 14. Kerem bin Ali, Beypazarlı, henüz hataver, kumral. 15. Firuz, Acem köle, genç oğlan, kara saçlı. 16. Süheyl, zenci köle, genç oğlan.[1]

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.50.

Bayezid Hamamında çalışan dellâkların dördüncü sırasında yer alan Horpeşteli İskender oğlu Halil, daha sonra Patrona Halil adıyla tanınan ünlü Ocaklı zorbadan başkası değildi. Reşad Ekrem Koçu'ya göre Halil, ilk gençliğinde dellâklık yapıyordu.[1] Koçu'nun iddiasına göre çalıştığı Bayezid Hamamı'nın duvarında bir Patrona gemisinin resmi bulunuyor, bu nedenle hamama Patrona Hamamı, ünlü zorbaya da Patrona Halil deniyordu.

Dr. Münir Aktepe ise Halil'in bu lakabı bir Patrona gemisinde veya Patrona adlı bir gemide Leventlik yapması nedeniyle aldığını kaydediyordu. Nitekim, ayaklanmanın yaşandığı bu gemide Tersane'de çalıştıkları yıllarda Abdi Paşa ile aralarında tanışıklık bulunuyor ve Paşa, kendisini mutlak bir ölümden kurtarıyordu. Halil'in gençliğinde Horpeşte'yi terketmesinin nedeni bilinmiyor; fakat bir 'kan davası' nedeniyle ayrıldığı tahmin ediliyordu. Ancak İstanbul'a gelerek Tersane'ye girdiği ve burada yetiştiği, daha sonra da bir kalyonda Leventlik yaptığı biliniyordu. Gemideki isyandan sonra Leventlikten ayrılıyor ve Rumeli'ye gitmek zorunda kalıyordu. Nitekim, Patrona lakabını da kendisine, buradaki hemşehrileri veriyordu.

Halil, Arnavutluk'tan Niş'e geçiyordu. Burada, 17. Orta'ya Yeniçeri yazılarak Ocağa giriyordu.[2]

Pasarofça Anlaşması'nın imzalandığı 1718 yılında Vidin'e gönderilen muhafız askerine katılarak Niş'i terkeden Patrona Halil; daha önce Niş'te patlak veren ayaklanmayı da Vidin'e taşıyordu. Halil, burada zorbalara liderlik yapıyor, yönlendiriyordu. Ulûfe meselesi nedeniyle patlayan olaylar sırasında korkunç sahneler yaşanıyordu. Bu nedenle Yeniçeri Ağası ve Defterdar, görevlerinden azlediliyordu. Asiler, Padişah'ı

---

[1] Ancak Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal onun hamam dellâğı değil, çarşı dellâlı olduğunu kaydediyordu – Aylık Ansiklopedi – Age. – C.4, S.1294.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.132; 1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi – Yayan Fait Reşit Unat – TTK. Basımevi – Ankara, 1943 – S.29.

da hal etmek üzere Vidin'den İstanbul üzerine yürümeye hazırlanıyorlardı. Bunun üzerine Mısır Valisi Kara Mehmed Paşa ayaklanmayı bastırmakla görevlendiriliyordu. O da zorba liderlerinin arasına nifak sokuyor, bunları birbirine düşürerek ayırıyor, sonra da teker teker haklarından geliyordu. Ne ki, Padişah'ı hal' etmeyi planlayanların arasında, Patrona Halil de bulunuyor, diğerleri yakalanırken o kaçmayı başarıyordu. Halil, Vidin'den tekrar Arnavutluk'a geçiyor, bir süre burada kaldıktan sonra, İstanbul'a gidiyordu.

Patrona İstanbul'a gelince soydaşı olan Arnavut dellâkların çalıştığı, Bayezid Hamamı'na gidiyordu. Mesleği ve sermayesi olmadığı için şehirde seyyar satıcılık, eskicilik ve dellâklık yapıyordu.

> "Sandwich'e nazaran Patrona yüksük, düğme, iğne, iplik nev'inden eşyayı havi sepetini boyununa geçirir ve akşama kadar İstanbul sokaklarını dolaşırdı."[1]

Gündüzleri İstanbul sokaklarında bir çeşit 'işportacılık' yapan Halil, bu işi iletişim kurma aracı olarak kullanıyordu. Birçok yer geziyor, her yere girip çıkıyor, şüphe uyandırmadan sayısız insanla temas kuruyor, böylece geniş bir yelpaze oluşturarak haberleşme imkanlarını arttırıyordu. İletişim kurduğu insanlar arasında din adamları, Ocağın önde gelenleri, saray adamları, devlet adamları, büyük tüccarlar, uluslararası bağlantıları bulunan büyük finans sahipleri, sarraf ve bezirgânlar başı çekiyordu. Ancak Patrona Halil, bunlarla yetinmiyor; külhan–beyleri, zorbalar, hırsız–uğursuz olarak bilinen yalın ayaklılar, baldırı çıplaklar, profesyonel ihtilâlciler, özellikle de İstanbul'daki Arnavut topluluğun önde gelenleri ile sürekli temas halinde bulunuyordu. Patrona Halil bazı geceler Patrona Hamamı olarak da adlandırılan Bayezid Hamamı'nda yatıp kalkıyordu. Hamam, onun için en önemli iletişim merkezini oluşturuyordu. Zira Bayezid Hamamı, Külhânîyye örgütlenmesiyle tanı-

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.133.

nan diğer hamamlar arasında adeta bir 'merkez' oluşturuyordu. Dolayısıyla İstanbul'daki Külhânîyye tarîkatinin de en önemli odağını teşkil ediyordu. Unutmamak gerekir ki, bu dönemde hamamların en önemli personelini Arnavutlar oluşturuyor, dolayısıyla Külhânîyye tarîkati de bunların denetimi altında bulunuyordu.

Patrona Halil, gecelerinin büyük bir bölümünü de Galata'da geçiriyordu.

Bilindiği gibi bu dönemde Galata semti son derece önemli ve kozmopolit bir yapılanma gösteriyordu. Zira burası, Osmanlı İmparatorluğu'nun dışa açılan –adeta– penceresini oluşturuyordu. Liman girişi ve gümrüğün burada bulunması nedeniyle gelen–giden yabancılarla; Osmanlı tüccar, asker, diplomat ve siyasetçileri burada temas kurulabiliyordu. Keza, uluslararası ticaret yapan, finans işleriyle uğraşan, gemi acentalığıyla uğraşan levanten ve özellikle de Museviler bu yörede oturuyor, faaliyetlerde bulunuyorlardı.

> "Bu devirde Türkiye'de en zengin tacirler Museviler idi. Musevilerin nüfuzu hemen harikulâde idi. Osmanlılar gayet lâkayd ve sanayiden müteneffer oldukları için bütün ticaret Musevilerin elinde idi. Her paşanın maiyetinde behemahal bir Musevi bulunur, bütün işlerini o tesviye ederdi. Paşanın memur olduğu vilayetlerde piyasayı teftiş etmek, hediyeleri almak, ithalat ve ihracat emteasını tedkik eylemek onun elinde idi. Etibba, vekilharç, tercüman hep Musevilerden intihab olunurdu. Ticarete müteallik her şey onların ellerinden geçerdi."[1]

Bölgenin ticari bakımdan uluslararası karakterdeki bir 'mal ve para' merkezi olmasının yanı sıra Tersane ve Tophane gibi iki önemli askerî "kompleksin' arasına sıkışmış durumda bulunması da bölgeye ayrı bir özellik ve anlam kazandırıyordu. Zira bu kompleksler, İmparatorluğun sarsılan ekonomik durumu nedeniyle; ayak takımının, mafios suçlarla

---

[1] Lâle Devri – Ahmed Refik – Kitabhane–i Askeri – İbrahim Hilmi – İstanbul, 1331; Dipnot no. 1 – Madam Montegü, Şark Mektupları – C.2, S.22.

bağlantılı olanların ve çoğunlukla da yasadışı/kriminal yaşayan asker–sivil grupların toplanma ve gizlenme yeri durumuna gelmiş bulunuyordu. Nihayet, denizcilerin uğrak yeri olan diğer liman kentlerinde rastlanan manzaraya burada da rastlanıyordu. Şehrin Müslüman nüfusunun yaşadığı sur içi ne denli mazbut, mutaassıp, muhafazakâr ve sakin bir yaşam sürüyorsa; başta meyhaneler olmak üzere her türlü eğlence yerinin faaliyet gösterdiği Galata'da yaşam büyük bir gürültü–patırtı içinde sürüp gidiyordu. Burada içki, fuhuş ve suç içiçe geçiyor, gayrımüslimlere tanınan bazı yasal ayrıcalıklar, suç sektörünün gelişmesinde olumlu katkı yapıyordu. Bu nedenle, genellikle şehrin sur içi kısmında yaşayan Müslüman zorba/haşere takımı da mesleklerini icra etmek üzere ellerini ve ayaklarını Galata'dan çekmiyorlardı. Onlar da, her türlü rezalet ve yasadışılıkta rol oynuyor, başta Rumlar olmak üzere gayrımüslim suç erbabı ile rekabete girerek Galata'yı yaşanmaz bir 'suç merkezi' haline getiriyorlardı. Uluslararası alanda spekülâtif kazanç peşinde koşan, ülkelerin 'sosyal, siyasal, ekonomik' bunalımlarından hem tatlı kazançlar, hem de siyasî ayrıcalıklar elde eden gayrımüslim/yabancı ticaret ve diplomasi odakları, bu kozmopolit ve kirli zeminden de yeri geldiğinde başarı ile yararlanmayı biliyorlardı. (Galata, MAFİA'laşma konusunda özel bir önem taşıdığı için, ilerde daha geniş irdelenecek. – M. Çulcu)

Patrona Halil'in Galata'daki 'levanten' –gayrımüslim– tüccar ve yabancı misyon bağlamında Galata'daki ilişkilerinin önemini daha iyi kavramak için; Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Osmanlı devletinin/toplumunun temel anlayışında nasıl bir değişim gerçekleştirmek istediğini de iyi analiz etmek ve anlamak gerekiyordu.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa hiç şüphe yok ki iyi bir Müslüman, güvenilir bir devlet adamıydı. Ancak onun uygulamış olduğu sosyal politikalar toplumun bir kesiminde kendisini boy hedefi haline getiriyordu. Bu kesim onun, Müslüman olmadığını ileri sürebilecek kadar ileri gidiyordu. Damat İbrahim Paşa'nın bu duruma düşmesine yol açan politikaları hiç şüphe yok ki bilerek uyguluyordu. Bunun nedeni, şöyle özetlenebilir:

• Osmanlı Devleti 1683 yılında 2. Viyana kuşatmasının bozgunla sonuçlanmasının ardından, her bakımdan sarsıntı geçirmeye ve adeta çöküş sürecine giriyordu. Batı ülkelerinin 17. Yüzyıl'daki başarısı incelendiğinde bu gelişmenin dinsel reform ve rönesans anlayışına/değişimine dayandığı görülüyordu. Dinsel reform, Avrupa toplumlarını uhrevi yaşamdan dünyevi yaşama döndürüyor, bu da tüketim–üretim bağlamında teknolojik gelişmeyi zorluyordu. Teknolojik gelişme bilimsel gelişmeyi zorluyor, bilimsel gelişme bilimsel özgürlüğü giderek yaygınlaştırıyordu.

• 1683 yılından itibaren sık sık Avrupa'da savaşlar yapmak zorunda kalan Osmanlı yönetimi teknolojik üstünlüğü yitirdiğini ve yenilgilerin bu nedenden kaynaklandığını görüyordu. Osmanlı aydın yöneticileri, bu değişimin arkasında, dinsel reformun oynadığı rolü fark ediyorlardı.

• Osmanlı toplumunun uhrevî yaşamdan dünyevî yaşama döndürülmesinin İslamî zeminde gerçekleştirilecek dinsel bir reform ile sağlanması mümkün görülmüyordu.

• Bu nedenle, Nevşehirli İbrahim Paşa, farklı bir strateji uyguluyor, Osmanlı yaşam tarzını doğrudan liberalize etmeye, dünyevî yaşam tarzını ön plana çıkararak desteklemeye başlıyordu.

• Kadının sosyal yaşama kazanılması, kadın–erkek birlikte eğlenilmesi; sanayileşme olgusunu zorunlu kılmak amacıyla 'toplumsal tüketim zemini' oluşturulmak üzere Kağıthane bölgesinde köşk ve kasır yapılmasıyla inşaat sektörü yaratılmaya çalışılması; bu köşk ve kasırların planlarının Fransa'dan getirtilerek, Fransa'dakine benzer bir yapı teknolojisinin geliştirilmesine gayret edilmesi; başta kumaş olmak üzere mefruşat atölyeleri/fabrikaları kurulması girişimleri; eğlencenin uhrevî yaşamdan dünyevî yaşama geçiş köprüsü olarak kullanılması; bu bağlamda Kağıthane'de düzenlenen eğlencelerle sosyal faaliyetlerin yoğunlaştırılması; bilim ve ilim heyetleri kurularak sosyal, askerî, ekonomik yapının incelenmesi ve elde edilen veriler doğrultusunda bilimsel önlemler alınması; matbaanın kurulması; özellikle ordunun bu doğrultu-

da yeniden düzenlenmek istenmesi gibi önlemlerle klasik/tasavvufî Osmanlı yaşam tarzı altüstü ediliyordu.

• Bu gelişme ve oluşumlar, klasik İslamî yaşam tarzına sımsıkı bağlanmış olan tutucu çevreleri rahatsız ediyordu.

• Aynı şekilde, bir dönem Avrupa kıtası üzerinde askerî, ticarî, siyasî ipotek kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü açmazı ve bunalımı derinleştirmek isteyen batılı çevreler de bu politikadan rahatsızlık duyuyordu. Zira Osmanlı toplumunun uhrevî yaşam tarzını benimsemesiyle, dünyevî yaşam kaynaklarının tümünün kendi kontrollerine girebileceğini düşünüyor, bu oluşumu engelleyebilecek bir değişimi endişe ile karşılıyorlardı.

• Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Osmanlı sosyal yaşamının liberalize edilmesinden rahatsızlık duyan batılı odaklar, bu gelişmeyi tersine çevirmek istiyorlardı. Ayrıca Osmanlı ekonomik/ticari yaşamı üzerinde egemenlik ve tekel tesis etmiş olan 'uluslararası spekülâtif kazanç/ticaret oligarşisi' de aynı rahatsızlığı hissediyordu. Oligarşi, İbrahim Paşa yönetiminin antisemitik girişim ve bazı uygulamalarına da tepki gösteriyor, rahatsızlık duyuyordu. Batılı odaklar gibi oligarşi ve Osmanlı yaşam tarzının yeniden İslamî taassuba ve dolayısıyla uhrevî yaşam tarzına dönüşmesinde fayda görüyordu.

• Burada hemen kaydetmek gerekir ki; bu dönemde dış odakların Osmanlı İmparatorluğu ile daha yakından ilgilenmesine yol açan önemli nedenlerden birini de ticaret konusundaki gelişmeler teşkil ediyordu. Bu gelişmeler İngiltere–Fransa rekabeti ile de yakından ilintili bulunuyordu. İmparatorluk ile Fransa arasındaki ticaret potansiyeli hızla artıyordu. Fransa'da Langedok'da imal edilen ve geniş londre, mahud londre, birinci londre ve adi londre adı verilen kumaşlar Osmanlılar tarafından ithal ediliyordu. Bu ürünler Osmanlı toplumunda geniş ilgi görüyordu. Langedok'dan her sene İstanbul'a ve diğer şark limanlarına beş bin balyadan fazla kumaş sevkediliyordu. Ayrıca Lion'dan sırmalı kumaşlar, Marsilya'dan boyalı kumaşlar, tıbbi ecza ve süs eşyası it-

hal ediliyordu. Bu ithalat 15 milyon akçeye ulaşıyordu.

Buna karşılık Osmanlılar da Fransa'ya hububat, pamuk, ipek, kahve ve Fransız sanayiinin gereksinim duyduğu hammaddeleri ihraç ediyordu. Ayrıca; Mora, Selânik ve Glos'dan buğday, Mısır'dan pirinç, bakla, kahve, sinameki, zağfiran ve kösele sevkediliyordu. Buna paralel olarak Selânik ve Akka'dan pamuk ile yün; Sayda'dan pamuk ipliği; Trablus, Şam, Kıbrıs, İzmir, Mora ve Halep'ten ipek ile Hindistan cevizi gönderiliyordu. Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında her yıl 500'den fazla ticaret gemisi sefer yapıyordu.[1]

İki ülke arasındaki ticari gelişme, Fransa ile dünya genelinde geniş kapsamlı, derin ve acımasız bir 'koloni rekabeti' içinde bulunan ve düşmanlık derecesinde husumet güden İngiltere'yi rahatsız ediyordu. Özellikle tekstil sanayiinin gereksinim duyduğu pamuk, ipek ve yün gibi hammaddelerin Osmanlı'dan Fransa'ya gitmesi, buna karşılık Fransa'nın Osmanlı devleti üzerinden doğu ile yaptığı ticareti güçlendirmesi, İngiliz ticaret oligarşisini son derece rahatsız ediyor, adeta çileden çıkarıyordu. Kısacası, Londra bakımından Sultan 3. Ahmed ile onun yenilikçi Sadrazam'ı İbrahim Paşa büyük tehlike oluşturuyordu. Uluslararası spekülâtif kazanca dayalı ticaret oligarşisinin beyni ve merkezi olan Londra, Osmanlı İmparatorluğu'nu tam anlamıyla kontrol altında tutabilmek için, Galata'daki yandaşlarını harekete geçirmiş; sarayın uyguladığı yeni politikaların altını, tutucu İslamî unsurları kullanarak sinsice oymaya başlamış bulunuyordu. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu ile iyi münasebetler içinde bulunsa bile Fransa'nın da Doğu Avrupa'da güçlü bir rakip görmek istememesi doğaldı ve o da bu politikalarının gereğini yapmaktan çekinmiyordu. Unutmamak gerekir ki Galata'daki 'batılı koloninin' önemli bir bölümü de Fransa'nın güdümünde hareket ediyordu.

• Bu ve diğer odaklar, yönetimin hedeflediği değişimi engellemek

[1] Lâle Devri – Ahmed Refik – Age. – S.90, 91.

amacıyla; İran savaşının doğurduğu olumsuzlukları, akçenin değeri ile oynanması sonucu piyasada duyulan rahatsızlıkları, vergi sistemi ve oranlarındaki değişikliklerden doğan hoşnutsuzlukları, esnafa karşı alınan önlemler nedeniyle artan tepkileri, çeşitli nedenlerle Ocaklarda baş gösteren olumsuz kıpırdanmaları başarı ile kullanıyor, derinleştiriyor, kaşıyarak kanlı yaralar haline getiriyor ve nihayet yönetimin aleyhinde yönlendirerek kullanıyordu.

Bu odakların faaliyet üssü ise Galat bölgesi oluyordu. Batılı ülkeler, Galata'daki uzantılarını kullanarak hem Osmanlı Sarayına (unutmamak gerekir ki harem ve devşirme personeli gayrımüslim kökenden gelenlerden oluşuyordu) hem de Ocaklılar ile piyasaya nüfuz ediyordu.[1]

İşte bu nedenle; bir dönem İstanbul'a hükmederek yönetime egemen olan Patrona Halil'in, daha önce bazı gecelerini Galata'da geçirmesi hayli anlam taşıyordu. Nitekim, Patrona Halil'in Galata'da başından geçen bir olayın üzerinde önemle durulması gerekiyordu. Zira Halil, Galata'da bir cinayet işleyerek adam öldürüyor, ölüm hücresinden ise yağdan kıl çeker gibi çekilip alınıyordu.

Bu cinayet olayı ve sonrası şöyle gelişiyordu:

1729 yılının Haziran ayında bir gece, Galata'da meyhaneleri dolaşan Patrona Halil, sarhoş bir Topçu Çavuşu ile karşılaşıyordu. Taraflar, bilinmeyen bir nedenle kavgaya tutuşuyorlardı. Küfürleşmeyle başlayan kavgada bıçağını çeken Arnavut Ocaklı, Topçu Çavuşu'na rasgele saplayarak onu cansız yere seriyordu. Bunun üzerine ortalık karışıyor; Kalyoncu Kulları ile Topçu Ocaklılar olay yerine koşuyor, karşı karşıya gelerek saflaşıyorlardı. Bu arada; Tersane'den yetişen ve bir dönem kalyon leventliği yapan Patrona, Tersane Başçavuşu tarafından yakalanarak Tersane Zindanı'na atılıyordu. Böylece Kalyoncu Kulları ile Topçular arasındaki muhtemel kanlı arbede önlenmiş oluyordu.[2]

---

[1] Bkz. Marjinal Tarih Tezleri – E Yayınları – M. Çulcu.

[2] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.120.

Bu arada Galata Voyvodası da duruma el koyuyor, olayı araştırıyordu. İnceleme sonucu bu şahsın zaten sabıkalı olduğu anlaşılıyor ve Halil, Voyvoda tarafından idama mahkum ediliyordu. Fakat infazdan önce –muhakkak ki durumu haber alan eski koruyucusu Abdi Paşa'nın uyarması sonucu– Kapudan–ı Derya Kaymak Mustafa Paşa devreye giriyordu. İstanbul Kaymakamı Mustafa Paşa Voyvoda nezdinde girişimde bulunuyor ve Patrona Halil 'ricâl' sayesinde ikinci kez mutlak bir ölümden kurtarılarak adeta ipten alınıyordu.

> "Sandwich, Patrona'nın İstanbul'a geldikten sonra, Kapudan–ı Deryanın adamlarıyla tanışmış ve Mustafa Paşa'nın himayesi altına girmiş olduğunu kaydeder. Mustafa Paşa'nın, Patrona Halil gibi adamları himayesi cidden dikkate şayandır. Bu keyfiyet, onun birtakım karanlık tertipler peşinde koştuğunu da ispat ediyor."[1]

Patrona Halil'in ölümle burun buruna geldiği bu sırada gerçek 'korumacısı' Abdi Paşa da Vezaret makamında bulunuyordu. Kısacası bu aşamada Patrona'nın 'devlet ricâli' içinde güçlü bağlantıları bulunuyor, bu 'güç odakları' kendisini tüm olumsuzluklara ve tehlikelere karşı koruyordu.

Patrona Halil aynı zamanda, Arnavut olması nedeniyle çok önemli bir avantaja da sahip bulunuyordu. Zira, 2. Viyana bozgunundan sonra Rumeli'den İstanbul'a göç edenler arasında Arnavutlar özel ve önemli bir yer tutuyordu. Bu Arnavutlar Besa ve Dokakin Kanunu gibi iç dayanışmalarını pekiştiren geleneksel/örfî uygulamalar ve yaptırımlar ile tutucu bir 'soydaşlık örgütlenmesi' içinde bulunuyorlardı. Arnavutlar aynı zamanda Heterodoks/Bektaşi ortak paydası nedeniyle Fütüvvet kurumları arasındaki meslekî konumlarını da pekiştiriyorlardı.

İstanbul'a gelmeye devam eden genç Arnavut göçmenler genellikle hamamlarda çalışıyorlardı. Bunların önemli bir bölümü de Yeniçeri

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.133.

Ocağına yazılıyordu. Hamamlarda; dellâk, natır veya hademe olarak çalışan Bektaşi/Arnavut gençleri ile Fütüvvet bağlamında örgütlenmiş bulunan külhan–beyleri, aynı çatı altında barınıyorlardı. Böylece aralarında hem inançsal yakınlaşma, hem de sıkı bir soydaşlık iletişimi tesis ediyorlardı. Bunun sonucu olarak Arnavutlar, külhan–beyleri, ricâlin bir kısmı, Ocaklılar; yaklaşık aynı muhalefet odağında, aynı ortak paydayı paylaşıyorlardı.

Arnavutların gücünü ve iç dayanışmasını şu satırlar belirgin bir biçimde ortaya koyuyordu:

> "...5 Kasım 1730 tarihinde bir serdengeçtinin Yeniçeri zabitlerinden birini öldürmesiyle mevcut gerginlik yeniden arttı ve Patrona Halil ile 32'nci Ortanın zabiti arasında Orta Camide şiddetlice bir münakaşa cereyan etti. Patrona kendisine veya taraftarlarına dokunanın karşısında, İstanbul'daki oniki bin Arnavutu bulacağını söylüyor; Yeniçerilerin mezkûr zabiti de, bütün Arnavutluk ile gelmiş olsa, hepsini imha edeceklerinden bahsederek zorbaların derhal Yeniçeri kışlalarını terketmelerini emrediyordu."[1]

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi, olaylar sırasında İstanbul'da 12 bini asker olmak üzere çok sayıda Arnavut bulunuyor ve bunlar aralarında çeşitli nedenlerle ve yollarla sağladıkları dayanışma nedeniyle önemli bir tehdit ve baskı gücü oluşturuyorlardı.

Bu cahil kitlenin birtakım kışkırtmalarla harekete geçirilmesi ise pek de zor olmuyordu. Bu kışkırtmalar ise ciddi nedenlere dayandırılıyordu:

> "Bu sırada İran'dan gelen askerler hamamları dolaşıyorlar, İranîlerin işgal ettikleri kalelerde asakiri muhafazanın burunlarını kestiklerinden, iki ellerini böğürlerine soktuklarından, İslâm çocuklarını havaya atarak

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.170; Dipnot no. 109 – Abdi Tarihi , S.54; Relation des deux rebellions arrivees a Constantinople..., 96/98; M. Mignot, aynı eser IV. 350.

kılıçla parçaladıklarından bahsediyorlar, Arnavut dellâklarla Yeniçeriler; 'Sizde gayret–i dinî mebyin yok mudur?' diye teşvik eyliyorlardı."[1]

Arnavut dayanışması, hamamlarda tesis ettikleri nüfuz sayesinde külhan-beylerini de etkiliyordu. Arnavutlar gibi onlar da Patrona Halil'in liderliğinde hareket ediyorlardı. Bu destek Patrona'yı ayrı bir güç ve tehdit unsuru durumuna getiriyordu. Nitekim, Patrona'nın liderliğinde örgütlenen külhan–beyleri arasında şunlar yer alıyordu:

Karayılan – (Ayasofya hamam külhanının 45 yaşındaki destebaşıydı. Bir süre Tersane zindanında yatan bu külhan–beyi, Ayasofya Hamamında pabuççuluk yapıyordu.)

Emir Ali Bey – (Mahmud Paşa Hamamı küllanının 45 yaşındaki destebaşı.)

Derviş Mehmed Baba – (Ayasofya Hamamı'nın 50 yaşın üzerindeki külhancısı)

Kalender Baba – (Gedik Paşa Hamamı'nın külhancısı.)

Kalem Bey – (Bayezid Hamamı'nın 50 yaş üzerindeki külhancısı)[2]

Bu listeden de anlaşılacağı gibi Patrona Halil bir yandan soydaşlık bağları nedeniyle Arnavut dayanışması, çerçevesinde örgütlenirken; diğer taraftan da hamam dellâklığı sayesinde İstanbul genelinde örgütlenmiş bulunan bin kişilik bir külhan–beyi ordusunu da arkasına almış bulunuyordu. Bu külhan–beyleri, istihbarat toplamaktan, adam öldürmeye; finansal güç sağlamaktan, halkı kışkırtmaya ve sindirip korkutmaya kadar pek çok alanda etkili oluyordu. Böylece İstanbul'a egemen konumda bulunan yasadışı örgütün içinde en önemli grubu bunlar oluşturuyordu. Külhan–beylerinin varlığı ve üstlendikleri görevler, Osmanlı Mafios Toplum Yapısı zemininde mafios örgütlenmenin devlet

---

[1] Lâle Devri – Ahmed Refik – Age. – S.120; Dipnot no. 2 – Şam Ruznamecisi Mehmed Efendi'nin defteri. 1143.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. , S.134; Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.130.

yapısındaki güçlerini ve etkinliğini de kanıtlıyordu. 1730 İhtilali adıyla tarihe geçen Patrona Halil ayaklanmasının en çarpıcı tarafını külhanbeyleri ile Ocaklı zorbaların elele vererek İmparatorluğa egemen olmaları teşkil ediyordu.

Bunun yanı sıra Patrona Halil'in, Muslu Beşe'den başka önde gelen iki yardımcısı daha bulunuyordu. Bunlar Emir Ali ile Ali Usta idiler.

'İZMİR ZORBALARININ' İSTANBUL UZANTISI

Emir Ali hem profesyonel bir ihtilâlci, hem de İstanbul'daki külhanbeylerindendi. Patrona Halil'in en yakın arkadaşları arasında yer alan Emir Ali 1727–1728 yıllarında İzmir'in altını üstüne getiren ayaklanmada aktif rol oynuyordu. Bu ayaklanma bir bakıma, 1730 yılında İstanbul'da cereyan eden olayların bir provasını oluşturuyordu. Kaldı ki İzmir olaylarının çıkış nedeni de Osmanlı Mafios Toplum Yapısı'nı ortaya koyması bakımından büyük önem taşıyordu. Unutmamak gerekir ki Ocaklılar, İstanbul gibi önde gelen bir liman ve ticaret merkezi olan İzmir'de de etkin bir biçimde piyasaya girmiş bulunuyorlardı. Yoğun şekilde esnaflıkla uğraşan Ocaklılar, piyasaya zorbalık yöntemlerini sokuyor; kaba kuvvet, baskı, şiddet, terör uygulayarak piyasa üzerinde tekel tesis etmeya uğraşıyorlardı. Bunu yaparken de sık sık uluslararası ticaretle uğraşan yerli ve yabancı tüccarlarla karşı karşıya geliyor, onların çıkarlarını olumsuz yönde etkiliyorlardı. Güçlü ve uluslararası alanda yaygın ilişkiler ağına sahip bulunan levanten ağırlıklı İzmir ticaret erbabı, Ocaklı esnafın kent içinde ve bölgede tesis ettiği baskıya tepki gösteriyordu. Bu husumete, bölgedeki etkinliğini günden güne kaybe-

den ve güç yitiren âyânlar da katılıyordu. Âyanların bir kısmı Yeniçerileri, bir kısmı da diğerlerini destekliyordu.

Bunun sonunda İzmir, iki güç odağının hesaplaşma alanı haline geliyordu. Piyasa üzerinde otorite tesis eden Ocaklılar ve Ocaklı esnaf, etkinliğini günden güne arttırarak merkezî yönetimin İzmir'deki uzantısını da etkilemeye başlıyordu. Kentte ve bölgede merkezî otoriteye ortak olma eğilimi gösteren Ocaklılar gittikçe egemen duruma geliyor, şımarıyor, yasal alanda olduğu gibi yasadışı alanda da eylem ve faaliyetlerini arttırıyorlardı.

Rekabetin diğer ayağında ise büyük ticaret erbabı, bazı âyânlar, Voyvoda ve Sekbanbaşı yer alıyordu.

Görüldüğü gibi Yeniçeriler ve Sekbanlar bu husumetin iki silahlı - grubunu teşkil ediyordu. Ancak her iki tarafın arkasında da çıkar gruplarının desteği ve kışkırtması bulunuyordu. Bu da İzmir'de sinirleri son derece geriyor, ilişkileri adeta patlamaya hazır bir bombaya dönüştürüyordu. Bu bomba nihayet Yeniçerilerle, Voyvoda'nın sekbanları arasında meydana gelen basit bir olay nedeniyle patlıyor, İzmir adeta alstüst oluyordu. Basit bir nedenle başlayan olay kısa zamanda topluma yayılıyor; Yeniçeriler, Ocaklı esnaf, zorbalar, işsiz güçsüz başıbozuklar ve elebaşıları, Voyvoda'yı hedef alıyorlardı.[1]

Başlangıçta son derece basit nedenlerle başlayan kavga giderek büyük bir isyana dönüşüyor, çatışmalar günlerce devam ediyordu. Aralarında Emir Ali'nin de yer aldığı Yeniçeriler, zaman geçtikçe hasımlarını sindiriyordu. Bunun sonucunda İzmir Voyvodası ile onu destekleyen âyândan Osman Ağa, çareyi İstanbul'a kaçmakta buluyordu. Ancak, onların firarı ortalığı yatıştırmıyordu. Aksine, Ocaklılar cereyan eden olaylardan sonra 3. Ahmed'in kendilerini cezalandırmasından korku-

[1] İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi – M. Münir Aktepe'nin 1727–1728 İzmir İsyanına Dair Bazı Vesikalar başlıklı makalesi – C.8, Sayı 11, 12 Eylül 1955 – Osman Yalçın Matbabası – İst. 1956 – S.71.

yor, direniş ve zorbalıklarını sürdürerek İzmir halkını sindiriyorlardı. Buna paralel olarak da; Voyvoda ile yandaşlarının kendilerine baskı ve zulüm yapması nedeniyle karşı koyduklarını anlatmak üzere İstanbul'a bir heyet gönderiyorlardı. Sultan Ahmed ile Sadrazam İbrahim Paşa olayları tırmandırmamak ve ortalığı yatıştırmak amacıyla, İstanbul'a kaçan Voyvoda'yı görevden alıp yerine, Sadrazam'ın Çuhadarlarından Süleyman Ağa'yı Voyvoda tayin ediyorlardı. Ayrıca eski Voyvoda ile âyân Hacı Osman Ağa'yı da kabahatli bulduklarını söyleyerek İstanbul'da alıkoyuyorlardı. Örneğin; Hacı Osman Ağa'yı alıkoymakla yetinmiyor, İzmir ile tüm münasebetlerini keserek ailesini de Başkent'e getirtmeyi kararlaştırıyorlardı.

Fakat bu önlemler ve kararlar, İzmir'i haraca bağlayan Ocaklıları ikna edemiyor, yatıştıramıyordu. Aksine, kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeyi sürdürüyor, kendilerini destekleyen Derviş Efendi'yi 'Reis–ül âyân' yapıyorlardı. Üstelik, yeni Voyvoda Süleyman Ağayı da benimsemiyor, merkezî otoriteye karşı eylemlere devam ediyorlardı. İzmir'de terör estiren zorbaların elebaşılığını şunlar yapıyordu:

Burunî Çalıkzâde adlı Serdengeçti Ağası Halil, Muhtesiboğlu Ahmed, Kara İsmail, Lâz Mustafa, Kasap Köse Veli, Muhtesib Hacı Ali, Tokadlı Ali, Lâz İbrahim, Kesirçıkmazlar adıyla tanınan iki kardeş, Arap oğlu, Oturakçı (Yeniçeri ihtiyarı) Kara İbrahim, Muhtesiboğlu'nun küçük kardeşi Mustafa, Palamud Karyesinden Türedi İmam, Burunili Karyesinden Sarı İvaz, Kasım Beşe, Ömer Ağa.[1]

Ayrıca bu şahıslar; İzmir'de oturan eski Serdar Gedûsîzâde Mehmed Ağa, Ekmekçi Bayraktar Ali, Çubukçu Bayraktar Abdullah, Bazarbaşıoğlu, Nâzikzâde Osman Ağa, Kıllıoğlu, Arpacı Kara Ali, Boyacı Odabaşı, Deli Ahmed Odabaşı, dellâl Beştuğ, kasap Sâfi Beşe, kasap damadı Emir'i zor kullanarak saflarına katıyor, hep birlikte ayaklanmayı yaygınlaştırıyorlardı.[2]

---

[1] Tarih Dergisi – İzmir İsyanına Dair Vesikalar – Age. – C.8, Sayı 11, 12 – S.75.

[2] Tarih Dergisi – İzmir İsyanına Dair Vesikalar – Age. , C.8 – Sayı 11, 12 – S.75.

Sultan 3. Ahmed, aralarında Emir Ali'nin bulunduğu zorbaların zararsız hale getirilerek cezalandırılması hakkında; Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'ya, İzmir Mollasına, İzmir Voyvodası Süleyman Ağa'ya, Suğla Sancağı Mütesellimine, Yeniçeri Serdarına, Vilayet âyânına, kale dizdarına ve iş erlerine de buyruklar gönderiyordu. Padişah bu buyruklarında, zorbaların derhal yakalanmasını, bir kısmının hapsedilmesini, bazılarının da öldürülmesini istiyordu. Fakat olaylar durmadan tırmanıyor, Ocaklılar şehre tam hakim oldukları için Voyvoda Süleyman Ağa da kaçmak zorunda kalıyordu. Sultan 3. Ahmed bunun üzerine Aydın Muhassılı Vezir Abdullah Paşa'ya yeni bir ferman göndererek, adamlarıyla birlikte İzmir üzerine yürümesini ve Süleyman Ağa ile işbirliği yaparak bu sorunu çözmesini istiyordu. Sultan/Halife bununla da yetinmiyor, olayların vehameti nedeniyle İzmir ayaklanmasını bir Anadolu sorunu olarak kabul ediyordu. Bu nedenle Karahisar–ı Sahib, Kütahya, Saruhan sancakları mütesellimlerine; Bayındır, Bergama, Menemen, Denizli, Turgud kazaları voyvodalarına fermanlar göndererek Abdullah Paşa'yı fiilen desteklemelerini buyuruyordu. Padişah bununla da kalmıyordu. Suğla Sancağı kadılarına, Bozcaada, Midilli, Sakız, Rodos, Kuşadası, İstanköy, Sisam gibi bölge kazalarının naib, voyvoda ve kale muhafızlarına fermanlar gönderiyor, İzmir'den kaçması ihtimali bulunan zorbaların buralarda barındırılmamasını, korunup kollanmamasını ve derhal cezalandırılmasını emrediyordu.[1]

Nitekim büyük bir kuvvetle üzerlerine gelen Abdullah Paşa'nın meseleyi kan dökmeden çözmek önerisi, korkuya kapılan zorbalar tarafından kabul ediliyordu. Vezir Abdullah Paşa böylece zorbaları oyuna getiriyor, direnmeden dağılan zorbalar daha sonra Padişah'ın emirleriyle kovuşturulup cezalandırılıyorlardı. Üstelik Padişah'ın kararlılığı sayesinde çok az sayıda zorba canını kurtarabiliyordu. Şu hattı hümâyûn, firarların ne şekilde gerçekleştiğini, belirgin bir ifade ile ortaya koyuyordu:

---

[1] Tarih Dergisi – İzmir İsyanına Dair Vesikalar – Age. – C.8, Sayı 11, 12 – S.82.

Aydın Muhassılı Vezir Abdullah Paşa'ya hüküm ki:

Karaburun nâibi mevlâna Seyyid İbrahim zîde ilmühu südde–i saadetime mektub gönderüb Karaburun kazasından İzmir zorbaları ile ittihâd ve ittifâk ve iânet üzre olup her bâr tuğyan ve şakavetleri zâhir olan Ali Efendi oğlu demekle ma'ruf Ahmed ve Bostancıbaşıoğlu Mehmed ve Abdullah ve Habiboğlu Yusuf ve Mehmed nâm şakilerin ahzleri için sen ki vezîr–i müşârünileyhin tarafından buyruldı ile tâyin olunan mübâşir vusûlünde ba'de'tafahhus eşkıyayı merkumîn ve Kara? Karyesinden Hacı Şâkir ve Poltacı? Hacı Mehmed ve kardeşi Hacı Yunus ve oğulları ve Hass karyesinden Tiryaki Hüseyin ve Odacı? Mehmed ve Yapıcıoğlu Mustafa ve Çavuş Mustafa ve Molla Haliloğlu nâm şakiler ile yekdil ve başlarına otuz kırk nefer Yeniçeri makûlesi kimesneleri dahi cemm' edüp alât ve silâh ile her bâr İzmir zorbaları ile ittifâk ve iânet üzreler iken İzmir'e vusûlünden bir gün mukaddem İzmir iskelesinden Dubrovnik sefînesine binüp Sakız cânibine firâr edüp hâlâ vilâyetlerinde değillerdür deyü haber vermeleri ile eşkıyayı merkume ahz olunup haklarından gelinmedikçe kazanız emîn ve salîm olmayıp cümlemiz perâkende ve perîşan oluruz deyû ahâlînin iltimasları ile vâki' hâli mevlânây–i merkum arz etmeğin sen ki vezîr–i müşârünileyhsin bâlâda mezkûr'ül esâmi olan eşkıyayı bî–eyyi–hâlin ahz ve ukubât–ı meşru'adan haklarında icâb eden cezâ–yı sezâları ma'rifet–i şer' ile bilâ tavakkuf icrâ ve ol havâliyi eşkıyadan tathîr ve tanzif eylemen bâbında fermân–ı âli–şânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki Fi evâil–i Ş. (Şaban) sene 1140"[1]

Buna karşılık Reşad Ekrem Koçu (her ne kadar roman üslubu içinde kaydetse ve kaynak göstermese de) olay sırasında Emir Ali (Bey)'nin 45 yaşında, Mahmud Paşa Hamamı'nın külhanında destebaşı olduğunu; yani külhan–beylik yaptığını kaydediyordu. İzmir'deki olaylara karışan

[1] Tarih Dergisi – İzmir İsyanına Dair Vesikalar – Age. – C.8 – Sayı 11, 12 – S.91; Dipnot no. 15: Mühimme defteri, nr. 134, S.371, Bşşv. Arş..

zorbalar hakkında Padişah'ın son derece katı ve kararlı davranması gözönünde tutulacak olursa... Boynunda idam fermanı bulunan bir zorbabaşının, İstanbul'un ortasında elini kolunu sallayarak kahvecilik yapması o denli kolay olmasa gerekti. Dolayısı ile Reşad Ekrem Koçu'nun Emir Ali için bulunduğu külhan–beylik iddiası akla daha yakın görünüyordu. –Ne ki bir başka husus da Münir Aktepe'nin Emir Ali'nin kahvecilik yaptığı iddiasını güçlendiriyordu. Zira Patrona Halil'in diğer yakın adamı ve olaylardaki yardımcısı Ali Usta idi. Ali Usta da eski Çardak Çorbacısıydı ve Çardak İskelesinde kahvehane işletiyordu.

HAŞERE MERKEZİ KAHVEHANELER VE KAHVE KARABORSASI

Ali Usta'nın kimliğini ve önemini belirlemeden önce kahve konusunda cereyan eden önemli bir olayı kaydetmekte fayda bulunuyor.

Bu dönemde özellikle Ocaklı esnafın arka arkaya kahvehaneler açması ve başta eğlenceler olmak üzere sosyal faaliyetlerin yoğunlaşması nedeniyle kahve tüketimi hızla artıyordu. Buna karşılık kahve ticareti düzensiz bir şekilde yapılıyor; bundan yararlanan kahve tüccarları da haksız kazanç sağlıyordu. Piyasada kahve kimi zaman bollaşıyor, kimi zaman da kayıplara karışıyordu. Sadrazam Damat İbrahim Paşa bu durumu sona erdirmek amacıyla kahve ticaretini düzene sokmak girişiminde bulunuyordu.

İstanbul'un gereksinim duyduğu kahve Yemen'den alınıp; Cidde ve Mısır yoluyla getiriliyordu. Ancak Mısır'a getirilen kahve İstanbul yerine Avrupa ülkelerine gönderiliyor, bu nedenle de Başkent'te kahve sı-

kıntısı çekiliyordu. Bu nedenle Sadrazam, Mısır'dan Avrupa'ya kahve gönderilmesini yasaklıyordu. Bu durum Avrupalı tacirleri son derece rahatsız ediyordu. Zira artık kahveyi özel gemiler göndererek doğrudan, Yemen'den alabiliyorlardı. Bu da hem daha fazla külfete girmelerine, hem de daha yüksek fiyatlar ödemelerine yol açıyordu. Bu kez de ortaya Osmanlılar bakımından yeni bir sorun çıkıyordu. Avrupalı tüccarlar kahveyi gidip yerinden alınca Yemen'den Mısır'a kahve sevkedilmez oluyordu. Sadrazam İbrahim Paşa bu durumu düzeltmek için Dergâh–ı Âli Çavuşları ile Yemen İmamı'na nâme–i hümâyûn gönderiyor, Avrupalılara kahve satılmasını tamamen durdurmayı başarıyordu.[1]

Kısacası bu dönemde kahve, uluslararası ticarî bir sorun haline gelmiş bulunuyor; bu durum ise İstanbul'daki kahvehanelerin ne denli önemli –halkın toplanıp sosyal ilişki tesis etmesi anlamında– merkezler haline geldiğini gösteriyordu.

Patrona Halil Olayı'nda rol oynayan Ocaklı/Esnaf/Zorba–Haşere takımının toplandığı başta gelen yerler arasında Çardak İskelesi kahvehânesi de yer alıyordu. Bu kahvehâne aynı zamanda 56. Orta'nın da Çorbacısı olan Çardak İskelesi Karakol Kumandanı/Çorbacısı Ali Usta'ya aitti.

"Yavaşça soruyordu:

– Yeniçeri Çardak İskelesi Kolluğu (karakolu) buraya çok yakın değil mi? Yanılmıyorsam birkaç adım ilerde olacak?

– Öbürü de bu soruyu pek umursamıyordu:

– Evet, evet yakın, n'olucak? Bu ince eleyiş sık dokuyuştan bir şey anlayamadım.

– Anlarsın, anlarsın, pek öyle saflığa vurma canım, demem şu ki sırtımız duvara değil, ateşe dayalı. Neden kaygılanmayalım? Belâya karşı şerbetlimiyiz? En küçük kıpırtıda yandık gitti demektir.

---

[1] Lale Devri – Age. – S.90.

– Bu bir görüş, ağzını kapayacak, lakırdıya gümrük koyacak değiliz. Çardak kolluğu buraya yakın, diyorsun. Ama, biz de onlara yakınız, bunu da düşündün mü?

Soruyu açan yatışıyor, bir mânâda da geriliyordu:

– Haa bak, orasını hiç düşünmemiştim.

– Evet evet böyle, tastamam böyle işte. Yani Ali Usta'nın bir eli Çardak kahvesinde, bir eli de Çardak kolluğunda.

Öteki gide gide uyanıyordu.

Desene ki Ali Usta Çardak kolluğunda Çorbacı, öte yandan Çardak kahvesinin de sahibi."[1]

Reşad Ekrem Koçu'nun iddiasına göre Ali Usta; 'son derece cüretkâr, ırz, namus, utanma, arlanma bilmez, zehrî katil bir muğlim, mülevves, rezil' adamdı. Gerçek adı İlyas olduğu halde ona Ali deniyordu. 39–40 yaşlarında, kara yağız, iri yarı, asık yüzlü, sert bakışlı bu adam, 15 yaşındayken yanında sığırtmaçlık yaptığı Ağa'nın kızını dağa kaldırdığı için bir süre eşkıyalık yapıyor, sonra da Ocağa Acemi yazılıp 56. Orta'nın Çorbacılığına kadar yükseliyordu. İyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı birbirinden ayıramayacak kadar ahlâki değerlerden yoksun bulunan bu Ocaklı zorba, iddiaya göre kahvehaneyi de, cebinden hiçbir harcama yapmadan sahiplenmiş bulunuyordu:

> "...Arsası Kolluğa aid mirî topraktı. Kerestesini, taşını, tuğlasını, camını, kiremitini, meyva ve sebze kabzımalı madrabazlar temin etmişti. Binayı da devrin namlı yapı kalfalarından Tekirdağlı Puzant, amele ücretini cebinden ödeyerek çıkarmıştı."[2]

Tipik 'mafios bir portre' çizen Çorbacı Ali Usta bununla da yetinmiyor, kahvehânesine tam anlamıyla bir 'mafios açılış' yapıyordu. O sırada İstanbul'da ve Çardak yöresinde zenginliği ile tanınan kabzımalları,

---

[1] Patrona – Kerim Korcan– Yazko , Er–Tu Matbaası – İst. 1983 – S.50, 51.

[2] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. , S.90, 91.

madramazları, tüccar ve esnafı açılışa davet ediyordu. Her gelen davetliye de kahvehânede gereksinim duyulan şeylerin bir listesi gönderiliyor, davetlinin hediye olarak getirmesi ihsas ediliyordu. Üstelik bu hediyeler de, gelecek olan davetlinin ekonomik gücüne göre paylaştırılıyordu. 56. Orta'nın Çorbacısı çok önemli bir 'ticari odakta' görev yaptığı için onun taleplerini geri çevirmek mümkün olamıyordu. İddiaya göre davetlilere gönderilen ve getirilmesi beklenen hediye listesinde şunlar yer alıyordu:

> "... apaçık billur nargileler, fağfuri fincanlar, gümüş telkâri zarflar, mertebânî tabanlar, gümüş cezveler, gümüş buhurdanlar, gümüş semaverler, gümüş tepsiler, askılar, şamdanlar, şerbetlikler, kehrubâlı, hatta murassa' kiraz ve yasemin çubuklar, billûr avizeler, aynalar, halı seccadeler, kilimler, Mısır hasırları, tavalar, satranç ve dama takımları, peçiç takımları, ibrişim futalar, peştemallar, peşkir ve havlular, gümüş leğen, ibrik, lâle, sümbül, gül, zerrin çiçekler, altın yaldızlı kafes ile kanarya kuşları istedi."[1]

Patrona Halil Olayı'nda adı geçen ve Ali Usta gibi Ocaklı olan Çınar Ahmed, Çardak kahvehânesinde ateşçilik, yine Oduncu Ahmed de ocakçılık yapıyordu. Keza, asiler arasında adı geçen Çerkes kökenli Küçük Muslu da Ali Usta'nın kölesi, kahvehânenin ocakçısı idi.

Manav Muslu Beşe ile olayları başlatıp yönlendirecek olan Patrona Halil, Ali Usta ile bu kahvehânede tanışıyordu. Daha sonra olaya karışanlar sık sık, hep bu kahvede buluşuyor, toplanıyor, görüş alış verişi yapıyor, hatta örgütleniyorlardı. Önemli toplantılar, halkı yönetime karşı kışkırtma konuşmaları burada yapılıyor, muhalifler burada iletişim kuruyorlardı.

> "1729 yılının Eylülünde bir Cuma günü İrşadî Baba –en çok 40 yaşlarında, orta boylu, tıknaz, uzun kara saçları omuzlarında, pos bıyıklar makas yüzü görmemiş kara sakala sarışmış, başında yağlı keçe külâlı, çıp-

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.91.

lak ayaklarında takunya, üstünde gömlek, don, entari, kuşak, yelek, hırka yüzlerce yama ile rengârenk paçavra yığını, omuzunda zembil, zenbilin içinde bir sürü hırdavat arasında sayısı daima artan ve hiç eksilmeyen bir altın torbası, zenbilin en üstünde de kolayca el atılabilecek bir bıçak... –Ali Usta'nın kahvehanesine gün ortasında, kahvehânenin en kalabalık zamanında geldi ve kurulmuş bir laf makinası gibi hiçbir mukaddemeye lüzum görmeden siyasî bir nutuk irad etti:

– Din kardeşlerim... bana can kulağını tutun... bunca şühedâmızın al kanları kimin boynuna?... Kim ayak uydurdu ise şeytanın oyununa!... Kotur'un 'Kaf'ı, Hoy'un 'ye'si, Revan'ın 'elif'i, Hamedan'ın 'mim'i Müslümana vâcib oldu mu? Oldu!... Ya kime karşı oldu?... Moskof kâfiri ile koklaşana, hem nâmı put şîken iken kendisi put nişân olana!...

Ve çıktı gitti. Kahvehânede fısıltılar başladı. İrşâdi Baba'nın sıraladığı isimler İranlıların geri aldığı şehirlerdi. Yazı bilen birkaç kişi kaf, ye, elif, mim harflerini yanyana koyunca 'kıyam' kelimesi çıktı. Mektebe şöyle bir uğramış olanlar da 'put şîken' in put kıran, 'put nişân'ın da put diken olduğunu anlattı. Put kıran İbrahim Peygamberdi. Put dikenin de onun adaşı olan Vezir İbrahim Paşa olması gerekirdi."[1]

Reşad Ekrem Koçu'ya göre kışkırtmalar sadece Çardak kahvesi ile sınırlı kalmıyor, giderek sokaklara, caddelere yayılıp dal budak salıyordu. Nitekim bu sırada bir de Saka Divânesi söyleniyordu. Saka Divânesi, tıpkı İrşâdî Baba gibi 'abalı, keçeli, paçavralı, külahlı, yalın ayaklı, yalın ayağı kemik tırnaklı, müteaffin, bitli bir haneberduş' idi (tipik bir Kalenderî/Bektaşî tarifi). Kafesinde dolaştırdığı kuşları salıp azat ederken, üstü örtülü olarak halkı, yönetime karşı kışkırtan söylevler çekiyordu:

'Kâfir olup azanı, eski düzen bozanı, haklamak için biz anı, kaynatalım kazanı! Kafesçiye sordum 'kaç kafesin var?' Dedi 'beş kafesim var.' Bir ağa kafesi, bir reis kafesi, iki kule kafesi, bir de baba kafesi!... Haraç mezad, azad, buzad! Biz açalım kafesi, kuşlar alsın nefesi! Cümlesi Fe-

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.104.

tâ'dır (Fetâ için bkz. Her Sakaldan Bir Kıl – E Yayınları – M. Çulcu); eli kanlı, gözü kanlı delikanlıdır... Sahibi pençedir, dört kaşlı gülgoncedir, yiğit civândır, bir kantar gülle ile kırk okka zincir sürür pehlivandır! Sen burada, o orada, bir duvarla kapu var arada, denizde karada, işareti aldın mı, 'hû' deyip daldın mı, Allahım ya hâdî âsân eyler işimiz, seyf ile gaddare olur tırnak ile dişimiz!"[1]

Reşad Ekrem Koçu'nun bir 'roman yazarı muhayyelesi çerçevesinde' (büyük ihtimalle kaydedilmiş halk destanlarından esinlenerek) ortaya koyarak kaydettiği hususlar; Ocaklı/Esnaf/Külhan–beyi oluşumunun inanç zemininde Kalenderî/Bektaşî–Fütüvvet olgusunun bulunduğunu pek güzel kanıtlıyordu. Saka Divânesinin satır aralarında üstü örtülü olarak verilen 'kışkırtma mesajının' deşifre edilmiş şekli şöyle idi:

'Kafes' zindan anlamına geliyordu. 'Kuş' zindandaki şerirleri; hırsız ve katilleri ifade ediyordu. 'Beş kafes' beş zindan demekti ki bunlar; Ağakapusu Zindanı, Tersane Zindanı, Yedikule Zindanı, Rumelihisarı Zindanı, Baba Cafer Zindanı idi. Bu zindanlarda güçlü kuvvetli 'dişleri ve tırnakları hançer kadar sivri ve keskin' haydutlar, şakiler yatıyordu ki bunlar birer Fetâ yani, Fütüvvet ehli yiğit, cesur, cömert, merd, babayiğit 'delikanlılar' idi. Divâne 'hû' diye işaret verilip de ayaklanma başlayınca, zindanların basılarak boşaltılmasını, haydut ve eşkıyanın serbest bırakılmasını salık veriyordu.

Bütün bunlar olurken İstanbul'da büyük bir yangın meydana geliyordu. Bu yangın, halkın moralini hayli bozarak hoşnutsuzluğun hızla yayılmasına neden oluyordu. Bu sırada Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Kapukulu Ocakları içinde Tulumbacı Teşkilatını kurmuş olması da ayrı bir önem ve özellik taşıyordu.

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.106.

TULUMBACILAR

• ***Yeri gelmişken Patrona Halil Olayı'na kısa bir ara vererek Tulumbacılık konusuna değinmekte fayda var. Özellikle 19. Yüzyılda yasadışı oluşumlarla ciddi biçimde örtüşen Tulumbacılık örgütü nasıl kuruluyordu? Yapılanması konusunda bilgi verebilir misiniz?***

İstanbul'daki evlerin büyük bir bölümü ahşap olduğu için toplumsal yaşamı en çok tehdit eden sorunların başında 'yangın tehlikesi' yer alıyordu. Üstelik yangın, tam anlamıyla bir 'âfet–felâket' anlamına geliyordu. Zira İstanbul'un güneyden esen (Lodos gibi) şiddetli rüzgârları, kuruyup çıraya dönen ahşap evleri adeta kibrit ateşi gibi tutuşturuyordu. Kıvılcımlar ve alevler 'kızıl bir canavar gibi' kısa sürede kentin büyük bölümünü önce kor'a, sonra da kül'e döndürüp harap ediyordu. İstanbul'un yangın sorunu genellikle 16. Yüzyılda 'kayıtlara' da geçiyordu. Zira İstanbul, özellikle 16. Yüzyıldan itibaren yoğun yerleşime sahne oluyor, büyüyerek genişliyordu.

Bizans döneminde İstanbul'da 50–60 bin kişi yaşıyordu. 16. Yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının sonunda kentte yaşayan nüfusun 300 bin kişiye ulaştığı ileri sürülüyordu.[1] Nüfus artışına paralel olarak, konut yapımında da bazı kayıtlar getiriliyor; sur dışında yerleşime izin verilmiyordu. Kaldı ki ulaşım güçlükleri de buna elvermediği için yerleşim, sur içinde yoğunlaşıyordu. Kaçınılmaz olarak binalar sıklaşıyor, sokaklar ve meydanlar daralıyor, yapılaşmada ahşap malzeme kullanıldığı için de kent adeta 'kurumuş tahta deposu' haline geliyordu. Bunların arasında resmî ve dinî bazı yapıların inşasında taş kullanılıyordu. Bunun dışında dar, girintili çıkıntılı ve hatta çıkmaz sokaklar, çift taraflı ve birbirine son derece yakın ahşap ev, konak, köşk ve

[1] Aylık Ansiklopedi – Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Yangınları başlıklı makalesi – Age. – C.1, S.114.

diğer binaları bünyesinde topluyordu. Nüfus arttıkça, bu tür yapılaşma da zaman içinde hızlanıyordu. Dolayısıyla yangınlar felâketlere yol açıyor, can ve mal kaybı dayanılmaz boyutlara ulaşıyordu.

> "...bir yangın çıkınca şayet o anda bir de şiddetli rüzgâr esiyorsa yangın rüzgârın estiği istikamette alabildiğine yürüdükten, hatta bazen bir iki gün sürdükten sonra deniz, sur, geniş bostan ve arsa gibi tabii manialara rastlayıncaya kadar tahribatta devam eder ve önüne gelen binaları (...) hak ile yeksan ederdi."[1]

Başlangıçta yönetim, baş gösteren bir yangında sadece, yangın bölgesinde yer alıp da henüz tutuşmamış olan binaları yıkarak önlem alabiliyordu. Bu önlem de tam anlamıyla 'astarı yüzünden pahalı' bir nitelik taşıyordu.

Nihayet, 1579 yılında bir padişah fermanı ile daha sistemli önlemler alınması buyuruluyordu. Bu fermana göre, baş gösteren yangının önlenmesi İstanbul'da yaşayanların birinci görevi sayılıyordu. İstanbul'da herkes evinde, evinin damına çıkabileceği büyüklükte bir merdiven bulundurmakla yükümlü tutuluyordu. Yine her evde büyük bir fıçı su bulundurulması zorunluluğu vardı. Yangının başlaması halinde herkes; adamları, komşuları, Yeniçeriler ve diğer halkla birlikte yangını söndürmek için çaba göstermekle yükümlü kılınıyordu. Kent, özellikle de yangına hassas semtler her üç ayda bir teftiş edilecek, buyurulan önlemleri almayanlar cezalandırılmak üzere Subaşılara teslim edilecekti.[2]

Ancak alınan bu önlemler de yeterli olmuyordu. Ne kolayca dama çıkabilecek şekilde hazırlanmak, ne evlerde büyük fıçılara su doldurarak hazır beklemek, aniden baş gösteren alevleri süratle söndürmek için yeterli olamıyordu. Yangınlar önlenemiyor, yerleşim yoğunlaştıkça birbirini kovalayan felâketler daha büyük kayıplara yol açıyor, can ve mal kaybı telâfi edilemeyecek boyutlara ulaşıyordu. Bu durum 100 yıl-

---

[1] Aylık Ansiklopedi – Age. – C.1, S.114.

[2] İstanbul Tulumbacıları – Reşad Ekrem Koçu – Ana Yayınevi – İst. 1981 – S.9.

dan daha uzun bir süre, bu şekilde devam ediyordu.

Nihayet, Sultan 3. Ahmed'in saltanatı, Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında çok önemli bir adım atılıyordu. 1718 yılında, Fransız asıllı Davud Gerçek Ağa tarafından ilk yangın tulumbası imâl ediliyordu. Böylece su, portatif (taşınabilir) tulumba cihazı sayesinde, yangın anında en yüksek katlara kadar en kısa zamanda çıkarılabiliyor ve alevlere karşı daha etkili olunabiliyordu.

Davud Gerçek Ağa Frank asıllı bir Osmanlıydı. Fransa'dan 10 kişilik aile fertleriyle birlikte Müslüman olmak amacıyla, 1715–1716 (Hicrî 1128) yılında İstanbul'a gelerek Galata'ya yerleşiyordu. Ancak bu dönemde gayrımüslimler, bir Hıristiyan'ın İslâmiyete geçmesini hoş karşılamıyordu. Nitekim 'Cevahirci Marşan' adlı bir Frank, kendisini Fransa'nın İstanbul Elçisine ihbar ediyordu. Elçilik mensupları Davud Gerçek Ağa'yı ele geçirerek zehirlemek istiyor, fakat başarılı olamıyorlardı. Ağa, daha sonra Kapudan İbrahim Paşa ile birlikte, gönüllü olarak Venedik Seferine katılıyordu. Bu sefer sırasında büyük yararlıklar gösteriyor; teknik bilgisi ve elinin çabukluğu sayesinde topları kısa sürede nişanlayıp ateşleyerek çok sayıda düşman gemisini saf dışı ediyordu. Böylece, teknik konulardaki hünerini kanıtlıyor, İstanbul'a döndükten sonra da inzivaya çekilerek uhreviyatla uğraşıyordu.

Ancak 1718 yılında Tüfekhânede (Tophane) patlayan yangın, ortalığı kasıp kavuruyor, harabeye çevirerek Tersane önüne ulaşıyordu. Bu sırada Davud Gerçek Ağa'nın imal ettiği yangın tulumbası kullanılıyor, büyük bir başarı elde ediliyordu.[1]

Bunun sonucunda, yeni yangın tulumbalarının düzenli olarak kullanılması ve yangınlara 'usta elemanlar' tarafından zamanında sevkedilerek müdahale edilebilmesi için Kapukulu Ocakları bünyesinde, yeni bir Ocak kuruluyordu.

---

[1] İstanbul Tulumbacıları – Age. –Sl 18, 19.

"İstanbul'da tulumbacılık teşkilatı Hicrî 1132 (1719) senesinde ihdas edilmiş olan 'Dergâh-ı Âlî Tulumba Ocağı' ile başlamıştır. İlk Ocak Yeniçeriliğin bir şubesi halinde kurulmuştu ve Yeniçeri usul ve nizâmlarına tâbi tutulmuştu."[1]

Böylece, Kapukulu Ocakları içinde askeri düzene bağlı olarak kurulan Dergâh-ı Âli Tulumba Ocağı'nın başına da Tulumbacıbaşı ünvanıyla 120 akçe yevmiye ile Davud Gerçek Ağa tayin ediliyordu. Ayrıca 15 akçe yevmiye ile 50 nefer Yeniçeri de Tulumbacı olarak ayrılıyordu. Keza 30 akçe ile bir Çorbacı, 26 akçe ile bir Çavuş, 24 akçe ile bir Çavuş Yamağı, 20 akçe ile Kâtip ve 60 akçe ile bir Ocak Kethüdası atanıyordu. Bunlara ayrıca bir kışla ile bir bina veriliyordu. Bilahare Tulumbacıların sayısı 150 nefere yükseltiliyordu. Tulumbacı Ortasına günlük 10 okka et, 75 çift ekmek veriliyordu. Ayrıca 90 akçe nöbetçiler için yemek parası ödeniyordu. Bunun yanı sıra hortum ve tulumba bedeli olarak Ağalığa fazladan 40 akçe tahsis ediliyordu. Neferlerden biri Cebeci Tulumbacı Ağası, biri Topçu Tulumbacı Ağası, biri de Topçu Tulumbacıbaşısı oluyordu.[2]

Hemen anlaşılacağı gibi şehrin büyümesine ve nüfusun artmasına paralel olarak Tulumbacı sayısı da yükseliyor, kurulan örgüt hızla güçlenip yayılıyordu. Nitekim Yeniçeri Ocağı'na bağlı bir Tulumbacı Ocağı kurulurken, şehirdeki bütün Yeniçeri ve Bostancı kolluklarına birer yangın tulumbası konularak, birer de Tulumbacı Takımı yerleştiriliyordu. Her Tulumbacı Takımı'nın başına ise Odabaşı ünvanıyla bir Yeniçeri zabiti tayin ediliyordu. Keza Cebeci, Topçu, Tersâne gibi Yeniçeri Ocaklarının kışlalarına da aynı şekilde bir veya birkaç tulumba ile Tulumbacı Takımları yerleştiriliyordu. Bütün Tulumbacı Takımları, Tulumbacıbaşı Ağa'ya bağlanıyordu. Böylece Yeniçeri Ağası, Bostancıbaşı Ağa, Asesbaşı Ağa, Subaşı Ağa gibi Tulumbacıbaşı Ağa da İstanbul'un

---

[1] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü – Age. , C.3, S.532.

[2] İstanbul Tulumbacıları – Age. – S.18, 19, 20.

asayiş ve güvenliğinden sorumlu, yüksek dereceli subaylardan biri haline geliyordu.

Tulumbacılar, diğer Ocaklarda olduğu gibi Acemi Oğlanlarından alınıyordu. Bunlar, diğerlerinden farklı olarak sadece yangın söndürme tekniği ve tulumbacılık konularında eğitim görüyorlardı. Yaşamlarını, yangın tulumbalarının başında geçiriyor, Yeniçeri olmuyorlardı. Tulumbacıların Yeniçeriliği Acemi Ocağındaki yamaklıklarıyla sınırlı kalıyordu. Ancak bunlar gençlikleri, cesaretleri, gözüpeklikleri, uçarılıklarıyla tam bir Fetâ olarak tanınıyorlardı. Birer Fetâ portresi çizmeleri, kendilerine adeta bir 'ayrıcalık' kazandırıyordu. Nitekim zaman içinde bu kimlik giderek derinlik ve sosyal etkinlik kazanıyor, Tulumbacıların şahsında Tulumbacılık da zaman içinde 'bozularak' mafios bir kurum haline dönüşüyordu.

Tulumbacıbaşılar, Şehzadebaşında devlet tarafından kendilerine ayrılmış olan bir konakta oturuyorlardı. Kayıtlara göre Tulumbacı erleri yangınlara giderken başlarına, tas'a benzer kalaylı bir miğfer giyiyorlardı. Bu miğferin üzerinde de tulumbacının numarası bulunuyordu.[1]

Tulumbacıların tarihi, iki ana bölümden oluşuyordu. Birinci dönemi, kuruluşundan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar geçen süreç oluşturuyordu. İkinci dönem ise Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından, Tulumbacılığın lağvedilerek yerine İtfaiye Teşkilatı'nın kurulmasına kadar geçen süreç teşkil ediyordu.

Hemen kaydetmek gerekir ki; Tulumbacı Ocağı'nın Kapukulu Ocakları arasında yer alması nedeniyle Ocaklılarda meydana gelen bozulma bu Ocağı da etkisi altına alıyordu. Diğer Ocaklılar gibi Tulumbacılar da esnaflık yapabiliyor, bu nedenle yarı askerî, yarı sivil bir örgüt görünümü yansıtıyordu. Bu yapılanma zemininde de yine Fütüvvet ilkeleri bulunuyordu. Kaldı ki Tulumbacıların sayısının az olmasına karşın üstlendikleri görevler hem asayiş ve güvenlikle, hem de servetle bağlantılı ol-

[1] İstanbul Tulumbacıları – Age. – S.25, 26.

duğu için çok büyük önem taşıyordu. Dolayısıyla diğer Ocaklarla birlikte Tulumbacıların da disiplinsizliğe yuvarlanması, İstanbul'un sosyal ve siyasal yaşamını derinden etkiliyordu. Bu etki, 18. Yüzyıl boyunca giderek artış gösteriyor, 19. Yüzyıl başında doruk noktasına ulaşıyordu. Siyasî ve askerî kargaşaya paralel olarak İstanbul'da çıkan yangınlar da artıyor, bu yangınlar nedeniyle Tulumbacılar bir taraftan siyasî ve askerî, diğer taraftan ekonomik bir araç olarak kullanılmaya başlanıyordu.

Ancak, Tulumbacıların giderek Külhan–beyi/Kabadayı sırasında sayılması, Kapukulu Ocaklarının kaldırılması sonucu Tulumbacıların yeniden örgütlenmesiyle başlıyordu. Zira Dergâh–ı Âlî Tulumbacı Ocağı'nın lağvedilmesinden sonra, her mahallede bir tulumba bulundurulуyor, bu tulumbaların kullanılması için de yeni bir 'Tulumbacı Örgütü' kuruluyordu. Bunun sonucunda Tulumbacı örgütleri sivilleşiyordu. Sivilleşme, örgütün aynı zamanda Mafios Toplum Yapısı zemininde 'ayrıcalık' elde etmesine ve bu 'ayrıcalığın' ise mafios ilkelere dayandırılmasına yol açıyordu. (Tulumbacılığın ikinci dönemi, ilerde, yeri gelince ayrı bir bölüm olarak kapsamlı şekilde irdelenecek – M. Çulcu)

'Dergâh–ı Âlî Tulumba Ocağı'nın Kapukulu Ocakları içinde yer aldığı ilk dönem, Ocağın kurulduğu 1719 yılından itibaren başlıyordu. Bütün Kapukulu Ocakları gibi bu Ocak da 1730 olaylarından derin bir şekilde etkileniyordu.

Kaldı ki, 'Dergâh–ı Âlî Tulumba Ocağı'nın kurulması 3. Ahmed–İbrahim Paşa ikilisinin gerçekleştirdiği yeniliklerin bir örneğini oluşturuyordu. Nitekim tüm diğer yenilikler gibi bu da şiddetle eleştiriliyordu. Zira oluşum 'ateş kültü' ile ilintiliydi ve bu da Mazdek–Zerdüşt–Mani öğretisinin İslâm heterodoksu sayılan Kalenderî/Bektaşî akımına yansıması anlamına geliyordu. Reşad Ekrem Koçu yine roman üslubu içinde bu olgunun altını –biraz farklı da olsa, şöyle çiziyordu:

> "Ateş nedir?... dedi... Ateş nârdır ve nâr cehennemdir. Cehennem ehli ehl–i nârdır. Tulumbacı da ateş adamdır. Ehl–i nâr'dır. Neûzübillah kâfirdir. Tanrı Teâla onları ya zelzele ile ya tûfan ile ya salgın ile ya

yangın ile terbiye eder. Yangın Tulumbacısı Ocağı kurmak, din ve iman ocağını söndürmektir. Zira ateş kulların terbiyesi için olmuştur. Yangın tulumbacısı mı yangını söndüre, Tanrıya karşı gelmektir. Onun içindir ki Tulumbacılar Firavun'dan ve Nemrud'dan eşed kâfirlerdir!... Şu kadar yıldan beri yangın tulumbacısı var mıydı? Yok idi!... Ya ne oldu? Bu İstanbul şehri halkı azardı. Azdıkça ameli karşılığı yanardı. Sonra ıslah–ı nefs ile şehir yine mamur olurdu!... Nâr–ı firkat, nâr–ı hicran, nâr–ı hasret, nâr–ı iştiyâk, nâr–ı aşk cümle bizler içindir. Nâr–ı beyt de bizim içindir. Yanar yanar kül oluruz!... Sonra yine mamur oluruz. Nûr, nâr'dan gelir, nâr nûr'a gider. Nûr imandır ve hem aşk–u muhabbettir. Nâr–ı söndüren, nûr'u söndürür. Yani imanı ve aşk ile muhabbeti söndürür... Neyyir dahi nûrdan gelir. Neyyir güneştir. Neyyireyn ay ile güneştir. Yangın tulumbacısı nârı söndürür. Nûr ile neyyireyni, yani güneş ile ayı söndürür ki, kıyamet alâmetidir."[1]

Ortak inanç paydasında Kalenderî/Bektaşî öğretisi bulunan Arnavut–Ocaklı–Esnaf–Külhan-beyi oluşumunun 'nâr'ı söndüren nûr'u söndürür' söyleminden etkilenmesinden daha doğal bir şey olamazdı.

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age. – S.74.

İSTANBUL 'BIÇAK ALTINDAN GEÇİYOR'

• ***Tulumbacı Ocağı'nın mafios bir örgüte dönüşmesi sorununu konunun akışı içinde geniş bir şekilde irdelemek koşuluyla Patrona Halil Olayı'na dönebiliriz. Bu olay nasıl başladı? 'Devlet-MAFİA' bağlamında 'Ricâl/Ocaklı/Esnaf/Külhan-beyi oluşumu 1730 Olayı'nda ne tür bir rol oynadı? İmparatorluğun başkenti ve merkezî otoritesi 'mafios karakterli' zorba-külhanbeyi otoritesine nasıl teslim oldu. Bu 'mafios otorite' ülkeyi nasıl yönetti? Merkezî otorite içinde meydana gelen bu 'mafios çatışma/hesaplaşma' hangi sonuçları doğurdu?***

1730 yılına girilirken hem Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, hem Sultan 3. Ahmed ve hem de bunların yakınında bulunan 'yenilikçi' devlet adamları, çeşitli alanlarda ve çeşitli nedenlerle bir hayli yıpranmış bulunuyorlardı.

Her şeyden önce uhrevî yaşamdan dünyevî yaşama geçişi amaçlayan daha liberal bir yaşam tarzını benimsemiş olmaları, bu konuda da aşırı davranışlarda bulunmaları –eğlenceleri gayrıahlâki davranışlara dönüştürmek, lale çılgınlığı, kadın erkek ilişkilerinde toplumun kabullenemeyeceği derecede cüretkâr girişimler, içki ve helva sohbetlerinde sınırsızlık, zengin–fakir farklılığının sosyal kıskançlıklara ve çatışmalara neden olması vs.– tutucu dinsel odakların ve kitlelerin tepsine yol açmış bulunuyordu. Mutaassıp odaklar ile, bu odakların çevresinde toplanmış bulunan yoksul ve cahil halk, yönetimin sergilediği 'yeni yaşam

tarzını' benimsemiyor, hazmedemiyor ve şiddetle eleştiriyordu. Bu eleştiri aynı zamanda kıskançlığı da içeriyor, duyulan tepki kin ve intikam duygularına dönüşüyordu. Hiç şüphe yok ki bunda, savaş meydanlarında uğranılan yenilgi ve bozgunların meydana getirdiği umutsuzluk da büyük rol oynuyordu. Toplumsal zeminde hissedilen bu duygular, tutucu düzende ikbal uman odakların iştahını kabartıyordu. Dolayısıyla dinsel tahrik, hedef seçilen odaklara karşı kullanılan en etkili silah haline geliyordu.

Dünyevî yaşam tarzının temel dinamiği olan sınırsız tüketim, İslâmiyetin yasakladığı aşırı israf şeklinde yorumlanıyor, cahil ve yoksul kesimlere 'gâvurlaşma/kâfirleşme' olarak takdim ediliyordu. Buna karşılık 'yeni yaşam tarzı' ekonomiyi –umulduğu gibi– kısa sürede güçlendirip canlandırmıyor, amaçlanan teknolojik gelişme ve üretim hemen sağlanamıyordu. Bunun böyle olması doğaldı. Ama, çeşitli nedenlerle artan yoksulluk piyasayı daha çabuk sarsıyor, zaten bozum olan dengeleri iyice sallayıp çökertiyordu.

Kaldı ki; ek vergiler, esnafın kayıt altına alınması girişimi, göç edenlerin esnaf tekellerini kırmaya yönelmesi ve yönetimin onları destekler bir politika izlemesi nedeniyle piyasa zaten tepki içinde bulunuyordu. Buna ek olarak paranın değeriyle oynanması ve bu konuda İran'ın olumsuz müdahaleler yaparak malî yaşamı daha da karıştırması, mevcut sorunlara adeta tuz biber ekiyordu.

Bütün bu olumsuzluklar, İran savaşı nedeniyle hızla tırmanıyordu. Bu savaşın meydana getirdiği tahribat doğrudan ve dolaylı yollardan İstanbul'daki toplumsal yapıyı derinden etkiliyordu. Savaşta yaralanarak çeşitli uzuvlarını yitiren gaziler bir yandan İstanbul sokaklarında dolaşarak halkın dinsel duygularına, namus ve şeref anlayışlarına sesleniyorlardı. Diğer yandan yönetimin zevk ve sefa ile zaman geçirdiğini, sefer açacak yerde devletin namusunu ayaklar altına aldıklarını, dinden uzaklaştıklarını söylüyorlardı. Buna ek olarak bir de Tebriz'in İranlılar tarafından kuşatıldığı haberleri gelince; 'Sadrazam İbrahim Paşa Teb-

riz'i gizlice Kızılbaş'a vermiş' dedikodusunu çıkarıyor, ağızdan ağıza yayıyorlardı.[1]

Bu sırada Fransız Elçisi Marquis de Villeneuve Osmanlı devletinin iç durumunu; 'perişan vilâyetlerin, buralarda yaşayan gayrımemnun bir halk kitlesinin ve liderlere ihtiyacı olan gayrıkâfi miktarda disiplinsiz bir askerin mevcudiyetine muttali oldum' cümlesi ile ifade ediyordu.[2] Bu durum, İstanbul için de söz konusuydu.

İranlıların Tebriz önlerine gelmesi halk arasında yayılan dedikoduların yoğunlaşmasına ve tepkilerin tırmanmasına yol açarken, Sadrazam İbrahim Paşa da harekete geçiyordu. Her şeyden önce artık barıştan umudunu kesiyor, barışçı politikaları artık bir kenara bırakma eğilimine giriyordu. Sorunun savaşmadan çözümlenemeyeceğini görüyor ve yeniden sefer hazırlıklarına başlıyordu.

> "...ve derhal Anadolu'nun ve Rumeli'nin muhtelif vilâyet ve sancaklarına, buralarda bulunan kadılara, nâiblere, kethüda yerlerine, voyvodalara, yeniçeri serdarlarına, âyân-ı vilayet ve iş-erlerine emirler göndererek, H. 1143 senesi Muherrem-i gurresi olan 17 Temmuz 1730 tarihinden itibaren, 3. Ahmed'in şark seferine çıkacağı, bu hususta gereken asker ve malzemenin, zamanında ve istenilen mahallerde hazır bulundurulması bildirildi."[3]

Böylece yoğun bir şekilde savaş ve sefer hazırlıkları başlıyordu. Bu bağlamda İstanbul içinde de yoğun faaliyetler gözleniyordu. İran Elçisi Riza Kulu Han dört bölük Yeniçeri tarafından gözaltına alınıyordu. 27 Temmuz günü tuğ-u hümâyûn Üsküdar sahrasına nakledildiyordu. Üç gün sonra Çirmen Beyi kendi kuvvetleriyle gelip Üsküdar tarafına geçiyordu. Daha sonra İstanbul'daki ve Rumeli'den gelen birlikler yoğun olarak Anadolu yakasına nakledildiyordu. Nihayet 3 Ağustos günü Ende-

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.25.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.86.

[3] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.92.

run Ağaları da Üsküdar'a geçiyordu. Bütün bu işler tamamlandıktan sonra sıra otağ–ı hümâyûnun Üsküdar'a kurulmasına geliyordu. Sadrazam, Padişah'a giderek durumu bildiriyordu. Ancak Sultan 3. Ahmed sefere fiilen katılmaktan vazgeçtiğini bildiriyordu. Bunun üzerine İbrahim Paşa ne diyeceğini, ne yapacağını şaşırıyordu. Hemen Yeniçeri Ağasına haber göndererek durumu kendisine bildiriyordu. Sadrazam ve Ağa gizlice görüşüyor, aralarında bir plan yapıyorlardı. Bu plâna göre Ağa Üsküdar'daki ordugâhta tüm askerlerin Padişah'ı hararetle beklediğini, şayet gelmeyecek olursa Yeniçerilerin büyük bir ihtimalle isyan edeceklerini bir mektup yazarak saraya bildiriyordu. Sultan 3. Ahmed bir yandan damadının, diğer yandan ricâlin ve Ocağın baskısı karşısında, Üsküdar'a geçmek zorunda kalıyordu.[1]

Sultan/Halife Üsküdar'a geçiyor, buradaki bir camide Cuma namazı kılıyordu. Daha sonra Valide Sultan'ın türbesini ziyaret ediyor, ardından da ordugâh'a gidiyordu. Padişah, bilâhare civarındaki bir saraya yerleşiyordu. Burada ordu, dört saat süren gösterişli bir resmi geçit yapıyordu. Bu muhteşem gösteri aynı zamanda Tahmasb Kulu'nun İstanbul'daki adamlarına da bir gözdağı niteliği taşıyordu.

Ne var ki bundan sonra olaylar, beklendiği şekilde gelişmiyordu.

Üsküdar'da hazırlıklar hızla tamamlanıyor, fakat ordunun hareketi bir türlü gerçekleşmiyordu. Aradan günler, hatta haftalar geçiyordu. Ancak ordu, bir türlü Üsküdar sahrasından ayrılamıyordu. Bir yandan Sultan 3. Ahmed, diğer yandan Sadrazam, ordunun hareketi konusunda kararsız ve hareketsiz kalıyorlardı. Halk ise – başta esnaf olmak üzere– büyük bir hoşnutsuzluk gösteriyor, yayılan dedikodu ve tezvirat hızla tırmanıyordu. Devlet yönetimi şaşkınlık ve kararsızlık içindeyken, İran Şahı Tahmasb'a ait kuvvetlerin Tebriz'e girdiği ve şehirde büyük bir katliam gerçekleştirdiği haberi İstanbul'a ulaşıyordu. 12 Ağustos günü gelen bu haber üzerine ortalık iyice karışıyordu.

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. , S.94.

"Tahmasb Kulu Han ise, bunun aksine Tebriz'i zabt ve buradaki katliâm sırasında 300 Müslüman Türk'ün burun ve kulaklarını keserek kendi muhafızlarıyla İstanbul istikametine sevkettirmişti."[1]

Ortalıkta dolaşan bu haberler halkın yönetime duyduğu kin ve nefreti körüklüyor, büyütüyordu. Toplumsal gerilim son haddine varıyordu. Buna rağmen yönetimdeki kararsızlık ve tutarsızlık devam ediyordu. Kimi zaman sefere Padişah'ın, kimi zaman da Sadrazam'ın kumanda edeceği söyleniyor; hatta ordunun izleyeceği güzergâh bile ulu orta tartışılıyordu. Buna karşılık ordunun gereksinim duyduğu erzak ve mühimmat da bir türlü tamamlanamıyordu. Zira Anadolu ve Rumeli'deki yükümlülerden istenen lojistik destek yeteri gibi ve zamanında sağlanamıyordu. Zaten, Padişah da Üsküdar'a geçtikten kısa bir süre sonra, İstanbul'daki sarayına dönüyordu.

Padişah ile Sadrazamın böyle tutarsız davranmasında, bir başka neden de rol oynuyordu:

"3. Ahmed ile Vezir–i âzamı İbrahim Paşa'yı düşündüren ikinci bir mesele de yine bu husus ile alâkalı bulunuyordu; yani Padişah ile Vezir–i âzam, aynı zamanda ve birlikte İstanbul'dan ayrılmayı tehlikeli görüyorlardı. Halkın vaziyeti, Yeniçeri ve ulemanın durumu, esnaf arasındaki hava onları, kimin sefere çıkacağı, kimin İstanbul'da kalacağı hususunda kararsızlığa düşürmüştü."[2]

Ordunun Üsküdar'da uzun süre oyalanması ilmiye ricâliyle beraber Yeniçeri ve esnaf arasında baş gösteren huzursuzluğun yayılmasına yol açıyordu. Nitekim bu ortamda herkes bir tarafa dağılıyor, Üsküdar'daki ordugâhta çok az sayıda personel kalıyordu. Sultan 3. Ahmed ise kendi konumunu unutarak, İran harbini açtığı için Damat İbrahim Paşa'yı sorumlu tutuyordu. Ayrıca, Üsküdar ordugâhına geçmeden önceki görüşlerini savunmayı sürdürüyor, sefere Sadrazam'ın gitmesi gerektiğini,

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.94.

[2] Patrona İsyanı, 1730– Age. – S.99.

muhtemel bir düşman baskısına karşı kendisinin İstanbul'da kalmasının doğru olacağını ileri sürüyordu. Padişah'ın bu eğilimi herkesi çileden çıkarıyordu.

Bütün olumsuz gelişmelere ve olaylara paralel olarak ordunun Üsküdar ordugâhında boşuboşuna bekletilmesi, bardağı taşıran son damla oluyordu. Buna karşılık Patrona Halil ve çok yönlü 'örgütü' elverişli ortamdan yararlanmanın zamanının geldiğini düşünüyor ve 28 Eylül 1730 Perşembe günü, adamlarıyla birlikte önceden planladığı şekilde harekete geçiyordu. Patrona Halil'in liderliğini yaptığı 'çok yönlü ve çok boyutlu örgüt', bugün olduğu gibi o dönemde de tam anlamıyla 'mafios bir kimlik ve karakter' taşıyordu.

Örgütün lideri, Arnavut asıllı Horpeşteli Patrona Halil idi. Yardımcılıklarını ise yine Arnavut asıllı manav Muslu Beşe, Emir Ali ve kahveci Ali Usta yapıyordu.[1] "Muslu Beşe aslen Niğbolu Sancağının, Rusçuk kazasına bağlı Karalar köyünden olup, vak'a esnasında İstanbul'da meyve ve sebzecilik ile meşgul idi. Daha önceleri ise onun Yeniçeri olduğunu ve Zağaracılara mensup bulunduğunu görüyoruz."[2]

Olayları yönlendirip organize eden örgütün yönetici 'çekirdek' kadrosunun ikinci halkasında ise; Karayılan, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Derviş Mehmed, Erzurumlu Mehmed, Küçük Muslu, Kutucu Hacı Hüseyin, Manav İsmail, Cambaz Emir Musa, Hafız Ahmed Paşa'nın kethüdası Karagöz İbrahim, Gazi Beşe, Bayram, Çelo, Veli Mustafa, Dereköylü Ali, sabık Cebeciler Kethüdası Recep gibi çeşitli kökenlerden ve mesleklerden gelen kozmopolit bir topluluk yer alıyordu.[3]

Örgütün üçüncü halkasında yer alan zorba ve ayak takımı ile eylemleri başlatanların sayısı 30'u buluyordu. Bu topluluktakiler kahvecilik, manavlık, bakkallık, dellâklık, kayıkçılık gibi mesleklerle uğraşıyorlarsa

---

[1] Lale Devri – Age. – S.121.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.134.

[3] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.134.

da; çoğunun ya geçmişte Ocak ile ilişkisi olmuş ya da bu ilişki halen devam ediyordu. Kaldı ki, yine bu grupta hamam esnafı ile birlikte, hamam külhanlarında etkili biçimde örgütlenmiş bulunan ve İstanbul'da sayıları bini bulan külhan–beyleri de yer alıyordu. Yönetici kadronun Bayezid Hamamı'nı bir hareket üssü haline getirmesi ve bu semtte diğer önemli külhan–beyi hamamlarının yer alması; zaten 'yağma ve rezillik yapmak için fırsat kollayan' külhan–beylerinin de olaylara aktif olarak katılmalarına neden oluyordu. Nihayet, yine Arnavut asıllı Zülâli Hasan Efendi ile Ayasofya vaizi İspirîzâde'nin eylemde yer alması, olaylar sırasında ulema kisvesine rastlanmasına da yol açıyor; Patrona'nın mafios örgütü tamamlanıyordu. Kaldı ki Patrona, eylemin 'görünürdeki lideri' konumunda bulunuyordu. Bu 'mafios örgütü' oluşturup yönlendirenler, Padişah'ın ve Sadrazam'ın çok yakınında, hatta evlerinin içinde oturuyorlardı. Bunlar, damad–ı şehriyari Ali Paşa, damad–ı şehriyari Abdi Paşa ile Sadrazam'ın damadı Kapudan–ı Derya Kaymak Mustafa Paşa idiler.

Bu tablo, 18. Yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun ne tür bir yapılanma ve tehlike ile karşı karşıya bulunduğunu apaçık ortaya koyuyordu.

Unutmamak gerekir ki, 17. Yüzyılın başında Önasya'yı kasıp kavuran Celâlî terörünün ve yağmasının oluşturduğu elverişli ortam; kökeni mütegallibe/eşkıya karaktere dayanan yeni yerel güç odaklarını, yani 'mafios âyânları' ortaya çıkarıyordu. 18. Yüzyıla gelinirken âyânlar, yerelde en güçlü otoriteyi oluşturmaya başlıyor, merkezî otorite ile ya bütünleşerek devlet otoritesi haline geliyor ya da merkezî otoriteyi yok sayarak kendi zorba otoritelerini tesis ediyorlardı. Devlet vergi ve asker toplayamıyordu. Eşkıya ile bütünleşen âyânlar kendi yasadışı düzenlerini tesis ederken, halk dış tehlikeler karşısında kaçınılmaz olarak bu 'zorba ve yağmacı otoritenin' koruması altına sığınıyordu. Böylece yerel zorba otorite hem dinsel/moral hem de ekonomik/silahlı gücünü arttırıyordu. Yerelde merkezî otoriteyi temsil eden ehl–i örf ve ehl–i şer'in

eli–kolu bağlanıyor, yerel güç odakları yasa koyucu ve uygulayıcı konumuna gelerek yönetimi kuklalaştırıyordu. Üstelik aradan 100 yıla yakın bir süre geçtiği halde en büyük desteği; çeşitli etnik ve inanç kökeninden gelen konar–göçer aşiretlerden gören Celâlî eşkıyası, terör estirerek soygunlar yapmayı mevzi olarak sürdürüyordu. Kısacası Mafios Toplum Yapısı'nın en belirgin göstergesi olarak yasal/yasadışı yerel güç odaklarının otoritesi günden güne güçlenerek egemen olurken İmparatorluğun varlığını veya yokluğunu sembolize eden 'Merkezî otorite' yereldeki etkinliğini düzenli olarak yitiriyordu.

Bu tablo karşısında merkezî otoriteyi ifade eden ve mutlak iradeyi elinde bulunduran Sultan/Halife'nin Önasya genelinde egemen olmaya başlayan 'zorba' karakterli 'yerel güç odaklarını' sindirmesi gerekiyordu. Ancak Sultan/Halife'nin bunu gerçekleştirebilmesi için önce, payitahta egemen olması, merkezî otoriteyi buradaki 'paraziter unsurlardan' ve karşı otorite odaklarından temizlemesi gerekiyordu. Ne ki bu, mümkün olamıyordu. Her şeyden önce, Osmanlı klasik İslamî/Tasavvufî yaşam tarzını liberalize etmeye çalışan Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın bu politikası 'Mutlakiyet rejiminin' ruhu ile çelişiyordu. Bu çelişki, kaçınılmaz olarak zaafiyet yaratıyor, bu zaafiyet ise merkezî otoriteyi olumsuz yönde etkiliyordu. Zaafiyet içindeki merkezî otorite, İmparatorluk merkezinde bile boşluklar meydana gelmesine neden oluyordu. Bu boşluk giderek 'yasadışı otorite' ile doldurulmaya başlanıyor; nihayet bu 'yasadışı mafios otorite' İmparatorluk yönetimini ele geçirecek kadar ileri gidiyordu.

Sonuç olarak 'Zorba, İstanbul halkını bıçak altından geçiriyordu.' (Bıçak altından geçirmek değimi, külhan-beyi/kabadayı lügatçesinde 'hasmı sindirmek, hasma baş eğdirmek, rakibe egemen olmak' anlamında kullanılıyordu. – M. Çulcu)

25 Eylül 1730 günü Sultan 3. Ahmed Üsküdar'daki Valide Camii'nde geleneksel olarak okutulan Mevlid–i Şerife katılıyordu. Patrona Halil ile adamları o gün ayaklanmayı başlatmayı düşünüyor, fakat ba-

şarılı olamayacakları endişesiyle korkuya kapılıyor, erteliyorlardı.[1]

Nitekim eylemler 28 Eylül 1730 perşembe günü başlıyordu.

> "İşbu 1143 senesi mah–i rebiülevvelinin onbeşinci hamis günü saat üçbuçukta şehr–i Konstantiniye'de iptida zuhuruna ve bu ikaz–ı fitneye cür'et edüp bu emr–i kubha sebeb ü bais birkaç erazil makulesi Arnavut ve çitak (Çitak–Çıtak: Bozuk ağızla konuşan Rumeli Türkü – Tarih Terimleri Sözlüğü – Bekir Sıtkı Baykal – İmge Kitabevi – Ank. 2000 – S.38) taifesinden ve Anadolu Cebel Türkü bî–din ve bî–mezhepler (dinsiz ve mezhepsiz denmesinin nedeni, bunların büyük bir kısmının Kalenderî/Bektaşî akımına mensup bulunmasıydı– M. Çulcu) idi."[2]

28 Eylül perşembe günü tatil olduğu için Padişah ve Sadrazam da dahil tüm yöneticiler, şehir dışında bulunuyordu. İstanbul'da sadece, şehrin asayişinden sorumlu İstanbul Kaymakamı ve Kapudan–ı Derya olan Kaymak Mustafa Paşa ile Yeniçeri Ağası Hasan Ağa kalmıştı. Kaymak Mustafa Paşa da Çengelköy'deki mâlikanesine çekilmiş, bahçesiyle uğraşıyor, gül buduyordu. Kısacası, İstanbul adeta savunmadan ve denetimden yoksun bulunuyordu. Merkezî otoriteye başkaldırarak kente egemen olmak için bundan daha elverişli bir ortam elbette ki düşünülemezdi. Nitekim; Patrona Halil'in çekirdek kadrosu ve 15–20 kişilik örgütü Bayezid Hamamı'nda toplanarak organize oluyor ve 'eylemi' buradan başlatıyordu.

Harekete geçen öncüler arasında; "...onyedi bölükten Patrona Halil, aslı Arnavut ve zağaracılardan Muslı, aslı Niğbolu sancağından ve Ali Usta ve Karayılan ve Çınar Ahmed ve Oduncu Ahmed ve Emir Ali ve Derviş Mehmed ve Erzurumlu Mehmed ve Küçük Muslı ve cephaneden Kutucu elhac Hüseyin ve manav İsmail ve buna kıyas otuz nefer" bulunuyordu.[3]

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.26.

[2] Abdi Tarihi – Age. – S.28.

[3] Abdi Tarihi – Age. – S.29.

Bunlar, üç–dört kola ayrılıyor, her kolun önünde ihtilâlin sembolü olarak bir bayrak taşınıyordu. Bu bayraklar aslında ilginç bir nitelik ve anlam taşıyordu. Zira bayrak diye taşınan bu ihtilâl sembolleri; sarı ve kırmızı çubuklu ibrişimden yapılma bir hamam peştemalından başka bir şey değildi.[1] Bayrak yerine taşınan bu peştemallar bir bakıma; 'Ocaklılar, esnaf ve külhan–beylerinin' birliğini yansıtıp topluma ilân ediyordu.

Bayrak açan birinci koldaki asiler yalın ayak ve yalın kılıç dua meydanından; ikinci kol Bayezid–ı Velî'den gelip çarşıya girerek Bedestene doğru ilerliyordu. Bunlar bir yandan 'Allah, Allah!...' diye haykırıyor, diğer yandan; 'Şer'i Muhammedî üzere ümmet–i Muhammed davamız vardır. Dekâkini seddedüp Bedesten'i çevirin' yani; 'dükkânları kapatıp Bedesten'i kuşatın' diye bağırıyorlardı.[2] Zorbaların bir kısmı Bedesten'i kuşatırken diğerleri ve ayrı kollardan gelenler daha sonra At Meydanı'na inip, burada toplanıyorlardı.

Bu sırada durumu haber alan, başta külhan–beyleri olmak üzere İstanbul'un işsiz–güçsüz, Ocaklı/sivil ne kadar 'zorba ve haşeresi' varsa harekete geçiyordu. Diğer taraftan Bedesten başta olmak üzere çarşı ve pazarda ne kadar dükkân varsa, hem zorbalar ve hem de çarşı kahyâsı tarafından kapattırılıyordu. Dükkânını kapatan esnafın bir kısmı korku içinde evine çekiliyor, çoğunluğu Ocaklı olan diğer esnaf ise asilere katılıyordu.

Devlet erkânı ve ricâl şehir dışında olduğu için meydan tamamen asilere ve zorbalara kalmış bulunuyordu. Sadece Sadrazam İbrahim Paşa'nın damatlarından Kethüda Mehmed Paşa, Aşçı Mehmed Paşa'nın ziyafetine katılmak amacıyla kentte bulunuyordu. O da başlangıçta duruma müdahale etmek isteyince hayatı tehlikeye giriyor, canını kurtarmak amacıyla Eyüp'e kaçıyordu. Bununla birlikte Mehmed Paşa derhal

---

[1] Patrona Halil – Age. – S.96.

[2] Abdi Tarihi – Age. – S.29.

bir haberci çıkarıyor, durumu Kaymakam Mustafa Paşa ile Yeniçeri Ağası'na bildiriyordu.[1]

> "... cümle ehl–i sûk Bedesteni ve çarşu ve pazarı kapayup, herkes gürûh gürûh, fevç fevç, evli evine gidüp kapılarının seddeylediler. Ancak taşrada ol zühûr eden âdemler kaldı..."[2]

Durumu öğrenen Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, 300 kişilik bir kuvvetle çarşıya geliyordu. Ağa asilerin altı kişiden oluştuğunu, bunlardan dördünün öldürüldüğünü, diğer ikisinin öldürülmesinin de an meselesi olduğunu söylüyor; herkesin dükkânlarını açması için çığırtkan dolaştırıyordu. Fakat bu çağrılara hiç kimse kulak asmıyordu. Zira Hasan Ağa'nın adamları da gizliden gizliye asilere yardım ediyor; çığırtkanların aksine, dükkânlarını açmamalarını tembih ediyorlardı. Bununla da yetinmiyor, Ağalarına baskı yaparak asilere katılmayı telkin ediyor, zorbalara açıkça yardım edilmesini istiyorlardı. Sonunda Ağa'nın hayatı da tehlikeye giriyor, durumun çaresizliğini gören Yeniçeri Ağası kıyafet değiştirerek kaçıyordu. İddiaya göre Patrona Halil Yeniçeri Ağası'nı doğrudan sıkıştırıyor, ölümle tehdit ediyor, Ağa da Üsküdar'a geçerek firar edip canını kurtarıyordu.

Buna karşılık Kapudan–ı Derya Mustafa Paşa daha farklı bir davranış gösteriyordu.

Olayların başlaması sırasında Boğaziçi'ndeki yalısında gül budayan Mustafa Paşa, durumu haber alınca önce Tersane'ye geliyordu. Burada, emrindeki askerlere çeşitli talimatlar veriyor ve Padişah'ın emri olmadıkça hiçbir harekette bulunulmamasını emrediyordu. Buradan annesinin evine gidiyordu. Annesi, yaptığı şeyin yanlış olduğunu, Sadrazam'ın büyük iyiliklerini gördüklerini, olayları bastırmak üzere gereken şekilde davranmasını ve önlemler almasını söylüyordu. Mustafa Paşa,

---

[1] Patrona İsyanı, 1730–Age. – S.136.

[2] Abdi Tarihi – age. – S.29.

buradan ayrılıp Bedestene gidiyor, dükkânları açtırmak için güya ve görünürde çaba sarfediyor; fakat bu çabalar sözde kalıyordu. Gerçekte ise zorbaların yaptıklarını görmezden geliyor; çevresindekilere, Sadrazam ile Kethüda ortadan kaldırılmadıkça bu sorunun çözümlenemeyeceğini söylüyordu. Hatta bir iddiaya göre, zorbaların elebaşılarıyla kendi konağında buluşup görüşüyor, bu görüşme sırasında zorbalar kendisini başa getirmek istiyor, Kaymak Mustafa Paşa ise bunlara beklenen vaktin henüz gelmediğini söylüyordu.[1]

Abdi Tarihi'ne göre ise Paşa, Ağa Kapusu'na gidiyor, duruma müdahale ettirmek üzere Mısır beylerinden Ali Bey ile görüşüyordu. Ne var ki, her şart altında ikili politikasını fazla uzun sürdüremeyen Paşa sonunda, durumu bildirmek üzere Üsküdar'a geçiyor, Sultan 3. Ahmed'in yanına gidiyordu. Böylece İstanbul tam anlamıyla Patrona Halil ile adamlarının insafına terkediliyordu.

Gerek ricâl ve erkân, gerekse diğer görevliler durumun vehametini gördükleri halde, Sultan 3. Ahmed'e gerçeği söylemekten kaçınıyor; olayları birkaç serserinin işi olarak takdim ediyorlardı. Bu durum Sadrazamı çileden çıkarıyordu. Nitekim İbrahim Paşa, Padişah'ın huzurunda Kapudan–ı Derya'nın üzerine yürüyor, 'bu korkak adamları nasıl oluyor da haâlâ yanınızda ve hayatta tutabiliyorsunuz' diyerek feveran ediyordu. İbrahim Paşa olayların şiddetle ve süratle bastırılmasını istiyordu. Sultan 3. Ahmed ise gerçekleri anlatmaktan kaçınan adamlarıyla uğraşmak yerine, olayları bastırmanın yollarını arıyordu. Bu nedenle hemen bir toplantı düzenliyordu. Toplantı Hatice Sultan'ın sarayında yapılıyordu. Burada İbrahim Paşa, şiddet politikası izlenmesi gerektiğinin altını bir kez daha çiziyor; askeri bir kuvvetin başına geçerek zorbaların üzerine yürümeyi, sorunu kan ve şiddetle çözümlemeyi öneriyordu. Fakat, Rumeli Kazaskerlerinden Paşmakçızâde Abdullah Efendi, Müslümanın Müslüman kanı dökmesinin şeriata uygun olmadığını söy-

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.137, 138.

lüyor; "vezir–i âzamın silahlı olarak tenkil hareketinde bulunmasına' inatla karşı çıkıyordu. Bu nedenle Padişah kararsız kalıyordu.

Bunun üzerine toplantıda; sadece İstanbul'a geçilmesi kararlaştırılıyordu. O gece vezirler, saray erkânı, ricâl ve Sultan/Halife, kayıklarla Sarayburnu'nun Yalı Köşkü tarafından karaya çıkıyor ve hızla saraya giriyordu.[1]

Bu sırada ablası Hatice Sultan, 3. Ahmed'e akıl hocalığı yapıyordu.

Hatice Sultan kardeşine, ricâl ve erkânı yanından ayırmamasını, gerektiğinde de vezirlerin kellesini vermekten kaçınmamasını telkin ediyordu. Padişah da Sadrazam Nevşehirli'yi yanından ayırmıyor, böyle yaptığı için de Sadrazam'ın acil ve etkin önlemler almasına fırsat bırakmıyordu. Bu süreçte sarayda, bitmez tükenmez toplantılar yapılıyor, ancak kararsızlık devam ettiği için 'merkezî otorite' bir türlü kendisini gösterip gereğini yapamıyordu.

Buna paralel olarak meydan tamamen zorbalara kalıyordu. Yönetimin içinde bulunduğu 'aciz' durumu fark eden Patrona ile adamları, çeşitli kollar halinde, İstanbul'un çeşitli güzergâhlarından geçerek bu kez de Et Meydanı'na geliyor, burada toplanıyorlardı. Bilindiği gibi Yeniçeri kışlaları Et Meydanı'nda bulunuyordu. Olaylar karşısında Ocak Ağaları ile Çorbacıların büyük bölümü 'ikilem içine düşmüş' bulunuyorlardı. Bunlar bir yandan adlarının olaya karışmasından korkuyor, diğer yandan da zorbaları dağıtmak istemiyorlardı. Bu durumdaki Ağalar ve çorbacılar çareyi, ortadan kaybolmakta, saklanmakta buluyorlardı. Başsız kalan Ocaklılar ise, asilere katılmak için adeta can atıyor, yerlerinde duramıyor, fırsat kolluyorlardı.

Nitekim, aynı zamanda Ocaklı olan Patrona Halil ile Muslu Beşe'yi kalabalığın başında gören Ocaklılar, zorbalara sempati gösterileri yapıyor; onlar da Meydan Kapısını zorla açtırıp kışlalara giriyorlardı. Hemen ardından da Kul Kethüdası'nın Ortası olan Birinci Bölüğün önüne

---

[1] Patrona Halil, 1730 – Age. – S.139.

bayraklarını dikiyorlardı. Bunu, İkinci ve Beşinci Odaların önüne dikilen bayraklar izliyordu. Böylece Ocağın eski reisleri, arkadaşlarını kendi bayraklarının altına davet ediyorlardı. Zorbaların elebaşıları, hem sayılarını hem de güçlerini arttırmanın yanı sıra; kendilerini durdurabilecek silahlı bir gücü zararsız hale getirmek düşüncesiyle böyle davranıyorlardı. Zira olayların başlaması sırasında merak ve heyecanla çevrelerine toplanan kalabalık daha sonra dağılmış, isyan eden zorbalar adeta savunmasız ve soyutlanmış bir şekilde ortada kalmışlardı. Nitekim zorbalar geceyi korku ve bekleyiş içinde geçirmişlerdi. Gece, merkezî otoritenin hareketsiz kaldığını görünce asiler yeniden cesaretleniyorlardı. Şimdi de Ocaklıları yanlarına çekmeyi ve tam katılımlarını sağlamayı başarıyorlardı. Olayların ikinci günü Cuma'ya rastlıyordu. Asiler, toplandıkları Et Meydanı'ndan hep birlikte camiye gidiyor, amaçlarına ulaşıyorlardı.

> "...Patrona Halil ve Muslı ve Çınar Ahmed ve Ali Usta ve Karayılan namında zorbalar, bilcümle meydandan kalkup cami-i şerifde cem' olan halkın yanlarına varup derunlarında muzmer olan mel'anetlerin anlara ifşa edüp muradları her ne ise meşveretlerine nizam verüp Yeniçeri Odabaşıları ve başeskileri ve ihtiyarları çünküm bu meşveret eyledikleri üzere kavl-ü karar ve ahd-ü misak edüp eski odabaşısı dahi bu ahvalden haberdar edüp gayri cümlesi yekdil ve yekcihet oldular ve Cephaneden ve Tophaneden ve kendi taraflarına meyli olan nâsdan her kim var ise kendi malumları cümle evvelden mahud olup bir bahaneye bakarlar imiş."[1]

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.32.

SOYGUN VE YAĞMA BAŞLIYOR

Et Meydanı'nda toplananlar; başta Sultan ile Sadrazam olmak üzere herkesin bir kenara çekildiğini, halkın evine kapanarak pencerelerden kendilerini izleyip hiçbir şeye karışmadığını, Ocaklıların ise kendilerine katılmaya başladıklarını görerek iyice cesaretleniyorlardı. Nitekim zorbalar, buradan aldıkları güçle aynı gece, yani Cuma gecesi gerçek yüzlerini göstermeye başlıyorlardı. 'Külhan–beyi, zorba–haşere' takımından onbeş yirmi kişi bir araya gelerek şehirdeki şöhretli ve ileri gelen bazı zenginlerin ev ve malikânelerini basıyorlardı. Bu baskınlar sırasında buldukları nakit parayı, değerli eşyayı, altın ve mücevherleri yağmalayarak gasp ediyorlardı. Böylece, ayaklananların arasına gizlenerek kendini kamufle eden 'mafios örgüt' gerçek amacını ve karakterini de ortaya koyuyordu. Bu durum halkın gözünü bir hayli korkutuyordu. Nitekim sabahleyin erken saatte, başta bazı mahallelerin imamları olmak üzere halktan onbeş–yirmi kişi bir araya geliyor, durumu görüşerek; "Bu gece olan iş nice iştir? Mahallemizde Allah, Allah ile üç Müslüman ve bir de Bakkal Dimo'nun evini basup malını yağma eylediler" diyerek derdleşiyorlardı. O sırada aralarından biri Mehter Çeşmesi'nde Kaşıkçı Efendi'nin ve Sipahi Ocağı Kethüdası merhum Gülşeni Ağa'nın evinin de basıldığını söyleyince, aynı gece pek çok evin yağmalanıp soyulduğu anlaşılıyordu. Bunun üzerine toplananlar durumun daha kötü olacağını, bu nedenle hemen önlem alınması gerektiğini düşünerek durumu görüşmek üzere Et Meydanı'na gidiyorlardı. Orada, ortaya çıkan bir adamın; "Odabaşılar, Baş Karakullukçular... Orta çadırlarınızı ve kaza-

nınızı meydana getirip, hepiniz buraya toplanmalısınız. Sonra sonu fena olur. Gerçi bizim hepimizi yok ederler. Ancak biz de önce sizi helâk eder, sonra bizler de helâk oluruz. İş de tamam olur" diyerek tehditler savuruyordu. Halk ise onu, korku içinde izliyordu. Bunun üzerine heyet, bu şahsın zorbaların lideri olduğunu düşünüyor, sorunlarını anlatarak yardım istemeye karar veriyordu. Yanına gidip durumu anlatınca adam; "Şimdi bu vakitte böyle cevapları bize göre gûş eylemek münasip değildir." diyerek yüzünü asıyor, yanından kovuyordu. Bunun üzerine imam ile mahalle halkı Muslu Beşe'ye gidiyordu. Söze "Muslu Ağa Sultanım" diye başlayarak sorunlarını anlatıyor; "Bunu yapan adamların sizden olmadığını bizler de biliyoruz. Ancak bilesiniz diye sizlere söylemeyi doğru buluyoruz. Bize de nasıl emrederseniz başımızın çaresine ona göre bakalım" diyorlardı. Aslında, olanı biteni herkesten iyi bilen Muslu Beşe, sanki hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranıyor, 'suret–i haktan' yana görünüyor, üstelik de şunları söylüyordu:

> "Sizlere izin. Gece ve gündüz her kim gerek bayrak ile ve gerek bayraksız, yağma için her kimse mahallesine varup bir zarar eymek isterse, hemen varup helâk edesiz. Anlar bizden değildir."[1]

Bu konuşmalar olurken Et Meydanı kapısından 40–50 kişilik, tepeden tırnağa silahlı bir zorba grubu içeri giriyordu. Bunların başında bulunan bir şahıs, Patrona Halil'in Muslu Beşe'ye gönderdiği bir mesajı veriyordu. Bu mesajda; "Birader!... Kapudan Paşa (Kaymak Mustafa Paşa) Padişah tarafından Tersâne'ye gönderildi. Gidip onu, Tersâne–i Hümâyhun'dan kovdum. Bütün mühimmatı zapteyledim. Gayrı selâmet bizdedir" deniyordu.[2]

Bunun üzerine Ocaklılar zorbaların şehre iyice hakim olduğunu görüyor ve Birinci Ağa Bölüğü, kazanını Et Meydanı'na çıkararak ayaklanmaya, o andan itibaren fiilen katılıyorlardı. Hemen ardından asiler ça-

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.32, 33.

[2] Abdi Tarihi – Age. – S.33, 34.

dırlarını Et Meydanı'na kuruyordu. Bir 'bayrak kolu' asilerin temsilcilerini Topkapı'ya götürüyor, bir bayrak kolu Hırka–i Şerif'i Et Meydanı'na getirmeye gidiyordu. Bir bayrak kolu da Sekbanbaşı Ali Ağa'yı Yeniçeri Ağası yapmak üzere getirmeye gidiyordu. Bu arada asiler, bazı hazırlıklara girişiyordu. Hemen ardından da yeni duruma göre örgütlenmeye başlıyorlardı. Bu örgütlenme ise tam anlamıyla 'zorba ve haşereye' yakışan bir yapıda oluyordu.

Zorbalar, ulemadan eski Kudüs Kadısı Samancızâde'yi Et Meydanı'na getiriyorlardı. Diğer taraftan İstanbul Kadısı olan Cezayir Paşası oğlu Efendi'nin evini basıp yağmalıyorlardı. Yağmadan dönerken karşılarına 'hariç müderrislerden' Deli İbrahim çıkıyordu. Hep beraber geldikleri Et Meydanı'nda; İstanbul Efendisi yapacak uygun bir adam aramaya başlıyorlardı. O sırada yolda karşılaştıkları Deli İbrahim ortaya atılıyor; "Eğer sizlere kadı ve nâib lâzım ise işte ben sizin ile can ü başım feda eder yoldaş olduğum malumunuz olsun" diyordu. Zorbalar kendisini hemen İstanbul Kadılığı'na tayin ediyordu. Bu atama büyük anlam ve önem taşıyordu. Zira zorbalar, bu atama ile hukuk ve adalet mekanizmasını kontrollerine alıyorlardı. Böylece 'devletleşiyor' zorbalıklarını ve yasadışı uygulamalarını (eylemlerini) yasal kılıfa sokmaya başlıyorlardı.

> "Ol saat efendi–i mezbûru atına bindirüb alay ile At Meydanına götürdüler. Makam–ı kazaya kadem bastı, kazaya rıza verdi. Matlubunu buldu. Gayri sınıf sınıf herkese mürasele tahrir ve muhzır ile davet–i şer'i şerif eylediler. Gelmeğe imtina edüp gelmiyenleri bayraklar tayin olunup evlerin basub, ele gireni getürürler idi. Firar eden halâs bulur idi."[1]

Seksanbaşı Ali Ağa'nın evi üç kez basıldığı halde ele geçirilemiyordu. Bunun üzerine Yeniçeri Ağası yapmak üzere başka birisini aramaya başlıyorlardı.

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.35.

Aradan bir hafta geçiyordu. Bu arada önemli bir gelişme cereyan ediyordu. 'Ocaklı–zorba–haşere' takımı Tersane Zindanına, Ağa Kapusu Zindanını, Baba Cafer Zindanını, Yedikule Zindanını ve Galata Zindanını basarak, burada yatan mahkumları serbest bırakıyorlardı. Bunun sonucunda Patrona Halil'in örgütü daha bir güçleniyor ve mütecavizleşiyordu. O hafta Cuma namazı kılınmıyor, ezan okutulmuyordu.

"...çadırlar ile Et Meydanı dolu ve Orta Kazanları ile dahi malâmal ve cebeci ve topçu ve top arabacısı ve tersaneli ve sipah ve silahdar uşağı bölükler ve emirler ve tabl ve alemler ve dervişler ve Çingene, Rum, Ermeni ve Kızılbaş sair milel–i muhtelife ile cümle bir araya gelüp" asilerin başbuğu konumunda bulunan Patrona Halil'in emrine giriyorlardı.[1]

Müslüman asilerin büyük bir bölümü –Kızılbaş vs., gibi – Kalenderî/Bektaşî akımından sayıldıkları için Arap–Sünnî odaklar tarafından 'bî–din' yani 'dinsiz' olarak tanımlanıyor, Horpeşteli Arnavut Halil de bu akımın mensubu olması nedeniyle 'bî–din' diye anılıyordu:

> "...bu eşkıyaya başbuğ olan mel'unlardan, Yeniçeriden Onyedi Bölüğün Patrona Halil, aslı dahi Rumeli'den Horpeşte Kazasından Arnavud–i bî–din..."[2]

Başta, Patrona Halil'in koruduğu örgütün üyeleri olan; Rusçuk kazasının Karalar Karyesi'nden Muslu Beşe, refiki Küçük Muslu, Ali Usta, Çınar Ahmed, Emir Ali, Cambaz Emir Musa, Oduncu Ahmed, Salih Ağa, Cebeci Ocağı'ndan Karayılan, Turşucu İsmail ve Kutucu elhaç Hüseyin başta olmak üzere çeşitli Ocakların zorba liderleri de bunlara katılarak büyük bir 'soygun çetesi' oluşturuyorlardı. Bunlar artık açıktan faaliyet gösteriyor; gece–gündüz ayırt etmeden soygun ve yağma yapıyordu. Nerede varlıklı bir adam varsa; ister 'kefere', ister 'Yahudi' isterse man-

---

[1] Abdi Tarihi – Age. , S.35.

[2] Abdi Tarihi – age. – S.35.

sıp sahibi olsun... İster Ağa, ister efendi, ister kâtip veya bezirgân olsun, hiç çekinmeden evlerini basıyorlardı. Bir yandan mal–mülk sahiplerine hakaret edip baskı yapıyor, diğer taraftan ellerine ne geçirirlerse alıp götürüyorlardı.

> "Ve garabet bunda kim, nice âlem ağyardan halî iken her bir zorbabaşı kendü neferlerinden on–onbeş âdem birer ikişer taşra (dışarı) getürüp ve bir bayrak altında yüzelli–ikiyüz eşkıya gece içinde ümmet–i Muhammedin evini garet (yağma) edüp kendülerine getürürler..."[1]

Kısacası şehirde, birbiri ardına yağma ve eşkıya çeteleri türemeye başlıyordu. Bunlar, mahalle mahalle, hatta sokak sokak yasadışı otorite tesis ediyordu. Soyulan ve aşağılanan çok sayıda İstanbul sakini, asilerin reislerine şikayet amacıyla başvuruyordu. Ancak onlar kesinlikle üzerlerine alınmıyorlardı. Aksine; bunların kendilerinden olmadığını söylüyor, yapılanlardan haberlerinin olmadığını iddia ediyorlardı. Kısacası, tam anlamıyla 'mafios ikiyüzlülük' sergiliyorlardı. Hem halkı soyduruyor, hem de haberleri yokmuş gibi davranarak arkadaşlarının ve adamlarının rezilliklerini örtbas ediyorlardı. Bununla yetinmiyor, 'iki yüzlülüklerini' daha da ileri götürüyorlardı.

Örneğin; sokaklarda tellâl dolaştırıyor; "Serdengeçti ağalarının tenbihidir. Eğer ağalar adına geldiğini söyleyip, ağalar adına bir şey isteyen olursa vermeyin. Eğer yine cevr ederlerse vurup öldürün. Veya meydana gelüp bize haber verin. Evlere geleleri hemen vurup öldürün" diye bağırtıyorlardı. "... ancak yağmacı kendüleri bu siyakda şehr–i İstanbul'da bir mahalde kulluk komadılar."[2]

Zindanların boşaltılması nedeniyle bu sırada şehirde çok sayıda ipten kılıçtan kurtulmuş; katil, hırsız ve yankesici kol geziyordu. Üstelik bunlar da kendi aralarında örgütleniyor, reisler seçiyorlardı. Örneğin;

---

[1] Abdi Tarih – Age. – S.37.

[2] Abdi Tarihi – Age. – S.36.

"kerhane ustalığında acemi, ba'dehu Cemaat Çorbacısı Kel Mehmed Vidin çatışması sırasında Ocak Çorbacısıyken öldürülmesi gerekirken Yeniçeri Ağası Hasan Ağa kendisini 40 akçe ödenekle emekli ediyordu. Bu adam olay günü, ikamet ettiği Saraçhanebaşı'ndaki Sultan Hamamı semtinde, günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere sokağa çıkıyordu. O sırada eli bayraklı bir zorba grubu üzerine geliyordu. Kel Mehmed, zorbalardan korkup kaçmak yerine, karşılarında duruyordu. Zorbalar 'bal bulmuş mağribi gibi' bu gösterişli Kel'i görünce 'bir adam olsun da ağaçtan olsun' diyerek aralarına alıyorlardı. Ayrıca yine Kilburnu Ağası 'Ensesi Urlu' Murtaza Ağa ile serhad ağalarından Mahmud Ağa adında bir 'divâneyi' de aralarına katıyorlardı. Yasadışılığı kendilerine yasal hak haline getiren bu zorbalar, diğer 'rezilgürûhunun' da onaylamasıyla; Kel Mehmed'i Yeniçeri Ağası, Boynu Urlu'yu Sekbanbaşı, Deli Mahmud'u Kul Kethüdası, Giritli Ali Efendi'yi Başyazıcı, Kırkbeş Şişman Salih Ağa'yı Kethüda ve benzer 'ipe sapa gelmez adamları' da çeşitli yüksek görevlere getiriyorlardı. Bunlara özel giysiler giydiriliyor, güya örgütlenerek kendi ocaklarını tesis ediyorlardı. Cebeciler de boş durmuyor, kahvelerde çöğür (Eski sazlardan birinin adıydı. Beş telli, tahta göğüslü, yirmi altı perdeli büyük bir sazdır. (...) Çöğür çalanlara Çökürcü denirdi.)[1] çalan Bozahâne şairlerinden İbâdî adlı bir şahsı kendilerine Ağa yapıyorlardı. Aynı şekilde, Sipahiler de kendilerine benzer adamlardan ağalar buluyorlardı.[2]

Böylece devletin ve ordunun en kritik noktaları, Patrona Halil'in 'mafios örgütünün' eline geçiyor; başka bir ifade ile 'mafios eşkıya' devletleşiyordu. Kurulan 'yasadışı hiyerarşinin' başında da Arnavut asıllı Patrona Halil bulunuyordu. Kısacası bu kez 'söz, kelimenin tam anlamıyla 'ayağa düşüyordu.'

Şehirde bunlar yaşanırken sarayda, sonuçsuz ve bitmez tükenmez

---

[1] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü – Age. , C.3, S.381.

[2] Abdi Tarihi – Age. – S.36, 37.

toplantılar devam ediyordu. Sancak–ı şerif'in çıkarılıp 'Müslüman olan sancak–ı şerif'in altına gelsin' diye çağrılar yapılmasına karşın, hiç kimse bu çağrıları dikkate almıyordu. Böylece çağrılar yanıtsız, girişimler ise başarısız kalıyordu. Bunun üzerine Sultan 3. Ahmed Haseki Ağa'yı At Meydanı'na gönderiyor; asilerin taleplerini ve isteklerini resmen bildirmelerini istiyordu.

Zorbalar da bunu bekledikleri için taleplerini hemen sıralıyorlardı.

"İbtidâ, Sadrıâzam–ı Âsaf–perver İbrahim Paşa, ikincisi Kethüdası Mehmed Kethüda, üçüncüsü Şeyhülislâm Abdullah Efendi ve saire erbâb–ı devletten onyedi nefer kimse ism ü resmiye tahrir edüp bize versin, bizlerin Padişahımızdan bir türlü aczimiz yoktur ve kendülerinden her veçhile razı ve hoşnut olduğumuz malum–ı devletleri olsun. Ancak defterimizde tahrir ve matlubumuz olan âdemleri bit–tamam tarafımıza irsâl ederlerse asla bir türlü şevketlü Padişahımıza sözümüz yok. Yine kel–evvel Padişahımız Efendimizdir, biz kullarıyız."[1]

Bu sırada Filorya'da zorunlu ikamet eden eski İstanbul Kadısı Arnavut Zülâli Hasan Efendi de ortaya çıkıyordu. Diğer taraftan Haseki Ağa saraya gelerek zorbaların isteklerini bildiriyordu. Sultan 3. Ahmed bu arada birkaç kez asileri cezalandırma girişiminde bulunuyor, fakat başarılı olamıyordu. Ayrıca Kaymak Mustafa Paşa,, Padişah tarafından azlediliyor; Kapudan–ı Deryalığa Patrona Halil'in eski 'koruyucusu (hamisi)' olan Abdi Paşa tayin ediliyordu. Böylece Tersâne tamamen ona bırakılıyor, İstanbul'un asayişinden de Patrona gemisinin eski Süvarisi sorumlu oluyordu. Bu arada, zorbaların başını istediği devlet adamları listesinde Kaymak Mustafa Paşa'nın adının bulunmaması dikkati çekiyordu.

"Patrona ihtilâli esnasında Türkiye'de bulunan Macar mültecilerinden Mikes, 5 Ekim 1730 tarihli bir mektubunda, zorbaların Sadrazamı, Kethüdayı ve Şeyhülislâmı talep ettikleri halde Mustafa Paşa'yı isteme-

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.37, 38.

miş olmalarından, vezir–i âzamın endişe ettiğini ve Mustafa Paşa'yı evvelâ habs ile az sonra da boğdurttuğunu yazmaktadır ki, bu da onun, isyanda yakınen alakası olduğunu tasdik eden bir kayıttır."[1]

Bu nedenle Abdi Paşa'nın Kapudan–ı Derya olması büyük önem taşıyordu. Zira Kaymak Mustafa Paşa Sadrazam'ın, Abdi Paşa ise Padişah'ın damadıydı. Üstelik, Abdi Paşa Patrona Halil'in eski koruyucusu olduğu için, Sultan 3. Ahmed zorbabaşı ile dolaylı da olsa iletişim kurma olanağına kavuşuyordu. Nitekim, Abdi Paşa hem Tersâne'yi kontrol altına alıyor, hem de zorbaların safına geçmiş gibi davranarak, zamanında iki kez idamdan kurtardığı Patrona Halil ile yakın temas kuruyordu. Zira Patrona yeni durumu haber alınca hemen Tersâne'ye, Abdi Paşa ile buluşup konuşmaya gidiyordu. Bunun sonucunda zorbalar da Abdi Paşa'nın Kapudan–ı Deryalığını onaylıyor; böylece devlet resmen MAFİA ile içiçe giriyordu. Bir süre sonra zorbalar, başlangıçta başını istemedikleri Kaymak Mustafa Paşa'nın da katlini talep ediyorlardı. Bir yandan Zülâli Hasan Efendi ile İspirîzâde'nin, diğer taraftan Kapudan–ı Derya Abdi Paşa başta olmak üzere ricâl, ulema ve saray erkânının yönlendirmesi sonucu Sultan 3. Ahmed, Sadrazamını ve zorbaların istediği diğer bazı paşaları gözden çıkarıyordu.

30 Eylül Cumartesi akşamı, Sadrazam Damat İbrahim Paşa Silahdar Ağa dairesine hapsediliyordu. Hemen ardından Darüssaâde Ağası Beşir Ağa, sadaret mührünü kendisinden alıyordu. Bu sırada Kaymak Mustafa Paşa ile Kethüda Mehmed Paşa zaten Bostancılar hapishanesinde tutuklu bulunuyordu. Şeyhülislâm Abdullah Efendi Bozcaada'ya sürgün edildiği için bu makam Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi tarafından işgal ediliyordu. Sarayda yapılan görüşmeler sonucunda yeni Şeyhülislâm, Sadrazam ile iki vezirin katledilmesi konusunda icâzet veriyordu.

Daha sonra Sadrazam ile iki Vezir , bulundukları yerlerden alınarak Kapuarasına getiriliyor, her üçü burada bir süre bekletiliyordu. Bu ara-

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.145, 146.

da infazın gerçekleşebilmesi için Sultan 3. Ahmed'in buyruğu alınırken asilerin hücum etmek üzere sarayı kuşattıkları dedikodusu yayılıyordu. Sultan Ahmed bir yandan bu söylentiyi soruşturması için Zülâli Efendi'yi görevlendiriyor; diğer taraftan da Sadrazam ile vezirlerin önce 'servet ve mal beyanlarının alınmasını, sonra da katledilerek cesetlerinin bâb–ı hümâyûndan çıkarılmasını emrediyordu. Nihayet, sabıkların önce mal ve servet bildirimleri saptanıyor, ardından da infazlar başlıyordu.

İddiaya göre Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, zorbalara canlı olarak teslim edilmekten endişe duyuyordu. Bu nedenle, infazdan önce zehir kullanıyordu. Ayrıca infaz sırasında da hiçbir dinsel işlem yapmıyor, yaptırtmıyordu. Bir an önce katledilmek istiyordu. Kaymak Mustafa Paşa ise daha serinkanlı davranıyor, namaz kılıyor, dua ediyor, sonra da kendisini cellâda bırakıyordu. Mehmed Paşa ise bir iddiya göre son derece cesur davranıyor, bir başka iddiaya göre de cellâdın teşebbüste bulunmasına gerek kalmadan 'fücceten vefat ediyordu.'[1]

Ne ki; şehrin bütün 'asosyal' (toplumsal yaşama uyum sağlayamamış, ilkel) kriminal (yasadışı) ve suç erbabının bir araya gelmesi ile oluşan 'zorba–haşere' güruhu bununla tatmin olmuyor, İmparatorluğun beyninde rezilce bir 'trajedi' yaşanmaya başlanıyordu.

İnfazlar 30 Eylül 1730 Cumartesi akşamı tamamlanıyordu. Ertesi gün, yani 1 Ekim 1730 Pazar günü erkenden sarayın büyük kapısı açılıyor, her biri bir cesedi taşıyan üç öküz arabası, At Meydanı'na doğru ilerliyordu. Bu sırada iki zorba bölüğü de cesetleri teslim almak amacıyla bekliyordu. Nihayet, Bostancıbaşı cesetleri bu zorbalara teslim ediyordu.

'Zorba–haşere' takımı cesetleri aldıktan sonra binbir çeşit rezillik yapmaya ve hakaret etmeye başlıyorlardı. "...alup alay ile önünde, yanlarında, ardında feryad ü figan 'Allah, Allah hû!...' diyerek bir alay bedbaht ecnas–ı muhtelife bir araya cem olmuş, kendilerinde din ü iman

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.151, 152.

kaydı yok, bî mezhep âdemler olduğu hod cümlenin hatır nişanıdır. Amma ne çare elden ne gelir, gayrı söz alup vermek bir alay kelb–i akura düştü..."[1]

Bunlar cesedleri sürükleyerek Et Meydanı'na götürüyorlardı. Burada bekleyen 'gürûh' da akıl almadık şekilde hakaretlerde bulunuyordu. Daha sonra Kapudan–ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'nın cesedi Horhor Çeşmesi'nin önüne atılıyor; Kethüda Mehmed Paşa'nın cesedini de Et Meydanı kapusunun yanına asıyorlardı. Oradakiler bu cesetlerden adeta intikam alıyor, rezillik yapmayı sürdürüyorlardı. Bu sırada, Sultan Ahmed'in İbrahim Paşa'yı katlettirmediği, onun yerine Kürkçübaşı Manol'ü öldürttüğü; Sadrazam'ın cesedi diye kendilerine teslim edilen bu cesedin aslında, Manol'ün cesedi olduğu dedikodusu ortalığa yayılıyordu. Ceset tanınamayacak durumda olduğu için, kimliği tespit edilemiyordu. Bu nedenle cesedin, sünnetsiz olduğu rivayeti dolaşıyordu. Bu dedikodu ve rivayetleri aslında, Patrona ile adamları ve Ocaklılar çıkarıyordu. Sonra da bunları bahane ederek çıkarlarına uygun düşen yeni olaylar yaratmayı planlıyorlardı. Nitekim dedikodu ve rivayetleri bahane eden zorbalar cesedin Nevşehir İbrahim Paşa'ya ait olup olmadığı belirlemek üzere bir 'semerli hammal' beygirine yüklüyor, (Patrona örgütüne mensup) Turşucu İsmail adlı zorba tarafından tekrar saraya gönderiliyordu.[2]

Zorba örgütlerinin önde gelenleri, bu olayların burada bitmeyeceğini; saltanatta bırakmaları halinde Sultan 3. Ahmed'in ilk fırsatta yaptıklarının hesabını kendilerinden sorarak hepsini cezalandıracağını düşünüyor ve endişeleniyorlardı. Bu nedenle yeni bir olay çıkararak bunu bahane edip Padişah'ı saltanattan indirmeyi amaçlıyorlardı.

"...Saray–ı hümâyûna teslim eylemek için yolda giderken birkaç defa İbrahim Paşa'nın cesedi beygirden düşüp âhır–ı kâr maktul İbrahim

---

[1] Abdi Tarihi – Age. , S.39.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.152.

Paşa'nın boğazına bir kavi resen geçirüp ve hammal beygirinin kuyruğuna bağlayıp yine bağıra çağıra Divan yolu ile götürüp..."[1]

Böylece, cesetle birlikte sarayın kapısına dayanan 'zorba–haşere' takımı cesedi Padişah'a verip ondan gerçek İbrahim Paşa'yı alacağız diyor, küstahça hareketler yaparak Sultan 3. Ahmed'i kışkırtmaya çalışıyorlardı.

Sultan 3. Ahmed zorbaları gelişlerinden itibaren Alay Köşkü'ndeki bir kafesin arkasından izliyordu. Zorbaların rezilce talepleri ve kışkırtmaları karşısında dayanamıyor, bizzat kafesi açıyor; "Ol değil ise yarın asıl kendün verelim" diyerek kafesi kapatıyordu. Sultan Ahmed gerçekten de şüpheye düşüyor, içeri çekildikten sonra topladığı ulemaya; "İbrahim Paşa'nın katli işinde bir yanlışlık olmasın" diye soruyordu. Safça sorulan bu soruyu, Kapıcılar Kethüdası Mustafa Paşa yanıtlıyor; infazı en ince ayrıntılarına kadar anlatıyor, öldürülen şahsın Sadrazam'dan başkası olmadığı konusunda Padişah'ı inandırıyordu. Sultan Ahmed durumu zorbalara anlatmak üzere Zülâli Efendi'yi Ayasofya Vaizi İspirîzâde'yi ve Degâh–ı Âlî Kapucubaşılarından Derviş Mehmed Ağa'yı görevlendiriyordu.

Bu gelişmeler olurken İbrahim Paşa'nın cesedi önemini kaybederek unutuluyordu. Ceset parçalanmış bir durumda, sarayın sarşısındaki 3. Ahmed çeşmesinin yakınına atılıp, öylece bırakılıyordu:

"Şair ve vak'a–nüvis Şakir Bey, velînimeti İbrahim Paşa'nın cesedinden arta kalan parçaları, asilerden bir kısmına para vermek suretiyle toplatmış ve gizlice, İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşında yaptırmış olduğu kütüphane ve sebilin yanındaki bahçeye defnettirmiş bulunuyordu.[2]

Buna paralel olarak Padişah tarafından cesedin İbrahim Paşa'ya ait

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.39.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.154; Dipnot no. 75 – Bak, Ali Canib Yöntem – Teceddüdperver Vezirlerden İbrahim Paşa – Hayat Mec. 1 – Sayı 5, Ank. 1926.

olduğunu anlatarak zorbaları ikna etmekle görevlendirilen üç kişilik heyet Et Meydanı'na gidiyor, burada zorbaların temsilcileri ile buluşuyordu. Padişah bu üç kişiye ayrıca; zorbaları satın alıp yatıştırmaları amacıyla bol para da vermiş bulunuyordu. Buluşma sırasında zorbaların temsilciliğini ise, zorbabaşı iken İstanbul Kadılığı'na tayin edilen Deli İbrahim, asiler tarafından Yeniçeri Ağası yapılan Kel Mehmed, eski Kilburun Ağası yeni Sekbanbaşı Urlu Mustafa, Kul Kethüdası Mahmud Ağa, Patrona Halil, kahveci Küçük Muslu, Serdengeçti Baş Ağası Çınar Ahmed Beşe yapıyordu. Görüşmelere bazı başka ağalar ile her Ocaktan Kapululer da katılıyordu. Bu zorbalar daha önce kendi aralarında yaptıkları görüşmeler sonucunda, Sultan Ahmed'in saltanattan uzaklaştırılmasına; yerine, akrabası Şehzade Mahmud'u Padişah yapmayı kararlaştırmış bulunuyordu. Nitekim, Sultan Ahmed'in temsilcisi olarak görüşmeye gelen İspirîzâde ile Zülâli Hasan Efendi, ortalığı yatıştırmak üzere, zorbaları Padişah'a karşı kışkırtıyor, Sultan Ahmed'in hal'i konusunda teşvik ediyorlardı. İstanbul'u ele geçiren 'zorba–haşere, eşkıya, ocaklı, külhan–beyi' gurûhunun temsilcileri son derece açık ve kesin konuşuyor; "Biz gayrı Sultan Ahmed Han'ı kabul ve Padişah olduğunu dahi istemeziz" diyerek, bu konuda hiçbir ödün vermeyeceklerini belirtiyorlardı.[1] Zorbalar, bununla da yetinmeyerek Padişah'ın, İbrahim Paşa'nın akibetini unutmaması gerektiğini söylüyor, dolaylı olarak gözdağı veriyorlardı.

Heyettekiler görüşmeden sonra saraya dönüyor, çevrelerindekilere Sultan Ahmed'i hal etmekten başka çare kalmadığını söylüyor ve herkesi şaşırtıyorlardı. Kaldı ki İspirîzâde Ahmed Efendi, 2 Ekim 1730 Pazartesi sabah saat 04.00 sularında Padişah'ın huzuruna giriyordu. Gayet soğukkanlı bir ifade ile Sultan Ahmed'e, kullarının kendisini padişahlık makamında görmek istemediğini, hükümdarlığının sona erdiğini söylüyordu.

---

[1] Abdi Tarihi – Age. , S.40, 41.

3. Ahmed bu durum karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğruyordu. Padişah ne yapacağını şaşırıyordu. Derhal yerinden kalkıyor, harem dairesine, yeğeni Şehzade Mahmud'un yanına gidiyordu. Az sonra iki oğlundan Süleyman sağda, Mehmed de solda olduğu halde Şehzade Mahmud'u ortaya alarak hep birlikte Hırka–ı Saâdet dairesine geliyorlardı. Sultan Ahmed, Enderun–u Hümâyûn mensuplarına biat töreni için hazırlık yapılmasını emrediyordu. Hemen ardından da yeni Padişah'a şu telkinlerde bulunuyordu:

> "Vezirine teslim olma ve daima ahvalini tecessüs eyle; beş on sene birini vezaretle müstâkil istihdam etme ve sözlerine itimat eyleme; merhametli ve sahavetli ol, lâkin tasarrufu elde bırakma; ele itimad eyleme, işte pederinizin ahvali ve işte benim ahvalim. Bunlar size iyi bir pend ü nasihat olsun, işlerini bizzat kendin gör ve ihtiyar, umur görmüş, dindar insanlara tevdi eyle; sırrını asla her adama ve hatta evlâdına dahi zinhar ifşa etme; ben ve evladlarım sana emanet bulunuyoruz, hoşça gözet..."[1]

Tüm bu nasihatların satır aralarında hiç şüphe yok ki, Sultan 3. Ahmed'in saltanat sırasında edindiği deneyimler bulunuyordu. Bu deneyimler ise ona, merkezî otoritenin korunması gerekliğini öğretiyor ve neler yapılması gerektiğini de gösteriyordu. Hiç şüphe yok ki, mutlakiyet yönetiminin yegâne 'güç odağı' mutlak irade olmalıydı ve mutlak iradenin zaafiyet göstermesi, merkezî otoritenin zaafiyet göstermesi anlamına geliyordu. Sultan 3. Ahmed, mutlak otoriteyi sadaretteki İbrahim Paşa ile paylaşınca, İbrahim Paşa'nın 'geniş ailesi' ve 'koruması altındakiler' otoriteyi paylaşarak zayıflatıyor, sonuç olarak ortaya çıkan otorite boşluğu At ve Et Meydanı'nda toplanan 'mafios zorbalar' tarafından, üstelik üzerine de bolca 'dinsel sol' dökülerek dolduruluyordu.

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.156.

MAFİOS OTORİTENİN EGEMENLİĞİ

• ***Sultan 3. Ahmed'in saltanattan çekilmesi ve Sultan I. Mahmud'un tahta çıkması ile 'yasadışı otoritenin egemenliği' sona eriyor muydu? Bu değişim, olayları hangi yönde etkiliyordu? İmparatorluğun başkenti, mafios güç odaklarından temizlenebilir miydi?***

Hemen kaydetmek gerekir ki, Sultan I. Mahmud'un tahta çıkması nedeniyle düzenlenen 'biat törenine' katılan devlet ricâli arasında yer alanların kimliği, olayların bundan sonra ne yönde gelişeceğini belli ediyordu.

Her şeyden önce, İbrahim Paşa'dan boşalan sadaret makamına Silahdar Mehmed Paşa tayin ediliyordu. Şeyhülislâm makamında Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi bulunuyordu. Buna karşılık Anadolu Kazaskerliğine zorbaların kışkırtıcısı ve akıl hocası olan Zülâli Hasan Efendi tayin ediliyordu.

Padişah'ın hal edilmesi ve Zülâli Efendi'nin kazaskerliğe tayin haberi zorba–haşere takımının büyük sevinç gösterileri ve tezahüratı ile karşılanıyordu.

"Azîm ü handan oldular. Hamd–i bî–hadd eyledüler."[1]

Hemen ardından yapılacak biat töreni için vüzerâ, ümera ve Ocak Ağaları, yapılacak biat töreni için saraya davet ediliyorlardı. Sadrazam Mehmed Paşa başta olmak üzere bu törene; saray erkeânı ile Yeniçeri, Cebeci, Topçu, Arabacı, Sipahi, Silahdar ve diğer ortaların önde gelenleri katılıyordu. Ne var ki, Et Meydanı'ndakilerin İstanbul Kadılığı'na getirdiği Deli İbrahim Efendi, keza zorbalıktan gelme Yeniçeri Ağası Kel Ağa, Kul Kethüdası Boynu Urlu da bu törende hazır bulunuyordu. Diğer taraftan 2 Ekim 1730 günü saray kapısı açılıyor, özellikle zorba–

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.42.

haşere takımı, gruplar halinde ve neşe içinde saraya geliyorlardı. Saray bu zorbalarla adeta dolup boşalıyordu. Dıştan bakıldığında ayaklanma sona eriyordu. Ama zorbalar dağılmıyor, meydanları boşaltmıyorlardı. Meydanlardaki bu kalabalık önemli bir tehdit unsuru oluşturuyor; 'merkezî yönetim ve merkezî otorite' bunların ipoteği altında bulunuyordu. Zorbaların onayı olmadan, mutlak iradenin parmağını bile oynatması mümkün görünmüyordu. Ancak saltanatın el değiştirmesi sırasında Patrona Halil'in, zorbalar üzerinde tesis ettiği otorite ve disiplin de dikkati çekiyordu. Nitekim zorbabaşı izin vermediği için, bu aşamada, yağma ve gasp – bir süre– bıçakla kesilmiş gibi duruyordu. Bu da Patrona Halil'in örgütler üzerinde tesis ettiği 'mafios otoriteyi ve etkinliği' kanıtlıyordu. Patrona Halil ve adamları, İmparatorluğun merkezî otoritesine ve yönetimine ortak olma aşamasına gelmişken, üstelik de tüm koşullar bu planlarını gerçekleştirmesi yönünde kendi yararına oluşmuşken birkaç 'başıbozuk sergerdenin' işleri altüst etmesine izin vermiyordu. Gerçi yine de (daha önce kendisini idam etmek isteyen) Galata Voyvodası'nın eski Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin ve bazı vezirlerin evleri basılıp yağmalanıyordu. Ancak, hem bunlar, hem de zorbabaşılar haşereye karşı etkin önlemler almayı ihmal etmiyorlardı.

Üstelik, İstanbul'u haraca bağlayan zorbabaşıların ellerine bir başka önemli fırsat daha geçmiş bulunuyordu. O da meydandaki 'zorba–haşere–külhanbeyi–işsiz güçsüz serseri ve zindan kaçkınlarının' büyük bir kısmının, Ocak defterlerine ulûfeli yazılması olanağı idi. Bu yolsuzluklar, yapılan manevralarla 'kılıfına şöyle uyduruluyor' ve yasallaştırılıyordu.

İmparatorluk yönetimi üzerinde son derece etkinlik kazanan Patrona Halil'in ve adamlarının da telkinleriyle, İmparatorluğun en önemli makamlarına yeniden atamalar yapılıyordu. Örneğin; zorbalar sadarete Köprülüzade Abdullah Paşa'yı layık görüyorlardı. Şeyhülislâmlığa getirilen Mirzazâde Mehmed Efendi, sürekli olarak zorbalarla işbirliği yaptığı için yerinde kalıyordu. Başmakçızâde Abdullah Efendi Rumeli, Zü-

lâli Hasan Efendi Anadolu Kazaskeri tayin ediliyordu. İstanbul Kadılığına getirilen eski zorba Deli İbrahim yine yerinde kalıyordu. Deli İbrahim'in bu makamda bulunması, Patrona ve çetesi bakımından büyük önem taşıyordu. Zira zorbalar, istedikleri fetvayı istedikleri zaman kendisinden alabiliyor; en yasadışı ve rezilce uygulamaları 'yasal kılıfa' sokuyor, 'kitabına uydurabiliyorlardı.' Mafios uygulamalar bakımından Deli İbrahim, İstanbul Kadılığı gibi kilit makamda bulunuyor, bu ikbalin bedelini ise İstanbul halkına çok ağır ödetiyordu.

Zorbalar bakımından en önemli makamlardan birini de hiç şüphe yok ki Yeniçeri Ağalığı oluşturuyordu. Nitekim bu makamda da zorbaların en güvendikleri adamlardan Kel Mehmed Ağa bulunuyordu. Yeni atamalar yapılırken hiç kimse Kel Mehmed Ağa'ya dokunmuyordu. Zira Kel Mehmed, bu şema içinde Padişah'tan önce, Patrona'ya hizmet ediyor; mutlak irade yerine zorba otoriteyi ön planda tutuyordu. Kapudan–ı Deryalık makamına, Kaymak Mustafa Paşa'dan sonra Abdi Paşa getiriliyordu. Ne var ki, 3. Ahmed hal edilerek tahttan indirilince, damadı olan Abdi Paşa da zorbaların gözünde önemini kaybediyordu. Bu nedenle Kapudan–ı Deryalık kendisinden alınıyor, yine zorbaların makbul adamı olan Hafız Ahmed Paşa'ya devrediliyordu.

> "Bunlardan maada topçubaşı, cebecibaşı ve sair Ocak Ağaları da hep, asilerin kendi adamlarından seçildi."[1]

Zorbalar bununla da yetinmiyorlardı. Olaylar sırasında haşere tarafından reis seçilen Süleyman Efendi, Sadaret Kâtibi yapılıyordu.

Buna karşılık, yine bu aşamada Patrona Halil ile çekirdek örgütünden hiç kimse, devlet hizmetine girmiyor, uzak duruyordu. Bunlar kendilerini 'memleketi kurtaran kahramanlar'; daha doğrusu 'putlara savaş açan Hazreti İbrahim gibi', 'yiğit, gözüpek, cömert, mert, delikanlılar'; yani, birer Fetâ olarak görüyor, kabul ediyorlardı.

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.158.

Nitekim, Sultan I. Mahmud saltanata geldikten sonra Patrona Halil'i huzuruna kabul ediyor, kendisinden ne istediğini soruyordu. Patrona ise burada da 'bir Fetâ gibi' davranıyor, kendisi için bir şey istemiyor, 'güya ve sözde' son derece 'tok gözlü' davranıyordu. Yine Fetâ'lığın bir gereği olarak 'halktan yana' ve 'halkı koruyan' bir tavır alıyor; eski vezirler tarafından konulan ve halka çok ağır gelen vergiler ile mâlîkâne usulünün kaldırılmasını talep ediyordu. Padişah, zorbanın bu arzusunu derhal yerine getiriyor, Sadrazam İbrahim Paşa'nın zamanında konulan bazı vergileri kaldırıyordu. Böylesine bir Fetâ portresi çizen Arnavut Patrona Halil artık kendisini, tüm ricâlin ve hatta Hükümdarın bile üzerinde görüyordu.

> "Patrona Halil kendini, İmparatorluğu zalimlerin elinden kurtarmış bir halâskâr ve reayanın hamisi olarak kabul ettiğinden, müstakil bir kuvvet olduğuna kani oluyordu."[1]

'Büyük koruyucu güç odağı' konumunda bulunan ve İmparatorluğu kurtardığını düşünen eski dellâk, 'yiğit, mert ve cömert', 17. Orta'nın Ocaklı zorbası, yani zamanın 'yiğit Fetâ'sı; devleti ele geçirme macerasında kendisine destek ve hizmet veren çevresindeki diğer zorba ve haşereyi ödüllendirerek, onlara olan borcunu da ödemeye başlıyordu.

Et Meydanı'nda; Yeniçerilere, Topçulara, Cebecilere, Sipahilere ve Leventlere ait beş ayrı bayrak diktiriyordu. Ortalığa dehşet saçan, evleri yağmalayan, yol kesip adam soyan, saray kapısında toplanıp 'ricâl ve erkân' kellesi alan, mutlak ve merkezî otoriteyi hiçe sayan ne kadar zorba–haşere, külhan–beyi, çitak, bî–din ve bî–mezhep dağlı, eşkıya, haydut varsa; bunları istedikleri Ocağa ulûfeli yazdırıyor, hepsini Ocaklı yapıyordu. İsteyen istediği bayrağın altına gidiyordu. Buradaki yazıcı onu derhal ulûfe defterine kaydediyor, böylece maaşa bağlıyordu. Bunun sonucunda Kapukulu Ocakları bir 'asker ocağı' olmaktan çıkıyor,

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S?159.

tam anlamıyla Abbasiler döneminde şehirlerin korunması gerekçesiyle tesis edilen 'Ayyarûn' örgütlerine dönüşüyordu. Emsali görülmemiş bir uygulama ile devletin MAFİA'laşması anlamına gelen bu rezilce icraatı, Abdi Tarihi bütün çıplaklığıyla şöyle kaydediyordu:

"(Kul Kethüdasına) Veziriâzam tarafından meydana varsun deyü ferman sadır olmağla imtisalen emr–i âli esb–i seba reftarına süvar olup meydana geldi ve anda olan zorba ağaları ile bilcümle görüşüp gayrı (ulûfe) defterleri meydana gelsün dediler ve tashih bedergâh eylemeğe başladılar ve sipah ve silahdar ve aşağı bölüklere müceddeden serdengeçti ağaları ve Yeniçeri ve Topçu ve Arabacı ocaklarından dahi yüzkırkiki serdengeçti ağası ve yüzbinden ziyade defterlerine âdemi tahrir eylemeğe ve emirlerden dahi binbaşı, yüzbaşı, üçbinüçyüzondokuz nefer sâdât kim her yüz nefere birer baş kim ana yüzbaşı tabir olunur ve bu minval üzere otuzüç ağa dahi sâdâta nasp olunup defterleri şeyh–i mezbûre verdiler. Şeyh efendi dahi defteri eline alup manzurları oldukta, 'şimdi akşam karib oldu, ertesiye kalsun' deyi defter–i mezbûru redd edüp ertesi mah–ı mezbûrun yirminci salı günü 'Şeyh Efendi kel–evvel reis–ül küttâb oldu ve zorbalar tarafından efendiliğe doksandokuz zorbalarından yine zorbalar yeddiyle Yeniçeri Başhalifeliğinden Yeniçeri Efendisi olan meşhur Vali Efendinin oğlu Emin Mehmed Efendi dahi bu defa ser halife–i Yeniçeri bulunup ol dahi Patrona ve Muslu kuvvetiyle merhum pederleri makamına kadem basup Yeniçeri Efendisi olup gayrı işlerinde cümle beraber bir âdemin evinde kaç evlâdı varsa dişi–erkek ve ışaline ve karnında olan veled–i zinasına bile odasından birer esâmi tahrir eyledikten sonra kendi dahi cümle Ocaklarında tahrir olunmuş kati çok ödem olmuştur."[1]

Hemen anlaşılacağı gibi 'suret–i haktan' görünen ve kendisini bir 'kurtarıcı–kahraman' Fetâ konumunda gösteren zorbabaşı Patrona Halil, kendisi bakımından son derece akıllıca bir plân uygulayarak İmparatorluk hazinesini; zorba adamlarını ve yandaşlarını devlet içine soka-

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.43.

rak, içerden soydurmaya başlıyordu. Nitekim, Ocak Odabaşıları ve Ağaları da bu durumu biliyor, Patrona'nın istediği şekilde hareket etmekten yine de geri kalmıyor, ulûfe defterlerine kaydettikleri haşerinin eline hemen beş–on kuruş tutuşturarak gönüllerini alıyorlardı.

Bu arada 3 bin sandalcı Arap, kendilerini Ocağa nakib yazdırıyor, bunlara derhal onar akçe günlükle gümrüklerde görev veriliyordu. Arap sandalcılar ayrıca 'cülûsiye' de alıyorlardı.

Hemen kaydetmek gerekir ki Patrona Halil ve örgütü, ellerine geçirdikleri devlet otoritesini kullanarak vezirlerin mal ve servetlerini yasal olarak 'müsadere ederek' (el koyarak) kendi saflarında yer alanlara dağıtıyorlardı. Bu uygulama bir anlamda; "İsmailîyye, Torlakîyye, Hurufîyye, Simavîyye, Kalenderîyye, Bektaşîyye'; kısacası İslam heterodoks akımı içinde yer alan ve elverişli ortam bulunca ortaya çıkan 'kamucu paylaşımcılık' anlayışını yansıtıyordu. Fakat bu dönemde ne 'tam anlamıyla' açığa çıkabiliyor, ne de 'tam anlamıyla' sistematize olabiliyordu. Bir başka ifadeyle zorba–haşere eylemlere bir çeşit 'heterodoks örtü' örtüyordu. Nitekim Patrona'nın zorbaları bir süre sonra başlarına 'kızıl sarıklar' sarıyorlardı. Bu 'kızıl sarıklar' heterodoks kamuflajın en çarpıcı simgesini oluşturuyordu. Ne ki Osmanlı Mafios Toplum Yapısı zemininde 200 yıllık bir uyku içinde bulunan Kalenderî/Bektaşî ahlâkı ve ilkeleri, Ocaklılar–Zorbalar –Külhanbeyleri bağlamında, sosyal yaşamda 'hayatiyet' kazanıyor, yaptırım gücü elde ediyordu. Kendine özgü tabiri ile 'ışıklar uyanıyor, çerağlar açığa çıkıyordu.

İstanbul'da yağma, soygun ve tecavüz yeniden başlıyor, giderek de dayanılmaz boyutlara ulaşıyordu. Bu olaylar ve oluşumlar herkes tarafından görülüyor, ancak korku baskısıyla sessiz kalınarak adeta destek ve onay veriliyordu. Zira Patrona ve adamları, en küçük bir eleştiriyi bile kılıç ve kan ile yanıtlamaktan ve örtmekten kaçınmıyorlardı.

Örneğin; zorbalar tarafından Kul Kethüdası yapılan Beytülmalci Mustafa Ağa, Ocak'ta gerçekleştirilen akıl almaz uygulamalarla ordu-

nun ve hazinenin soyulmasına dayanamıyor, seyirci kalamıyordu. Aslında fazla bir tepki de göstermiyor, sadece biraz daha tasarruf edilmesini öneriyordu. Patrona Halil, Ağa'yı hemen orada, herkesin gözünün önünde parçalatıyordu.[1]

Her davranışı ile Osmanlı toplumunun idealize ettiği bir Fetâ portresi çizen Patrona Halil, ömrünün pek de uzun olmayacağını biliyordu. Nitekim, devlet işlerine de –kendine göre– bir Fetâ gibi yaklaşıyor, devlet yönetimi için 'cesaret ve gözüpekliği' bir meziyet olarak kabul ediyordu. Başlangıçta tüm makam ve mevkileri elinin tersi ile iter gibi görünmekte bir sakınca hissetmiyordu. Kaldı ki onun bu davranışı, Ocaklılar ve diğer zorbalar tarafından da yadırganmıyordu. Zira tahrikçiler, hamamlarda toplanan Ocaklıları; 'sizde din gayreti yok mu?' diyerek kışkırtırken, aralarından sadece ortaya cesaretle o çıkıyor, ayaklanmayı başlatıyor ve başarı ile yönetiyordu. Dolayısıyla bu Fetâ, her türlü ödüle hak kazanmış bulunuyordu. Kaldı ki Osmanlı Mafios Toplum Yapısı'nın başta gelen en geçerli ilkesini kaba kuvvet, yani pazu gücü oluşturuyor, yasal/gayrıyasal tüm odaklar boyun eğip, kaba kuvvete adeta tapıyordu. Patrona'nın tesis ettiği zorba otorite, İstanbul'u tam anlamıyla bir kargaşa içine itmiş bulunuyordu. Halk sürekli heyecan ve bekleyiş içinde bocalıyordu. Esnaf, hâlâ dükkânları tam anlamıyla açmış değildi. Ticaret giderek azalıyor, durma noktasına geliyordu. Sultan 3. Ahmed zamanında görev yapan erkân ve ricâl mensupları teker teker sürgüne gönderiliyor, diğerleri de çeşitli vesileler yaratılarak İstanbul'dan uzaklaştırılıyordu. Aziller birbirini izliyor, boşalan makamları birer birer zorbalar ele geçiriyordu. Patrona ile 'avanesinin' tüm istek ve talepleri anında yerine getiriliyordu. Patrona'ya bağlı 'zorba kuvvetler' başlarına 'kızıl sarıklar' sararak ayrı bir görünüm alıyor, bu kıyafeti şehir halkına karşı bir 'ayrıcalık' ifadesi olarak kullanıyorlardı.[2] Kızıl sarıklılar kendi-

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.160.

[2] Lâle Devri – Age. – S.150.

lerini 'hâmi–i vatan' yani 'vatan koruyucusu' olarak adlandırıyor; bunları 'ayrıcalıklı' konumlarını vurgulamak amacıyla bir 'ünvan' gibi kullanıyorlardı. Ancak bütün bunların yanı sıra, sergiledikleri ahlâk, hukuk ve siyaset ilkeleri; onların içinde yer aldığı İslam heterodoksunu ifade ediyor tipik Kalenderî/Bektaşî manzaraları oluşturuyordu. Bunlar aynı paraleldeki diğer grup ve kuvvetlerle dayanışma içine giriyor, hızla birleşip bütünleşiyordu.

Patrona Halil Fetâ portresi çizmeye ve otoritesini sergilemeye daha, Sultan I. Mahmud'un Kılıç Alayı sırasında başlıyordu. Zira bu tören için Padişah Eyüp Sultan'a gidiyor, kılıç kuşanması sırasında vezirler, ulema, meşayih, Ocak Ağaları, Yeniçeri ve diğer serdengeçti ağaları, erler, saray mensupları büyük bir kafile oluşturarak hazır bulunuyordu. Ne ki; bu kafilenin içinde yer alan Divan–ı Hümâyûn Çavuş Ağaları, sarayın kapısından çıktıkları andan itibaren yol boyunca bağırarak şu kararı ilan ediyorlardı:

> "Sa'dabâd'da köşkü olan bilsün ki şevketlü padişah hazretleri emr–ü ferman eylediler. Bugünden sonra üç güne dek hedm edesiz (yıkasınız)."[1]

Tellâlların bu şekilde bağırmalarına; asi ve zorbaların isteği üzerine İstanbul Kadısı Deli İbrahim'in Sadâbâd'daki köşk ve malikânelerin yıkılması konusunda verdiği fetva neden oluyordu.

Bu olay, şöyle gelişiyordu:

Sadrazam nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Osmanlı klasik dinsel/tasavvufî yaşam tarzına karşı, özgürlüğe ve tüketime dönük dünyevî yaşam tarzını ön plana çıkarması; özellikle Kağıthane civarında inşa edilen Sadâbâd köşk, kasır ve malikaneleriyle örnekleniyordu. Buradaki imar hareketi, yan sanayiin meydana gelmesine neden oluyor, yöredeki ekonomik kıpırdanma sosyal yaşama yansıyor ve dinsel/tutucu ka-

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.45.

nadın gözünde yöre tam bir 'günah merkezi' oluyordu. Nitekim yeni yaşam tarzını benimseyenler burada toplanıyor, gecelerini ve gündüzlerini burada gelüp eğlenerek ve sohbet ederek geçiriyorlardı. Kadınlarla erkekler aynı toplantılara katılıyordu. Hatta Müslüman halk burada içki bile içiyordu.

Şultan 3. Ahmed, 1723 yılından itibaren Sadâbâd'ı imar ve inşa ettirmeye başlıyordu.

> "İlk kuruluş-3. Ahmed zamanında ve 1723 (1135) tarihindedir. Bu devirde Kasr–ı Sa'dâ'bâd, Hurremâbâd, Hayrâbâd, Çeşme–i Nevpeydâ, Kasr–ı Cenân, Kasr–ı Nişâd, Çeşme–i Nûr, Cetvel–i Sîm, Asr–ı Sürûr ve Cisr–i Nuranî isimli kasır, köşk, çeşme, havuz ve bend–köprüleri inşa edilmiştir."[1]

Nedim bu köşk ve kasırları şöyle anlatıyordu:

Ne münâsib yere durmuş o Tavanlı Köprü
Cümle gözden geçürür seyre gelen hûbânı

Pek safa kesbedecek tekye hele Hayrâbâd
Cümle zevk ehli ânın zümre–i dervişânı

Görmeyen âdemi elhâk ne kadar vasfetsem
Nice tâbir olunur Çağlayanın seyrânı

Yok bu dünyâda hele Kasr–ı Cenân misli
Bilmezem var mı cihan içre dahi akranı

Çeşm–i Nûr ise nur âyetin eyler tefsir
Cetvel–i Sîm ile bulsa n'ola zîb–ü şan

---

[1] Sa'dâ'bâd – Sedad H. Eldem – Kültür Bakanlığı Yayınları: 292 – MEB Basımevi – İst. 1977 – S.6.

Güya zevk–i sefa dahnesine kıldı tılsım
Şahı–mârânı aceb Cisr–i Nûranî

Pek güzel mevkiine düştü hele Kasr–ı Nişad
Gerçi kendi küçük amma ki büyüktür şanı

Ya o cisrin ki adı kendi gibi Nevpeydâ
Şüphesiz yoktur ana mülk–i cihanda sânî

Farkındadır adı üstünde olan kasırların
Ki ederler ikisi âleme nurfeşanı

Hürremâbâda karib olduğuçun Cisr–i Sürûr
Etmede Hurrem ü meserrede dil–i nâlâni[1]

Bu denli servet ve zenginlik içeren Sadâbâd'daki köşk, kasır ve malikâneler, elbette ki yağma ve soygun ateşi içinde yanıp tutuşan zorba–haşere takımının iştahını kabartıyordu. Bunu gerçekleştirebilmek için de sözde meşru bir gerekçeye sığınıyor, geçmiş yönetimin sergilediği israfın, fuhuş ve ahlâksızlığın izlerini ortadan kaldırmak istediklerini ileri sürüyorlardı. Nitekim, aralarından çıkardıkları zorba kökenli İstanbul Kadısı Deli İbrahim'den fetvayı alan zorbalar, Sultan I. Mahmud'a giderek baskı yapıyor ve Sadâbâd'ı yıkmak için onay istiyorlardı.

> "Asilerin bu arzusu Sultan Mahmud'a arz olunduğu zaman pek ziyade canı sıkılmıştı."[2]

Ancak, alınan fetvaya ve zorbaların baskısına karşı çıkmak, Sultan/Halife'nin yaşamını ve saltanatını tehlikeye sokacağı için talep edilen izin, çaresizlik içinde veriliyordu. Bununla birlikte Padişah sadece yıkıma müsaade ediyor, yakılmasına karşı çıkıyordu.

---

[1] S'dâ'bâd– Age. – S.7.

[2] Lâle Devri – Age. – S.152.

"İhtirakına (yakılmasına) rıza–yı hümâyûnum yoktur."[1]

Kılıç Alayı'nın yapıldığı gün, sokaklara çığırtkanlar ve tellâllar çıkarılıyor, köşklerin sahipleri tarafından yıkılması gerektiğini, bunun bir Padişah buyruğu olduğunu duyuruyorlardı. Bu yıkımın gerçekleştirilmesi için de üç gün mühlet tanınıyordu. Padişah, zorbaların yağma ve soygunu girişmesini engellemek amacıyla böyle davranıyor; binaları sahiplerinin yıkmasını istiyordu. Fakat yağma ve vurgun konusunda son derece başarılı olan, bunun için de gayet iyi örgütlenen gruplar, ellerini daha çabuk tutarak hemen harekete geçiyorlardı. Kısa zamanda organize olarak Sadâbâd'daki binaları yıkmaya, bahçeleri bozmaya, ağaçları keserek yerinden sökmeye başlıyorlardı. Bütün bunları yaparken de soyuyor, yağmalıyor, kimi zaman gaspetmekten kaçınmıyorlardı.[2] Ellerini o kadar çabuk tutuyorlardı ki, üç gün içinde Sadâbâd'ın imar edilmiş, süslenmiş, büyüleyici güzelliklere kavuşturulmuş olan sahilleri tam bir harabeye dönüştürülüyordu. Dünyada ilk kez bir Padişah, büyük servetler harcanarak imar edilen, Başkent'in önemli bir bölümünü, kendi emriyle yıktırmak zorunda kalıyor; bunu bile başaramıyor, mutlak otoritesine ortak olan zorbalar ile birlikte askerleri; hem o bölgeyi yağmalıyor, hem de harabeye, hatta cehenneme çeviriyordu. Bir başka ifadeyle Mafios Toplum Yapısı içinde toplumun ve kurumların 'yasal kimliği' bir yana bırakarak benimsediği 'yağmacı kimlik' o denli belirginlik ve yasallık kazanarak açığa çıkıyordu ki, devlet artık 'bizâtihî' kendisi yağmalara zemin hazırlayacak ve hatta girişecek kadar 'tefessüh etmiş' (kokuşmuş) bulunuyordu.

Devletin içine yerleşmiş olan ve dışardaki suç odakları ile işbirliği yapan, hatta örtüşen bürokratik kadrolar o denli 'iğrenç' bir tablo oluşturuyordu ki, cereyan eden bir olay bu durumu tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu.

---

[1] Lâle Devri – Age. – S.152; Dipnot 1, Tarih–i Subhi– S.11.

[2] Lâle Devri – Age. – S.152.

Zorbalar, Halep şehrinden gelen Dersimli, Hokkabaz Kethüdası bir fellâhı, sayyidlere nakib yapıyordu. Bunun ardından Padişah, nakib–ül eşrâfâ dağıtılmak üzere 'ihsan ettiği' 3 bin altını, bu adama teslim ediyordu. Böylece zorba nakib, amacına ulaşıyor; hemen 'altını iki eliyle tutup canı gibi koynuna' saklıyordu. Sonra sadaret kapısında bekleyen atına biniyor, oradan uzaklaşıyordu. Zira parayı aldıktan sonra onun gözünde nakiblik önemini yitiriyor, bu durumu da çevresine şöyle izah ediyordu:

> "Bana gayrı nakabet (nakiblik) gerekmez. Her kim olursa olsun Hüda–yi bîçun benim muradım hasıl eyledi... Ancak bana bu eşhas elinden halâs ve bir tarafa can atup kendimi pinhan ve bu bende mevcut olan altun ile ilâ âhir ül ömür zevk u sefa edüp hem canımı varta–i helâktan halâs ve hem gayrı fakrden necat bulup ve bu zorbalardan dahi felâh ile azâde olurum."[1]

Zorba kökenli nakib, daha sonra hastalığını bahane ederek bir eve giriyor, burada kıyafet değiştiriyor, sonra da altınlarla birlikte arka kapıdan çıkıp kayboluyordu. Herkes, 3 bin altınla kayıplara karışan nakibi aramaya başlıyor, günlerce süren aramalar olumlu bir sonuç vermiyor, izine bile rastlanamıyordu. Sultan Mahmud, bu nedenle aynı ihsanı ikinci kez ödemek zorunda kalıyordu. Padişah, her türlü olumsuzluğa karşın ocaklılara cülûs bahşişi ödüyor ve onları memnun etmeyi başarıyor, böylece aralarındaki ilişkiyi olumlu bir düzeyde tutuyordu.

Hemen kaydetmek gerekir ki zorbaların otorite ve rezilliklerini günden güne yaygınlaştırarak derinleştirmeleri, Saltanat makamını ciddi biçimde düşündürüyordu. Sultan Mahmud hiç olmazsa zorbaların ve asi Ocaklıların doldurduğu meydanları boşaltmak, Ocaklıları kışlalarına sokmak için büyük çaba gösteriyordu. Nitekim 10 ve 11 Ekim 1730 günleri, ulema ile devlet ricâline mensup bazı yöneticiler arka arkaya toplantılar yapıyordu. Bu toplantılarda zorbaların silahlarını bırakarak

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.46.

dağılmaları gerektiği konusu karar altına alınıyordu. Buna paralel olarak zorba ve asiler, yasadışı işler yapmamaları konusunda uyarılıyordu. Yönetim bu arada Cebeci, Arabacı, Sipahi, Silahdar ve Yeniçerilerle anlaşıyor; Ocaklılarla zorbaları birbirinden ayırıyordu. Bu işi de, zorbaların İstanbul Efendisi yaptığı Abdullah efendi gerçekleştiriyordu. Zira saray, Abdullah Efendi'yi elde etmeyi başarıyordu. Alınan karar, Şeyhülislâm Mirzazâde'nin verdiği fetva ile de destekleniyordu.

Bu gelişmeler Patrona ile yardımcılarının hemen dikkatini çekiyor, endişelenmelerine neden oluyordu. Nitekim, derhal anlaşma zemini aramaya başlıyorlardı. Onların en büyük korkusunu ölüm tehlikesi altında yaşamaları oluşturuyordu. Bu nedenle, anlaşmak için iki koşulu şart koşuyorlardı. Öncelikle, olaylara karışanların hiçbirinin, bu olaylardaki rolleri nedeniyle ilerde cezalandırılmayacağının taahhüd edilmesini istiyorlardı. Hemen ardından da, kendilerine karşı yapılacak herhangi bir harekete karşı koyabilmek amacıyla, üç bayrak halinde bir kuvvetin, emirleri altında hazır bulunmasına izin verilmesini talep ediyorlardı. Bu koşulların yerine getirilmesi halinde meydanları boşaltacaklarını belirtiyorlardı.

Sultan/Halife zorbalar karşısında son derece aciz bir duruma düşmesine karşın, koşulları kabul ediyordu. Şeyhülislâm ile İstanbul Efendisi, zorbaların yasadışı davranışlarda bulunmaları halinde canlarının garanti altına alınacağını taahhüd ediyor ve taraflar anlaşıyordu.[1]

Ne var ki başta Sadâbâd'ın yıkılması olmak üzere her istediklerini Padişah'a yaptırabilen Patrona Halil ile arkadaşları, günden güne saldırganlaşarak şımarıyorlardı.

Daha, Sultan Mahmud'un ikinci Cuma Selâmlığı sırasında, birkaç zorba, olayların başlaması sırasında yaptıkları gibi Bedesten'in önüne gidiyor, burada esnafa dükkânları kapatmalarını söylüyor, bağırıp çağırarak edepsizlik yapıyorlardı. Fakat diğer zorbalar ve Ocaklılar, bunlara

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S. 163.

izin vermiyor, birini hemen orada öldürüyor, diğerini ağır şekilde yaralıyor, kalanları da yakalayarak Ağa Kapusu'na götürüyorlardı. Bunlar da o gece cezalandırılıyorlardı.

Gerçi Padişah ile anlaşan zorbalar, yağma, soygun ve rezillik yapmayacakları konusunda yazılı garanti vermiş bulunuyorlardı. Ama; bu garantiyi ilk çiğneyen de Patrona'nın sağ kolu durumundaki Ali Usta oluyordu. Bedesten olayından iki gün sonra Ali Usta gümrüğe gidiyor, buradaki Sandık Emîni Ağa'yı yumruklayarak dövüyor, yere düşürüyordu. Ardından kasayı açarak içindeki paraya el koyuyor, orada bulunan samur kürkü de alıyordu. Ali Usta bununla da yetinmiyordu. Gümrük Emîni İvaz Ağa'nın Kethüdası'na ait atı da alıyordu. Dahası... Kethüdanın; '...iki serv–kad onüç ondröt yaşında, devlet külahı başında, kiraz dudaklı, dürdane dişli, sırma saçlı, ahu gözlü Gürcü gulâmını' da zorla ve tartaklayarak alıp, kendi makamına götürüyordu.[1] Tüm bunlar herkesin gözü önünde cereyan ediyor, fakat hiç kimse engel olamıyordu.

Bu olayı Patrona Halil, Muslu Beşe ve Çınar Ahmed'e bildiriyorlardı. Üç zorbabaşı derhal gümrüğe gidiyor, durumu soruşturuyordu. Ali Usta da o sırada orada bulunuyordu. Zorbalığı kendisinin yaptığını, zira Gümrük Emîni'ni cezalandırdığını söylüyordu. Ne ki, diğer zorba reislerini ikna edemiyordu. Zorbabaşları kendisini uyarıyor, Padişah'a bu tür eylemler yapmayacakları konusunda garanti verdiklerini hatırlatıyor ve Ali Usta'yı tehdit ediyorlardı. Ali Usta, gaspettiği parayı ve kürkü iade ediyor, oğlanları ise yanında alıkoyuyor, vermiyordu. Ancak, diğer zorba arkadaşlarından o denli korkuyordu ki, konağına gidip eşyalarını topluyor, bir daha görünmemek üzere ortalıktan kayboluyordu.[2]

Bütün bu olumsuz gelişmeler, acz içinde kıvranan Sultan Mahmud'u çileden çıkarıyor, fakat elinden hiçbir şey gelmiyordu. Sultan Mahmud, Patrona'nın tesis ettiği yasadışı 'zorba otoriteden' kurtulmak amacıyla

---

[1] Abdi Tarihi – Age. , S.49.

[2] Abdi Tarihi – Age. – S.50.

ikinci kez kendisine arzu ettiği görevi vermek üzere teşebbüste bulunuyordu. Padişah, böylece zorbabaşını İstanbul'dan uzaklaştırıp kurtulabileceğini düşünüyordu. Patrona yine 'bir Fetâ gibi' davranıyor, memlekete hizmet etmekten başka bir düşüncesi olmadığını, hiçbir görev ve makamda gözü bulunmadığını tekrarlıyordu.

> - "Sonra Yeniçeri Ağası Patrona'ya cemile olmak üzere para ihsan edilmesini (ki gerçekte Padişahın kendisine 200 bin altın vereceğini, bu parayı alıp istediği yere gitmesini tavsiye ediyordu. –M. Çulcu) dermeyan etmiş, Patrona buna da cevaben; 'İstanbul'un bütün hazineleri benim. Bana bak Yeniçeri Ağası! Hem sen benim işime karışma. Sonra sen de ötekilerin yanına gidersin' demişti."[1]

Patrona Halil artık Padişah ile rekabet edecek kadar otorite ve güç kazanmış bulunuyordu. Örneğin; Kılıç Alayı törenine adeta meydan okuyan bir tavırla katılıyordu. Güzel bir atın üzerine sade giysilerle biniyordu. Ancak ayakları çıplaktı. (Çıplak ayak, olayları Bayezid hamamından başlatan 30 zorbanın ortak sembolüydü. – M. Çulcu) Üstelik, Padişah tüm askerlerinin Kılıç Alayı'na silahsız katılmalarını buyurduğu halde Patrona ile arkadaşları tepeden tırnağa silahlanmış ve tam teçhizatlı olarak katılıyorlardı. Kısacası bu zorbalar, Padişah'ın buyruklarına da önem vermiyor, bağımsız davranıyorlardı. Bunların her biri, kendini bir Fetâ sanıyor, kibir ve gururlarından yanlarına yaklaşılmıyordu. Bu Fetâlar görünürde fakirleri ve yoksulları koruyor, onlar adına hareket ediyor, onların haklarını ve hukukunu savunuyordu.

Üstelik, devlet ricâli ile saray erkânı da bunlara birer Fetâ imişler gibi davranıyor, onları takdir ediyor, saygı gösteriyordu. Örneğin; I. Mahmud'un annesi Saliha Sultan Patrona'ya 'ikinci oğlum' diyor, saraya her gelişinde ihsanlarda bulunuyordu. Böylece hem merkezî otoritenin zaafiyetini deklâre ediyor, hem de zorbanın saygınlığını arttırarak Fetâ olduğunu onaylıyordu.

---

[1] Lâle Devri – Age. – S.147.

Diğer taraftan Sultan 3. Ahmed'in damatlarından İstanbullu Kunduracızâde Mehmed Paşa yabancı elçilerin bile önünde ayağa kalkmazken Patrona'yı dairesinin kapısında saygı gösterileri ile karşılıyor, aynı şekilde de uğurluyordu.[1]

Bütün bunlar Patrona'nın cüretini ve otoritesini arttırıyor; aynı zamanda gururunu okşayarak onu hem kışkırtıyor, hem de saldırganlaştırıyordu. Patrona Halil artık, sadece 'sokak işleri' ile uğraşmakla kalmıyor, devlet yönetimine de karışarak müdahale ediyordu. Zorbabaşı olaylar sırasında yardımcı olanlara, arkadaşlarına, dost ve ahbaplarına son derece önemli görevler veriyor, makamlar dağıtıyordu. Üstelik, büyük çapta rüşvet topluyor, bunun karşılığında da devletin makamlarını rüşvet verenlere peşkeş çekiyordu. Arnavut kökenli birtakım şahıslar, eski dellâk meslekdaşları, kendisine zamanında küçük yardımlarda bulunmuş olanlar Patrona sayesinde adeta ihya oluyorlardı. Patrona'nın bu tür uygulamalarına şu belge çarpıcı bir örnek teşkil ediyordu:

"...Bundan akdem hîn–i vak'ada bakıyyetü's–suyûf olup Istıranca karyelerinde tahassun ve ihtifa eden (saklanan– gizlenen) Arnavud ve sair tâifeden olanları seri'an ve taharri ile ahzolunmak (hızla yazılı olarak affedilmek) bâbında ferman–ı âli sadır olunmağla husus–ı mezkûre Sirozlu Mustafa haseki kulları tâyin olunup Derbend ve Çatalca'ya vardıkda nihâni tecessüs eylediğinde Istıranca karyesinde sâkin Arnavut Uzun Hüseyin demekle mâruf şaki Patrona'nın kaylonculuğundan beri refiki ve gödeşi olup ve kürekde dahi beraber olup ve meydanda Patrona mezkûr Hüseyin'e avcıbaşılık teklif ettikde kendi olmayıp Hasan Ağa'nın yüz altınını alıp avcıbaşı ettirdüp ve kendüsü bayrakdarı olduğuna vukufa olanlar nihâni haber vermekle mezbûru Istıranca'da ahz ve hâlâ kayıkhânede mahbus olmağla mezkûr Hüseyin'den Ortası sual olundukta yedinci bölükde bir şikâri esâmim vardır, lakin ne Ortam beni bilür ve ne ben Ortamı bilürüm.

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.161.

Mezbûr Hüseyin'in kendi lisânen takriri:

Mezbûrdan suâl olundukda cevab eydür ki ben Patrona ile kalyonlarda bile idim lâkin gödeşim değildir ve küreğe benimle beraber girmeyüp Avcubaşı Salih Ağa beni garazen küreğe koyup vak'ada Ekşinoz karyesinden Pehlivan (...) bayrağı alup ve meydanda diküp avcı eski yoldaşlarından Canbaz Veli Ağa olup bize haber gönderdi biz dahi memur olan avcılar ile meydana geldik ve birkaç günden sonra Patrona bana avcıbaşılık teklif ettikde ben dahi kabûl etmeyüp Hasan Ağa'yı avcı,başı ettirdim ben dahi bayrakdarı oldum deyü kendüsü bilâ ketm böyle haber verdi."[1]

İstanbul'da geçerli olan hukuk hâlâ zorba hukukuydu. Zira zorbaların İstanbul Kadısı yaptığı Deli İbrahim 49. Orta'nın Kışlasını mahkeme haline getirmiş bulunuyordu. Zorba Kadı, devlet ve hukuk işlerini buradan yürütüyordu.

Zorbalık ve yasadışılık önlenemediği için zorbabaşılarının Padişah'a verdiği söz de boşlukta kalıyor, yerine getirilmemiş oluyordu. Zorbalara kefil olan Şeyhülislâm bu nedenle, zorbabaşılarını çağırıp onlara nasihat ediyordu. Üstelik, sadece nasihat etmekle kalmıyor; "Sizin, kaldırılmasını istediğiniz zararlar tevlidine artık imkân yoktur. Sizin kaldırılmasını istediğiniz zararlar bugün temadi edip durmaktadır. Şayet asiler kemal–i sükunet içinde dağılıp vazifeleri başına dönmeyecek olurlar ise, yaptıkları iyilikleri ve kazandıkları şerefi kaybedeceklerdir. Bu halde saray ve şehir halkı, birlikte lâzım gelen tedbirlere müracaat edeceklerdir ve sabık hükümet erkânı hakkında tatbik ettikleri cezayı, sizler için de yapmaya mecbur olacaklardır"[2] diyerek tehdit ediyordu.

Patrona Halil ile önde gelen zorbalar görünürde Şeyhülislâm'a hak veriyor, fakat uygulamada eskiden beri yaptıkları gibi rezillik ve yasadı-

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.162; Dipnot no. 95 – Muallim Cevdet, Dahiliye tasnifi, nr. 5071, Başbak. Arşv..

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.165.

şılıklara devam ediyorlardı. Bu yasadışı eylemlerde ise başarılı bir örgütlenmenin izlerine rastlanıyordu. Örneğin; Damat İbrahim Paşa'nın sadareti sırasında, uzun süre reislik yapan Üçanbar Mehmed Efendi, olayların başlamasıyla birlikte ortadan kayboluyor ve bir köşede saklanıyordu. Zorbalar bu şahıstan yüklü miktarda rüşvet alarak ortalıkta, serbestçe dolaşmasına izin veriyorlardı. Bununla da yetinmiyor, yine rüşvet alarak kendisini Defter Emîni tayin ediyorlardı. Halk, bu şahsın daha önce yaptıklarından dolayı kendisine tepki gösteriyor, Sadrazam'a başvurarak Üçanbar'ı azlettiriyor, ardından da Bozcaada'ya sürülmesi için karar aldırıyordu. Fakat durumu Muslu Beşe haber alınca derhal müdahale ediyor; "Ben onun hanesini yağma etmiştim. Kimin haddidir ki, benin hanesini yağma ettiğim adamı azl ve nefi ettire" diyerek, Mehmed Efendi'nin sürgün kararını durduruyordu. Diğer taraftan Patrona Halil, maktul Sadrazam'ın İzmir'e sürgün edilen oğlu Mehmed Paşa'nın sürgün yerini değiştiriyordu. Mehmed Paşa, Nevşehir'e gönderiliyordu.[1]

Gerçi dükkânlar açılmış, Ocaklılar geniş çapta kışlalarına dönmüş, asiler de meydanlardan çekilmiş görünüyorlardı. Ama yine de 'İsyan Bayrakları' hâlâ meydanlarda duruyordu. Nitekim, zorbaların gücüne dayanan Muslu Beşe, Yeniçeri Ağası'na Kethüda oluyor, bu gücü de meydandaki bayraklardan alıyordu.

Kendisini, ülkenin kurtarıcısı bir Fetâ olarak gören Bayezid hamamının eski dellâğı Patrona Halil ise artık, İstanbul'da oturacak bir ev beğenmekte zorlanıyordu. Topu topu bir ay önce, Galata meyhanelerinde geceleyip arka sokaklarında haşere ile boğazlaşan ve ölüm kemendi boynunda dolaşan bu Fetâ; önce Et Meydanı'na, Yeniçeri kışlalarına yakın bir yerde, Şehzadebaşı Camii civarında bulunan Kurdoğlu'nun konağına, 400 kişiden oluşan özel birliği ile yerleşiyordu. Ancak burayı beğenmiyordu. Hemen yakındaki Defterdar İzzet Ali Bey'in (Paşa'nın)

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.165, 166.

yaşadığı saraya göz dikiyordu. Haber gönderip, eşyalarına hiç dokunmadan aynen bırakmak koşuluyla sarayın boşaltılmasını istiyordu. (İddiaya göre bu saray mirî idi. Patrona bu nedenle amacına kolaylıkla ulaşıyordu.) Bu sırada diğer Serdengeçti Ağaları da evlere ve hanlara yerleşiyordu. Zorbaların adamları olan bazı Ağalar ise, Yeniçeri Odaları'nda oda döşeyerek buralarda oturuyorlardı.

Bu dönemde İstanbul'da suç işlemek, adeta 'yasal bir hak' durumuna gelmiş bulunuyordu. Yasadışı güç odaklarının haraç toplaması, sıradan bir iş gibi kabul edilmenin ötesinde, ayrı bir ekonomik sisteme dönüşüyordu. Zorbaların insanlara zulüm ve işkence yapması ise, onlara tanınan bir 'ayrıcalık' gibi kabul görüyordu.

> "...amma yine kendü hallerinde olmayup her nerede maldar âdem var ise âdem gönderüp akçe alup zulümden ve cevirden ehl–i İstanbul hayrette kaldı. Eşkıya ise evler basup haydut gibi halkı bahaya kestiler. Leyl–ü nehar rahat kalmadı. Âlem perişan oldu."[1]

Zorbalar yaptıkları eylemin bir ihtilâl olduğunu ve bu sayede toplumu kurtardıklarını düşünüyor; dolayısıyla kendilerini de 'yiğit, mert, cesur, cömert' adamlar gibi görüyorlardı. Fetâ olarak toplumdan kabul gördüklerini ve halkın kendilerini desteklediğini sanıyor, heterodoks akımın yine belirgin bir özelliği olan 'kendi otoritelerinden başka otoriteyi' tanımama eğilimini fütursuzca sergiliyorlardı. Böylece bir yandan merkezî otoriteyi yok sayarak yerle bir ediyor, büyük bir otorite boşluğu meydana getiriyor; diğer yandan doğan boşluğu kendi zorba ve yasa tanımaz otoriteleriyle doldurarak 'yasadışı disiplin' sağlamayı çalışıyorlardı. Meydana gelen otorite boşluğu, yasadışı güç odakları tarafından doldurulup disipline edildikçe İstanbul hızla 'yasadışı bir başkent' konumuna geliyordu. Bir yandan Arnavut–dellâk–zorba–haşere takımının önderliğini yaptığı suç organizasyonları, diğer taraftan otorite boşluğu-

---

[1] Abdi Tarihi – Age. , S.51.

nun şımarttıkça şımarttığı Ocaklılar; ellerindeki kaba gücü önce şahsi, sonra da bağlı oldukları grupların çıkarları doğrultusunda kullanıyorlardı. Sarayın ve yönetimin, sokaktaki yasadışılık, yolsuzluk ve vahşetlerle uğraşacak gücü ve durumu bulunmuyordu. Zira, zorbaların liderleri saray üzerinde tesis ettikleri baskı ile istedikleri kararları aldırabiliyor, atama ve azilleri yaptırabiliyordu. İradesini kaybeden Padişah ile merkezî yönetim, kendi varlığını koruyabilme sorunu ile uğraşıyor, kendi otoritesini yeniden tesis edebilmenin yollarını araştırarak mücadelesini veriyordu.

Kısacası 'yasal ve yasadışı otorite' arasındaki zıtlaşma, doruk noktasına çıkıyor, 'son hesaplaşma' aşaması hızla yaklaşıyordu.

'MAFİOS ÖRGÜT'E KARŞI GİZLİ CUNTA

• ***Patrona Halil ile yasadışı örgütü nasıl tasfiye ediliyordu? Bu olay Osmanlı sosyal yaşamında ve Mafios Toplum Yapısı'nda iz bırakıyor muydu? Merkezî otorite yeniden tesis edilip Osmanlı İmparatorluğu 'yasal bir devlet' konumuna gelebiliyor muydu? Bu aşamada Ocaklılar nasıl bir rol oynuyordu?***

Merkezî otorite ile yasadışı otorite arasındaki hesaplaşmanın çabuklaşmasına, Patrona ile güvendiği adamlarının işi iyice azıtarak devlet yönetimine el atacak kadar ileri gitmeleri neden oluyordu. Üstelik, sadece devlet yönetimine karışmakla da kalmıyor, Padişah'ın yaptığı atama ve azillere de müdahale ediyorlardı.

Zorbalar şehirde, zafer sarhoşluğu içinde dolaşırken Patrona ve adamları, istedikleri zaman Sadrazam'ın yanına gidiyor, yerli yersiz her türlü isteklerini yaptırıyorlardı. Usul, adab, hiyerarşi, protokol tanımıyorlardı. Padişah'ın huzuruna silahlı olarak çıkıyor, şikayetlerde bulunarak isteklerini sıralayabiliyorlardı. Onların her alandaki bu tür davranışları ve eylemleri yönetimi son derece rahatsız ediyordu. Nitekim, merkezî yönetim birkaç kez zorbaların tasfiye edilmesi, ortadan kaldırılması kararını alıyor, fakat uygulayamıyordu. Zira Patrona ve arkadaşları son derece yaygın ve güçlü bir istihbarat ağı tesis etmiş bulunuyorlardı. Yönetimin attığı her adımı, hatta benimsediği düşünceleri anında haber alıyor, ona göre de önlemler üretiyorlardı.

Nitekim zorbaların elebaşıları Padişah'ın huzuruna ulu orta girip

çıkmaya başlayınca yönetim, bir kez daha harekete geçmek kararı alıyordu. Patrona ile Muslu Beşe ise bu kararı hemen öğreniyordu. Eski İstanbul Kadısı, yeni Kazasker Zülâli Hasan Efendi zorbalara danışmanlık yaparak, alınması gereken önlemler konusunda akıl veriyordu. Nitekim, onun uyarıları doğrultusunda hareket eden zorba reisleri derhal saraya gidiyor, görev başındaki ricâlin dış görevlere tayin edilerek, onlardan boşalan yerlere kendi önerdikleri adamların atanmasını istiyorlardı. Böylece kendileriyle mücadele etmeye hazırlanan kadroyu dağıtıp, yerlerine yeni yöneticiler atayarak durumlarını bir süre için de olsa güvenceye alıyorlardı. Unutmamak gerekir ki zorbalar en büyük hassasiyeti, kendi güvenceleri konusunda gösteriyorlardı. Zira merkezî otoritenin er veya geç, kendilerini ortadan kaldırmak girişiminde bulunacağını gayet iyi biliyorlardı.

Kendilerini bu tür manevralarla güvenceye alan Patrona ve arkadaşları, her seferinde olduğu gibi yine daha fazla saldırganlaşıyor, haddi hududu aşıyorlardı. Patrona Halil artık Voyvoda, Han ve hatta Sadrazam tayin etmek girişiminde bulunuyor, bu cüreti gösterebiliyordu.

Örneğin; Tebriz'de oturan eski Erdebil Muhafızı Boşnak Rüstem Paşa'nın İstanbul'a geldiğini öğrenen zorbalar kendisini derhal evinden alıp Yeniçeri Odaları'na götürüyor ve burada; "Biz seni Veziriâzam yapacağız" diyorlardı. Ancak Paşa, öneriyi kesinlikle kabul etmiyor; "Pâre pâre eyleseniz dahi kabul eylemem" yanıtını veriyordu. Ancak Paşa, yine de zorbalarla işbirliği yapıyor, taşrada bir görev verilecek olursa emnuniyetle kabul edeceğini söylüyordu. Zorbalar önüne düşüp Paşa'yı hep birlikte Sadrazam Kapusu'na götürüyor, Vezaret verilerek Karaman Valiliği ve Revan Serdarlığı'na tayin ettiriyorlardı. Padişah bu kararı, 'gerektiğinde Patrona ile adamlarının da sefere katılmaları' koşuluyla onaylıyordu.[1]

Zorbalar bununla da kalmıyordu.

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.52.

Olayların başladığı sırada Yanaki adlı bir Rum kasap, zorbalara yardım ediyordu. Kaldı ki bu Rum kasabın daha önce de Patrona Halil'e veresiye et, hatta borç para verdiği biliniyordu. Zorbabaşı, kasabın bu iyiliğini (Ki bu iyiliklerin boyutu tam olarak bilinmiyordu. Yanaki, kendi hesabına olduğu gibi Patrona'yı bu işlere yönlendirmek isteyen birtakım dış odakların adına da bazı düzenlemeler yapmış olabilirdi. M. Çulcu) unutmuyordu. Nitekim eline fırsat geçince Yanaki adlı bu kasabı Boğdan Prensliğine tayin ettiriyor; Boğdan Prensi Mihal'e de Eflak Voyvodalığını verdirmek üzere girişimde bulunuyordu. Oysa Sultan I. Mahmud, o sırada 'mâzülen' Boğaziçi'nde oturan Prens Mihal'in yerine Boğdan Voyvodalığını Bâbıâli tercümanlarından Gregoresko Ghika'ya vermeye hazırlanıyordu. Patrona Halil'in girişimi karşısında Yanaki'yi atamak istemeyen Sadrazam, bu makama tayin edilecek şahsın hem asilzâde, hem de devlete hizmet etmiş olması gerektiğini ileri sürüyordu. Bunun üzerine Patrona, Sultan Mahmud'u hayrette bırakan şu yanıtı (mealen) veriyordu:

> "Bunun bir bahane olduğunu anlıyorum. Yanaki de G. Ghika gibi Hıristiyandır. Bunun veya diğerinin Prens olmasında bence hiçbir mahzur yoktur."[1]

İşin ilginç ve acı tarafını ise; Sultan I. Mahmud'un kendi iradesini de hiçe sayarak Patrona'nın istediği tayinleri yapması teşkil ediyordu.

Keza, Kırım Hanı'nın tayini de zorbalar tarafından yapılıyordu. Patrona ile yardımcıları, Kırım Hanı hakkında çeşitli söylentiler çıkarıyor, Tatarların, Mengili Giray'ın zulmünden yıldıkları ve hoşnut olmadıkları konusunda dedikodu yapıyorlardı. Bu dedikoduya dayanarak Mengili Giray'ı azlettiriyorlardı. Hemen ardından da Bursa'da zorunlu ikamet eden Kaplan Giray'ı Kırım Hanlığı'na tayin ettirmek üzere İstanbul'a getiriyorlardı.[2]

---

[1] Patrona İsyanı, 1730– Age.– S.167.

[2] Abdi Tarihi – Age. – S.52.

Bu olaylar üzerine devlet ricâli içinden bazı şahıslar, bir kez daha zorbaların safdışı edilmesi konusunda fikir birliği ediyor, bu yönde harekete geçme kararı alıyordu. Zorbalar, daha öncekiler gibi bunu da haber alıyorlardı. Zaman geçirmeden de duruma müdahele ediyorlardı. Aslında, olur olmaz adamları devlet hizmetine kendileri tayin ettirerek mansıp aldırdıkları halde; eski yönetimin yaptığı gibi yeni yönetimin de rasgele mansıp dağıttığını ileri sürüyor, bu durumdan şiddetle şikayet ediyorlardı. Bu iddiaya dayanarak da eskilerin azledilmesini, yerlerine yenilerin atanmasını talep ediyorlardı. Padişah ve yönetim, son derece onur kırıcı ve zor bir durumda kaldığı halde, yine de direnemiyor, bir kez daha zorbaların istediği azil ve atamalar yapılıyordu.

Böylece zorbalar, yasadışı otoritelerinin devlet üzerinde ne denli etkin bir rol oynadığını görüyor, buradan aldıkları cesaretle taleplerini daha da ötelere götürüyorlardı. Nitekim, Patrona ile Muslu Beşe yaptıkları plan çerçevesinde Padişah'tan, Yeniçeri Ağasını Sadrazam yapmasını istiyorlardı. Yeniçeri Ağalığı makamını boşaltmayı ve buraya Muslu Beşe'nin tayin edilmesini amaçlıyorlardı. Patrona Halil'in ise ya Kapudan–ı Derya ya da Kaymakam yapılması planlanıyordu.[1]

Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa, yeni olayların patlak vermesinden korktuğu için adeta sinmiş bulunuyor, zorbaların isteklerini mümkün olduğu kadar yerine getirmeye çaba sarfediyordu. Zaten zorbalar onu bu makama geçici olarak tayin ettirmiş durumdaydılar.

Ne var ki; merkezî otorite ve mutlak irade üzerinde bu denli ağır baskı kuran zorbalar, bir süre sonra yaşamsal bir hata yapıyor, 'başlangıçta birlikte hareket ettikleri' Yeniçeri subayları ile karşı karşıya geliyorlardı. Patrona ile adamları önceleri, Yeniçeri kışlalarının bulunduğu Et Meydanı civarında oturuyorlardı. Bu nedenle serdengeçtilerle Yeniçeriler, bir sorunla karşılaşıldığı takdirde hemen bir araya gelerek sorunu barış içinde çözebiliyorlardı. Bunun sonucunda Ocaklıların tam des-

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.168.

teğini sağlayan Patrona ile adamları, durumlarını güçlendirerek sağlamlaştırıyorlardı.

Fakat günler geçtikçe şımaran disiplinsiz zorbalar ile onların reisleri; köşklere, konaklara, malikânelere taşınıyor, nüfuzlarını arttırıyor, o şıfnarıklıkla da devlet işlerine el atmaya başlıyorlardı. Bunun sonucunda zorbalarla Yeniçeri subaylarının arasına 'nüfuz ve otorite rekabeti' giriyor, bu şekilde başlayan çekememezlik husumete dönüşüyordu. Yeniçeriler, zorbaların devlet işlerine karışmalarını istemiyorlardı. Buna karşılık Patrona Halil, Emir Ali, Muslu Beşe ve Çınar Ahmed çıkarları doğrultusunda hareket ediyor, uyarılara kulaklarını tıkıyorlardı. Ocaklılardan sadece Yeniçeri Ağası, bu gruba yakın duruyordu. Zira onu da bu makama zorbalar getirmiş bulunuyordu. Ağa'nın dışında tüm Ocaklılar, zorbalara karşı kıskançlık ve hiddet duyguları besliyordu. Üstelik, Ocaklılar tepkilerini sesli olarak dile getiriyor; zorbaların devlet işlerine karışmalarını; 'devletin hakimiyeti sarsılıyor' diyerek tepki gösteriyorlardı. Onlara göre merkezî otoriteyi sarsacak şekilde davranmak, eşkıyalık yapmakla eş anlama geliyordu. Nitekim bu iki odak arasındaki gerginlik tırmanıyor; 29 Ekim 1730 günü bazı Ocaklılar Orta Camiinde birtakım serdengeçti ağalarını sıkıştırıyorlardı.

"Ehl–i sûk (esnaf) ise kezalik dahi bu mertebe şekavet bir vahitle olmuş değil. Gayrı herkesin canına geçti. Hatta mah–ı rebiülahırın altıncı yevm'i Çarşanba Eski ve Yeni Odaların odabaşıları ve ihtiyarları cümle Yeni Odalarda olan Orta Camiine cem' olup şekavet üzere olanların def'i mazarratları için katı ihtimam olunmak üzerimize vacib oldu deyü bir araya gelüp müşavere etmek için cami–i şerife cem' olup Odalarda sakin olan bayrak ağalarından beş altı ağayı camii–i şerife davet edüp cümlesi hazır olduktan sonra mezbur onbaşılar mezkûr ağayı mihrab önüne oturtup kendileri önlerini ihata edüp ve cami–i şerif kapılarını dahi mesdud edüp alâtı harpli karakullukçulardan ve başlarına döner yoldaşlar ile muhafaza ettirdiler. Bu ahvale derun'i camide bulunan ağalar vakıf olucak can başlarına sıçrayup, el altından Patrona Halil'e

haber saldılar ki; 'iş işten geçti. İmdadımıza gelüp yetişesiz' deyü haber vardıkda, ol dahi derâkab yanına yirmi kadar haseki eşhaslarını pür silah alup alel acele cami–i mezkûra geldi. Kaçan ki bunları cümle bir yerde gördü. Gayrı naçar bunlara cevap eyledi kim 'Bre asılacak, bu meşveretsizler içindir. Sizler yoldaş mısınız? Yoksa haydut musunuz? İptida bunu bize şafi tezcek vecap ver' diyicek hemen Patrona Halil, gayrı ahval nice olacaktır fehm eyledi ve Odabaşı Ağalara, kendilerine sahip olalar deyü yavaş yavaş dedi kim, 'Odabaşılar ve ihtiyarlar. Bizler sizin yoldaşınız olduğunda ne şüpheniz vardır. İmdi öyle ise siz Yeniçeri olasız da Paşa Kapusunda ve Ağa Kapusunda her gün niçün varup umûr–ı padişahide şöyle olsun dersiz. Bundan sonra eğer yoldaşımız iseniz herkes Odasına gelsün ve bir dahi umur–ı mühimmeye karışmak olmaz ve eğer sözümüz ısga olunmaz ise bizler dahi işimiz bilürüz' deyüp mezkûr eşkıyalara cevap vermişler. Onlar dahi başlarına geleceği fehm edüp odalarına itibar eylemişler."[1]

Patrona gerçi o gün, zamanında yetişerek kan dökülmesini önlüyordu. Ancak husumet burada bitmiyordu. 5 Ekim 1730 günü bir serdengeçti, Yeniçeri zabitlerinden birini öldürünce gerginlik tırmanıyor; Patrona Halil ile 32. Orta'nın zabiti arasında Orta Cami'de şiddetli bir tartışma cereyan ediyordu. Patrona; kendisine veya adamlarından birine kim dokunursa, karşısında İstanbul'daki 12 bin Arnavut'u bulacağını söylüyordu. Ocaklı subay da bu tehdit karşısında, bütün Arnavutluk gelse hepsini yok edeceklerini belirterek zorbaların derhal Yeniçeri kışlalarını terketmesini istiyordu. Ne var ki, Patrona'nın Yeniçeri Ağalığına getirdiği Saraç Kel Mehmed Ağa, bu olayı da Ocaklılar aleyhine kullanmayı başarıyordu. Nitekim, Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadaretinde Yeniçeri Ağalığı yapan Hasan Ağa ile Kul Kethüdasının kendi aleyhlerinde faaliyette bulunduklarını, son olayın da bunun sonucunda meydana geldiğini ileri sürüyordu. Nihayet, ülkede huzurun ve güvenliğin sağlanması için her iki eski Ocak ümerasını Kasım ayının ortasın-

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.54.

da Rodos Adası'na sürdürüyordu.[1]

Patrona Halil ile örgütü, toplumsal desteğini hızla kaybediyordu. Bir yandan ricâl, diğer yandan Ocaklılar zorbalara karşı husumet beslerken artık ulema da onlara sırt çeviriyordu. Hele bir de zorbalar Sadrazamlığa; Kapudan–ı Deryalığa, Ocak Ağalığına talip olmaya başlayınca herkes telaşlanıyor, rahatsız olan tüm odaklar kendi çaplarında– zorbaları tasfiye etmek amacıyla planlar yapmaya başlıyordu.

Herkes, öncelikli ve ana hedefin Patrona Halil olması gerektiğinde birleşiyordu. Zira zorbalar tam anlamıyla onun liderliğinin arkasında ve hiyerarşik biçimde örgütlenmiş bulunuyorlardı. Patrona Halil'in yok edilmesi halinde bu yasadışı 'çıkar örgütü'nün çökeceği, zorbaların başsız kalması durumunda da her birinin bir tarafa dağılacağı biliniyordu. Bu bağlamda zorbaların tasfiye edilmesini amaçlayan tüm odaklar, öncelikle Patrona Halil'i hedef seçiyor, onun bir an önce zararsız hale getirilmesi yönünde çeşitli hazırlıklar yapıyorlardı.

Bu hazırlıklar iki odakta yoğunlaşıyordu.

Birinci odağı, zorbaların Bursa'dan İstanbul'a getirdiği, eski Kırım Han'ı Kaplan Giray oluşturuyordu. Kaplan Giray'ın en güvendiği adamı Pehlivan Halil Ağa idi. Pehlivan Halil, Kaplan Giray'ın kardeşi 3. Devlet Giray'ın Mataracıbaşılığını yapmıştı. Daha sonra, Patrona Halil'in de yer aldığı Ocağın 17. Ortasına giriyor, burada Çorbacılık yapıyordu. Olaylar sırasında da Kaplan Giray'ın yanına, Bursa'ya gidiyordu. Zorbalar Kaplan Giray'ı Kırım Han'ı yapmak üzere İstanbul'a getirince; Kaplan Giray da Pehlivan Halil Ağa'yı yanına alıyordu. Böylece, Kaplan Giray'ın liderliğinde, Pehlivan Halil Ağa'nın çabalarıyla zorbalara karşı, özellikle de Patrona'yı ortadan kaldırmak amacıyla güçlü ve muhalif bir odak oluşturuluyordu. Bu odakta serdengeçti ağalarından Deli Hasan ile Serhad Ağalarından Haseki Abdurrahman Ağa ve benzer ağalar da görev alıyorlardı. Bunlar günlerce süren görüşmeler yapıyor, ortak nok-

[1] Patrona İsyanı, 1739 – Age. – S.170.

talarda mutabakat sağlıyor, birleşiyor ve artık eyleme geçme zamanının geldiğini düşünüyorlardı.[1]

Buna paralel olarak aynı amaçları paylaşan bir başka odak daha teşekkül ediyordu.

Bu odakta başı Darüssâde Ağası Beşir Ağa çekiyordu. Beşir Ağa, Köprülü Numan Paşa'nın Kethüdası idi. Eski Sadrazam Mehmed Paşa ile Köprülüzâde Abdullah Paşa'ya da Mısır Valilikleri sırasında Kethüdalık yapmıştı. Beşir Ağa, hiç şüphe yok ki, Sultan Mahmud'un eğilimleri doğrultusunda hareket ediyor ve Kabakulak İbrahim Ağa ile temas kuruyordu. Kabakulak İbrahim Ağa da Mısır'da çeşitli Valilere Kethüdalık yapmıştı. Bu görev sırasında son derece acımasız icraatlarıyla tanınmış; çok sayıda insanı öldürmüş, öldürtmüştü. Bunu yaparken de merkezî hazineye aktarılmak üzere büyük meblağlara ulaşan şahsi servetlere el koymuştu. Elde ettiği meblağdan 2 bin keselik kısmını Yirmisekiz Mehmed Çelebi'ye vererek İstanbul'a gönderdi. Ancak Nevşehirli İbrahim Paşa 2 bin keseden sadece 300 keseyi hazineye teslim etmişti. Fakat bu miktarı az bulan Sultan 3. Ahmed, hesap sormak amacıyla İbrahim Ağa'yı İstanbul'a çağırtmıştı. Ne var ki Ağa'nın İstanbul'a geldiği sırada olaylar patlamış ve Sadrazam İbrahim Paşa katledilmişti. Bu nedenle soruşturma sonuçlanamamış, Kabakulak ise İstanbul'da kalmıştı. Onun adam öldürmekteki hünerini iyi bilen saray; kendisiyle temas kuruyor, zorbaların ortadan kaldırılması için yürütülen hazırlık ve faaliyetlere katılması görevini veriyordu.[2]

Bir süre sonra her iki grup birleşiyordu.

Bu arada Kabakulak İbrahim Ağa'ya Hünkâr Kapucuları Kethüdalığı görevi veriliyor ve dikkati çekmeden saraya girip çıkabilmesi için uygun ortam sağlanıyordu. Pehlivan Halil Ağa ise esirci kıyafetine bürünerek

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.55.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.172; Dipnot no. 116 – Bak, Şem'dâni–zâde, aynı eser, vrk. 350/a; Subhi Tarihi vrk. 16/b.

saraya giriyor, Valide Sultan başta olmak üzere tüm ilgililerle konuşup görüşebiliyordu.

Beşir ve Halil Ağaların örgütlediği grup, kısa zamanda genişleyerek güçlenmeye başlıyordu. Hemen ardından Defterdar İzzet Ali Bey ile Vezir Kethüdası Mustafa Bey de onlara katılıyordu. Diğer taraftan Rumeli Valisi Muhsinzâde Abdullah Paşa ile eski Kapudan–ı Deryalardan Canım Hoca Mehmed Paşa da İstanbul'a geliyordu. Muhsinzâde Abdullah Paşa Emir'ül–hacc olmak üzere davet ediliyordu. Keza İstanbul'da sürgünde bulunan eski Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa'ya da adam gönderilip durum bildiriliyor, başkente gelmesi sağlanıyordu.[1]

Deneyimli ve gözüpek bir devlet adamı olan Canım Hoca Mehmed Paşa hemen toplantılara katılıyor; zorbaların ortadan kaldırılması ve devlet işlerinin yeniden düzenlenmesi için derhal harekete geçilmesi fikrini savunuyordu. Fakat Sultan I. Mahmud yine de temkini elden bırakmıyor, gerçekleştirilmesi planlanan harekâtı tereddüt ve endişe ile karşılıyordu. Sultan Mahmud en küçük bir başarısızlık halinde Patrona ile adamlarının barbarlaşarak, başta saray olmak üzere tüm İstanbul'u kana bulamalarından endişe ediyordu. Canım Hoca ise Padişah'ın bu tereddüt ve endişelerini gidermeye çalışıyordu. O, zorba reislerinin aynı anda ve hızla katledilmeleri halinde diğerlerinin ne yapacaklarını şaşırarak dağılacaklarını, hiçbir karşı harekette bulunamayacaklarını söylüyor; Sultan/Halife'yi rahatlatmaya çalışıyordu. Sultan Mahmud sonunda, eylem planını benimseyerek onaylıyordu. Hemen ardından 21 Kasım 1730 günü Canım Hoca'yı Kapudan–ı Derya yaparak devlet içinde kurulan 'gizli örgüt'ün başına getiriyordu.[2] Padişah ayrıca Canım Hoca ile Kaplan Giray'ın bu konuda alacakları kararları onaylayacağını belirtiyordu. Zira bu haliyle Osmanlı İmparatorluğu diğer devletlerin gözünde utanç verici bir durumda bulunuyordu. İmparatorluk, mafios

---

[1] Abdi Tarihi – Age. , S.54.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.123.

bir örgütün ve yan oluşumlarının ipoteği ve egemenliği altında bulunuyordu.

Patrona Halil ve adamları, kendilerine karşı gerçekleştirilen oluşumlardan her zaman anında haber aldıkları halde bu kez; gizlilik kurallarını son derece sıkı bir şekilde uygulayan 'cunta' zorbalara haber sızdırılmasına izin vermiyordu. Gerçi Patrona ile adamları her zaman 'tetikte bekliyor', canlarını güvencede hissetmiyorlardı. Zaten bu nedenle devletin en üst görevlerine talip olmuş, fakat elde etmeyi başaramamışlardı. Nitekim istihbaratları olmasa bile yine de, kendilerine karşı bir şeylerin hazırlandığını hissediyorlardı. Bu kez bir önlem olarak İstanbul'dan uzaklaşmaya çalışıyorlardı. Bunu gerçekleştirmek amacıyla da bir plan hazırlıyorlardı. Plâna göre, komşu devletlerden birine savaş ilan edilecekti. Böylece Patrona ve adamları sefere katılmak üzere orduya iltihak ederek, Başkent'ten rahatlıkla ayrılarak kurtulma olanağına kavuşacaklardı. Bu nedenle devlet erkânını sürekli olarak savaşa kışkırtıyor, komşu devletlere saldırtmak amacıyla her türlü yola başvuruyorlardı. Bu da, sarayda kurulan 'gizli örgütün' işine geliyordu.

Başta Canım Hoca olmak üzere 'gizli örgütün' yöneticileri hemen propagandaya başlıyorlardı. İddiaya göre İran hududunda görev yapan ümera, Tahmasb'ın büyük bir ordu topladığını ve acımasızca bir katliâmın başlamasının an meselesi olduğunu bildiriyordu. Bu nedenle vakit geçirilmeden büyük bir hazırlık yapılması gerekiyordu. Yönetim de bu talepleri haklı buluyor, alınacak önlemlerle ilgili dedikodu ve söylentiler halk arasında hızla yayılıyordu.[1]

Yönetim, bu propaganda ile de yetinmiyordu. Doğu hududundaki sorunun İran ile sınırlı kalmadığı, Rusya'nın da işin içinde olduğu belirtiliyordu. Yönetim, sözde – zorbaların da isteğini yerine getiriyormuş gibi davranarak– Rusya'ya savaş ilân etmeye hazırlanıyordu.[2]

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.55.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age.– S.174.

Bu amaçla 23 Kasım 1730 günü Divan mensupları olağanüstü toplantıya çağrılıyordu. Buradaki tartışmalara katılmak üzere Patrona ile arkadaşları da davet ediliyorlardı. Toplantıda Patrona Halil –kendi gizli amaçlarını gerçekleştirmek düşüncesi ve hevesiyle– ateşli bir savaş taraftarı kesiliyor, İran ile Rusya'ya hücum edilmesi fikrini şiddetle savunuyordu. Buna karşılık –ricâl ile danışıklı olarak– Kaplan Giray, bu görüşe karşı çıkarak, savaş ilân edilmesine muhalefet gösteriyordu. Uzun süre mesele tartışılıyor, fakat bir karar alınamıyordu. Bunun üzerine zorbabaşı, bu kadar kalabalık bir Divan'da devletin en mahrem ve önemli konularının, bu denli ulu orta konuşulmayacağını ve sağlıklı bir karar alınamayacağını belirterek toplantıyı terkediyordu. Patrona, ayrıca böyle geniş katılımlı toplantılarda devletin sırlarının da ifşa edildiğini ileri sürüyordu.

Canım Hoca ile yandaşları, Patrona'nın bu çıkışını da kendisine karşı yönlendirerek kullanıyordu. Patrona'nın haklı olduğunu, devletin en önemli meselelerinin daha az sayıda katılan yöneticiler tarafından konuşulup tartışılması gerektiğini belirtiyorlardı. Zorbaları yok etmekle görevlendirilen 'gizli örgütün' yöneticileri iki gün sonra, Patrona'nın istekleri doğrultusunda, az sayıda katılımcının hazır bulunacağı bir toplantının saray–ı hümâyûnda yapılmasını kararlaştırıyor ve Sultan I. Mahmud'a öneriyorlardı. 25 Kasım 1730 günü yapılacak olan Divan toplantısına az sayıda ve belirli yöneticiler davet ediliyordu.

'Gizli örgüt' bu toplantıda eyleme geçilmesini ve zorbaların reislerinin katledilmesini kararlaştırıyordu. Buna karşılık zorbaların kendilerini tam anlamıyla güvende hissetmeleri için de daha önce Patrona ile Muslu Beşe'nin talep ettikleri makamlara, Padişah tarafından bu toplantıda atanacakları haberlerini yayıyordu. Böylece zorbaların, reisleriyle birlikte toplantıya katılmaları garanti altına alınıyordu.

Ancak görevliler bu toplantı ile ilgili son hazırlıkları yaparken; Arnavut Zülâli Hasan Efendi Kaplan Giray'a giderek, zorbaların Sadrazam'ı, Şeyhülislâm'ı ve Kızlar Ağası'nı istemediklerini bildiriyordu. Beyler-

beyi Benli Mustafa Paşa'nın gelmesine kadar, Hafız Ahmed Paşa'nın Kaymakam olarak devleti yönetmesini istiyordu. Bunun gerçekleşmesi halinde de yeni olayların patlak verebileceğini ileri sürüyordu. Fakat Kaplan Giray durumu başarıyla idare ediyor, 'yeni bir fitneye gerek olmadığını' söylüyordu. Ayrıca bu meseleyi görüşmek üzere Patrona'nın yanına gelmesini istiyordu. Gerçekten de Patrona ile Giray o gün buluşuyordu. Bu görüşmede Kaplan Giray Patrona'ya; taleplerinin tamamıyla uygun olduğunu, Padişah'ın kendisine büyük güven beslediğini, her arzusunu yerine getirdiği halde adamlarını toplayıp adını 'zorbaya' çıkarmanın doğru olmadığını söylüyordu... Kaplan Giray sözlerini şöyle sürdürüyordu.:

> "Elbette ki bu günlerde müşavere için cemiyet olunacak. Ben cemiyet–i mezkûrı huzur–ı hümâyhuna kaldırırım. Siz dahi bil müşafehe Padişaha söylersiniz. Ben de sizi tasdik ederim."[1]

Böylece Kaplan Giray, Patrona ile zorba reislerinin bu toplantıya katılmalarını garanti altına alıyordu. Buna paralel olarak Patrona Tersâne'ye gidiyor Kapudan–ı Derya Canım Hoca'yı ziyaret ederek havayı koklamaya, olabilecekleri kestirmeye çalışıyordu.

Öte yandan, 25 Kasım günü gerçekleştirilecek Divan toplantısında girişilecek katliâmla ilgili hazırlıklar da tamamlanıyordu. Bu hazırlıklar Canım Hoca Mehmed Paşa, Kaplan Giray, Pehlivan Halil Ağa ve İbrahim Ağa'nın denetimi altında yürütülüyordu. Önceden yapılan plan çerçevesinde saray–ı hümâyhunda Revan kasrında ve Sünnet Odası'nda önlemler alınıyor, gerekli düzen kuruluyordu. Zorbaları öldürmekle görevlendirilen tepeden tırnağa silahlı 30 muharip dolap içlerine, ocak içlerine ve benzer yerlere geceden yerleştiriliyordu. Bunlara gerekli talimatlar titizlikle veriliyor, nasıl hareket edecekleri etraflıca anlatılıyordu.

---

[1] Patrona İsyanı, 1739 – Age. – S.175; Dipnot no. 121 – Şem'dânîzâde, aynı eser, vrk. 350/b. Subhi Tarihi, vrk. 18/a.

Nihayet, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini belirleyecek olan gün, gelip çatıyordu.

Patrona Halil, Muslu Beşe, Yeniçeri Ağası Kel Mehmed Ağa, Sekbanbaşı Boynu Urlu Murtaza Ağa, Zülâli Hasan Efendi, İstanbul Kadısı Deli İbrahim Efendi, İstanbul Efendisi Abdullah Efendi ve zorbalarla işbirliği yapan diğer bazı ağalar, yanlarında 25–30 kadar muhafız zorba olduğu halde saraya geliyorlardı. Can korkusu ve güvensizlik nedeniyle ilk toplantıda son derece dikkatli ve müteyakkız davranan zorbalar, o toplantıda korktukları gerçekleşmediği için rahatlıyor; bu toplantıda daha tedbirsiz ve gevşek davranıyorlardı. Nitekim zorbaların saraya gelmesi sırasında çok ilginç bir olay cereyan ediyordu.

Patrona Halil, İstanbul Kadısı Deli İbrahim Efendi ile birlikte saraya gelirken, Deli İbrahim'in naibi Kudsîzâde, kurulan tuzağı haber alıyordu. Derhal bir pusula yazarak sadık bir adamına veriyor, Patrona Halil'e ulaştırmasını söylüyordu. Pusulayı getiren şahıs Ağa Kapusu, Paşa Kapusu gibi çeşitli yerleri dolaşıyor; nihayet Patrona Halil'i bularak kendisine veriyordu. Patrona, pusulayı alıyor, fakat bir 'iltimas talebi' olduğunu düşünerek okumadan cebine atıyordu. Kadı İbrahim Efendi naibinin gönderdiği tezkerede ne yazdığını birkaç kez Patrona'ya soruyor, ısrarla pusulayı okumasını istiyordu.

> "Deli İbrahim sual eder kim bu tezkere kimdendir. Derler kim senin naibin Kutsîzâdedendir dedikte, getir göreyim demiş. Patrona cevaben demiş kim ne göresiz, bellidir ol dahi bir pâye ister. Hele şimdi bu işi evvel bir surete koyalım da ba'dehu ol dahi vücud bulur, dedikte elbette getir görelim dedikçe ol dahi vermemiş..."[1]

Deli İbrahim Efendi'nin tüm ısrarlarına rağmen pusulayı okumayan ve okutmayan Patrona Halil, az sonra toplantıya katılmak üzere sarayın ikinci avlusuna giriyordu. Zorba reisleri saraya girerken, beraberle-

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.57.

rinde gelen muhafızları da sarayın birinci avlusunda 'misafir edilmek' üzere içeri alınıyorlardı. On kişilik bir serdengeçti grubu da ikinci avluda bekletiliyordu. Böylece Bâbüssâade'den içeri sadece zorbaların elebaşıları girebiliyor, bunların sayısı da 5–6 kişiyi geçmiyordu.

Elebaşılar, doğrudan doğruya Revan Kasrı ile Sünnet Odası'nın bulunduğu yere götürülüyordu. Bu sırada geçtikleri yerlerin ve dairelerin kapıları derhal, sımsıkı kapatılıyordu. Gerekçe olarak da, görüşülecek konuların önemi, mahremiyeti ve devlet sırrı niteliği taşıması gösteriliyordu. Zorbaların katledilmeleri için en uygun yer olarak, Sünnet Odaları seçilmiş bulunuyordu. Zira burası, sarayın tam ortasında yer alıyordu. Dolayısıyla dışarısı ile hiçbir teması bulunmuyor, sesler bile duyulmuyordu. Toplantıya katılacak olan devlet erkânı ile zorbalar yerlerini alıp, gerekli hazırlıklar tamamlanınca toplantı başlıyordu. Önce, İran Seferi ile ilgili konular, önemi ve özelliği nedeniyle görüşülüp karara bağlanıyordu. Hemen ardından Patrona Halil ile Muslu Beşe'nin talep ettikleri devlet memuriyetlerinin verilmesi konusu ele alınıyordu. Sadrazam bir konuşma yaparak Padişah'ın Patrona Halil'e Rumeli Beylerbeyliğini, Muslu Beşe'ye Anadolu Beylerbeyliğini, Yeniçeri Ağası Kel Mehmed Ağa'ya ise üç tuğlu bir vezirlik vererek kendilerini İran Seferine memur ettiğini açıklıyordu. Ayrıca Zülâli Hasan Efendi'ye de birer tuğlu vezirlik ihsan edildiğini bildiriyordu.

Sıra, vezirlerin atanmaları nedeniyle hil'at giydirilmelerine geliyordu. Ne ki Patrona Halil, Sadrazamlığına karşı olduğu Silahdar Mehmed Paşa'nın elinden hil'at giymek istemiyordu. Bir başka ifadeyle, bu durumu vesile yaparak – daha önce Kaplan Giray ile sağladıkları mutabakat doğrultusunda– Padişah'ın huzuruna çıkmak ve atama konusunu kendisiyle görüşmek istiyordu. Taraflar arasında yapılan görüşme sonucu nihayet, bu hil'atların Sultan Mahmud'un huzurunda verilmesi kararlaştırılıyordu.[1]

---

[1] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.177.

Bu sırada Sünnet Odası'nda bir hareket ve kaynaşma meydana geliyordu. Bir tarafta zorbalar Padişah'ın huzurunda hil'at giymeye hazırlanıyor, diğer tarafta ise 'gizli örgüt'ün silahşörleri, gerçekleştirecekleri kanlı eylemin bekleyişi içinde sabırsızlanıyordu.

Bu kaynaşma ve heyecanlı bekleyiş, Pehlivan Halil Ağa'nın bizzat Padişah'ın verdiği emirle ortaya çıkması sonucu, yeni bir görünüm kazanıyordu. Önceden verdiği emir çerçevesinde sağa sola gizlenmiş olan tepeden tırnağa teçhizatlı silahşörler süratle zorbaların üzerine atılıyordu. Böylece, Patrona Halil, Muslu Beşe ve diğer zorba reisleri uğradıkları saldırı karşısında şaşkınlığa uğruyorlardı. Üstelik, Padişah'ın huzuruna girerek hil'at giymeye hazırlandıkları için de silah taşımıyorlardı. Patrona üzerinde, küçük bir hançer bulunduruyordu. Nitekim, ilk şaşkınlığı geçince hemen bu hançerine davranıyor, Pehlivan Halil'in üzerine yürüyordu. Ancak bunda başarılı olamıyor, hançeri tutan kolu bir kılıç darbesi ile kopuyordu. Hemen ardından ikinci bir kılıç darbesi ile başı gövdesinden ayrılıyordu. Patrona'nın akıbetini dehşet içinde izleyen Muslu Beşe hiçbir direniş teşebbüsünde bulunmuyordu. Korku içinde üzerindeki kürke sarınarak başına gelecekleri büyük bir kadercilikle beklemeye koyuluyordu. Bu sırada Canım Hoca Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Kel Mehmed Ağa ile boğazlaşıyordu. Bu boğuşma sonucunda Paşa, Yeniçeri Ağası'nı katlediyordu. Tüm bunlar cereyan ederken, ortalık tam bir kan gölüne dönüyordu. Muslu Beşe ile birlikte üç zorbabaşı, ilk anda safdışı ediliyordu. Manzara karşısında panikleyen diğer zorbalar; Sekbanbaşı Urlu Murtaza Ağa, Çavuşbaşı Derviş Mehmed Ağa, ulemadan Zülâli Hasan Efendi ve İstanbul Kadısı Deli İbrahim Efendi, diğer bazı arkadaşlarıyla birlikte hiçbir direniş göstemeden teslim oluyorlardı. Bu zorbalardan Çavuşbaşı Derviş Mehmed Ağa hemen, orada öldürülüyordu.[1] Zülâli Hasan Efendi, İstanbul Efendisi Abdullah Efendi, Deli İbrahim, Murtaza Ağa sürgüne gönderiliyordu. Ancak Zülâli Efendi

[1] Abdi Tarihi – Age. , S.57, 58.

ile Abdullah Efendi yine de canlarını kurtaramıyorlardı. Bunlar bir kadırgaya bindirilerek Marmara Denizi'ne açılıyor, giderken yolda öldürülüyor, cesetleri de denize atılıyordu. Unutmamak gerekir ki Zülâli Efendi Arnavut'tu ve İstanbul'da öldürülmesi, Patrona'nın katli nedeniyle zaten müteyakkız bir duruma gelen Arnavutlar arasında daha büyük infial ve tepkilere yol açabilirdi.

Ancak katliam, bu zorbaların öldürülmesiyle sınırlı kalmıyordu. Elebaşıların muhafızlığını yaparak sarayın ikinci avlusunda bekleyen ve sayıları 10'u bulan 'zorba yamakları', 'hil'at–ı fahire' giydirileceği gerekçesiyle birer birer içeri alınıyorlardı. Bunlara karşı hazırlanan silahşörler, Sünnet Odası'nın önünden Arz Odası'nın yanına geliyor, burada gerekli hazırlıkları yapıyorlardı. Nihayet, Küçük Çavuş adlı bir Saray Ağası, Babüssâade'yi açarak orada bekleyen zorbalara; Şark Seferi'ne memur edildiklerini söylüyor, hil'at giydirilmek üzere üçüncü avluya geçmelerini istiyordu. Serdengeçtilerin Harem tarafına alınarak Babüssâade'nin güvenli bir şekilde kapatılmasından sonra durum, bir anda değişiyordu. Silahdar Bekir Ağa zorbalara yüksek sesle hitap ederek, bundan böyle Yeniçeri Ağası'nın değişmiş olduğunu, yeni Ağa'nın Muhsinzâde Abdullah Paşa olduğunu duyuruyordu. Sonra da 'Buyrun, elini öpün!' diyordu. Zorbalar, içinde bulundukları durumun ve düştükleri tuzağın vehametini o zaman fark ediyorlardı. Bunun üzerine kılıçlarını çekerek vuruşmaya başlıyorlardı. Ancak bunlar, reislerinden farklı olarak silahlı durumdaydılar. Nitekim içlerinden biri tabancasını çekerek Abdullah Paşa'ya ateş ediyordu. Bunun üzerine taraflar arasında tam anlamıyla kanlı bir boğuşma ve boğazlaşma başlıyordu.

> "...ba'dehu pusuda tersaneli ve cebeci ve topçu ve itaat üzere olan Yeniçeri ve Bostancı birden üzerlerine aç kurt gibi üşüp kıtal ve cenk ve cidal olup çünkü mukaddeme kapular bağlı idi, bir yer yok idi kim zorbalar firar ede."[1]

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S.58.

Bu kanlı boğuşma sırasında Silahdar Bekir Ağa, Küçük Çavuş adlı Saray Ağası ile Halil Ağa'nın iki adamı yaralanıyordu.[1] Ancak zorbalar daha büyük kayıp veriyor; sonunda sağ kalabilenler teslim oluyordu. Birinci avluda bekleyen muhafız zorbalar ise durumu son anda öğreniyor, bir kısmı direnirken, bir kısmı da kaçıyordu. Böylece saraya giden zorbalar, ortadan kaldırılıyordu.

İçerde bunlar yaşanırken, sarayın dışında da büyük bir halk topluluğu ile zorbalar, merakla bekleşiyordu. Aradan çok uzun bir süre geçmesine karşın; zorba reisleriyle muhafızlarının saraydan çıkmamaları, dışardaki yandaşlarını meraklandırarak endişelendiriyordu. Zorbalar bu nedenle 'ikircikleniyor', yavaş yavaş ve gruplar halinde sarayın birinci kapısının önünde toplanmaya başlıyorlardı.

> "Nihayet, vaktiyle Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile bunun damatları Kethüda Mehmed Paşa ve Kapudan–ı Derya Mustafa Paşa'nın cesetlerinin çıkmış olduğu Bâb–ı hümâyundan, bu defa Patrona Halil, Muslu Beşe, Mehmed Ağa ve Murtaza Ağa gibi diğer zorba reislerinin naaşlarını taşıyan arabaların çıktığı görüldü."[2]

Sarayın kapısında bekleşenler manzara karşısında o denli büyük bir korkuya kapılarak kaçışıyorlardı ki, zorbabaşılarının cesetlerini ortadan kaldıracak bir adam bile bulunamıyordu. Bununla birlikte cesetler, yeni olayların patlak vermemesi ve nedeni olmaması için sokaklarda fazla dolaştırılmıyor, teşhir edilmiyordu.

Bu sırada yönetim hemen şehre tellâllar çıkarıyordu. Bunlar çarşılarda ve bedestende Padişah tarafından gönderildiklerini haykırıyor; ortalığı karıştıran ve haydutluk yapan zorbaların tamamının feci bir akıbete uğradıklarını duyuruyorlardı. Ayrıca; "Her kim dükkânını kapar ise bilâ–aman dükkânı önüne salb olunur (asılır)" diyorlardı. Ayrıca Pa-

---

[1] Patrona İsyanı, 1730– Age. – S.178.

[2] Patrona İsyanı, 1730 – Age. – S.179.

dişah'ın emri olduğu; çarşı, pazar ve mahallelerde, kısacası nerede bir zorba varsa derhal yakalanarak Ağa Kapusuna teslim edilmelerinin gerekliliğini ilân ediyorlardı.[1]

Sultan Mahmud olayların henüz başlangıcında; yani Patrona ile iki yandaşının katledilmesinin hemen ardından yeni atamalar yapıyordu. Bu çerçevede Muhsinzâde Abdullah Paşa Yeniçeri Ağası oluyordu. Pehlivan Halil Ağa Kul Kethüdalığına getiriliyordu. Haseki Abdurrahman Ağa Sekbanbaşılığa tayin ediliyordu. Deli Hüseyin Ağa onyedi bölük ile Çorbacı oluyor, Samsoncubaşılığa da Gürcü İsmail Ağa atanıyordu. Sarayda cereyan eden kanlı olayların hemen ardından Gürcü İsmail Ağa beraberindeki adamlarıyla birlikte İstanbul'da zorba avına çıkıyordu. Sabahlara kadar zorba–haşere kovalayan Ağa ile adamları, buldukları yerde hemen katlediyorlardı. Ayrıca şehirde Ağa'nın adamları münferit olarak da kol geziyor, bunlar 'yine tama–ı hame düşüp ele gireni traşa' başlıyorlardı.[2] Buna rağmen çok sayıda Külhan–beyi, Ocaklı/Esnaf–zorba, asi ve Arnavut/dellâk yakayı kurtarmayı başararak kaçıyordu. Bunlar İstanbul'un izbe köşelerine, batakhanelerine veya yoldaşları olan dervişlerin arasın· çekilip saklanıyor; kimi dergâh, tekke ve zaviyelere gizleniyorlardı. Bazıları ise bir süre için şehri terkediyor, uzaklara gidiyordu. Nitekim, ortalık yatışıp da merkezî otorite yeni bunalım ve zaafiyetlere yuvarlanınca birer ikişer yeniden toplanmaya, gizliden gizliye örgütlenmeye başlıyorlardı.

Olaylardan sonra Padişah, Kaplan Giray'a İstanbul'da istediği kadar kalabileceğini ve yine istediği zaman tayin edildiği Kırım Hanlığına gidebileceğini söylüyordu. Yine olaylardan bir süre sonra Sadrazam değişiyor, zorbaların ortadan kaldırılmasında başrolü oynayanlardan Kabakulak İbrahim Paşa sadaret makamına tayin ediliyordu..

---

[1] Abdi Tarihi – Age. – S. 58.

[2] Abdi Tarihi – Age. – S.59.

ARNAVUT USULÜ SİYASİ İNTİKAM

Bu dönemde Kabakulak İbrahim Paşa'nın zorba–haşere takımına karşı önlem almakta deneyimli bir devlet adamı olması ve sadarette bulunması, Sultan I. Mahmud ve İmparatorluk bakımından büyük bir şans oluşturuyordu. Zira, Patrona Halil'in hayattayken tehdit amacıyla söylediği; kendisine ve adamlarına bir şey olması halinde payitahttaki 12 bin Arnavut'un ayağa kalkacağı iddiası gerçekleşiyordu.

1730 yılında, İstanbul'da yaşayan Arnavutların sayısı, şehrin nüfusunun 'öşrü mikdarı' yani, onda biri civarında bulunuyordu. Bu miktar azımsanmayacak bir kitle anlamına geliyordu. Bunların önemli bir kısmı; (özellikle) hamamlarda dellâklık, kaldırım işçiliği, sakatatçılık, hamam külhanlarında yatıp kalkarak külhan–beylik ve sair gibi işler yapıyor, kitlesel olaylarda da aktif roller oynuyorlardı. Dolayısıyla soydaşları ve hatta hemşehrileri olan Patrona Halil ve diğer Arnavut zorbalarıyla birlikte hareket ediyorlardı. Vak'a–nüvis Subhi'ye göre bunlar; "Kefere–i müslim–nümâ (Müslümanlaşmaya eğilimli) Arnavut taifesi" idiler.[1]

Sayıları binler ile ifade edilen Arnavutların önemli bir kısmı, Patrona Halil ile birlikte hareket ediyor, zorbalık yapıyor, yağmalara katılıyor; soydaşlık, hemşehrilik ve hatta kabiledaşlık/aşiretdaşlık dayanışması içinde hep birlikte eylemlere girişiyorlardı. Bunlar, sadece merkezî otoriteye karşı değil, payitaht halkını oluşturan diğer unsurlara karşı da son derece disiplinli bir iç dayanışma gösteriyorlardı. Kısacası İstanbul'daki Arnavutlar, Mafios Arnavut Toplum Yapısı'nın bütün ilkelerini sahiplenerek burada da sergiliyor, kendilerinden olmayanlara ve merkezî otoriteye karşı şiddet kullanmaktan geri durmuyorlardı. Bu Arnavutlar, İmparatorluğun Başkentinde toplumu oluşturan diğer unsurlar-

[1] İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi – Age. – C.4, S.21.

la eşit haklara sahip bir unsur gibi değil de; iç disiplini en üst düzeye ulaşmış güçlü bir 'gizli örgüt' gibi hareket ediyorlardı. Patrona Halil'in bu denli etkili olması da zaten, bu iç dayanışma ve disiplinden kaynaklanıyor, sonuna kadar da devam ediyordu.

Dahası... Patrona Halil'in sarayda pusuya düşürülerek öldürülmesi ve yandaşı olan diğer Arnavut zorbalara ait cesetlerle birlikte cesedinin 3. Ahmed çeşmesinin taşları üzerinde teşhir edilmesi; cahil Arnavut toplumunu çileden çıkarıyordu. Mafios dayanışma içindeki Arnavutlar tepkilerini –başta korku olmak üzere– çeşitli nedenlerle hemen ortaya koyamıyorlardı. Ancak geçen süre içinde bu zorbalar, Patrona Halil'in öldürülmesi ile birlikte –özellikle madden– neleri yitirdiklerini görüyorlardı. Artık hiç kimse, Arnavutların önde gelenlerine Patrona'nın yaptığı gibi bol keseden mansıp ve makam dağıtmıyor, dağıttırmıyordu. Değil yeni ayrıcalıklar kazanmak, ellerindeki ayrıcalıkları ve saygınlıkları bile birer birer yitiriyorlardı. Hamam külhanlarında, bekâr hanlarında, izbe köşelerde yatıp kalkan Arnavutlar, kendilerini sahipsiz kalmış hissediyorlardı. Artık onları koruyup kollayan, varlıklı devlet ricâlini soyup da servetlerini onlara dağıtan, onları devlet kadroları karşısında saydıran 'zorba otoritenin' yok olması, 'an be an' yüreklerine daha fazla işliyor, bilinçlerindeki isyan ateşini durmadan körüklüyordu. Üstelik Fetâ saydıkları Patrona'yı yitirmekle kalmıyor; Muslu Beşe, Zülâli Hasan Efendi gibi soydaşlarını/koruyucularını da kaybetmiş bulunuyorlardı. Bu boşluğu ancak yeniden 'mafios Arnavut dayanışmasını ve gücünü' sergileyerek ve herkese kabul ettirerek doldurabileceklerini düşünüyorlardı. Onlar öncülük edip merkezî otoriteye karşı yeniden hareket geçtikleri takdirde; tıpkı Patrona Olayı'nda olduğu gibi yine, diğer haşere zorba ve evbaş takımının kendilerini izleyeceğini, hatta Ocaklardaki Arnavut zorbaların hemen kendilerine katılacaklarını hesaplıyorlardı. Kaldı ki, Patrona ile yandaşlarının tasfiyesi sırasında kaçarak canlarını kurtaran kılıç artığı zorba–haşere, külhan–beyi de bunların arasına sığınmış bulunuyordu. İstanbul'un haracını toplamaya, yağmaya,

soyguna doyamayan bu takım, ayaklanmaya ve kaba kuvvete eğilimli cahil bir kitle oluşturan Arnavutları kışkırtarak eyleme geçiriyorlardı.

Hammer'e göre olaylar 24 Mart 1731, vak'a-nüvis Subhi'ye göre ise 27 Ocak 1731 gecesi başlıyordu. Patrona Halil'in öldürülmesinden – yaklaşık– iki ay sonra yönetim, Hospodar adlı Arnavut kökenli eski bir asiyi yakalayarak asıyordu.[1] Harekete geçen soydaşları ve yandaşları özellikle Patrona'nın 'kan davası' iddiasında bulunarak, öldürülenlerin kanını yönetimden istiyorlardı. Kendilerinden öncekiler gibi onlar da harekete, çarşıyı, pazarı ve bedesteni yağmalayarak başlamayı amaçlıyor, plânlıyorlardı. Zorbaların sayısı 1500 kişi civarındaydı, liderliklerini de Kara Ali ve Derviş Gonca adlı Arnavutlar yapıyordu.

Önceden kararlaştırdıkları gibi gece vakti toplanıyor, Ağa Kapusu'nu basıyorlardı. Burada, Yeniçeri Ağası Abdullah Paşa'yı kolundan yaralıyor, o durumda yanlarına alarak kaçıyorlardı. Diğer taraftan, Ağa Kapusu'ndaki imalatçılarla bazı cebecileri de yanlarında götürüyorlardı. Zorbalar, hareketin başlamasıyla birlikte hızla çoğalıyor, yeni katılımlarla sayılarını arttırıyorlardı. Bu arada Sipahi Çarşısı'nı, Bit Pazarı'nı ve Veznecilerdeki dükkanları kırıp döküyor, yağmalıyorlardı. Bu yağma sırasında bol miktarda silah ele geçiriyor, teçhizatlanıyor ve vurucu güçlerini arttırıyorlardı. Bu arada topluluk, bilinen bayraklarını da tekrar ortaya çıkarıyordu. Bunlar Eyüp, Tophane ve Fatih'in Hırka-ı Şerif semtlerine kollar halinde bayraklar göndererek halkın, kendilerine katılması yönünde çaba sarfediyor, kışkırtmacılık yapıyorlardı.

Sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa, olayları duyar duymaz yakından izlemeye başlıyordu. Ancak hemen harekete geçmiyor, sabah olmasını bekliyordu. Nitekim güneş doğarken sancak-ı şerif'i çıkarıyordu. Bu sırada sarayda eli silah tutan herkes; hademeler, baltacılar, bostancılar, cebeciler ve sair sancağın etrafında toplanarak vuruşmaya hazırlanıyordu. Nihayet, ikindi vakti yürüyüş başlıyordu. Bu arada şehrin her tara-

[1] Godfrey Goodwin – Age. – S.206.

fında, zorbalara karşı sancak–ı şerif'in açıldığı haberi yayılıyor, halkın mücadeleye fiilen katılması isteniyordu.

"Ahali–i şehr zaten eşkıyadan müteneffer idi. Silahını kapan saraya toplandı."[1]

Özellikle, tepki gösterenler arasında zorbalar tarafından yağmalanan esnaf, başı çekiyordu. Bunlar artık, zorba–haşere/evbaş takımına haraç ödemek ve can korkusu altında yaşamak istemiyordu. Bu katılım, Kabakulak İbrahim Paşa'yı cesaretlendiriyor, zorbalara karşı daha güçlü ve kararlı hareket ediyordu.

Sadrazam İbrahim Paşa, sancak–ı şerif ile beraber Divan Yolunu izleyerek Bayezit'te Okçubaşı tarafına geliyordu. Burada karşısına 150 kişilik bir 'baldırıçıplak grubu' çıkıyordu. Bunlar Sadrazam ile çevresindekilere karşı şiddetle direniyor, silahlarla karşı koyuyorlardı. Bu sırada Zeynek adlı bir zorba sancak–ı şerif'e ateş ediyordu. Sancak–ı şerif'e karşı girişilen bu saldırı, Sadrazam'ın çevresindekileri son derece heyecanlandırıyordu ve kızdırıyordu.[2] Nitekim, Sadrazam'ın yanında yer alan zeamet sahiplerinden Kayın Ahmed Ağa, beraberindeki adamlarıyla zorbaların üzerine hücum ediyor, zorbalar Talimhâne kapısından kaçarak dağılıyor, yakalananlar ise katlediliyordu. Bu sırada zorbaların bir kısmı da Et Meydanı'na iniyordu. Yeni Odaların önünde toplanıp bekleşen Ocaklıların kendilerine katılması için çaba sarfeden zorbalar bunda başarılı olamıyorlardı. Zira daha önce Patrona ayaklanmasına katılmış olan Ocaklılar, şiddetle cezalandırılmış ve gözleri korkutulmuş bulunuyordu.

"İsyana katılmış olan Yeniçeriler de yakalanıp boğduruldu ya da zindana atıldı. Venedik balyosunun belirttiğine göre, ayrıca İzmir'den gönderilen Yeniçeri kellelerinin de halka sergilenmesi hiçbir sorun yaratmadı."[3]

---

[1] Osmanlı Tarihi – Ahmed Rasim – Age. – C.2, S.849.

[2] Büyük Osmanlı Tarihi – Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı – Age. – C.5, S.218.

[3] Godfrey Goodwin – Age. – S.205.

Kaldı ki Ocaklılar hem Sultan I. Mahmud ile işbaşına getirdiği yöneticilerinin acımasızlığı karşısında sinmiş; hem de dağıtılan ulûfe ve cülûsdan memnun kaldıkları için bir kenara çekilmiş bulunuyorlardı. Dolayısıyla daha önce yaptıkları gibi zorbaların yanında yer alıp da cezalandırılmak yerine, bu kez olayları uzaktan izlemeyi tercih ediyorlardı. Zorbaların çaresizliğini görünce de Padişah'ın safında yer alarak, asilerin ikinci girişimini başarısızlıkla sonuçlandırıyorlardı. Bu nedenle ayaklananlar adeta ortada kalıyor; bu kez Sadrazam ile yönetime bağlı kuvvetler gereken önlemleri zamanında alabiliyordu. Hele bir de Sadrazam'ın sancak–ı şerif'i açmasına karşılık zorbaların sancak–ı şerif'e karşı mütecaviz davranması, koşulların hızla asiler aleyhine dönüşmesine neden oluyordu.

Reşad Ekrem Koçu'ya göre İstanbul'da her gün 300–400 civarında Arnavut zorba katlediliyordu:

> "Kıyama iştirak ettikleri sabit olanlardan her gün 300–400 kişi şehrin muhtelif yerlerinde asılarak idam edildiler. Bir hafta içinde 2 bin 500 adam asıldı."[1]

Öldürülenler arasında Kara Ali ve Derviş Gonca da bulunuyordu. Bu arada İsmail Hami Danişmend'e göre katledilenlerin sayısı 15 bin kişiyi aşıyordu.

> "...tabii nihayet imha edilmişler ve İstanbul sokaklarında onbeş bin maktul bırakmışlardır."[2]

Sultan Mahmud zorbalar karşısında uyguladığı kararlı politikalar ve başta Sadrazam olmak üzere yeni yöneticilerin dirayetli davranışlarıyla duruma hakim oluyordu. Bundan yararlanan Padişah derhal Kapukulu Ocaklarına el atıyor, ümera içinde zorbalara yardımcılık ve teşvikçilik yapanları görevden uzaklaştırıyor, çoğunu sürgüne gönderiyordu. Or-

---

[1] Patrona Halil – R. E. Koçu – Age.– S.174.

[2] İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi – Age. – C.4, S.21.

duya yeniden Ocak Ağaları tayin ediyor, Ocakta disiplini sağlayacak bir kadro ve düzen tesis etmeye çalışıyordu. Nitekim, bu girişimleri ve amaçları çerçevesinde, orduya hitap eden şu hattı hümâyûnu yayınlıyordu:

"Siz ki dergâh-i muallâm Yeniçerileri, çorbacıları, ağalar ve odabaşılar ve eskiler ve bayraktarlar ve zabitan ve neferat kullarımsınız. Sizi selâm meserret peyâm mülûkanem ile taltif ederim. Berhüdar olasız. Ecdad-ı azamım zaman-ı saadet iktiranlarında bu devlet aleyhte nice günâ hidmetiniz sıbkat eylediğinden maâdâ hususa bu defa cülus-u hümâyûn meymenet (...) âzim hidmetiniz zuhura gelmekle dua-yı hayr Pâdişâhâneme mazhar olmuşsuzdur. Nân-ı nemekim size helal olsun. İmdi taraf-ı hümâyûn mülûkanemden nasbolan Ağanıza (...) itaat ve Ocağınızın kanun-u kadimine riayet edip evvelemirde imtisâl ile âlemleri yoktan var eden Allah-u azim ül şan ve Peygamber ahir-ül zamanın emrini yerine getüresiz ve erazil ve eşkıya makulelerini içlerinize kabul etmeyip merkezi itaat ve ubudiyette sebatkadem olasız. Cümlenizi cenab-ı hakka emanet eylerim."[1]

[1] Lâle Devri – Age. – S.168.

Patrona Halil Olayı, Önasya Mafios Toplum Yapısı bakımından büyük önem taşıyordu.

Gerçi Patrona ile yakın adamları tasfiye ediliyordu. Ama; bir süre İmparatorluk yönetimine ve merkezî otoriteye ortak olan 'zorba–haşere' grupların paylaştığı dünya görüşü ile 'değer yargıları', toplumsal zeminde kalıcılık ve süreklilik kazanıyordu. Bu dünya görüşü ile değer yargıları ise 'mafios bir nitelik/kimlik/karakter' taşıyordu.

Patrona Halil Olayı'nın Mafios Toplum Yapısı ile örtüşen diğer ayağını ise Ocaklılar teşkil ediyordu. Patrona Halil'in başkente yaşattığı 'zorbalık deneyimine' baştan sona 'katılarak' tanıklık eden Ocaklılar 'zorbalarla' aynı mafios değer yargılarını paylaşmayı öğreniyorlardı. Nitekim, Patrona Halil ile yakın adamları ortadan kaldırılıyordu ama, –bir bakıma– 'zorba–haşere' ruh, Kapukulu Ocakları ile tek tek Ocaklılarda yaşamaya devam ediyordu.

Bunun bir göstergesi olarak Ocaklıların giderek organize olan zorbalıkları; 18. Yüzyılın başından itibaren daha da hızlı tırmanış içine giriyordu. 17. Yüzyılda daha çok 'siyasi–dinsel' gerekçelerle 'ayaklanma–isyan–kargaşa–anarşi' şeklinde ortaya çıkan zorbalık, 18. Yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra; 'siyasi/dinsel' zeminden yoksun olarak 'ekonomik çıkara dönük' suç şeklini alıyordu. Ocaklılar her ne kadar 'heterodoks otorite tanımazlık' bağlamında merkezî otoriteye karşı kendi otoritelerini ön plana çıkarma eğilimi gösteriyorsa da... Patrona Halil Olayı'ndan sonra bu eğilim 'çıkara dayalı adi suç' işlemek üzere örgütlenme şekline bürünüyordu.

Yeni oluşum, merkezî otorite üzerine bu kez de 'mafios ipotek' konulması anlamına geliyordu.

Bir başka ifade ile İmparatorluk merkezî yönetimi, kendisine karşı direniş içinde bulunan yerel otorite ile çatışırken; aynı zamanda kendisini, Başkent'te oluşan 'zorba otoriteye' karşı savunmak zorunda kalıyordu. Başkent'te belirginlik kazanan 'zorba otoritenin' odak noktasında Ocaklıların yer alması, durumu daha da vahimleştiriyordu. Mutlak irade, merkezî otoriteyi ayakta tutabilecek alternatif bir 'yasal güç' bulunmadığı için, 'zorba Ocaklıların' otoritesini kabullenmek ve onları hoş tutmak zorunda kalıyordu. Bu durum aynı zamanda Ocaklıların tesis ettiği zorba otoritenin benimsediği mafios ahlâk/mafios hukuk ilkelerinin, İstanbul'da yaşama geçirilmesi anlamına geliyordu. Kısacası Patrona Halil Olayı; kendisinden sonraki benzer gelişme ve oluşumların nedenini teşkil ediyordu.

Bu 'genel tablonunu' ayrıntılarında, Önasya Mafios Toplum Yapısı'nın çekirdeğinde yer alan 'önasya insanının' hızla mafios değerleri benimseyerek; yasal yaşam tarzı yerine, 'örtülü suça dayalı mafios yaşam tarzını' sahiplenmesi olgusu bulunuyordu.

Hem merkezde, hem de yerelde mafios güç odaklarının egemen duruma gelerek 'yasal düzeni ve zemini' yok sayması... Önasya insanının kendini güvenceye alabilmek için herhangi bir 'mafios güç odağının' koruması altına girmesine yol açıyordu. Yasal/yasadışı mafios güç odaklarının koruması altına girmeyen/giremeyen Önasya insanları, merkezî otoritenin kendisine sahip çıkma iradesi göstermesini bekliyordu. Ancak bu, boş bir beklenti olmaktan öteye gitmiyordu.

18. Yüzyıl boyunca merkezî otoriteye karşı ortaya çıkan mafios direnişin iki 'ana ayağı' bulunuyordu.

Mafios direnişin merkezdeki ayağını 'örtülü suç odağı' durumuna gelen Ocaklılar teşkil ediyordu. Ocaklılar, özellikle Patrona Halil Olayı'ndan sonra tam anlamıyla 'gem'i azıya alıyor', mutlak irade yerine kendi zorba otoritelerini egemen kılıyorlardı.

Mafios direnişin yerel ayağını ise 18. Yüzyıl boyunca aralıksız yükselen ve 'yerel güç odağı' durumuna gelen âyânlar teşkil ediyordu. Yasal/yasadışı 'ayrıcalıklar' elde eden âyânlar, merkezî otoritenin yerel temsilcileri konumuna gelerek Önasya Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurunu oluşturuyordu.

Önasya'da yüzyılları kapsayan tüm bu mafios oluşumlar; günümüzdeki mafios yapılanma ve örgütlenmenin de tarihsel ve toplumsal zeminini meydana getiriyordu. Bir başka ifade ile mafios mücadele ve oluşumlar, Önasya toplumunun en uçtaki bireyine kadar yansıma yapıyordu. Böylece hem tabandan zirveye, hem de zirveden tabana doğru mafios değerleri yasal değerlerin yerine yaşama geçiriyordu. Bu durum ise tarihsel sürecin doğal sonucu olarak, Önasyalı kimliğine/karakterine ve dünya görüşüne nüfuz ederek Mafios Toplum Yapısı'nın mafios 'yaşam hücrelerini' meydana getiriyordu. Bu mafios oluşum, günümüz Türkiyesinin devlet ve toplum yapılanmasında da bir mafios kimlik ve karakter olarak varlığını tüm canlılığı ile koruyordu.

Patrona Halil Olayı, Sultan 2. Osman'ın katledilmesiyle yükselen, Ocak Ağaları ve Meydan Ağaları tarafından tesis edilen 'yasadışılık sürecinin' hem bir 'doruk noktasını' ifade ediyor; hem de kendisinden sonra toplumsal yaşamı ipotek altına alacak olan Mafios Toplum Yapısı'nın eylem kazanmasında kritik bir aşamayı oluşturuyordu.

Kısacası Patrona Halil, Önasya'daki MAFİA'laşma sürecinde adeta bir 'milât' oluşturuyor, 'örtülü suç ile içiçe yaşamak' konusunda en önemli ve çarpıcı adımı ifade ediyordu.

KAYNAKÇA

AKTEPE, Dr. Münir – Patrona İsyanı, 1730 – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, no. 808 – İstanbul Ed. Fak. Basımevi, 1958

AKTEPE, M. Münir'in 1727–1728 İzmir İsyanına Dair Bazı Vesikalar başlıklı makalesi – Tarih Dergisi – İstanbul Edebiyat Fakültesi – C.8, Sayı 11, 12 – Eylül 1955 – Osman Yalçın Matbaası – İstanbul, 1956

ABDİ Tarihi, 1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser – Yayan Faik Reşit Unat – TTK Basımevi – Ankara, 1943

BOZBORA, Dr. Nuray – Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk, Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi – Boyut Kitapları – İstanbul, 1997

ÇULCU, Murat – Her Sakaldan Bir Kıl – E Yayınları – İstanbul, 2001

ÇULCU, Murat – Sikkesiz Sultanlar – E Yayınları – İstanbul, 2002

ÇULCU, Murat – Marjinal Tarih Tezleri – E Yayınları – İstanbul, 2001 (7. Baskı)

ÇULCU, Murat – Dünyamızı Saran MAFİA – Kastaş Yayınları – İstanbul, 1992 (3 cilt)

DANİŞMEND, İsmail Hami – İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi – Türkiye Yayınevi – İstanbul, 1972 (4 cilt)

DURU, Kâzım Nâmi – Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım – Sucuoğlu Matbaası – İstanbul, 1959

ELDEM, H. Sedad – Sa'dâ'bâd – Kültür Bakanlığı Yayınları: 292 – Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi – İstanbul, 1977

EVLİYA Çelebi Seyahatnâmesi – Mehmed Zıllîoğlu Evliya Çelebi – Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman – Kardeş Matbaası – İstanbul, 1969 (16 cilt)

GOODWİN, Godfrey – Yeniçeriler – Doğan Kitapçılık AŞ. – İstanbul, 1997

GÜLLÜLÜ, Dr. Selahattin – Ahi Birlikleri – Ötüken Yayınevi – İstanbul, 1977

HAMMER, von J. – Devleti Osmânîyye Tarihi – Mütercimi Mehmed Ata – Darülhilâfet ül âliyye – Evkaf İslâmiyye Matbaası, 1335 (11 cilt)

ILIKAN Faruk'un Debre Kongresi başlıklı makalesi – Kitap Kokusu – Simurg – İstanbul, 1999

İKİNCİ Viyana Kuşatması, 1683 – Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı – TSK Tarihi Osmanlı Devri, 3. Cilt, 4. Kısım eki – Gen. Kur. Basımevi – Ankara, 1983

İŞKODRA Vilâyet Salnâmesi, ikinci defa – Mektubî–i Vilayet marifetiyle tertip olunmuştur, 1310

KOÇU, Reşad Ekrem – Osmanlı Tarihinde Yasaklar – Tarih Dünyası Özel Sayı – Şaka Matbaası – İstanbul 1950

KOÇU, Reşad Ekrem – Patrona Halil – Devlet Gücünü Zedelemiş Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı – Yaylacık Matbaası – İstanbul, 1967

KOÇU, Reşad Ekrem – İstanbul Tulumbacıları – Ana Yayınevi – İstanbul, 1981

KORCAN, Kerim – Patrona – Yazko – Er Tu Matbabası – İstanbul, 1983

KÜLÇE, Süleyman – Osmanlı Tarihinde Arnavutluk – Yeni Asır Matbaası – Ticaret Basımevi – İzmir, 1944

KÜLÇE, Süleyman – Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet – İzmir, 1944

NAÎMÂ Tarih–i –Tabhane–i Âmire– Dersaadet, 1280 (6 cilt)

PAKALIN, Zeki Mehmet – Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü – Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları – İstanbul 1993 (3 cilt)

REFİK, Ahmed – Lâle Devri – Kitabhane–i Askeri, İbrahim Hilmi – İstanbul, 1331

REFİK, Ahmed – Ocak Ağaları – Muallim Ahmet Halit Kitabhanesi – İstanbul, 1931

REFİK, Ahmed – Turhan Valide – Kanaat Kitabhanesi – İstanbul, 1931

ROTH, von Dr. Karl – Geschichte Albanies – Bruno Volger Verlags buchhandlung – Leipzig, 1914

SAZ, Leylâ – Haremin İçyüzü – Milliyet Yayınları – İstanbul, 1974 – Kitabı düzenleyen Sadi Borak

SAVELLİ, A., kısmen ikmal eden fernand Hayward ve Albert Falcionelli – İtalya

Tarihi – Dilimize çeviren Galip Kemalî Söylemezoğlu – Kanaat Kitabevi – İstanbul, 1940

ŞAPOLYO, Enver Behnan – Osmanlı Sultanları Tarihi – Rafet Zaimler Yayınevi – İstanbul, 1961

TAN M., Turhan – Safiye Sultan – İnkılâp Kitabevi – İstanbul, 1961

TEVFİK, Ebüzziya – Yeni Osmanlılar Tarihi – Bugünkü Dile Uygulayan Ziyad Ebüzziya – Kervan Kitapçılık – İstanbul, 1974 (3 cilt)

TEVFİK, Ebuzziya – Yeni Osmanlılar Tarihi – Bugünkü Türkçeye Uygulayan Şemsettin Kutlu – Hürriyet Yayınları – İstanbul, 1973

UZUNÇARŞILI, Ord. Prof. İsmail Hakkı – Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları – Türk Tarih Kurumu Basımevi – Ankara, 1943 (2 cilt)

UZUNÇARŞILI, Büyük Osmanlı Tarihi – Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1998 (6 cilt)

ANSİKLOPEDİLER

AYLIK Ansiklopedi – Çıkaran Servet İskit – İskit Yayını – İstanbul 1948 (5 cilt)

BÜYÜK Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi – Gelişim Yayınları – İstanbul, 1985 (20 cilt)

FARBİGES Grosses Volkslexikon – Bibliographischen Institut Ag , Mannheim, 1981 (12 cilt)